

COMMENTARIA
IN
SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE.

COMMENTARIA
IN
SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE,
E SOCIETATE JESU,

SANCTE SCRIPTURÆ OLIM LOVANIÏ, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS.

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT
AUGUSTINUS CRAMPON,

DIOCESIS ANDLIV. PRÆBETER.

TOMUS NONUS

COMPLECTENS EXPOSITIONEM LITTERALEM ET MORALEM

IN ECCLESIASTICUM.

PARISIIS,

LUDOVICUS VIVES, BIBLIOPOLA EDITOR,

VIA DELAMBRE, 5.

M DCCC LXII.

702, 275

W650
Q476c
U.9

JESU UNI ET TRINO

JESU GEMINO SIRACH

JESU ANTITYPO CHRISTO

VOTUM.

Moyses et Prophetae celebrant Jehova trinum in increata Deitatis S. Triade, Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, Siracides nobis hic exhibet Jesum trinum in creata hominum trium homonymorum ternione; Jesum Sirach libri auctorem, Jesum Sirach interpretem, et Jesum Christum utriusque antitypum. Illic ternio est Trinitatis personarum in eadem essentia Dei individua : hic triumviratus Jesu in eadem essentia hominis specifica. Illius mysterium est ἀβυσσον και ανεκδιωκτον, ineffabile et inexplicabile, uti ostendi prologo in Isaïam : hujus pariter salus et redemptio admirabilis est et ineffabilis. Illic Jesus amor noster medius intercedit inter Patrem et Spiritum Sanctum : hic medius intercedit inter avum et nepotem. Jesum enim salvatorem nostrum uterque

Siracides et nomine, et doctrina, imo prophetia, et actione, sanctitateque, et passione, et resurrectione, posthumaque gloria, velut alter Job ad vivum præfiguratur, uti ex decursu operis, præsertim cap. I, XXIV, XXXVI et LI, liquido patebit.

Quocirca unus Jesus noster in gemino Siracide spirat, loquitur, docet, prædicat, prophetat, ut ipse utriusque anima, mens et spiritus esse videatur.

Unus est sol, sed per condensationem radiorum in nube rotunda et spissa tralucens, binus et subinde trinus resplendet, ut parelius velut trinus sol appareat. Unus pariter est sapientiæ, *ἦλιος* id est sol, Jesus Christus; sed in utroque Siracide, velut in parelio, geminoque sole trinus refulget. Igitur hi sunt tres soles sapientiæ, imo unus sol in gemino parelio unius ternique Jesu coruscans. En tibi Jesus trinus et unus : binus enim est in Siracide, tertius in Christo : binus in typo, unus in antitypo : binus in imagine, unus in exemplari : binus in umbra, unus in corpore. Uterque enim Siracides Jesum Christum typice, velut umbra et imago, signat et representat. Tu ergo, Jesu Siracide, a Jesu Christo, puta a Verbo Patris incarnando, et in Dei præscientia jam incarnato, cœlesti lumine collustratus, tuam in Deum fidem, pietatem et zelum testatus es, tuamque sapientiam, virtutem et spiritum Hebræis, et sæculorum omnium posteris aspirasti; nunc e cœlo tuis precibus eundem omnibus aspira. Tu Jesu Siracide junior, velut germanus avitæ patrum fidei et zeli filius et hæres, interpretando hunc avi tui librum, Græcis, Latinis cæterisque gentibus ejusdem fidem, sapientiam et spiritum communicas, ac infidelium impiorumque quorumlibet perfidiam, perfidamque impietatem jugulas, erroresque et vitia sacris hisce gnomis extirpas. Dixisti enim cap. I, 27 : *Duas gentes odit anima mea : tertia autem non est gens, quam oderim : qui sedent in monte Seir, et Philistiim, et stultus populus qui habitat in Sichimis. Odisti ergo Idumæos, Philistinos, et Sichimitas sive Simaritas, velut juratos Ecclesiæ et populi Dei hostes.*

Uterque prælusistis Christo Jesu, qui pariter odit Saracenos, Paganos, Hæreticos : odit, inquam, non ipsos, sed eorum errores et hæreses : ipsos enim ad sui agnitionem, fidem et salutem traducere, sanguinis sui impendio satagit. Omnes Jerusalem terrestrem, et modo cœlestem, trinis, iisque perennibus vestræ gratiæ et gloriæ fulgoribus illuminastis, et jugiter illuminatis. Date huic ævo, quæso, ut eam a Saracenis occupatam postliminio vestræ fidei et Ecclesiæ restitutam aspiciamus et gratulemur. Terram sanctam pedibus calcastis, ore docuistis, manibus sanctificastis : nunc eam pollutis pedibus calcant Agareni, eamque sacrilego ore contaminant, et immundis manibus conspurcant. Restituite eam avitæ veritati et sanctitati, quam a vobis, velut a maternis uberibus, hausit et suxit, ut omnes ejus incolæ Deum verum, ejusque Filium unigenitum Jesum Christum, mundi redemptorem agnoscant, colant, celebrent. Ita ipsa postliminio reddetur suo Jesu et ישועה Jescua, suo, inquam, Salvatori (quem olim orbi peperit) et saluti. Amen.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This not only helps in tracking expenses but also ensures compliance with tax regulations. The second part of the document provides a detailed breakdown of the company's revenue for the quarter. It shows that sales from new clients have increased significantly, while revenue from existing clients has remained stable. This indicates a strong performance in acquiring new business. The third part of the document outlines the company's financial goals for the next quarter. It includes a budget for various departments and a target for overall profit. The fourth part of the document discusses the company's marketing strategy. It highlights the effectiveness of digital marketing campaigns and the need to continue investing in this area. The fifth part of the document provides a summary of the company's overall performance and a outlook for the future. It concludes that the company is well-positioned for continued growth and success.

ENCOMIUM

SAPIENTIAE

EX PARALLELIS ETHICES NATURALIS ET DIVINÆ.

Summus ille rerum Opifex ab ipsis macrocosmi incunabulis, create cuique naturæ suam statim regulam, normam ac legem associavit, qua quælibet suis inclusa terminis, illis constantissime se contineret, motibus sibi propriis perpetua serie ageretur, ac muniis cæteris sibi congruis stata ac perenni ratione perfungeretur; nimirum, ut universum hoc archetypum, unde ab auctore suo expressum est, quaquaversum, licet sciatia duntaxat imitatione, tenuique vestigio, referat tamen, pulcherque hic *κόσμος* speculum nobis sit, quo æterni illius et increati mundi pulchritudinem quadamtenus intueamur, vel certe solerti mentis indagine conjectando æstimemus. Ut enim ex ipsis hujus primordiis, et ex nihilo molimine, omnipotentem illius vim et energiam; ex multiplici adeo creatarum rerum discordi et variegata concordia, beneficam illius abyssum; ex amplo illo cæterorum omnium, tam spirituum, quam corporum complexu, æternitatem ejusdem immensitatemque metimur, et quodam modo per umbram pervidemus: ita ex pondere eorumdem, numero et mensura sapientissimam magni illius Architecti *πρόνοιας*, numerosamque et mire concinnam in eo cujuslibet rei harmoniam, mirari et suspicere licet, quæ et primitus quamlibet universi hujus partem, immotis plane modis, et secum, et compari cuivis parti alteri amicissime devinxerit, et amicum hocce vinculum jugi sui influxu indivulse servet et tueatur: quo fit ut vel primum, vel præcipuum universi ornatum, et *κόσμου* decus, ipsa sapientiæ lex et norma jure sibi arroget, definiat et circumscribat. Idem ille Opifex, mundi melioris origo, microcosmo, homini dico, qui mole quidem universo est inferior, natura vero et ratione longe superior, ab ipsa jam olim ejus infantia, similem ei legem congrue adæquando indidit, nobilem illam, divinam, et ab æternis illis viventibusque in ipsomet Deo rationibus expressam; quæ proinde tanto cæteris omnibus præstat, quanto rationale hoc animal, cui propria est, cæteris omnibus corporeis eminent et antecellit: quo fit ut homini inter omnia naturæ cimelia, monile hoc sapientis ordinis et legis, maximo sit ornamento, pariter et commodo. Homini enim, qui rationale est animal, nihil æque dignum est, quam rectam rationem, quasi datam sibi a Deo facem, ubique viæ ac vitæ ducem sequi, hujus lege mores formare, honestas actiones colere, lædere neminem, Deo cultum, quem debeat, impendere; denique bene beateque

vivere: « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine, » canit Psalter *Psal. iv.* Porro hæc Ethices documenta cum sint, utique Ethicam humanæ naturæ æquævam, moderatricem et altricem, principes inter scientias allegendam perfacile censeret is, cui sanum a sana natura foret judicium.

Verum, quia operante illo, qui primum hominem de primo integritatis, vitæ et sapientiæ culmine dejecit, Satanico spiritu, mortales vitiatæ naturæ semina sectantes, a recto vivendi tramite magis magisque sua sponte declinant, ipsique se sauciant in dies gravius, cum naturam Protoplasti peccato sauciam, ipsi novis quotidie plagis additis plane hebetant, convulnerant et obruunt (tanto luitur vetita cupido), eo factum est ut fuscata, et nebulis errorum præstricta, sopita multis in rebus hæc sapientiæ cognitio jaceat, in diesque perstringatur magis, quando majus semper majusque rationi velum cupidinis appetitus prætexit, justaque læsi Numinis vindicta fit, ut pœnales cæcitates super illicitas cupidines spargantur; quo fit ut sapientiæ, ejusque legis ac dictaminis notio nunc magis quam ante sit necessaria; et tamen nobis, ceu noctuis ad patulam solis lucem caligantibus, minus hujusmodi appareat.

Quocirca Deus optimus maximus, lapsus et errores hominum miseratus, ex alto misit sapientiam, Ethicam, inquam, tum naturalem, tum sacram et divinam, ejusque doctores et magistros, qui hominibus verum suæ legis ac virtutis iter commonstrarent, illoque ipsos recto tramite ad felicitatem, beatamque in cœlis vitam quasi manu deducerent. Quare sapientiæ hujus divina est dignitas, æque ac necessitati compar utilitas. Quod ut plenius et clarius commonstrem, subjungam sextuplex sapientiæ encomium, ex septuplici sapientiæ, sive Ethicæ profanæ et sacræ parallelo depromptum. Si enim Ethica profana Philosophorum orbi tanto fuit splendori et commodo, quanto erit Ethica sacra et divina hagiographorum Salomonis et Siracidis, qui Philosophos omnes tanto intervallo transcenderunt, quanto Angeli homines, viri pueros, fides rationem, gratia naturam, cœli terram, virtus cœlestis terrestrem, res divinæ humanas superant et transcendunt!

Prima ergo sapientiæ, sive Ethices, laus est ab origine. Ethices naturalis origo est natura, nimirum, Deus, quatenus ipse, ut ille ait, est uti fortuna fortunans, ita et natura naturans, puta auctor et conditor naturæ. Plato in *Protagora* docet

Fructus
et septem
analogie
ethices
sacræ et
profanæ.

I.
Orig.

artes illas, quæ humanis serviunt usibus, ut vitam hanc sanam et incolumem tueamur, ab hominum sagaci industria adinventas fuisse; illas vero, quæ ad bene beateque vivendum mortales quasi manu ducerent, altiore humana habere originem, diisque potius quam hominibus esse prognatas: cujus sententiam secutus Cicero lib. *De Oratore*, philosophiam, quam parentem omnium benefactorum, ac medicinam et culturam animi definit, matrem artium, et inventum deorum nuncupat: quia nimirum ipsa communis, æque ac privatæ vitæ optima est magistra, sine qua nemo rectam rationem intelligat, nemo felicitatem assequatur; ideoque sapienter homini a Deo præcautum fuisse admirabili hoc sapientiæ dono. Quare ad hoc excolendum oportere cullibet, quantum negotia permittunt, philosophari, et hanc præcipuam vitæ functionem ducere. Hæc Plato de sapientiâ et Ethica naturali.

Sapientiæ vero, sive Ethices supernaturalis et divinæ origo est Deus, quatenus ipse est auctor gratiæ, virtutis, gloriæ cæterorumque bonorum supernaturalium et divinorum. Id initio operis palam prædicat noster Siracides: « Omnis sapientia, ait, a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum. » Idem proclamat primus Ethices sacræ doctor et scriptor, S. Job. xxviii, 12. « Sapientia, inquit, ubi invenitur? et quis est locus intelligentiæ? Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium. Abyssus dicit: Non est in me; et mare loquitur: Non est mecum. Non adæquabitur ei aurum, nec topazius, etc. Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius. Et dixit homini: Ecce timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia. » Baruch vero eleganter et pathetice cap. iii, 14. « Disce, ait, ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum, et pax. Quis invenit locum ejus? et quis intravit in thesauros ejus? Ubi sunt principes Gentium, et qui dominantur super bestias? Qui in avibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant et aurum, et non est finis acquisitionis eorum? Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt, et alii loco eorum surrexerunt. Viam autem disciplinæ ignoraverunt. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman, etc. Quis ascendit in cœlum, et accepit eam, et eduxit eam de nubibus? Quis transfretavit mare, et invenit illam? Non est qui possit scire vias ejus; sed qui scit universa, novit eam, et adinvenit eam prudentia sua; qui præparavit terram in æterno tempore: qui emittit lumen, et vadit; et vocavit illud, et obedit illi in tremore. Stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis, et lætatae sunt; vocatae sunt, et dixerunt: Adsumus, et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas. Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto

suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est; » quando, scilicet, Deus homo factus humanum os assumpsit, ut hanc sapientiam e cœlis allatam homines doceret, et eructaret abscondita a constitutione mundi. Quocirca Sapientia, quasi prima et princeps Dei filia, ita seipsam deprædicat *Eccli.* xxiv: « Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis. » Et *Prov.* viii, 22: « Dominus possedit me in initio (Hebr. *rescit*, id est initium, principium et principatus) viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret, » etc.

Secunda laus sapientiæ, sive Ethices, petitur ab ejus usu, commodis et fructu: naturalis enim format, componit, regit et dirigit actiones omnes naturales, tam proprias cujusque per Ethicam propriam, quam communes, sive domui et familiæ, per œconomicam; sive toti regno, vel reipublicæ ad illam rite gubernandam, per politicam. Tritum est illud Neoptolemi apud Ennium, « Philosophos principes esse oportere: » quod mature perspicuus adeo adamavit Marcus Antoninus imperator, ut, cum politiam, dignissimam Ethices partem, Lucio Volusiano præceptore didicisset, eique etiamnum existens Imperator accurate vacaret, Philosophi cognomine gloriaretur. Antoninum non ita multo post orbis monarcha secutus est Severus, qui eandem philosophiam a Serbio Scævola accepit. Post eum Alexander apprimè hanc perdidit, utpote cujus tutor ac præceptor fuerit Ulpianus, Ethices jurisque scientissimus. Denique magnus ille Trajanus, quo nemo Augustorum celebratur melior, juris divini humanique, præ sui ævi Imperatoribus, scientissimus, novique conditor, et antiqui custos, ait Victor, Neratium Jureconsultum, totius moralis disciplinæ peritissimum, successorem sibi legit. Quid? quod Imperator in Codice, ubi legum oracula firmat. Philosophum se indigitat?

Porro Philosophi nomen communi jam usu multis datum disciplinis scimus; at olim uni Ethico erat proprium: cæteri enim non Philosophi, sed Sophistæ nomine censebantur; qua phrasi Aristoteles subinde usus: « In Philosophia, ait, hoc diximus, » Ethicam intelligens. Cui vero in mentem veniat, aliam ab hac Platonem, quem in *Tusculanis Quæst.* sequitur Tullius, sua illa descriptione complexum, qua Philosophiam, meditationem mortis, divinorum humanorumque cognitionem, similitudinem Dei statuit et definit; aut Senecam, quando Philosophiam ait informare vitam, actiones regere, mores instruere? Hanc Persarum reges excoluisse argumento est, quod nullus apud eos eligebatur rex, qui non ante accurata Magorum præcepta et disciplinam per-

II.
Usus et
fructus.

cepisset: quo factum, ut et ipsi reges Magi essent, ac dicerentur, Magosque domi forisque ad latus a consiliis haberent ac circumducerent. Porro Magi iidem sunt, qui apud nos Sapientes aut Philosophi, ab Hebræa voce *חָכָם* *haga* appellationem sortiti, et apud Isaiam, in Hebræo textu celebres: *haga* enim meditari, disquirere, contemplari Hebræis notat, maximeque moribus tribuitur. Hinc identidem in Scriptura obvium: « Os justi meditabitur sapientiam; in lege ejus meditabitur die ac nocte, » etc. Hebr. *haga*.

Quapropter apud Xenophontem Socrates generosum et heroicum asserit ingenium, cui cordi sint disciplinæ Ethicæ atque politicæ, cui et Cyrus subscribit: imo vero censet nulli convenire imperium, qui non melior sit iis quibus imperat; melior vero qui erit, quisquis quid melius, quid honestius ex Ethica non didicerit? Hac demum imbuti apud Græcos *νομοθεταί* et legislatorum principes, Draco, Lycurgus, Solon, republicas constituerunt, servarunt, propagarunt. Huic insudarunt apud Romanos Numa Pompilius, Cassii, Scævola, Scipiones, Catones, adeoque Pontifices, Flamines, Censores, Dictatores, Duces, omnisque magistratus, quando splendorem illum imperii, aquilasque late ab oriente in occiduum solem dominantes, disciplina morali et meruerunt, auctore S. Augustino, et vero hac ipsa potius quam armis quaquaversum propagarunt. Quid, queso, Romana jura dilatavit magis quam priscorum illorum frugalitas, justitia, temperantia, fides in dictis et factis? Ecquid vero majorem iis venerationem, majestatem et apud omnes auctoritatem conciliavit? quæ major imperio gloria, quam metuendos orbi fasces æquitate, castitate, pietate in patriam, cives, amicos splendescere? Qui secus autumat, decusque bello magis quam virtute partum, audiat Romanæ historiæ parentem Titum Livium, causas exsurgentis declinantisque imperii in ipso operis limine vestigantem: « Ad illa, ait, mihi per se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint, per quos viros, quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium sit; labente deinde paulatim disciplina, velut decedentes primo mores sequatur animo; deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipientes. » Age jam, eodem dimetire circino moralis disciplinæ dignitatem, et Romani limites imperii; ac dispice quantam illam esse oporteat, qua culta tanto fulgore radiant imperia; qua neglecta, ceu vivo fraudata succo, marcida evanescent et intereunt. Si igitur scientia hæc sui studiosum privatim publiceque illustrem efficit, si vere hominem Deo communione quam maxime devincit, utique eam et philosophiam, et sapientiam esse, atque adeo inter primas ejus species numerari necesse est.

Ex hoc naturalis Ethices fructu et præstantia, gradu facto, æstima quanta sacræ et divinæ sit

majestas, pariter et utilitas: hæc enim actiones omnes per virtutes non tantum componit, uti naturalis; sed et sacras facit ac divinas: similiter regimen reipublicæ sacrum facit ac divinum, ut subditos a regno terræ modico ad amplissimum cœli regnum traducat et transcribat. Quocirca Ethica, juxta ac virtus, ornamentis non eget, miracula non poscit; ipsa sibi ornamentum, ipsa miraculum est. Vidit hoc mortalium omnium, Dei judicio et oraculo, sapientissimus Salomon, qui proinde optione sibi facta a Deo, ut posceret quid vellet, non aliud poposcit, quam sapientiam: poposcit, et impetravit non modo illam, sed et cum illa opes, delicias, honores et gloriam, quibus omnes omnium sæculorum reges longe superavit: « Quia postulasti, inquit Deus, sapientiam ad discernendum iudicium, ecce feci tibi secundum sermones tuos, et dedi tibi cor sapiens et intelligens, in tantum ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed et hæc, quæ non postulasti, dedi tibi: divitias scilicet, et gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus, cunctis retro diebus, » III Reg. iii. 12. Causam a prima sapientiæ origine et prosapia assignat, Sap. vii. 23; « Vapor, ait, est virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera; et ideo nihil inquinatum in eam incurrit; candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius. Et, cum sit una, omnia potest: et in se permanens omnia innovat, et per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit: neminem enim diligit Deus, nisi eum qui cum sapientia inhabitat. Est enim hæc speciosior sole, et super omnem dispositionem stellarum luci comparata invenitur prior: illi enim succedit nox; sapientiam autem non vincit malitia. » Mox, cap. viii, sapientiæ fortitudinem, amplitudinem, regimen et imperium fusius describens: « Attingit, ait, a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Hanc amavi, et exquisivi a juventute mea, et quæsivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formæ illius. Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei; sed et omnium Dominus dilexit illam, doctrix enim est disciplinæ Dei, et electrix operum illius. Et si divitiæ appetuntur in vita, quid sapientia locupletius, quæ operatur omnia? Si autem sensus operatur, quis horum quæ sunt, magis quam illa, est artifex? Et si justitiam quis diligit, labores hujus magnas habent virtutes, sobrietatem enim et prudentiam docet, et justitiam, et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus. Et si multitudinem scientiæ desiderat quis, scit præterita, et de futuris æstimat: scit versutias sermonum, et dissolutiones argumentorum: signa et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum et sæculorum. Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivendum. »

Fructus vero quos ex sapientia certo consecu-

turum se sperat, subjicit: « Habebō, inquit, propter hanc claritatem ad turbas, et honorem apud seniores juvenis; et acutus inveniar in judicio, et in conspectu potentium admirabilis ero, et facies principum mirabuntur me: tacentem me sustinebunt, et loquentem me respicient, et sermocinante me plura, manus ori suo imponent. Præterea habebō per hanc immortalitatem, et memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam. Disponam populos, et nationes mihi erunt subditæ. Timebunt me audientes reges horrendi: in multitudine videbor bonus, et in bello fortis. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa: non enim habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius, sed lætitiā et gaudium.

Hæc considerans, pro ea vel primitus indenda, vel cœlitus augenda ardentem Deum invocat et supplicat, dicens: « Hæc cogitans, quoniam immortalitas est in cognitione sapientiæ, adii Dominum, et deprecatus sum illum, et dixi ex totis præcordiis meis: Deus patrum meorum, et Domine misericordiæ, qui fecisti omnia verbo tuo, et sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturæ, quæ a te facta est; ut disponat orbem terrarum in æquitate et justitia, et in directione cordis judicium judicet: da mihi sedium tuarum assistentem sapientiam, et noli me reprobare a pueris tuis, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ, homo infirmus, et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum. Nam, et si quis erit consummatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit sapientia tua, in nihilum computabitur. Tu elegisti me regem populo tuo, et judicem filiorum tuorum et filiarum; et dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo, et in civitate habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod preparasti ab initio: et tecum sapientia tua, quæ novit opera tua, quæ et affert tunc cum orbem terrarum faceres, et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in præceptis tuis. Mente istam de cœlis sanctis tuis, et a sede magnitudinis tuæ, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te: scit enim illa omnia, et intelligit, et deducet me in operibus meis sobrie, et custodiet me in sua potentia. Et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum juste, et ero dignus sedium patris mei. » Aurea hæc oratio Salomonis a Spiritu Sancto dictata, ejusque jussu ab eodem hoc fine nobis scripto est consignata, ut eam assidue pronuntiemus, similique affectu et spiritu a Deo sapientiam effagitemus.

Tertio sapientiæ laus accedit ab auctoritate, præsertim ab ejus doctoribus et discipulis. De naturali res clara est, præsertim Philosophos ita Ethicæ inter scientias partem dedisse, ita ei mentem animique applicuisse, ut cætera parvi pendere aut negligere viderentur. Auctor est Xenophon Socratem Philosophiæ nomen soli Morali de-

disse. Idem solam mereri Ethicam censuit Timon Pyrrhoniū, et e nostris Lactantius Firmianus, lib. III, cap. VII: « Transeamus, ait, ad Moralem, in qua totius Philosophiæ ratio continetur; ubi, si quid fuerit erratum, vita omnis evertitur. » Idem ibidem, cap. XV: « Seneca inquit: Philosophia nihil aliud est, quam recta vivendi ratio, vel honeste vivendi scientia, vel ars rectæ vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus Philosophiam esse legem bene honesteque vivendi. Et qui dixit illam regulam vitæ, suum illi nomen reddidit. » Porro Ariston Chius ita Moralem solam amplexus est, ut cæteras Philosophiæ partes tanquam noxias convelleret atque damnaret. Cicero vero in *Tusculanis*, ait Lactantius, lib. III, cap. XIII, de ea exclamat: « O vitæ Philosophiæ dux, o virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? tu inventrix legum, tu magistræ morum ac disciplinæ fuisti. »

Atque ut hæc prima ab origine pandamus, videamusque philosophicum illud sæculum, quod Anaxagoræ, Platonis et Aristotelis ætate decurrit, universum practicam hanc Philosophiam sedulo percoluisse; primi illi Sophi (quos, ceu divinos, venerabatur orbis) Ethicam non ita explicatam, et in sua membra concinno ordine digestam, uti nos; sed in breves acutasque quasdam sententias, quas *γνώμης*, nuncupabant, arctatam tradebant, imitati haud dubie nostrum sacrum Sapientem, qui Ethicam per proverbialia docet; easque, ceu oracula quædam, deorum etiam templis (quale illud, *γνώμη σεναυόης* in Delphico) inscribebant. Tales fuere septem illi Græciæ Sapientes, quos secuti sunt innumeri alii, Poetæ præsertim, *Γνωμολογοί* dicuntur, quorum bona pars usque hodie manibus teritur: quo in genere pauca, sed divina scripserunt Epictetus Ponticus, Heraclides Speusippi et Aristotelis auditor, Zeno Stoicorum princeps, præsertim de perturbatione, et alii plures imi.

In hac Gnomologia tantum auctoritatis adepti sunt Lacones, ut Socrates apud Platonem Spartas reconditæ doctrinæ domicilium asserere non dubitavit. Thales ergo Milesius, vetustissimus Sapientum Græciæ, ut vult Tatianus apud Eusebium, quo tempore Judæi in Babylone captivi, Ezechiele et Daniele prophetis utebantur, Cyro Persas, Romanos Tarquinio Prisco, Solone Athenienses, Lydos Cræso regentibus; Thales, inquam, cum physica, tum ethica sapientia conspicuus, Gnomologorum parens, Ionicæ scholæ principium dedit: cui, si credimus Laertio, successit Anaximander, cujus auditor Anaximenes, quem subsequutus Anaxagoras, qui primus fertur primum illud beatiæ vitæ principium, Deum videlicet, quem ipse mentem vel intellectum vocabat, esse mundi cunctarumque rerum opificem, Græcos docuisse; hic Archelao Socratis præceptoris cathedram cessit ejus coævus Democritus, quem a Magis et Chaldæis, quos Xerxes apud patrem

ejus hospitatus ruiquerat, Theologiam, moralem utique scientiam, didicisse perhibent. Archelaum excepit Socrates, qui physiologiæ, ut curiosæ magis quam necessariæ aut utili valedicens, ad privatam civilemque vitam informandam, et ad beatitudinem cognoscendam atque comparandam omnes ingenii nervos intendit: e cujus schola prodiit Sapientum ille flos Aristippus, auctor sectæ Cyrenicæ; Antisthenes Cynicæ, ex qua ortus est Diogenes, vitæ hominumque sui ævi miraculum; Xenophon, politicæ facultatis princeps; Plato, Academicæ parens, cujus Dialogi plerique omnes sunt morales; quem secuti Speusippus sororis filius, Xenocrates, Polemon, Crantor, et Crates ille, qui aurum, sapientiæ obicem ratus, abjecit. Cratem audivit Zeno Citticus, Stoicæ disciplinæ caput, quæ multis in rebus, ut ait S. Hieronymus, christianis moribus est quam similitudina. Et vero id cernere licet in eorum scriptis atque sententiis, ut Cleanthis, Chrysippi, Possidonii, Epicteti, Catonis, Senecæ, cujus severam de vitis disciplinam Nero discipulus non ferens, præceptoris sui carnifex exstitit.

Zenoni æqualis, at opinione adversus Epicurus totum se vestigandæ beatæ felicique vitæ dedit. Atque erravit ille quidem, voluptatem hominis finem definiens, non tamen illam, quam passim autumant, si Laertio credimus, quæ corporea est, atque pecudum more sensibus hauritur, sed quæ animi sit, et cum virtute conjuncta, intellexit. Thaleti Milesio *ταλταλιος*, et tempore par fuit Pherecydes Scyrius, qui, ut inquit Aristoteles XIV *Metaph.* cap. vi, non fabulose, more antiquorum, sæd graviter et serio philosophatus, primus immortalitatem animorum nostrorum, ingens ad virtutem caecar, statuit et propugnavit; cujus discipulus Pythagoras Samius, regnante Tarquinio Superbo, in Italiam venit, Italicæ philosophiæ auctor, cujus discriminatum *Υψιλον*, virtutis et voluptatis fuit symbolum. Hujus sapientiæ tantum præjudicata valuit opinio, ut discipuli doctrinæ suæ rationem interrogati, aliam non redderent, quam: *ἀγρός ἐρα, ἀγρός*, inquam, Pythagoras. Demum Aristoteles Peripateticorum antesignanus moralem disciplinam eo perpolivit, ut quæ sparsim a veteribus, Socrate maxime, acceperat, in scientiam methodicam, multa elimans, resicans, annectens, redegerit. Hic proinde in Alexandri, cognomento Magni, pædagogum est allectus, congratulante sibi, diisque gratias agente Philippo patre, quod eo tempore natus esset Alexander, quo formandis ejus moribus Aristoteles illi daretur præceptor; atque utinam præcepta Aristotelis per omnia factis expressisset! Porro Aristoteles in Logica, Physica, Metaphysica cæteros pene omnes Philosophos, in Ethica seipsum superavit; in Metaphysica ponit Aristoteles providentiam; sed quæ angustiis circumscripta, Deo aspergit labem: in Ethicis ad Eudemum de providentia ita explicat omnia, ut nulla causa sit cur

quisquam post Aristotelem in hac re, si naturale duntaxat rationis lumen spectes, Clementes aut Arnobios desideret magistros: in Physicis ita statuit de animo immortalis, ut videatur hæerere: in Ethicis ita hæret, ut videatur statuere; ac, ut una comprehensione definiam omnia, Aristoteles in Physicis est homo; in Ethicis vero suis assedulis videtur Deus. Quæ causa est, cur quidam exquisiti ingenii Italus, admiratus illas præceptiones de Ethicis, Politicis, OEconomicis, quas scripsit Aristoteles puras, integras, et nulla externi erroris infectas labecula, semper in omni sermone dubitarit, in illis scribendis plusne haberet Jurisconsulti an Sacerdotis, plus Sacerdotis an Prophetæ, plus Prophetæ an Dei. Ita ille; sed nimis ample et auguste. Hæc de profana sapientia.

De sacra nemini dubium est, eam præcepta de vita recte instituenda divinitus accepta tradidisse, multis ante profanam sæculis: nam quo tempore apud Græcos prope infans erat philosophia et sapientia, eo tempore apud Hebræos pene erat decrepita; novissimi enim quasi sapientum et Prophetarum apud Hebræos, Ezechiel et Daniel, cœvi fuere antiquissimis, atque adeo primis Græcorum sapientibus, Thaleti, Soloni, Pherecydi; ut non mirere, si tantopere laudata sit philosophia Hebræorum a Theophrasto; quin et Aristotelem multa didicisse a quodam Hebræo post Josephum asserit Eusebius, lib. IX *De Præparatione Evang.* cap. III, idque affirmat testimonio Clearchi peripatetici. Denique, ut revelatam sacramque Theologiam, ita et naturalem, adeoque artium plane omnium originem ab Hebræis fluxisse consentiunt Josephus, Justinus Martyr, Clemens, Eusebius, Cyrillus et Theodoretus in libris et apologiis, quas contra Gentes hoc argumento ediderunt. E quibus omnibus, quam in hoc moralis Philosophiæ Iycæo jam itæ ab initio, omni ætate, omni secta, ubivis gentium et locorum, Philosophorum examina decurrerint, nemo non videt. Equidem id præcipue prisca illis, tum poetis, tum sapientibus cæteris, studio et curæ fuisse liquet, ut tum pingendo, tum fingendo, tum ratiocinando mortalium rebus consulerent, ac a vitis quidem et malis quoquo modo averterent; ad bona autem et virtutes jacentia hominum ingenia excitarent, atque nunc huc, nunc illuc fluctuantes voluntates; maxima autem partem, quæ humanarum rerum est infirmitas, in deteriora propendulas ad honesti formam traducerent.

Quocirca hæc Ethices sapientia coli cœpit primo mundi ævo, mox ab ipsa ejus creatione, scilicet ab Adam, Noe, Abraham, Lot cæterisque Patriarchis. Audi *Sapientiam*, cap. I, vers. 1: «Hæc illum, qui primus formatus est a Deo pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit illum a delicto suo, et dedit illi virtutem continendi omnia. Ab hac ut recessit injustus in i

sua, per iram homicidii fraterni deperit. Propter quem, cum aqua deleteret terram, sanavit iterum sapientia, per contemptibile lignum justum gubernans. Hæc et in consensu nequitiae, cum se nationes contulissent, scivit justum, et conservavit sine querela Deo, et in filii misericordia fortem custodivit. Hæc justum a pereuntibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolim.»

Primus vero Ethices doctor, qui eam scripto ad posteros transmisit, fuit S. Job, ut patet ex ejus libro hagiographo: ipse enim Mosen antecessit, et sub ultima Jacobi patriarchæ tempora vixit. Hunc secutus Moses Decalogum cæteraque recte vivendi præcepta, Dei ore in Sina accepta, Israeli tradidit. Mosen post aliquot sæcula excepit David, regius Psaltes, qui Ethicam elegantî carmine pangit. Davidem patrem æmulatus est filius Salomon, sapientiæ oraculum, qui, licet Physices, Metaphysices, Mathematices, Medicinæ, omnisque litteraturæ esset scientissimus, nulla tamen (quæ exstent) nisi Ethices dogmata scripta posteris tradidit, idque quatuor voluminibus, Proverbiis, Ecclesiaste, Cantico, Sapientia. Atqui hi omnes multis sæculis omnes Gentilium sapientes et philosophos antecesserunt. Salomonis assecutor fuit noster Siracides, æque ac Prophetæ, ac post Christum Dominum quatuor Evangelistæ, S. Petrus, S. Paulus, S. Jacobus, S. Judas, qui Christi sapientiam, Ethicamque christianam conscripserunt. Hos secuti e Græcis S. Basilius, S. Gregorius Nazianzenus, S. Chrysostomus, S. Athanasius, S. Ephrem: e Latinis S. Gregorius, S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Bernadus cæterique Patres, moribus Christianorum ad omnem virtutem efformandis, toto animo tam doceudo, quam scribendo incubuerunt.

17.
Oſicia.

Quarta, eaque insignis Ethicæ sapientiæ laus illique propria, est ab ejus materia, argumento, officiis. Naturalis enim hæ sunt partes et officia, quod sopita recti æquique semina suscitet, foveat, dirigat; quod voluptatem sensibilem, ut Circen et Sirenium scopulos, fugiendam doceat; quod facem toti humanæ vitæ præferat; quod omnia ad gnomonem et perpendicularum rectæ rationis exigat; quod florida virtutum agmina mentibus inserat. Jam vero quis non perspicit, quam praxis scepsi, actio speculationi, virtus eruditioni, honesta vita antestet doctæ et celebri? Quis non malit studiosam ex virtute vitam, quam altissimarum rerum aridam et sterilem vestigationem? Cui non placeat magis indocta simplicitas, quam docta malitia? Quod si ita est, quid morali disciplinæ præstituis, quid anteponis? Præclare Aristoteles: Qui mentis, ait, judicium sequitur, et mentem habet excultam, optimeque constitutam, Deo carissimus est. Nam, si quam curam agit Deus humanarum rerum (agit autem nostrum omnium sententia), delectatur eo quod existit optimum et divinitatis particeps,

mente videlicet; nec non beneficiis ornat eos qui mentem amant et ornant, utpote rem Deo gratam magni ducentes, et honesto opere decorantes: ideoque sapiens non potest non esse Deo carissimus, eoque nomine beatissimus. Neque vero id assequare, si philosophare tantum de cursu siderum, elementorum mixtione, universi ambitu: neque etiamsi de ipsa virtute eleganter disserentem audias, ejus officia negligas; quemadmodum plerique stolide se bonos fieri autumant: haud absimiles ægris medici præcepta studiose excipientibus, cæterum nihil eorum usurpantibus; ut enim horum corpora minime convalescunt, ita nec illorum animi per otiosam Philosophiam emendantur.

Sed quod Ethicus docet, manum operi admodum, qui virtutum usus paretur, qui vitii obluemur, hoc reipsa agendum est, hoc omni studio exercendum. Ad quod strenue obeundum excitat vel sola inhonesti et turpitudinis facies, si, subducta illecebrosa voluptatis larva, eam pressius nudam in Ethicis intueare: ipsa enim vel sola a vitio absterret, si ex adverso honesti et virtutis speciem, vultusque decorem cominus contempleris: hic enim natura sua ad se allicit et mirabiles excitat sapientiæ amores. Quemadmodum ergo in sole diutius inambulantes, colorem inde sibi conciliant; ita fieri non potest ut qui non parergas, sed accurato intuitu moralem hanc palæstram ingreditur, nisi distorto plane sit temperamento, in hac civili et communi vita non moderatius agat, nec majus adhibeat studium in omni genere officiorum. Potuit tantum apud S. Ludovicum, Franciæ regum decus, Blancæ matris impressa puero de peccati fœditate vox, imo lex, ut per omnem vitam lethalis criminis expers, nullo graviore scelere inter tot illecebras diadema regum commacularit. Non id poterunt scita Philosophorum omnium, sapientiæ lex, certa æternaque scientia? Age, quis honesti studiosus laudisque avidus non sibi tacitos subjici ignes sentiat, si legat cogitete Darii matrem, Hephæstionem per errorem quasi Alexandrum salutantem, atque applaudentem audiat Alexandrum: «Et hic Alexander est,» ut amicitiam velut suavissimam vitæ consensionem colat? Quis non amicitia sanctionem hanc apud Ethicos exosculetur: «Amicus alter ipse?» Quis, si ebrietas, voluntaria ipsi ab Ethico commonstretur esse insania, eam non exhorreat? Quis edoctus pecus esse, qui vivit, ut edat, ut bibat; hominem, qui edit et bibit, ut vivat; temperantiæ non studeat? Quis patientiam non ambiat, si nulum nisi invito dolorem inuri posse, nullam nisi ab impatientia pœnam oriri pervideat? Quis non effrænes animi motus compescat, si vere magnum esse audiat animo dominari? ut

Latius regnes avidum domando
Spiritus, quam si Libyam remotis

Gadibus jungas, et uterque Pœnus
Serviat uni.

« Hæc in suggillationem nostri dicta sint, si non præstet fides, quod exhibuit infidelitas, » ait S. Hieronymus in *Epitaphio Nepotiani*. Si enim tanta docet, suadet et persuadet Ethica naturalis, quid non persuadebit supernaturalis et divina, quæ eo majores homini ad omne bonum stimulos facesque admovet, quo altius spectat objectum, altiozem habet finem, altiora docet officia? Fides, spes, charitas, pro objecto habent Deum. Quid non evincet, quid non audebit, quid non aggredietur summa Dei per fidem cognitio, excelsa per spem in Deum fiducia, cœlestis et seraphicus per charitatem Dei amor et ardor? « Sancti, ait S. Paulus *Hebr.* cap. xi, vers. 33, per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt reprobationem, obtulerunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum: acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos. Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem; alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus; in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis, et in cavernis terræ. »

Contemplare agones SS. Virginum, certamina Martyrum, martyria Apostolorum, labores Ascetarum, vigiliis sanctorum Episcoporum, austeritatem Anachoretarum, et videbis quid quantumque possit Dei fides, spes et amor. Similis est religio, quam genuinam sola docet Christianorum Ethica, quæ proinde apud fideles duntaxat vera exstat; apud infideles vero et Philosophos, fucata et falsa, æque ac pœnitentia, patientia, fortitudo, prudentia, temperantia, justitia, cæteræque virtutes, quæ apud solos Christianos veræ sunt, apud Gentiles apparentes et fictæ. Audi S. Augustinum, lib. XIX *De Civitate*, cap. iv: « Si ait, veræ virtutes sunt, quæ nisi in eis, quibus vera inest pietas, esse non possunt, non se profitentur hoc posse, ut nullas patiantur miseras homines in quibus sunt; neque enim mendaces sunt veræ virtutes, ut hoc profiteantur: sed ut vita humana, quæ tot et tantis hujus sæculi malis esse cogitur misera, spe futuri sæculi sit beata, sicut et salva. Unde et Apostolus: « Spe salvi facti sumus, » *Rom.* viii. Quanta ergo est laus patientiæ, beneficentiæ, fortitudinis, fidei, spei, charitatis omnique virtutis; tanta est et laus Ethices: ejus enim argumentum, ejus studium, ejus palæstra propria est ipsa virtus.

Quid autem, qualis et quanta est virtus? Audi eam definientes Philosophos; audi et Theologos. Philosophi: « Virtus, inquit, est animi habitus,

naturæ, modo et rationi consentaneus. »—« Virtus, ait Cicero II *Tuscul.*, a viro appellata est: viri autem propria maxime est fortitudo, cujus munera duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptio. » Lactantius, lib. *De Opificio Dei*, in fine cap. xii: « Vir dicitur, quod major vis est in eo, quam in femina; et hinc virtus nomen accepit. » Virtus enim est perferendorum malorum fortis et invicta patientia; et quoniam fortitudo cæteris omnibus virtutibus antecellit, hinc factum est, ut omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellerentur, ut quicquid vitio contrarium est, virtus appelleretur. Hinc virtus Hebr. vocatur תומה *tumma*, id est perfectio, integritas. Antisthenes dicebat « virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re opus habere, nisi robore Socratico; virtutem enim esse armaturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim et clypeus excutiuntur; sapiens autem ac virtute præditus nunquam non armatus est, eoque vinci non potest. Quare negabat sapientem vivere juxta leges ab hominibus institutas, sed juxta normam virtutis. » Ita refert Laertius lib. VI. Isocrates ad Demonicum asserit, « virtute nullam possessionem nec honestiorem esse, nec durabiliorem. » Epictetus apud Stobæum, *serm.* i: « Anima, ait, dedita virtuti, similis est perenni fonti, cujus aqua est pura, imperturbata, dulcis, accepta, copiosa, ab omni noxa et pernicie aliena. Seneca apud Lactantium, lib. III, cap. xi: « Una, ait, res est virtus, quæ nos immortalitate donare possit, et pares diis facere. » Valerius Maximus, lib. V: « Nihil, ait, est, excepta virtute, quod mortali manu, et immortalis animo quæri potest. » Sophocles in *Eriphile*: « Virtutis sola constans perpetuaque est possessio. » Silius Italicus, lib. II:

Explorant adversa viros, perque aspera duro
Nititur ad laudem virtus interrita clivo.

Juvenalis, *satyra* 8:

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria, nobilitas sola est atque unica virtus.

Aristoteles I *Ethic.* cap. ix: « Virtutis merces ac finis, ait, optimum quiddam est, divinum et beatum. » Idem, lib. IX, cap. iv: « Est virtus, et vir bonus, mensura rerum omnium. » Socrates: « Virtus, ait, est statua quædam in sua basi. » Lyricus in *Laudib. virtut.*: « O virtus ardua laboriosaque generi humano, pulcherrima vitæ inventio! Tuam, o virgo, ob venustatem etiam mori, in Græcia optabilis habetur mors, ac labores vehementes et indefessos perpeti. Talem pectori inseris fructum immortalem, auro potiozem. Tua vero gratia Hercules Jove satus, Ledæque filii multa perpessi sunt, suis factis quid possent declarantes. Seneca, in *epist.*: « Omnia beneficia in luce se collocari volunt; sed nullum theatrum virtuti conscientia majus est. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat; sic dolores, mœstias, injurias virtus magnitudine sua elidit atque opprimit; nec magis ullam portionem habent

incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari. » Cicero *Tuscul.* ult. : « Virtus omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet, eaque despiciens casus contemnit humanos; culpeque omni carens, præter seipsam nihil censet ad se pertinere. At nos virtutem semper liberam volumus, semper invictam: quæ nisi sint, sublata virtus est. Atqui, si in virtute satis est præsidii ad bene vivendum, satis est etiam ad beate; satis enim est certe in virtute, ut fortiter vivamus; si fortiter, etiam ut magno animo, et quidem nulla re unquam terreamur, semperque simus invicti, tu nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet: ergo omnia profluenter, absolute, prospere; igitur beate. Satis autem ad fortiter vivendum virtus potest; satis ergo etiam ad beate. » Denique virtus amicat subditos, amicat et supernos.

Elegia
christianorum
Theologorum.

Quid est virtus? Audi Christianos, audi Theologos. S. Augustinus, lib. II *De Liber. Arb.* cap. xviii et xix, docet virtutes esse maxima bona. Additque: « Virtutibus nemo male utitur, cæteris autem bonis, id est mediis et minimis, non solum bene, sed etiam male quisque uti potest. Et ideo virtute nemo male utitur, quia opus virtutis est bonus usus istorum quibus etiam non bene uti possumus. Nemo autem bene utendo, male utitur. » Idem, lib. I *De Civit.* cap. xv, ait virtute beari tam civitates, quam homines. Et lib. V, cap. xii: « Virtus, ait, via est qua bonus nititur ad gloriam, honorem, imperium. Hinc Romani conjunctissimas constituerunt ædes virtutis et honoris, pro diis habentes, quæ dantur a Deo. » S. Ambrosius in *Officiis*: « Bonus circuitus est, si justitia quærit, prudentia invenit, fortitudo vindicat, temperantia possidet: ut justitia sit in affectu, prudentia in intellectu, fortitudo in effectu temperantia in usu. » Lactantius, lib. VII, cap. x. « Vitia, inquit, commotiones et perturbationes animi sunt: virtus e contrario, lenitudo et tranquillitas animi est: quia vitia temporalia et brevia sunt; virtus perpetua, et constans, et par sibi semper; virtus nunquam, nisi morte, finitur. » Idem, lib. VI, cap. iv: « Una est igitur virtutis ac bonorum via, quæ fert nos, non in Elysios campos, ut Poetæ loquuntur, sed ad ipsam mundi arcem:

At lava malorum

Exeret pœnas, et ad impia tartara mittit. »

Nihil ergo virtute nobilius, nihil utilius, nihil potentius. Ipsa est adamas indomabilis, qui omnia domat; ipsa est palma quæ contra omnia pondera eluctatur, et comam attollit:

Arx est ipsa sibi virtus, ipsa eruit arces:
Ipsa feras hominemque domat: non horret inermis
Ire per hostes cuneos, inimicæque castra.
Aspice ridentem Siculi mandata tyranni
Zenonem, et regis versos in vulnera cives.
Regulus ad Libycas iterum freta navigat arces,
Impavidumque caput gravia ad tormenta reportat.
Prætereo Christi passos immania testes
Funera, Laurentique ignes, Paulique catenas.

S. Chrysostomus, *homil. 6* in illud: *Modico vino utere*: « Non sic, inquit, flammæ natura in materiam delapsa, vicina semper ligna incendit, sicut virtutis zelus in paucas lapsus animas, ulterius procedendo omnes implere potest. » Philo, lib. *De Plant. Noe*: « Sicut sol, inquit, oriens totum cœlum radiis illustrat; sic virtutes suis in homine radiis, postquam mentem penetrant, totam eam reddunt lucidissimam. » S. Basilius, in *Psalm.*: « Flamma, inquit, quæ a proprio fumo supprimitur, aditum liberum non habet, sed circa illum volvitur; sic et virtute animas dirigente, tabescere, dejectique a magnis turbationibus non contingit, cum nullum ad exteriora respirationis exitum habeant. » Thalasius, *ad Paulinum*: « Sicut, inquit, anima corpus secundum naturam vivificat, ita et animam virtus et scientia. » Agapetus, *ad Justinianum Imperatorem*: « Sicut, qui scalas conscendere cœperunt, non prius desistunt ab ascensu, quam supremum attigerint gradum: sic virtutis studiosus semper altius scandendo excitabitur. » Id plenius docebit noster Siracides, qui adeo exacte omnium virtutum officia persequitur, ut inde cognominatus sit *πνευματικός*.

Quinta Ethices laus accedit a contrario, puta a vitio quod ipsa castigat, ejusque erroneum de agendis judicium corrigit et emendat. Sicut enim moralis hæc disciplina vim animi torpentem ad omne honestum rectumque exstimulat; ita et vim animi cognoscentem dirigit et illustrat: ut quid in moribus verum agendumque, quidque sequi ac deligere debeat, sciat et norit: facilis enim hic, olim præsertim, lapsus, quando mens iter hoc non ita tritum ingressa, cupiditate in malas ruente voluptates occæcata, aut in devium acta, illius ambitu, quæ mire animum mentemque perurget gloria, in turpes prolapsa labes exitum sibi conscivit. Quocirca recte ait Horatius lib. I *Epist.*:

Virtus est vitium fugere; et sapientia prima
Stultitia caruisse.

Et lib. III *Carminum*:

Virtus repulsæ nescia sordida
Intaminatis fulget honoribus.

Hic ergo Lucretiam damnabit pudicitia, quod infamiæ, quam minabatur adulter Sextus Tarquinius, fidem conjugii posthabuerit; damnabit et conscientia, quod injuriæ jam passæ impatiens manus sibi intulerit. Laudibus vero Susannam efferet, quod vitam et famam potius quam puritatem aleæ subjicere maluit. Hic omnes illi necis propriæ rei peragentur, qui sine summi Imperatoris jussu stationem suam deseruere, et infami facinore honorem morte propria expiare vel parere sat gerunt. Hic veritas pœnas exiget ab eis qui mendacio fortunæ, gloriæ, vel etiam vitæ patrociniū quæsivere. Contra vero heroica virtus sua hic monstrabit officia, et ad omne decus et laudem prælucebit. Hic Galienus imperator laudabitur, quod in impostorem gemmarium

V.
Vitiū
castigatio.

sibi injurium, ad leonem postulatam, in theatro publico caponem immiserit, leni hac censura per præconem et fraudem castigans, et noxam sibi factam clementer indulgens: « Imposturam fecit, imposturam passus est. » Hic continentia palmam dabit virginibus, quæ eximiam speciem complurium sollicitantem oculos vulneribus fœdarunt, deformitatemque sanctitatis suæ fidem, quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluerunt. Hic Socrates infractum docebit animum, si mors veritatis causa sit oppetenda; minusque, vel calumniis exterorum aut domesticorum movebitur; etiamsi malum amplexus necessarium, furente Xantippe, tonitrua sæpe in pluviam desinant. Nimirum, hæc sapientia, hæc Ethica efficiet ut homo non jam sensibus voluptatque deditus, sui aliarumque rerum servus, suis cupidinibus, seu vitio famuletur mancipium; sed ut sui rerumque omnium dominus, omnia sibi subdita calcet, ac caput imperterritum omnibus efferat, ut, etiamsi fractus illabatur orbis, impavidum feriant ruinæ. Quocirca Philosophi illustria hæc titulorum eFogia Ethicæ dederunt. Cicero eam indigitavit « expultricem vitiorum; » alii: « philosophiam morum; » alii, « satricem virtutum; » Quintilianus: « actionum magistram; » Varro: « naturæ ornamentum; » alii: « affectionum dominam; » alii: « gratiæ fundamentum; » alii: « reipublicæ formam, animi animam, Theologiæ manum, fontem Jurisprudentiæ; » Arnobius denique: « florem Divinitatis. » Ethica enim, uti a Deo promanat, ita ad Deum redit, suos queassecas reducit. Audi Epictetum *ad Arrianum*: « Oportet, inquit, ut omnia principia, quasi converso orbe, redeant ad unum principium, omnia pulchra ad unum pulchrum, omnia vera ad unum verum, omnia bona ad unum bonum, omnia divina ad unum Deum, omnia una ad unum ter unum. Nam unitas, principium, bonum, verum, Deus, eadem sunt, unum sunt. » O stuporem! Verba hæc sonant Evangelium, non Philosophiam moralem. Divinius Trismegistus, qui, dum derivat omnia ex mundo in Deum, ex Deo in mundum: dum colligit ex effectis facultatem, ex ordine divinitatem, ex multitudine unitatem; hunc Architectum appellat mundi patrem, principem, gloriam, naturam, finem, necessitatem, actionem omnis facultatis, facultatem omnis actionis, solum sanctum, solum non natum: solum, in quo sola æternitas; solum, per quem solus mundus, soli totum, toti solum, expertem nominis, meliorem omni nomine. O Divinitatem! In tuo tunc, Trismegiste, non tam ore videtur habitasse Plato, quam in pectore Paulus. Quid Socrates? Non satis illi fuit verbo fateri unum Deum; volebat consignare suo sanguine. Etiamne moralis Philosophia edit nobis martyres? Uti que Socrates pro Ethica, Deique unius cultu occubuit. Martyr ergo fuit, non fidei, sed naturæ; non gratiæ, sed Ethicæ et Philosophiæ.

Longe verius et sincerius, Ethica sacra et chris-

tiana castigat, non tantum vitia quælibet, quantumvis occulta, quantumvis minuta; sed et ipsam Philosophorum Ethicam, ac virtutem: hanc enim damnat vanitatis, vanæque gloriæ, quæ ipsis unus fuit virtutis stimulus, unus laborum finis et merces: atque ex adverso docet virtutem in se non spectare nisi bonum honestum; extra se non spectare nisi Deum, Deique laudem et gloriam. Ita Diogenem, quasi gloriæ animal; ita Platonem, Socratem, Aristotelem, quasi popularis auræ mancipia redarguit S. Paulus, dum ait: « Mihi pro minimo est, ut a vobis judicer, aut ab humano die; qui autem me judicat, Dominus est, etc., qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo, » I *Cor.* iv, 3. Et: « Qui gloriatur, in Domino gloriatur; non enim, qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat, » II *Cor.* x, 17.

Ita Ethica christiana castigat et emendat Philosophicam, quod ignoravit virtutes Theologicas, fidem, spem, charitatem, æque ac religionem; quod nescierit quid sit humilitas, quid pœnitentia, quid paupertas spiritus, quid vera virginitas; quod censuerit virtutem non a Deo menti inseri, sed propriis naturæ viribus parari; quod non aliud virtuti præmium, quam temporariam hominum laudem statuerit, cum longe majora et ampliora Ethicæ ac virtutis sint merita. Audi *Sapientiam*, cap. x, 10, ea in patriarchis Jacob, Joseph, Mose et Hebræis demonstrantem et celebrantem: « Hæc (Sapientia), inquit, profugum iræ fratris justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam sanctorum; honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius. In fraude circumvenientium illum affuit illi, et honestum fecit illum; custodivit illum ab inimicis, et a seductoribus tutavit illum, et certamen forte dedit illi, ut vinceret, et sciret quoniam omnium potentior est sapientia. Hæc venditum justum non dereliquit, sed a peccatoribus liberavit eum; descenditque cum illo in foveam, et in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, et potentiam adversus eos qui eum deprimebant; et mendaces ostendit, qui maculaverunt illum, et dedit illi claritatem æternam. » Deinde totius Hebræi populi libertatem sapientiæ assignans: « Hæc, ait, populum justum, et semen sine querela liberavit a nationibus, quæ illum deprimebant. Intravit in animam servi Dei, et stetit contra reges horrendos in portentis et signis; et reddidit justis mercedem laborum suorum, et deduxit illos in via mirabili, et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem. Transtulit illos per mare Rubrum, et transvexit illos per aquam nimiam; inimicos autem illorum demersit in mare, et ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo justi tulerunt spolia impiorum, et decantaverunt: Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum tuam laudaverunt pariter; quoniam sapien-

Ethica christiana castigat philosophicam.

tia aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit disertas. »

Trismegisti. Censuit Mercurius Trismegistus, teste S. Augustino lib. VIII *De Civit.* cap. xxiii, homines posse deos facere per artem quamdam arcanam: « Hos ergo, ait, spiritus invisibiles (dæmones) per artem quamdam visibilibus rebus corporalis materiæ copulare, ut sint quasi animata corpora illis spiritibus dicata et subdita simulacra; hoc esse dicit deos facere, eamque magnam et mirabilem deos faciendi accepisse homines potestatem. » Acriter hoc perstringit S. Augustinus: « Nescio, ait, quomodo illa obscuratione cordis ad ista delabitur, ut diis, quos confitetur ab hominibus fieri, semper velit homines subdi, et hæc futuro tempore plangat auferri, quasi quidquam sit infelicis homine, cui sua figmenta dominantur; cum sit facilius fieri deos colendo quos fecit, ne ipse sit homo, quam ut per ejus cultum dii esse possint, quos fecit homo. Citius enim fit ut homo, in honore positus, pecoribus non intelligens comparetur, quam ut operi Dei ad ejus imaginem facto, id est, ipsi homini opus hominis præferatur. Quapropter merito homo deficit ab illo qui eum fecit, cum sibi præficit ipse quod fecit. »

Seneca. Seneca taxat et ridet idola; censet tamen ea esse colenda ob morem receptum, ut ea colens hunc cultum « in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. » Ait enim: « Quæ omnia sapiens servabit tanquam legibus jussa, non tanquam diis grata. » Merito Senecam culpât S. Augustinus, lib. VII *De Civit.* cap. x: « Sed iste, ait, quem Philosophi quasi liberum fecerunt; tamen quia illustris populi Romani senator erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat; quod culpabat, adorabat; quia, videlicet, magnum aliquid eum Philosophia docuerat, ne superstitiosus esset in mundo; sed propter leges civium, moresque hominum, non quidem ageret fingentem scenicum in theatro, sed imitaretur in templo; eo damnabilius, quod illa quæ mendaciter agebat, sic ageret, ut eum populus veraciter peragere existimaret. »

Stoicorum. Stoici docebant sapientis esse seipsum occidere, cum ea ingruunt mala, quæ non possit, vel quæ non deceat eum sustinere, uti Cato se occidit ex animi infirmitate et mollitie, ne in manus Cæsaris veniens, probro esset et ludibrio; et tamen iidem pariter docebant sapientem esse beatum, nec quidquam mali ei accidere posse, quod eum miserum efficiat. Carpit hoc S. Augustinus, lib. XIX *De Civit.* cap. iv; irridens enim exclamat: « O vitam beatam, quæ, ut finiatur, mortis quærit auxilium! Si beata est, maneat in ea; si vero propter ista mala fugitur ab ea, quomodo est beata? aut quomodo ista non sunt mala, quæ vincunt fortitudinis bonum? eandemque fortitudinem non solum sibi cedere, verum etiam delirare compellunt, ut et eandem vitam dicant beatam, et persuadeant esse fugiendam? Quis

usque adeo cæcus est, ut non videat quod si beata esset, fugienda non esset? Sed, si propter infirmitatis pondus, qua premitur, hanc fugiendam fateantur, quid igitur causæ est, cur non etiam miseram fracta superbiæ cervice fateantur? Utrum, obsecro, Cato ille patientia, an potius impatientia se peremit? Non enim hoc fecisset, nisi victoriam Cæsaris impatienter tulisset. Ubi est fortitudo? Nempe cessit, nempe succubuit, nempe usque adeo superata est, ut vitam beatam derelinqueret, desereret, fugeret. »

Aristoteles, lib. VII *Polit.* cap. xvi, censet filios mæcos, cæcos, surdos, etc., esse abjiciendos; et si quis prole, quam alere nequeat, gravetur, procurandum aborsum: « Circa expositionem, inquit, vel educationem filiorum lex sit, nihil orbatum natura fore educandum. In aliis vero, si mores institutioque civitatis prohibeant natos exponere, ac multitudo tanta prolis alicui confingerit, ut duplicatus sit filiorum numerus (nam is definitus esse debet), ad multitudinem nimiam evitandam antevenire oportet, ut non concipiantur. » Ulterius provehitur Seneca, lib. I *De Ira*, cap. xv: « Portentosos foetus exstinguimus, ait, liberos quoque, si debiles monstrosique editi sunt, mergimus: non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere. » Vide Justum Lipsium, *Centur. 1 ad Belgas*, epist. 35, ubi Romuli, Quintiliani et aliorum similes sententias recitat. Hæc omnia homicidii et infanticidii, imo paricidii, damnat Tertullianus *Apol.* cap. ix: « Homicidii, ait, festinatio est prohibere nasci; nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet; homo est, et qui est futurus, et fructus hominis jam in semine est. » Et S. Ambrosius, lib. V *Hexæem.* cap. xviii: « Divites, ait, ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero proprios necant foetus, et paricidalibus succis in ipso genituali alvo pignora sui ventris exstinguunt; prius aufertur vita, quam traditur. »

Denique S. Augustinus lib. IV *Contra Julianum*, cap. iii, multis docet in infidelibus nullam veram, id est, plenam et omnibus numeris absolutam, esse virtutem: « Ego dixi, ait, pudicum non veraciter dici, qui non propter Deum veram connubii fidem conservat; » et mox: « Quomodo vera ratione pudicum corpus asseritur, quando a vero Deo ipse animus fornicatur? juxta illud *Psalm. lxxii*: Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te; » et inferius: « Sed absit ut sit in aliquo vera virtus, nisi fuerit justus. Absit autem ut sit justus vere, nisi vivat ex fide; justus enim ex fide vivit. Quis porro eorum qui se christianos haberi volunt, nisi soli Pelagiani, justum dixerit infidelem, justum dixerit impium, justum dixerit diabolo mancipatum? sit licet ille Fabricius, sit licet Fabius, sit licet Scipio, sit licet Regulus. » Citat deinde Pythagoram et Platonem, « qui, multo excellentiore cæteris philosophia nobilitati, veras virtutes non esse dicebant, nisi quæ menti

Aristoteles.

In infideli non est vera virtus.

quodam modo imprimuntur a forma illius aeternae immutabilisque substantiae, quae est Deus; » et mox : « Quomodo sunt vere justi, quibus vilis est humilitas viri justi? Quomodo est in eis vera iustitia, in quibus non est vera sapientia? Porro, si veram iustitiam non habent impii, profecto non alias virtutes, comites ejus et socias; quia, cum non ad suum referuntur auctorem dona Dei, hoc ipso mali his utentes efficiuntur iniusti. » Veram virtutem vocat S. Augustinus eam, quae ducit ad salutem et beatitudinem caelestem, qualis est christiana fidelium, quae proinde falsam Gentilium castigat, format, perficit.

VI. Principatus scientiarum.

Sexta Ethicae laus obvenit a caeterarum scientiarum primatu ac regimine. Sextus Cheronaeus Scepticae familiae philosophus, varia et eleganti similitudine, quantum Ethica caeteris Philosophiae partibus praestet, ostendit, et quasi intuendum oculis subiecit : « Philosophia, inquit, similis est areae muro cinctae, et omni fructuum genere luxurianti, in qua parietum firmitas refert Logicam, arborum proceritas Physicam, fructuum suavitas Ethicam. » Rursum : « Si Philosophiam ovo componas, testa, sive cortex, representat Logicam, albumen Physicam, vitellus Ethicam. » Pulchrius vero Possidonius Philosophiam animali persimilem dietitabat: sanguini enim et carnibus respondere Physicam, ossibus et nervis Logicam, animae Ethicam. Quantum ergo anima antecellit carni et ossibus, tanto Ethica antecellit Physicae et Logicae.

Theologia magna ex parte ethica.

Rursum Ethica, sicut omnes hominis actiones, ita et omnia ejusdem studia ac scientias dirigit ad suum finem: naturalis ad naturalem; supernaturalis ad supernaturalem. Quocirca Theologiae, quae disciplinarum omnium est princeps et regina, medulla est Moralis. Prima S. Thomae parte agitur de attributis, virtutibus et moribus Dei et Angelorum; secunda, de virtutibus et vitiis hominum. Priore enim ejus sectione disputatur de hominis beatitudine, voluntario, libertate, electione, consilio, prudentia, vi concupiscibili et irascibili, habitibus, passionibus, peccatis, legibus ac gratia; posteriore, de fide, spe, charitate, iustitia caeterisque virtutibus. Tertia Theologiae parte agitur de Christo, ejusque dotibus, virtutibus et Sacramentis, quibus ipse nos a vitiis purgat, virtutes inserit, et ad beatam felicitatem perducit. Atque, ut reliquas artes et disciplinas praeteream, Jurisprudentia, quae in republica clavum tenet, eamque regit et moderatur, adeo nititur Ethica, adeo eam sibi incorporat, ut qui hanc sustulerit, illam evisceravit. Qua ratione, quaeso, Jurisconsultus sese optimis ornabit moribus, honeste vivet, alterum non laedet, si hanc sapientiae partem, quae mores fingit, non calleat? Quid vero, si reipublicae gubernaculis admoveatur, in republica se dignum fecerit, si Politicam, tertiam Ethicae partem, ignoret? Quid denique de aequo, bono, honesto, justo,

injusto, sive a causis, sive a consiliis sit, sine Ethica disseret? Quid enim est aliud Jurisprudentia, quam justus et injustus scientia? Ut non sine ratione, plerique Jurisprudentiam, partem Philosophiae illius, quae a moribus formandis nomen habet, autument. Unde enim, quaeso, Jurisconsultus aequi, boni, honesti rationes derivabit, nisi ex Platonis legibus, nisi ex Ethicis Aristotelis, vel ipsa undecumque morali disciplina? ex quorum scriptis veteres Jurisperiti multa adeo deprompserunt, ut, si omnia suis reddantur auctoribus,

moveat cornicula risum

Furtivis nudata coloribus.

Qui vero suis quemque pinget coloribus, improbos arcesset, probos defendet, nisi virtutum vitiorumque rationes et formas ex Ethica dispexerit? Ut urgente hac veritate adacti, Jurisprudentiam Ethicae politicae maxime subalternam esse, indeque sua petere principia, ut a Physica sua petit Medicus, ipsi aequae Jurisperiti consentiant; neque enim imperatorum nuda auctoritate firmaris leges, nisi et auctoritatem iustitia, ejusque principiis subnixam doceas. Id ad oculum videremus, si veteres Juris codices exstarent, nec eos magno illius damno concremassent illi, qui ex eis Justinianaeas Pandectas conflarunt.

Jurisprudentia subalterna ethica.

Quare adeo Jurisprudentia Ethicae innixa et connexa est, ut illi plane subalterna, ex ejus principiis, velut fontibus, scita sua et leges velut rivulos, educat. Hinc est ut Ethicus et Jurisconsultus eodem se referant, dum, quas de virtutibus et vitiis notiones universas in doctrinae formam includit Ethicus, illas Jurisconsultus locorum, temporum, negotiorum, personarum regionibus et cancellis percommode ad usum includit et circumscribit. Ethicus praescribit scelus vindicandum; Jurisconsultus hanc regulam ad certam poenam revocat. Ethicus ponit legem, ut parentes curent filios; Jurisconsultus mulctat eum qui filii non vult esse curator. Ethicus iustitiam commutantem ponit mediam inter lucrum et damnum; Jurisconsultus ex hoc notionis fonte conventiones justas, mutuam, commodatum, depositum, pignus, emptionem, venditionem, locationem, conditionem, tanquam rivulos, deducit. Ethicus edisserit summum jus esse summam injuriam; Jurisconsultus ad hujus praeccepti normam temperat legem, ne sanguine pietur mors, quam amico infers invitus. Ethicus docet aequitatem non esse contrariam juri, sed jure meliorem, dum, quod tacet jus, aequitas loquitur; Jurisconsultus hinc colligit nihil facere contra legem non occidendi, qui majestatis violatae reis poenam irrogat securis. Porro, ut ex multis pauca delibem, quae sunt per totum Juris corpus dispersa et fusa, ea si conferas cum moralis Philosophiae praecceptionibus, videbis clare Philosophiam (quae morum profitetur conformationem) esse quamdam quasi naturae thesim, et hujus

theseos Jurisprudentiam esse hypothesin. In quam sententiam videtur ivisse pedibus Ulpianus, dum lib. *Jus civile*, ff. *De just. et jure*, post pulchram de Jure civili disputationem uberi filo pertexam, tandem statuit Jus civile nihil aliud esse quam Juris naturalis, id est moralis Philosophiæ, quamdam moderationem.

VII. Finis beatiudo. *Septima* et maxima Ethices laus est a fine et scopo, puta a beatitudine, ad quam suos asseclas recto virtutum tramite deducit et perducit. Nemo est tam demens, quin cupiat beatus esse et felix; nemo est tam barbarus, cujus non gestiat animus, si felicitatis cogitatio et spes mentem subeat, si ejus potiundæ via et ratio ostendatur. Ostendit eam Ethica. Cleombrotum (quem S. Augustinus nuncupat Theobrotum), lecto Platonis *Phædone*, ubi de immortalitate animæ disputat, se præcipitem de muro, illicite quidem et perverse, dedisse tamen, atque ita ex hac vita emigrasse ad eam, quam credidit esse meliorem, auctor est idem S. Augustinus lib. I *De Civit.* xxxii; de eo canit Callimachus :

Vita, vale, muro præceps delapsus ab alto,

Dixisti moriens, Ambraciota puer :

Nullum in morte malum credens; sed scripta Platonis
Non ita erant animo percipienda tuo.

Ejusdem felicitatis amore violentas sibi manus intulisse Cleanthem, Chrysippum, Zenonem, Empedoclem, Catonem Uticensem memorat Lactantius lib. III *Instit.* cap. xviii; nimirum, a Zenone immortales animas, et inferos, uti sentit S. Hieronymus in cap. I *Daniel.*, didicerant. Cicero vero lib. *De Senect.* : « Cum tanta, inquit, celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorum providentia, tot artes, tantæ scientiæ; sic mihi persuadeo non posse eam naturam, quæ res eas continet, esse mortalem. » Et anhelus ad beatam vitam : « O præclarum, ait, diem, cum in illud animarum concilium proficiscar, et cum ex hac turba et colluvione discedam ! » Nimirum, ex Platone subobscura quædam et ambigua de futuris animarum præmiis et suppliciis hauserat. Cujus commentator et interpretes Macrobius ex Platone geminam statuit portam hominum : primam descensus, quo purgentur animæ, et ad Lethæum deducantur flumen, ut inde oblivionem præteritorum malorum bibant, et ad supera conscendant. Hinc eas, ut canit Virgilius lib. VI *Æneid.* :

Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno;

Sicilicet, immemores supera ut convexa revisant.

Alteram deorum in Capricorno, qua pateat aditus ad lacteum in signifero circulum, qui locus Beatorum sit, quo priusquam pertingant, per erraticas oberrare stellas, ut in Saturno sapientiam, in Jove agendi vim, in Marte ardorem animi, in Sole sentiendi opinandique facultatem, in Venere voluptatum sensum, in Mercurio interpretandi vigorem, in Luna vim.

augurandi nanciscantur. Commentum risu et similis dignum: cui similis est illa Pythagoræ metempsychosis, qui merito vel demerito animarum, illas post mortem in alia nobilia vel ignobilia transmeare corpora opinatus est, commentus se Euphorbum militem fuisse, et Trojano bello a Menelao cæsum :

Ipsè (ait) ego (nam memini) Trojani tempore belli
Pantoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Hæsit in adverso gravis hasta minoris Atridæ.

(Ovidius, lib. XV *Metamorph.*)

Insulsa hæc, et quæ Philosophus cætu suo indigna contemnat; at quantos suspensa futurorum spes, et perennis animæ opinio, multis licet contaminata fabulis, asseclis eorum admovît stimulos, ut indomitas animi libidines, ceu ferocientis equi impetus, edomare conarentur et mansuefacere, quo rationis frenum admitterent, ejusque ductum non detrectarent!

Quid ergo Christianis Ethica non persuadeat, quando iam defæcata plane, certissimisque fidei subnixa principiis, nil, ubi erret, timeat? quando virtutis callem non sublustrem, sed præfulgidum edocet? quando animum nunquam intermoriturum, sed in omne ævum beatissima vel miserima sorte perduraturum, tam clare, quam solem hunc nobis præluere, demonstrat? quando veram hominis beatitudinem, non in terra, sed in cælo, non in creatura quapiam, sed in ipso Creatore; ejusque per visionem et amorem possessione consistere, ut ipsomet Deo, ejusque bonis omnibus fruamur et beemur, certo liquidoque ostendit? Ignorarunt id Philosophi; aliquid tamen de eo per rimam vel umbram perspexerunt. Hinc illud Sibyllæ apud Virgilium, lib. VI *Æneid.* :

Facilis descensus Averni;

Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,

Hoc opus, hic labor est: pauci, quos æquus amavit

Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,

Diis geniti potuere.

Censebant illi, homines Ethices et virtutis studiosos post mortem cælum conscendere, ibique in deorum numerum et consortium transcribi; imo nonnulli non alios putabant esse deos, quam qui heroicis virtutum actibus, divinitatis nomen et famam sibi parassent. Ita Ovidius lib. I *De Art.* :

Munus habe cælum, cælo spectabere sidus.

Seneca in *Octavia*:

Hæc summa virtus, petitur hæc cælum via.

Sic ille patriæ primus Augustus parens

Complexus astra est.

Et rursum:

Virtus mihi

In astra, et ipsos fecit ad superos iter.

Idem in *Herc. Octavo*:

Nunquam Stygias fertur ad umbras

Inclita virtus: vivite fortes:

Iter ad superos gloria pandit.

Plinius in atheismum vergens, lib. II, cap. VII: « Quisquis, ait, est Deus (si modo est alius) et quacumque in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui. » Et inferius: « Deus est mortali juvare mortalem, et hæc ad æternam gloriam via. Hac proceres iere Romani; hac nunc cœlesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis ævi rector, Vespasianus Augustus fessis rebus subveniens. Hic est vetustissimus referendi bene merentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur. Quippe et omnium aliorum nomina deorum, et quæ supra retuli siderum, ex hominum nata sunt meritis. Jovem quidem, aut Mercurium, aliterve alios inter se vocari, et esse cœlestem nomenclaturam, quis non interpretatione naturæ fateatur? » Hæc ille Deum Numenque ignorans.

Longe verius, sublimius et divinus Theologi, ipsum Deum Numenque certissimo statuentes, illud ipsum sapientiæ ac virtuti præmium assignant. Audi S. Augustinum lib. *De Quantit. animæ*, in fine: « Virtutis præmium est Deus. » Audi Regium Psalter: « Domine, apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen, » *Ps. XXXV*, vers. 10. « Ut sit Deus omnia in omnibus, » ait S. Paulus *I Cor. xv*, 28. Audi S. Joannem, *I Epist.* cap. III, 2: « Charissimi, nunc filii Dei sumus; et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est. » Et *Apocal.* cap. XXI, 22, describens cœlestem beatamque Jerusalem: « Templum, ait, non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus. Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea. Nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus. »

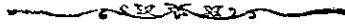
Quocirca merito exclamat S. Augustinus serm. 1 *in Festo omnium Sanctorum*: « O vere beata mater Ecclesia, quam sic honor divinæ dignationis illuminat, quam vincantium gloriosus martyrum sanguis exornat, quam inviolatæ confessionis candida induit virginitas; floribus ejus nec rosæ, nec lilia desunt. Certent nunc charissimi singuli ad utrosque honores, amplissimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas. In cœlestibus castris pax et acies habent flores suos, quibus milites Christi coronantur. » Et inferius: « Ergo agite nunc, fratres, aggrediamur iter vitæ, revertamur ad civitatem cœlestem in qua scripti sumus, et cives decreti. Non sumus hospites, sed cives Sanctorum, et domestici Dei, etiam illius hæredes; cohæredes autem Christi. Hujus nobis urbis januas aperiet fortitudo, et fiducia latum præbebit ingressum. Consideremus ergo inclytam urbis illius felicitatem, in quantum considerare possibile est. » Et mox: « Verum super hæc omnia est consociari Angelorum et Archangelorum cœtibus, Thronis etiam et Dominationibus, Principatibus et Potestatibus, omniumque cœlestium

supernarumque virtutum contuberniis perfrui, et intueri agmina Sanctorum splendidius sideribus micantia, Patriarcharum fide fulgentia, Prophetarum spe lætantia, Apostolorum in duodecim tribus Israel orbem judicantia, Martyrum purpureis victoriæ coronis lucentia, Virginum quoque choros candentia sarta gestantes inspicere. De Rege autem, qui horum medius residet, dicere vox nulla sufficit: effugit enim omnem sermonem, atque omnem sensum humanæ mentis excedit decus illud, illa pulchritudo, illa virtus, illa gloria, illa magnificentia, illa majestas; ultra enim omnem Sanctorum est gloriam, ipsius inestimabilem aspicere conspectum, et splendore majestatis ejus irradiari: si enim quotidie oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam parvo tempore tolerare, ut Christum videre digni essemus in gloria venturam, et Sanctorum ejus numero sociari, nonne erat dignum pati omne quod triste est, ut tanti boni tantæque gloriæ participes haberemur? » Denique concludens: « Ad hanc igitur operum salutarium, dilectissimi, palmam libenter ac prompte certemus, omnes in agone justitiæ Deo et Christo spectante curramus. Et qui sæculo et mundo majores esse cœpimus, a cursu nostro nulla sæculi cupiditate retardemur. Si expeditos, si celeres in hoc operis agone, si currentes dies ultimus invenerit, nusquam Dominus meritis nostris ad præmium deerit remunerator. Qui coronam in persecutione purpuream pro passione donavit, ipse in pace viventibus pro justitiæ meritis dabit candidam. »

DOMINE JESU CHRISTE, æternæ sapientiæ sol, Verbum Patris, splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, amor noster, da nobis hanc tuam sapientiam, hanc prudentiam justorum, hanc scientiam Sanctorum. Tu enim per generationem æternam es ipsa Sapientia increata, per generationem temporalem nobis factus es ipsa Sapientia incarnata. Ad hoc enim e sinu Patris in uterum Virginis Matris, e summis cœlorum montibus in imum hoc terræ antrum centrumque descendisti, ut nos eandem, tam exemplo, quam verbo doceres. Tu eandem Prophetas Sanctosque omnes docuisti; tu eandem nostro Viracidi inspirasti. Da ergo sapientiam ejus *παράψω* intelligere, omnemque ejus virtutem, tam voluntate, quam mente complecti, ut eam tam effectibus, quam operibus et moribus exprimamus, ut valedicamus vanitati, serviamus veritati, vivamus ÆTERNITATI. Tu enim es lux mentium, rex spirituum, dux cordium; tu es via, veritas et vita: via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio. Gradiamur ergo in te, per te, ad te; ut, sicut jam per umbram eminus, ita post hanc vitam facie ad faciem cominus te intueamur, te fruamur, te beemur in omne ævum. Imple animas nostras tuis splendoribus; imple et ardoribus Sanctorum, ut cito ad te tuamque gloriam pervenire valeamus, quem hujus itineris ducem, salutis auctorem,

lucis principem, lætitiæ largitorem habemus;
quia tu es nostra sapientia, sapiens veritas,
vera charitas, chara felicitas, felix ~~ÆTERNITAS~~.
Amen.

Quam sapiens, qui vivit sapientiæ, qui sapit
~~ÆTERNITATI!~~
Quam felix, quem in æternum ipsa beat FELI-
CITAS!

IN ECCLESIASTICUM PROLEGOMENA.

Inscribitur hic liber in Græcis Bibliis, *Σοφία Γνωσῶν*, *σοφία Σιραχ*, *Sapientia Jesu, filii Sirach*, ut distingua- tur a *Sapientia Salomonis*; in Latinis, *Ecclesiasti- cus*. De eo nonnulla præmittenda sunt: primum, de ejus auctoritate; secundum, de auctore; ter- tium, de interpretibus; quartum, de argumento; quintum, de methodo; sextum, de stylo. Quibus succedent septimo ordine Canones, qui facem toti libro præferant.

CAPUT I.

Auctoritas Ecclesiastici.

Nonnulli olim dubitarunt, imo negarunt, *Eccle- siasticum* esse librum Canonicum: Judæi enim non habent eum in suo Canone librorum S. Scrip- turæ. Unde Concilium Laodicenum, *can. 59*; Melito Sardensis apud Eusebium, *lib. IV Hist. cap. xxvi*; S. Gregorius Nazianzenus, Amphilochius, et Hila- rius, *Præfatione in Psalmos*, textentes catalogum Sa- crarum Scripturarum, omittunt Ecclesiasticum. Et S. Hieronymus, *Præfat. in libros Salomonis*, asse- rere videtur Ecclesiasticum non valere ad aucto- ritatem Ecclesiasticorum dogmatum confirman- dam. Idipsum aperte negant hæretici moderni. Lutherus in *Collog. Latinis*, tom. II, cap. *de lib. Vet. Testam.*, ait: « Ecclesiasticus verus est Legista et Jurista, non Propheta; nihil scit de Christo. Quid est Jesus Sirach (quamvis liber sit optimus) ad Christi et Apostolorum verba? Tantum est legalis liber. Est sicut Thalmud ex variis libris collectus; loquitur de jure et œconomia. Hoc miratur mundus, et verba Christi excellentissima negliguntur. » Guilielmus Witakerus in *Disp. de S. Script.*, *controv. I, q. 1, cap. xiii de Ecclesiastico*: « Non esse, inquit, canonicum librum, ex eo colligi potest, quod græce scriptus fuerit. » Calvi- nus, in *Antidoto*, Ecclesiasticum odit, quod ex eo multa fidei dogmata, quæ ipse negat, confirman- tur: « Unde, inquit, melius hæc haurient? »

Suppono libros canonicos S. Scripturæ esse du- plicis generis; alii enim sunt Protocanonicus, alii Deuterocanonicus. Protocanonicus, sive primi cano- nis vocantur, de quorum fide nulla unquam inter Catholicos fuit disceptatio, sed ab omnibus habiti sunt quasi libri S. Scripturæ, dictati a Spiritu Sancto. Deuterocanonicus, sive secundi canonis vocan- tur, qui, licet vere canonici sint, tamen de eorum auctoritate aliquando ab orthodoxis dubitatum fuit; tales sunt Esther, Baruch, Tobias, Judith,

Sapientia, Ecclesiasticus, Machabæorum uterque, Epistola ad Hebræos, Epistola S. Jacobi, S. Judæ, secunda S. Petri, secunda et tertia S. Joannis, et Apocalypsis; cæteri omnes sunt Protocanonicus.

Hoc est, quod de Sapientia et Ecclesiastico agens, ait Damascenus *lib. IV Orthodox. fidei*, cap. xviii: « Qui omnium virtutum genere ac doctrina referti sunt, hoc est, Sapientia Salomonis, et Sapientia Jesu, quam Sirach pater (puta Jesus senior, et minoris avus; hic enim fuit pater Sirachi, de quo inferius) composuit, et græce inter- pretatus est nepos Jesu, et Sirachi filius, præclari et elegantes libri sunt; non tamen aliis annume- rantur, neque in arcu siti erant; » quia scilicet non numerantur inter Protocanonicos, neque erant in Canone Hebræorum, sive S. Scripturæ ab Hebræis receptæ, quem ipsi posuerunt in arca.

Nunc dico: De fide est Ecclesiasticum esse li- brum canonicum S. Scripturæ. Patet hoc, primo, ex definitione Concil. Trid. *sess. IV*, et Concil. III Carthag., *can. 43*, et Concil. Florent. in *Instruct. Armenorum*. Concil. quoque Ephesinum, anno Christi 430, Ecclesiasticum citat ut S. Scripturam; sic enim ait epist. *ad Synodum Pamphylia*: « Cum consilio omnia fac, dicit divinitus inspi- rata Scriptura. » Hæc autem verba sunt *Eccli. cap. xxxii*. Conc. Tolet. VIII, cap. ix: « Dicit, ait, Scriptura: Qui spernit minima, paulatim decidet, » *Eccli. cap. xix*. Synodus Francfordiensis, anno Domini 794, epist. *ad Præsules Hispaniæ*: « Item, ait, in libro *Sapientiæ*, ipsa dicente Sapientia, id est, Filio Dei: Ego ex ore Altissimi prodivi, pri- mogenita ante omnem creaturam, » *Eccli. xxiv*, Idem liquet ex S. Athanasio in *Synopsi*, sive *Catologo lib. S. Script.*, qui et *lib. De Virgin.*: « Ait enim, inquit, Scriptura Sacra: Qui attingit picem, inquinabitur; et qui communicat superbo, similis illi efficietur; » quæ sunt verba *Eccli. xiii*. Idem liquet ex Synodo Alexandrina, quæ exstat apud S. Athanasium, *Apolog. 2 contra Arian.*, et Inno- centio I, anno Christi 407, epist. *ad Exuperium*, cap. vii, qui recensens libros S. Scripturæ: « Salo- monis, ait, libri quinque; quintus autem est Eccle- siasticus. Sic et Cassiodorus, *lib. I Instit. cap. xiii*, et Gelasius, tom. II *Concil.*, in Concil. Romano habito anno Christi 494, inter libros S. Scripturæ recenset librum Jesu, filii Sirach. Sic et Isidorus, *lib. VI Etymol. cap. i*; Rabanus, *lib. II De Insti- tut. Cleri*, cap. lxx, quin et Epiphanius in *Hæresi Anomæorum*, numerant inter sacros et divinos

Non esse
canoni-
cum cen-
sent hæ-
retici.

Eccle-
siasti-
cum esse
canoni-
cum pro-
batur
Primo.

Canonicus
libri du-
plicis.

libros Sapientiam Salomonis et filii Sirach, id est Ecclesiasticum. Quare, cum idem Epiphanius, lib. *De Mensur. et Pond.*, ait hos libros non esse receptos, intellige a Judæis, eorumque sequacibus.

Secundo,
ex Patri-
bus Græ-
cis.

Secundo, id ipsum docent Patres Græci, qui sententias Ecclesiastici, perinde ac cæteros S. Scripturæ libros citant, ut S. Clemens, anno Christi 90, *epist. 1*, ex *Eccli.* cap. *xxviii*, citat hæc verba: « Impone, homo, tuæ linguæ ostium et seram. Cessa cornu in altitudinem extollens, et loquens adversus Deum iniquitatem, et proximum tuum. » Sic et S. Ignatius, anno Christi 100, *epist. ad Heronem*, citat illud *Eccli.* cap. *xxix*: « Qui cito credit, levis est corde. » Sic et Clemens Alexandrinus, anno Christi 200, lib. *I Pædag.* viii, et lib. *V Strom.* cap. *v*; Origenes, anno Christi 230, citans Ecclesiasticum, ait se citare S. Scripturam, ut patet *homil. 8 in Num.*; *homil. 1 in Judic.*; *hom. 9 in Ezech.* Sic et Eusebius, anno Christi 320, lib. *VIII Præpar.* cap. *ii*; S. Basilius, anno Christi 370, *in cap. viii Isaia:* « Ait, inquit, Scriptura: Cum consummaverit homo, tunc incipiet: et cum quieverit, tunc indigebit; » quæ sunt verba *Eccli.* cap. *xviii*. Idem in *Regulis fusiis disp.*, resp. 104: « Dicunt, ait, divinæ Litteræ: Sine consilio nihil fac; » quæ sunt verba *Eccli.* *xxxii*. S. Ephrem, anno Christi 370, adversus improbas mulieres: « Dictum est, ait, a Sapiente: Brevis omnis malitia super malitiam mulieris; » quæ sunt verba *Eccli.* cap. *xxv*. Idem, tract. *De Patientia*: « Ait, inquit, Scriptura: Fili, accedens ad servitutum Dei, dirige cor tuum, et sustine. » Cyrillus Jerosolymitanus, *Catech.* 6, citat illud *Eccli.* *iii*: « Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris. » Macarius Ægyptius, anno Christi 370, *hom. 10*, citat illud *Eccli.* *xxiv*: « Qui edunt me, adhuc esurient. » S. Gregorius Nazianzenus, anno Christi 380, *orat. 2 Contra Julianum*: « Qui potentes, ait, de sedibus deponit, et insuspicabilem diademate ornat. Nam id quoque a Scripturis accipio, » puta *Eccli.* *xi*, 5. S. Gregorius Nysenus, anno Christi 380, *hom. 3 in Eccli.*, citat illud *Eccli.* *xi*: « Vinum lætificat cor. » S. Epiphanius, anno Christi 380, in *Ancorato*: « Reprehendit nos, ait, Scriptura divina, dicens: Quæ tibi præcepta sunt, ea considera; » et: « Non est opus tibi occultis; » et: « Altiora te ne quæras, et profundiora te non expendas, » *Eccli.* *iii*. S. Chrysostomus, anno Christi 400, *hom. 33 ad Popul.*: « Audi, ait, Scripturam dicentem: Sicut qui occidit filium coram patre, ita qui offert sacrificium ex pecuniis pauperum; » quæ sunt verba *Eccli.* *xxxiv*, 24. Sic et Cassianus, anno Christi 430, *Collat. I*, cap. *xiii*, et *Collat. VI*, cap. *xvi*, et Palladius illi cœvus, in *Dialogo de Vita S. Chrysost.* S. Cyrillus Alexandrinus ejusdem ævi, *hom.* quam Ephesi habuit: « Quibus rationibus, ait, patientia comparetur, id divina nos Scriptura edocet: Fili, ait, accedens ad servitutum Dei, præpara animam tuam ad tentationem, et dirige cor tuum, et constans esto, »

Eccli. *ii*. Isidorus Pelusiota, discipulus S. Chrysostomi, anno Christi 440, lib. *I epist.* 406: « Loquere, inquit Scriptura, in aures audientium, » *Eccli.* *xxv*. Joannes Maxentius, anno Christi 500, *Præfat. in Dial. contra Nestorianos*: « Divina, ait, Scriptura admonet: Ne confundaris loqui verum pro anima tua, et pro veritate certa usque ad mortem, » *Eccli.* *iv*. Anastasius Antiochenus, anno Christi 580, lib. *IX Hexæem.*: « Dicit, ait, Scriptura, quod vinum et mulieres separant a Deo, » *Eccli.* cap. *xxv*. Damascenus, *orat. 3 de Dormit. Deiparæ*, citat quasi verba Scripturæ: « Altiora te ne quæsieris, » *Eccli.* *iii*. Denique Josephus Hebræo-Græcus, lib. *II Contra Apionem*, Ecclesiasticum inter libros Legis (id est, sacros) reponit, ait Genebrardus lib. *II Chronol.*; citat enim quasi dictum a lege divina, illud *Eccli.* *xliii*, 14: « Melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens, » ut ibidem ostendam.

Tertio, idem probatur ex Patribus Latinis. Tertullianus, qui floruit anno Christi 200, lib. *De Exhort. castitatis*, cap. *ii*, ex *Eccli.* cap. *xv*, citat illud: « Ecce posui ante te bonum et malum. » S. Calixtus Pontifex, anno Christi 218., *epist. 1*: « Dicit, ait, S. Scriptura: Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere; » quæ sunt verba *Eccli.* cap. *xviii*. Fabianus Pontifex, anno Christi 237, *epist. 2*: « Fili, ait Salomon, in mansuetudine serva animam tuam, et da honorem illi, cui honor competit, » *Eccli.* *x* et *xi*. S. Cyprianus, anno Christi 250, *De Opere et Eleemos.*: « Loquitur, ait, in Scripturis divinis Spiritus Sanctus, et dicit: Eleemosynis et fide peccata purgantur, » *Eccli.* cap. *iii*. Eusebius Pontifex, anno Christi 315, citat quasi S. Scripturam illud *Eccli.* cap. *xiv*, 11: « Fili, si habes, benefac tecum, et Deo dignas oblationes offer. » S. Hilarius, anno Christi 350, citat *Eccli.* *xxviii* 28. S. Ambrosius, anno Christi 370, *De Bono mortis*, cap. *viii*: « Scriptura ait: Ante mortem non laudaveris quemquam, » *Eccli.* *xi*. S. Hieronymus, anno Christi 390, *epistola 33*: « Divina, ait, Scriptura loquitur: Musica in luctu, intempestiva narratio, » *Eccli.* *xxxii*. Ruffinus, anno Christi 390, citat illud *Eccli.* *xxi*: « Sapiens audiens verbum, collaudabit, et adjiciet ad illud. » Ita ipse in *Benedictione Benjamin*. S. Gaudentius, anno Christi 400, *tract. 13*: « Loquitur, ait, Scriptura divina: Conclude eleemosynam in corde pauperis, et ipsa pro te exorabit Deum, » *Eccli.* *xxix*. S. Augustinus, anno Christi 400, lib. *II De Doctrina Christ.* cap. *viii*: « Illi libri duo, ait, qui Sapientia Salomonis, et alius, qui Ecclesiasticus inscribitur, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi sunt. » Et *epist.* 243, ac lib. *VII De Genes. ad litt.* cap. *xxviii*, et *De Cura pro mortuis*, cap. *xxviii*, et *ad Orosium contra Priscill.*, Ecclesiasticum vocat divinam Scripturam. S. Paulinus, anno Christi 420, apud S. Hieronymum, tom. *X*, *epist.* 14, cap. *1*: « Veteris, ait, Scripturæ celebrata sententia est, esse pudorem, qui gloria

inveniatur et gratia; et esse rursus pudorem, qui soleat parere peccatum, » *Eccli.* iv. Maximus Taurinensis, anno Domini 430, hom. 1 *de Eleemosyna*: « Dicit, ait, divina Scriptura: Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum, » *Eccli.* iii. S. Leo, anno Christi 450, serm. 8 *de Jejunio 7 mensis*: « Dicit, ait, Scriptura: Post concupiscentias tuas non eas, » *Eccli.* xviii. S. Prosper, lib. II *De Vita contempl.* cap. viii: « Ait, inquit, in Ecclesiastico Spiritus Sanctus. » Sic Ecclesiasticum vocant S. Scripturam Salvianus, anno Christi 480, lib. III *Ad Ecclesiam Catholicam*; Gelasius, anno Christi 490, *epist.* 5; S. Fulgentius, anno Christi 500, lib. I *De Remiss. peccat.* cap. xii; S. Benedictus, anno Domini 500, in *Regula*, cap. vii; S. Gregorius, anno Domini 600, in *Psalm.* iv *Pœnitent.*; Alcuinus, anno Domini 750, *De Virtut. et vitiis*, cap. *de Pœnitentia*, et cap. *de Castitate*; Haymo, anno Christi 820, in cap. I *Epist. ad Rom.* et in cap. I *ad Corinth.*; Angelomus, anno Christi 830, in lib. I *Reg.* cap. I; Paschasius Rathertus, anno Christi 900, lib. *De Corp. et Sang. Domini*, cap. II; S. Bernardus, anno Domini 1130, *De Gradibus humilitatis*; Innocentius III, anno Domini 1200, serm. 2 *de Adventu*; S. Laurentius Justinianus, anno Christi 1430, lib. *De Ligno vitæ*, tract. *de Patientia*, cap. III.

CAPUT II.

Auctor.

Ecclesiastici cum esse Salomonis, censent aliqui.

Nonnulli censuerunt Ecclesiastici auctorem esse Salomonem, eo quod multi veterum illum citent nomine Salomonis. Ita Anacletus Pontifex, *epist.* 2, illud *Eccl.* cap. xxvii: « Qui fodit foveam, incidet in eam, » citat nomine Salomonis. Alexander I, *epist.* 3, illud *Eccl.* cap. xxxv: « Sacrificium salutare est, attendere mandatis, » attribuit Salomoni. Sixtus I, *epist.* 1, arguens hæreticos, dicit quod in Salomone Scriptura loquitur, dicens: « Sicut in conspectu eorum magnificatus es in nobis; » quæ sunt verba *Eccl.* cap. xx, vi. Sic Quietus Episcopus in Concilio Carthaginensi; Felix I, *epist.* 3; Innocentius I, *epist. ad Exuperium*, cap. ult.; Concilium Carthaginense III, *canon.* 47; Origenes, qui floruit anno Domini 230, hom. 8 in *Numer.*: « In libro, ait, qui apud nos quidem inter Salomonis volumina haberi solet, et Ecclesiasticus dicit; apud Græcos autem Sapientia Jesu filii Sirach appellatur, scriptum est: Omnis sapientia a Deo est. » Et hom. 1 in *Ezech.*: « Vide, ait, Salomonem sapientissimum omnium, quid de Dei correptionibus suspicetur: Fili, noli esse pusillanimis in disciplina Dei, neque deficias correptus ab eo; » quæ verba sunt *Eccl.* cap. vii. Sic et S. Basilius in *Regulis fusius disput.*, resp. 17, verba *Eccl.* cap. xxi citat quasi Salomonis. S. Chrysostomus in *Psalm.* cxxxiv: « Salomon, inquit, ait: Continens aquam in vestimento, » *Eccl.* cap. xliii. Isychius Hierosolymitanus presbyter, anno Christi 600, lib. VI in *Levit.*: « Dixit, ait, Salomon:

Ante mortem ne laudes quempiam hominem, » *Eccl.* cap. xi, 30. Fabianus Pontifex, *epist.* 2: « Fili, ait Salomon, in mansuetudine serva animam tuam, » *Eccl.* cap. x. S. Cyprianus, *epist.* 43, sive lib. III *Epist.*: « Sed et Salomon, ait, in Spiritu Sancto constitutus testatur, et docet quod sit sacerdotalis auctoritas et potestas, dicens: Ex tota anima tua time Deum, et sacerdotes ejus sanctifica, » *Eccl.* cap. i. Sixtus II Pontifex, anno Christi 257, *epist.* 1: « Quod pater est, ait, id est etiam filius, Salomone dicente: Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam, » *Eccl.* cap. xiv. S. Marcellinus Pontifex, anno Christi 296, citat quasi Salomonis illud *Eccl.* cap. xiv: « Ego sapientia habitavi in altissimis, et thronus meus in columna nubis. » S. Hilarius in *Psalm.* cxlii: « In eo libro, ait, qui nobiscum Salomonis inscribitur; apud Græcos autem et Hebræos, Sapientia Sirach habetur, ita monemur: Ecce circumvalla possessionem tuam spinis, argentum et aurum tuum constitue, et ori tuo fac ostium et seram, et verbis tuis jugum et mensuram, » *Eccl.* cap. xxviii. S. Ambrosius, lib. *Ad Virginem devotam*, cap. xxviii: « Non legisti, ait, Salomonem dicentem: Bonis bona creata sunt ab initio, similiter impiis et peccatoribus bona et mala? » *Eccl.* cap. xxxiii. Optatus Milevitanus, anno Christi 370, lib. III *Contra Donatum*: « Illud, ait, a Salomone discere noluit, quod ait: Absconde panem in corde pauperis, et ipse pro te rogabit, » *Eccl.* cap. xxix. S. Hieronymus in cap. x *Eccl.*: « Salomon, inquit, ait: Qui statuet laqueum, capiatur in illo, » *Eccl.* cap. xxvii. S. Maximus, hom. 2 *de festo Paschæ*, *Eccl.* cap. xxiv citat nomine Salomonis. S. Leo ejusdem nomine citat *Eccl.* cap. xii, serm. 1 *de Quadrages.* cap. iii. Sic et Sedulius in cap. xii *ad Rom.*, et Hormisda Pontifex, *epist.* 6; Cassiodorus in *Psalm.* lv; Pelagius, *epist. ad Vigilium*; S. Gregorius, hom. 1 in *Ezech.*; Haymo in cap. I *Epist. ad Roman.*; Paschasius, lib. II *De Corpor. Domini*, cap. II; Petrus Damianus, serm. 2 *de vitio linguæ*; S. Bernardus, *Epist.* 10.

Verum certum est auctorem Ecclesiastici non esse Salomonem, sed Jesum, filium Sirach.

Probat *primo*, quia sic inscribitur, hicque *Primo*. Ecclesiastici est titulus in omnibus codicibus Græcis.

Secundo, id docet Eusebius lib. VII *De Præparat. Secundo. Evangel.* cap. II: « Simonis tempestate, ait, fuit Jesus, filius Sirach, fama celebris, qui Sapientiam, titulo omnium virtutum genera profitentem, composuit. » S. Athanasius in *Synopsi de Ecclesiastico*: « Hic itaque, ait, Jesus, cum esset Salomonis sectator, haud minus illo in illustranda sapientia, et pietatis disciplina strenuum se gessit, vere multiscius existens et doctus. » Procopius Gazæus, *Præfat. in Gen.*: « Laudanda est, ait, illa Sirach admonitio: In supervacaneis operum tuorum ne sis curiosus; plura enim intellectu hominum ostensa sunt tui, » *Eccl.* cap. III. An-

tiochus, *hom.* 7 : « Jesus, ait, Sirach filius dicit : Insomnia extollunt imprudentes. » Cassiodorus, lib. I *Instit.* cap. xiii, enumerans S. Scripturæ libros : « Salomonis, ait, libri quatuor : Jesu, filii Sirach, liber unus. » S. Hieronymus *in cap. ix Danielis* : « Jesus, ait, filius Sirach, scripsit librum qui græce Πανάρετος appellatur, et a plerisque Salomonis falso dicitur. » Sic et Isidorus Pelusiota, lib. IV, *epist.* 228 ; S. Epiphanius, lib. I, tom. I, *hæresi* 8.

Tertio. *Tertio*, idipsum evincit præfatio Ecclesiastici, quam aliqui censent habere auctoritatem Scripturæ, alii ad eam proxime accedere. In præfatione enim diserte ait Jesus Siracides junior, Ecclesiasticum esse compositum ab avo suo Jesu, filio Sirach ; a se vero esse tractatum.

Quarto. *Quarto*, idipsum demonstratur ex cap. I, 29, ubi sic dicitur : « Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus, filius Sirach, Hierosolymita, qui renovavit sapientiam de corde suo. » Unde patet idipsum esse de fide. Hæc enim sunt verba S. Scripturæ et Spiritus Sancti, ideoque fide credenda. Denique, cap. LI, titulus est : « Oratio Jesu, filii Sirach. »

Quinto. *Quinto*, quia in fine Ecclesiastici recensentur elogia Salomonis, Roboam, Ezechia, Josia, Isaia, Jeremia et cæterorum Prophetarum, qui diu post Salomonem vixerunt.

Dices : Cur ergo Origenes, Isychius et alii paulo ante citati Ecclesiasticum attribuunt Salomoni ? Respondeo : Variæ sunt causæ. *Prima*, quia Ecclesiasticus imitatur Salomonem ; habet enim similes morales sententias. Hanc causam dat S. Athanasius in *Synopsi*, et præfatio Ecclesiastici Græcæ : « Sane, inquit, hic Jesus Salomonis fuit secutor, nihil minus illo sapientiæ et eruditionis nomine probatus, ut qui multiscius vere fuerit, et sit appellatus. » Jesus ergo, filius Sirach, sive Siracides, fuit quasi alter Salomon, imo verus ævi sui Salomon.

Secundo. *Secunda*, quia nonnulla deprompsit ex Salomone, partim edita, partim non edita ; Salomon enim plurima dixit et dictavit, quæ non sunt edita, ut patet III *Reg.* iv, 32. Sparsas ergo Salomonis sententias collegit et digessit Siracides, suisque additis librum hunc conflavit. Simili enim modo ex sparsis Salomonis sententiis in unum collectis, conflatus est liber Proverbiorum, ut colligitur ex *Prov.* cap. xxv, 1. Edita a Salomone, quæ citat vel imitatur Siracides, inferius colligam. Hanc causam post Driedonem, lib. I *De Scriptoribus Eccl.* cap. III, dat Bellarminus lib. I *De Verbo Dei*, cap. xiv, et Thomas Waldensis, lib. II *Doct. fidei*, art. 2, cap. xx : « Ecclesiasticus, ait, dicta antiquorum Patrum collegit, sicut ipse refert : Qui renovavit, inquit, sapientiam de corde suo. »

Tertio. *Tertia*, quia Ecclesiasticus, utpote sapientialis et moralis, solet annexi libris Salomonis, puta Proverbiis, Ecclesiastæ, Cantica et Sapientiæ. Unde

hi quinque libri censentur unus tomus S. Scripturæ, puta Sapientia, sive sacra Ethica. Quia ergo cæterorum quatuor auctor est Salomon, hinc et quintus ei attributus est, omnesque nuncupati sunt Sapientia, sive Libri Sapientiales Salomonis, a præcipuo et potissimo auctore. Hanc causam dat Origenes initio citatus, et Innocentius I, *epist. ad Exuperium*, cap. vii, enumerans S. Scripturæ libros : « Salomonis, ait, libri quinque. »

Quarta : « Ecclesiasticus, inquit Rabanus lib. V *De Universo*, cap. III, propter nimiam sensus similitudinem et eloqui parilitatem, Salomonis titulo prænotatur. Constat autem hunc librum sub Jesu, filio Sirach, editum fuisse, et inter reliquos S. Scripturæ libros pari habitum veneratione. » Sic et S. Augustinus, lib. II *De Doctrina Christiana*, cap. viii : « Duo, ait, libri, quorum unus Sapientia, et alius Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur, » id est, propter similitudinem argumenti, styli et phrasis, ut idem ait lib. *De Cura pro mortuis*, cap. xv. Sic invecitivæ Ciceronis in Antonium, subinde Antoninæ, sæpius Philippicæ vocantur ; quia similes sunt Philippicis Demosthenis, quas ipse contra Philippum, Alexandri Magni patrem, declamavit.

Quinta dat Paulus a Palacio hic in præfatione ; censet enim Jesum, filium Sirach, vocatum alio nomine Salomonem ; aut (quod verisimilius est) quod Jesus hic titulum Salomonis suo libro præfixerit, ut quem Salomonis nomine faciebat, ut fecit Plato, qui nomine Socratis dialogos scripsit ; et Cicero, qui nomine Catonis et Lælii, quosdam libros intitulavit. Tandem credibile est librarios hujus libri nomen imposuisse ; auctor quippe S. Hieronymus est, titulum Ecclesiastici apud Hebræos esse, *Misle*, id est, Parabolas seu Proverbia ; quo titulo etiam insigniuntur Proverbia Salomonis. Cum igitur librarii incidissent in hunc titulum, putarunt esse Salomonis, et eum nomine illo venditarunt. Hæc Palacius. Quocirca post Siracidem, Deo duce, dabo Salomonem tomo uno, puta Proverbia, Ecclesiastem, Sapientiam, et forte Cantica. Supererunt deinde duo tomi, alter librorum historiarum, alter Psalmorum et Job, quibus omne Vetus Testamentum complectar. Claudet agmen quartus Evangeliorum tomus, quo universam S. Scripturæ periochen, si vitam viresque Deus dederit, absolvam, orbemque sacre encyclopædiæ concludam : qua de causa brevis, more meo ; sed nervosus, exactus et succulentus sim oportet, ne et tomi nimis multiplicentur, et vita me citius quam opus deserat. Sunt et erunt, qui partitis inter se libris, desiderantibus prolixiora, singuli in singulos Commentaria scribant.

Quæres, quis fuit hic Jesus, filius Sirach ? Respondeo *primo*, fuit civis Hierosolymitanus, ut patet cap. I, 29 ; atque hæc est ejus prosapia : Sirach genuit Jesum seniore, qui composuit Ecclesiasticum ; Jesus senior genuit Sirach juniorem, cui

Quarto.

Quinto.

Tribuitur tamen Salomoni quinque de causis primo.

Jesu filius Sirach, quis? Respondeo primo.

moriens Ecclesiasticum consignavit; Sirach junior genuit Jesum juniorem, qui Ecclesiasticum ab avo compositum ex Hebræo in Græcum idioma traduxit.

Secundo. *Secundo*, Jesus senior, auctor Ecclesiastici, fuit vir eximie sapiens, ut patet cap. LI, 18 et sequent., adeo ut sui ævi Salomon vocaretur, ut paulo ante ostendi: qua de causa per varias regiones peregrinatus est; hoc enim ipse sapienti faciendum præscribit cap. XXXIX, 5; unde videtur fuisse vir magnus et princeps; ait enim cap. LI, 13: « Exaltasti super terram habitationem meam. »

Tertio. *Tertio*, idem fuit Propheta; eum enim Prophetam vocat S. Anacletus, *epist.* 2; S. Evaristus, *epist.* 1; S. Chrysostomus in cap. VI *Genes.*; Optatus Milevitanus, lib. IV *Contra Donatistas*; Gildas in *Excidio Britannie*; Cæsarius Arelatensis, qui floruit anno Christi 470, *hom.* 15: « Per Prophetam, ait, clamat Spiritus Sanctus: Sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum, » *Ecll.* III. Procopius Gazæus in cap. XXXV *Isaie*: « De se, ait, in Prophetis dixit Christus: Ecce ego inclino ad eos, tanquam fluvium pacis, » *Ecll.* XXV. Quocirca S. Augustinus, lib. II *De Doctrina Christ.* cap. VIII, Ecclesiasticum numerat inter libros Propheticos. Sic et S. Prosper, lib. *De Prædict. et Promiss.* part. II, cap. XXXV; et patet, quia Ecclesiasticus prophetat de Elia et Henoch venturis in fine mundi, cap. XLIV, 16, et cap. XLVIII, 10. Item de Christi descensu ad inferos, cap. XXIV, 45: « Penetrabo, ait, omnes inferiores partes terræ, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino. » Idipsum confirmat S. Anselmus in II *Cor.* XIV, ex cap. XXIV *Ecclesiastici*, vers. 46, ubi ipse de se ait: « Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam. »

Quarto. *Quarto*, peregrinando per varias regiones devenit in Ægyptum, ubi videtur Ecclesiasticum composuisse; ibi enim eum nepos invenit, ut ipse ait in Prologo; Ægyptus enim tunc erat sapientiæ et sapientum domicilium. Unde sub idem tempus facta est Alexandria in Ægypto versio S. Scripturæ ex Hebræo in Græcum per Septuaginta Interpretes.

Quinto. *Quinto*, Jesus, auctor Ecclesiastici, vixit paulo post Alexandrum Magnum, tempore Ptolemæi Philadelphi, qui, evocatis e Jerusalem Doctoribus, S. Scripturam ex Hebræo curavit verti in idioma Græcum per LXX Interpretes, ut ea ornaret suam bibliothecam, quam copiosissimam Alexandria instruebat. Id liquet primo, ex eo quod nepos ejus, puta Jesus junior, qui Ecclesiasticum ab avo, puta Jesu seniore, compositum, ex Hebræo in Græcum vertit, in Prologo dicat se id fecisse tempore Ptolemæi Evergeti; hic enim Ptolemæo Philadelpho, quasi fratri frater, in regno Ægypti successit. Unde colligas Jesum seniore vixisse tempore Philadelphi et Septuaginta Interpretum; ideoque Genebrardus in lib. II *Chronol.* et alii probabiliter

conjiunt eum fuisse unum e Septuaginta Interpretibus. Hinc et Aristæas in *Hist. Septuaginta Interpretum*, recensens eorum nomina, recenset et Jesum; quin et addit Ptolemæum instruxisse regale convivium septuaginta Interpretibus, in quo more veterum eisdem totidem quæstiones morales, ethicas et politicas proposuit, cuique scilicet unam; additque singulorum responsa et sententias, quæ plane similes, et subinde eadem sunt cum hisce Siracidis. Ac forte occasione harum propositionum regalium Siracides librum hunc ethicum conscripsit; junior vero Jesus, puta nepos, qui vixit sub Evergete, floruit paulo ante tempora Machabæorum.

Secundo, idipsum liquet ex S. Hieronymo in *cap. IX Daniel.*, dum ait: « Post mortem Jaddi sacerdotis, qui sub Alexandro Magno templo præfuit, suscepit pontificatum Onias, etc.; post Oniam præfuit Judæis Pontifex Eleazarus. Quo tempore septuaginta Interpretes S. Scripturas Alexandria dicuntur in græcum vertisse sermonem; post quem alter Onias, cui successit Simon; quo regente populum, Jesus, filius Sirach, scripsit librum, qui græce Παράφρασις appellatur, et a plerisque Salomonis falso dicitur. Cui successit in pontificatum alius Onias, quo tempore Antiochus Judæos diis Gentium immolare cogebat. Quo mortuo, Judas Machabæus purgavit templum. » Ubi nota ex Josepho, lib. XI *Antiq.*, in fine, et lib. XII, cap. II, III, IV, V; hæc fuit series Pontificum Judæorum illius ævi: Jaddo Pontifex, qui occurrit Alexandro Magno, genuit Oniam; Onias genuit Simonem Justum, et ejus fratrem Eleazarum, qui misit septuaginta Interpretes ad Ptolemæum Philadelphum; Simon Justus genuit Oniam secundum, cognomento Avarum; Onias Avarus genuit Simonem secundum; Simon secundus genuit Oniam tertium, cognomento Sanctum, qui vixit tempore Machabæorum; unde eum defunctum vidit Judas Machabæus orantem pro populo, ac ostendentem Jeremiam, qui Judæ porrigebat gladium sanctum, quo debellaret hostes Israel, de quo II *Machab.* cap. III et IV, et cap. ult., vers. 12.

Tertio, idipsum colligitur ex ipso Ecclesiastico, qui elogia Patriarcharum et Pontificum concludit cap. I: elogiis Simonis Pontificis, qui fuit frater Eleazari, sub quo facta est versio septuaginta Interpretum; ita enim de eo scribit cap. I, ac si viderit eum pontificalibus indutum in cætu populi hostias offerentem. Hic enim Simon non fuit secundus, scilicet, Oniæ Avari filius, uti putavit Eusebius in *Chron.*, et ex eo Beda, lib. *De Sex ætatibus mundi*, in Ptolemæo Evergete, ac Lyrano; sed fuit primus cognomento Justus, ut colligitur ex dictis et ex dicendis cap. I. Hic enim paulo ante erat defunctus, cum Jesus senior hæc scripsit sub Eleazaro, qui Simoni fratri in pontificatu successit. Et hic Simon adeo fuit sanctus, ut, teste Josepho lib. XII, cap. II, cognominationem habuerit Justi: « Eo quod et Deum, inquit, pie coleret, et cives

Quinto. Vixit sub Ptolemæo Philadelpho, 250 an. nis ante Christum Proletur primo.

Series Pontificum.

Tertio.

summa prosequeretur benevolentia. » Jesus ergo senior scripsit Ecclesiasticum sub idem tempus, quo septuaginta Interpretes cuderunt suam versionem post Alexandrum Magnum sub Ptolemæo Philadelpho, 250 annis ante nativitatem Christi. Ita Tornielius in *Annal.*, ad annum mundi 3798, et Genebrardus, anno mundi 3797, Beda et alii. Jesus vero junior Ecclesiasticum in Græcum transtulit sub Ptolemæo Evergete, fratre Philadelphi. Quare errat Isidorus lib. I *De Eccles. Officiis*, cap. XII, qui Jesum juniorem facit auctorem Ecclesiastici, quasi ille ex avi scriptis eum composuerit, cum ille duntaxat libri ab avo compositi fuerit interpres. Sed fefellit Isidorum, quod corrupte in prologo Ecclesiastici legerit : « Volui et ipse scribere aliquid horum, » cum legendum sit : « Voluit et ipse, » scilicet, avus meus, « aliquid scribere. »

Ex dictis sequitur Jesum seniore, auctorem Ecclesiastici, non fuisse nepotem Eleazari Pontificis, qui misit Septuaginta Interpretes ad Ptolemæum Philadelphum, uti contendit Jansenius, ex eo quod cap. I, 29. Græca nonnulla habeant : « Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus, filius Sirach, filii Eleazari; » nam *filii Eleazari* expungunt codices Græci Romæ correcti, et Latini omnes. Cum enim Jesus senior scripserit Ecclesiasticum tempore Ptolemæi Philadelphi, quando Pontifex erat Eleazarus, fieri nequit ut Jesus hic Eleazari fuerit nepos; debuisset enim sub Ptolemæo et Eleazaro esse puer, ideoque ineptus ad scribendum Ecclesiasticum : nisi dicas Eleazarum fuisse admodum senem 70 et amplius annorum, ita ut nepos ejus Jesus triginta circiter annorum existens composuerit Ecclesiasticum. Fuit enim Jesus præcoci ingenio, et a juventute orando et studendo quæsit sapientiam, ut ipse ait cap. II, vers. 18 et 19. Igitur Ecclesiasticus hebraice a Jesu Sirach seniore scriptus est initio regni Ptolemæi Philadelphi, vel certe sub finem regni Ptolemæi Lagi; nam scriptus est paulo post mortem Simonis Justi Pontificis: ilius enim quasi recens defuncti laudes decantat cap. II, 1 : « Simon, inquit, Oniæ filius, sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit domum, et in diebus suis corroboravit templum. » Simon autem hic defunctus est quatuor annis ante finem regni Ptolemæi Lagi; nam anno 37 Lagi successit ei in pontificatu frater Eleazarus, qui post sex annos misit LXXII Interpretes ad Ptolemæum Philadelphum, ut S. Scripturam ex Hebræo verterent in Græcum; Ptolemæus enim Lagi vita functus est anno regni 40, cui mox successit filius Ptolemæus Philadelphus, qui anno tertio regni evocavit Septuaginta duos Interpretes. Quæ omnia tradit Eusebius in *Chronico*. Ex quibus liquet Ecclesiasticum conscriptum esse sub idem tempus, quo Septuaginta duo Interpretes cuderunt Græcam S. Scripturæ versionem, quod fuit Olympiadis CXXIV anno tertio, post Alexandri Magni mortem anno 43, qui fuit Græcorum sive Seleucidarum annus 31.

Seato, Jesus hic per multas et horrendas tribulationes probatus a Deo, deductus est ad culmen perfectionis. Unde ipse, cap. II, generatim eas recensens, ab iis quasi per miraculum se liberatum gratulatur, et exultans Deo gratias agit; ac tandem post superatas miserias feliciter in pace requievit. Ibidem enim ait : « Modicum laboravi, et inveni mihi multam requiem. »

Denique, cum sermo sit mentis imago, atque ex abundantia cordis os loquatur, ex hoc ejus opere de virtutibus quibuslibet absolutissimo liquet eum iis omnibus excelluisse, suaque de iis sensa hic expressisse, adeoque se ad vivum hic depinxisse, vivamque suæ mentis ideam efformasse. Quocirca hic Jesus sua patientia, doctrina, prophetia, æque ac nomine, typum gessit, et representavit Jesum Christum patientem, docentem, prophetantem.

Ubi nota : Tres fuere viri celebres, qui hoc nomen prætulere : primus fuit ante captivitatem Babylonicam, scilicet Josue, successor Mosi in ducatu populi; hunc enim Septuaginta vocant Jesum; hebraice enim *Josue* idem est quod *Jescua*, id est *Jesus*; secundus fuit in captivitate, scilicet Jesus, filius Josedec Pontificis, *Zachariæ*, cap. III, 1; *Aggæi* I, 1; tertius fuit post captivitatem, scilicet Jesus, auctor Ecclesiastici. Sicut ergo Josue representavit Christi ducatum et regimen, quo suos fideles in terram promissam, puta in regnum cæleste, deducet; Jesus vero, filius Josedec, utpote Pontifex, representavit sacerdotium et pontificatum Christi, ut patet *Zachar.* III, 1; ita pariter hic Jesus noster representavit Christum, quatenus ipse fuit Doctor et Propheta mundi. Hinc patet errare eos qui, ex Isidoro, lib. I *De Eccles. Officiis*, cap. XII, Jesum hunc nostrum eundem esse censent cum Jesu, filio Josedec; nam Jesus Josedec cum Zorobabel, Aggæo, Zacharia et Esdra floruit sub Dario Hystaspis, ut patet *Aggæi* I, 1. Darius autem 200 annis præcessit Alexandrum Magnum; Alexandro autem successit Ptolemæus Lagi, ac post eum Lagi filius, Ptolemæus Philadelphus, sub quo Ecclesiasticum conscripsit noster hic Jesus. Probabile tamen est, quod censet Genebrardus in *Chron.*, Jesum hunc prognatum de stirpe Jesu, filii Josedec Pontificis, ejusque proinde nomen usurpasse, idque omnino dicendum est, si cum Jansenio asseramus Jesum hunc fuisse nepotem Eleazari Pontificis; hic enim recta serie a Jesu filio Josedec prognatus descendit.

CAPUT III.

Interpretes.

Scriptus est hic liber idiomate Hebræo a Jesu seniore, sed a nepote ejus Jesu juniore in Græcum traductus, ut ait S. Epiphanius lib. *De Ponderibus*; imo ipse Jesus junior in Prologo : « Deficiunt, inquit, verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam. » S. Hieronymus Hebræum se vidisse testatur *Prologo in libros*

Sexta dos
Jesu Sirach.

Septimo.

Tres vocati
Jesum.

Salomonis. Suspiciantur nonnulli Hebræum originale esse illud ipsum, quod ab Hebræis colitur nomine Ben-Sira, adeoque Jesum Sirach esse Ben-Sira, cujus apud Hebræos exstant cum scholiis Proverbia, tum quia Ben-Sira pene easdem habet sententias cum Ecclesiastico; tum quia Ben-Sira hebraice idem est quod filius Sira vel Sirach, puta Jesus Siracides. Verum librum Ben-Sira diversum esse a libro hoc Ecclesiastici liquet utrumque conferenti.

Rursum diversum esse Jesum Sirach a Ben-Sira, quatuor rationibus probat noster Serarius in *Notis ad Epist. à S. Bonifacii*, et ex eo Gretserus, lib. I *Defens. Bellarmini*, cap. xiv.

Prima est, quia Ben-Sira hebraice ultimam litteram habet א; Sirach autem habet ך.

Secunda, quia communiter Hebræi tradunt Ben-Sira vixisse altera post Jeremiam ætate; Jesus Sirach autem vixit diu post, tempore Ptolemæi Philadelphii.

Tertia, quia Ben-Sira dicitur filium habuisse Uzielem, et nepotem Josephum; Jesus Sirach autem filium habuit Sirach, et nepotem Jesum. Porro Uziel iste et Josephus, velut eximii sapientes, citantur ab Hebræo Scholiaste Proverbiorum ejusdem Ben-Sira.

Quarta, quia Ben-Sira multa habet, quæ non habet Ecclesiasticus; rursum Ecclesiasticus multa habet, quæ non habet Ben-Sira, adeoque liber Ben-Sira totus alius et diversus est ab Ecclesiastico. Quis credat eundem auctorem de iisdem pene rebus, et eodem pene modo ac phrasi adeo diversos scripsisse libros, nec ullam hujus rei dare significationem?

Adde *quinto*, quod Ben-Sira habeat nonnulla, quæ minus sana et vera videntur, certe male sonant; quale est illud *Alphabeta* 2, littera *Ain*: « Oculos tuos absconde a muliere vidua, et ne concupiscas pulchritudinem ejus in corde tuo; quia filii ejus filii scortationum sunt. » Videtur enim hic damnare viduitatem et matrimonium cum vidua; aut certe utitur similitudine longissime petita, qua viduam ad novas nuptias aspirantem comparat cum meretrice, quæ multos viros admisit: nisi dicas sensum esse, *q. d.* Ne in uxorem ducas viduam; quia, si id feceris, molestiam et probrum tibi accerses ob ejus filios, qui, cum patrem non habeant, et matrem non timeant, libere agunt quod lubet, ac scortationi indulgent: horum enim scortationes et scelera tibi quasi vitrico, vel adscribentur, vel infamiam afflabunt: qui sensus sane verus est et commodus.

Dicendum est ergo, Ben-Sira alium esse a Jesu Sirach, sed unum ab alio plura esse mutuatum. Si prior fuit Ben-Sira, ut voluit Hebræi, oportet dicere ex eo Jesum Sirach multa deprompsisse. Hæc omnia plane constabant ex *Alphabeta* Ben-Sira, quod sub finem capitis quinti attexam. Sane vidi in Bibliotheca Vaticana Ben-Sira manuscrip-

tum chaldaice; sed longe imparem, imo disparem nostro Siracidi; nam statim in ipso limine prologi reperi nœnias Judaicas et indigna quædam, quæ Jeremiæ prophetæ affinguntur. Porro *Sirach* hebraice idem est quod superfluens, abundans, luxurians, scilicet sapientia, sententiis et proverbiiis: כִּרְךָ *sarach* enim est superfluere, luxuriare: aut *sirach*, id est, explicans implicata et obscura; vel circumflectens sermones suos: שִׁרְךָ *seroch* enim est corrigia; inde מְסַרְכֶת *mesarechet* (*Jeremiæ* II, 23) est implicans, vel circumflectens vias suas, uti corrigia ligatur in circuitu calcei. S. Hieronymus vertit, *explicans*; et hoc forte vult Syrus, dum pro *sirach* vertit *astro*, id est ligatus, *q. d.* Colligatas et arcanas sententias enuntians et explicans: nisi malis ligatum dici, eo quod a Ptolemæo Lagi inter cæteros Judæorum captivos ligatus fuerit et ipse, vinctusque abductus in Ægyptum. Nam a Chaldæis in captivitate Babylo-nica ligari non potuit, utpote ea 270 annis posterior. Captivitas enim Babylo-nica duravit septuaginta annis usque ad Cyrum, qui eam solvit; a Cyro autem usque ad Alexandrum Magnum, cui successit Ptolemæus Lagi, fluxerunt anni ducenti.

Favet, quod *Sirach* per *caph*, in fine, syriace idem est quod corruptus, læsus, damno affectus, noxam passus: כִּרְךָ *sarach* enim est corrumpere, lædere, nocere: sin per *chet* scribatur *sirach*, syriace idem est quod adherens: *sarach* enim per *chet* significat adherere. Denique *sirach*, per ו initio, syriace idem est quod superstes, reliquus, residuus. Igitur titulus hujus libri in Syriaco sic habet: « Liber Jesu, filii Simonis *Asiro* (id est ligati, vincti), qui vocatur liber Sapientiæ filii *Asiro*. » Ex quo liquet *Asiro* syriace idem esse quod hebraice *Sirach*, illudque non esse nomen proprium (cum proprie vocetur Simon, sicuti Ben, vel Bar-Jona, puta S. Petrus, proprio nomine vocatus est Simon), sed cognomen, vel agnomen. Verum cognomen hoc usu in nomen proprium transiit; nam et nepos avum suum libri auctorem in Prologo; et Ecclesia ac Ecclesiastici scriptores eum non alio nomine, quam Jesum filium Sirach nuncupant.

Denique, si *sirach* per *tsade* scribatur, idem est quod vociferator, præco, concionator, doctor; צִרְךָ *tsarach* enim, vel *sarach* (quia Septuaginta, S. Hieronymus cæterique Interpretes *tsade* Hebræum reddunt per Latinum s), idem est quod elata et contenta voce clamare, vociferari. Talis *sirach*, id est præco, fuit S. Joannes Baptista, juxta illud de eo oraculum: « Vox clamantis in deserto; » *Isaia* XL, 3 et 9: « Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; exalta, noli timere. »

Probabile est Ecclesiasticum non puro sermone Hebræo, sed corrupto, quali utebantur Judæi post reditum e Babylone (sui enim ævi Judæis eum conscripsit Siracides), puta Syriaco esse conscriptum. Ita Bellarminus, lib. II *De Verbo Dei*, cap. iv, censet hunc librum primitus sy-

Syriace
scriptu-
Eccle-
siasticus

Jesus Si-
rach
alius a
Ben-Sira.

riace esse editum, æque ac Evangelium S. Matthæi et Epistolam ad Hebræos. Unde Widmanstadius et Guido Fabricius, qui nuper tam Evangelium hoc, quam Epistolam syriace ediderunt, censent illum ipsum Syriacum textum esse autographum. Pari ratione de Syriaca editione Ecclesiastici quis suspicari posset illam ipsam esse originalem, qua hic liber scriptus sit a Siracide? Verum, *Præfatione in Epist. ad Hebr.*, ex dialecto et idiotismi Syriacæ linguæ modernæ, valde differentibus ab idiotismis linguæ Syriacæ tempore Christi, et multo magis tempore Siracidis, ostendi idipsum parum videri probabile: quare Syriacam versionem esse recentiore; præsertim quia illa in Ecclesiastico valde differt a textu Græco, et magis a Latino, eoque concisior est: subinde etiam multa addit paraphrasticè, quæ nec in Græco, nec in Latino habentur, ut patet intuitu caput primum. Sed de ea mox plura.

Jam vero sicut certum est Jesum nepotem avi librum, puta Ecclesiasticum, ex Hebræo in Græcum convertisse; ita incertum est quis eum ex Græco vel Hebræo in Latinum transtulerit, quisque sit auctor Vulgatæ versionis latinæ Ecclesiastici: certum enim est non esse S. Hieronymum; licet enim ipse sit auctor versionis Vulgatæ, ab ea tamen excipiendi sunt *primo*, Psalmi: hos enim habemus ex versione Septuaginta, a qua versio S. Hieronymi plane diversa est, ut patet utramque conferenti. *Secundo*, Novum Testamentum: hoc enim non vertit, sed prius versum emendavit S. Hieronymus. *Tertio*, Ecclesiasticus, Sapientia et uterque Machabæorum: hos enim nos non habere ex versione S. Hieronymi, sed ex antiqua translatione, cujus auctor ignoratur, tribus argumentis evincit Bellarminus lib. II *De Verbo Dei*, cap. ix.

Primum est, quia B. Hieronymus nusquam affirmat se translulisse hos libros, neque ullæ exstant præfationes ejus in hos libros, cum tamen in epist. ad Augustinum, Quæst. XI, inter *Epistol.* Augustini, dicat se singulis libris præfatiunculæ præfixisse.

Secundo, quia B. Hieronymus hos libros arbitratur apocryphos, ut patet ex Prologo Galeato, et ex præfatione Proverbiorum: proinde verisimile est eum neglexisse horum librorum interpretationem.

Tertio, quia multa citantur ex his libris a B. Cypriano, præsertim in lib. *De Exhortatione martyrii*, et aliis Patribus B. Hieronymo antiquioribus, eo modo prorsus, ut nos in nostra Vulgata editione habemus, ut patet, si conferas verba Tertulliani, Cypriani, Sixti, Calixti, Fabiani, Eusebii, Hilarii, Marcellini et aliorum, quæ citavi cap. I et II, cum verbis Vulgatæ versionis Ecclesiastici. Sane Lucius Pontifex et martyr sub annum Domini 257, *Epist. sua decretali*, citat magnam partem cap. x et xi, plane ad verbum ex Latina versione Vulgatæ.

Adde *quarto*, S. Hieronymum aliter vertere nonnulla, quam habeat Vulgata versio, ut illud *Eccli.*

cap. xxiv, 14: « Ab initio, et ante sæcula creata sum; » ipse scribens in Ps. lxxiii, sic vertit: « Condidit me in initio viarum suarum, ante sæcula fundavit me. » Sic illud *Eccli.* cap. xi, 29: « Malitia horæ oblivionem facit luxuriæ magnæ, » S. Hieronymus in cap. lxxv *Isaiæ*, vertit: « Afflictio horæ oblivionem facit deliciarum. » Sic illud *Eccli.* cap. vii, 6: « Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates, » S. Hieronymus in cap. iii *Isaiæ* vertit: « Ne quæras fieri judex, ne forte non possis auferre iniquitates. » Sic illud *Eccli.* xx, 31: « Xenia et dona excæcant oculos judicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum, » S. Hieronymus in cap. iii *Michææ* vertit: « Munera excæcant oculos etiam sapientum, et quasi frenum in ore avertunt increpationes; » et illud *Eccli.* xxvii, 28: « Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet, » S. Hieronymus in cap. iii *Sophonie* vertit: « Qui mittit lapidem in excelsum, super caput suum mittit; » et illud *Eccli.* xxvii, 29: « Qui laqueum alii ponit, peribit in illo, » S. Hieronymus in cap. x *Eccles.* vertit: « Qui statuet laqueum, capiatur in illo. » Sic illud *Eccli.* cap. xxviii, 29: « Verbis tuis facito stateram et frenos, » S. Hieronymus in cap. xlv *Ezechiel.* vertit: « Sermonibus tuis facies stateram et appendiculum. »

Quinto, idem liquet ex stylo: phrasis enim latina Ecclesiastici est durior et discrepans a versione et phrasi aliorum librorum canonicorum, cujus auctor est S. Hieronymus, ut patebit ex canonibus, quos subnectam, ubi proferam verba prisca, quæ usurpavit priscus Interpres Ecclesiastici, quasi suo ævo latina, quæ ævo S. Hieronymi et nostro sunt obsoleta.

Tradunt Syri nonnulli versionem Syriacam librorum Veteris Testamenti, qui tunc conscripti erant, factam esse ex Hebræo, jussu Salomonis, ad instantiam Hiram regis Tyri, sui amici: cæterorum vero posteriorum, ac præsertim Novi Testamenti, factam esse a Thaddæo apostolo, cum is missus fuit ad Abagarum, regem Edessæ in Syria, licet alii a S. Marco traductam velint. Georgius Michael Omiras, Maronita Edeniensis, lib. *De Chaldaicæ linguæ utilitate*, prælud. 4, Syram translationem Novi Testamenti tradit editam ab Apostolis, vel ab Apostolorum discipulis: Veteris vero Testamenti, inquit, translatio in linguam Syriacam, tempore S. Thaddæi apostoli, et Abagari Syrorum regis, facta fuit, ut traditur in prologo quodam Syriaci Psalterii; additque Syriacam versionem Veteris Testamenti summa in veneratione apud Orientales haberi, et publice in omnibus eorum Ecclesiis antiquissimis constitutis in Syria, Mesopotamia, Chaldæa, Ægypto, et denique in universis Orientis partibus dispersis ac disseminatis, lectam hactenus, et legi assidue.

Verum alii censent modernam Syriacam versionem ævo S. Marci et S. Thaddæi posteriore esse; idque ex dialecto diversa, et idiotismis pro-

Interpres
ejus La-
tinus,
antiquior
S. Hiero-
nymo.

Antiquitas Sy-
riacæ
versionis.

priis, quos habet Syriaca moderna diversos a Syriaca quæ fuit tempore Christi, exstatque in nominibus propriis Novi Testamenti: quod verum esse ostendi *Præfat. in Epist. ad Hebræos*.

Ephrem
Syrus a-
liam ci-
tat Sy-
riacam.

Accedit quod Ephrem Syrus, qui syriace scripsit, aliter citet sententias, quam modo habeantur in versione Syriaca, ut tract. *de Timore Dei*, initio tomi III. Ita legit Ecclesiasticus cap. III: « Fili, in mansuetudine opera tua perface, et ab homine acceptabili diligeris. » Pro quo moderna Syriaca sic legit: « Fili mi, in divitiis tuis cum humilitate ambula, et præ largiente dona diligent te. » Et mox S. Ephrem legit: « Quanto major es, tanto magis te humilia; et coram Deo invenies gratiam, quoniam magna est potentia Domini, et ab humilibus honoratur. » Pro quo moderna Syriaca legit: « In omni, quod magnum est in mundo, humilia te ipsum, et coram Domino invenies misericordiam; quia multæ sunt misericordiæ Dei, et humilibus arcana revelantur. » Et paulo post pro eo quod *Ecclesiasticus* cap. III, vers. 30, nostra versio habet: « Synagogæ superbiorum non erit sanitas: frutex enim peccati eradicabitur in illis, et non intelligetur; » S. Ephrem legit: « Obductioni superbiæ non est sanatio; frutex enim peccati radicavit in illa. » Syrus vero modernus sic habet: « Plaga illusoris non habet medelam, quia a planta prava planta ejus. »

Plura talia ibidem et alibi habet S. Ephrem diversa a moderna Syriaca, quæ plane arguunt, alia antiquiore versione Syriaca esse usum. Nam S. Ephrem non scripsisse lingua peregrina, et, ut nonnulli volunt, sibi incognita, puta Græca; sed Syriaca, utpote patria, diserte docet S. Hieronymus lib. *De Scriptoribus Eccles.*, in *Ephrem.*; Cardinalis Baronius, et S. Ephremi interpres, Gerardus Vossius, initio tomi II. Hinc et in monte Libano syriace exstant Commentarii manuscripti S. Ephrem (atque similes magni illius S. Jacobi Nisibis Episcopi, qui interfuit Concilio Nicæno) in universam S. Scripturam, uti Romæ a Maronitis accepti: quæ utinam quispiam in Latinum converteret et ederet! Ad hoc tamen quis respondere posset, interpretem, qui S. Ephrem ex Syro in Græcum transtulit, pro Syriaca versione S. Scripturæ S. Ephrem substituisse versionem Græcam, utpote Græcis, quibus scribebat, cognitam: sicut Evangelistæ recensentes S. Scripturæ sententias citatas a Christo hebraice, utpote apud Hebræos, recitant eas juxta versionem Græcam Septuaginta, utpote Gentibus, quibus scribebant, notioem? Sed nec hoc per omnia satisfacit. Nam S. Ephrem citans Ecclesiasticum aliasque Scripturas nunc consentit cum Græco, nunc cum Latina Vulgata, nunc ab utraque dissentit, ut patet intuenti, et idipsum annotavit interpres S. Ephremi Gerardus Vossius, *Annot. ad centum capita, sive Apophthegmata S. Ephremi*.

Vulgata
Latina
Græcis
et Syris
versior.

Denique Vulgata Latina versio Græcis omnibus, Syris et Arabicis plane est anteferenda,

tum quia eam præ omnibus suo calculo probavit Concilium Tridentinum *sess. IV*; tum quia est antiquissima, uti jam ostendi; tum quia magis pura et incorrupta est, et immediate ex Hebræo (uti et cæteræ Scripturæ) in Latinum traducta, ut videtur: idque ex eo colligitur, quod in multis discrepet a Græco; multa enim addit, multa demit, multa variat, ac imprimis præfationem continet Jesu junioris, qui avi librum in Græcum transtulit, quæ sane ex Græcis Complutensibus aliisque pluribus excidit, et in Latinis codicibus reperitur; tum quia Latina in tanta exemplarium copia ubique est eadem, sibi que constans: Græca autem exemplaria mire variant, inter quæ correctissima sunt, editio Complutensis, utpote opera Cardinalis Ximenii, magno multorum eruditorum virorum labore et industria elaborata; ac editio Romana, utpote ingenti cura ac studio a Cardinali Caraffa emendata: quas proinde præ aliis sequar.

Nec mireris hanc dissonantiam Latini textus a Græco; similis enim est *Esther* cap. x et seq., ubi lacinia illæ attextæ in Latino, nec in Græco nec in Hebræo reperiuntur. Et *Daniel*. totum cap. XIII et XIV in Hebræo non reperitur, sed ex Theodotione se transcripsisse fatetur S. Hieronymus, quin et versio Græca Septuaginta Interpretum in multis dissidet a Latina Vulgata, uti omnes norunt. Similis dissonantia est in Canonibus Apostolorum: alii enim quinquaginta duntaxat numerant, alii 84; et in Canonibus Concilii Nicæni, quos alii viginti, alii longe plures recensent. Nam S. Hieronymus, S. Ambrosius, Concilium Carthaginense et alii nonnullos citant, qui inter viginti vulgatos non continentur, uti ostendit Baronius anno Christi 325, et Bellarminus lib. *De Roman. Pontif.* cap. XXV, quin et unum eundemque canonem varii recitant varie, ut patet in canone, quo comparatur Patriarcha Alexandrinus cum Pontifice Romano, de quo Catholicis litem movent hæretici.

Porro tanta Græcorum exemplarium varietas videtur partim manasse ex varietate et oscitantia scriptorum, ea per tot sæcula varie et corrupte describentium; partim, quod prisca permulti censuerint Ecclesiasticum esse quidem librum pium, sed non canonicum, ideoque liberius nonnulla ejus verba vel omiserint, vel mutarint, vel in compendium redederint, vel paraphrasticè explicarint, uti subinde explicat S. Ephrem; sicut facere solent ii qui scripta aliorum transcribunt animi causa; ideoque liberius nonnulla ejus verba omittunt et immutant, imo ad libitum iis utuntur ad sua sensa significanda.

Commentatores in Ecclesiasticum pauci exstant.

Primus fuit Rabanus Maurus, episcopus Moguntinus, sub Ludovico Pio imperatore, anno Domini 835. Hic more suo moralis est magis quam literalis, scripsitque in totam S. Scripturam: unde ex ejus scriptis Glossam ordinariam contextuit Stra-

Commen-
tatores
Eccle-
siasticæ.

PERMISSIONE DE LA NACION

BIBLIOTECA DE LA NACION

bus Fuldensis monachus, Rabani discipulus, sub annum Domini 840. Ita Bellarminus lib. *De Script. Eccl.*, in *Rabano* et *Strabo*.

Exstant quoque, qui in totam reliquam S. Scripturæ commentati sunt, Lyranus, Hugo, Dionysius. Insuper in Ecclesiasticum scripsere Nicolaus Gorram, Alexander ab Alexandria, Robertus Holcot, Robertus Carmelita, Paulus de Palatio, Robertus Jorius, Robertus Bosæus, ac Cornelius Jansenius. Ederus tabulis suis partitiones et argumenta Ecclesiastici more suo repræsentat, *tabula* 132, 133, 134. Ex hæreticis scripsere Joachimus Camerarius, J. Drusus, David Hæschelius.

Ex his aliisque collegi ea quæ olim Lovanii, Ecclesiasticum prælegens, breviter annotavi: nunc vero jussus eadem typis vulgare, locupletabo, sequarque Ecclesiasticum de se dicentem cap. xxxiii, 18: « Respicite, quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus disciplinam; » quin et Sapientem, qui de sua sapientia ait cap. vii, 13: « Quam sine fictione didici, et sine invidia communico, et honestatem illius non abscondo; et ponam in lucem scientiam illius. » Quocirca suis quibusque locis insereram aliorum versiones, præsertim Syriacam et Arabicam, uti feci in Prophetis. Romæ Arabicam accepi ab illustrissimo et reverendissimo Domino Sergio Risio Maronita, archiepiscopo Damasceno; Syriacam, partim ab eodem, partim a pererudito viro, R. P. Hilarione Rancato, Ordinis Cisterciensis, Sancti Officii theologo, Abbate S. Crucis in Jerusalem. Illis eas acceptas ferat, gratesque referat gratus, qui eis gratis fruitur, lector. Arabicam parcius citabo, tum quia sæpe cum Syra vel Græca consentit, tum quia minus accurata et sincera est, ideoque minoris auctoritatis.

Addidi et versionem Tigurinam, a Censoribus Romanis et Hispanis castigatam, eo quod multis locis multum afferat lucis. In qua tamen duo, uti alias monui, advertas velim.

Prius, auctores ejus fuisse Tigurinos in fide heterodoxos, nimirum Leonem Juda ex Judæo Zuinglianum, et Theodorum Bibliandrum. Notationes vero marginales attribui Vatablo: quia, videlicet, e scriptis Vatabli concinnatæ; sed ab hæreticis ad sua sensa detortæ et depravatæ fuere: qua de causa Vatablus Robertum Stephanum, qui ea nomine Vatabli typis vulgarat, acriter reprehendit; quin et apud judices reum falsi peragere cogitarat, ni Robertus, id præsentiens, fuga sibi consulisset, uti refert Genebrardus in *epistola ad Originem præfatoria*. Manifestiores quidem depravationes, quibus hæresi favet, a Censoribus castigatæ et abolitæ sunt: obscuriores vero et occultiores plane aboleri nequiverunt. Quare hæc versio caute legenda est, nec nisi a lectore contra hæresim præmunito.

Posterius, quod versio hæc liberior sit, nec verbum verbo, sed sensum sententiæ, quem auctor sibi in mente statuit, reddat; ita ut sæpe

textus autographi non tam versio, quam commentarius et explicatio, qualem edidit Glossa, Lyranus et alii, esse videatur; auctorque non tam interpretem, quam commentatorem agat, uti in decursu hujus operis ad oculos intuenti patebit. Quocirca Genebrardus *epist.* jam citata eam graviter incusat, quod « velut de industria a littera et sensu discedat: » « Ut mihi videar, ait, non sacras Litteras legere, sed farragines e verbo Dei, et humanis cogitationibus consarcinatas, quæ non tam ad veritatem, quam vertentis opinionem pertineant. » Vide nostrum Gretserum *Admonitione de Bibliis Tigurinis*.

Porro Tigurina in Ecclesiastico, etsi de more Græca moderna sequatur; tamen ubi illa præ Latina Vulgata, uti sæpe fit, concisiora sunt, ex Vulgata suis verbis supplet ea, quæ in Græcis nunc desunt. Fidelior et tutior, ac Vulgatæ vicinior est versio Sanctis Pagnini, utpote Hebræo-Christiani, imo Religiosi Ordinis S. Dominici; qui fideliter verbum verbo reddit: sed et hæc illud incommodi habet, quod rabbinizet, ac in significatis vocum Hebræarum assignandis recentiores Judæorum Rabbinos, non tantum infideles et infidos, sed et amicos ac imperitos sequatur, potius quam veteres peritissimos Septuaginta, Hieronymum et cæteros, ut ait ibidem Genebrardus. Verum in Ecclesiastico desideratur versio propria Pagnini: ipse enim in eo Vulgatam pro sua substituit. Vulgo Tigurina versio Vatabli nomine citatur, quia ex Vatabli scriptis excerpta; unde, quod in ea boni est, Vatablo et orthodoxis; quod mali, hæreticis depravatoribus adscribatur: Vatablus enim fuit vir catholicus et eruditus clarusque.

Prodierunt nuper *Apologi morales S. Cyrilli*, in libros quatuor partiti, et in quatuor virtutes cardinales distributi, elegantés sane, festivi, eruditi, eloquentes, et ad mores sapienter formandos appositi ac perutiles, ideoque diu a me quæsiti. Reperti sunt in Bibliotheca Budensi, quam instituit Matthias Corvinus, rex Hungariæ famosissimus, in antiquo codice manuscripto, hoc titulo: *Apologi morales S. Cyrilli*. Edidit eos noster P. Balthasar Corderius, Viennæ Austriæ S. Scripturæ professor, et S. Theologiæ doctor: eosdem sæpius citat Dionysius Carthusianus commentans in *Proverbia*, ac *Proverbia Cyrilli* indigitat. Sane redolent acumen, leporem gravitate mixtum, variam eruditionem et pietatem S. Cyrilli Alexandrini: stylus tamen magis latinam, quam græcam elegantiam phrasimque redolet, præsertim in acutis argutisque antithetis et homioptotis, quibus crebro rem probat, et adversarium stringit conficitque. Unde Cyrillus hic Latinus potius fuisse videtur quam Græcus, ac S. Cyrillo Alexandrino ætate posterior, utpote crebro citans Aristotelem et Hippocratem, cum S. Cyrillus cæterique Patres Platonicis magis fuerint quam Aristotelici. Adhæc auctor sæpius Siciliam celebrat: unde nonnulli Siculum fuisse suspicantur. In hisce partim apologis, partim

Apologi
Cyrilli.

proverbiis, partim similitudinibus, Cyrillus plures Ecclesiastici gnomas docte, pie et eleganter explicat, imo singulas per apologos festive illustrat, et, ut ita dicam, exhilarat. Quare in lectorum gratiam suo loco singulos intexam, præsertim quia hæcenus omnibus pene incognitus, invisus et inauditus hic ejus liber, in antro quasi delituit, ac anno demum Domini 1630, lucem aspexit. Citabo Cyrillum ad verbum, resectis nonnullis, quæ minus decora vel minus apposita videbantur. Illi persimilis nuper Romæ prodit liber nomine S. Cyrilli Alexandrini de plantarum ac animalium proprietate, editus a nostro P. Hieronymo Brunello. Certe quisquis tam hujus quam illius sit auctor, cum priscis authenticisque scriptoribus conferri potest, sive orationis elegantiam et leporem, sive rerum varietatem et gravitatem, sive sententiarum acumen, sive dogmatum sensatam sapientiam, sive morum institutionem spectes. Singulos enim apologos variis gravibusque S. Scripturæ sententiis, proverbiis, ethiceis similitudinibus, scitisque gnomis, æque ac rationibus physicis acutis et argutis, instar apis mella constipantis glomeratim densat et confirmat; ideoque longe superat apologos Phædri, Æsopi, Alciati et cæterorum omnium.

Apologis
utitur
Eccle-
siasticus
et S.
Scrip-
tura.

Porro apologis, ob leporem et acumen morale, blande et jucunde in aures animasque influens, non raro uti S. Scripturam, ac nominatim nostrum Siracidem, ostendam cap. XIII, 3, ad illa: « Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur; » et vers. 24, ad illa: « Si communicabit lupus cum agno, » etc. Causam dat Cyrillus in apologorum suorum proemio, quod ex rebus naturalibus et animalibus, quasi ex vivis imaginibus, petere liceat ideam humanæ vitæ virtutibus omnibus adornatæ. Ad hoc enim Deus illas creavit, ut homini essent speculum recte vivendi. Totus enim mundus hic visibilis, homini quasi quædam schola sapientiæ est, in qua divinis prudentiæ rationibus plena sunt omnia: ex iis ergo per festivos rerum apologos documenta vitæ S. Scriptura colligit, ut lector ea intelligat clarius, addiscat facilius, gustet suavius, reminiscatur tenacius. Idem faciunt S. Basilius et S. Ambrosius in *Hexamer.*, S. Epiphanius in *Physiologo*, ac Theodoretus *De Providentiâ*. Notus est apologus olivæ, ficus, vitis et rhamnii, *Judic.* IX, 8; cardui et cedri, *IV Reg.* XIV, 9; lupi et agni, pardi et hædi, leonis et ovis, vituli et ursi, *Isaiæ*, XI, 6; lænæ et leuncolorum, *Ezech.* XIX; Oollæ et Oolibæ mulierum, *Ezech.* XXIII; aquilarum duarum ingentium, *Ezech.* XVII; Luciferi, *Isaiæ*, XIV, 12; Cherubino- rum, *Ezech.* I; amphoræ, in qua sedet impietas; *Zachar.* V; et plures alii hisce persimiles.

Olim
Ethica
cæba-
per
ologos

Jam vero apologationem esse antiquissimam, atque olim Ethicam doceri solitam per fabulas et apologos ad mores appositos, liquet ex *Baruch.* cap. III, 23, ubi priscos fabulatores, id est fabu-

larum concinnatores vocat « exquisitores prudentiæ. » Unde apologis usi sunt Orphæus, Pythagoras, Menander, Apuleius, Homerus, Hesiodus (quem Quintilianus lib. V, cap. XI, ubi apologis gratiam inesse docet, primum facit apologorum auctorem), Plato lib. II *De Republ.*; Demosthenes, Macrobius lib. I *De Somn. Scipionis*, post initium; Horatius, Gellius, Cicero, lib. III *Offic.*, de Gygis annulo. Hinc Aristoteles, lib. II *Rhetor.*, apologos ponit inter rhetoricas demonstrationes. Aphthonius, initio *Progym.*: « Apologi, ait, delectant vehementius, et persuadent efficacius. » Delectant, quia morum faceta quadam imitatione, simplicium capiunt animos. Fidem faciunt, quia verum quasi ante oculos ponunt. Ideoque magnam vim habent ad permovendum et persuadendum. Apollonius Tyaneus apud Philostratum, lib. V: « Ego, inquit, Æsopi fabulas ad sapientiam accommodatiores, quam cæterorum esse censeo; » quas a Mercurio docet acceptas, Æsopumque in numero sapientum habitum; unde illud Aristophanis in *Avibus* vetus adagium, quod citat Suidas: « Ne Æsopum quidem trivisum, » dici solitum de homine plane rudi et imperito; quod qui Æsopi apologos nesciret, nil scire videretur. Præclare Plutarchus in *Moral.*: « Sicut iris, inquit, nil est, nisi relucentia solis refracti in nubibus; ita fabula quædam est veri representatio. » Rursum Aristoteles lib. II *Rhetor.* cap. XXI: « Apologi, ait, ad populum maxime accommodati sunt, habentque hanc præstantiam (præ exemplis), quod, cum difficile sit res præteritas similes adinvenire, apologos fingere est facillimum. »

Illis usi
Philoso-
phi.

Neque vero prisci duntaxat Gentium philosophi, poetæ, oratores, principes, apologis usi sunt; sed et Ecclesiæ Doctores, primique Patres Græci ac Latini, non tam philosophos, quam ipsam sacram Scripturam, ac præsertim Salomonem, Siracidem ac Hebræos imitantes et assectantes.

E Græcis præter S. Basilium, S. Epiphanium ac Theodoretum, quos paulo ante citavi, S. Gregorius Nazianzenus crebro apologos usurpat, ut patet ex epist. I *ad Celeusium*, ubi perelegantem cynorum et hirundinum apologum suo silentio adaptat: ex apologo concilii gruorum et anserum, quem recitat in carmine *de Diversis vitæ generibus*; ex apologo pavonis caudæ syrma pompose explicantis; item Pandoræ et Promethei, quos recenset tract. *Adversus mulieres ambitiosius se ornantes*; Synesius, serm. I *de Providentiâ*, asserit pueros et rudes docendos esse per fabulas et apologos. S. Irenæus in symbolicis Valentini Æonibus recensendis multus est, sed et ipse suis utitur apologis, ut lib. I, cap. I, apologo gemmarum, imaginem regis gemmeam in similitudinem canis et vulpeculæ deformantis; ibidem cap. X, ex Homero citat fabulam de *orci* sive inferni *galea*, quæ ea tectos faciebat invisibiles; et cap. XXXIV, fabulam hydræ Lerneæ, sive feræ mul-

Et Patres
Græci.

torum capitum, Valentini scholæ attribuit. Idem lib. II, cap. XII, Valentini « similes, inquit, sunt cani Æsopi, qui panem quidem reliquit, in umbram autem ejus impetum fecit, et perdidit escam. » Et cap. XIX citat apologum Pandoræ, quam Hesiodus fingit et pingit omnibus dotibus a diis adornatam. Clemens Alexandrinus, ut Gentes suis ipsorum armis et gnomis confutet, symbola et apologos ex Orphæo, Lino, Homero, Platone, Pythagora agglomerat. S. Cyrillus, cujus nomine liber *Apologorum* jam citatus inscribitur, symbolis et apologis gaudet. Unde, lib. IX *Contra Julian.*, Ægyptiorum hieroglyphica et Pythagoræ symbola recenset et ethice explicat. Idem commentans in Leviticum (quanquam multi verius hunc commentarium tribuant Origeni) omnes Levitici figuras et symbola fuse pertractat. Idipsum quoque facit lib. *De Adorat. in spiritu et veritate*. Magis hoc ipsum liquet ex catalogo parabolarum et similitudinum, qui operum ejus indici subjicitur.

Et Latini. E Latinis Tertullianus paræmiis et apologis abundat; unde lib. *Contra Valentinum*, cap. XII, citat Æsopi graculum, qui alienis plumis se ornans, iis spoliatus erubuit fuitque ludibrium; et cap. III, citat *lamiæ turres*; et lib. *De Anima*, cap. VI: « Thales, inquit, in puteum, » scilicet cadens, dum cælum intuetur, irrisus fuit a femina. Idem, lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXIII: « De Æsopi, inquit, puteo asinus, » scilicet modo apparuisti, q. d. Obscurus, et ex angulo prodiens subito te velut eximium jactas; et lib. *De Pudicitia*, cap. VIII: « Nihil ad Andromacham, » quæ tragica erat fabula; et plura alia, quæ collegit Pamelius et Tertulliano præfixit. S. Augustinus, lib. *Contra Mendacium*, ostendit apologos, qui per res fictas significant veras, non esse mendacia, sed veracitatem: « Sicut in speculo falsus homo (qui in speculo apparet) est vera hominis imago; » ut idem ait lib. II *Soliloquiorum*. Apologis pariter utitur S. Ambrosius lib. III *Offic.*, et S. Isidorus lib. I *Ethymol.*

S. Hieronymus, in cap. XVIII *Matth.*, assignat causam cur Christus assidue per parabolas, quibus similes sunt apologi, concionaretur ad turbas: « Familiare, ait, est Syris, et maxime Palæstinis, ad omnem sermonem suum parabolas jungere, ut quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exempla que teneatur. » Idem, in cap. VIII *Ezech.*, sub finem, apologum Adonidis fuse recitat et ethice explicat. Idem *Ad Aglasiam*, Quæst. VI: « Interpretemur, ait parabolam, hoc est similitudinem, quæ ab eo vocatur, quod alteri *παράλληλα*, hoc est assimilatur, et quasi umbra prævium veritatis est. »

Et Indi.

Ex Indis quoque S. Barlaam apud Damascenum, in historia Josaphat, regis Indorum, cui nomen Adenner, filium, mysteria fidei, ac præsertim mundi viteque hujus vanitatem, et futuræ veritatem, docet per apologos rhinocerotis hominem

insequentis, ac duorum murium arborem, cui homo adhæserat, rodentium, ut in barathrum draconibus refertum corruat. Rursum, per apologum lusciniæ hominem deludentis, ac amico-rum amicis in mortis agone deserentium.

Ex Hebræis præter Ezechielem, Isaiam, Zachariam, et alios initio citatos, Salomon mortalium sapientissimus per apologum duarum mulierum, unius stultæ, alterius sapientis, ipsam sapientiam et insipientiam repræsentat, *Proverb.* cap. IX, quem secutus noster Siracides toto cap. XXIV, apologum sapientiæ perorantis, seseque cedro, olivæ, palmæ, viti et fluminibus paradisi adæquatis, in scenam producit. Similes a Salomone apologi sanguisugæ, aquilæ, colubri, formicæ, lepuseculi, locustæ, stellionis, leonis, galli, arietis et regis proponuntur *Proverb.* cap. XXXI, 15 et sequent. Jam Canticum Cantecorum continuus est sponsi et sponsæ apologus. Demum Salomonis antitypus, imo verus Salomon, Christus Dominus non nisi per parabolas et apologos in Evangelio concionatur ad populum. Testis est S. Matthæus, cap. XIII, 34: « Hæc omnia, ait, locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi, » *Psal.* LXXVII, 2. Christum Dominum secutus S. Joannes in *Apocalypsi* redundat symbolis et apologis, adeoque cap. IV, per Agnum Christum, per quatuor animalia voce humana Deum laudantia, puta per leonem, vitulum, aquilam et hominem, quatuor Evangelistas Christi gloriam celebrantes graphice depingit.

Ratio a priori est, quod exempla et apologi ob historiae novitatem, raritatem, facilitatem ac jucunditatem maxime accommodata sint hominum ingeniis, eorumque curiositati et sciendi cupiditati cum lepore satisfaciant: quare illico in aures mentesque subeunt, ac eas delectando docent, et simul ad sui imitationem movent longe suavius et efficacius quam præcepta. Audi Aristotelem, *Problem.* 18, num. 3: « Cur, ait, homines in perorando exemplis et fabulis potius gaudent quam commentis? An gaudent, quia et discunt, et celeriter discunt? atqui per exempla et fabulas facilius discitur: sunt enim quæ explorata habeantur, et particularia sint. Ratio autem commentandi, demonstratio ex universalibus est, quæ minus quam partes novimus. Ad hæc iis credere magis solemus, quæ plurimum testimonio-nis confirmantur. Exempla autem et fabellæ testimoniorum speciem gerunt; fides autem perfacilis est, quam testimonium fecerit. Ad-ditur quod verisimile quisque libentius discit. Exemplum autem et fabellæ rem non nisi similem docent. » Huic consona sapientum omnium vox est: « Melius docere et persuadere exempla quam præcepta; » nimirum:

Omne talit punctum, qui miscuit utile dulci.

Et Hebræi.

Ratio a priori

Sicut ergo saccharum catapotis sive pilulis circumlitum, eorum amaritiam obtegit et edulcorat: sic asperum et odiosum legis vel iubentis imperium, exemplum, viam præeundo, et quasi complanando, dulce facit et amabile; quod enim mandans dure et imperiose præcipit: Ite, servi, et facite; hoc exemplum blande alliciendo reipsa dicit: Eamus, socii, et faciamus. Denique exemplis et apologis parce, velut sale, ad condiendam orationem utendum; hi enim sunt sales orationis: quare si quis iis sobrie, ac congruo tempore, loco et modo utatur, gratiam suis dictis conciliabit, ac perficiet illud Apostoli: « Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, » *Coloss. iv, 6*; idque hoc fine et fructu, ut « det gratiam audientibus, » *Ephes. iv, 29*.

CAPUT IV.

Argumentum.

Jesus Sirach hoc libro omnem moralem philosophiam per breves sententias, quasi gnomas et axiomata tradit et complectitur, æque ac Salomon in Proverbis; sed iis longe uberius est Ecclesiasticus: unde et 51 capita continet. Tradit enim virtutes non tantum ethicas, quæ personam cuiusque concernunt et perficiunt; sed et economicas, quæ ad familiam, et politicas, quæ ad rempublicam gubernandam, vel utiles sunt, vel necessariae, quas sigillatim recensens S. Athanasius in *Synopsi*, plures implet paginas. Hinc a Græcis vocatur *πανόρετος*, q. d. omnivirtuosus, omni virtutis genere refertus; quia de omni virtute præcepta continet, ita Rabanus. Unde Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. xviii, ait sapientiam Jesu Sirach omni virtutum genere ac doctrina referatam. Audi S. Hieronymum, *Præfat. in libros Salomonis*: « Fertur et panaretos Jesu, filii Sirach, liber, et alius pseudepigraphus, qui Sapientia Salomonis inscribitur. Quorum priorem Hebraicum reperi, non Ecclesiasticum, ut apud Latinos; sed Parabolas, prænotatum, cui juncti erant Ecclesiastes, et Canticum Cantorum, ut similitudinem librorum Salomonis, non solum librorum numero, sed etiam materiarum genere coæquaret. » Alioqui sapientia Salomonis *πανόρετος*, id est omni virtute referta, proprie sunt ejus Proverbia; sicque appellantur ab Irenæo, Hegesippo, et aliis apud Eusebium, lib. IV *Hist.* cap. xxxii. Et inferius: « Hæc duo volumina legit Ecclesia ad ædificationem plebis. »

Quocirca et a Latinis inscribitur *Ecclesiasticus*, tum ad imitationem simul et distinctionem libri Salomonis, qui *Ecclesiastes* dicitur, id est, concionator vel convocator et collector; ut enim ab eo distinguatur, *Ecclesiasticus* vocatur, non *Ecclesiastes*, esto etymon et significatum sit idem, vel pene idem; tum quia in Ecclesia legi solebat et solet, ut plebem per omnia, quæ officii et virtutis sunt, erudiat. Audi Rabanum, lib. V *De Universo*, cap. iii: « Dictus est, ait, Ecclesiasticus pro eo, quod in medio cœtu populi, id est, coram Ecclesia fue-

rit habitus. » Et Hugo Cardinalis hic: « Hic liber, ait, apud Græcos *πανόρετος*, apud Hebræos *Parabola*, apud Latinos *Ecclesiasticus* appellatur, eo quod Ecclesiæ sit utilis, sicut et Ecclesiastes. Per hos enim duos libros maxime instruitur Ecclesia. » Unde *Ecclesiasticus* dicitur, quasi ad Ecclesiam, id est, totum cœtum fidelium, singulosque fideles pertinens, eorumque mores ad normam divinæ legis et virtutis informans et efformans. Hinc Ecclesiasticus uberius virtutes singulas pertractat, et de singulis quasi integras exhibet conciones: qua in re differt a Proverbis Salomonis, quæ a cap. x, ad finem libri sententias continent plane concisas et disparatas, ita ut una cum altera non cohæreat; sed singulæ novum contineant argumentum. Utilior ergo est Ecclesiasticus Proverbis, ac uberius rem meditando, sancte vivendi, dicendi et concionandi materiam suppeditat.

Quocirca S. Apostoli in Canone ultimo Apostolorum dicunt et edicunt: « Ut adolescentes addiscant etiam sapientiam eruditi Sirach. » Sic et Clemens, Alexander, Calixtus, Fabianus aliique jam citati Summi Pontifices citant et commendant dogmata Ecclesiastici. Pontianus sæpe *epist. 1*, citat Ecclesiasticum, et *epist. 2*, totum caput *xxiii Ecclesiast.* et magnam partem cap. v et vi, in eam epistolam conjecit. Fabianus, cum sæpius citasset Ecclesiasticum in *epistol. 1* et 2, in epistolam suam tertiam multa transtulit ex ejus cap. *xxvii*. Lucius mutuatus est ex Ecclesiastico bonam partem cap. x et xi. Mutuatus est et Stephanus totum cap. *xiii Ecclesiast.* in sua *epist. 1*, ut etiam Eutychianus grandem partem cap. v et vi. Adducunt demum testimonia ex Ecclesiastico Dionysius, cap. *vii Eccles. Hierarch.*, et cap. *viii de Divinis Nom.*; Ignatius, *epist. ad Heronem*; Hieronymus, *epist. ad Minerium*, et Alexander, *epist. ad Rusticum, ad Salvinam, ad Celantiam*.

Tres libri sunt partes: *prima*, cap. i, continet encomium sapientiæ, sive sacre Ethices. Deinde a cap. ii usque ad cap. *xxiv*, subjungit Siracides ejus præcepta et dogmata de quibuslibet virtutibus; *secunda*, cap. *xxiv*, Siracides ipsam sapientiam se suaque prædicantem inducit, ac deinde ethica ejus documenta persequitur usque ad cap. *xlii, 15*; *tertia*, a cap. *xlii, 15*, usque ad finem continet harum virtutum et documentorum exempla. Unde, præmisso encomio Dei, Deique operum, librum concludit elogiis Patriarcharum, Prophetarum et principum illustrium veteris Testamenti. Porro inchoat sua præcepta juxta seriem Decalogi. Incipit enim a timore et cultu Dei: inde cap. iii, progreditur ad honorem parentibus debitum; ac deinceps officia cæteris vel ex charitate, vel ex justitia præstanda persequitur.

Accipe brevem singulorum ex ordine capitum synopsis, ut sententias de qualibet virtute statim reperias.

Synopsis capitum omnium Ecclesiastici.

Cap. i, agit de sapientiæ origine.

Ecclesiasticus
πανόρετος,
του,
id est,
omni
virtute
plenus.

Ecclesiasticus
id est,
concionatorius.

Tres libri partes.

- Cap. II, de timore et amore Dei, vers. 11; de tentatione ejusque remediis, scilicet animi præparatione, humilitate, patientia, resignatione, spe et amore Dei.
- Cap. III, de honore parentum, vers. 1; de humilitate et mensuetudine, vers. 19.
- Cap. IV, de eleemosyna, vers. 1 et seq.; de sapientia Sanctorum, vers. 12; de pudore malo, vers. 24.
- Cap. V, de detestatione peccati et pœnitentia, vers. 1 et sequent.; de constantia et sinceritate, vers. 10.
- Cap. VI, de amicitia vera, vers. 1; de sapientia ardua, vers. 18.
- Cap. VII, de pietate et officiis debitis Deo, sacerdotibus, parentibus, filiis, amicis, potentibus, infirmis, afflictis, mortuis, quin et pecoribus.
- Cap. VIII, de tranquillitate et concordia.
- Cap. IX, de castitate et vitando mulierum consortio, vers. 1 et seq.; de vitandis amicis novis, potentibus, injustis, loquacibus et temerariis, vers. 14.
- Cap. X, de prudentia principum et magistratum, vers. 1 et sequent.; de superbia, vers. 18; de regentium virtutibus et vitiis, vers. 23.
- Cap. XI, de modestia, vers. 1; opes parari cultu Dei, vers. 10.
- Cap. XII, beneficium præstandum esse justo, non impio, vers. 1; de cavendis inimicis, vers. 8.
- Cap. XIII, de cavenda familiaritate potentum: amicitiam esse inter pares et similes.
- Cap. XIV, de liberalitate et avaritia, ac vanitate stulta avarorum, vers. 1 et seq.; beatum esse sapientem, vers. 22.
- Cap. XV, sapientiæ fructus, et qui eorum expertes.
- Cap. XVI, non esse lætandum in filiis impiis, vers. 1; de Dei vindicta in impios, vers. 7; de Dei sapientia in creatione et dispositione universi, vers. 24.
- Cap. XVII, de hominis creatione et perfectione, præsertim sapientiæ, vers. 1; de pœnitentia et conversione ad Deum, vers. 20.
- Cap. XVIII, laus magnalium, puta potentiæ et misericordiæ Dei, vers. 1; de memoria divini judicii, vers. 24.
- Cap. XIX, de vino, meretricibus, ac moderamine linguæ.
- Cap. XX, de linguæ virtutibus et vitiis; deque factis et imprudentibus.
- Cap. XXI, de vitando peccato, vers. 1; de stulti moribus et immodestia, vers. 14.
- Cap. XXII, stultos esse insupportabiles et incorrigibiles, vers. 1; de vitiis, quæ violant amicitiam, vers. 23.
- Cap. XXIII, orat pro sapientia practica, vers. 1; de juramento alisque linguæ vitiis, vers. 7; de fornicatione, vers. 24.
- Cap. XXIV, sapientiæ encomium ab origine, officiis, domo, pulchritudine, fructibus.
- Cap. XXV, tria, quæ placent Sapientiæ; tria, quæ displicent, vers. 1; decem beatitudines, vers. 9; de nequitia mulierum, vers. 17.
- Cap. XXVI, de muliere bona et mala, puta sensata et insensata.
- Cap. XXVII, de falsitate, fraude aliisque linguæ vitiis, vers. 1; de revelatione secreti, vers. 17; de dolo et iis qui lapsu gaudent alieno, vers. 25.
- Cap. XXVIII, recenset damna iræ et vindictæ, ac vers. 15, linguæ duplicis, sive bilinguis.
- Cap. XXIX, de mutuo dando, vers. 1; de eleemosyna, vers. 11; de fidejussione, vers. 19; de miseria peregrinorum et hospitem, vers. 28.
- Cap. XXX, de filiorum castigatione, vers. 1; de bono sanitatis, vers. 14; de bono lætitiæ et malo tristiæ, vers. 21.
- Cap. XXXI, de sollicitudine opum vitanda, vers. 1; de honestate et temperantia in mensa servanda, vers. 12.
- Cap. XXXII, docet quid in mensa faciet rector, juvenis, senex, vers. 1; de Dei timore et legis custodia, vers. 18; de consilio et ratione ubique adhibendis, vers. 24.
- Cap. XXXIII, docet Deum discrevisse bonos a malis, magnos ab abjectis, vers. 8; ne quis ante mortem opes aliis cedat, vers. 20; de regimine servorum, vers. 25.
- Cap. XXXIV, de somniorum vanitate, vers. 1; de utilitate tentationis, vers. 9; de utilitate spei in Deum, vers. 14; de fraudatione mercedis pauperum, vers. 21.
- Cap. XXXV, de virtute religionis et oblationum, vers. 1; de efficacia orationis pauperum et afflictorum, vers. 17.
- Cap. XXXVI, orat pro Judæis jam subditis Ægyptiis, vers. 1; de diligenda bona uxore, vers. 23.
- Cap. XXXVII, de amicis fictis, vers. 1; quale, et cum quibus ineundum consilium, vers. 7; de sapientia, vers. 21; de frenanda gula et concupiscentia, vers. 30.
- Cap. XXXVIII, de utilitate et usu medicinæ, vers. 1; infirmum instituit, vers. 9; quid in morte amicorum faciendum, vers. 16; de usu agriculturæ, artis fabrilis, figulinæ et similitum, vers. 26.
- Cap. XXXIX, sapientiam acquiri oratione, lectione et studio, vers. 1; laus Dei, ejusque potentiæ, beneficentiæ et vindictæ, vers. 16.
- Cap. XL, de ærumnis hujus vitæ ex peccato, vers. 1; docet quæ sint magis eligenda, per varias gradationes, vers. 17; de fugienda inopia, vers. 29.
- Cap. XLI, mors, quibus amara, quibus jucunda, vers. 1; de filiis probrosis, ac cura famæ, vers. 8.
- Cap. XLII, de quibus non erubescendum, vers. 1; de filia custodienda, vers. 10; laus sapientiæ et omniscientiæ Dei, vers. 16.
- Cap. XLIII, laudat magnificentiam Dei ex pulchritudine cœlorum, stellarum, iridis, nivis, grandinis, gelu, maris et insularum.
- Cap. XLIV, laudat Patriarchas et viros sapientes in genere, vers. 1; laudat Henoch, Abraham, Isaac et Jacob, vers. 16 et seq.

Cap. XLV, laus Moysis, Aaronis et Phinees.

Cap. XLVI, laus Josue, Caleb, Judicum et Samuelis.

Cap. XLVII, laus Nathan, Davidis et Salomonis.

Cap. XLVIII, laus Eliæ, Elisei, Ezechiæ et Isaïæ.

Cap. XLIX, laus Josiæ, Jeremiæ, Ezechielis, duodecim minorum Prophetarum, Zorobabel, Josedec, Nehemiæ, Seth, Sem et Adam.

Cap. L, laus Simonis Pontificis.

Cap. LI, oratio Jesu, filii Sirach, qua primo Deum laudat, eique pro liberatione ex gravibus malis gratias agit; secundo, vers. 18, docet, se oratione et studio adeptum sapientiam; tertio, vers. 31, ad eam omnes hortatur et invitatur.

Hæc summam, præcipua duntaxat capitum argumenta assignando, perstrinxi: multa enim alia sparsim hic liber pertractat, quæ suis locis indicabo, adeoque omne cujuslibet virtutis officium particulatim percenset, quæ ipsius propria est dos et laus, qua cæteros omnes S. Scripturæ libros antecellit, ideoque *πρωτότατος* dicitur, « quasi omnis virtutis receptaculum, cujus tanta est claritas, ut ipse sibi sit commentator, » ait Rabanus. Cunctas enim moralis doctrinæ partes absolutissime tradit: Ethicam, Œconomicam, Politicam. Nam major pars ad Ethicam, minor ad Œconomicam, non minima ad Politicam spectat. Scopus enim et finis Jesu scribendi hujus libri fuit, ut ait Siracides in prologo, instruere eos, « qui volunt animum intendere et discere quemadmodum oporteat instituere mores, qui secundum legem Domini proposuerint vitam agere. » Quare christiani omnes, virtutis et perfectionis avidi, avide hunc librum volvunt, legant et relegant, uti nonnullos præsules fecisse et facere scio, qui proinde hunc librum, quocumque proficiscantur, secum, quasi domesticum viæ et vitæ ducem, circumferunt, de eo suis dicentes illud, quod S. Cyprianus assidue lectitans Tertullianum, eum poscens dicebat: « Da magistrum. » Hoc est quod ait Rabanus lib. V *De Universo*, cap. III: « Ecclesiasticus morum pene omnium disciplinam, et sanctæ religionis conversationem affatim et copiose descripsit. »

CAPUT V.

Methodus.

Methodus nostri Siracidis est, sapientiæ practicæ, et singularum virtutum præcepta tradere per breves gnomas et sententias prudentum et sapientum: ita tamen, ut singulis sæpe longius insistat, multaque earum, æque ac vitiorum contrariorum, officia et actus percenseat. Qua in re miscet similitudines, adagia, ænigmata, parabolas, quibus sua prudentiæ dogmata tum ornat, tum explicat, ut hisce quasi salibus condita magis legenti sapiant, magisque in ejus cor, stomachum et mentem descendant, concoquantur, et per animæ venas et potentias spargantur, ut illam virtutibus alant, augeant, roborent, impin-

quent, perficiant. Hac de causa Basilius Imperator instituens filium Leonem, cognomento Philosophum, hoc ultimum ei dat præceptum: « Revolve Jesu Sirach documenta, e quibus multum civilis et regię prudentiæ haurire poteris. » Exstat in fine tomi V *Biblioth. SS. Patrum*.

Qua in re Siracides imitatur Salomonem et priscos Hebræos: simili enim modo Salomon suam ethicam brevibus sententiis tradit; ideoque librum *Miste*, id est *Proverbia* vel *Parabolas* inscripsit: qua ratione et Ecclesiasticus noster a nonnullis inscribitur *Proverbia*, teste S. Hieronymo, *Præfat. in libros Salomonis*. In praxi enim consultissimum est illud Poetæ:

Quidquid præcipies, esto brevis, ut cito dicta
Percipiant animi dociles, teneantque fideles.

Quocirca similes Siracidis gnomas aliorum sapientum, Ben-Sira, Hebræorum, Syrorum, Arabum, quin et Philosophorum gentilium subinde, sed parcius, nec nisi ubi lucis et nervi aliquid afferunt, citabo, idque varias ob causas. *Prima*, quia hoc facit ad veritatis dignitatem, utpote quæ ita certa sit, ut non tantum fideles, sed et infideles ei testimonium perhibeant. Qua de causa Christus a Moyse et a Joanne Baptista, fidelibus quidem, sed longe se inferioribus, testimonium accipere dignatus est. *Secunda*, quod commentarius hic ab hæreticis et infidelibus forte, qui Siracidi non credunt, legetur, ut hi saltem per Hebræos et Philosophos convicti, eidem credere condiscant. *Tertia*, quia ratio fidei, natura gratiæ, Philosophia Theologiæ subservit et ancillatur. Cujus rei symbolo iussit Deus, filias Gentilium a Judæis bello captas, post tonsionem et lustrationem in consortium et torum Hebræorum fidelium admitti, *Deuter. XXI, 11*. Qua de causa crebro S. Hieronymus, S. Cyrillus, S. Nazianzenus, S. Basilius, S. Augustinus, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, quin et subinde S. Paulus, sententias Gentilium citant. Vide de hac re egregie disserentem S. Hieronymum, *epist. 84 ad Magnum*, et S. Basilium, tractatu *de Utilitate ex Gentilium libris capiendis*. *Quarta*, quia Siracides ethicam non tantum supernaturalem, sed et naturalem pertractat, quam pariter pertractavit Socrates, Aristoteles, Seneca cæterique Ethici. Horum ergo gnomæ gnomis Siracidis sunt parallelæ. Adde quod Siracides hæc omnibus, non solum Judæis, sed et Gentibus conscripserit, ut patet ex prologo, et ex cap. XXXIX, 1, 14. *Quinta*, quia Philosophi suam ethicam et sapientiam haurerunt a Moyse et Hebræis, uti fuse demonstrat Eusebius lib. IX *Præparat. Evangel. IV*, et lib. X, cap. II; Clemens Alexandrinus, lib. I *Stromat.*; S. Augustinus, lib. XVIII *De Civitat. XXXIX*. Dum ergo philosophos cito, Moysen et Hebræos cito, eorumque gnomas suis assigno fontibus, ac eorum sapientiam primævis suis reddo auctori- bus; quo quid æquius et justius fieri potest?

Hac etiam de causa sententiæ Siracidis a variis

varie congestæ et dispositæ sunt. Nam sententiæ quæ in Vulgata Latina habentur cap. xxxiv, in Græco Romæ correcto habentur cap. xxxi; et quæ in Vulgata habentur cap. xxxvi, in Græco Romano habentur cap. xxxiii. Sic in sequentibus cap. xxxii, xxxiii, xxxv, etc., ordo in Vulgata plane est alius ab eo qui est in Græco Romano. Idem accidit in Proverbiis Salomonis: nam quæ in Latina Vulgata habentur cap. xxx, in Græca Septuaginta exstant cap. xxiv, et ita de cæteris.

Salomonem ergo et Hebræos imitatus est non tantum noster Siracides Hebræus, sed et gentiles Poetæ et Philosophi ethici, tam Græci quam Latini, quorum primi et principes fuere Phocylides et Pythagoras, qui eodem tempore floruerunt et docuerunt in Græcia, quo Jeremias in Judæa; sed Phocylides paulo ante Pythagoram claruit: ille enim olympiade LX, hic LXIII, adeoque ille hujus fuit magister, teste Eusebio in *Chron.*; Suida, Plutarcho in *Vita Numæ*, et Cicerone *Tuscul.* IV. Hos secuti, imo his coævi fuere Theognis, Simonides, Anacreon tempore Cyri; deinde Hesiodus, postea Socrates paulo ante Alexandrum Magnum; ac demum inter Romanos Cato et Seneca, qui omnes totam ethicam, sive recte vivendi rationem paucis sententiis et carminibus complexi sunt. Hinc Plato in *Protagora* scribit: « Antiquorum doctrinam nihil aliud fuisse, quam breviliquim quoddam; idque esse viri absolute sapientis, paucis videlicet multa complecti. » Hac ratione Hippocrates composuit Aphorismos, Pythagoras quoque Symbola, et Proverbia Salomon: quo enim altior intellectus est in Angelis, eo formis paucioribus plura comprehendit et agit. Hierotheus igitur post S. Paulum S. Dionysii doctor, et Apostolis excellentia proximus, theologiam summulis mira profunditate conclusit, scripsitque expiatisimis mentibus atque doctissimis. Dionysius autem, et Hierothei jussu, et Timothei rogatu, universales illas summulas Hierothei in notiones singulas derivavit *De Divin. Nomina.* cap. II, sub fin.

Phocylides sic orditur:

Furtivam vita venerem, tadasque viriles.
Mitte dolos, servaque manus a sanguine puras.
Ne male ditescas, de justis vive paratis.
Principio venerare Deum, cole deinde parentes.
Fac juste cunctis, ne te favor abstrahat ullus.
Ne spernas inopem, aut personæ deditus esto.
Judicio si quid falles, Deus ipse rependet.
Sis castus, rebusque fidem servato gerendis.
Utere mensuris (ornat modus omnia) justis, etc.

Hiscæ synchronis, tempore Cyri, septem Græciæ sapientes suam ethicam, suaque prudentiæ et vitæ honestæ præcepta paucis complexi sunt sententiis, quas hisce versibus expressit Ausonius:

ETHICA BLANTIS PRIENÆI.

Quænam summa boni? mens, quæ sibi conscia recti.
Pernicies homini quæ maxima? solus homo alter.
Quis dives? qui nil cupiat Quis pauper? avarus.
Quæ dos matronæ pulcherrima? vita pudica.

Quæ casta est? de qua mentiri fama veretur.
Quod prudentis opus? cum possit, nolle nocere.
Quid stulti proprium? non posse, et velle nocere.

ETHICA PITTACI MITYLENÆI.

Loqui ignorabit, qui tacere nesciet.
Bono probari malo, quam multis malis.
Demens superbis invidet felicibus.
Demens dolorem ridet infelicium.
Pareto legi, quisque legem sanxeris.
Plures amicos re secunda compara.
Paucos amicos rebus adversis proba.

ETHICA CLEOBULI LINDII.

Quanto plus liceat, tam libeat minus.
Fortunæ invidiæ est immeritus miser.
Felix criminibus nullus erit diu.
Ignoscas aliis multa, nihil tibi.
Parcit quisque bonis, perdere vult malos.
Majorum meritis gloria non datur.
Turpis sæpe datur fama minoribus.

ETHICA PERIANDRI CORINTHI.

Nunquam discrepat utile a decore.
Plus est sollicitus magis beatus.
Mortem optare malum, timere pejus.
Faxis, ut libeat, quod est necesse.
Multis terribilis, caveto multos.
Si fortuna juvat, caveto tolli.
Si fortuna tonat, caveto mergi.

ETHICA SOLODIS ATHENIENSIS.

Dico tunc beatam vitam, cum peracta fata sint.
Par pari jungatur conjux; quidquid impar, dissidet.
Non erunt honores unquam fortuiti muneris.
Clam coarguas propinquum, quem palam laudaveris.
Pulchrius multo parari, quam creari nobilem.
Certa si decreta sors est, quid cavere proderit?
Sive sint incerta cuncta, quid timere convenit?

ETHICA CHILONIS LACEDÆMONII.

Nolo minor me timeat, despiciatque major.
Vive memor mortis, ut sis memor et salutis,
Tristia cuncta exsuperans, aut animo, aut amico.
Tu bene si quid facias, non meminisse fas est.
Quæ benefacta accipias, perpetuo memento.
Grata senectus homini, quæ parilis juventæ.
Illa juventa est gravior, quæ similis senectæ.

ETHICA THALETIS MILESI.

Turpe quid ausurus, te sine teste time.
Vita perit, mortis gloria non moritur.
Quod facturus eris, dicere sustuleris.
Crux est, si metuas vincere quod nequeas.
Cum vere objuras, sic inimice juvas.
Cum falso laudas, tunc et amice nocæ.
Nil nimium satis est, ne sit et hoc nimium.

ETHICA PYTHAGORÆ.

Jam ut ad Pythagoram, ejusque assecclam Iso-
cratem, exactiores ethicæ doctores, redeam, paulo-
loque fusius agam, S. Hieronymus *Prefat. in Pro-
verbia*: « Pythagoras, inquit, omnem doctrinam
moralem hoc symbolo claudit: Fugare decet
omni studio, ferroque et igne abscindere ab ani-
ma ignorantiam, a corpore et animo morbum, a
victu luxum, a domo discordiam, a civitate sedi-
tionem, et ab omni negotio intemperantiam. »

Sic Epictetus totam ethicam his duobus verbis et præceptis complexus est : « Sustine et abstine. »

Porro magis speciatim singula de singulis virtutibus dicta et præcepta Pythagoræ colligit Augustinus Dathus lib. II, epist. 2 *ad Alexandrum Bononium* : Accipe paucis ea, sane in gentili aurea : « Immortales primum deos, sicut lege sancitum est, venerare. Cole jusjurandum : legitima serva. Parentes reverere, et qui propissime illos nati sunt. Reliquorum vero quisquis virtute maxime antecedit, tibi amicum para. Comis sis in sermonibus, frugi in rebus gerendis. Noli amicum tractare molestius, si parva te ac levi affecerit injuria. Imprimis ventris, somni, crapulæ, iræ abstine. Turpe aliquid neque tecum agas, neque cum altero contrahas. Justitiam et opere complectere et verbis. Nihil temere, nihil inconsulto agas, intelligens mortis fatum cunctis mortalibus impendere. Pecunias alias servare contende, alias profundere. Quæcumque tibi vivendi sors obvenit, eam feras æquo animo : neque graviter patiaris, sed medere adversis pro viribus. Nullius impulsu, aut agas quid, aut dicas, quod tibi ipsi non conducat. Consulta ac delibera prius quam opus aggrediare. Ea perface, quorum te factorum postmodum non pœniteat. Nihil prorsum geras, quod tibi exploratum non sit. Quod si te lateat, cura aliunde, ut discas quodeumque factum necessarium contigerit. Hoc namque pacto vitam vives jucundissimam. Tuere bonam valetudinem, et iis quæ corporis sunt adhibe diligentiam. Itaque et potionis ubique et exercitationum modum quemdam serva. Est autem is modus optimus, qui nihil afferet detrimenti. Ita te para, ut non delicato ac molli, sed simplici victu cultaque delecteris. Cave quidquam aggrediare, quod invidiosum sit. Nec pecuniam intempestive profundas, sed neque parcus nimium atque illiberalis sis. Optima omnibus in rebus mediocritas. Ea conare, quæ tibi frugifera sunt. Et priusquam aggrediare, etiam atque etiam cogita. Neque somno indulgeas, quin prius tecum commemores trifariam diei gesta : quid egi? quid dixi? quid relictum opportunius est? Turpia agere grave sit, bona ac modesta jucundum. Hæc si sectaberis, aiebat Pythagoras, divinæ virtutis consequeris vestigia. » Iluc spectant symbola Pythagoræ, quæ fuse recensui, et in tres classes, puta in Theologica, Ethica, et Politica, distribui proœmio in Prophetas Majores, *canone* 56 ; quare ea hic non repetam.

ETHICA ISOCRATIS.

Pythagoræ suppar est Isocratis, qui Demonico aurea honeste vivendi dat præcepta, et prudentia dictamina suis subnixta rationis principiis. Sic ergo præscribit et sancit : « Primum res cole divinas, non sacrificans solum, verum etiam stans juramentis. Nam illud divitiarum signum est, hoc probitatis atque æquitatis indicium. Deum venerare, tum semper alias, tum potissimum cum

civitate : ita enim videberis simul et rem facere divinam, et legibus obtemperare. Talis esto in parentes, quales in te ipsum cupis esse liberos. Exercitationes corporis, eas amplectere, quæ ad bonam valetudinem tuendam, non quæ ad robur valeant ; quod utique consequeris, si adhuc laborare sufficiens desinas. Neque cachinno infreni delecteris, neque sermonis audacior petulantia ; et illud quidem stultum est, hoc autem furiosum atque inane. Quæ facere turpe est, hæc tu quoque dicere indecorum puta. Ita te consuefacias, ut non difficilis, non tristis ; sed cogitabundus, sed severus esse videaris : illud te contumacem et fastidiosum indicaret, hoc prudentem esse demonstrat. Decus, verecundiam, justitiam, modestiam decere te existima ; his namque in rebus maxime ineuntis ætatis mores versantur. Si forte quid turpe facias, ne id confidas diutius obscurum fore : quod si alios lateas, certe tibi ipse eris conscius. »

« Parentes cole. Deos metue. Amicos observa. *Secundo.* Legibus pare. Voluptates eas tibi ascisce, quæ cum laude sunt : etenim voluptas cum honestate quidem optimum, pessimum sine illa est. Calumnias etiam falsas devita : multitudo namque et ignorat veritatem, et opinioni maxime adhærescit. Tunc probaberis maxime, si illa caveas, quæ alii si facerent, reprehendas. Si fueris discendi studiosus, multorum quoque pollebis scientia. Quæ scis, usu atque exercitatione conserva. Quæ vero ignoras, effice ac labora ut intelligas. Multum vero disciplinarum, multis existima præstare pecuniis : hæc quidem celeriter decidunt, illæ vero perpetuo ac semper durant : sola namque sapientia possessionum omnium immortalis.

« Morum comitas adsit, sermonis affabilitas. *Tertio.* Facilem te omnibus præsta. Utere autem quos optimos noveris : ita enim et bonis amicus, et improbis eris nequaquam infestus. In laboribus te ipsum exerce voluntariis, quo et non voluntarios subire queas. A quibus teneri animum turpe ac flagitiosum est, eorum abstine omnium, quæstus, iræ, voluptatis, doloris. Diligentius verborum sermonumque, quam pecuniarum tuere deposita. Decere puta tam improbis fidem non esse adhibendam, quam habendam probis. Neminem tibi amicum compares prius, quam investigates, quo pacto et ipse prius fuerit amicis usus ; ac spera perinde eum in te fore, qualis et erga illos exstiterit. Sero amicus fias, factus autem persevera. Periclitare adversis rebus amicos : nam aurum quidem igne probamus, amicos vero in adversa fortuna cognoscimus. Optime uteris amicis, si non rogatus, sed sponte tua et deferas beneficium, et gratificeris in tempore. Amicum fac tibi, qui non modo res tuas adversas condoleat, sed etiam non invidet secundis. Absentium te amicorum memorem præsta coram præsentibus, ne et illos, cum forte absint, floccipendere videaris.

« Amicus compara, qui ornatum afferant, non *Quarto.*

qui modum excedant. Præsentium bonorum non affluentia major tibi chara sit, sed moderatus usus. Despice, qui cumulandis intendunt pecuniis, partibus autem uti nesciunt. Nemini calamitatem obijcias, quod et communis fortuna sit, et futurum incognitum. Assentatores fuge, ut qui fallunt homines ac decipiunt. In primis evita compositio- num conventus: sin tempus te ad illos detruserit, ante ebrietatem exurge: nam intellectus quidem vino corruptus, ejus qui aurigam perdiderit, cursus similis est: ille namque temere fertur rectore orbatus, et animus turpiter labitur corrupta mente.

Quinto. « Moderatum sermonem tanto existima loqua- citate meliorem, quanto quidem solent cætera quæ turpia sunt, pleraque luctum afferre. Loqua- citas magnis habentis afficit detrimentis. Quod- cumque dicturus sis, prius mente voluta: in ple- risque enim menti lingua præcurrit. Duplex eli- gendum est in loquendo tempus: aut quibus de rebus perspicue noveris, aut quæ diu necessitas ipsa coegerit: solis enim in his sermo taciturni- tati præstat, in reliquis vero satius est silere quam loqui. In consultando facti præteritas res exem- pla futurarum. Consulta quidem tarde; perforce autem celeriter quæ videntur. Arbitrare optimum esse a diis quidem felicitatem, a nobis vero ipsis sapiens consilium.

Sexto. « Quem tibi socium deligis capiendi consilii, illum considera prius, quo pacto sese suis in rebus habuerit: etenim qui male res suas gesserit, nun- quam recte procurabit alienas. Ex publicis mune- ribus labora, non ut cumulatiores divitias, sed ut majorem tibi compares gloriam: multis namque pecuniis præstabilior fama popularis. Justam po- tius suscipe inopiam, quam injustas divitias: eo enim amplius pecuniis justitia antecedit, quod hæc quidem viventibus solum conducant, illa etiam mortuis gloriam parit. Sed et pecuniarum quidem vel improbi participes sunt, at justitiæ omnino exsortes.

Septimo. « Existima nihil esse stabile in humanis rebus, nihil ratum: sic enim nec erit successibus lætitiæ effusio, nec calamitate tristitiæ major. Probrum magis quam discrimen devita; metuendum nam- que necesse est esse et formidabilem, improbis quidem vitæ exitum, bonis autem ignominiam. Tunc plurimum juvet te honesta sectari, cum ex his intelliges, magnas ingentesque fluere atque oriri voluptates: siquidem nequitiae, ac libidinum voluptatumque illecebris, permultum quoque in- tercedit ægritudinis: at virtutis exercitatio, ac moderatio vitæ, tum veram, tum firmissimam quoque jucunditatem præstat: et illic quidem primum oblectati, magnis porro angoribus urge- mur; hic vero laboribus defuncti, incredibili affi- cimur voluptate. »

ETHICA CATONIS.

Trita sunt Catonis de moribus carmina :

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicant,
Hic tibi præcipue pura sit mente colendus, etc.

Quis hic fuerit Cato, non disputo, an scilicet, pris- cus ille Censorius, an potius quis alius, qui prisce illius adinstar, morum censuram sibi arrogarit, eamque hisce versibus dictarit: idipsum enim stylus humilior et rudior arguere videtur. Adde, quod inter opera Censorii hi versus non ex- tent.

Hæc Ethnici ex solo naturæ lumine, ac proinde naturales duntaxat virtutes prosecuti, veram Dei fidem, religionem et cultum non attigerunt: cum ex adverso noster Ecclesiasticus a Spiritu Sancto illustratus, imo directus, hosce omnes transgressus, veram erga Deum pietatem, fidem, spem, timorem, charitatem ubique sanciat; nec naturales duntaxat, sed et supernaturales virtutes, quibus ad Deum quam proxime accedimus, ab eoque ad æternam felicitatem, regnumque cæleste directo tramite et cursu dirigimur, edo- ceat, idque succincte, et per breves gravesque gnomas et sententiæ, quæ facile et edisci, et mente refineri, et actionibus singulis adhiberi ac præluere, quidque facto opus sit, commonere et commonstrare valeant. Unde Plato in *Protagora* scribit, antiquorum doctrinam nihil aliud fuisse, quam breviloquium quoddam, idque esse viri absolute sapientis, paucis videlicet multa com- plecti.

Siracidi nostro, sive Ben-Sirach, consonat, et quasi ἀντιπρωτος respondet homonymus illi Ben- Sira, qui sua morum præcepta tradit paucis sen- tentiis hebraicis, inchoando singulas ab alphabeti litteris ex ordine. Illas hic subjungam, quia Siracidi lucem afferunt, brevesque sunt ac raræ.

ALPHABETUM I ETHICUM BEN-SIRA.

Aleph: « Ama et honora medicum, dum non Aleph. indiges ejus. » Idem sancit Siracides cap. XXXVIII, vers. 1. Mystice Scholiastes Hebræus Ben-Sira hoc refert ad Deum, *q. d.* Cole et precare Deum qui est malorum omnium archiatrus, antequam ejus auxilio tibi opus sit.

Beth: « Ben, i. filium, non filium (hoc est, filium, Beth. qui non se gerit ut filium, puta filium procacem, rebellem et perversum) sine ut aquæ summo remiget. » Nam sæpe remus emendat, quem non potuit paterna castigatio.

Gimel: « Os, quod cecidit in sorte tua, rode, » Gimel. *q. d.* Uxore, et sorte, quæ tibi obtigit, contentus vive.

Daleth: « Aurum tundi debet, et puer verbe- Daleth. rari. » Hoc est, ut explicat Scholiastes: « Uti aurum, si illud tundas, magis fulget: sic puer, si eum verberes, evadet melior. »

He: « Esto bonus, et manum tuam a bono ne He. prohibeas. » « Bonus, » id est, benignus, benefi- cius.

Vau: « Væ malo, et væ illis, qui adhærent ei. » *Vau.* Aut, « væ improbo, et væ vicino ejus. » Im-

probus enim suam culpam et pœnam vicinis afflat.

- Zain.** *Zain*: « Sparge panem tuum in superficie aquarum, et in arida; et in fine dierum invenies eum, » *q. d.* Esto liberalis in omnes promiscue, sive pauperes sint, sive divites; ac tandem justam mercedem a Deo accipies.
- Chet.** *Chet*: « Vidisti asinum nigrum? Neque nigrum, neque album. » Scholiastes: « Doce linguam tuam, ut dicat semper: Nescio: ne quando in responso capiaris. »
- Thet.** *Thet*: « Bene malo ne facias, et malum non continget tibi. » Simile est dogma Siracidis, cap. XII, vers. 4, 5 et 6: quod, quo sensu accipiendum sit, ibi aperiatur.
- Iod.** *Iod*: « Manum tuam a beneficentia ne abstrahas. »
- Caph.** *Caph*: « Sponsa conscendit thalamum: sed nescit quid sibi eventurum sit, » *q. d.* Futura omnia incerta sunt, rerumque eventus ignorantur, etiam cum in propinquo sunt.
- Lamed.** *Lamed*: « Sapientem nutu, et stultum fuste; » supple, erudi et castiga.
- Mem.** *Mem*: « Qui honorat contemnentem se, similis est asino, qui inservit ei a quo cœditur. »
- Nun.** *Nun*: « Ignis ardens comburit multos acervos frugum, » *q. d.* Ex parvo initio maxima oriuntur mala: sicut ex una scintilla grande incendium; ex uno verbo aspero, multa verbera et cædes, juxta illud *Jacob*, III, 5: « Ecce quantus (quantulus, quam modicus) ignis, quam magnam sylvam incendit! Et lingua ignis est, universitas iniquitatis. »
- Samech.** *Samech*: « Senex in domo, bonum signum in domo. » Tum quia senium signum est probæ et temperantis vitæ, huic enim et a natura, et a Deo, præmii loco, datur longævitas; tum quia senes rerum usu et prudentia pollentes, docent juvenes, quæ familiæ profutura vel obfutura sunt. Senex ergo in domo, signum et causa est, quod in domo sit bona disciplina et œconomia.
- Ain.** *Ain*: « Merces si communes habueris cum aliquo, a bono centies frustra repetes, a malo millesies. »
- Phe.** *Phe*: « Mensam appara, contentio sublata est. » Tum quia, sopita contentione, in concordie et amicitiæ redintegratæ symbolum instrui solet mensa; tum quia vina et convivia animos iratos mulcent, leniunt, exhilarant, et ad concordiam alliciunt. Sic hodie videmus, per symposia multas rixas litesque sopiri.
- Tsade.** *Tsade*: « Si necesse est ut contrahas accipiendo et dandó, esto sors tua cum viro bono, » *q. d.* Negociare cum probo, non cum improbo.
- Loph.** *Loph*: « Propinqua negotiatio comeditur a domino suo: longinqua comedit dominum suum, » *q. d.* Qui in locis sibi vicinis negotiantur, hi ditantur: qui in remotis, hi depauperantur. Sic Hebræi nonnulli explicant illud *Proverb*, XVII, vers. 24: « Oculi stultorum in finibus terræ, » *q. d.*

Qui extremas orbis regiones obit negotiandi causa, hic stultus est.

Resch: « Amicum veterem ne abnegato. » Idem *Resch* monet *Siracides* cap. IX, vers. 14.

Schin: « Sexaginta consilarii si fuerint tibi, *Schin* tamen consilium animæ tuæ ne deserat. » Idem consulit *Siracides* cap. XXXVII, vers. 18.

Thau: « Tam liberalis sit tibi manus, quasi *Thau* semper satur fueris; et non quasi modo demum satur factus, antea vero esurieris, » *q. d.* In dando esto benignus et liberalis, non tetricus et avarus: nihil enim ita gratiam conciliat, ut benignitas et liberalis hilaritas.

ALPHABETUM II BEN-SIRA.

Aleph: « Animum tuum ne des tristitiæ: multos *Aleph* enim occidit tristitia. » Idem habet *Siracides* cap. XXXVIII, vers. 21.

Beth: « Bellæ mulieris specie multi pessumdati *Beth* fuerunt, et robusti omnes interfecti ab ea. » Idem tradit *Siracides* cap. IX, vers. 9.

Gimel: « Secretum tuum revela uni e mille, *Gimel* licet multi fuerint, qui pacem (hoc est, salutem, incolumitatem, bonum) tuam quærant. »

Daleth: « Abstrahere carnem tuam a muliere gratiosa, tanquam a carne prunarum. » Quia caro ejus ignita est, ac instar prunarum te comburet, *Proverb*, VI, 29.

He: « Absconde oculos tuos a muliere gratiosa, *He* ne capiaris reti ejus. »

Vau: « Væ ei, qui vadit post oculos suos, quos *Vau* novit esse filios scortationum; » id est, scortationi addictos.

Zain: « Ne esto ex iis, qui raram aut densam *Zain* barbam habent: nam nescis quid sit decretum, » *q. d.* Noli esse ex eorum numero, qui vel perverse callidi, vel plane stulti sunt. Nam, ut ait *R. Aquila* (quem ferunt, magistrum fuisse *Aquilæ Pontifici*, qui *S. Scripturam* ex *Hebræo* in *Græcum* convertit) in *Gemara*: « Homo rara barba, callidus est: densa barba, stultus. »

Chet: « Chari sunt cuivis homini mares: sed væ *Chet* patri feminarum. » Filiæ enim sunt continua sollicitudo, ac non raro dedecus et probum parentum: unde sequitur:

Thet: « Thesaurus vanus est filia patri suo, cui *Thet* dum metuit, noctu non dormit. » Idem dicit *Siracides* cap. XLII, 9.

Iod: « Dormit (dormiens), non dormit custos *Iod* puellæ parvulæ: forsitan in adolescentia sua decipietur, et adultior facta scortabitur. » Idem habet *Siracides* cap. XLII, 14.

Caph: « Cum nupta erit filia, tu anxius eris de *Caph* ea valde, dicens: Forte liberos habebit, forte non habebit: et cum senuerit, ne forte veneficia exerceat. » Omnia hæc explicant væ patri feminarum, littera *Chet*.

Lamech: « Ne dormias in juventute tua, et in senectute tua ne ducas vetulam: nam uxor vetula debilitabit vires tuas, etiamsi fueris juvenis: uxor

autem virgo addet tibi vires et robur. » Exemplum est in Davide sene, quem calefaciebat Abisag Sunamitis, III Reg. 1, 3.

Mcm. *Mem:* « Aquæ mulieris, quæ virgo juvenis est, dulces sunt, et augent vires; sed aquæ mulieris vetulæ, amaræ sunt ut absinthium, et debilitant vires: ut cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit. » Vide Prov. v, vers. 15.

Jun. *Nun:* « Excute teipsum a muliere mala, quæ lingua sua in te dominatur: mulier enim mala similis est canibus rabidis; cui ideo fores clausæ sunt, licet verba mollia proferat ore suo, cum respondet. »

Samech. *Samech:* « Scriba docens alios ducat virginem, et ne ducat eam quæ maritum habuit: nam aquæ virginis tibi soli erunt; aquas vero ejus quæ maritum habuit, antea alius præter te hausit. » Prov. v, vers. 17.

Ain. *Ain:* « Oculos tuos absconde a muliere vidua, et ne concupiscas pulchritudinem ejus corde tuo: quia filii ejus, filii scortationum sunt; » non quia ex scorto nati, sed quia scortationi addicti: nam patrem non habentes, et matrem non curantes, suæ concupiscentiæ libere indulgent.

Phe. *Phe:* « Averte faciem tuam a sociis malis; ne habeto cum eis iter: cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum. » Sumpsit hoc ex Proverb. 1, 15, et cap. III, 26.

Tsade. *Tsade:* « Reconde, fili mi, opes tuas in vita tua, et absconde illas: et hæredibus tuis usque ad diem mortis tuæ ne dederis illas. » Ut hæredes pendeant a te, non tu ab illis; ne habitis tuis opibus te spernant, et egere sinant, uti multis contingit.

Coph. *Coph:* « Compara tibi opes, et uxorem bonam Dei timentem: multos quoque filios procreato, etiamsi centum fuerint. » Quia si boni fuerint, et probe educati, non erunt multi, licet centum fuerint.

Resch. *Resch:* « Procul recede a vicinis malis, ut ne annumereris societati eorum: nam pedes eorum ad malum currunt, et properant effundere sanguinem. Nihilominus misereat te vicinorum tuorum, licet mali sint; et da illis de cibo tuo: quia eo tempore, quo ad judicium stabis, pro te testimonium dicent. »

Schin. *Schin:* « Audi, mi domine, sermones meos, et inclina aurem tuam ad verba mea. Supersede, mi domine, litigare cum vicinis tuis: et si animadverteris in sociis tuis rem malam, ne profer infamiam ipsorum lingua tua. »

Thau. *Thau:* « Compara tibi aureos nummos et quaslibet opes; et ne indica uxori tuæ ubi sint, licet ipsa bona sit: » bonitate, scilicet, Judaica: nam christianus conjux conjugii fideli non tantum opes, sed et liberos ac seipsum credit.

His adde duas alias ejusdem Ben-Sira.

« Ne te cruciet ærumna diei crastini: quia nescis quid paritura sit dies. » Sumpsit id ex Proverb. XXVII, 1. Idemque docet Christus Matth. VI, 34.

« Dies brevis, et opus multum. » Cui simile est illud Hippocratis initio Aphorismorum de arte medendi: « Vita brevis, ars longa, occasio præceps, judicium incertum, experientia periculosa. » Et illud R. Simonis in lib. *Avoth*: « Dies brevis, et opus multum, et operarii pigri, et merces copiosa, et paterfamilias urget. » Et illud Salomonis Eccles. IX, 10: « Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas, » *q. d.* VIVE ÆTERNITATI, non inferæ et miseræ, sed superæ et beatæ: quia modicus labor exigui et irrevocabilis temporis, magnum et æternum tibi pariet præmium. Plures sententias conscripsit Ben-Sira, sed vix inveniuntur Hebraice; eas manuscriptas reperi in vetusto codice bibliothecæ Vaticanæ. Forte eas Latine redditas attexam fini Ecclesiastici, si Commentarium videro non nimium excrescere.

ETHICA CHRISTI, PAULI ET APOSTOLORUM.

Siracidem, et Ben-Sira, æque ac Salomonem secuti sunt Apostoli et viri Apostolici, imo Christus Dominus, qui totam Ethicam Christianam paucis sententiis complexus est, quas recenset S. Matthæus tribus Evangelii sui capitibus, puta cap. v, vi et cap. VII. Christum Dominum imitatus S. Paulus, officia christiani hominis recensens, ea uno cap. XII ad Romanos comprehendit, æque ac S. Petrus, Jacobus, Joannes eadem una eaque brevi epistola percensent. Paulum et Apostolos æmulatus S. Basilius, paucis gnomis ideam vitæ christianæ sanctæ et perfectæ describit epistolâ ad *Canonicam*, quæ habetur pag. 337.

At S. Gregorius Nazianzenus paucis distichis et monostichis, quæ habentur in fine operum ejus, omnia vitæ honestæ præcepta concludit. Monosticha, quia breviora sunt, hic appono. Sic ergo se habet hoc ejus vitæ christianæ alphabetum.

ALPHABETUM ETHICÆ S. GREGORII NAZIANZENI.

Agendorum initium sit et finis, Deus.
Beata lucra vitæ, quotidie mori.
Cognoscere hominum facta egregiorum stude.
Durum est egere; pejus ditem esse improbe.
Eris si beneficus, imitaberis Deum.
Fac sis benignus, ut benignum habeas Deum.
Geras cave carni morem, sed eam doma.
Habenis retine iram, ne te occupet furor.
Inhibeto visum: quædam linguæ norma sit.
Clavem auribus obde: risum lascivum fuge.
Lucerna sit ratio vitæ tibi lotius.
Missam fac opinionem, remque amplectere.
Nosceda cuncta putato; sed quæ fas, age.
Omnem exhibe hospiti honorem, cum hospes ipse sis.
Procella timeri cursu debet prospero.
Quæcumque dat Deus, animo grato accipe.
Virga justi potior est, quam honos mali.
Sapientum mihi fores, non locupletum tere.

Tibine pusillum est, unde quid ingens provenit?
Vir magnus esse potes, frenaus petulantiam.
Probe tibi cave: alterius lapsum haud riseris.
Gratum invideri; at invidere, ingens probrum.
Præstat animum, quam cætera offerri Deo.
O quam beatus, hæc quisquis servaverit!

ETHICA S. BASILII.

« Studiose operam dato, ut omnium novissimus sis, ac servus omnium, quando ista una ratione veram tibi ac solidam gloriam paries, non autem illam vanam cassamque. Aures assidue ad audienda ea quæ imperentur attentas habeto: itemque manus ad ea quæ jussa sint exequenda expromptas. Sit tibi taciturnitas in ore, circumspectio in corde. Futilis, qui habeantur, sermones tu magnopere ne attendito: sed, si quæ ex divinis litteris ad salutem animæ pertinentia memorare audieris, tum vero ad ea audienda doceto, te intellectu esse et scientia præditum. Acerba gustatu tibi ea sunt, quæcumque de mundanis rebus memorentur: contraque favis mellis assimilata, quæ a pietatis colentibus viris narrentur. Enitere porro ut eos imitere qui, ut animi sui sedatas affectiones componerent, priores te in eo vitæ genere elaboraverunt: neque exspectes, dum singula doceare. Studeto ut majorum virtutum compos efficiare; neque minores tamen negligito. Nullum omnino sit erratum, quod parvi pendas, quamvis illud tenuissima bestiola minutius sit, potiusque eo magis sedulo contende, ut per penitentiam illud emendes. »

Et inferius: « Nolito alienorum te errorum judicem constituere. Ab hominibus tibi majore aliqua propinquitate conjunctis abditior quantum potes, atque in Dei conspectum te frequentissime dato. Egressus es e cella tua? Ibi continentiam reliquisti, in mundum introspeixisti. Difficilibus ac morosis senibus aures libenter præbeto, qui proverbiorum sententiis adolescentes ad recta studia exhortantur. Omni custodia serva cor tuum. Aures tuas cave, ne quibusvis garrientibus aperias; neque temere negantibus respondeas. Cave curiosus sis: aspectionem, auditionem, locutionem, responsionem, omnia ista utilitate metitor. Interrogatus de re aliqua, gravi ac submissa voce responde. Ad orationem quotiescumque vocaris, libenter succinat os tuum; in eaque permaneto, donec canoni satisfeceris; magnamque jacturam te facere arbitraris, si ante inde discesseris: siquidem ea cæli quasi imago est quædam. In ministeriis pro communi re fratrum, ad laborem corporis, verborum quoque lenitatem adhibeas, ut ii, quibus ministras, charitatem te habere erga illos intelligant. Ne patiare, ut quæ propria muneris tui sunt, ea alius faciat. Assignato tibi ministerio cum modestia fangitor sedulitateque, perinde ac si Christo ipsi ministrares. Opta ut sis de numero paucorum: violentorum est enim regnum cælorum, et violenti rapiunt illud. Noli

in eo properare, ut fratribus præsis, ne alienorum peccatorum onere cervices aggraves tuas. Quæ singulis diebus feceris, ea vespere tecum ipse commemora, studioseque operam dato, ut melior in dies evadas. Processum in virtutibus facito, ut hoc modo Angelis efficiare propinquior. Intra cellam tuam te contineto, ibique continenter Deum laudato, et Cherubim imitator. Hæc S. Basilii Ascetarum princeps, tract. de Abdicatione.

ETHICA S. AMBROSII.

S. Ambrosius *serm.* 58: « Christianus, inquit, dicitur, qui castitatem diligit, ebrietatem fugit, superbiam detestatur, invidiam velut venenum diaboli respuit. Ille vere bonus christianus est, qui factam non facit, falsum testimonium non dicit; qui non mentitur, qui adulterium non committit, qui ad Ecclesiam frequentius venit, qui de fructibus suis non gustat, nisi prius ex ipsius Deo aliquid offerat; qui decimas Deo annis singulis erogandas pauperibus reddit; qui sacerdotibus suis honorem impendit; qui omnem hominem, sicut seipsum, diligit; qui nullum hominem odio habet. Ille vero non solum bonus christianus est, sed et ipse Christus in illo habitat, qui stateras dolosas, et mensuras duplices, velut gladium diaboli, pertimescit.

Ille bonus christianus est, qui, quando ad Ecclesiam venit, et oblationem quæ altari debetur, exhibet; et pauperibus, secundum quod vires habet, aut argentum, aut buccellam porrigit; qui peregrinos in domum suam recipit; qui hospitem pedes lavat; qui non solum lites non excitat, sed etiam discordes ad concordiam revocat; qui majoribus et parentibus honorem, et veræ charitatis amorem impendit; qui et ipse caste vivit, et filios suos vel vicinos ut caste et sobrie vivant, et verbis admonet, et exemplis docet. Ille bonus est christianus, qui quoties Sanctorum solemnitates veniunt, ut securius communicet, castitatem cum propria uxore, etiam plures dies, ante custodit; sicque sincera conscientia ad altare Domini casto corpore et mundo corde præsumit accedere; qui Symbolum et orationem Dominicam memoriter tenet, et filios vel filias, ut et ipsi memoriter teneant, fideliter docet. « Ethicam fusiorem, eamque plenam et exactam conscripsit S. Ambrosius lib. *De Officiis*.

ETHICA S. AUGUSTINI.

S. Augustinus *De Vita Christiana*, tom. IX, cap. xiv: « Christianus, ait, ille est, qui omnibus misericordiam facit; qui omnino non movetur injuria; qui opprimi pauperem, se præsentem, non patitur; qui miseris subvenit; qui indigentibus succurrit; qui cum mœrentibus mœret; qui dolorem alterius, sicut proprium, sentit; qui ad fletum fletibus alienis provocatur; cujus omnibus communis est domus; cujus janua nemini claudi-

tur; cuius mensam pauper nullus ignorat; cuius donum panis cunctis offertur; cuius bonum omnes norunt; a quo nemo sentit injuriam; qui Deo diu noctuque deservit; qui ejus præcepta indesinenter meditatur et cogitat; qui pauper mundo efficitur, ut Deo locuples fiat; qui inter homines habetur inglorius, ut coram Deo et Angelis ejus gloriosus appareat; qui in corde suo nihil videtur habere simulatum vel fictum; cuius simplex et immaculata est anima; cuius conscientia fidelis et pura est; cuius tota mens in Deo est; cuius omnis spes in Christo est; qui cœlestia potius quam terrena desiderat; qui humana spernit, ut possit habere divina. »

Porro Ethicam particularem, et singulis hominum statibus adæquatam, minutim, solerter, acute et eleganter conscripsit S. Hieronymus in variis epistolis. Officia virginis aureis gnomis descripsit epist. ad Eustochium, et ad Demetriadem; conjugis, epist. ad Celantiam; viduæ, epist. ad Furiam, et ad Salvinam; Clerici et Sacerdotis, epist. ad Nepotianum; monachi, epist. 1 ad Heliodorum, et epist. 4 ad Rusticum, et epist. 13 ad Paulinum; pueri et adolescentis, epist. 7 ad Latam, et epist. 12 ad Gaudentium. Denique S. Ephrem tomo I, tract. de Recta vivendi ratione, sententiis 91, et tract. de Vita spiritali, sententiis 96, omnem vitæ Evangelicæ Ethicam complectitur. Idem, tract. de Timore, et de Beatitudinibus angelicis, gnomis perpauca, omnem vitæ perfectæ normam ad vivum representat. Gnomas Ethicas S. Athanasii vide tract. de Virgin., et Exhort. ad Monachos.

ETHICA S. GREGORII, ROMANI PONTIFICIS.

S. Gregorius, lib. X *Moralium* cap. XVI: « Sapientia, inquit, justorum est, nil per ostentationem fingere; sensum verbis aperire; vera, ut sunt, diligere, falsa devitare, bona gratis exhibere, mala libentius tolerare quam facere; nullam injuriæ ultionem querere; pro veritate contumeliam lucrum putare. » Et mox: « Mentem verbis ostendere; nil callida machinatione simulare; nullis injuriis contumelias reddere; pro maledicentibus orare; paupertatem querere; possessa relinquere; rapienti non resistere; perculienti maxillam alteram præbere. »

Et cap. XVII: « Electus quisque, etc., honorari metuit, despici non refugit, corpus continentia afficit, sola in animo dilectione pinguescit, mentem semper ad patientiam præparat, et erectus pro justitia de perceptis contumeliis exultat; afflictis ex corde compatitur; de bonorum prosperitatibus, quasi de propriis lætatur; sacri verbi pabula in mente sollicitus ruminat; et inquisitus quodlibet, eloqui dupliciter ignorat. »

Ethicam S. Bernardi vide in *Formula vitæ*, et lib. *De Modo bene vivendi*, ad sororem virginem: qui libri utilissima vitæ honestæ continent documenta; sed non videntur esse S. Bernardi, tum quia stylo ab eo discrepant, tum quia S. Bernar-

cus unicum habuit sororem, eamque conjugatam, non virginem, uti recte advertit Bellarminus lib. *De Script. Ecclesias.* in S. Bernardo.

ETHICA S. THOMÆ AQUINATIS.

Angelici Doctoris Angelicæ gnomæ Ethicæ sunt hæc: Paupertas juncta impatientiæ est sumptus sine lucro. Religiosus orationis spiritu destitutus, similis est militi gladio carenti et inermi. Religiosus solus incedens est dæmon solitarius. Capere nequeo, qua ratione existens in peccato mortali possit ridere et lætari. Item, qua ratione Religiosus possit aliud, quam Deum cogitare: unitus enim Deo, despicit omnia, quæ Deo minora sunt: Passio Christi est instar radii et caloris solaris, qui licet creatus sit in utilitatem omnium, non tamen prodest omnibus.

Rogatus, cur adeo fugeret feminas, cum ex matre femina natus esset, respondit: Ideo fugio omnes, quia ex una prognatus sum. Rogatus, quibus signis colligi possit, quempiam profecisse in vita spiritali, esseque perfectum, respondit: Duobus. Priore, si absteineat a verbis jocosis et otiosis. Postiore, si se despici non ægre, sed patienter ferat, imo gaudeat, si enim doleat se contemni, scito eum non esse perfectum, etiamsi miracula patret; quia caret vero virtutis et sanctitatis fundamento, quod est humilitas.

Moriens rogatus, num qua re indigeret, respondit: Nulla, quia brevi habebō omnia, inquit, potiarque summo omnique honore. A sorore interpellatus, primo, quomodo salvari posset, respondit: Volendo, si, scilicet, salvari velis efficaciter: hæc enim voluntas efficax finis, puta salutis, impellet te ut media omnia ad eam necessaria ultro capessas. Secundo, quid maxime in hac vita desideraret, respondit: Bene mori. Tertio, quid esset paradisi, respondit: Id sciri nequit, donec quis reipsa meritis suis illum consequatur, ejusque bona ineffabilia actu gustet et sapiat.

A monachis rogatus, quomodo hæc vita sine errore et lapsu transigi posset, respondit: Si in qualibet actione quis ita agat, ut rationem reddere possit, cur eam faciat: sic enim non sinet se transversum agi a cupiditate, passione, casu, aliave re, quæ eum in errorem inducat. Rogatus, cur per triennium, navans operam Alberto Magno, tacuisset, respondit: Quia necdum didiceram bene loqui coram Alberto. Otium est hamus diaboli, per quem omnis esca et illecebra sapit. Si vis evadere doctus, unum duntaxat lege librum. Hæc Apophthegmata ethica S. Thomæ Aquinati assignant, tum alii, tum Ferdinandus Castiglius in *Histor. S. Dominici*, p. 1, lib. III, cap. XXXVII.

ETHICA S. BONAVENTURÆ.

S. Bonaventura in Opusculis, tom. II, sub initium, epistolam scripsit, continentem 23 memorialia ethica. — Primum est, spem tuam totam fige

in Domino, ut de omnibus hujus mundi consolationibus penitus desperes. — *Secundum*, emunda cor ab omnibus vitiis et concupiscentiis, quoad potes. — *Tertium*, dissolve omnem colligationem extrinsecam, ut sana et pura mente possis Deo colligari. — *Quartum*, omnes tribulationes patienter, imo hilariter feras, ut solum in Christi passionibus delecteris. — *Quintum*, de nulla re vel creatura conqueraris, memor te Creatorem tuum offendisse. — *Sextum*, despice te, et opta ab aliis despici; ceteros vero honora. — *Septimum*, fuge sæculi honores, favores et auras vanæ gloriæ, quasi mortiferas pestes. — *Octavum*, humilia te, ac omnium te servum effice et reputa, ut sequaris Christum, qui, cum esset Deus, formam servi propter te assumpsit. — *Nonum*, nulli rei te implices, ubi non invenis animæ tuæ lucrum. — *Decimum*, custodi sensus et linguam, ut nihil velis sentire, audire vel dicere, nisi quod utile est animæ tuæ. — *Undecimum*, sectare sanctam solitudinem, ut vaces orationi. — *Duodecimum*, divinum officium tam devote et reverenter persolve, ac si inter Angelos coram Deo consisteres. — *Decimum tertium*, summe venerare B. Virginem. — *Decimum quartum*, fuge consortia virginum et mulierum. — *Decimum quintum*, fuge acediam et frustitiam, ut serenus semper et tranquillus existas; ideoque nulli resistas, vel contradicas, nisi Dei honor, vel salus animæ tuæ id exposcat. — *Decimum sextum*, in omnibus conforma te voluntati Dei: omnia te ædificent, nulla re offenderis. — *Decimum septimum*, omni custodia custodi cor tuum. — *Decimum octavum*, esto beneficus in omnes, ut Deum imiteris. — *Decimum nonum*, continue mentem habeas ordinatam cum Deo, ut omnia opera tua, licet humilia, tanto facias charitatis fervore, ac si ea Christo corporaliter exhiberes. — *Vigesimum*, obedito, non solum superioribus, sed et æqualibus et inferioribus, ut semper studeas alterius facere voluntatem, nullum offendas, nulli obmurmures, vel detrahas, nullique murmurandi vel detrahendi fias occasio. — *Vigesimum primum*, virtutes, gratias, consolationes, æque ac tentationes et tribulationes celato, nec revelato nisi Patri spiritali, vel speciali ac probato amico, ut ejus consilium vel auxilium exquiras. — *Vigesimum secundum*, Deum semper et ubique in memoria mentequè habeto, cogitans te in ejus præsentia versari, ab eoque aspici, ut eum timeas et ames. — *Vigesimum tertium*, esto vigil, ut diaboli laqueos prævideas et caveas. — *Vigesimum quartum*, quotidie conscientiam examina, et errata humiliter confitere, ut puritatem animæ conserves vel recuperes, fugiendo omnes peccandi occasiones, memor mortis, judicii, cæli et inferni. — *Vigesimum quintum*, cum hæc omnia feceris, te servum inutilem et peccatorem recognosce.

CAPUT VI.

Stylus.

Stylus Ecclesiastici, tam auctoris quam interpretis, Græci æque ac Latini, planus est, simplex, candidus, non involutus, non fucatus, non ornatus. Quare in Interprete Latino, veritati et simplicitati studentis, phrasim neglecta subinde est, incultior et inelegantior, adeo ut barbarismos et solæcismos admittat. Idem videre est in Latina versione Novi Testamenti, et Psalmorum, quam emendans S. Hieronymus tantum detulit venerandæ antiquitati, ut phrasim hanc mutare, et latiniorem reddere sibi religioni duxerit: quare eam intactam reliquit, malens canæ veritati et versionis, quam proprietati sermonis, et candori orationis curam tempusque impendere: sententiarum enim gravitas verborum lenocinia respuit. Idem fecit subinde in propria versione, qua Scripturam Hebraicam in Latinum convertit. Audi illum in cap. xl. *Ezech.*: « Illud sæpius monuisse sufficiat, nosse me, cubitum, et cubita, neutrali appellari genere; sed pro simplicitate et facilitate intelligentiæ, vulgique consuetudine, ponere et genere masculino. Non enim curæ nobis est, vitare sermonum vitia, sed Scripturæ sanctæ obscuritatem quibuscumque verbis disserere. » Idem in cap. XLVII.: « Quod cubitos genere masculino, et non neutrali cubita dicimus, juxta regulam grammaticorum, non ignorantia id facimus, sed consuetudine, propter simplices quosque et indoctos, quorum in congregatione Ecclesiæ major est numerus. » Idem fuit sensus cæterorum Patrum. S. Augustinus, lib. VI *De Doctrina Christiana*, cap. XI: « Bonorum, ait, ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. » Et S. Prosper, lib. III *De Vita contempl.* cap. XXXIV: « Mihi, ait, pudori non est disputatio mea, quæ forte probatur in rebus, si aliquos verborum inaniam sectatores horrore incomptæ orationis offendat; cum sententiarum vivacitatem sermo ex industria cultus enervet, et totam vim dictionum splendor elaboratus evacuet, etc. Prudentibus viris non placent phalerata, sed fortia: quando non res pro verbis, sed pro rebus enuntiandis verba sunt instituta. »

Idem dicat interpretis: interpretem ago, non oratorem: interpretem, inquam, S. Scripturæ, quæ gravior est, quam ut flosculis ornata orationis comi velit. Hic enim verum est illud Horatii:

Ornari res ipsa vetat, contenta doceri.

Et illud Satyrici, *satyra* 3:

Non equidem hoc studeo, bullatis ut mihi nugis
Pagina turgescat, dare pondus idonea fumo.

Et Cicero « indisertam mavult sapientiam, quam stultam loquacitatem, » ait Joannes Picus, comes Mirandulæ, epist. *ad Hermolaum*. Quocirca S. Gregorius *Præfatione in Job*, epist. *ad Leandrum*, in fine, protestatur se simplici facillique stylo usurum,

ut S. Scripturam quam explicat, quæ illo gaudet, imitetur. « Quæso, inquit, ut hujus operis dicta percurrens, in his verborum folia non requiras: quia per sacra eloquia ab eorum tractatoribus infructuosæ loquacitatis levitas studiose compescitur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur. Et cuncti procul dubio scimus, quia quoties in foliis male lætæ segetis culmi proficiunt, minori plenitudine spicarum grana turgescunt. Unde et ipsam loquendi artem, quam magisteria disciplinæ exterioris insinuant servare desepi. Nam sicut hujus quoque epistolæ tenor enuntiat, non metacismi collisionem fugio; non barbarismi confusionem devito; situs, motusque, et præpositionum casus servare contemno: quia indignum vehementer existimo, ut verba cœlestis oraculi restringam sub regulis Donati. Neque vero hæc ab aliis interpretibus in Scripturæ sacræ auctoritate servata sunt: ex qua, nimirum, quia nostra expositio; oritur, dignum profecto est ut quasi edita soboles speciem suæ matris imitetur. » B. Petrus Chrysologus, *serm.* 18: « Qui maturitatis, ait, fructum quærit, despicit amœna camporum: violæ siquidem, lilia, rosæ, narcissus, grati flores, sed gratior panis: et quod est odor naribus, hoc est auribus sermonis ornatus. Quod ergo panis confert hominum vitæ, hoc scientia dat hominum saluti. »

Insuper Interpres Ecclesiastici, quia vetustus, vetustas usurpat phrases, nomina et verba suo sæculo usitata, jam vero antiquata et obsoleta: quæ altera est causa cur versio ejus nobis videatur incultior et illatiniore, cum suo sæculo habita fuerit culta et latina: quæque enim ætas, et quodque sæculum suam habuit latinitatem, suum stylum, suam elegantiam, dictiones et phrases sibi proprias, quæ a sequenti sæculo novum quid parturiente fastiditæ, visæ sunt minus latinæ et inelegantes. Verum enim est illud M. Varronis, lib. IV *De Lingua Latina*: « Vetustas non pauca depravat, multa tollit. Quem puerum vidisti formosum, hunc vides deformem in senecta. Tertium sæculum non videt eum hominem, quem vidit primum. » Et illud Horatii, *epist. de Arte Poetica*:

Ut sylvæ foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt; ita verborum vetus interit ætas,
Et juvenum rita florent modo nata, vigentque.

Et mox:

Multa renascentur, quæ nunc cecidere; cadentque,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est, et vis, et norma loquendi.

Rursum, unum idemque vocabulum volvente sæculo, volvitur, mutatque significationem, ut aliud priore ævo, aliud posteriore significet. Hinc Interpres Ecclesiastici, æque ac Sapientiæ, voces nonnullas in peculiari significato usurpat. Sic *primo*, « traductionem » vocat correptionem aut punitionem; *secundo*, « allocutionem » vocat consolationem; *tertio*, « honestas, » id est, opes et divitiæ: « honestare, » id est ditare; *quarto*, « infrunitus, » id est, impudens et inexplibilis; *quinto*, « replere, » id est, plenum afferre; « implere, » id est, accumulare; *sexto*, « generatio, » id est, fructus aut proventus in agro aut vinea geniti; *septimo*, « scandalizari, » id est, offendere, impingere, ruere; *octavo*, « indoctus, » id est insipiens; *nono*, « certari, » id est, certare, contendere; *decimo*, « nequitia, » vel « malitia, » id est, afflictio; *undecimo*, « scenerari, » id est, mutare; *duodecimo*, « monstra, » id est, prodigia; *decimo tertio*, « implanatus, » id est, deceptus; *decimo quarto*, « natio, » id est, progenies et renata in mundo, etiam animalia, et herbæ ac plantæ; *decimo quinto*, « sensus, » id est, prudentia; *decimo sexto*, « tabitudo » id est, tabes, corruptio; *decimo septimo*, « reverentia, » id est, pudor, confusio: « revereri, » id est, confundi, pudore affici; *decimo octavo*, « obductio, » id est, tentatio, calamitas, ærumna, qua totus homo quasi obducitur et obnubilatur, ait Hesychius; *decimo nono*, « mulieres viratas » vocat viriles, puta viragines; *vigesimo*, « pessimare, » id est, pessime tractare, affligere; *vigesimo primo*, « continens, » id est, compos, vel particeps; *vigesimo secundo*, « defunctio, » id est, mors, qua vita defungimur; *vigesimo tertio*, « incredibilis, » id est, incredulus, diffidens; *vigesimo quarto*, « illius, » id est suus; *vigesimo quinto*, « placor, » id est, placabilitas, favor; græce, *εὐδοκία*; *vigesimo sexto*, « homo acharis, » id est, sine gratia, vocatur homo insulsus, insipidus, ineptus. Denique Franciscus Lucas in *Notis ad Eccles.* censet Interpretem Latinum Ecclesiastici fuisse hominem natione Græcum, ideoque græcizare, et phrasibus minus latinis uti. Idem de Interprete Latino Novi Testamenti, et Psalmorum autumant nonnulli.

CANONES QUI FACEM PRÆFERANT ECCLESIASTICO

CÆTERISQUE LIBRIS SAPIENTIALIBUS.

Primus. *Primus*: Hic liber moralia tradit præcepta, honeste recteque vivendi; non tamen omnia obligant sub peccato, ut qui contrarium agit, mox peccet in Deum: nonnulla enim ad propriam duntaxat utilitatem et commodum, ac præsertim ad tranquillam et commodam vitam, referuntur. Tale est illud cap. viii, 1: « Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius; » et vers. 2: « Non contendas cum viro locuplete, ne forte contra te constituat litem tibi; » et vers. 4: « Non litiges cum homine linguato, et non strues in ignem illius ligna; » et vers. 5: « Ne communices homini indocto, ne male de progenie tua loquatur. »

Secundus. *Secundus*: Operæ pretium est studioso, præsertim doctori et concionatori, notare hic locos communes et succulentos passim occurrentes, et fuse pertractatos de singulis virtutibus et vitiis contrariis, ut de amicitia, fidelitate, castitate, vindicta, etc.; quos proinde in argumento cujusque capituli, per versus sigillatim indicabo et prænotabo.

Tertius. *Tertius*: Siracides valde imitatur Salomonem, præsertim ejus Parabolas sive Proverbia, tum quoad rem, tum quoad verba, ut patebit ex parallelis utriusque; quæ post Canones subjiciam.

Quartus. *Quartus*: Interpres Latinus hic admodum græcizat: forte et ipse fuit Græcus, nec latine admodum peritus. Ergo vis vocis Græcæ, et subinde Hebrææ (quantum eam ex aliis Scripturæ locis rimari et conjectare licet; nam Ecclesiasticus jam hebraice non exstat), hic accurate perpendenda est et examinanda. Hinc discas quanta sit cognitionis linguæ Græcæ et Hebraicæ utilitas, quantum intersit fontes Hebræos et Græcos in Scripturis scrutari, atque ex illis genuina S. Scripturæ sententiamque rimari et interpretari: qua de re vide S. Augustinum, lib. II *Doctrinæ Christianæ*, cap. xi.

Quintus. *Quintus*: Sapientia hic, uti et *Proverb.* viii, et *Sapient.* vii, generatim sumitur, prout competit creatæ et increatæ; ac maxime significat practicam ethicam Sanctorum, puta judicia et dictamina prudentiæ practica de obediendo Deo, Deique legi, illiusque executione, timore et amore: hæc enim sapientia practica est cognitio Dei, et ultimi finis ac mediorum, puta legum eo ducentium, eorundemque pius affectus, amor et desiderium. Hinc sapientia copiæ causa, nunc vocatur intellectus, nunc prudentia, nunc disciplina, nunc

doctrina, nunc scientia, nunc astutia, nunc correptio, nunc eruditio: quæ omnia in re idem sunt et significant, licet etymo, connotatione, propria et præcisa notatione et significatione differant, ut patet etymon cujusque intuenti.

Sextus: Sæpissime, more Hebræo, hic subicitur verbum *est*, aut *sunt*. Rursum multa alia subificentur, ac sæpe ipse finis et scopus sententiæ. Sic *Proverb.* xx, 12, dicit Salomon: « Aurem audientem, et oculum videntem, Dominus fecit utrumque. » At quorsum? Subaudi et supple: Domino ergo factori utriusque, gratiæ agendæ sunt, et utrisque utendum ad Dei honorem et beneplacitum, quia ipse est oculus lucidissimus, qui omnia videt; et auris acutissima, quæ omnia audit. Et *Proverb.* cap. xxii, vers. 2: « Dives et pauper obviaverunt sibi: utriusque operator est Dominus. » Subaudi et infer: cum sint pares creatione, licet dispares opibus; nec diviti superbiendum est in iis, nec pauperi mœrendum in earum defectu; sed quisque sua sorte contentus alteri adminiculetur, et Deo serviat, tum quia Deus has sortes ita disperire voluit ad hoc, ut mutuis auxiliis et officiis hæc vita contineretur: non enim voluit omnes esse divites: sic enim nemo vellet laborare, agros colere, etc.; nec vicissim voluit omnes esse pauperes, quia hac ratione non possent sese alere; tum quia tam paupertas donum Dei est, quam sunt divitiæ: nam sicut Deus divitibus dat divitias ad charitatis et eleemosynæ, ita pauperibus dat pauperiem ad laboris et patientiæ materiam, exercitium et meritum, cum gratia utrique proportionata.

Septimus: Gnomæ et Proverbia non significant quid semper fiat, sed quid plerumque; subinde etiam eventum duntaxat, licet infrequentem et rarum. Sic cap. xxvii, 28, dicitur: « Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet; et qui foveam fodit, incidet in eam; » et vers. 32: « Laqueo peribunt, qui casu delectantur alieno; » et cap. xii, 18: « In oculis suis lacrymatur inimicus, et quasi adjuvans suffodiet plantas tuas; » et *Eccli.* x, 20: « In cogitatione tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia et aves cæli portabunt vocem tuam; et qui habet pennas, annuntiabit sententiam. »

Octavus: Bona temporalia, quæ promittuntur hic sapientibus, et probe viventibus, proprie spectant ad Judæos, et Vetus Testamentum; bona vero spiritualia ad Christianos, et Novum Testamentum.

Nonus. *Nonus* : Est hic congeries sententiarum de quolibet re agibili, quibus qualibet occasione, loco et tempore utamur contra occurrentia vitia, eorumque pericula et tentationes, ut iis actiones metiamur, et dirigamus secundum præscriptum quarumlibet virtutum. Quare non est hic quærendus earum ordo et connexio: promiscue enim ponuntur, ut gnomæ, uti ostendi cap. v. Sæpe tamen Siracides de eadem virtute, aut vitio plures sententias congerit, ejusque varias species, modos, fructus recenset; ac subinde subjicit ejus contraria, ut eam per illorum antithesin illustret: quo facto, non raro transit ad id quod ei vicinum est et affine. Sic cap. I, agit de sapientia; mox vers. 11, transit ad timorem Dei, sapientiæ affinem. Sic cap. VI, agit de amicitia vera et falsa; ac vers. 18, transit ad sapientiam, quæ veræ amicitia est conciliatrix. Sic cap. VII, agit de pietate debita Deo; ac mox transit ad pietatem debitam sacerdotibus, parentibus, filiis, amicis, potentibus, afflictis, infirmis et mortuis.

Decimus. *Decimus*: Varia hic traduntur præceptorum et monitorum genera, quædam ethica et privati hominis, quædam œconomica, alia politica, alia denique theologica. Rursum quædam didascalica et doctrinalia, nonnulla consolatoria, alia parænetica et exhortatoria.

Undecimus. *Undecimus*: Crebræ sunt antitheses inter sapientem et stultum; sapientem enim vocat Ethicum practicum: ex adverso stultum indigitat hujus Ethices ignarum, pravum et perversum. Sapiens ergo est vir probus; stultus est improbus. Per sapientiam enim hic ethica et practica, puta bonitas et virtus, intelligitur. Unde *Proverb.* I, 1, et cap. VII, vers. ult., sapientiæ opponitur malitia.

Duodecimus. *Duodecimus*: Conjunctio et sæpe idem est quod *sic* vel *sicut*; similia enim connectit; ideoque quasi comparationis nota ea inter se confert et comparat, ut cap. XIX, 26: « Ex visu cognoscitur vir; et (id est, sic) qui pungit eor, profert sensum; » cap. XXI, 29: « In ore fatuorum cor illorum; et (id est, sic ex adverso) in corde sapientum os illorum. » *Prov.* XXV, 3: « Cælum sursum, et terra deorsum; et (id est, sic) cor regum inscrutabile; » et vers. 23: « Ventus Aquilo dissipat pluvias; et (id est, sic) facies tristes linguam detrahentem; » et vers. 23: « Aqua frigida animæ sitiienti; et (id est, sic gratus et jucundus est) nuntius bonus de terra longinqua. » Talia crebra sunt in Proverbiis, adeoque in singulis subinde sententiis occurrunt.

Decimus tertius. *Decimus tertius*: Sapiens volitionem, initium, conatum operis solet nobis vel creaturis tribuere, velut facilem cum concursu Dei ordinario, quem præsupponit et subintelligit: finem vero et exitum felicem adscribit Deo, tum quia exitus hic difficilior est, ob multa obstacula, quæ in executione occurrunt, et ob causas alias concurrentes, quas Deus vel generali, vel speciali sua providentia ordinat et disponit; tum quia finis in

opere est id quod maxime optatur et intenditur, ideoque primæ et summæ causæ attribui solet: abstrahit enim ab operibus gratiæ, quam certum est in actibus supernaturalibus primas, medias et ultimas tenere.

Decimus quartus: S. Cyrillus, lib. IX *Contra Julianum*: « Mos, ait, est S. Scripturæ pedis gressum, et interdum totum pedem ænigmatice accipere pro eo, quod ostendit viam ejus, quod unictuque faciendum est, ut *Prov.* XXIII: Rectos gressus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige; » et *Psal.* CXVIII: « Converti pedes meos in testimonia tua. Itaque pes per figuram via est in unoquoque opere. »

Decimus quintus: Hebræi *Misle*, id est Proverbia, vocant sententiam quamlibet illustrem, quasi prædominantem et excellentiorem cæteris (radix enim מִסְלָה *miscal* significat præcellere, dominari), sive ea adagium sit et proverbium, sive parabola et ænigma, sive quid aliud: quo factum est ut in Scriptura sæpe confundantur et pro eodem sumantur hæc nomina: parabola, proverbium, parænetia, ænigma, etc.

Decimus sextus: Græcus textus hic multo concisior est Latino: hinc pleræque sententiæ, quæ in Latino sunt trimembres, in Græco sunt bimbres, ut patet intuenti cap. I, vers. 2 et 3 et 8 et 9, etc. Quocirca subinde Græcus non videtur integras Siracidis sententias ponere, sed eas abbreviare et quasi in compendium redigere; unde et nonnullas omittit, eo quod aliis antea dictis sint similes. Quod enim Jansenius opinatur, sententias, quæ in Græco non habentur, esse alicujus Commentatoris, qui ad marginem, explicationis gratia, eas scripserit; alium vero putantem eas esse Siracidis, ex margine in textum illas transluisse, plane videtur improbabile. Multæ enim sunt hic sententiæ in Latinis codicibus, quæ desiderantur in Græcis, ac proinde omnes illæ essent irreptitiæ, nec haberent auctoritatem S. Scripturæ; quod repugnat Concilio Tridentino, sessione IV, ubi sancit Vulgatam versionem Latinam per omnia habendam esse authenticam, et canonicam Scripturam. Accedit quod Græci codices mire inter se variant, et nonnulli consentiant cum Latinis. Illis ergo magis credendum, quam Græcis ita variantibus, præsertim quia Latinis, non Græcis consentiunt et adstipulantur S. Augustinus in *Speculo*, S. Cyprianus *De Bono patientiæ*, et alii veteres. Quare Vulgata versio Latina, non ex Græco textu corrigenda est, illique adaptanda, uti censet Isidorus Clarius, sed potius Græca Latinis accommodanda sunt.

Sane ex dictis liquet a Græcis variis varie hunc librum fuisse coagmentatum, sententiis aliis additis, aliis demptis, aliis mutatis, idque partim vitio scriptorum, partim libertate Commentatorum, qui, cum censerent librum hunc non esse canonicum, liberius ejus sententias paraphrastice exposuerunt, vel suis conceptibus adaptarunt:

partim etiam, quod Siracides nepos avi sententias sparsas varie transcripserit, nunc aliquas addendo, nunc demendo, nunc ex uno loco in alium transferendo, nunc novum earum sensum afferendo: sic enim solent auctores, dum libros suos recognoscunt, aut iterum describi vel recudi curant, quaedam addere, quaedam demere, quaedam immutare. Simili modo, videmus in Proverbiis apud Septuaginta et Nostrum exstare aliquot sententias, quæ non sunt in Hebræo, uti videre est in fine captis IV et initio VII. Ut ut est, sententiæ Siracidis Græci textus, quæ non exstant in Latino, non habent certam et canonicam auctoritatem (nisi quibus a Patribus eas citantibus illa datur); quia Concilium Tridentinum Vulgatam versionem Latinam probavit, non Græcam.

Decimus septimus. *Decimus septimus:* Eadem sententiæ subinde iterantur, et inculcantur aliis et aliis verbis. Simili modo S. Gregorius, quod dixit una phrasi, mox alia dicere solet, replicare et inculcare. Quaedam non sunt eadem, sed affines et similes. Pari modo similes de eadem re sententias conglobant et coacervant S. Maximus, Antiochus, Antonius in *Melissa*, Isaias Abbas, S. Nilus, S. Ephrem cæterique ethici et gnomologi, tam profani quam sacri.

Decimus octavus. *Decimus octavus:* Interpres Latinus admodum est vetustus, præcessit enim tempora S. Hieronymi; quare multa habet verba illo ævo prisco

usitata, jam vero obsoleta: pleraque illorum recensui et collegi cap. VI, in fine.

Decimus nonus. *Decimus nonus:* Cum præcepto alicui subditur pari tenore imperativus, vel futurum; fructum, vel damnum ex observatione vel prævaricatione præcepti sequentem significans, tunc imperativus, vel futurum per modum subjunctivum exponendus est, ut non aliud præceptum, sed præcepti jam dati fructus et pœna, vel præmium significetur: quare tunc copula *et* accipienda est pro *ut*. Exempla sunt cap. I, vers. 1, 2, 3, cap. VIII, vers. 4, 13: « Non incendas carbones peccatorum, arguens eos, et ne (id est, ut non) incendaris flamma ignis peccatorum illorum. Et alibi sæpe.

Vigésimus. *Vigésimus:* In Vulgata versione Ecclesiastici subinde unus idemque versus Græcus, quia ambiguus et plura significans, duobus Latinis redditur: aut certe idem versus Græcus latine diversimode redditus, utroque modo, ut plenior esset versio, in Latinam Vulgatam transcriptus est. Cujus rei exemplum clarum dabo cap. XXXVI, vers. 10 et 11. Idem fecere subinde Septuaginta in Proverbiis, uti ostendam *Proverb. XXIX, 25*.

Porro, more meo succinctus, methodicus, perspicuus, geminus et exactus esse conabor, ut Siracidem, tot capitibus, gnomis, materiis copiosum prolixumque, uno tomo complectar; præsertim quia, Deo duce, propediem luci dabo Salomonem, qui idem tractat argumentum, cui, ut fonti, multa et magna jure reservo.

COMMENTARIUS IN ECCLESIASTICUM PROŒMIUM.

In Græcis codicibus habetur Proœmium, quod in Latinis desideratur: proinde illud hic transcribam ex Bibliis Vatabli; sic enim se habet: « Jesus hic Sirach quidem fuit filius; sed cognominis sibi, Jesu nepos; vixit autem temporibus ceterioribus captivitatem et restitutionem secutis; adeoque post omnes fere Prophetas. Porro avus ejus, Jesus, ut et ipse testatur, industrius vir fuit inter Hebræos, et prudentissimus, qui non solum aliorum ante se prudentium virorum sapienter dicta collegit; sed etiam ipse quædam privatim multa, scientia sapientiaque plena pronuntiavit. Postquam igitur hoc libro fere collectio relicto primus ille Jesus de vita decessit, Sirach hic, post eum rursus acceptum, eundem filio suo Jesu reliquit. Is tandem hunc nactus, concinne totum coegit in unum volumen, et Sapientiam eum suo et paterno, adeoque avi nomine inscripsit: nempe, ut ipso sapientiæ nomine auditorem ad ipsum librum majori desiderio meditationeque pertractandum alliceret. Ergo dicta Sapientiæ, et ænigmata similitudinesque continet; et peculiare quasdam antiquas ac divinas de viris Deo probatis historias; tum orationes et hymnos ejusdem; atque insuper, quibus beneficiis Deus populum suum sit dignatus, quibusque malis inimicos ejusdem cumularit. Sane hic Jesus Salominis sectator fuit, nihil minus illo sapientiæ et eruditionis nomine probatus, ut qui multisicis vere fuerit, et sit appellatus. »

Nota: Hoc proœmium additum est ex S. Athanasio in *Synopsi S. Scripturæ in Ecclesiastico*; ibi enim ad verbum in Græco eadem sunt sententiæ, imo eadem plane verba, quæ hic: contuli verba verbis, et ita deprehendi. Quare hoc proœmium non est Jesu Sirach senioris, vel junioris; sed longe post eos, imo post Christum, transcriptum ex S. Athanasio, quasi præludium et argumentum Ecclesiastici; sicut in cæteris S. Scripturæ libris præfiguntur proœmia ex S. Hieronymo, quibus ipse præfando libri cujusque auctorem, materiam et stylum describit. Qua de causa editio Græca Bibliorum, correctæ a Romanis, hoc proœmio caret, tantumque ponit prologum qui habetur in Bibliis Latinis, de quo paulo post. Unde rursus colligas editionem Latinam Ecclesiastici esse antiquiorem S. Athanasio, uti superius pluribus demonstravi: si enim esset posterior, utique qui transtulit Ecclesiasticum ex

Græco, transtulisset et prologum ei præfixum ex S. Athanasio.

Nonnulli, inter quos est Paulus a Palacio, proœmium hoc quasi pseudepigraphum falsitatis insimulant, duobus indicis: prius est, quod proœmium hoc asserat Jesum juniorem, sive nepotem, Ecclesiasticum a Jesu seniore et avo conscriptum concinnasse, et in ordinem redegisse: quo videtur nepoti arrogare librum, quasi ipse ejus sit auctor, cum constet auctorem esse Jesum avum, non nepotem; posterius, quod proœmium hoc asseveret librum hunc ab avo relicto patri, et ab eo nepoti traditum, cum in vero nepotis prologo, qui in Latinis Bibliis exstat, nepos ipse dicat se hunc librum invenisse in Ægypto, post diutinam ibidem commorationem. Verum, cum hoc proœmium sit S. Athanasii, non magis de ejus veritate et fide dubitare licet, quam de proœmiis cæteris S. Hieronymi.

Quare ad prius respondeo materias et sententias omnes hujus libri a Jesu seniore esse conscriptas, ideoque ipsum libri esse auctorem: easdem vero a Jesu juniore in Græcum esse conversas, et juxta materias in ordinem digestas, et in capita distributas: quocirca ipse libri est interpres duntaxat et digestor, non auctor; eum enim hæc non tantum interpretatum esse, sed et digessisse ac concinnasse, unumque ex iis codicem confecisse censet S. Athanasius præfationis auctor: licet ipse Jesus junior in præfatione sua asserat duntaxat se ea interpretatum esse, et vertisse in Græcum. Simili modo viri Ezechiae transtulerunt, id est in ordinem digesserunt, Parabolas Salomonis post cap. xxiv: qui tamen Parabolarum non sunt auctores, sed Salomon. Unde *Prov. xxv, 1*, dicitur: « Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiae, regis Juda; » ubi acute advertit noster Salazar hosce viros non tam sparsas Salomonis sententias in unum Parabolarum codicem redegisse, ut volunt Cajetanus, Vatablus et alii, quam Parabolarum ordinem mutasse. Cum enim Salomon post cap. xxiv, immediate posuisset verba Agur sive Congregantis, et Lamuelis regis, quasi dialogistarum et interlocutorum secum in hoc sapientiæ convivio, quod descripsit *Prov. ix* (ut colligitur ex eo quod Septuaginta hæc annectant capiti xxiv, ponantque ante caput xxv *Proverb.*): viri Ezechiae, ut omnia dicta Salomonis conjungerent, ea, quæ Salomon

post dicta Agur et Lamuelis interlocutorum posuerat, præposuerunt et transtulerunt ad cap. **xxv**; dicta vero Agur et Lamuelis postposuerunt et rejecerunt in cap. **xxx** et **xxxii**, ut patet ea intuenti: unde pro *transtulerunt*, Tigurina vertit, *huc retulerunt*.

Ad posterius respondeo librum hunc ab avo in *Egypto* esse conscriptum, relictumque filio, qui eum in sua, vel cognatorum et amicorum bibliotheca reposuit, ubi inter cæteros avi patrisque

libros eum reperit nepos; ideoque ei a patre hic liber traditus dicitur, quia bibliothecam omnem, uti et hæreditatem cæteram, pater filio de more testamento reliquit: in bibliotheca autem erat hic avi liber. Aut certe pater librum reliquit amicis tradendum filio; sed ipsi vel demortui, vel alio migrantes, vel obliiti, eum tradere distulerunt, donec filius scrutando eorum libros, inter eos ipsum invenit.

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

IN ECCLESIASTICUM

JESU, FILII SIRACH,

PROLOGUS.

Ex hoc titulo liquet prologum hunc Ecclesiastico additum a Jesu juniore, qui Ecclesiastici fuit interpres. Quæres, an hic prologus habeat eandem auctoritatem, quam habet Ecclesiasticus, sitque Scriptura canonica. Aliqui respondent affirmative, probantque ex eo quod in editione Bibliorum Clementis VIII, hic prologus præfigatur Ecclesiastico, cum in præmio eorundem dicatur in editione illa nihil non canonicum intexi. Ita censet noster Gretserus, tom. I Defensionis Bellarmini, lib. I, cap. XIV, pag. 268. Verum probabilius alii respondent negative. Ratio est, quia Jesus junior tantum fuit libri interpres, non auctor; interpretes autem non condunt S. Scripturam, sed dumtaxat interpretantur. Unde prologus hic in multis Græcis codicibus, ut Complutensibus, Græce desideratur; æque ac in versione Arabica et Syriaca: atque Rabanus, Dionysius, Palacius, qui in Ecclesiasticum commentantur, prologum non attingunt. Pluribus idipsum demonstrari Thren. I, in argumento, ubi simili modo prologum Threnorum non esse Scripturam canonicam ostendi. Ita Jansenius et alii. Errat ergo Abulensis in Præfat. I Paralip. cap. VII, ubi asserit eundem esse auctorem prologi et libri Ecclesiastici, scilicet, Jesum juniorem: unde sequeretur tam prologum, quam librum, habere auctoritatem S. Scripturæ. Idem sensisse videtur Isidorus, lib. I De Eccles. Offic. cap. XII. Causam erroris indicavi in Prolegomenis, cap. II. Nunc breviter prologum elucidemus, ut deinde ad auctorem ipsum hagiographum transeamus.

Multorum nobis et magnorum, per Legem et Prophetas, aliosque qui secuti sunt illos, sapientia demonstrata est: in quibus oportet laudare Israel doctrinæ et sapientiæ causa, quia non solum ipsos loquentes necesse est esse peritos, sed etiam extraneos posse, et dicentes, et scribentes doctissimos fieri. Avus meus Jesus, postquam se amplius dedit ad diligentiam lectionis Legis, et Prophetarum, et aliorum librorum, qui nobis a parentibus nostris traditi sunt, voluit et ipse scribere aliquid horum, quæ ad doctrinam et sapientiam pertinent: ut desiderantes discere, et illorum periti facti, magis magisque attendant animo, et confirmentur ad legitimam vitam. Hortor itaque venire vos cum benevolentia, et attentiori studio lectionem facere, et veniam habere in illis, in quibus videmur, sequentes imaginem sapientiæ, deficere in verborum compositione. Nam deficient verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam. Non autem solum hæc, sed et ipsa Lex, et Prophetæ, cæteraque aliorum librorum non parvam habent differentiam, quando inter se dicuntur. Nam in octavo et trigesimo anno, temporibus Ptolemei Evergetis regis, postquam perveni in Ægyptum, et cum multum temporis ibi fuisset, inveni ibi libros relictos, non parvæ, neque contemnendæ doctrinæ. Itaque bonum et necessarium putavi et ipse aliquam addere diligentiam et laborem interpretandi librum istum: et multa vigilia attuli doctrinam in spatio temporis, ad illa, quæ ad finem ducunt, librum istum dare, et illis qui volunt animum intendere, et discere quemadmodum oporteat instituere mores, qui secundum legem Domini proposuerint vitam agere.

MULTORUM NOBIS ET MAGNORUM. — Clare hæc ex Græco sic veritas: « Cum multa magnaque nobis per Legem et Prophetas, aliosque qui eos secuti sunt, tradita sint ob quæ merito laudes Israelitas nomine eruditionis ac sapientiæ, et unde non solum ipsi lectores possint docti evadere; sed, si sint studiosi, etiam exteris tam dicendo, quam scribendo utiles esse queant, avus meus, cum se multum dedisset lectioni Legis et Prophetarum, etc., voluit et ipse aliquid horum scribere. » Ita Vatablus, Jansenius et alii. Omnia ergo hæc connexa sunt, nec sensum explent, nisi usque: « Voluit et ipse aliquid horum scribere. » Dat enim causam cur avus librum hunc scripserit, nimirum exemplum præcedentium, qui similia scripserunt, quæ magnam Judæis laudem, æque ac utilitatem attulere; ita ut non tantum ipsi, legendo eos, docti evaserint; sed et extraneis, id est gentibus ea audientibus vel lectitantibus, dicendo et scribendo utiles fuerint. Nota: Pro loquentes, Jansenius censet legendum, *loquentes*: hoc enim significat Græcum ἀναγινώσκοντας; sed eodem rēdit sensus, q. d. Non tantum ex hisce Hebræorum libris proficiunt Hebræi, qui intelligentes et loquentes hebraice, Hebræa legere possunt; sed per eos proficiunt et Græci, cæterique qui hebraice loqui et legere nesciunt; quia Hebræi Hebræos legentes, ipsos Græcis dicendo, vel scribendo, interpretari possunt, ut et Græci ex iis doctissimi evadant. Insuper pro *neesse est esse doctos*, clarius veritas, *feri*, vel *evadere doctos oportet*. Græce enim est γινώσκαι, quod tam *esse*, quam *feri*, significat: hic melius veritas *feri*. Rursum pro *discentes*, corrigendum est *dicentes*, uti correxerunt Romani: hoc enim significat Græcum λέγοντας.

VOLUIT ET IPSE. — Ita legendum cum Romanis; hoc enim significat Græcum προήχθη. Perperam ergo nonnulli codices legunt, *volui et ipse*: quæ lectio nonnullis imposuit, ut censerent Jesum juniorem, sive nepotem, esse auctorem libri; quasi ipse ex avi scriptis et doctrina sparsim tradita eum collegerit et composuerit, uti dixi cap. II Prolegom.

UT DESIDERANTES DISCERE, ET ILLORUM PERITI FIERI. — Clare vertit Vatablus: *Unde studiosi, et qui se his dedidissent, multo majorem ad legitime vivendum profectum facerent. Pro periti græce est ἐσχη, quod Noster et alii accipiunt positum pro μετέχου, id est participes, scilicet, per doctrinam et disciplinam, hoc est, docti et periti. Vatablus vero ἐσχη proprie vertit, obnoxii, id est addicti, dediti.*

HORTOR ITAQUE VENIRE VOS, etc., ET VENIAM HABERE, — puta, veniam dare, ignoscere; hoc enim significat Græcum συγγνώμην ἔχειν. Sic vulgo dicimus: gratias alicui habere, id est, agere.

IN QUIBUS VIDEMUR, SEQUENTES IMAGINEM SAPIENTIE, DEFICERE IN VERBORUM COMPOSITIONE. — Græca clare: *Ignoscatis nobis, sicuti videamur, dum in inter-*

pretatione elaboravimus, quarundam dictionum vim non esse assecuti. Sequi ergo imaginem sapientiæ, est conari exprimere eam sapientiam, quæ sese clarius exhibet in autographo, et textu originali, puta Hebræo, conscripto a Jesu seniore: hanc enim assequi et adæquare Interpreti est difficile, ob causam quam subdit. Ita Vatablus, Jansenius et alii.

NAM DEFICIUNT (Græce, οὐκ ἰσθύνονται, id est *non eandem vim habent*) **VERBA HEBRAICA, QUANDO FUERINT TRANSLATA AD ALTERAM LINGUAM.**

QUANDO INTER SE DICUNTUR, — « inter se, » id est in se, scilicet in propria lingua, q. d. Autographa auctoris verba, puta Hebraica, multum differunt a Græcis, vel Latinis, in quæ convertuntur ab Interprete.

NAM IN OCTAVO ET TRIGESIMO ANNO, TEMPORIBUS PTOLEMÆI EVERGETIS. — Nota: Post Alexandrum Magnum, ejus duces diviserunt imperium, et Ptolemæus, Lagi filius, occupavit Ægyptum, ibique regnavit quadraginta annis, a quo posteri omnes nuncupati sunt Ptolemæi; sed cognomen aliud et aliud quisque sibi adscivit. Unde Ptolemæo Lagi successit filius Ptolemæus Philadelphus, id est, amator fratris, utpote cui regnum reliquit, qui regnavit annis 38. Hic accivit e Judæa septuaginta Interpretes, per eosque curavit verti Vetus Testamentum ex Hebræo in Græcum. Philadelpho successit frater, ait Justinus lib. XXVII (sicut S. Hieronymus dicat fuisse filium, non fratrem). Ptolemæus Evergetes, qui fuit pater Ptolemæi Philopatoris, ac præcessit Judam et Machabæos, circiter quinquaginta annis. Dictus est Evergetes, id est benefactor, eo quod deos Ægypti, puta idola, quæ Cambyzes, Cyri filius, ex Ægypto in Persidem transtulerat, Ægyptiis restituit, ac Syriam Ægypto subjecit, pluraque alia in Ægyptios et Græcos contulit beneficia. Ita Eusebius, Isidorus, Marianus Scotus in *Chronic.*, et Strabo, lib. XVII, pag. 734.

Hinc patet ætas utriusque Jesu, scilicet senioris et avi, qui fuit auctor libri, et junioris, scilicet nepotis, qui libri fuit interpres: nepos enim hic ait se vixisse sub Ptolemæo Evergete: unde necesse est avum vixisse sub Ptolemæo Lagi et Philadelpho.

Quæres, unde arcessendus sit hic trigesimus octavus annus, quo nepos ait se venisse in Ægyptum, et hunc librum esse interpretatum?

Primo, aliqui suspicantur eum arcessendum ab initio regni Ptolemæi Evergetis, quia eum hic nominat nepos; sed errant, quia Evergetes non 38; sed 26 annos duntaxat regnavit; unde solerter addit nepos: « temporibus Ptolemæi Evergetis. »

Secundo, Josephus Scaliger lib. V *De Emendat. temp. cap. de initio regni Philadelphi*, censet arcessendum hunc annum trigesimum octavum ab initio regni Ptolemæi Philadelphi, cui successit Evergetes: Philadelphus enim regnavit annis 38, eique mox successit Evergetes, q. d. Exactis annis 33 Philadel-

Annus 38
Evergetis, quis?
Respon-
deo.
Primo.

Secundo.

phi, initio regni Evergetis, veni, et transtuli hunc librum. Sed ethic errat: cur enim a Ptolemæo Philadelpho, potius quam Lagi, qui primus fuit Ægypti rex, anni hi numerentur? Adde Philadelphum superasse in regno annos 38, et pertigisse ad 39, teste Josepho lib. XII *Antiq.* cap. II, et aliis. Quocirca falsum est quod Evergetes regnare cœperit anno 38 Philadelphii, cum cœperit 39.

Tertio. *Tertio*, alii verisimilius censent hos annos inchoandos ab exordio vitæ Jesu junioris, libri interpretis, *q. d.* Anno 38 vitæ meæ, veni in Ægyptum, et hunc librum transtuli. Ita Lyranus.

Quarto. *Quarto*, alii probabiliter hunc trigesimum octavum inchoant ab anno quo avus hunc librum primo composuit (hujus enim proxime præcessit mentio); ita ut ab eo numerando annos 38, nepos eum in Græcum converterit.

Quinto. *Quinto*, valde verisimile est hos annos inchoandos esse a libertate Judæis data per Ptolemæum Philadelphum: Ptolemæus enim Lagi, pater Philadelphii, dolo occupatis Jerosolymis, cum reliqua Judæa, multos inde captivos in Ægyptum traxit. Hos Philadelphus, dum e Judæa Septuaginta Interpretes evocat, liberos in patriam dimitti jussit. Fuere ii numero centum viginti millia; in quos a servitute ab heris, qui eos coemerant, redimendos, impendit Philadelphus 460 talenta, inquit Josephus lib. XII *Antiq.* II: quæ talenta, si fuerunt auri, conflant summam duorum millionum, et septingentorum sexaginta millium aureorum, sive coronatorum Francicorum: sin fuerunt argenti, duodecimam summæ jam dictæ partem constituunt. Talentum enim Atticum constabat sex millibus drachmarum: drachma autem auri est coronatus Francicus; drachma argenti est julius Romanus, sive regalis Hispanicus: drachma enim una auri valebat olim duodecim drachmas argenti. Quare Judæi, ob tantum e captivitate Ægyptia libertatis beneficium, constituerunt æram sive epocham, ut ab ea cœperint supputare annos, perinde ac Daniel omnes suæ historię et prophetię annos numerat et supputat a soluta captivitate Babylonica per Cyrum. Igitur annus hic trigesimus octavus, juxta vulgarem et celebrem tunc computum, numeratur a soluta captivitate Ægyptia Judæorum per Philadelphum: ita Augustinus Tornielius in *Annalibus*, anno mundi 3898.

EVERGETIS. — Hebr. נָדִיב *nadib*, id est liberalis, beneficus. Sic Christus ait *Luce XII*, vers. 25: «Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici, » Hebr. *nedibim*, id est *evergetæ*, «vocantur» nulla enim virtus ita principem decet et commendat, ac beneficentia et liberalitas.

CUM MULTUM TEMPORIS IBI FUISSEM. — Vatablus, *ibique diu moratus*: hoc enim est, συγχρονίας. Aliqua Græca legunt: ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ συγχρονίας, id est, *ad breve tempus commoratus*.

INVENI IBI LIBROS NON PARVÆ, NEQUE CONTEMNENDÆ DOCTRINÆ. — Pro *libros*, græce est ἀρμόσιον, id est *exemplar*, ut vertit Vatablus. Aliqui codices habent

ἐρῶδιον, id est *viaticum*, adjumentum, sbusidium. Alii ἀπορμῶν, id est, *occasionem eruditionis*. Invenit enim in bibliotheca Philadelphii libros toto orbe exquisitos, et inter eos versionem Græcam Septuaginta Interpretum, recenter ante 38 annos ab eis editam, quæ utique magno ei usui fuit ad translationem Ecclesiastici in idioma Græcum concinnandam: versionem enim Septuaginta ipse hic sequi solet. Hinc patet Septuaginta Interpretes non vertisse Ecclesiasticum ex Hebræo in Græcum, sed id fecisse Jesum juniorem: cujus tamen versio addita fuit versioni Græcæ Septuaginta cæterorum S. Scripturæ librorum, æque ac ei addita fuit versio Græca librorum Machabæorum, qui utique posteriores fuerunt Septuaginta Interpretibus.

ADDERE DILIGENTIAM (προσενέγκασαι, id est, *afferre*, *adhibere diligentiam*; unde et subdit), **ET MULTA VIGILIA ATTULI DOCTRINAM.** — Græca clare: πολλὰν ἀγρυπνίαν, καὶ ἐπιεικῆν προσενεγκάμενος, id est, *multam vigiliam et studium adhibui*. Ita Vatablus.

IN SPATIO TEMPORIS, — ἐν διαστήματι τοῦ χρόνου, id est, *illo temporis intervallo*, quo, scilicet, in Ægypto fui, et tantam opportunitatem librorum ad discendum et interpretandum nactus eram.

AD ILLA QUÆ AD FINEM DECUNT, — ut, scilicet, hæc præcepta et documenta ederem, quæ ad finem hominis cognoscendum et adipiscendum nos manu ducant. Jam Græca passim, quin et Romana editio a Card. Caraffa correctæ sic legit: πρὸς τὸ ἐπιπέρας ἄγομαι τὸ βιβλίον ἐκδίδασθαι, id est, *ad finem perducendum me*; hoc est, *ut ad finem perducens librum ederem*. Græca insuper addunt: καὶ τοῖς ἐν τῇ παρακίᾳ βουλεμένοις φιλομαθεῖν, id est, *etiam his qui in paræcia, id est, vicinia habitant, suntque studiosi, et volunt discere*. Ubi nota: παρακίᾳ significat et viciniam, et incolatum peregrini, et exilium; quæ omnia huic loco congruunt, *q. d.* Verti hunc librum ex Hebræo in Græcum, ut darem eum studiosis et discendi avidis, tam vicinis Græcis, quam Judæis in Ægypto peregrinantibus, vel exulantibus (hi enim omnes sunt paræci), qui inter Græcos versantes, Hebraicæ linguæ desueverunt, ejusque fere obliiti græce loquuntur et legunt potius, quam hebraice. Multi enim Judæi illo ævo in Ægypto et Græcia peregrinabantur et exulabant. Igitur τὸ ἐν illis connectendum est cum *dare*, *q. d.* Ut darem eum etiam illis qui Hebraice nesciunt, et tamen discendi sunt avidi: superius enim dixi libros Hebræorum non tantum prodesse Hebræis, sed et exteris, si videlicet, quis Hebræus illos eis interpretetur, vel verbo, vel scripto. Unde Tigurina vertit: *Utque studio se dedere volentes exules, moribus prius instituti, secundum legem viverent*. Græce est παρασκευασθέντων, id est *præparati*; quod Tigurina vertit, *instituti*: quia præparatio ad recte vivendum in lege, est institutio sive instructio in lege, quam per Ecclesiastici interpretationem legentibus daturum se pollicetur Interpretes.

Citabo subinde gnomas sapientum Hebræorum,

Syrorum, Græcorum, Latinorum, gnomis Siracidis persimiles, et forte ab eo acceptas: citabo et centurias binas Proverbiorum Arabicorum, arabice editas, cum translatione Latina. Exstant eadem syriace in codice manuscripto (uti oculis meis conspexi) collegii Maronitarum Romæ, collecta a Gregorio monacho Syro ante 400 fere annos, qui nonnulla ex iis a Pythagora accepta

affirmat. Pythagoras enim peregrinatus est per Ægyptum et Syriam; ac Proverbia hæc plane similia sunt symbolis Pythagoræ. Porro verisimile est illa, uti et plura alia, Arabes accepisse a Syris: Syrorum enim libri per plures versi sunt in idioma Arabicum, pauci vero in Syriacum Arabicum. Quare Proverbia hæc Syriaca aut Pythagorica sunt potius, quam Arabica.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Assignat et describit originem sapientiae, quae est Deus. Inde, vers. 11, ac deinceps, ostendit quomodo paratur sapientia, nimirum, timore et amore Dei: haec duo enim sapientiam omnemque virtutem creant, comitantur, conservant et augent; unde, vers. 33, docet sapientiam acquiri per justitiam.

1. Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante aevum. 2. Arenam maris, et pluviae guttas, et dies saeculi quis denumeravit? Altitudinem caeli, et latitudinem terrae, et profundum abyssi quis dimensus est? 3. Sapientiam Dei praecedentem omnia quis investigavit? 4. Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiae ab aeo. 5. Fons sapientiae, verbum Dei in excelsis, et ingressus illius mandata aeterna. 6. Radix sapientiae cui revelata est? et astutias illius quis agnovit? 7. Disciplina sapientiae cui revelata est et manifestata? et multiplicationem ingressus illius quis intellexit? 8. Unus est altissimus Creator omnipotens, et Rex potens, et metuendus nimis, sedens super thronum illius, et dominans Deus. 9. Ipse creavit illam in Spiritu Sancto, et vidit, et dinumeravit, et mensus est. 10. Et effudit illam super omnia opera sua et super omnem carnem secundum datum suum, et praebuit illam diligentibus se. 11. Timor Domini gloria, et gloriatio, et laetitia, et corona exultationis. 12. Timor Domini delectabit cor, et dabit laetitiam, et gaudium, et longitudinem dierum. 13. Timenti Dominum bene erit in extremis; et in die defunctionis suae benedicetur. 14. Dilectio Dei, honorabilis sapientia. 15. Quibus autem apparuerit in visu, diligunt eam in visione et in agnitione magnum suorum. 16. Initium sapientiae, timor Domini; et cum fidelibus in vulva concreatus est, cum electis feminis graditur, et cum justis et fidelibus agnoscitur. 17. Timor Domini, scientiae religiositas. 18. Religiositas custodiet et justificabit cor, jucunditatem atque gaudium dabit. 19. Timenti Dominum bene erit, et in diebus consummationis illius benedicetur. 20. Plenitudo sapientiae est timere Deum, et plenitudo a fructibus illius. 21. Omnem domum illius implebit a generationibus, et receptacula a thesauris illius. 22. Corona sapientiae, timor Domini, replens pacem et salutis fructum. 23. Et vidit, et dinumeravit eam: utraque autem sunt dona Dei. 24. Scientiam et intellectum prudentiae sapientia compartietur: et gloriam tenentium se exaltat. 25. Radix sapientiae est timere Dominum, et rami illius longaevi. 26. In thesauris sapientiae intellectus, et scientiae religiositas: execratio autem peccatoribus sapientia. 27. Timor Domini expellit peccatum. 28. Nam qui sine timore est, non poterit justificari: iracundia enim animositatis illius, subversio illius est. 29. Usque in tempus sustinebit patiens, et postea redditio jucunditatis. 30. Bonus sensus usque in tempus abscondet verba illius, et labia multorum enarrabunt sensum illius. 31. In thesauris sapientiae significatio disciplinae. 32. Execratio autem peccatori, cultura Dei. 33. Fili, concupiscens sapientiam, conserva justitiam, et Deus praebit illam tibi. 34. Sapientia enim et disciplina timor Domini: et quod beneplacitum est illi, 35. Fides, et mansue-

tudo, et adimplebit thesauros illius. 36. Ne sis incredibilis timori Domini, et ne accesseris ad illum duplici corde. 37. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, et non scandalizeris in labiis tuis. 38. Attende in illis, ne forte cadas et adducas animæ tuæ inhonorationem. 39. Et revelet Deus absconsa tua, et in medio Synagogæ elidat te. 40. Quoniam accessisti maligne ad Dominum, et cor tuum plenum est dolo et fallacia.

Novem
elogia
sapientia.

NOTA: Siracides hic novem dat elogia sapientiae: *primum* est, vers. 1, quod originem ortumque habeat a Deo; *secundum*, vers. 3 et seq., quod sit innumera et immensa; *tertium*, vers. 4, quod prior sit omnium rerum creatarum; *quartum*, ibidem, quod sit ab ævo, id est, æterna; *quintum*, vers. 5, quod ipsa sit Verbum Patris excelsi; *sextum*, ibidem, quod ingressus, id est, viæ ejus et rationes, sint mandata et decreta æterna Dei; *septimum*, vers. 7, quod hominibus sit incomprehensibilis; *octavum*, vers. 9, quod Deus eam creavit in Spiritu Sancto; *nonum*, vers. 10, quod effuderit illam super omnia opera sua, sed maxime eam præbuerit diligentibus se.

Quatuor-
decim
elogia ti-
moris
Dei.

Deinde pari modo quatuordecim dat elogia timori Dei, qui est comes, imo via et initium sapientiae: *primum*, vers. 11, quod timor Dei pariat lætitiā et gloriam; *secundum*, vers. 13, quod timentī Dominum bene erit in extremis; *tertium*, vers. 13,

quod timor sit dilectio Dei, quæ sola sui specie omnes rapiat in sui amorem; *quartum*, vers. 16, quod sit initium sapientiae; *quintum*, ibidem, quod fidelibus in vulva concreatus sit; *sextum*, ibidem, quod cum fidelibus feminis graditur; *septimum*, vers. 16, quod sit ipsa religiositas; *octavum*, vers. 19 et 20, quod timentes Deum impleat suis fructibus et donis spiritualibus; *nonum*, vers. 22, quod sit corona sapientiae, plenam afferens pacem et sanitatem; *decimum*, vers. 23, quod videat et dinumeret sapientiam, ut actus et gressus hominis sapienter dimetiatur et dirigat; *undecimum*, vers. 24, quod suis discipulis et asseclis det scientiam et prudentiam; *duodecimum*, vers. 25, quod eos faciat longævos; *decimum tertium*, vers. 27, quod expellat peccata præsertim quæ per iram et impatientiam committuntur; *decimum quartum*, vers. 29, quod usque ad tempus patienter adversa sustineat, sed postea reddatur ei lætitiā, celebritas, laus et gloria.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. OMNIS SAPIENTIA A DOMINO DEO EST, ET CUM ILLO FUIT SEMPER, ET EST ANTE ÆVUM. — Hæc sententia, trimembris, in Græco jam est diminuta et bimembris; sic enim habet: Πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἔστι ἀπὸ τῶν αἰώνων, id est, *omnis sapientia a Domino est, et cum illo est in ævum*. Ita Complut. et Roman. Latina ergo versio hic uberior et plenior est Græca, æque ac Syriaca et Arabica, quæ cum Græcis fere consentiunt, et ex iis traductæ videntur; sic enim habet Syriaca: « Omnis sapientia ab ante Dominum est, et ipsa cum eo est a seculis ante Dominum, » id est, a Domino est. Est Syris-mus. Similis est Dan. II, vers. 6. Arabicus: « Omnis sapientia est a Domino, et est cum illo ex antiquo seculi. »

Alludit ad id quod Salomon de sapientia ait *Sapient. VIII, 3*: « Contubernium habens Dei, » *q. d.* Sapientia est familiaris, imo contubernalis Dei; et cap. VII, vers. 25: « Vapor est virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera, » *q. d.* Sapientia est quiddam subtile et odoratum, quod a Deo efflatur, hominemque divino quodam vapore et odore recreat, ut oleat Deum, ejusque vita et sermo spirent quid divinum. Unde subdit Sapiens de eadem: « Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius, » *q. d.*

Sapientia est radius divini Numinis, quasi Solis increati.

Sapientia hic indefinite et generatim ponitur; unde sub ea quamlibet comprehendas, omnesque ejus species accipias.

Primo ergo intelligas Sapientiam increatam, tum essentialē, quæ communis est Patri, Filio et Spiritui Sancto; hæc enim manat ab essentia deitatis: unde cum Deo trino et uno fuit semper, et est ante ævum ab omni æternitate. Manat dico, anthropopathas, et nostro modo concipiendi res divinas, juxta ea quæ videmus in rebus creatis, in quibus attributa et proprietates, qualis est intellectus, sapientia, bonitas, manant ab ipsa rei essentia; cum in Deo proprie ab ea non manent aut fluant, sed sint unum idemque cum ea, ut docet D. Thomas I p., q. 28. Hac sapientia Deus sapienter cuncta produxit, creavit, conservat, cognoscit, disponit atque gubernat.

Rursum per sapientiam hic accipias notionalem, sive personalem et genitam, quæ propria est Verbo, sive Filio Dei: hic enim per generationem proprie manavit a Deo Patre, et cum illo fuit semper, et est ab æterno: propria enim Filii Dei ratio et notio est, quod ipse sit Sapientia, Verbum, Conceptus mentalis, Notitia, Intellectio; quia, scilicet, Filius est Verbum per cognitionem Patris

Sapientia Dei duplex.

Essentialis.

Et personalis.

productum. Ita Rabanus et Paulus a Palacio. Filio enim proprie competit illud vers. 6; « Fons sapientiae, Verbum Dei in excelsis. » Unde huc allusisse videtur S. Joannes in initio Evangelii, dicens: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Trimembris enim illa S. Joannis sententia respondet huic trimembris Ecclesiastici, idque clarius significat hic versio Tigurina, quae sic habet: « A Deo manat omnis sapientia, apud eum semper fuit, et eidem perpetuo conjuncta est. » Sapientia enim Patris est Verbum, puta Filius. Hoc erat in principio: quia ab aeterno a Deo Patre emanavit, ab eoque fuit genitum. Hoc quoque semper fuit apud Deum, tanquam persona ab eo distincta, illique coaeva, intima, aequalis et compar: haec enim omnia significat *apud*. Hoc denique Deo Patri perpetuo est conjunctissimum; quia eandem numero cum eo habet essentiam et deitatem, quod S. Joannes ait: « Et Deus erat Verbum. »

In trimembris ergo hac sententia tria praedicata, juxta tria praedicamenta, S. Joannes de Verbo, et Ecclesiasticus de Sapientia enuntiat, quibus totam ejus naturam et vim complectitur. *Primo* enim membro: « In principio erat Verbum, » sive, « Omnis sapientia est a Deo, » notat Verbi *quando* et aeternitatem; ut si roges: Quando genitum est Verbum a Deo Patre? respondeat: « A principio, » puta, ab aeterno; ab ipsa, inquam, origine, vel potius ab origine Divinitatis, si ita loqui fas est: nam Divinitatis proprie nulla est origo; sed origo hic vocatur ejus antiquitas et aeternitas per catachresin. *Secundo* membro notat Verbi *ubi*, et a Patre distinctionem; ut, si quaeras: Ubi erat Verbum, cum nondum creatus esset mundus? respondeat: « Verbum erat apud Deum, » erat in sinu Patris. *Tertio* membro significat Verbi essentiam, et essentiae cum Patre identitatem: ut, si quaeras: Quid est Verbum? cujus est essentiae? respondeat: « Deus erat Verbum, » id est, Verbum erat Deus; puta, habens divinam essentiam, ipsamque Patris deitatem: vox enim *Deus*, licet praecedat, vim tamen habet praedicati, non subjecti. Ita Rabanus: « Principium, inquit, istius libri de aeterna Dei Sapientia (quae est Christus) narrat, quod semper cum Patre sit ante secula; et concordat Evangelio Joannis, quod ita inchoat: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnis ergo sapientia a Domino Deo est: quia Christus, qui est fons vitae, et lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, a Deo Patre natus est, et omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quisquis autem hujus sapientiae lumine caret, in tenebris ambulat, et nescit quo vadat: quoniam tenebrae excaecaverunt oculos ejus. Et quidquid huic sapientiae adversatur, stultitia magis dicenda est, quam prudentia. Unde Paulus ait: Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Et

item: Prudentia enim carnis, mors est; prudentia autem spiritus, vita et pax. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest. »

Porro sapientiam hanc notionalem, puta Dei Verbum, hisce elogiis et aphorismis celebrat S. Hierotheus apud S. Dionysium, *De Divin. Nomin.* cap. II, sub finem: « Jesu, inquit, divinitas, quae omnium causa est, et implet omnia, ac partes consonas universitati conservat, neque pars, neque totum est; rursumque et pars est, et totum: utpote quae partem omnem, et omne totum in seipsa comprehenderit, et eminenter habeat atque praehabeat: perfecta quidem est in rebus imperfectis, utpote perfectionis princeps; in rebus vero perfectis imperfecta: quippe cum perfectionem excellentia origineque praecedat. » Et post nonnulla: « Essentia etiam totis procul a contagione essentiae insidens; atque super essentiam exstans, ab omni essentia penitus absoluta: universa principia ordinesque determinans; et super omne principium ordinemque locata, mensura entium est et aevum: atque super aevum et ante aevum; plena quidem in rebus egenis; in plenis autem exuberans: ineffabilis, non pronuntiabilis; super intellectum; super vitam; super essentiam; supernaturale munus supernaturaliter habet, superessentiale superessentiale etiam ratione. Quomobrem quando usque ad naturam ob summam benignitatem venit, vereque substantiam nostrae carnis accepit, summusque ille Deus vir est appellatus, tunc quoque in his supernaturale et superessentiale munus emicuit. »

Secundo, accipi potest haec sententia de sapientia creata, quae multiplex est. Primas in ea tenet Sapientia incarnata, puta Christus homo, ejusque in carne oeconomia. Haec enim fuit opus Dei sapientissimum, adeoque Christus homo miram in incarnatione, passione, resurrectione, missione Spiritus Sancti, legatione Apostolorum, institutione Ecclesiae, institutione Sacramentorum, conversione orbis, distributione donorum et gratiarum, adeoque in omnibus suis dictis et factis caelestem ostendit sapientiam, cunctisque fidelibus se in speculum, et exemplar sapientiae intuentium et imitandum praebuit.

Secundas tenet sapientia pure creata, qualis est omnium Angelorum et hominum. In his enim sapientia est habitus, vel actus sciendi et sapiendi. Habitus creatur et inditur a Deo; actus elicitur ab habitu et potentia, cooperante Deo per suum concursum: licet enim haec sapientia in se formaliter non sit antiquior rebus creatis, puta Angelis et hominibus, quibus inest originaliter; tamen eadem causaliter fuit in Deo ab aeterno, quia Dei Sapientia increata, quae sapientiae creatae est causa efficiens et exemplaris, fuit in Deo ab aeterno. Sicut enim ab essentia immensa Dei, tanquam a fonte, origine, et causa efficiendi ac exemplari, manant omnes rerum creaturarum naturae et essentiae; ac

Verbi
quando.

Ubi.

Essentia.

Sapientia
creata
multiplex.

ab aeternitate Dei manat omne ævum, omne tempus, omnis duratio; atque ab immensitate Dei manat omnis locus et situs; a Dei omnipotentia manat omnis vis et potestas; ab ejus sacratissima sanctitate manat omnis virtus et sanctitas: ita pariter ab ejus omniscientia et sapientia manat omnis creata scientia et sapientia, uti docet S. Dionysius *De Divin. Nomin.* et passim Theologi.

Practica
hic intel-
ligitur.

Per sapientiam hic, tum speculativam, qualem a Deo infusam merito abstinentiæ cum sociis accepit Daniel, cap. 1; tum potius practicam accipe, quæ principium est rerum agendarum, quæque mores cujusque, vel personæ, vel familiæ, vel reipublicæ sapienter dirigit, et juxta normam divinæ legis, honestatis et virtutis format et componit, uti dixi canone V. Hac ergo sapientia homo de Deo et creaturis recte sentit et sapit, ac sapienter suas actiones novit disponere, ut ad beatum finem, ad quem a Deo conditus est, perveniat. Origenes homil. 24 *in Numer.* sapientiam hanc extendit ad artes quoque mechanicas, ut architectonicam, fabrilem, nauticam, etc. Nam et hæ originem habent a Deo, manantque ab arte increata, quæ est in mente Dei. Artes ergo sunt a Deo; corruptelæ vero artium sunt a dæmonibus et hominibus, ait Origenes. Sic Beseleel dicitur a Deo accepisse « sapientiam, » id est, « artem ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, et argento, et ære, » ad fabricandum tabernaculum, *Exod. xxxi*, 3. Idem Origenes homil. 18 *in Num.*, « Omnis sapientia, hoc est, inquit, omnis ars, ut Musica, Geometria, Medicina, Physica, etc., a Deo est et manat, » Unde et Ecclesiasticus, cap. xxxii, 5, disserit de musica; cap. xxxviii, vers. 26, de agricultura, arte fabrilis, figulina, et similibus.

Physica
in Deo.

Denique sapientia hæc practica in Deo est duplex, scilicet physica, qua sapienter creavit, conservat, mutat, producit, gubernat res omnes creatas, uti docet Ecclesiasticus cap. xviii, vers. 6, et cap. xxxix, vers. 21; et moralis, qua honeste, juste et sancte facit omnia, utque idem faciant Angeli et homines, sancit, decernit et efficit.

Et mora-
lis.

Tertio, valde apposite sapientiam hic accipias, non tam pro habitu vel actu, quam pro objecto et dictamine sapientiæ. Dictat enim sapientia Deum esse timendum; honorandos esse parentes; sobrie, juste, caste esse vivendum; non esse mentium; colendam esse amicitiam, patientiam, charitatem, etc. Hæc dictamina sunt æternæ veritatis, ideoque ab æterno fuerunt in mente Dei, in qua vivunt sempiternæ rerum omnium rationes, ait S. Augustinus. Manant enim ab æterna et immensa perfectione, æquitate et sapientia Dei; et ab ea profluxerunt ad homines et Angelos. Sicut enim omnis lex hominum et Angelorum manat ab æterna lege, quæ est in mente Dei: ita pariter hæ veritates et sapientiæ dictamina manant a prima veritate et sapientia Dei; adeo ut si per impossibile non esset illa prima veritas et sapientia Dei, nulla esset veritas, nihil verum, nul-

lum sapientiæ dictamen esset in hominibus et Angelis; sicut, si non esset deitas, nulla esset creaturarum entitas: omnis enim entitas creata essentialiter manat, et pendet in suo esse et conservari ab entitate infinita et increata Dei, sicut radius manat et pendet a sole, lumen a luce, calor ab igne.

Si non
esset
prima
veritas
Dei, nihil
esset ve-
rum.

In Deo igitur, ut recte docet noster Lessius lib. VI *De Attrib. divinis*, cap. 1, est sapientia, qua omnia novit per supremas causas; nimirum, per notitiam essentiæ suæ, quæ est omnium suprema causa efficiens, finalis, exemplaris et fundamentalis. Comprehendendo enim essentiæ suam, hoc ipso ex vi illius comprehensionis cognoscit distinctissime et clarissime omnia possibilis (sub quibus continentur etiam omnium possibilium complexiones), quæ nimirum ipse per se facere potest; et illa comprehendendo, cognoscit ulterius omnia in particulari, quæ singula eorum facere vel pati possunt, et in quibus deficere. Neque hoc solum, sed etiam quid singula in quavis occasione essent factura, si talis vel talis occasio daretur. Neque in his sistit; sed etiam clare intuetur quid reipsa in omnem aeternitatem sit eventurum, quibus momentis, quibus locis, quibus occasionibus et aliis circumstantiis. Ratio est, quia in Deo cognitio abstractiva possibilium, cum sit infinitæ perfectionis et efficacitæ in attingendo objecto, hoc ipso quod objecta illa reipsa sunt futura, fit intuitio existentium; nec opus est alia vi aut conatu.

Unde patet omnem intuitum futurorum esse ex vi comprehensionis essentiæ, nec aliud requiri, quam positionem objectorum. Tunc enim cognitio quæ prius, seu in priori signo rationis, erat abstractiva, transit in intuitivam ex vi suæ perfectionis. Docet hoc aperte S. Dionysius *De Divin. Nomin.* cap. vii: « Non enim, inquit, ex rebus ipsis res discens, novit eas divina mens; sed ex seipsa, et in seipsa, secundum causam, omnium scientiam, et notionem, et essentiæ præhabet, et ante comprehendit; non singulis secundum cujusque speciem intendens, sed secundum unicam causæ complexionem cuncta sciens et continens; sicut et lux secundum causam in seipsa tenebrarum notionem anticipat, non aliunde quam ex luce tenebras noscens. » Hic manifeste tradit Deum ex vi cognitionis essentiæ, tanquam causæ omnium, scire cætera; quod confirmatur verbis sequentibus: « Seipsam igitur divina Sapientia noscens, sciens omnia; materialia sine materia; et indivise divisibilia, et unice multa, ipso uno omnia et cognoscens et producens. Nam, si secundum unam causam Deus omnibus esse impertit; secundum eandem unicam causam sciens omnia, tanquam ex se existentia, et in seipso ante præ-existentia. » Unde concludit: « Hac igitur Deus res cognoscens, non scientia rerum, sed scientia sui ipsius ipsas novit. » Et S. Augustinus lib. XI *De Civit.* cap. x: « Neque enim multa, sed una sa-

piencia est, in qua sunt immensi quidam atque infiniti thesauri rerum intelligibilium; in quibus sunt omnes invisibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam visibilium et mutabilium, quæ per ipsam factæ sunt; quoniam Deus non aliquid nesciens fecit. » Ex quibus infert Augustinus, « quod iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset: Deo autem nisi notus esset, esse non posset; » quia Deus per sapientiam suam est auctor mundi, qui sua specie externam nobis sui notitiam ingerit.

Hac ergo sententia initio libri sui sapientialis docet Siracides originem, antiquitatem, ideam et causam sapientiæ esse Deum per essentiam sapientem et æternum, quæ sane prima et summa est sapientiæ laus et dignitas, ut per eam omnes ad sapientiæ admirationem, amorem et studium invitent et impellant, q. d. Omnis sapientiæ, id est, omnis habitus, omnis actus, omne objectum, omne dictamen, omnis veritas sapientiæ, quæ est in hominibus et Angelis, manat a Deo, fuitque cum eo ab æterno, vel formaliter, vel causaliter; quare agnoscite divinam ejus originem, antiquitatem et præstantiam, eamque suppliciter a Deo poscite et flagitate. Omnis enim sapientiæ est a Deo, apud Deum, et cum Deo ab æterno: licet enim a Deo manet ad creaturas; ita tamen manat, ut Deum non deserat, sed in eo velut radice et fonte remaneat, et fixe residet; perinde ac lux a sole manans et sparsa in mundum, manet in ipso sole; et calor manans sparsusque ab igne, manet et residet in ipso igne.

Hoc est quod ait S. Jacobus cap. I, 5: « Si quis vestrum indiget sapientiâ, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non impropere; et dabitur ei. » Nam, ut subdit vers. 17: « Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntarie enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquid creaturæ ejus. » Vide ibi dicta. Eandem originem Sapientiæ, puta Deum, assignat Sapiens *Prov. viii, 22*: « Dominus, inquit, possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. » Et *Job cap. xxxviii, 12*, sapientiæ locum et originem operose vestigans, tandem resolvit ac respondet vers. 23: « Dominus, ait, intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius. » Et *Baruch, cap. iii, 14*, post longam ejus vestigationem concludit vers. 32: « Qui scit universa, novit eam, et adinvenit eam prudentia sua. »

Idipsum per umbram viderunt Gentiles. Unde Poetæ, ait Servius, finxerunt Prometheum, post factos a se homines, auxilio Minervæ in cælum ascendisse, et adhibita facula ad rotam solis, ignem esse furatum, quem hominibus communicavit. Ignis hic sapientiam representat, quam e cælis attulit noster Prometheus prudentissimus, Jesus Christus. Unde et Prometheus dictus est

Prometheus quis?

ἀπὸ τῆς προνοίας, id est, a providentiâ. De Christo enim ait S. Joannes cap. I, 16: « De plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia; quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. » Simili modo finxerunt Minervam, sive Palladem, deam sapientiæ, esse Jovis filiam, et virginem, adeoque ex cerebro, id est, mente et ingenio, Jovis progenitam sine matre. Unde Lucanus, lib. IX:

Minerva est sapientia.

Hanc et Pallas amat, patrio quæ vertice nata est. Et Ovidius *III Fast.*:

An, quia de capitis fertur sine matre paterni Vertice, cum clypeo prosiluisse suo?

Secuti, nimirum, sunt, sed non assecuti illud *Eclii. xxiv, 5*: « Ego ex ore Altissimi provi primogenita ante omnem creaturam. »

Dices: Etiam dilectio, timor, spes, charitas manant a Deo, ejusque sunt dona; cur ergo de sola sapientiâ hic dicitur, quod sit a Deo? Resp. *primo*, quia de sapientiâ ejusque virtutibus Ecclesiasticus agit, agatque toto libro; unde ejus originem et antiquitatem præmittit, ut inde ei laudem et pretium conciliet. *Secundo*, quia primum et maximum, quod a Deo processit, est sapientiâ; primum enim, quod Pater produxit et genuit, fuit Verbum, quod est ipsa Patris conceptio et intellectio notionalis, ideoque Sapientiâ genita. Ita Palacius. Denique ex eo quod sapientiâ in Deo, a Deo, et ad Deum sit, Lactantius lib. III, cap. IX, redarguit Anaxagoram sapientem, qui, rogatus «cujus rei causa natus esset,» respondit: «Solis, ac cæli videndi.» Nam «non ideo, ait Lactantius, nascimur, ut ea quæ sunt facta videamus; sed ut ipsum factorem rerum omnium contemplerur, id est, mente cernamus. Quare, si quis hominem, qui vere sapit, interroget, cujus rei gratia natus sit, respondebit intrepidus ac paratus se colendi Dei gratia natum, qui nos ideo generavit, ut ei serviamus.» Et mox: «Nam ipsa humanitas quid est, nisi justitia, nisi pietas? Pietas autem nihil aliud est quam Dei parentis agnitio.» Et cap. XII: «Idcirco, ait, soli animantium ad aspectum cæli erecti sumus, ut summum bonum nostrum in summo esse credamus. Ideo religionem soli capimus, ut ex hoc sciamus humanum spiritum non esse mortalem, quod Deum, qui est immortalis, et desiderat, et agnoscit.»

Rursum ex eo quod sapientiâ sit Dei filia, sequitur sapientes cognationem habere cum Deo, esseque filios Dei. Hinc de S. Basilio fratre suo scribit Gregorius Nyssenus in *Orat. funebr.*: «Basilii, inquit, genus erat familiaritas et necessitudo cum Deo; patria vero virtus, etc., sobrietas illi pro domicilio erat; sapientiâ loco prædii; justitia, veritas et puritas pro splendidis ædificiis.» Denique S. Bernardus *serm. 13 in Cant.*: «Ad locum, ait, unde exeunt, revertuntur flumina gratiarum, ut iterum fluant; remittatur ad suum principium

Sapientia est Dei filia, hinc sapientes sunt Dei filii.

cœleste profluvium, quo uberius terræ refundatur. Qualiter, inquis? Qualiter dicit Apostolus: In omnibus gratias agentes; quidquid sapientiæ, quidquid te habere virtutis confidis, Dei virtuti et Dei sapientiæ deputa, Christo. »

ET EST ANTE ÆVUM, — ante seculum, *q. d.* Sapientia est ante omne tempus, et, ut S. Paulus ait ad *Titum* I, 2: « Ante tempora secularia. » *A'vov* enim, unde Latinum *ævum*, significat quamlibet durationem: esto Theologi æternitatem appropriet Deo, ævum Angelis, tempus hominibus et corporibus, ut, sicut tempus mensura est corporum, ita ævum mensura sit spirituum. Aliter ergo sumitur ævum vers. 4, ubi dicitur fuisse « Sapientia ab ævo, » id est, ab omni æternitate. Unde et Græca hoc vers. 1, habent εἰς τὸ αἰῶνα, *q. d.* Sapientia cum Deo est, duratque « in seculum, » id est, in æternum.

Vers. 2. 2. ARENAM MARIS, ET PLUVIÆ GUTTAS, ET DIES SEculi quis dinumeravit? — Græce ἐξαριθμήσαι, id est, enumerabit.

ALTITUDINEM COELI, ET LATITUDINEM TERRÆ, ET PROFUNDUM ABYSSI quis dimensus est? — τὸ δὲ δὲ dimensus est deest in Græco.

Vers. 3. 3. SAPIENTIAM DEI PRECEDENTEM OMNIA quis investigavit? — ἐξερευνᾶσαι, id est, investigabit, pervestigabit. Alludit ad *Isaiæ* XL, 12: « Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes et colles in statera? Quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi? » et cap. XLVIII, vers. 13: « Manus mea fundavit terram, et dextera mea mensa est cœlos; » et *Jerem.* XXXIII, 22: « Sicut enumerari non possunt stellæ cœli, et metiri arena maris; sic multiplicabo semen tuum; et *Job.* cap. XXXVIII, 4: « Ubi eras quando ponebam fundamenta terræ? Quis posuit mensuras ejus? vel, quis tetendit super eam lineam? » et vers. 37: « Quis enarrabit cœlorum rationem? »

Laudat sapientiam a præstantia, quæ tanta est, ut sit incomprehensibilis; estque argumentum a comparatione: quare tres hi versus nectendi sunt; duo enim primi sunt comparata tertii, in quo proinde ut nectantur et expleantur, intelligenda est nota comparationis, sic, *similiter, pariter*; unde Arabicus eam exprimens vertit: « Velut mare et arenam maris, etc. » Idque significat conjunctio et, quæ est in Græco, juxta can. XII, comparat enim sapientiam tribus quæ numerari non possunt, scilicet, arenæ maris, guttis pluvix, et diebus sæculi; ac tribus quæ mensurari non possunt, scilicet, altitudini cœli, latitudini terræ, et profunditati abyssi, id est, aquarum et maris: quia in his sex maxime elucet Dei sapientia, æque ac potentia. Nam, ut cætera omittam, in quibus id perspicuum est, quis non admiretur Dei sapientiam in tanta arenularum multitudine (adeo ut nonnulli censuerint eas vere esse infinitas, uti refert et refellit Archimedes lib. De Arenæ numero)

et parvitate, tantam in singulis naturæ integritatem, perfectionem, similitudinem, ordinem, unionem, successionem, vim et potentiam, qua validissimis maris fluctibus resistit eosque sorbet, ut vasti indomitique maris vilis et exilis arena limes et frenum esse videatur? Vere

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Sensus est ergo, *q. d.* Sicut hæc sex, scilicet arenæ, guttæ, dies, cœli, terra et mare ab homine numerari aut mensurari nequeunt, sed duntaxat a Deo; sic pariter (imo multo minus) nemo sapientiam Dei, quæ omnia præcedit, Tigurina: *quæ rerum omnium est prima*, comprehendere potest, præter solum Deum, tum quia sapientia Dei in se quaquaversum est immensa et infinita; tum quia ad infinita facta, facienda et possibilia se extendit, in iisque infinitos sapientiæ suæ modos et rationes ostendit, vel ostendere potest, quos homo vel Angelus ex se non videt, nec concipit, nisi a Deo ei pandantur. Unde Rabanus: « Si, inquit, illa, quæ tamen omnia certo numero, mensura et pondere a Creatore suo condita sunt, nemo dinumerare et metiri potest; quomodo sapientiam Dei, quæ sine fine et initio constat, et inenarrabilis atque inestimabilis semper manet, ullus investigare potest? »

Quocirca *Psal.* XVII, vers. 10 et 12, et alibi Deus dicitur habitare in nube et caligine, ad quam cum Mose nos ascendere debere docet S. Dionysius, eamque ita describit *Epist.* 5 ad *Hierotheum*: « Divina caligo, inquit, est inaccessible lumen, in quo habitare Deus dicitur, et invisibilis existens propter excedentem claritatem, et inaccessibleis idem propter excessum supersubstantialis luminis effusionis. In hac fit omnis, qui Deum cognoscere et videre est dignus habitus, per ipsum non videre, neque cognoscere, in eo qui est vere supervisionem et cognitionem, factus hoc ipsum cognoscens, quod post omnia est sensibilia et intelligibilia, et prophetice dicens: Mirabilis facta est scientia tua ex me, fortis facta est, non potero ad eam. »

Confirmat idipsum ex sancto Paulo, dum subdit: « Ut etiam divinus Paulus cognovisse Deum dicitur, cognoscens ipsum super omnem existentem intellectum et cognitionem. Propter quod et investigabiles esse vias ejus dicit, et inscrutabilia judicia ejus, et inenarrabilia dona ejus; et pacem ejus excedentem omnem mentem, sicut qui invenit existentem super omnia; et hunc super intellectum cognovit, quoniam ultra omnia est, omnium causa existens. »

Idem *De Divinis Nominibus*, cap. I, de Deo loquens: « Ipsa, ait, superessentialis immensitas omnes essentias superat. Ipsa quoque unitas intellectu superior omnes supereminet intellectus; ipsum denique unum cogitatione præstantius, nullis cogitationibus potest excogitari; atque bo-

in tam immensa rerum multitudine, sicut impii homines solent existimare, in quorum persona dicitur *Job. xxii* : « Quid enim novit Deus? et quasi per caliginem judicat : nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat. » Hos monet Sapiens *Eccli. xvi* : « Non dicas : A Deo abscondar, et ex summo quis mei memorabitur? In populo magno non agnoscar; quæ est enim anima mea in tam immensa creatura? Ecce cœlum, et cœli cœlorum, abyssus, et universa terra, et quæ in eis sunt, in conspectu illius commovebuntur, montes simul et colles, et fundamenta terræ, cum conspexerit illa Deus, tremore concutientur. »

Ratio a priori.

Ratio a priori est, quia, sicut essentia ipsius et potentia in singulis punctis loci et spatii est tota, et tam perfecte, quam si tota immensitas ad punctum esset contracta; ita etiam vis intelligendi et sapientiæ ipsius, tam perfecte et efficaciter versatur circa res singulas, ac si uni soli intenta esset. Lumen enim sapientiæ ipsius non solum est infinitum extensive, nimirum, quia se extendit ad infinita objecta; sed etiam intensive, ut circa singula objecta habeat actum infinitæ perfectionis et claritatis.

Vers. 4.

4. PRIOR OMNIUM (Vatablus, « prima omnium ») CREATA EST SAPIENTIA, ET INTELLECTUS PRUDENTIE AB ÆVO. — Laudavit Siracides sapientiam ab origine et prosapia, quod, scilicet, eam ducat a Deo, versu primo: tribus sequentibus laudavit eam ab amplitudine et immensitate, quod, scilicet, instar (imo magis) arenæ, guttarum et dierum sit innumerabilis, et instar cœli, terræ et maris immensurabilis: hic laudat eandem ab antiquitate, quam licet insinuarit vers. 1, hic tamen clare et diserte eam exprimit, dicens eam fuisse priorem omnibus, et « ab ævo, » id est ab æterno. Alludit, imo citat illud *Proverb. viii*, 22 : « Dominus possedit me in initio (hebr. *אֶתְחַלֵּף* *rescit*, id est initium, principium, principatus) viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum. » Ubi Septuaginta vertunt : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua. » Septuaginta sequitur hic Siracides, dum sapientiam dicit priorem creatam esse ab ævo. Jam triplex est hic sensus, juxta triplex significatum sapientiæ quod assignavi v. 1; ample enim hic sumitur sapientia, prout communis est creatæ et increatæ; ideoque quædam dicuntur, quæ magis conveniunt increatæ, ut quod fuerit ab æterno; quædam, quæ magis creatæ, ut quod prior sit creata.

Sapientia est ab æterno. Primo.

Primus est de increata Sapientia; tum essentiali, quæ communis est sanctissimæ Trinitati; tum notionali, quæ propria est Filio: utraque enim fuit prior rebus omnibus creatis ab ævo, id est, ab æterno; prior, inquam, tum origine et tempore, tum consequenter dignitate et principatu, tum causalitate et efficientia: per sapientiam enim Deus creavit omnia. Utraque hic creata

dicitur. Essentialis quidem, quia concepta et elicita a Deo. Sicut enim mens nostra creat intellectum, dum actum intelligendi elicit et concipit; ita et Deus dicitur creasse sapientiam, dum actum intelligendi et sapiendi elicit et concipit nostro modo intelligendi. Omnis enim actus sapientiæ in nobis et Angelis est elicitus, ac similem vere ab æterno Deus habuit actum, quo se et omnia intellexit, concepit et ordinavit sapientissime: esto enim hic actus in Deo proprie non sit elicitus, sed substantialis, quia deitati intrinsicus; adeoque cum ea re ipsa unum quid idemque; tamen anthropopaths, et nostro modo concipiendi, uti jam dixi vocatur elicitus, quasi manans ab ipsa substantia et perfectione deitatis, sicut lux manat a sole. Nam creandi verbum ab Hebræis amplissime sumitur pro facere, elicere, concipere; ut cum ait Isaias, cap. *xlvi*, 6 : « Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras, faciens pacem, et creans malum, » id est faciens, eliciens malum et tenebras; hæ enim, cum sint mera privatio, proprie creari nequeunt. Et *Psal. i*, 12 : « Cor mundum crea, » id est, effice, elice « in me, Deus. » Nec enim cor jam creatum proprie creari potest; nec ejus mundities, cum sit accidens.

Porro hæc Sapientia increata, creata, id est concepta, fuit a Deo prior, non tantum creaturis, sed et cæteris attributis, quia Deus est purus spiritus et animus. Sicut ergo ex animo primo manat intellectus, deinde voluntas et potentia; hæc enim nihil velle aut agere possunt, nisi quod intellectus prius volendum aut agendum intellexerit et judicavit; ita pariter ex deitate, Deique mente, nostro modo concipiendi, primo prodiit intellectus ac sapientia, deinde voluntas et amor: ratione cujus prior origine fuit in Deo Patre generatio Verbi, quæ est opus et conceptio intellectus, quam spiratio Spiritus Sancti, quæ est opus voluntatis et amoris.

Rursum hæc exponi possunt de sapientia genita, quæ omnino eadem est cum Verbo et Filio, ac proinde relativa et notionalis, uti docet S. Augustinus lib. *Vii De Trinit.* cap. 11; Magister in *I, dist. xxviii*, lit. F, et ibi Bonaventura et D. Thomas in *I, dist. xxxii*, art. 2. Hinc ex hoc loco, et ex cap. *xxi*, 14, inferebant Ariani Sapientiam genitam vere esse creatam, ac proinde filium Dei non esse Deum, sed creaturam. Verum respondet S. Athanasius serm. 3 contra Arian. et S. Cyrillus lib. *V Theauri*, cap. vi, Sapientiam dici creatam, id est genitam. Creare enim in Scriptura sæpe idem est quod gignere, imo facere quomodolibet; adeoque hæc tria promiscue pro eodem sæpe usurpat S. Scriptura, uti per exempla ostendit S. Athanasius et Cyrillus. Addit S. Hilarius lib. *De Synodis*, anathematismo 5, quod Filii Dei productio nunc dicitur generatio, quia est productio in eadem substantia; nunc creatio, ut significetur productio sine mutatione creatantis; vox *creavit* enim significat generationem Patris factam sine passione,

decisione, diminutione gignentis: « Sapientia, inquit, quæ se dixit creatam, eadem in consequenti se dixit et genitam, creationem referens ad parentis indemutabilem naturam, quæ extra humani partus speciem et consuetudinem, sine imminutione aliqua, ac demutatione sui creavit ex seipsa, quod genuit. Creantis enim opus non habet passionem, aut permixtionis, aut partus. Esse enim aliquando incipit, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate, quod condit; et est opus virtutis creatio, non naturæ, ex natura gignente nativitas. At vero nativitas, legitimæ originis et genuinæ naturæ profectus est: ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed, quia Dei Filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo, sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est; idcirco ait creatam se esse Sapientia, omnes in generatione sua corporales passiones excludens. »

Denique Palacius Sapientiam ait dici creatam, id est, possessam a Deo, et, ut exponit Jansenius, apud Deum in rerum natura extitisse et substituisse; Si- racides enim sequitur Septuaginta, qui, *Prov. viii*, 22, pro *Dominus possedit me*, ut habent Hebræa et Noster, vertunt: *Dominus creavit me*, quasi *creavit*, idem sit quod *possedit*, per metalepsin; quæ enim creata et comparata sunt, eadem a creante et comparante possidentur. Est igitur hæc tertia sapientiæ laus, quod ipsa sit tota possessio Dei; digna illa quidem tanto possessore; dignus ille tanta possessione. Igitur ab æterno Deus tanta possessione fuit dives et felix. Verum de hoc dicendum *Prov. viii*, 22.

Secundo. Sapientia creata proprie, prior fuit creata ab ævo, id est, ab initio seculi et temporis, quando Deus eam condidit, indiditque Angelis et Adæ; item cælis, terræ, elementis, omnibusque rebus creatis: omnia enim in numero, pondere et mensura creanda disposuit. Ita S. Augustinus lib. XII *Confess.* cap. xv, per sapientiam accipit Angelos primo a Deo creatos: « Sapientia, inquit, quæ creata est, intellectualis est natura, quæ contemplatione luminis lumen est; dicitur enim et ipsa, quamvis creata, sapientia, etc. Ergo, quia prior omnium creata est quædam sapientia, quæ creata est mens rationalis et intellectualis castæ civitatis tuæ, matris nostræ, quæ sursum est, et libera est, et æterna in cælis; etsi non invenimus tempus ante illam, quia et creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creatura est; ante illam tamen est ipsius Creatoris æternitas, a quo facta sumpsit exordium, quamvis non temporis, quia nondum erat tempus; ipsius tamen conditionis suæ. » Videtur hic sentire S. Augustinus Angelos creatos esse ante mundum et tempus, quod olim plures Patres Græci senserunt; sed jam ex Concilio Lateran. certum est eos non ante, sed simul cum mundo creatos esse, ut ostendi *Genes.* cap. i.

Rursum et potius sapientia ab ævo, id est, ab

æterno, creata, id est, creati decreta est; prædestinata enim a Deo fuit ejus creatio ab æterno: hanc enim, ut derivatam a sua prima et increata Sapientia, ac suo tempore creationi applicandam, et creaturis communicandam ab æterno intellexit, suoque intellectui ac voluntati objecit Deus, volens eam creare juxta rationes et modos ab intellectu sibi propositos. Ita D. Thomas I. p. *Quæst. xli*, art. 3. Sic enim Hebræi sæpe usurpant verba realia pro mentalibus aut verbalibus: ut, cum Apostolus, II *Timoth. i*, vers. 9, ait gratiam Christi ante tempora sæcularia nobis esse datam, id est, dari decretam et prædestinatam. Et Jeremias, cap. i, 10, ait se constitutum super regna, ut ea evellat, destruat et disperdat, id est, evellenda, destruenda et disperdenda prænuntiet et quasi vice Dei decernat. De sapientia creata accipere videtur Syrus, dum vertit: « Super hæc omnia (puta, super arenam maris, pluviam guttas, dies sæculi, altitudinem cæli, latitudinem terræ, ac abyssum, de quibus sermo præcessit) multiplicata est sapientia, et roborata est (vel prævaluit) fides ab ante,» vel ab initio. Ubi sapientiam videtur interpretari fidem, sicut noster interpretatur intellectum prudentiæ; quia fides docet et suggerit dictamina sapientiæ et prudentiæ. Arabicus Syro consentit, vertitque: « Magis quam hæc omnia multiplicata est sapientia, confirmata est fides. »

Maxime vero creata, id est, creati prædestinata est Sapientia incarnata, puta, Christus homo. Hinc enim proprie competit esse creatum in tempore secundum humanitatem, et ab æterno esse genitum secundum divinitatem. Ita Rabanus hic, ac S. Athanasius serm. 3 *Contra Arian.*; Nazianzenus orat. 4 *De Theol.*; Cyrillus lib. V *Thesauri*, cap. iv, et S. Augustinus lib. V *De Trinit.* cap. xii. Rursum, Christus prior omnium creatus est, et, ut ait Sapiens *Prov. viii*, 22, fuit *initium*; hebræi *rescit*; græce, ἀρχή, id est, principium et principatus, « viarum Domini; » quia Dominus Christo operum suorum primatum addixit; fecitque ipsum caput omnium suarum prædefinitionum, prædestinationum et prædestinatorum, effectuum, creaturarum, donorum, gratiarum et virtutum, quas ab illo et per illum in cæteros Sanctos, quasi per influxum capitis in membra derivat. Unde S. Ambrosius lib. *De Interpellatione Job*: « Soli Christo, inquit, servabatur magnarum prærogativa virtutum, quia ipse est virtutum principium, sicut dixit Dominus creavit me principium viarum suarum. » Et S. Basilius in *Apolog. ad Cæsarianos*: « Christus, inquit, principium Evangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum, » ut per nos ruinæ Angelorum, æque ac hominum, instaurentur et reparentur.

Tertio, sapientia, id est, sapientiæ objecta et dictamina ab æterno fuere creata, id est, elicita et dictata a mente Dei; ac decreta, ut in tempore crearentur, ac communicarentur Angelis, hominibus, cæterisque creaturis.

Rursum aliqui sic exponunt: Sapientia creata est prior omnium, hoc est, sapientia facta est prior omnium; sapientia præfecta est omnibus; sapientia donata est hac dignitate, ut esset prior et princeps omnium; ut, scilicet, ipsa esset idea, exemplar, et architecta omnium rerum creandarum; verbum enim *creo*, subinde idem esse quod *præficio*, ut cum dicimus: Rex creat principes, duces, magistratus. Unde Syrus vertit: Super omnia hæc multiplicata est sapientia, et prævaluit. Sic illud *Prover. viii, 22*: « Dominus creavit me initium viarum suarum; » juxta Septuag. S. Athanasius *ad decreta Nicenæ Synodi* sic exponit: « Dominus præfecit me operibus suis incipiendis rebusque inchoandis. » Huncque maxime genuinum esse loci illius sensum, censet noster Salazar. Sed ille huic loco non ita congruit. Nam explicans subdit Siracides: « Et intellectus prudentiæ ab ævo. » Agit ergo de prioritate ævi et temporis, non præeminentiæ et præfecturæ. Sensus ergo jam datus potius est ætiologicus et causalis, quam proprius et formalis. Causa enim et finis, cur prior creata sit sapientia, fuit, ut ipsa esset cæterorum omnium creandorum et agendorum idea, exemplar, causa et architecta.

ET INTELLECTUS PRUDENTIÆ. — Vatablus: « Et prudens intelligentia. » Jam dixi can. V, sapientiam nunc vocari intellectum, nunc prudentiam, nunc scientiam, etc. Sapientia enim vocatur, quatenus sapit res veras et cælestes, vereque facit sapientem. Eadem dicitur intellectus, vel intelligentia, quatenus sublimis est, et non nisi intellectu ab Angelis et hominibus intelligentibus percipitur. Eadem dicitur prudentia, quatenus prudenter dirigit actiones hominis et Angeli ad bonum, honestum et debitum finem. Unde Platonici, quos sequitur S. Augustinus, dicebant rationem nostram, cum contemplatur summa, vocari rationem et sapientiam; dum vero curam habet de infimis, vocari prudentiam. Sensus ergo est, *q. d.* Dei sapientia non solum divina aspicit, ut sapientia; sed etiam ad humanam miseriam et ignorantiam se demittit, ut eam doceat prudenter agere, eaque ratione prudentiæ rationem et nomen induit. Rursum Palacius: Intellectus, ait, idem est quod acumen; *q. d.* Sapientia est acumen prudentiæ quod fuit ab æterno; sapientia enim est sublimitas et immensitas prudentiæ. Sic dicitur, vers. 24: « Scientiam et intellectum prudentiæ sapientia compartietur, » id est, sapientia dat scientiam et acumen prudentiæ.

AB ÆVO. — Id est, ab omni æternitate, vel ab omni tempore imaginario, quod mente fingimus æternitati coexistisse, id est, ut Apostolus loquitur, a temporibus æternis, *Rom. xvi, 25*. Fuit enim ab æterno sapientia increata in Deo formaliter; creata vero fuit in eo eminenter, objective, exemplariter et efficienter, sive ut in causa exemplari et efficiente, uti jam dixi. Hæc est quarta sapientiæ laus, scilicet, quod sit æterna.

Ex dictis liquet Dei sapientiam non cognoscere futura, quæ necdum in tempore existunt, ex eo quod illa realiter præsentia sint ævo, sive æternitati: hæc enim realis presentia aliud esse nequit, quam realis coexistentia cum æternitate. Atqui res futuræ non coexistunt æternitati, antequam existant in seipsis secundum esse suum creatum; coexistere enim alteri supponit existere in se, tanquam quid prius. Unde non coexistunt æternitati, nisi suis temporibus, dum singula suo ordine promuntur, et suas essendi vices subeunt. Quare hæc coexistentia nihil juvat ad illa intuenda tanquam præsentia, priusquam fiant, et multo minus ut videantur ab æterno; oportet enim illa non solum coexistere æternitati, sed coexistere ab æterno, ut ab æterno tanquam præsentia videri possint.

Nec obstat, quod æternitas ambiat totum tempus; quia non ambit simul toti tempori coexistendo: coexistit enim illi successive, non successione sui, sed temporis. Allabuntur enim novi dies prioribus præterlabentibus; et dum hic dies præsens est, coexistit æternitati secundum aliquid indivisibile sui, sed cras non coexistet, sicut nec heri coexistit: sicut in flumine allabuntur novæ aquæ, et tangunt rupem flumini insidentem; sed statim transeunt, nec redeunt amplius. Totus rerum cursus ab initio mundi usque ad finem, est instar fluminis, sub æternitate, tanquam sub rupe quadam immobili, transeuntis. Itaque, sicut rupes illa non simul coexistit, nec simul tangit omnes fluminis partes, sed successive: sic nec æternitas simul rebus omnibus coexistit, sed successive, prout illæ successive esse accipiunt.

Radix ergo et origo, cur Deus omnia videat et prævideat, est infinita efficacitas oculi divini, cujus radius se extendit per totum tempus, tangens et incurrens in omnia, quæ in aliqua parte temporis existunt: quo enim vis visiva est major, eo longius se extendit. Sicut igitur oculus corporeus maximæ acrimoniæ in altissima specula constitutus, simul videret totam viam, et omnes in principio, medio, vel fine viæ constitutos: ita oculus divinus, super omnia temporalia et mutabilia elevatus, fertur in totum temporis decursum, et in omnia, quæ per totum tempus fiunt, singula ab æterno quasi tangens, secundum loca et tempora, quibus esse accipiunt. Nec aliter illa videt, cum jam sunt, quam antequam essent, aut cum esse desierint; sed semper eodem modo illa intuetur, secundum omnem statum, quem toto temporis successu habent. Quare, etsi continua in rebus sit variatio, in visione tamen illius non est ulla successio, sed summa immutabilitas. In hac visione, quam et *præsentiam* vocamus, omnia sunt facta, quæ futura sunt: « Ordo temporum, inquit D. Prosper *sentent. 57*, in æterna Dei sapientia sine tempore est, nec aliqua apud illum sunt nova, qui fecit

Futura non sunt realiter præsentia æternitati.

quæ futura sunt. » Ita noster Lessius *De Attrib. divin.*, lib. *De Æternitate Dei*. Deus enim, ex altissima æternitatis specula, omnes seculorum temporumque decursus prospicit, et eminens quasi cominus intuetur.

Vers. 5.
Fons sapientie,
verbum
Dei,
quod?

5. FONS SAPIENTIE, VERBUM DEI IN EXCELSIS. — *q. d.* Verbum Dei excelsi in cælis excelsis habitans, est fons sapientiæ. Solet in Script. sapientia comparari aquæ, flumini, mari, ob multas ejus cum his analogias; quia scilicet, sicut aqua aridam, plantas et homines sitientes; sic sapientia mentes aridas et sitientes irrigat, saturat, inebriat, vivificat, lætificat, imprægnat, fecundat. Unde illud cap. XXIV, 40: « Ego sapientia effudi flumina; ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio; ego quasi fluvii Dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso. » Ita hic eidem illam comparat Siracides, *q. d.* Sicut aqua in visceribus terræ collecta erumpit in fonte, ibique primo se ostendit et communicat, ut sit et vocetur fons aquarum, ex quo hinc inde rivuli derivantur: ita sapientia primitus collecta in Deo (in eo enim suam habuit originem et collectionem, ut dixi vers. 1), primo se communicavit et quasi erupit in Verbo, illudque constituit fontem sapientiæ, ex quo omnes ejus rivuli in homines, Angelos, cæterasque creaturas derivarentur. Verbum Dei est duplex: essentialis, commune toti S. Trinitati; et notionalis, proprium Filio. Verbum enim mentis est ipsa mentis conceptio et intellectio. Sicut ergo conceptio et intellectio in divinis est duplex: essentialis, qua intelligit omnia Pater, Filius et Spiritus Sanctus; et notionalis, qua dicitur et prodicitur Filius, sic prorsus est et Verbum.

Respon-
deo
Primo.

Magis tamen proprie accipias Verbum notionale, sive Filium cum S. Augustino lib. XV *De Trinit.* cap. XI, quia hic proprie dicitur Verbum, estque fons sapientiæ manans a Patre. Ejus vero meminit, ut significet sapientiam homini petendam a Christo, qui est Verbum Dei cæleste, ab omni impuritate terrestri alienum, rectum, sanctum et perfectum, a quo proinde manant mandata æterna, quæ scilicet in se firma et constantia sunt, durantque semper, ac sui observantem deducunt ad beatam æternitatem. Verbum ergo essentialis est ipsa conceptio, et jussio Dei, qua scilicet omnia in sapientia dixit, jussitque fieri dicens: Fiat lux, sol, sidera, homines, animalia, etc. Genes. I, ac illico facta sunt. Simile est Verbum notionale: utrumque increatum est. Divine S. Dionysius *De Divin. Nomin.* cap. VII: « Verbum, inquit, Deus cum laude appellatur a Scriptis divinis, non solum propterea quod et verbum, seu rationem, et mentem, et sapientiam supplet; sed etiam quod omnium causas in se æquabiliter anticipatas habeat, quodque per omnia vadat, perfringens, ut scriptum est (Sapient. VIII), usque ad finem omnium. » Ac post pauca subdit: « Hoc verbum est simplex vere-

que existens veritas: circa quam ut puram, et nusquam aberrantem universorum cognitionem fides divina consistit, stabile credentium firmitermentum; quæ quidem hos in veritate collocat, atque in ipsis collocat veritatem identitate quadam nunquam dissuasibili. » Hæc est quinta sapientiæ laus, quod ipsa sit intellectio et verbum mentis divinæ, quo Pater se et omnia cognoscendo, se et omnia dixit. Eructavit enim Pater verbum bonum, *Psal. XLIV. 1.*

Posses secundo hic accipi verbum creatum, Secundo. puta, lex creaturis omnibus decreta, dataque a Deo; lex, inquam, tum naturalis, uti est lex cælorum, aquæ, ignis, id est, status eorum, cursus et ordo eis præfixus et inditus a Deo, juxta illud: « Ordinatione tua perseverat dies, » *Psal. CXXVIII, 91.* Et: « Statuit ea in æternum, et in seculum seculi, » *Psal. CXLVIII, 6.* Tum moralis, uti est lex naturalis et positiva data hominibus et Angelis: hæc enim eos deducit ad fontem sapientiæ, imo est eis fons et scaturigo sapientiæ. Ita Pineda lib. III *De Rebus Salom.* cap. XXVI, n. 6. « Fons, inquit, sapientiæ Verbum Dei in excelsis: et ingressus (viæ, aditus, itinera) illius, mandata æterna » (quæ perpetuo servanda præcipit supremus legislator Deus): sicut enim eadem via est, iter idem, idemque impetus humanæ mentis per mandatorum custodiam ad promerendam sapientiam, et videndum primum illum atque celsissimum divinæ lucis fontem: ita idem ejusdem a Deo sapientiæ hominibus communicatæ effluxus est et cursus, per eadem mandatorum itinera sapientis et excurrentis, et nunquam a Deo, id est, a sua scaturigine aberrantis; sicut scriptum est *Joan. VI:* « Omnis, qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. » Quod si sapientiæ rivulus totus insumatur, vel in quærendis terrenis opibus, vel in consecrandis vite animalis voluptatibus, vel in ambiendis vanissimis honoribus, ac nihil divinum quærat: « non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica. Quæ autem desursum est sapientia, plena fructibus bonis, » etc. *Jacob. cap. III, 15.*

Denique Palacius explicat, *q. d.* Verbum Dei Tertio. est fons, puteus, mare et oceanus sapientiæ: Nam, ut ait S. Augustinus serm. *De Samaritanis*, « Omnis puteus fons est: ergo Verbum Dei, quod mare est sapientiæ, utique et fons erit sapientiæ. » S. Gregorius Nazianzenus vero orat. *De Theolog.* « Hæc tria inquit, distinguuntur, fluvius, fons, oculus fontis. Fluvius manat ex fonte; fons efficitur ex oculo; ex oculo bullit aqua, quæ facit fontem; e fonte prodit aqua, quæ efficit rivum. » Aptè ergo Verbum nuncupatur fons ex oculo, id est, ex mente Patris emanans: mens enim Patris est quasi oculus semper apertus ad intuendum se, et intelligendum omnia. Ex hoc fonte, puta Verbo, manant rivuli, id est, creaturæ omnes.

Scrutati sunt veteres per multa annorum sæcula fontem seu originem Nili, nec potuere reperire. Unde Lucanus lib. X:

Arcanum natura caput non prodidit ulli,
Nec licuit populis parvum te, Nile, videre,
Amovitque sinus, et gentes maluit ortus
Mirari, quam nosse tuos.

Origo
Nili in
Congo.

Nostro tandem sæculo cognitum est, Nilum oriri apud Æthiopes, puta, in quodam Africae lacu in regno Congensi, uti observarunt Lusitani, qui illa loca lustrarunt.

Magis scrutati sunt Philosophi fontem sapientiae, sed irrito conatu. Illum ergo hic Siracides designat, indicatque esse Verbum Dei in excelsis; ut significet, frustra quæri in terris, cujus scaturigo est in cælis: in Æthiopia, inquam, hoc est, in splendore et ardore divino SS. Trinitatis, juxta illud *Psal. cix*, vers. 3: « Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum: ex utero ante luciferum genui te. » Ait ergo: « Fons sapientiae, Verbum Dei in excelsis, » *q. d.* Verbum Dei Patris æternum, fons est omnis sapientiae, a quo omnes creaturæ, omnes Angeli et homines suos sapientiae rivulos hauriunt et mutuuntur. Porro fons hic sapientiae divinæ suum habet in Deo et Verbo objectorum ordinem, juxta nostrum modum intelligendi. In *primo* enim signo rationis, fertur in divinam essentiam et personas divinas: in *secundo*, in omnia possibilis: in *tertio*, in omnia opera possibilis: in *quarto*, in omnia futura ex hypothesi: in *quinto*, in omnia futura absolute. Unde merito dictum a Propheta: « Sapientiae ejus non est numerus. »

Quocirca omnes res creatæ, vel creandæ et posibles, sunt in divina essentia, tanquam in primordiali rerum fundo et fundamento; in potentia, ut in causa effectrice ex nihilo; in sapientia formaliter et objective, et velut in causa exemplari. Sapientia primo, in essentiam conversa, eam omnino comprehendit, se illi exæquans, et prorsus commetens. Ex vi hujus comprehensionis sequitur immediate omnium possibilitium conceptio, seu effectio: ex hac omnium operum et effectuum, quæ a creatura, tam possibili quam existente, fieri possunt, distincta notitia: hinc omnium eorum, quæ quavis hypothesi futura essent, clara intuitio: denique omnium reipsa, vel præsentium, vel præteritorum, vel futurorum æterna visio. Hoc modo et ordine sapientia Dei in quinque velut sphaeras objectorum et intelligibilium procedit; et quidquid attingit reliquorum, ex vi comprehensionis essentiae attingit, quæ omnium possibilitium ratio prima est et fundamentum. Itaque in Deo est non solum universitas sapientiae et intelligentiae, sed etiam universitas objectorum et intelligibilium.

Moraliter S. Augustinus in *Psal. xxxv*, vers. 10: « Quoniam apud te est fons vitæ: et in lumine tuo videbimus lumen. Quis est, ait, fons vitæ,

nisi Christus? Venit ad te in carne, ut irrigaret fauces tuas sitientes. Satiabit sperantem, qui irrigavit sitientem. Quoniam apud te est fons vitæ: et in lumine tuo videbimus lumen. Hic aliud est fons, aliud lumen: ibi non ita. Quod enim est fons, hoc est et lumen. Fons est, quia satiat sitientes: lumen, quia illuminat cæcos: ibi non fatigaberis, quia fons est: non tenebraberis, quia lumen. » Idem in *Psal. xli*, 1: « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Eia, fratres, ait, aviditatem meam capita, desiderium hoc meum communicate, simul amemus, simul in hac siti exardescamus, simul ad fontem intelligendi curramus. Desideremus ergo velut cervus fontem. » Et inferius: « Curre ad fontes: desidera aquarum fontes. Apud Deum est fons vitæ, et insiccatibilis fons: in illius luce lumen inobscurable. Lumen hoc desidera; quemdam fontem, quoddam lumen, quale non norunt oculi tui: cui lumini videndo oculus interior præparatur, cui fonti hauriendo situs interior inardescit. Curre ad fontem, desidera fontem: sed noli utcumque; noli, ut quaecumque animal currere: ut cervus curre. Quid est, ut cervus? Non sit tarditas in currendo, impigre curre, impigre desidera fontem. Inveniemus enim insigne velocitatis in cervo. » Et post nonnulla, suggerit obicem hujus cursus ad sapientiam tollendum, scilicet, concupiscentias: « Quomodo inquit, concupiscis fontem sapientiae, cum adhuc laboras in veneno malitiæ? Interfice in te quidquid contrarium est veritati: et cum te videris tanquam vacare a cupiditatibus perversis, noli remanere, quasi non sit quod desideres: est enim aliquid quo te tollas, si jam egisti in te, ut non sit impeditor contra te. »

IN EXCELSIS. — Potest hoc accipi quasi epithetum Dei, *q. d.* « Verbum Dei qui celsissimus est, » ita Tigrina; aut ut epithetum sapientiae, indicans ejus situm et locum, *q. d.* Fons sapientiae non oritur in imis terræ vallibus, sed in excelsis cælorum montibus, indeque in terram defluit: quia fons hic non est terrenus, sed cælestis et divinus, puta, Verbum Dei.

ET INGRESSUS EJUS (*παραλαβὴ αὐτῆς*, id est, viæ ejus, scilicet, sapientiae, per quas ipsa incedit et egreditur, sunt) MANDATA ÆTERNA. — Persistit in metaphora aquæ et fontis, *q. d.* Sicut fons per certas vias, semitas, alveos et canales labitur et defluit in vicinos agros et vineas; ita fons sapientiae, puta, Verbum Dei, per certas vias et canales sapientiam eructat et derivat in homines, Angelos, omnesque creaturas: viæ hæc, sive canales, sunt mandata Dei æterna, puta, æternæ Dei ordinationes et constitutiones; et, ut S. Augustinus ait lib. IX *Civit. xxii*, sunt æternæ Dei leges, quæ in ejus sapientia et Verbo vivunt, in quibus Angeli cursum et ordinem mundi, suumque et hominum legunt, discuntque, quid sibi, quid hominibus

Ingressus sapientiae, mandata æterna, quo sensu? Respondet primo.

Ordo
cognitio-
rum in
Deo.

facto sit opus, ut sapienter secundum Dei legem vivant, quo sancte vitam transigant, et beatam vitam ac æternitatem celestem assequantur. Sicut enim vers. præc. ostendit sapientiæ originem et statum; ita hic ostendit ejusdem ad creaturas progressum et profluxum. Hæc est sexta laus sapientiæ.

Secundo. *Secundo*, Jansenius sic explicat, *q. d.* Ingressus, sive viæ, id est, modi et rationes, juxta quos sapientia in gubernandis creaturis procedit, sunt fixæ et perpetuæ instar mandatorum æternorum; quia ipsæ sunt perpetuæ Dei ordinationes, mandata et decreta, quas Deus homini, Angelo et singulis creaturis quasi legem vivendi et agendi præstituit et præfixit, juxta quas sapientia ingrediendum et vivendum exigit. Hic sensus ex parte convenit cum primo.

Tertio. *Tertio*, alii, *q. d.* Ingressus, id est, viæ, quæ ducunt ad sapientiam, sunt mandata Dei in æternum duratura. Vis ergo sapientiam consequi? vis iter ad eam nosse et capessere? serva Dei mandata: hæc te recta ad illam ducent. Sicut enim via vitæ vocatur via ad vitam: sic via sapientiæ vocatur via ad sapientiam. Unde Tigurina non tam ad verbum quam paraphrasticè vertit: « Fons sapientiæ, sermo Dei excelsissimus est; et aditus, sempiterna ejus præcepta. » Sic et Palacius.

Quarto. *Quarto*, Lyranus: Fons, ait, totius sapientiæ creatæ est Verbum Dei, quod ingrediens in montem Sina dedit Judæis mandata Decalogi, quæ sunt æterna; quia juris naturæ, ideoque semper obligant et durant.

Allegor. Allegorice Rabanus, et S. Bernardus *serm. in Nativit. B. Mariæ*, de Aquæductu: Fons sapientiæ Evangelicæ est Verbum incarnatum. Unde, cum Verbum per carnem assumptam ingressum est in orbem, dedit ei mandata æterna, puta, præcepta Evangelii. Lex enim Evangelii post legem naturæ et Mosaicam est tertia et ultima; nec ei alia succedet, sed durabit in æternum, suosque cultores transcribet cælo, et beatæ æternitati. Unde S. Fulgentius lib. *Ad objectiones Arian.* in III resp.: « Quod, inquit, initium viarum Domini creatus est Filius, quid est aliud, nisi quod ipse via nobis est factus, ut eo duce et rectore per adoptionis, quam recepimus, gratiam, ad virtutum nobis profectum pateret ingressus. » Quocirca S. Justinus philosophus et martyr sub annum Christi 130, cum, quærens sapientiam, varias philosophorum sectas pererrasset, et nullibi eam invenisset, a sene quodam sibi apparente audivit: « Id quod tam anxie quæris, non nisi in schola Christi fas est reperiri. At tu votis et precibus tibi ante omnia lucis portas aperiri opta: neque enim ab aliquibus perspicuntur aut intelliguntur, præterquam si Deus et Christus eis concesserit intelligentiam. » Huic credens et obediens Justinus, et christianus, et philosophus, et martyr effectus est. Ita ipse refert *Dialogo cum Tryphone*.

Et Origenes, homil. 3 *in Josue*: « Incarnatio, inquit, Salvatoris non nobis merum ingressit et integrum deitatis aspectum; sed tanquam per fenestram fecit nos per incarnationem suam lumen deitatis aspicere. » Accedit Hugo, qui minutim multiplices hos Sapientiæ incarnatæ, puta, Christi, ingressus recenset. Primus, inquit, est in utero Virginis Deiparæ per incarnationem; secundus est in mundum, per nativitatem; tertius in Jordanem, per declarationem: baptizatus enim a Joanne in Jordane, eo indicante, et Patre e cælis detonante: « Hic est Filius meus dilectus; » agnitus fuit esse Dei Filius, et Messias; quartus in infernum, ad patrum liberationem; quintus in cælum, per ascensionem.

Tropologice multiplices, varii et incomprehensibiles sunt Dei ingressus in animam, quibus eam ad se trahit, illuminat, immutat, evehit, inflammat. Sic S. Paulum vocavit per se visibiliter, eum fulgure siderans et prosternens, *Act. IX, 3*. Cornelium vocavit per Angelum, *Act. X, 3*. Eunuchum Candacis reginæ vocavit per Philippum, *Actor. VIII, 29*. Alios vocat per flagella, alios per beneficia: hos per præceptores et concionatores; illos per libros et exempla Sanctorum, ut vocavit S. Augustinum. Sancti et contemplativi miros Dei ingressus, instinctus, elevationes, raptus, quibus eos docet praxem omnium virtutum, modos orandi, contemplandi, etc., sentiunt, nec eos comprehendere possunt.

6. RADIX (Syrus vertit, *radices*; et Arabicus, *Vers. 6. fundamenta*, in plurali) SAPIENTIE CUI REVELATA EST, ET ASTUTIAS ILLIUS QUIS AGNOVIT? — *q. d.* Nemo sapientiæ originem, rationes et modos plene cognoscit: quia radix sapientiæ est Deus, quem nemo perfecte intelligit; licet ramos quosdam sapientiæ a Deo in se derivatos, aliquo modo quisque cognoscat. Unde Lactantius lib. III *De Falsa sapientia*, cap. VI: « Ubi ergo, inquit, sapientia est? ut neque te omnia scire putes, quod Dei est; neque omnia nescire, quod pecudis: est enim aliquid medium, quod sit hominis, id est, scientia cum ignorantia conjuncta et temperata. Scientia in nobis ab anima est, quæ oritur e cælo: ignorantia a corpore, quod est e terra. Unde nobis et cum Deo, et cum animalibus est aliqua communitas. Ita, quoniam ex his duobus constat elementis, quorum alterum luce præditum est, alterum tenebris; pars nobis data est scientiæ, pars ignorantie: per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licet. » Alii per radicem sapientiæ intelligunt timorem Domini: hic enim statuitur initium sapientiæ: pauci enim illo ævo cognoverunt Deum, Deique timorem, id est, religionem et cultum.

« *Astutias*, » vel, ut Vatablus, *calliditatem*, Græce *πρωοργυρια*, in bonum capit Siracides, æque ac Septuaginta in Proverbiis: hos enim sequitur. Ita D. Thomas I II, *Quæst. XIX, art. 7, ad 2*: « Dicendum, inquit, quod timor Dei comparatur

ad totam vitam humanam per sapientiam Dei regulatam, sicut radix ad arborem. Unde dicitur *Eccli. 1*: Radix sapientiæ est timere Dominum. Rami autem illius longævi. Et ideo, sicut radix virtute dicitur esse tota arbor: ita timor Dei dicitur esse sapientia. »

« *Astutias*, » ergo vocat rationes sapientes, cautelas, circumspectiones, quas Deus ubique in operibus suis faciendis et gubernandis adhibet: has enim nemo plene pervestigare et comprehendere potest. Unde Syrus verit, « arcana intelligentiæ quis cognoscit? » Idipsum representarunt Ægyptii hieroglyphico Isidis, sive Minervæ Saitanæ, in cujus templo hæc erat inscriptio: « Ego sum omne quod fuit, est, et erit; et meum peplum nullus adhuc mortalium evolvit: quem peperi fructum, sol est, » uti ex Plutareho et Proclo refert noster Nicolaus Causinus lib. I *Parabol. hist.* cap. LVI: hæc enim Isis, sive Minerva, erat symbolum sapientiæ cœlestis. Hoc est, quod de sapientia canit Baruch cap. III, 15: « Quis invenit locum ejus, et quis invenit thesauros ejus? Ubi sunt principes Gentium, qui in avibus cœli ludunt? qui argentum thesaurizant, et aurum, etc. Viam autem disciplinæ ignoraverunt. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam, quæ de terra est, etc.; viam autem sapientiæ nescierunt. »

Quocirca Lactantius lib. III *De Falsa sapientia*, impugnat Philosophos, qui se sapientiam invenisse jactabant; ac inter alia cap. XVI: « Quando, inquit, Philosophi esse cœperunt? Thales (ut opinor) primus: recens hæc quidem ætas. Ubi ergo apud antiquiores latuit amor iste investigandæ veritatis? » Et mox: « Seneca, nondum sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo seculis humanum genus sine ratione vixit. Quod irridens Persius: Postquam, inquit, sapere urbi cum pipere et palmis venit: tanquam sapientia cum saporis mercibus fuerit invecta; quæ secundum hominis naturam est, cum homine ipso cœperit necesse est: si vero non est, nec capere quidem illam posset humana natura. Sed, quia recepit; igitur a principio fuisse sapientiam necesse est. Ergo Philosophia, quia non a principio fuit, non est eadem vera sapientia: sed, videlicet, Græci, qui sacras veritatis Litteras non attigerant, quemamodum depravata esset sapientia, nesciverunt. Et ideo cum vacare sapientia humanam vitam putarent, Philosophiam commenti sunt, id est, latentem atque ignotam sibi veritatem disserendo eruere voluerunt, quod studium, per ignorantiam veri, sapientiam putaverunt. » Septima est hæc sapientiæ laus, scilicet, quod ipsa hominibus et Angelis sit incomprehensibilis.

Allegorice, radix sapientiæ est B. Virgo Deipara: hæc enim est mater Sapientiæ incarnatæ, puta, Christi. Unde a Patribus vocatur, et in Litanis invocatur *radix sapientiæ*, quam Deus crea-

vit in Spiritu sancto, ut dicam vers. 9. Hujus enim admirabilem conceptionem, nativitatem, præsentationem, vitamque angelicam in templo, annuntiationem, partum Verbi, etc., virtutes, dotes, prærogativas, excellentias, prudentiam et sapientiam nemo comprehendit; præsertim, quia ipsa sola Verbi incarnationem, nativitatem, infantiam, sapientiam, vitam et gesta per experientiam ocularem, auritam, sensibilem, et multo magis mentalem, puta, per illustrationem intellectus, et ardores voluntatis sibi a Verbo intra se concepto, et jugiter sibi præsentate assidue immisos cognovit, eaque S. Lucæ, ut ea in Evangelio conscriberet, ac Apostolis et fidelibus revelavit. Unde S. Thomas I *part.*, *Quæst. xxv*, art. 6, ad 4, quærens, an Deus possit creare creaturas perfectiores quam creavit, et illis rursum alias et alias perfectiores in infinitum, respondet posse; sed excipit tria, scilicet, incarnationem Verbi, maternitatem Virginis Deiparæ, et beatitudinem nostram, quæ sita est in visione et fruitione Dei: hæc tria enim, cum Deum involvant, imo pro objecto habeant, hinc nihil eis potest a Deo fieri melius; alioqui enim Deo aliquid esset præstantius. Quare sicut non potest esse perfectior homo, quam Christus, utpote homo Deus; nec perfectior felicitas, quam visio et possessio Dei: sic nec perfectior potest a Deo fieri mater, quam mater Verbi, utpote, Dei. « Quare hæc tria, inquit, habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus: ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo. » Denique ipsa est radix sapientiæ: quia illam supereminentem a Deo sibi infusam, Apostolis, cæterisque fidelibus communicavit, et indes se invocantibus communicat, uti communicavit S. Gregorio Thaumaturgo, jubens S. Joanni, ut illi traderet Symbolum formulæque fidei, quam Origeni, Ario et hæreticis opponeret. Item Alberto Magno, Ruperto Abbati Tuitiensi, S. Thomæ Aquinatis, aliisque pluribus. De hoc plura cap. XXIV, vers. 6 et sequent.

7. DISCIPLINA SAPIENTIE CUI REVELATA EST, ET Vers. 7.
MANIFESTATA? ET MULTIPLICATIONEM INGRESSUS ILLIUS QUIS INTELEXIT? — Idem dicit aliis verbis, quod dixit vers. præcedenti: unde hic versus deest in Græcis Complut. Romanis, et cæteris, ac nonnullis Latinis. *Disciplina ergo sapientiæ*, est ipsa ordinata sapientiæ methodus, dispositio et ratio, qua cuncta sapienter et ordinate agit, constituit et disponit. *Multiplicationem ingressus*, sive viarum ejus vocat multiplices providentiæ ejus vias et rationes, quas tam variis creaturis varias, sed cuique congruas et proprias adhibet et adaptat. Pro his omnibus Syrus et Arabicus habent duntaxat, « Arcana, vel secreta, intelligentiæ quis cognovit, vel comprehendit? »

8. UNUS EST ALTISSIMUS CREATOR OMNIPOTENS, ET Vers. 8.
REX POTENS, ET METUENDUS NEMIS, SEDENS SUPER THRONUM ILLIUS, ET DOMINANS DEUS. — « Illius, »

Allegor.
Radix
sapien-
tiæ B.
Virgo
est.

non sapientiae; Graece enim est masculinum, *σοφία*, sed Dei altissimi: « *illius* » ergo, id est, suum. Hebraei enim idem habent pronomen absolutum et reciprocum. Unde interpret Latinus unum cum altero saepe permutat, ut dixi in proemio. Jam subaudi, *agnovit, intellexit*, nam quaestioni propositae: Quis cognovit radicem, disciplinam, ingressus et vias sapientiae? respondet, Solus Deus altissimus. Rationem addit a posteriori, et quasi indicium ex effectu, quod, scilicet, ipse sit *primo*. « creator omnium: » per sapientiam enim sapienter creavit omnia; *secundo*, quod sit « omnipotens: » omnipotentiae enim directrix est sapientia; quia quidquid sapientia dicat sapienter posse fieri, hoc omnipotentia Dei efficere potest; *tertio*, quod sit « rex potens: » regi enim ad regendum opus est sapientia, eoque majori, quo majus est ejus regimen et potentia; *quarto*, quod sit « metuendus nimis, » puta, tremendus, venerandus et latria colendus, quem adorant Dominationes, et tremunt Potestates tanquam Numen, quod sapientissime et justissime omnia videat, provideat, praemiet, et puniat etiam gehenna et aeternis ignibus: unde quasi iudex et vindex sedet in throno suae majestatis et gloriae, quem describit Daniel cap. vii, 9, et S. Joannes Apoc. iv, 2, et Ezechiel cap. i, 26: vide quae illis locis annotavi; *quinto*, quod sit « dominans Deus, » ubique et semper, puta, in caelo et in terra per omnia secula. Ad hunc enim immensum dominatum immensa requiritur sapientia et providentia, ut omnia combinet, adaequet, disponat juxta cuiusque et totius Universi bonum.

Graeca hic de more concisa sunt, sicque habent: « Unus est sapiens (in se et per essentiam) metuendus nimis, sedens super thronum suum. » Sic et Syrus: « Unus est et terribilis solus Deus, quia ipse dominator est super omnes thesauros ejus, » scilicet sapientiae. Et Arabicus: « Unus est metuendus solus ipse, Deus dominans universis thesauris illius. » Septima ergo haec est sapientiae laus, quod, scilicet, tanta, tam sublimis, ampla et vasta sit, ut a nemine, nisi a solo Deo omnisciente et omnipotente, comprehendi possit. « Deus enim, » ait S. Anselmus in *Monologio*, cap. xv, « est summa essentia, et summa vita, summa ratio, summa salus, summa justitia, summa sapientia, summa veritas, summa bonitas, summa magnitudo, summa pulchritudo, summa immortalitas, summa incorruptibilitas, summa immutabilitas, summa beatitudo, summa aeternitas, summa potestas, summa unitas. » Et S. Cyprianus, lib. *Quod idola non sunt*: « Mundi unus est rector, qui universa quae sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior; nec comprehendi, tactu purior est; nec aestimari, sensu major est: et ideo sic eum digne aestimamus, dum inaestimabilem dicimus. » Et S. Bernardus, lib. V *De Consideratione*: « Quid est Deus? Voluntas omnipotens, be-

nevolentissima virtus, lumen aeternum, incommutabilis ratio, aeterna beatitudo. » Et infra: « Amat ut charitas, novit ut veritas, judicat ut aequitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, operatur ut virtus, tuetur ut salus, revelat ut lux, assistit ut pietas, etc. »

9. IPSE CREAVIT ILLAM IN SPIRITU SANCTO. — Graeca vers. 9. non habent « in Spiritu Sancto, sed tantum: « Dominus ipse creavit illam. » Nonnulla Latina legunt: « Ipse creavit illam Spiritus. »

CREAVIT. — Id est, elicuit, genuit, produxit, ut dixi vers. 4. Sed quomodo in Spiritu Sancto? nam Deus Pater non genuit Sapientiam, puta, Verbum, in Spiritu Sancto; sed potius per Verbum (ut ait S. Cyrillus lib. XII in Joannem, cap. lvi), et cum Verbo produxit et spiravit Spiritum Sanctum.

Respondeo primo, creata sapientia, de qua magis hic loqui videtur Siracides, creata est in Spiritu sancto: quia Deus Pater per Spiritum, et per amorem, quo volebat se suaque bona communicare creaturis, eas creavit in sapientia; et cum sapientia, quam eis indidit. Hanc enim quasi architectam creationis constituit, « et effudit illam super omnia opera sua, » uti subdit vers 11. Rursum hanc sapientiam Deus « creavit » ab aeterno, id est, creare decrevit et praedestinavit, concipiendo, scilicet, ideam mundi creandi, rerumque creandarum numeram et mensuram, ordinem et legem, praesertim quam Angelis et hominibus erat praescripturus, idque « in Spiritu Sancto, » id est, ex dilectione et amore creaturarum, Angelorum et hominum, qui amor attribuitur Spiritui sancto; quia Spiritus sanctus per voluntatem, et actum amoris notionalem Patris et Filii spiratur et producitur. Unde S. Athanasius, *Disputatio contra Arium*, ex hoc loco probat Spiritum sanctum esse Deum. Hic sensus, uti facilis, obvius et congruus; ita valde appositus est et genuinus: Siracides enim, aequae ac Salomon, de sapientia loquitur confuse et generatim. Unde quaedam dicit de ea, quae magis conveniunt increatae; quaedam quae magis creatae; et tale est hoc. Vult enim docere Deum ab aeterno decrevisse creare creaturas in sapientia ex amore, qui appropriatur Spiritui Sancto, non autem ob proprium aliquod commodum; ideoque hunc Dei amorem fuisse purum et sanctum; ac proinde opus hujus amoris, puta, mundum, Angelos, homines, legesque et praecipua eis a Deo praestituta et praefixa esse pura, sancta et omnino irreprehensibilia. Quae circa Syrus et Arabicus, pro *creavit eam*, vertunt, *manifestavit eam*.

Secundo, increata Sapientia, tam essentialis quam notionalis, creata, id est, producta et genita, est a Patre in Spiritu Sancto, id est, primo, ex spiritali sanctaque divinitate, et naturae divinae fecunditate quasi prodiit et emanavit: proprie enim essentialis Sapientia a Deo non est producta, nec genita, cum sit unum idemque cum Deo; sed nostro modo concipiendi dicitur producta

Sapientia creata in Spiritu sancto, quo sensu?

Respondeo primo.

Secundo.

eo sensu, quem jam assignavi. Nos enim concipimus et metimur divinam quæ non videmus, ex humanis et creatis quæ videmus. In his autem videmus sapientiam creatam prodire et produci ex spiritali natura, et præstantia intellectus angelici et humani. Igitur simili modo concipimus Sapientiam increatam quasi prodire ex immensa excellentia divinitatis, ita Jansenius, nam Spiritus Sanctus dupliciter accipitur: primo, notionaliter, quasi proprium tertiæ personæ sanctissimæ Trinitatis; secundo, essentialiter, quomodo Deus Pater est Spiritus Sanctus: si est enim ipse Spiritus, est et sanctus. Unde quidam codices *⇒ Spiritum Sanctum* scribunt minuscule s. Romani tamen, Plantiniani, et cæteri scribunt majuscule, quasi sit nomen proprium Spiritus Sancti. Quare secundo, increata Sapientia (puta, Verbum) creata, id est, producta, est in Spiritu Sancto, « non principative, quia Spiritus Sanctus non est principium Filii, sed comitative, » ait Lyranus. Itaque in Spiritu Sancto, id est, cum Spiritu Sancto, hic enim a Patre Filioque producit et procedit, ut intelligamus Spiritum Sanctum fuisse ab æterno simul cum Patre et Filio: Hebr. enim *וְיָ*, id est, in, sumitur pro *וְיָ* in, id est, cum, apud, juxta, cæterisque præpositionibus. Vel in Spiritu Sancto, quasi in fine et termino, q. d. Creatio, id est, productio Sapientiæ, id est, Verbi, non ibi stitit, sed ulterius processit, ac finita et terminata est in productione Spiritus Sancti; Pater enim gignendo Verbum, simul dedit ei fecunditatem spirativam, ut secum possit spirare et producere Spiritum Sanctum; hæcque vis in ratione Verbi includitur, adeo ut ipsum plane et per omnia perfectum non sit, donec spiret Spiritum Sanctum: in Spiritu Sancto enim terminatur omnis activitas, omnis productio interna deitatis, puta, Patris et Filii. Sic S. Augustinus lib. VI *De Trinit.* ait Patrem et Filium se invicem amare Spiritu Sancto, scilicet, amore, non essentiali et formali; sed notionali et producto, qui est finis et terminus amoris essentialis; « Nam Spiritus Sanctus, ait, est summa charitas, utrumque conjungens, nosque subjungens. » Et lib. V: « Communio quædam consubstantialis Patris et Filii, est amborum Spiritus Sanctus. » Sic idem Augustinus lib. LXXXIII *Quest.* ait Patrem esse sapientem sapientia genita, non formaliter: sic enim sapiens est, sapitque et intelligit sapientia essentiali et ingenta, sed effective et terminative; quia, scilicet, ejus intellectio notionaliter producit sapientiam genitam, sive Verbum, in eoque terminatur. Unde idem Augustinus lib. XV *De Trinit.* et lib. I *Retract.* cap. xxvi, docet proprie dicendum esse, Patrem non esse sapientem sapientia genita (quia Pater non accipit sapientiam a Verbo, sed potius Verbum eam accipit a Patre), sed propria et ingenta.

Tertio.

Tertio, Palacios sic exponit, q. d. Pater creavit, id est, possedit Filium, qui est in Spiritu Sancto, scilicet, cum quo est illi una natura: sicut enim

Pater est in Filio, ita Filius est in Spiritu Sancto, ut significetur hic trium divinarum *παρρησιας*, sive circuminsessio, de qua ex Damasceno alibi dixi. Cum enim una sit essentia trium personarum, hinc fit, ut Pater sit in Filio et Spiritu, et Filius sit in Patre et Spiritu, et Spiritus Sanctus sit in Patre et Filio, idque non tantum quoad essentiam unam et eandem, quæ tribus personis communis est, uti voluit Durandus in I, *dist.* 19, et alii nonnulli; sed etiam quoad ipsam personam. Quia enim eadem prorsus et individua est tribus personis essentia, hinc fit ut non sola essentia, sed et per eam persona quælibet alteri inexistat, uti docent S. Bonaventura, Marsilius, Scotus, et alii passim in I, *dist.* 19; qua de re alibi plura dixi.

Quarto, Theologi multi sic exponunt: Pater creavit, id est, genuit Sapientiam, puta, Verbum, ex cognitione Spiritus Sancti; quia genuit illud ex cognitione et comprehensione suæ essentiae, et omnium quæ in ea sunt: in ea autem est fecunditas spirandi Spiritum Sanctum, et possibilitas creandi omne possibile: quare ex cognitione Spiritus Sancti, et creaturarum possibilium, pariter ac essentiae divinæ, producitur et procedit Verbum, uti docet probabiliter Franciscus Suarez lib. IX *De Deo trino et uno*, cap. IV, V, VI, et alii, licet Gabriel Vasquez cum nonnullis id neget.

Allegorice Sapientia incarnata creata est in Spiritu Sancto: quia incarnatio fuit opus, non viri, sed Spiritus Sancti. Unde in Symbolo dicimus: « Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine. » Quocirca Angelus conceptum annuntians, Virgini quærenti: « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? » respondit: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. » Luc 1, 35. Ita Rabanus. Rursum Sapientia, imo Sapientiae æternæ mater, est B. Virgo: hanc creavit Deus in Spiritu Sancto, quia simul creata et repleta Spiritu Sancto fuit, uti decebat matrem Dei mox futuram, ideoque in gratia omnes homines et Angelos superavit: quare ejus gratiam solus Deus « dinumeravit et mensus est, » juxta illud Prov. ultim.: « Multæ filiae congregaverunt divitias, tu supergressa es universas. » Ita S. Bernardinus tom. II, *serm.* 1, *art.* 3, cap. 1. Hæc est octava sapientiae laus, scilicet, quod Deus eam creavit in Spiritu Sancto.

Ex dictis liquet, hunc locum non favere Græcis, qui dicunt et docent Spiritum Sanctum non procedere a Filio, sed a solo Patre: ob quem errorem ipso festo Spiritus Sancti, puta, Pentecostes, capta a Mahomete Turcarum Imperatore Constantinopoli, eversum est imperium Græcorum anno Domini 1453. Maluerunt Græci cum Latinis de Spiritu Sancto otiosis falsisque disceptare verbis, quam seriis contra barbaros decernere armis. Itaque justo Dei judicio ejusdem Spiritus sancti

festo illa acceperunt vulnera, quæ eorum dominis extrema fuerunt funera: ut, sicuti Constantinus primus ante mille annos, natus S. Helena, religione Catholica, et in Romanum Pontificem observantia eximius, conditor Constantinopolis, novæ Romæ dictæ, maximopere clarus exstitit; sic Drogates, Constantinus alter, Helena etiam natus, sed religionis Catholicæ desertor, et Pontificis Romani inimicus, Constantinopoli amissa, fuerit extremus, inglorius et infamis in omne ævum.

ET VIDIT, ET DINUMERAVIT, ET MENSUS EST. — Hæc tria antistropha sunt, et alternis respondent tribus interrogatis vers. 2, ibi enim interrogavit: « Quis sapientiam investigavit, dinumeravit, et dimensus est? » hic respondet, Deus « eam vidit, et dinumeravit, et mensus est, » *q. d.* Deus plane pleneque ab æterno cognovit sapientiæ naturam et quantitatem, tum discretam, puta, numerum; tum continuam, puta, molem et mensuram; Deus perspexit quæ et quanta esset sapientiæ; Deus ab ævo omnes sapientiæ rationes et modos numeratos et mensuratos habuit, secundum quos in tempore omnia creaturus et facturus erat, juxta illud *Sop. XVI*: « Omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti. » Loquitur enim de sapientiæ Dei architectonica, quam quasi ideam Deus architectus ab æterno in mente concepit et efformavit, ut juxta eam in tempore omnia in mensura, numero et pondere conderet. Licet ergo Dei sapientiæ in se sit infinita, et homini innumerabilis et immensurabilis; a Deo tamen, Deique mente, quæ pariter infinita est, quæque est fons et origo sapientiæ, numeratur, mensuratur et comprehenditur.

Nota \rightarrow *vidit*, id est, intime, penitus et funditus ejus naturam, proprietates et dotes introspexit et circumspexit, quasi captus ejus specie et pulchritudine: \rightarrow *mensus est*, non est in Græco.

Vers. 10. 10. ET EFFUDIT ILLAM SUPER OMNIA OPERA SUA, ET SUPER OMNEM CARNEM SECUNDUM DATUM SUUM (prout, scilicet, cuique eam dare et communicare voluit; Vatablus, « pro sua munificentia »), ET PRÆBUIT ILLAM DILIGENTIBUS SE. — Nona est hæc sapientiæ laus, *q. d.* Deus sapientiam ab æterno in mente sua reconditam, in tempore communicavit omnibus creaturis, etiam inanimis, sed magis animalibus, præsertim hominibus carne præditis; maxime vero hominibus et Angelis diligentibus se: \rightarrow *effudit*, significat largitatem beneficentiæ Dei, quod se suaque dona et sapientiam instar imbris vel torrentis copiosissime effuderit in mundum, præsertim in homines se diligentes: quia hos donavit fide, gratia et sapientiæ supernaturali, ut Deum cognoscant, ament et colant, itaque ad ejus visionem et fruitionem, in qua consistit perfectio et consummatio sapientiæ, perveniant. Hinc disce, magnam Dei sapientiam inditam esse cælis, elementis, arboribus, plantis, avibus, piscibus, etc.; hinc illa solertia avium in construendis nidis,

educandis fœtibus, cavendis noxiis, parando cibo; piscium in natando, comedendo, generando; animalium in vita sua et suorum tuenda, propaganda et propugnanda.

Sicut ergo artifex effundit artem suam in opus, quod ab arte producit: pictor enim, v. g. pingendo imaginem, similem suæ arti et ideæ quam mente concepit, ideam quasi in picturam confert et transfert: sic Deus quasi artifex et pictor universi, sapientiam et ideam suam quasi in illud contulit et transtulit, cum illud juxta illam, illique simile condidit. Unde Syrus vertit: « Manifestavit eam, et divisit eam omnibus operibus suis: cum carne secundum voluntatem suam dedit eam, et multiplicavit eam omnibus timentibus se; » Arabicus: « Patefecit eam, et revelavit eam, tum comprehendit eam, et præbuit illam: distribuit eam inter universam creaturam suam, super omnem virum ex hominibus secundum voluntatem suam, et multiplicavit eam in omnibus timentibus se. »

Contemplare hic, mirare et reverere sapientiam divinam esse primævum fontem, et primævum signaculum rerum omnium, quod omnia penetrat sua puritate et subtilitate, intrinsecus format et disponit omnia in omnibus. Considera ergo divinam sapientiam plenam esse notionibus et conceptibus rerum, veluti sigillis quibusdam, formandis creaturis secundum speciem cujusque idoneis. Sunt enim res creatæ veluti impressiones quædam et ἀπογραφαὶ divinæ sapientiæ: quam ob causam dicitur: « Et effudit illam (sapientiam suam) super omnia opera sua. » Et quemadmodum sigillum aquæ, vel alteri rei fluxæ impressum, si amotum fuerit, statim forma perit: ita nisi divinæ sapientiæ signaculum assidue formet et consignet creaturam, tota species et substantia rei evanescet. Itaque cuilibet rei creatæ suum hoc sapientiæ divinæ sigillum, quo ejus essentia ab intrinseco assidue formetur et conservetur, semper est intime præsens.

Ubi nota dignationem Dei creatoris, qui creaturas omnes, sed maxime homines, præsertim sanctos, evexit ad tantam dignitatem, quanta est similitudo Dei: omnes enim creaturæ sunt similes sapientiæ Dei; quia sunt similes suis ideis et exemplaribus, quæ vivunt in mente Dei, suntque ipse Deus. Si omnes creaturæ, ergo multo magis justi et sancti, de quibus proinde ait: « Et præbuit, » scilicet, se ipsam, et quasi se totam, « diligentibus se. » Nam, ut ait Ecclesiasticus c. III, 1: « Filii sapientiæ, ecclesia justorum, » id est, justi et sancti sunt filii sapientiæ, ac proinde justi participative sunt ipsa quasi sapientiæ; sicut filius hominis oportet sit homo. Hoc est, quod admiratur S. Joannes cap. I, vers. 12: « Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, etc., sed ex Deo nati sunt. » Jam occasione horum Deum timentium et diligentium, quorum quasi propria est sapientiæ, Siracides transit ad timorem Dei, secu-

Dei notionis sunt quedam sigilla rerum formandarum.

tus Salomonem dicentem : « Timor Domini, principium sapientiæ, » ut doceat viam et modum assequendi sapientiam, ita hactenus laudatum,

esse timorem, sive amorem Dei: timor enim filialis idem est cum amore, vel certe actus amoris et charitatis.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUÆ DOCET TIMORE ET AMORE DEI PARARI SAPIENTIAM.

Vers. 11. 11. TIMOR DOMINI GLORIA, ET GLORIATIO, ET LETITIA, ET CORONA EXULTATIONIS. — SYTUS : « Timor Domini gloria, et honor, et majestas, et corona gloriæ; » Arabicus : « Timor Domini in illa (sapientia) et honorificentia et majestas ipsius, et corona gloriæ et laudationis illius. » Est hic altera pars capituli, qua transit Ecclesiasticus a sapientia ad timorem et cultum Dei, tanquam unicum medium comparandæ sapientiæ. Jam « timor Dei, » est « gloria, etc. » non formaliter, sed causaliter. Est enim metonymia, q. d. Timor Dei est causa gloriæ, parit et conciliat gloriam æternam, tum in cælo, tum in terra; tum apud Deum et Angelos, tum apud homines. Timor quoque parit gloria-tionem ut, scilicet, de eo gloriari possit homo, sed in Domino : item affert lætitiā, quia affert bonam conscientiam, æque ac fiduciam in Domino, quæ duo sunt causa summæ lætitiæ. Insuper conciliat divinas consolationes et gaudia, quæ expertus Psaltes jubilabat : « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te ! » *Psal. xxx, 20.* Denique hic timor ornât hominem instar coronæ, sive diadematis exultationem afferentis : corona enim datur sacerdoti, sive pontifici, regi et triumphanti. Timens ergo Deum est quasi sacerdos coronatus et consecratus Deo.

Timens Deum est quasi sacerdos consecratus Deo.

Est ut reg. Idem destinatur, ut sit rex in cælo per gloriam; quod regnum in terra inchoat per gratiam; per hanc enim fit filius Dei, ideoque hæres regni ejus cælestis; ac proinde majus et certius per gratiam acquirit jus in regnum cæli, quam primogenitus regis habeat ad regnum patris terrenum. Hic enim ex hominibus jus habet, ille ex Deo. Unde ait S. Petrus *epist. I, cap. II, 9* : « Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. » Denique timens Deum est triumphator, ideoque coronatus : triumphat enim de peccato, mundo, carne et dæmone. Unde R. Simeon aiebat, « tres esse coronas, coronam legis, coronam sacerdotis, et coronam imperii : verum coronam bonæ famæ (ex sapientia et vita honesta) illustriorem longe et pretiosorem his omnibus esse. » Quocirca S. Chrysostomus *homil. 69, ad Pop.* : « Si Dei timorem, ait, habeamus, nihil nobis est opus : si vero hunc non habeamus, et si regnum ipsum possideamus, sumus omnium pauperrimi. Nihil æquale Deum timentis : timor enim Domini omnia superat; hunc itaque possideamus : omnia propter hunc faciamus, ut hunc assequamur timorem. » Plura vero *homil. 15 ad Pop.* in eandem sententiam scripsit : « Nisi bonum (ait) esset timor,

Et triumphator.

non multos impendisset Christus sermones et longos de pœna et supplicio loquens. Timor nil aliud est quam murus, et munimentum, et turris inexpugnabilis. Etenim multa nobis munitione opus est, quia multæ sunt undique insidiæ, » Denique S. Isidorus *lib. II Sent. cap. I*; « Omnis, ait, qui secundum Deum sapiens est, beatus est. Beata vita, cognitio divinitatis est. Cognitio divinitatis, virtus boni operis est. Virtus boni operis, fructus æternitatis est. »

Timor Dei hic intelligitur, Dei non tantum metus, sed et reverentia, observantia et cultus, seu *θεωσιμία*, et religio, ut vertit Vatablus, quæ est initium sapientiæ, ac nascitur ex amore. Est enim filialis, non servilis : quia enim fideles quasi filii summe amant Deum quasi patrem, hinc eum fiment et reverentur; omnes ejus leges, imo nutus observant; in omnibus ei placere satagunt, eaventque quam maxime, ne quid committant, quo vel in minimo eum offendant. Quocirca hic timor est causa gloriæ, lætitiæ et coronæ. Quapropter Lactantius, *toto lib. III et IV*, docet Philosophos omnes non habuisse veram, sed falsam sapientiam, eo quod caruerint vera Dei cognitione, cultu et religione, in qua sita est vera sapientia; ac inter alia *cap. II* : « Naturam hominis, ait, hanc Deus esse voluit, ut duarum rerum cupidus et appetens esset, religionis et sapientiæ : sed homines ideo falluntur, quod aut religionem suscipiunt omnia sapientia, aut sapientiæ soli student omnia religione, cum alterum sine altero esse non possit verum. Cadunt ergo ad multiplices religiones, sed ideo falsas, quia sapientiam reliquerunt, quæ illos docere poterat, deos multos esse non posse : aut student sapientiæ, sed ideo falsæ, quia religionem summi Dei omiserunt, qui eos ad veri scientiam potuit erudire. Sic homines, qui alterutrum suscipiunt, viam deviam, maximisque erroribus plenam sequuntur : quoniam in his duobus inseparabiliter connexis et officium hominis, et veritas omnis inclusa est. » Unde, *lib. III* concludens, ait : « Qui vult sapiens ac beatus esse, audiat Dei vocem, discat justitiam, sacramentum nativitatis suæ norit, humana contemnat, divina suscipiat, ut summum illud bonum, ad quod natus est, possit adipisci. Dissolutis religionibus universis, et omnibus quæcumque in earum defensionem dici, vel solebant, vel poterant, refutatis; deinde convictis Philosophiæ disciplinis, ad veram nobis religionem sapientiamque veniendum est; quoniam est (ut docebo) utrumque conjunctum. » Hinc timor Dei a Septuaginta *Proverb. I, 7*, voca-

tur *edreftum*, id est, pietas et religio, ut vertit Clemens Alexandrinus, II *Strom.* de quo plura vers. 16. Sic Abraham ait *Gen.* xx, 11: « Forsitan non est timor Dei in loco isto, » id est, forsitan in hoc loco non est Dei cultus et religio. Sic illud *Deut.* vi, 13: « Dominum Deum tuum timebis, » Christus explicat *Matth.* iv, 10: « Dominum Deum tuum adorabis. » Nam, ut Poeta ait,

Primus in orbe deos fecit timor.

Sic Job cap. 1, 4, vocatur « vir simplex et rectus, ac timens, » id est, colens, « Deum. » Similia sunt *psalm.* xxi, vers. 24, 25, 26, et alibi passim. Porro Siracides hic mire commendat Dei timorem, ejusque quatuordecim elogia et dotes recenset. Prima est hoc versu, quod timor Dei sit gloria, lætitia et corona exultationis.

Dotes 14
timoris
Dei.
Prima
dos.

Vers. 12.

12. TIMOR DOMINI DELECTABIT COR, ET DABIT LÆTITIAM, ET GAUDIUM, ET LONGITUDINEM DIERUM, — tum in hac vita, tum magis in futura. Ita Rabanus. Explicat quod dixit vers. præced. : « Timor Domini gloria, et lætitia, et corona exultationis. » Causas delectationis et gaudii ibidem recensuit. Syrus vertit : « Timor Domini lætificat cor, et lætitia et exultatio et vita æterna; » Arabicus : « Timor Domini lætificat cor, et est lætitia, et exultatio et vita permanens. » Vide Damascenum lib. I *Paral.* cap. iv, ubi inter alia citat auream gnomen Didymi : « Fieri non potest, ut qui timore Dei præditus est, meticulosus sit, cum illud monumentis proditum sit : præter eum ne quemquam alium timeas. » Nam, ut ait Nazianzenus *Iamb.* xv, « Lætitia est mentis diffusio; metus, ejusdem contractio; tristitia, morsus et turbatio. » Lætitia ergo excludit metum.

Nota *longitudinem dierum* : nam, ut præclare ait S. Augustinus in *Ps.* xciii : « Venale est quod habeo, dicit Dominus : tibi eme illud. Quid habet venale? Requiem, regnum. Quantum valet? Pretium ejus labor est. Quantum labor? Æterna requies æterno labore recte emitur : certe tantus debuit esse. Item sempiternus labor pro requie sempiterna. Decies centena millia annorum in labore quid valent? habent finem. Quod tibi dabo, ait Dominus, non habet finem. Qualis misericordia Dei! Nec dicit, Decies centena millia annorum labora : non dicit, Vel mille annos labora : non dicit, Quingentos labora : sed, Cum vivis, labora paucis annis. Inde jam requies erit, et finem non habebit. Ecce quantum pretium damus quodammodo unam siliquam, ad accipiendos thesauros sempiternos : siliquam laboris, ad requiem sempiternam. »

Vers. 13.

13. TIMENTI DOMINUM BENE ERIT IN EXTREMIS. — Nove Tigurina : « Religionem Domini colenti bene erit in extremis; » Syrus : « Qui timet Deum, bonus fiet finis ejus. Timenti ergo Dominum bene erit in extremis, » puta in morte, judicio et gloria cælesti : hæc enim sunt tria justi extrema sive novissima. Hæc secunda est dos timoris Dei. O quan-

Secunda
dos.

tum est bene et feliciter nobis aleam salutis cadere in illis extremis! In hoc enim puncto temporis jacimus aleam de tota æternitate, eaque vel felicissima, vel miserrima. Quam ergo gaudebit in extremis timens Deum, cum videbit aleam sibi cadere æternitatis beatæ! O quanta felicitas est ea potiri! o quantum est regnum cælorum, imo Deum possidere in æternum!

Præclare S. Gregorius X *Moral.* cap. xii : « Pœccatoris, ait, lumen in die, est obscuritas in vespere; quia in præsentis vitæ felicitate attollitur, sed adversitatis tenebris in fine devoratur : justo autem meridianus fulgor ad vespere surgit; quia quanta sibi claritas maneat, cum jam occumbere cœperit, agnoscit; hinc namque scriptum est : Timenti Deum bene erit in extremis. » Ita in extremis gavisus fuit anima Lazari, dum ab Angelis elata fuit in cælum, cum dives Epulo demersus sit in tartara, *Luc* xvi : de quo pulchre S. Chrysostomus hom. *de Divite et Lazaro* : « Factum est, ait, ut portaretur ab Angelis, et adduceretur, ne saltem ambulans laboraret. Portabatur post tot labores, quia defecerat : et portabatur ab Angelis; non suffecerat ad portandum pauperi unus Angelus; sed propterea veniunt plures, ut chorum lætitiæ faciant. Et portaretur ab Angelis: gaudet unusquisque Angelorum tantum onus tangere: libenter talibus oneribus prægravantur, ut adducant homines ad regna cælorum. »

Ita in extremis bene fuit S. Ambrosio, cum moriturus confidenter dixit : « Non sic vixi, ut me pudeat inter vos vivere; sed nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus, » uti refert Possidius in Vita S. Augustini, cap. xxvii; et S. Gerardo, fratri S. Bernardi, qui, ut ipse refert serm. 26 in *Cant.* in morte jubilabat : « Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis; » et Ven. Bedæ qui canens : « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, » animam Deo reddidit, ut habet ejus Vita.

Justi in
morte ju-
bilant.

Exempla.

S. Franciscus moriens, cum gravissimis arderet totius corporis doloribus, non nisi divinas laudes canebat, et alios canentes audiebat; cumque F. Elias eum increparet, dictitans illud tempus dandum esse lacrymis et penitentia, respondit, « non licere sibi aliter facere, cum sciret se brevi cum Deo fore. » Ita S. Bonaventura in ejus Vita.

S. Bernardus, primus S. Francisci socius, moriens : « Nunc, ait, sentio quid sit in Dei timore vixisse. Nunc enim pro toto mundo nollem me aliam vitam instituisse. Nunc gaudeo et exulto, quod mundum spreverim, quod in humilitate et paupertate Deo servierim. » Ita habent ejus acta in *Chronic.* S. Francisci.

S. Eligius, Noviomensis Episcopus, animam agens, discipulis osculo valedicens : « Jam non ultra, ait, loquar vobiscum, valete in pace. Redeat terra in terram. » Ac erectis in cælum oculis : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum

verbum tuum in pace. Memento mei, Christe redemptor, salvum me fac in regnum tuum cœlestē. Tu semper fuisti protector meus. In manus tuas commendo spiritum meum: manus tua me deducat in mansionem, quam præparasti timētibus te. » Ita refert B. Audeonus Rhotomag. episco. in ejus Vita.

S. Antoninus, Archiepiscopus Florentinus, in extremo vitæ spiritu canebat: « Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos, » uti refert Mainardus in ejus Vita.

S. Antonius de Padua jubilando B. Virginis: « O gloriosa Domina, excelsa super sidera, » etc.; ac intentis in cœlum oculis: « Video Dominum meum, » ei animam resignavit anno Domini 1231. Ita habet ejus Vita, cap. XXXVII.

S. Nicolaus Tolentinas, sex mensibus ante mortem, singulis noctibus audiebat concentum Angelorum, ut diceret: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo. » Moriturus vero exsultabat; rogatus causam, dixit: « Dominus meus Jesus Christus, suæ matri, et nostro Patri Augustino innitens, dicit mihi: Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui. » Ita habet ejus Vita.

Sic hoc seculo B. Petrus de Alcantara Ordinis S. Francisci, vir miræ orationis et austeritatis, flexis genibus moriens, exsultans ait: « Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi; in domum Domini ibimus. » Et noster Edmundus Campianus, damnatus ad mortem, cecinit: « Te Deum laudamus. »

ET IN DIE DEFUNCTIONIS (mortis et obitus, quo vita hac defungetur transiturus ad meliorem et beatam; unde Syrus vertit, « in ultimo dierum; » Arabicus, « in extremo vitæ suæ, ») BENEDICITUR, — tum ab hominibus, tum a Deo, cum audiet a Christo iudice: « Veni, benedice Patris mei; possides paratum tibi regnum a constitutione mundi, » *Matth. XXV, 34.*

Benedicetur ergo tum vocaliter, tum realiter; id est, benefiet ei: quia bonum felicitatis et regni æterni accipiet, quod est maximum. Unde Tigurina vertit: « In die obitus sui beabitur. » Quidam Græci codices legunt: εὐφρασε χάριτι, id est, inveniet gratiam, scilicet, coram Deo, ac per eam inveniet gloriam sempiternam. Quocirca in Scriptura benedictus dicitur, imo « beatus vir qui timet Dominum, » *Ps. CXI, 1.* Audi S. Chrysostomum in *Psal. LXIV*: « Si dixeris mihi ex Psalmis illud: Beatus, qui timet Dominum, et potueris scire quidnam sit id quod dicis; non divitem, non principem, non formosum, non eum qui valet viribus, non eum qui ædes possidet magnificas, non eum qui gerit magistratus, non eum qui regnum obtinet; nullum denique alium, nisi eum qui est pius et religiosus, qui studio sapientiæ tenetur, qui Deum timet, beatum dices, non solum propter futura, sed etiam propter præsentia: nam etiam in hac vita hic quoque est illo potentior. » Igitur Prosper lib. II *De Voc. Gent.*

cap. IX: « De timore (ait) Dei et sapientia in Ecclesiastico legitur: Corona sapientiæ, timor Domini: utraque autem sunt dona Dei. » Et paucis interjectis: « Beatus (ait) cui donatum est habere timorem Domini. »

14. DILECTIO DEI, HONORABILIS SAPIENTIA. — *Li- Vers. 11.*
berius suo more Tigurina: « Amor Dei præclara est sapientia. » Sensus est, *q. d.* Hic timor est, Dei dilectio et amor, in quo consistit vera, honoranda et summa sapientia. Qui amat Deum, hic sapit præ omnibus Philosophis et Theologis; hic enim sapit et cognoscit Deum practice et sapide, non speculative et aride. Unde S. Bernardus serm. 85 in *Cantic.*: « Quidquid, inquit, virtus elaborat, sapientia fruitur; et quod sapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus exsequitur, etc.: et si quis sapientiam, virtutis amorem definiert, non à vero deviare videbitur. Ubi autem amor est, labor non est, sed sapor. Et forte sapientia a sapore denominatur, quod virtuti accedens quoddam veluti condimentum sapida reddat, quæ per se insulsa et aspera sentiebantur; nec duxerim reprehendendum, si quis sapientiam, saporem boni definiat. » Sapientia enim est sapida scientia, ait S. Gregorius, juxta illud: « Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus, » *Psal. XXXIII, 9.* Hæc est sapientia, non quæ inflat, sed quæ beat.

Vides hic ut sapientiam constituat nunc in amore, nunc in timore filiali; quia hic timor oritur ex amore, imo est amor. Ita Rabanus. Hic amor, hæc sapientia nos facit filios Dei, ut sicut Sapientia increata est Filius Dei per naturam; ita sapientes et amantes Deum sint filii ejus per gratiam, imo sint « divinæ consortes naturæ, » et quasi dii quidam terrestres, ut ait S. Petrus *Epist. II, cap. I, 4.* Nota rursus metonymiam, qua sapientia dicitur esse amor et timor Dei, non formaliter, sed causaliter; nam sapientia est in intellectu; amor et timor sunt habitus et actus in voluntate: sed hi involvunt et præsupponunt sapientiam, quasi sui originem et causam. Ex hoc enim dictamine sapientiæ: Deus est summa pulchritudo, summus honor, summa opulencia, summa voluptas, summa gloria, summum bonum; ergo Deus est summe amabilis; oritur ejus amor et timor. Hinc ille vocatur, et revera est sapientia practica, de quo plura vers. 16.

Quocirca vere et eleganter S. Augustinus tract. *De Laudibus charit.* tom. IX: « Tene, ait, charitatem, et in ea invenies omnem scientiam; » et inferius: « Totam magnitudinem divinatorum eloquiorum et latitudinem secunda possidet charitas; » et mox: « In eo quod in scripturis intelligis, charitas patet; in eo quod non intelligis, charitas latet. Ille itaque tenet et quod patet, et quod latet in divinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus. » Deinde charitatem describens: « Charitas, inquit, est recta voluntas, ab omnibus terrenis prorsus aversa, juncta Deo inseparabiliter

et unita, igne quodam Spiritus Sancti, a quo est, et in quem refertur, incensa, inquinamenti extranea, corruptionis nescia, nulli commutabilitati obnoxia, super omnia quæ carnaliter diliguntur excelsa, affectionum omnium potentissima, divinæ contemplationis avida, in omnibus semper invicta, summa actionum bonarum, salus morum, finis cœlestium præceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnantium, palma victorum, arma sanctarum mentium, causa meritorum, præmium perfectorum, sine qua nullus Deo complacuit; fructuosa in penitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in martyribus, operosa in omnibus omnino fidelibus, ex qua quidquid est boni operis, vivit. »

Porro Syrus et Arabicus pro « dilectio Dei, honorabilis sapientia, » habent: « Initium sapientiæ, timor Domini; » quam sententiam deinde secundo et tertio hoc capite repetunt, quasi basin et centrum omnium dictorum et dicendorum.

Denique dilectio hæc sapiens maxime resplendet in martyribus, ac similibus, qui pro Deo et sapientia graves obeunt labores, aut atroces subeunt dolores. Unde SS. Savinus et Cyprianus, martyres Brixiani, eum atrociter cæderentur, in ignitam fornacem projicerentur, super rotas extenderentur et dilacerarentur, gratias agentes Deo, jubilantesque dicebant: « Quam dulcis est dilectio tua, Domine! » Ita Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ ad diem 2 julii.

S. Vitus puer cum Modesto et Crescentia gloriosum obiens martyrii agonem, cum Diocletianus ei ingentes promitteret opes et honores, si Deos coleret, animose respondit: « Ego regnum, honores et divitias parvi pendo, totusque ex uno Christo, solo Deo et immortalis dependeo. »

S. Felicula, virgo et martyr Romana, collactanea S. Petronillæ, cum in euleo torqueretur, exultabat dicens: « Ego Christum sponsum video, qui tanta pro me passus sustinuit. »

S. Marcus et Marcellianus stipiti clavis affixi, cum iudex diceret: « Resipiscite, miseri, et vos ab his cruciatibus liberate, » alacres responderunt: « Nunquam tam jucunde epulati sumus, quam libenter hæc Christi causa perferimus, in cuius amore nunc fixi esse cœpimus. Utinam nos tamdiu hæc pati sinat, quamdiu corruptibili hoc corpore vestiti erimus! » Ita habet eorum Vita, et Acta S. Sebastiani. Ita cruces omnes dulcorat Sanctis dilectio et amor Christi, ut amorem amoris, ac mortem morti rependant. Quam dulce ergo eis erit frui Christo ejusque gloria in cœlo! Tunc vere dicent cum Sponsa: « Dilectus meus mihi, et ego illi. »

Vers. 15. 15. QUIBUS AUTEM APPARUERIT IN VISU (id est, quibus se videndam et cognoscendam obtulerit hæc Dei dilectio, quæ est sapientia practica, quibus seipsam manifestarit); DILIGENT EAM IN VISIONE (puta, per solam hanc visionem et ostensionem

dilectionis et sapientiæ), ET IN AGNITIONE MAGNALIUM SCORUM, — id est, per agnitionem magnificorum operum ejus, quæ ab ipsa mirabiliter esse perfecta discunt et audiunt, q. d. Adeo speciosa, adeo amabilis est dilectio Dei, quæ est vera sapientia, ut sola sui ostensione, solo sui aspectu, omnes in sui amorem et admirationem rapiat; ac proinde nemo eam odit, nemo despicit, nisi qui eam non cognoscit. Vetustus codex citatus in editione Græca Romana, sic habet: Ἀγάπη τοῦ Κυρίου, ἐδόξος σοφία, οἷς ὁ θεὸς ἐπέφανται, μερίζει αὐτῶν εἰς ἕρασαν αἰώνων, id est: « Dilectio Dei, honorabilis sapientia; quibus autem apparuerit (sapientia), distribuet eam (dilectionem) ad visionem ejus, » q. d. Sapientia, cum alicui se summe auctorem, puta Deum, ostendit, illico in Dei dilectionem eum rapit.

Hæc est tertia timoris lans.

Sic Abraham, Isaac, Jacob, Moses et Prophetae viderunt Deum, Deique Verbum in corpore assumpto, et audiebant ejus magnalia, atque illico in ejus amorem rapiabantur. In illis enim visionibus apparuit et ostendit se Filius Dei, ut ait Concil. Sirmiense; ut præluderet et significaret se quandoque verum corpus assumpturum, ut in eo sapientiam nobis ore tenus prædicaret et communicaret. Ita David, videns opera sapientiæ Dei, v. g. cœlos, exclamat: « Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! » Psal. viii. Ita intuens hanc mundi machinam jubilat: « Delectasti me, Domine, in factura tua, » Ps. xci.

Ita Sapientia apparuit S. Gregorio Nazianzeno quasi virgo speciosa, cui astabat castitas simili specie. Cumque ille, utpote castus, formam feminarum refugeret, ab ea audivit: « Ne mireris, o juvenis, sociæ et sorores sumus, tibi que familiares, quia nobis jucundum in tuo corde habitaculum præparasti; una nostrum Sapientia, altera Castitas vocatur. » Quo viso in utriusque amorem accensus est Nazianzenus, ut refert Rufinus, Baronius, et alii in ejus Vita.

Ita pariter Sapientia apparuit D. Henrico Susoni, qui, Doctor Theologus anno Domini 1330, magna sapientiæ et sanctitatis laude floruit, multaque conscripsit, in quibus spirat amorem Sapientiæ æternæ, adeoque Horas composuit de æterna Sapientia: unde et ejus minister est appellatus. Audi auctorem Vitæ ejus, cap. iv: « Dum, inquit, his flagraret desideriis videndi et alloquendi Sapientiam, illa tali schemate se illi visendam præbuit. Longe supra ipsum ferebatur in columna nubis, residens in throno eburneo, micans instar luciferi, et tanquam sol lucens in virtute sua. Corona ejus erat æternitas, amictus felicitas, sermo suavitas, complexus omnis boni satietas. Prope erat et longe aberat, sublimis et humilis, præsens et occulta; familiarem se præbebat, nec tamen apprehendi poterat. Excelsis cœli fastigiis erat altior, et abysso profundior:

Tertia
dos.

Sapientia visio
et imago
corporea.

attingebat a fine usque ad finem fortiter, et disponebat omnia suaviter. Dum elegantis puellæ specie teneri videbatur, mox pulcherrimi juvenis præ se ferebat imaginem. Nonnunquam ceu artium omnium peritissimam, se præbebat amicam cunctis amabilem. Itaque dulcissime ad eum se convertens, et comiter, non tamen sine quadam divina majestate illi arridens, benigne his eum verbis affata est: Præbe, fili, cor tuum mihi. Tum vero vestigiis illius advolutus, medullitus ac humillime gratias illi egit. Sapientia deinde nonnunquam animæ illius se communicabat, quasi totius boni fons et profluviolum, et omnium desiderabilium abyssus, in qua simul reperit, quidquid pulchrum, amabile, vel concupiscibile esset; siquidem id omne in ea modo ineffabili existebat.»

Et inferius: « Neque sane dici possit quoties gratissimam illam amicam lacrymantibus oculis, et in immensum expanso cordis sinu circumplexus sit, et suo pectori suaviter astrinxerit. Erat tum sæpenumero illi, perinde ut solet infanti, ad matris, ipsum suis ulnis complectentis, ubera pendenti, atque in ejus gremio delitescenti. Ut enim ejusmodi puerulus capite, et totius corporis motu ad parentis suæ pectus sese applicat, et amabilibus et blandis id genus gestibus cordis sui lætitiæ declarat: ita cor illius cum sensibili quadam inundatione, erga jucundissimam æternæ Sapientiæ præsentiam ferebatur, cogitabatque: Si mihi desponsa foret, Domine Jesu, Regina potens, esset id mihi gaudium. Nunc igitur, æterna Sapientia, tu mei cordis Imperatrix, et totius gratiæ parens es. In te divitiarum, honoris, potentiæ affatim mihi suppeditat. Nihil præterea appeto, quidquid hic mundus habet. Sub his meditationibus vultu exhilaratus, oculis micantibus, corde in jubulum sublato, et cunctis internis sensibus exsultantibus, in hæc verba prorupit: Super salutem et speciem dilexi sapientiam, et proposui pro luce habere illam, et venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.»

Vers. 16.
Initium
sapien-
tiæ timor
Dei, quo
sensu?
7. 10. 11.
12. 13. 14.
15. 16.
17. 18.
19. 20.
21. 22.
23. 24.
25. 26.
27. 28.
29. 30.
31. 32.
33. 34.
35. 36.
37. 38.
39. 40.
41. 42.
43. 44.
45. 46.
47. 48.
49. 50.
51. 52.
53. 54.
55. 56.
57. 58.
59. 60.
61. 62.
63. 64.
65. 66.
67. 68.
69. 70.
71. 72.
73. 74.
75. 76.
77. 78.
79. 80.
81. 82.
83. 84.
85. 86.
87. 88.
89. 90.
91. 92.
93. 94.
95. 96.
97. 98.
99. 100.

16. INITIUM SAPIENTIÆ TIMOR DOMINI. — Græce: « Initium sapientiæ, timere Dominum, » hoc est, « timor Domini. » Infinitivus enim de more ponitur pro nomine. Sapientiam hic creatam accipe; arctius ergo hic illa accipitur, quam vers. 1. Citat psall. cx, 40; Proverb. cap. 1, 7, ubi pro initium, hebr. est אִתְּךָ רֵשֶׁתִּי rescit (græce, ἀρχή), quod deducitur a אָרַח ros, id est caput, q. d. capitale. Unde « rescit » primo veritas initium, ut sensus sit, q. d. Initium sapiendi est Dei timor, cultus et religio; a religione et Dei cultu incipit vera sapientia et philosophia fidelium, quæ in actione consistit; si vis sapientiæ studere, eamque nancisci, incipe a Dei timore et cultu; si vis sapere, Deum time et cole. Sapientia enim hæc practica intelligitur, quæ in actione sita est, eamque imperat et complectitur, q. d. Si vis actiones moresque recte componere, si vis honestam vitam instituire, incipe a timore, id est, vera

religione et cultu Dei; hic te reliqua docebit, hic ad cæteras virtutes te manu ducet. Unde Septuaginta, Prov. viii, 7, timorem Dei interpretantur pietatem et religionem. « Pietas in Deum, inquit, principium sensus; » vel, ut vertit Clemens Alexandrinus, II Strom.: « Sapientiæ initium est religio; » idque verum esse docet S. Augustinus lib. De Vera religione, et Lactantius libr. III et IV; quia, sicut homo per ætates crescit et adolescit; ita idem in virtute adolescit, dum ex timore in fidem, et ex fide in dilectionem accrescit. Hæc est mystica ætas virtutis, et virtute præditi. Ita Clemens. Quocirca S. Basilius in cap. 1. Isaïæ: « Attenta, ait, cogitatio arcanorum, nobisque formidabilium timor, pædagogus est ad exercendam pietatem, etc. Quasi quidam janitor, timor necessario ad pietatem condiscendam, admittitur. » Ubi sapientiam interpretatur pietatem.

Secundo, rescit veritas principatum, q. d. In sapientia morali, puta in virtutibus vitæque honesta primas tenet religio; caput virtutum est timor et cultus Dei; honestatis, probitatis et sanctitatis arcem principatum sibi vindicat religio. Unde rescit Vatablus vertit caput; Palacius, summa sapientiæ est religio, quia, ut docet S. Cyrillus libr. II De Recta in Deum fide, si ex omnibus virtutibus corpus mysticum componas, capitis locum obtinebit religio: sicut enim caput in cætera membra spiritus vitales et animales, ac per eos sensum et motum influit, ita religio suum pietatis spiritum, vitam et motum influit in cæteras virtutes. Quocirca recte S. Ambrosius super Leviticum: « Præferenda est, inquit, religio necessitudini, pietas propinquitati. Ea enim demum vera est religio, quæ præponit divina humanis, perpetua temporalibus. » Sic initium pro summo et principatu sumitur cap. xi, 3: « Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius, » q. d. Fructus parvæ apis est mel, quod summum habet dulcorem, quod in dulcedine obtinet principatum.

Tertio, rescit veritas primitias, q. d. Timor Dei sanctus obtinet honestatis et pietatis primitias, quæ Deo offerendæ sunt; sicut enim arborum frugumque, sic et virtutum primitiæ Deo debentur; has Deo offert redditque religio. Hæc enim tota Deum Deique cultum spectat; cæteræ virtutes in proximum tendunt, vel in ipsum operantem diriguntur et reflectuntur. Virtute ergo præditus ex bonis actionibus quasi fructibus, quos quasi arbor frugifera assidue profert, primitias dat Deo, cum eas orditur a religione, offerendo eas Deo quasi victimas et holocausta.

Quarto, S. Thomas II, II, Quæst. 19, art. 7: « Initium, inquit, hoc est, primus sapientiæ effectus, timor Domini. Cum enim ad sapientiam pertineat, quod humana vita reguletur secundum rationes divinas; hinc oportet sumere principium, ut homo Deum revereatur, et se ei subiciat; sic enim consequenter in omnibus secundum Deum regulabitur. »

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto. Quinto, noster Benedictus Fernandus in *Genes.* cap. III, sect. 20, numer. 3, per sapientiam accipit pœnitentiam; hæc enim est resipiscentia. Unde Clemens Alexandrinus: « Pœnitentia, ait, est magna intelligentia. » Pœnitentiæ enim initium et stimulus solet esse timor Dei.

Timor Dei est finis sapientie. Quomodo
Dices: Si timor est initium sapientiæ, quomodo alibi idem dicitur sapientiæ finis et consummatio? ut hic vers. 18: « Plenitudo sapientiæ, est timere Deum; » et vers. 21: « Corona sapientiæ, timor Domini; » et *Job*, cap. XXVIII, 28: « Ecce timor Domini, ipsa est sapientia. »

Respondet primo, S. Augustinus mox citandus, et ex eo Beda in *Proverb.* cap. VIII, 7, timorem initialem, sive servilem, esse principium sapientiæ, id est charitatis, de qua dixit vers. 14: « Dilectio Dei, honorabilis sapientia. » Timorem vero filialem et amore perfectum esse consummationem sapientiæ, id est charitatis; quia hic timor est actus perfectæ charitatis: timor enim servilis est auspiciū, initium, clavis, seta charitatis, et, ut ait S. Basilius in *cap. I Isaie*, « pædagogus; » vel, ut Origenes in *cap. VIII ad Rom.* vers. 15: « Tutor et procurator parvulorum, deducens eos ad charitatem. » Audi S. Augustinum, tract. in illud *I Joan.* IV, 18: « Perfecta charitas foras mittit timorem. » « Quando aliquid suitur, seta prius intrat; sed nisi exeat, non succedit linum: sic timor primo occupat mentem, non tamen ibi remanet; quia ibi intravit, ut induceret charitatem. » Et paulo ante: « Initium sapientiæ, timor Domini, inquit, quia timor locum præparat charitati; cum autem cœperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei præparavit locum; quantum enim illa crescit, ille decrescit, et quantum illa fit interior, timor pellitur foras. Major charitas, minor timor; minor charitas, major timor. Si autem nullus timor, non est qua intret charitas. »

Idem docet D. Thomas, II, Quæst. 19, art. 10, ubi asserit, crescente charitate, crescere timorem filialem pari mensura; sed decrescere timorem servilem: « Quia, inquit, quanto aliquis magis diligit Deum, tanto minus timet pœnam. Primo quidem, quia minus attendit ad proprium bonum, cui contrariatur pœna; secundo, quia firmiter inhærens Deo, magis confidit de præmio, et per consequens minus timet de pœna. » Hæc divus Thomas. Timor Dei ergo facit ut homines, quos nondum delectat pulchritudo virtutis, dolorum et pœnarum divinarum metu a peccatis coerceantur. Hæc sententia vera est; sed huic loco non satisfacit. Nam timor hic potius filialis, quam servilis intelligitur; vocatur enim a Septuaginta *εὐσεβεία*, id est pietas, imo vers. 14, vocatur « dilectio Dei; » et vers. 17, « scientiæ religiositas; » et vers. 21, « corona sapientiæ: » ubique enim agit de eodem timore; Siracides enim maxime nobis inculcare satagit timorem filialem, et hunc passim vocat « timorem Domini; » servilis enim potius est timor inferni, quam Domini.

Respon-
deo.

Pro responsione nota, solere ethicos et philoso-

phos inchoare scientiam et disciplinam suam a principiis scientiæ, juxta Aristotelem, I *Poster.* cap. I et II. Unde sicut Aristoteles I *Ethic.* in auditore ethices suæ requirit ut sedatis sit animi affectionibus, ideoque vir, ac principium suæ ethices ponit passionum dominium, et inde consequenter dictamen rectæ rationis non perturbata: ita Salomon, *Proverb.* I; et eum secutus Siracides hic, suarum, sententiarum suæque sapientiæ et sacræ ethices principium statuunt timorem Domini, eumque in discipulo, ut disciplinæ suæ sit capax, requirunt: quia stulti, qui timorem Dei non habent, despiciunt sapientiam, *Prov.* I, 7.

Dico ergo primo: Sapientia hic intelligitur divina et practica, sive ethica sacra, ut dixi vers. I, cumque ea sit duplex: formalis, hoc est habitus vel actus sapientiæ; et objectiva, sive objectivæ hujus habitus, vel actus; utraque hic accipi potest, sed melius objectiva.

Dico secundo, per timorem hic generatim accipi omnem metum et reverentiam divinæ majestatis, inclinantem animum ad hoc, ut illi per omnia obediat et summe caveat, ne uspiam illam offendant, tum quia ipsa severissimus est iudex et vindex malorum; tum quia suavissimus est amicus, pater, finis et summum bonum nostrum. Unde Septuaginta timorem vocant « pietatem, » *Prov.* I, 7.

Dico tertio, hunc timorem esse initium sapientiæ proprie et formaliter; quia, sicut principium se habet ad conclusionem in scientia et demonstratione; ita se habet timor Dei ad sententias hæcæ practicas in hac sapientia; timor enim Dei ut finis ultimi, et summi boni nostri, est principium omnium practicarum conclusionum, tum discendarum, tum faciendarum, quas in *Proverb.* II, et in hoc libro, quasi in sua sapientia explicant Salomon et Siracides, quæque media sunt ad Deum ultimum finem assequendum: finis enim in ethicis et actionibus humanis est principium, quia est primum in intentione, ex quo media velut conclusiones inferuntur.

Dico quarto, hic timor etiam est completa sapientia, non proprie et formaliter, sed metonymice et causaliter, tum quia sicut omnis conclusio continetur in suo principio; ita perfecta sapientia in timore Dei latet, quasi in suo semine, causa et principio; vera enim et perfecta, vereque omnem et totum hominem beans est sapientia, non speculativa, sed practica hæc, quæ ex timore Dei manat, et sic in se et sua essentia perfecta est hæc sapientia; tum quia timor hic, cum rei sit quæ tanti est momenti, seipsum acuit et auget, et quo magis crescit hic timor, eo majorem parit sapientiam; atque adeo perfectus timor, perfectam parit sapientiam; sicut perfecta cognitio principiorum perfectam gignit scientiam conclusionis; et perfecta finis intentio, quæ est principium in moralibus, perfectam et efficacem imperat et producit volitionem mediorum; et sic intentione, modo et accidente perfecta est hæc sa-

pietia, quam gignit perfectus Dei timor et amor.

Quinto. Denique Siracides non loquitur philosophice et præcise, sed ethice et ample. Unde per sapientiam non tantum intelligit ipsum actum intellectus quo sapit, sive dictamen prudentiæ jam dictum, sed etiam actum voluntatis ei obsequentem; sapientia enim hæc magis in actione, quam in speculatione consistit; unde timor et amor, sive dilectio Dei, vers. 14, vocatur sapientia. Timor ergo hic includit amorem et charitatem; charitas autem est perfectio sapientiæ, id est omnis honestatis et virtutis, q. d. Timor et amor Dei in incipientibus sunt initium sapientiæ, id est inchoata virtus et charitas; in proficientibus vero et perfectis sunt proficiens et perfecta charitas; in charitate enim consistit hujus viæ et vitæ perfectio. Timor Dei ergo hic ample capitur pro omni Dei cognitione, metu, observantia et cultu: quare includit fidem, spem, charitatem et religionem; hisce enim quatuor virtutibus tendimus in Deum, eumque timemus, id est credimus, speramus, amamus, reveremur et colimus.

Quarta timoris Dei dos et laus. Hic igitur timor et reverentia erga Deum, cujus causa peccatum horremus, uti est fundamentum et initium, ita est et finis ac culmen vitæ christianæ: nascitur enim ex notitia et dilectione Dei; ideo enim reveremur Deum, quia agnoscimus et diligimus ejus majestatem, quam offendere pertimescimus. Atque hæc est quarta timoris laus. Et hoc est quod ait Job cap. xxviii, 28: « Ecce timor Domini, ipsa est sapientia. » Simili phrasi et sensu ait noster Thomas Theodidactus *De Imitatione Christi*, lib. I, cap. 1: « Ista est summa sapientia, per contemptum mundi tendere ad cœlestia regna. »

Mystice et symbolice Galatinus ex R. Isaac Ben Hiola in psalmo cx, censet hic adumbrari mysterium Sanctissimæ Trinitatis; per *initium* enim significari Deum Patrem, qui est origo et principium divinitatis, puta duarum cæterarum personarum; per *sapientiam* notari Filium; hic enim est Sapientia genita; per *timorem* notari Spiritum Sanctum, qui est auctor sancti timoris et amoris.

Tropologie, Salomonem et Siracidem secutus S. Thomas Aquinas, per Dei timorem et pietatem omnem suam sapientiam et scientiam acquisivit. Unde ab amico rogatus de modo scientiam quamlibet comparandi, ita epistola ad eundem respondet: « Quia quæsisisti a me, in Christo mihi, carissime, qualiter te studere oporteat in thesauro scientiæ acquirendo; tale a me tibi super hoc traditur consilium, ut per rivulos non statim in mare eligas introire, quia per faciliora ad difficiliora oportet devenire. Hæc est ergo monitio mea, et instructio tua. Tardiloquum te esse jubeo, et tarde ad locutorium ascendentem; conscientie puritatem amplectere; orationi vacare non desinas; cellam frequenter diligas, si vis in cellam vinariam introduci. Omnibus te amabilem exhibe; nihil quære penitus de factis aliorum; nemini te

multum familiarem ostendas, quia nimia familiaritas parit contemptum, et subtractionis a studio materiam subministrat. De verbis et factis secularium nullatenus te intromittas. Discursus super omnia fugias. Sanctorum et bonorum imitari vestigia non omittas. Non respicias a quo audias; sed quidquid boni dicatur, memorie recommenda. Ea quæ agis et audis, fac ut intelligas; de dubiis te certifies, et quidquid poteris in armariolo mentis reponere satage, sicut cupiens vas implere. Altiora te ne quæsieris. Illa sequens vestigia, frondes et fructus in vineam Domini Sabaoth utiles, quamdiu vitam vixeris, proferes ac produces. Hæc si sectatus fueris, ad id attingere poteris quod affectas. »

Quocirca præclare S. Bernardus in tract. *De Donis Spiritus Sancti*, cap. 1: « Prima, inquit, gratia est timor Domini. Qui hanc habet gratiam, omnem odit iniquitatem, juxta illud Psalmistæ: Iniquitatem odio habui, et abominatus sum. Et alio loco: Omnem viam iniquitatis odio habui. Scriptum namque est: Timor Domini odit malum. Et iterum: Time Deum, et recede a malo. Et de Job dicitur: Vir timens Deum, et recedens a malo. Sine hac gratia, prima gratiarum, quæ totius religionis exordium est, nullum bonum pullulare vel manare potest. » Quantopere autem hic timor sit necessarius, luculenter docuit S. Cyprianus; serm. *de Laps.* cum ait: « Deus quantum patris pietate indulgens semper et bonus est, tantum judicis majestate metuendus est. » Et S. Augustinus serm. 17 *de Sanctis*: « Quis potest (ait), nisi Deum timeat, servare justitiam? dicit enim Scriptura alio loco: Nam, qui sine timore est, non poterit justificari. » Denique S. Bernardus loco supra citato: « Sicut enim securitas, vel desidia, causa est et mater omnium delictorum; sic timor Domini radix est et custos omnium bonorum. Unde scriptum est: Si non in timore Domini tenueris te instanter, cito subvertetur domus tua. Omne namque virtutum ædificium illico vergit in præcipitium, si hujus gratiæ amiserit præsidium. » Quapropter S. Ambrosius in psalm. cxviii: « Initium sapientiæ, ait, timorem Domini dicit Propheta. Quid est autem initium sapientiæ, nisi seculo renuntiare? Quia sapere secularia, stultitia est. Denique sapientiam hujus mundi, stultitiam esse apud Dominum, Apostolus dicit. » Hac de causa Tertullianus libro *De Cultu femin.* in principio, timorem vocat « salutis fundamentum. » Et S. Cyprianus lib. III *Ad Quirin.* cap. xx, timorem nuncupat « fundamentum et firmamentum spei. »

ET CUM FIDELIBUS IN VULVA CONCREATUS EST, — scilicet timor Domini: licet enim græce sit verbum *ποσεισται*, id est, *timere Dominum*; tamen hic infinitivus ponitur pro nomine *φόβος*, id est *timor Domini*, uti initio hujus versus dixi. Alii ex Græco vertunt, « concreata est, » scilicet sapientia; vel, « concreatum est, » scilicet initium sapientiæ. Ita Romani. Sed eodem redeunt hæc tria; quia ipsa

Via ad scientiam ex S. Thoma.

Timor Dei fidelibus concreatus, quæ est quinta timoris laus. sapientia est timor Domini. Est hic quinta timoris Dei laus, quod fidei et justitiæ sit individuus comes, et fidelium ac sanctorum fidus Achates, per omnem vitam eis assistens, comitans et deducens. Per fideles enim accipe justos et sanctos, in quibus, scilicet est fides, non nuda et informis, sed charitate formata. Sed quomodo eis concreatur

Primo. in vulva? *Primo*, aliqui pro *ἐν μήτρῳ*, id est, in vulva, legunt, *ἐν μέτρῳ*, id est, in mensura; sed vera

Secundo. lectio est, *ἐν μήτρῳ*. *Secundo*, Calvinus ejusque asseclæ, ex hoc loco et similibus docent filios fidelium, puta eos qui nascuntur a parentibus fidelibus et justis, non contrahere peccatum originale, aut certe id eis non imputari, ac consequenter ad id tollendum non egere baptismo; hanc enim esse benedictionem Abrahæ, id est fidelium, semini, id est filiis, promissam, *Genes. XIII, 15*. Sed hæc est hæresis, quam refutat fuse Bellarminus lib. IV *De Amissione gratiæ*, cap. XIV.

Tertio. *Tertio*, Jansenius sic explicat, *q. d.* Plerique fideles etiam in utero accipiunt a Deo donum quoddam, quo ad pietatem proclives sint præ aliis, uti Job, qui de se ait cap. XXXI: « Ab infantia crevit mecum miseria, et de utero matris egressa est mecum. » Sicut ex adverso Chanæorum malitia dicitur fuisse naturalis, id est innata et quasi a parentibus ingenerata, *Sapientia XII, 10*. Et de similibus dicitur *psalm. LVII*: « Alienati sunt peccatores a vulva, erraverunt ab utero, » *q. d.* Adeo dediti sunt malitiæ, ut malitia eis videatur ingenita esse et naturalis, de quibus est vulgare proverbium: « Carduus, qui aliquando punget, tener adhuc cum spinis nascitur. » Verum id huic loco non sufficit, tum quia multis hoc donum non datur; tum quia hoc donum cum peccato originali consistit, ac proinde videtur tantum quædam bona indoles naturæ, quæ eos facit proclives ad virtutem, de qua Stoicorum fuit axioma: « Virtutis principium esse bonam indolem, » teste Plutarcho, lib. *De Homero*; quare hoc donum non est timor Dei sanctus et sanctificans. Unde

Quarto. *Quarto*, idem respondet timorem Dei concreatum esse fidelibus in vulva, non actu et re ipsa; sed per Dei præparationem et prædestinationem, qua ab initio in eorum creatione, puta, in utero materno, Deus illis destinat suo tempore dare timorem sui et sapientiam: unde Arabicus pro, « concreatus in vulva, » vertit, « firmata ante secula, » scilicet Sapientia: quomodo Paulus *Galat. I, 15*, dicit se segregatum in Evangelium ab utero matris suæ; et nonnulli sic explicant illud *Jerem. I, vers. 5*: « Antequam exires de ventre, sanctificavi te. » Sed aliud est esse concreatum in vulva, aliud prædestinatum, vel segregatum ab utero. Rursus longe verius est Jeremiam vere in utero fuisse sanctificatum, non tantum prædestinatum ad sanctitatem.

Quinto. *Quinto* ergo genuinus sensus est, *q. d.* Timor Dei ita adhæret et affixus est fidelibus, ut videatur

tur eis simul cum fide et sanctitate concreatus: timor Dei fidei et sanctitati est connatus, et connaturalis; quia, ut paulo ante dixit: « Initium sapientiæ (practicæ, id est, sanctitatis) est timor Domini. » Explicat enim quomodo « initium sapientiæ sit timor Domini; » per hoc quod dicit cum sapientibus, id est fidelibus et justis, quasi concreatum esse ab utero, *q. d.* Simul ac fides et fidelis creatur, creatur et timor; in eodem utero gignuntur; ab eodem pariuntur; gemelli sunt fratres. Nam, ut docet Concil. Trident. sess. VI, hic justificationis est modus et ordo. Deus, cum peccatorem vult a peccato ad justitiam traducere, in ejus animam, velut in vulvam, semen verbi divini, et sanctarum inspirationum de peccati foeditate, de ira Dei, de pœnis inferni projicit; unde mox anima concipit timorem, qui eum adigit ad contritionem, qua peccatum aboletur, et gratia ac justitia inducitur; atque tum timorem filialem induit anima, quo Deum quasi patrem summe reveretur, serioque proponit ei per omnia placere, et in nullo eum offendere. Vides ergo ut cum fide et fidei ac justo creetur timor. Sic baptismus est quasi vulva et uterus Ecclesiæ, quo ipsa nos regenerat, ac gratia et spiritu timoris Dei imbuit et vivificat, uti docet S. Ambrosius et alii tract. *de Baptismo*, ac Rabanus hic. Denique nonnullis eximii Sanctis timor hic vere in vulva concreatus est, quia ex speciali privilegio in vulva sanctificati sunt. Tales fuere B. Virgo, S. Joannes Baptista, *Lucæ I, 44*; Jeremias, cap. I, 5.

CUM ELECTIS (Vatabl. eximii) FEMINIS GRADITUR. Sexta timoris Dei laus. Timor Domini, cum concreatus sit fidelibus tam viris quam feminis, hinc pariter cum utrisque graditur, id est utrosque comitatur et deducit per viam mandatorum in patriam cœlestem: sicut ergo pædagogus graditur cum puero, eumque deducit; ita timor Domini graditur cum fidelibus, eosque per omnia adversa et prospera securos deducit ad portum salutis. Meminit tamen feminarum præ viris, tum quia proprie feminas uti decet pudor, ita et timor, qui comes est pudoris: cum enim femina sit viro fragilior, et ad lapsus pronior, necesse est ut magis timeat; necesse pariter est, ut magis a timore Dei fulciatur; tum quia feminae solent esse magis timentes, id est, magis religiosæ et devotæ quam viri; uti fuere S. Magdalena, Martha, Marcella, Praxedes, Pudentiana, Paula, Eustochium, Pulcheria, et alia per plures. Hæc est sexta timoris Dei dos et laus.

Pro feminis, aliqui censent legendum *seminis*, *q. d.* Timor graditur cum electo semine, id est, cum electis suis filiis; idque, ut Græca, quæ hic dissonant a Latinis, iis accommodent. Sic enim habent Græca in editione Romana: *Μὲν ἐν σπέρματι Σεμίων ἑλπίως ἐδοκίμασε, καὶ μετὰ τοῦ ἀπέπατος αὐτῶν ἐπιμαρτυρήσεται*, id est, « cum hominibus fundamentum seculi nidificavit, et cum semine eorum fidem habebit. » Ita Complut. Romana, « concredetur; » Jansenius, « fidelis erit, » vel « fideliter, » id est

firmiter, « *persistet*; » Syrus vertit : « Cum hominibus veritatis est, et ipse a seculo ordinatus, » id est, stabiliter firmatus est; « cum semine eorum constituta est misericordia ejus; » Arabicus : « Ipsa (sapientia, individua comes timoris Dei) est cum incedentibus, in beneplacito Domini sui, firmata ante secula, et cum semine bonorum excellentia illius. » Porro Vatablus nove vertit « Nidum fundavit æternum inter homines, eorumque progeniei se concredidit, » *q. d.* Dei sapientia veluti nidum, id est, sedem et domum æternam sibi delegit inter homines, jam inde ab initio seculi, cum scilicet fundaretur hic mundus : tunc enim Adamo fuit indita ejusque posteris, *Genes. II*, vers. 19, eosque nunquam deseret; sed cum eis fideliter, id est fixe et stabiliter, permanebit. Domum hanc vocat *nidum*; quia sapientiam comparat avi, *v. g.* aquilæ, columbæ, gallinæ : sicut enim hæc in nido pullos excludit, alit et fovet, cum eisque semper permanet, eos protegens, nutriens, volare docens, etc.; ita et sapientia in hac sua mundi schola, velut in nido, suos filios, puta fideles et sanctos, parturit, alit, perficit, cum eisque persistit providens et protegens illos, donec cum eis in cælum evolet. Alludit ad illud *Proverb. VIII*, 22 : « Dominus possedit me in initio viarum suarum; » pro quo Epiphanius, *heresi LXXIX*, legit : *Dominus edocuit me*, id est, *velut pulum exeludit me*; » quia pro קניני *hanani*, id est, *possedit me*; » alio puncto legit קניני *kinani*, id est, *nidificavit me*, vel, *in nido, ut pulum, exeludit me* (*peccator enim est pullus*), hoc est, genuit et generavit me, quod optime compellit Sapientiam increatæ, puta Verbo et Filio Dei, ac mystice ejus posteris et filiis, puta fidelibus et Sanctis. Idque apte respondet ei, quod paulo ante dixit de sapientia et timore Dei : « Et cum fidelibus in vulva concreatus est; » hæc est, quod ait Sapientia de se, *Proverb. VIII*, 31 : « Deliciæ meæ esse cum filiis hominum. »

hinc moraliter discite *primo*, quanto et quam tenero amore Sapientia prosequatur homines, præsertim fideles et Sanctos, nimirum tanto, quanto gallina prosequitur suos pullos, uti Christus de se asseverat *Matth. XXIII*, 37, ac de Deo, Deique in Israel cura Moses, *Deuter. XXXII*, 11 : « Sicut aquila, inquit, provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans, expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis. » *Secundo*, hic discite Dei sapientiam a puero, instar matris, curare, regere et promovere suos fideles, puta, mox ut baptismo regenerati ejus filii esse incipiunt : quocirca plerosque illustres Sanctos a puero Spiritus Dei direxit, effecitque ut etiam in puerili ætate illustra darent argumenta, et quasi radios ac præludia futuræ sanctitatis. Sic de Samson legimus eum ab utero consecratum esse Nazaræum, ac destinatum liberatorem vindicemque populi Israel, *Judic. XIII*, 7. Unde de eo dicitur vers. 24 : « Crevitque puer, et benedixit

ei Dominus; cœpitque Spiritus Domini esse cum eo in castris Dan. » Unde mox cap. seq. vers. 6, dicitur : « Irruit Spiritus Domini in Samson, et dilaceravit leonem quasi hædum, in frusta discerpens, nihil omnino habens in manu; et hoc patri et matri noluit indicare. » Plura similia Sanctorum, qui a puero cœperunt, exempla recensui *Jerem. I*, 9.

Tertio, discite quanta sit fidelitas, constantia et fortitudo sapientiæ et timoris Domini : quia inter homines dicitur sibi fecisse, imo fundasse nidum, quasi fundamentum æternum, eorumque progeniei esse fidelis, quin et se iis concredidisse. Quocirca S. Ambrosius in *psalm. CXVIII*, explicans illud vers. 38 : « Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo, » ac nomine Sapientiæ intelligens Verbum Dei : « Basis, ait, quædam verbi est timor sanctus; sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi fuerit collocatum, et standi accipit firmitatem : ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, et in pectore timentis Deum fortius radicitur. » Subdit autem : « Accipite de verbo Dei lectum in Canticis; crura ejus, columnæ marmoreæ, fundatæ super bases aureas : significans, scilicet, columnas esse Apostolos, qui fundati sunt in timore sancto. » Nec basin tantum eloquiorum Dei appellavit; sed etiam eorundem tribunal et thronum. Addit enim : « Christi igitur eloquio et Apostolico sermoni tribunal est timor justî. » Est autem similitudo appositissima : si enim verbum Dei timorem sanctum in animo nanciscitur; eidem quasi solio et tribunali insidens iudex, inde carnis et spiritus lites dirimit, pro spiritu contra carnem sententiam fert, sceleratam et perditam passionum atque perturbationum turbam compescit, omnibusque virtutibus jura dicit. Ita noster Salazar *Proverb. I*, vers. 7.

ET CUM JUSTIS ET FIDELIBUS AGNOSCITUR. — Vatablus : « Apud justos et fideles visitur. » Quia in illis, quasi in nido, imo templo, habitat, facitque ut ubique timorati sint, ac timorate operentur et vivant. Sicut ergo anima invisibilis agnoscitur et videtur per opera vitalia corporis, quæ operatur in ore, oculo, aure, etc., puta per locutionem, motum, sensationem, etc.; ita timor Dei agnoscitur per opera humilitatis, custodiæ sui, patientiæ, poenientiæ, charitatis, etc., quæ exterius operatur : hic enim timor est quasi anima fidelis et sancti. Quod ergo operatur anima in corpore, hoc operatur et timor in justo. Ita agnitus est timor Domini in Abele, cum ex timore et reverentia obtulit meliora gregis Deo; in Noe, cum timore diluvii fabricavit arcam; in Abraham, cum obediens reverensque Deum, obtulit Isaac in holocaustum; in Joseph, cum timentis Deum repulit adulteram; in Mose, cum restitit Pharaoni; in Davide, cum lacrymis peccatum diluit.

Vers. 17. 17. TIMOR DOMINI, SCIENTIE RELIGIOSITAS.—Hinc patet quod timor Dei sit $\theta\epsilon\omicron\sigma\sigma\epsilon\lambda\epsilon\iota\alpha$, id est, Dei cultus est religio, q. d. Timor Domini est scientia, id est sciens, prudens et vera religio et pietas, sive pius Dei cultus. Vis nosse quid sit timor Domini? Est quaedam scientia religiosa, hoc est, est ipsa religio et reverentia erga Deum, ex Dei agnitione et aestimatione nata. Philosophi habuerunt scientiam, sed non religiosam. Multi hodie sunt scientes, Jurisperiti, Physici, Theologi; sed carent religione et devotione, quia carent timore Dei. Ex adverso Mahumetani, Pagani, Idololatrae, alique superstitiosi habent religiositatem, sed carentem scientia, id est, imprudentem et falsam; ideoque religiositas eorum non est religio, utpote quae verae Dei cognitioni et scientiae quasi fundamento innititur; sed est mera vanaque superstitio; at fidelium et justorum religio est sciens et prudens, ac vicissim eorum scientia est religiosa, adeoque est devota religio, quia praediti sunt timore Dei. Unde Vatablus vertit: « Religio Domini, sanctitas est scientiae. » Hinc vicissim sancta scientia, sive sapientia vocatur mystes, id est, sacerdos Dei; quia docet Deum vera religione et sacrificiis colere. Ita *Sapient.* viii, vers. 4: « Doctrina enim est disciplinae Dei; » pro *doctrina*, graece est $\mu\upsilon\sigma\tau\eta\varsigma$, q. d. Sapientia est mystes, id est, sacerdotissa, interpres et doctrix arcanorum Dei.

Sapientia est sacerdos Dei.

Porro religio, ait D. Thomas II II, Quaest. 81, artic. 2, est virtus debitam exhibens reverentiam et cultum uni veroque Deo, tanquam primo creationis et gubernationis rerum omnium principio. Unde religio, primo, a Cicerone libr. II *De Natura Deor.* et ab Isidoro X *Etymol.* cap. xvii, dicitur is qui relegit, revolvit et retractat ea quae ad cultum Dei pertinent, juxta illud *Proverb.* iii: « In omnibus viis tuis cogita illum. » Secundo, religio dicitur a reeligendo, quod Deum reeligere debeamus, quem amiseramus negligentes per peccatum, ait S. Augustinus libr. X *De Civit.* cap. iv. Tertio et genuine, religio dicitur a religando, quod religet nos uni omnipotenti Deo, cum quo prius conjuncti fueramus, et a quo delinquentes distare coeperamus, ait idem S. Augustinus libr. *De Vera religione*, sub finem. Hinc religio post tres Theologicas virtutes, fidem, spem et charitatem nobilissima est virtus, caputque et princeps moralium omnium.

Jam vero, ut docet D. Thomas eadem quaest. art. 8, religionis flos est sanctitas, quam ita definiunt Theologi, ut ejus proprium sit munus, mentem nostram ab omni labe purgatam, integram et sine macula Deo offerre, eamque et vires ejus omnes illi conservare. Cujus quidem muneris amplitudo primum ex eo apparet, quod aliae virtutes morales uni illi omnes, tanquam ministrae ac famulae inserviunt, aliae purganda voluntate, aliae ratione illuminanda, aliae etiam appetitu coercendo. Apparet item ex effectu: ejus enim, ut docet S. Thomas loco cit., duo quasi sunt partus,

oratio ac devotio; quarum altera in Dei familiaritatem atque amplexus inducit; altera promptitudinem et alacritatem tribuit ad omnia quae Dei cultus requirit: qui fervor ac studium voluntatis tanti est, ut, si is absit, ipsa munera nostra multo minus ei grata sint; si adsit, ea etiam majorem in modum commendat, et gratiora reddat.

Haec autem religio est forma, et quasi anima religiosi status: unde ejusdem cultoribus, sive Religiosis, nomen religionis attributum et appropriatum est. Igitur Siracides commendat timorem Dei, quod omnium quidem virtutum, sed maxime verae sanctaeque religionis sit parens et nutrix. Qui enim timet Deum, utique eundem religiose sancteque veneratur et colit. Ad hunc enim cultum eum exstimulat castus Dei timor. Id experiuntur Religiosi, puta veri monachi et cenobitae; unde S. Bernardus homil. *de Negotiatore, bonam margaritam* (per quam ipse Religionem monasticam accipit) *inquirente*: « In religione, inquit, homo vivit purius, cadit rarius, surgit velocius, incedit cautius, quiescit securius, irroratur frequentius, moritur confidentius, purgatur citius, praemiatur copiosius. » Vide sequentia. Denique Salvianus libr. II *Contra Avaritiam*: « Religio, ait, scientia est Dei, ac per hoc omnis Religiosus, hoc ipso quod Religionem sequitur, Dei se voluntatem nosse testatur. »

Haec est septima dos timoris Domini.

Hic versus 16, et sequens 17, desunt in Graecis Complut. et aliis plerisque: olim tamen in Graecis exstitisse liquet, non tantum ex nostro interprete, sed etiam ex S. Augustino, qui ea legit in *Speculo*; et ex versione Tigurina, quae hunc versum habet, eumque ex Graeco, uti et caetera, translulit, licet eum anteponat versui praecedenti. Quare perperam suspicantur nonnulli hosce versus, qui in Graeco desunt, esse alicujus Commentatoris, qui eos explicationis gratia annotavit in margine, indeque in textum irrepsisse: hinc enim sequeretur permultas Ecclesiastici sententias Vulgatae versionis Latinae esse subreptitias, nec canonicas, sed apocryphas, eo quod desint in Graeco: hoc autem repugnat Concilium Tridentinum sess. IV. Vide dicta in *Prolegom.* cap. iii, et can. 16.

Septima dos timoris Dei.

Tropologice et anagog. Rabanus: « Timor Domini, inquit, cum fidelibus in vulva matris Ecclesiae renatus atque nutritus est, et cum electis feminis graditur, quia sanctis animabus sociatur; et cum justis fidelibus agnoscitur, quando in die novissima cum caeteris Sanctis a dextris Judicis collocatus, ab ipso Domino audiet: Euge, serve bone et fidelis; quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium Domini tui, » *Matth.* xxv.

18. RELIGIOSITAS CUSTODIET ET JUSTIFICABIT (Dionysius legit, *vivificabit*) COR, JUCUNDITATEM ATQUE GAUDIUM DABIT. — Religio enim et reverentia cor, id est, animam, mentem et voluntatem sacro quo-

Vers. 18.

dam divini Numinis metu percellit, ut nihil cogitet, velit aut faciat, quod oculos tantæ majestatis offendat, ideoque ipsa est animæ justitia et sanctitas: facit enim ut anima caute et studiose omnibus suis desideriis et operibus invigilet, necubi labatur; sed ut omnia sancte peragat, itaque sollicitè ambulet cum Deo suo, uti monet Michæas cap. vi, 8. Vide ibi dicta. Ex hac autem sui custodia et sanctitate sequitur gaudium et exultatio: nihil enim ita gaudet et exultat, uti sancta conscientia et mens sibi conscia recti. Hæc enim est « domesticum et verum tribunal, » ait Nazianzenus in *Plaga grand.* « Secura mens, quasi juge convivium, » ait Salomon *Proverb.* xv, 15; et noster Siracides cap. xxx, 17: « Non est oblectamentum supra cordis gaudium. » Vere S. Cyprianus *De Oper. et Eleem.*: « Præclara res, ait, et divina est salutaris operatio, monumentum spei, grande solatium credentium, nostræ servitutis præsidium, tutela fidei, medela peccati. »

Dices: Charitas et gratia sunt, quæ formaliter justificant hominem: quomodo ergo religiositas justificat? Resp. *primo*, quia religiositas imperat, et adducit secum charitatem et gratiam, cæterasque virtutes, uti docet D. Thomas II II, Q. 84, art. 8. Resp. *secundo*, justitiam formalem consistere, non in sola charitate et gratia, sed etiam in cæteris virtutibus; inter quas tamen eminent charitas: unde in ea præcipue consistit justitia. Ratio est, quia justitia est reformatio totius interioris hominis: hæc autem fit per omnes virtutes, non per solam charitatem. Audi Concilium Trident. sess. VI, cap. vii: « Justificatio, inquit, non est sola peccatorum remissio; sed et sanctificatio et renovatio interioris hominis per voluntariam susceptionem gratiæ et donorum. » Et paulo post: « Unica formalis causa est justitia Dei; non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit; qua, videlicet, ab eo donati, renovamur spiritu mentis nostræ; et non modo reputamur, sed vere justis nominamur et sumus: justitiam in nobis recipientes, unusquisque suam secundum mensuram, quam Spiritus Sanctus partitur singulis prout vult, et secundum propriam ejusque dispositionem et cooperationem. » Ex quibus concludit: « Unde in ipsa justificatione cum remissione peccatorum hæc omnia simul infusa accipit homo per Jesum Christum, cui inseritur per fidem, spes et charitatem. » Hinc in Scriptura justitia nunc tribuitur fidei, ut cum Christus dicit: « Fides tua te salvum fecit: nunc spei, nunc elemosynæ, nunc penitentiæ, nunc aliis virtutibus per synecdochen: quia, scilicet, hæc virtutes sunt partes justitiæ, quæ est complexio omnium virtutum, juxta illud:

Justitia in sese virtutem amplectitur omnem.

Maxime vero tribuitur religioni, ob causas dictas versu præcedenti; præsertim, quia per religionem homo se offert et dedicat Deo, itaque

quasi consecratur et sanctificatur: unde religio ipsa est sanctitas, uti docet D. Thomas loco jam citato.

19. TIMENTI DOMINUM BENE ERIT (præsertim in extremis; unde sequitur): ET IN DIEBUS CONSUMMATIONIS ILLIUS (id est, defunctionis et mortis suæ; pronomen enim absolutum *illius*, ponitur pro reciproco *sue*, ut dixi can. 18) BENEDICETUR. — Repetit et inculcat, verbis nonnihil immutatis, id quod dixit vers. 13: « Timenti Dominum bene erit in extremis, et in die defunctionis suæ benedicetur. » Quare minus recte Complut. et alii, pro *consummationis*, legunt *consolationis*; sicque explicant, q. d. Hujus vitæ tempus non est consolationis, sed tentationis et passionis, uti fuit vita Christi; at tempus futuræ vitæ timentibus Deum erit consolationis et gaudii, quia erit tempus beatæ æternitatis. Ita Palacius.

PLENITUDO SAPIENTIE EST TIMERE DEUM. — Dixit vers. 16: « Initium sapientiæ, timor Domini: » hic vero addit *plenitudinem* quoque, id est, perfectionem, *sapientiæ* esse timorem Domini; quia, scilicet, per *sapientiam* intelligit practicam, quæ consistit in actione sancta, cujus parens est timor Domini. Quare quantum crescit timor Domini, tantum crescit et sapientia: inchoatus ergo timor est inchoata sapientia; proficiens timor est proficiens sapientia; plenus et perfectus timor est plena et perfecta sapientia: nihil enim aliud est vere sapere, quam Deum timere, id est, revereri et pie colere. Timor ergo est initium sapientiæ; est plenitudo sapientiæ, est corona sapientiæ; ut sit sapientiæ principium, medium et finis. Vide dicta vers 16. Unde Tigurina vertit: « Revereri Deum, uberrima sapientia est, quæ hominem fructibus suis exsaturat. » Vere Rabanus: « Quanto, inquit, quis magis Deum timet, tanto sapientior apparet; et quanto sapientior, tanto plenior fructibus bonorum operum. Non enim timor Dei est otiosus, sed donis virtutum replet vitam hominis, et thesauris scientiæ spiritalis cor ejus illustrat. » Unde sequitur:

ET PLENITUDO A FRUCTIBUS ILLIUS. — Græce, *μεθυσαντες*, id est, *inebriat eos a fructibus suis*, q. d. Plenitudo sapientiæ inebriat timentes. Sicut ergo timor Domini affert sapientiæ plenitudinem; ita vicissim sapientia timentibus Deum affert plenitudinem gratiarum, eosque replet fructibus suis. Porro fructus sapientiæ sunt fructus Spiritus Sancti (hic enim est Spiritus sapientiæ), quos recenset Apostolus *Galat.* v, 22, dicens: « Fructus Spiritus est charitas gaudium, pax, patientia, benignitas, honitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. » Unde Syrus vertit: « Felicitas inebrians præ multitudine frugum ejus; » Arabicus: « Et abundantia illius (timoris) implet sapientia universa repositoria sua, et thesauros suos frugibus suis. » Rursum fructus sapientiæ sunt fructus fidei (hæc enim est fidelium sapientia) per dilectionem ope-

Justificatur per omnes virtutes.

rantis, quos Paulus recenset *Hebr.* xi, toto capite.

Nota hebraismum: *inebriat*, id est, saturat et replet, quomodo Plautus dixit in *Captivis*: « Unde saturitate ego sæpe exii ebrius. » Et S. Hieronymus, *Question. in Genes.*: « Idioma, ait, linguæ Hebraicæ est, ut ebrietatem pro satietate ponat. » Sic Joseph dicitur cum fratribus inebriatus, id est, satiatus et exhilaratus, *Genes.* xliii, 34. Sic *psal.* lxxv, 11: « In stillicidiis ejus lætabitur germinans; » *Hebr.* *inebriabitur*, hoc est, terra pluvis irrigata, et quasi inebriata abunde germinabit, ut metaphoricè lætari et ridere videatur. De hac spiritali sapientiæ ebrietate multa dixi *Actor* ii, 13: vide et S. Dionysium, *epist.* 9; Origenem, *hom. in Cant.*; S. Augustinum, *lib. XVI Civit.* xii; S. Ambrosium, *serm.* 13 in *psal.* cxviii; S. Gregorium, in *cap. I lib. I Reg.*

Paulo aliter hoc explicat noster Pineda *lib. III De Rebus Salom.* cap. xvi, num. 6: « Plenitudo sapientiæ est timere Deum, et plenitudo a fructibus illius, » *q. d.* inquit, tunc tandem in ipsum pelagus plenissimum revertitur et influit sapientiæ, cum Deum quærit repetens suam originem: sapientiæ enim suo quasi pondere et impetu in Deum tendit, nisi per vim quamdam stultitiæ et stultæ cupiditatis humanæ de itinere rectoque suo cursu ad creatas illecebras avertatur. Explicat vero subtilius plenitudinem hanc esse a fructibus sapientiæ, id est, sapientiæ effecta, atque actiones, absolutionem, plenissimamque perfectionem sapientiæ et cognitioni tribuere, quæ sine pietatis et honorum operum fructu manca futura sit. Ita Pineda.

Vers. 21.

21. OMNEM DOMUM ILLIUS (id est, suam, puta, animam timentis Deum; unde Complut. habent *αὐτῶν*, id est, ipsorum, puta, timentium Deum), IMPLEBIT A GENERATIONIBUS, ET RECEPTACULA A THESAURIS ILLIUS, — id est, suis, *q. d.* Sapientia omnem suam domum, omniaque ejus receptacula (puta, cubicula et cellaria), implet suis fructibus et thesauris. Nota primo: Generationes vocat fructus, quos sapientia generat et producit. Legit Interpres, *γεννημάτων*, id est, generationibus: jam legunt, *ἐπιθυμημάτων*, id est, desiderii, hoc est, rebus desideratis. Secundo, thesauros suos vocat proventus suos, ut habent Græca, puta, fructus suos: idem enim dicit aliis verbis hemistichio posteriori, quod dixit priori, ut fit in Psalmis et rhythmis. Porro domus sapientiæ est anima justi, juxta illud *Sap.* vii: « Sedes sapientiæ anima justi. » Receptacula, sive cellæ et cameræ hujus domus sunt ejus sensus et potentiæ, præsertim intellectus, memoria et voluntas: has sapientiæ, sive timor Domini implet suis fructibus, puta virtutibus, consolationibus, desiderii et operibus sanctis. Unde Vatablus vertit: « Omnem domum ipsorum deliciis suis implet, et suis item cellas proventibus; » paulo aliter Syrus: « Omnes thesauros ejus, inquit, implebit sapientiæ, et gratia ejus de frugibus

ejus. » Hæc est octava timoris Dei laus, quod timentes impleat bonis spiritalibus, et consequenter temporalibus, juxta illud Christi promissum *Matth.* vi, 33: « Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus; et hæc omnia adjicientur vobis. » Unde Græca addunt: « Ultraque vero res sunt dona Dei, quæ faciunt ad prosperitatem. »

Anagogice, *receptacula* timentium Dominum, sunt domus cælestes, de quibus ait Christus *Luce*, xvi, 9: « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. » Has timentes Deum implent suis bonis operibus et meritis, quæ in illas transmittunt, ibique recondunt: perinde ac apes conficiunt et recondunt mel in cellis alvearii, ut eo pascantur et deliciantur in hieme.

O æterna Sapientia! o tranquilla et serena lux! Deus meus, animam meam tuis illustrationibus irradia. Junge me tibi vicinius, o sol rutilantissime, ut ad calorem virtutis tuæ flores et fructus sanctæ dilectionis progerminet terra cordis mei. Eia, honor meus, gaudium meum et sincera voluptas mea, Jesu; tantam, quæso, amoris tui flammam in penetralibus cordis mei excita, ut deinceps nihil sub sole eligam, nihil concupiscam præter te. O Domine mi, cælum, terra et omnia, quæ in his continentur, sine te sint mihi velut hibernum gelicidium. Tu solus me afficias, solus lætifices, tui solius amor in intimis meis vivat et ardeat, ac vivus atque ardens permaneat. Illucesce mihi, o lux fulgida et gratiosa, ut in meridiem clarissimam vertantur tenebræ cælitatis meæ. Exorna, o bone Jesu, animam meam illo charitatis decore, quem diligis: impingua eam illo amoris adipe, quo delectaris; aufer ab ea quidquid oculis tuis minus placet, et eam redde per omnia tibi placentem.

Vers. 22.

22. CORONA SAPIENTIE, TIMOR DOMINI, REPLENS PACEM, ET SALUTIS FRUCTUM. — Est hæc nona timoris

Dei laus. *Replens*, id est, plenam afferens; Græce, *ἡ ἀναπληρωσις*, id est, germinans. Sic sæpe inferius sumitur *ἡ replens*. Græca Complut. sic habent: « Corona sapientiæ timere Dominum, germinans pacem et sanitatem incolumitatis; » paraphrasticè Tigurina; « Religio Domini est corona sapientiæ et tranquillitatem pariens, et salutarem incolumitatem, cujus amatores gloria effuse exhilarat. » Exist quibus liquet, timorem Domini, vocari *coronam sapientiæ*: non quod ipse sapientiam coronet, sed quod suos, puta, timentes Deum, coronet et ornent corona sapientiæ, puta, ipsa sapientiæ, quæ instar coronæ hominem condecorat, ideoque timentes Deum facit floccupletes et nobiles, imo reges, juxta illud *I Petr.* ii, 9: « Vos genus electum, regale sacerdotium. » Et illud Philosophi: « Rex eris, si ratio te rexerit. Reges multos, sapientiâ regaris. » Unde Syrus vertit: « Multiplicat pacem, et vitam, et sanitatem. Baculus est roboris, et locus accubitus, gloria (posset melius

Dos octava timoris Dei.

in regimine verti, locus recubationis gloriæ), et honor æternus omni qui ambulat post eam;» Arabicus: «Ex ea (sapientia) multiplicatur doctrina, et vita, et sanitas: et est virga utilitatis, et sustentaculum laudis, et honor perpetuus cuilibet illam quærenti.»

Rursum sapientia est corona triumphi: hanc enim affert et imponit capiti timentium Deum; quia eos per Dei timorem facit vincere omnes tentationes, ac triumphare de peccatis, mundo, carne et dæmone. Ita Palacius. Si ergo sapiens vult de hostibus triumphare, ac victoriæ coronam reportare, timeat Deum. Si vult in regno animam regnare, et regni sui coronam nancisci, timeat Deum. Si vult cœli regnum adipisci, et cœlestis regni corona redimiri, timeat Deum. Timor enim via est ad regnum, via ad coronam, via ad triumphum.

Secundo, et profundius videtur hic Siracides: illustrare et exaggerare illud quod dixit vers. 20: «Plenitudo sapientiæ, est timere Deum,» per emblemata et hieroglyphicam coronæ, q. d. «Corona sapientiæ, timor Domini,» id est, absoluta et perfecta sapientia uno timore Domini continetur: corona enim est summitas, fastigium, culmen, apex, finis, consummatio, absolutio rei. Unde Isidorus lib. IX Originum, xxx, coronam a choro dici putat, eo quod initio circum aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel chori formata sit corona. Festus vero coronam dictam putat; eo quod cohonoret eum, cui imponitur. Verum, sic vocanda fuisset cohonora, non corona. Melius ergo Carolus Paschalius, lib. I De Coronis, cap. I, coronam dictam putat a Græco κορωνίς et κορώνη, id est, summitas arcus, hoc est, sphericum illud et rotundum in semicirculo, vel curvatum, quod est rei fastigium, apex et perfectio. Sic Eccli. xv, 8, dicitur: «Corona senum multa peritia;» græce, πολυπειρία, id est, multa experientia, q. d. Consummatio senilis ætatis est prudentia collecta ex multa experientia. Et Prov. xii, 4: «Mulier diligens, corona est viro suo,» q. d. Marito hæc summa votorum est, hæc ejus perfectio et felicitas, ut habeat conjugem strenuam et sedulam. Sic ait Herodotus De Hom. gen. et vita: «Viri quidem corona sunt liberi; turres vero urbis;» juxta illud Prov. xvii, 6: «Corona senum, filii filiorum.» Et Psal. cxxvii, 3: «Filii tui sicut novellæ olivarum, in circuitu mensæ tuæ.» Cum enim coronam dicimus, summa præmia et fastigium felicitatis, et quidquid eo pertinet, dicimus. Sic Proverb. xvi, 31, dicitur «corona (id est, consummatio) dignitatis senectus;» et cap. xvii, 24: «Corona tribuetur tibi;» et cap. iv, 9: «Corona inclyta proteget te.» Similia crebra sunt in Script. Hunc esse sensum patebit ex eo, quod sequitur: «Vidit, et dinumeravit eam.» Denique Arabicus intelligit coronam victoriæ et triumphi de domitis vitis cæterisque hostibus, ut patebit ex verbis ejus, quæ recitabo vers. 25.

Porro coronam hanc sapientiæ explicat ex fructu, dum addit replens, id est, plenam afferens pacem et salutis (græce, ὑγιαίνω, id est, sanitatis) fructum, q. d. Sapientia est corona, quia omnibus bonis hominem coronat et circumdat: nam pacem animo, sanitatem corpori conciliat, tum in hac vita, tum magis in futura, ubi erit plenissima pax, æque ac sanitas et salus. Pax Hebræis significat non tantum tranquillitatem, sed et omne bonum; hoc enim ex pace nascitur, sicut pax ex sapientia, hæc ex Deo. Huc facit illud Pindari in Nemeis, ode 8: «A Deo satæ divitiæ hominibus durabiliores.» Jam sapientia parit pacem et sanitatem, tum quia prudens est, et prudenter declinat ea, quæ pacem et sanitatem auferre queunt; tum quia dominatur concupiscentiis, ac passiones mortificat: harum autem mortificatio pacem et salutem, tum animæ, tum corpori affert.

Illustre hujus rei exemplum exstat in Vita B. Laurentii Justiniani, primi Venetorum Patriarchæ; huic enim sapientia per visum apparens pacem impertivit. Cum enim ageret annum undevicesimum, qui ætatis flexus lubricus esse solet ac periculosus, apparuisse ei dicitur Dominus Jesus, virginis speciem, cujus splendor solis splendorem facile superaret, vultuque placidissimo hæc ei dixisse: «Cur, adolescens, cor tuum effundis, et pacem sectando, te ipsum per multa spargis? Quod quæris penes me est. Ego, si me sponsam accipere decreveris, pacem hanc certissime polliceor.» Ille et tanta pulchritudine, et tanto promisso delectatus, quæsit, «quod ei nomen, quod genus esset.» Tum illa: «Ego sum Dei sapientia, quæ ad homines reformandos humanam formam indui.» Quare cum Laurentius, se vero eam libentissime accipere respondisset; illa dato osculo læta et gaudens, ut videbatur, abscessit. Ipse autem non multo post in monasterium ab oblatas nuptias se contulit, in quibus abunde id expertus est, quod diximus, non modo nihil se perdidisse, sed multo plura ac meliora, quam in sæculo habuerat, acquisisse.

Iisdem de causis sapientia et timor Dei pariunt sanitatem, tum animæ, tum corporis. Quibus accedit, quod timentes Deum sua pietate et precibus sanitatem a Deo emereantur et impetrent; aut certe vires et alacritatem, ut morbos vigore animi superent, et nihili ducant.

Refert Theodoretus in Philotheo, cap. xxii, Thalassium anachoretam oratione et signo crucis curasse suos colicos dolores, et viperæ morsus: «Cum hoc morbo colluctans, inquit, et tot tantisque doloribus cruciatus, non medicina accepit auxilium, non lectum ingredi sustinuit, non a medicamentis aut cibus est recreatus; sed in tabula humi jacente sedens, oratione et crucis signaculo est curatus, et carmine divinæ appellationis sopiit cruciatus.» Subdit deinde eum calcando viperam, decem morsibus ab ea fuisse vulneratum: «Sed neque tunc, inquit, passus

Sapientia mater sanitatis.

Visio sapientiæ, S. Laurentii Justiniani.

Exempla.

Coronæ etymon.

est uti arte medicinae; sed vulneribus adhibuit sola fidei medicamenta, crucisque signaculum et orationem, et Dei invocationem. »

Et cap. xviii, narrans Eusebii anachoretæ asperam austeramque vitam, subdit: « Hoc autem subiit certamen, cum vixisset plusquam nonaginta annos; imbecillitate autem quæ narrari non potest, esset affectus: sed imbecillitatem superabat animi alacritas, et Dei amor omnia facilia reddebat et expedita. »

Et cap. xxi, de Jacobo anachoreta, qui sub dio degens urebatur aestu solis, ac glacie et nive congelabatur: « Adversus omnia, inquit, se fortiter et constanter gerit, tanquam in alieno certans corpore, et contendens vincere naturam corporis alacritate animi. Mortali enim hoc et patibili corpore vitam agit tanquam impatibilis; et vitam incorpoream in corpore meditans, clamat cum S. Paulo: In carne ambulantes, non secundum carnem militamus. » Similia habet cæteris capitibus, præsertim cap. xxiv et xxix, ubi narrat ascetas illos præseos, velut sanctitatis heroes, ægrotos, eosdem subiisse labores et agones, quos sani capescebant, quasi morbum nihili penderent: quod et de S. Antonio scribit S. Athanasius in ejus Vita.

Simili modo S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, ex tot laboribus et penitentibus afflictis valetudine sæpius ægrotans, cum negotium aliquod arduum ad Dei gloriam tractandum occurreret, vigore animi morbum et dolorem omnem excutiebat, uti refert Ribadeneira lib. V. Vitæ ejus, cap. ix.

Vers. 23. 23. ET VIDIT, ET DINUMERAVIT EAM. — Explicat, quomodo timor Domini sit corona sapientiæ; quia, scilicet, sicut corona totum caput ambit, cingit et metitur, ita ut, si viva esset, oculosque haberet, omnia quæ in capite sunt, videret et numeraret: ita timor Domini ambit et cingit sapientiam. Timor enim adæquatur sapientiæ; quia, quanta illa fuerit in homine, tantus erit et timor. Timor ergo videt et enumerat sapientiam non omnimodam, quæ est in Deo, hoc enim negavit vers. 3, sed determinatam: quæ, scilicet, est in timente Deum. Timor enim evolvit omnes animæ et sapientiæ propriæ sinus, ne quid in ea sit insipientiæ, ignorantæ, labis aut vitii. Timor animam, ejusque sapientiam quasi Argus centum oculis circumspicit et circumlustrat; omnes ejus angulos, sinus, motus, vias, actiones et opera inspicit et indagat, ut undequaque sit sana, illibata, integra, perfecta, sancta. Græca hic mire variant, ut videas eis non esse fidendum, sed Latinis codicibus, qui unanimes et constantes hic, æque ac alibi sunt. Igitur Græca nonnulla hæc legunt, plura omittunt; quædam priorem partem legunt, posteriorem non legunt. Alia, ut Complutens, pro verbis jam dictis legunt: « Dilatat autem gloriatio diligentibus ipsum. Dilatat, » scilicet, cor et mentem. Unde Tigurina vertit: « Cu-

jus amatores gloria effusa exhilarat; » alia, « dilatat autem gloriationem diligentibus ipsum, » q. d. Timor diligentibus Deum latam et magnam affert gloriandi materiam. Est hæc decima timoris Dei laus, quod actus et gressus hominis sapienter dimetiatur et dirigat.

Dos timoris decima.

24. UTRAQUE AUTEM (scilicet, sapientia et timor Domini, æque ac pax et salutis fructus, quem secum afferunt) SUNT DONA DEI.

Vers. 24.

SCIENTIAM, ET INTELLECTUM PRUDENTIÆ, SAPIENTIA COMPARTIETUR, — id est, inter suos discipulos, puta, timentes Deum, dividet et distribuet; græce, ἐξουκρίσεν, id est, instar imbris effundet et disperiet; large, scilicet, et liberaliter; quare minus apte aliqui vertunt, *distillabit*, stilla enim est parca, rara et modica. Per *scientiam* Jansenius intelligit cognitionem credendorum; per *intellectum* cognitionem agendorum; utramque enim præstat sapientia. Rabanus per *scientiam* accipit cognitionem fugiendorum, per *intellectum* cognitionem agendorum, juxta illud: « Declina a malo, et fac bonum; » in his duobus enim omnis lex et sapientia, sanctitasque consistit. Planius per *scientiam* accipias cognitionem rerum naturalium, non speculativam, sed affectuosam et ardentem; qua Sancti, esto non sint philosophi, per lumen sapientiæ et Spiritus Sancti sapienter contemplantur, et ratiocinantur de sole, luna, stellis, cælis, elementis, animalibus, plantis, arboribus, pomis, tritico, floribus, pratis, etc., in omnibus laudando Dei sapientiam et providentiam, atque ex singulis utilia haurientes prudentiæ et vitæ recte instituendæ documenta; per *intellectum prudentiæ* accipe intelligentiam et prudentiam in rebus practicis, puta, acumen intelligendi, et prudenter judicandi de agendis. Unde Tigurina vertit: « Scientiam et intelligendi artem; » Vatablus: « Peritiam effundit sapientia. » Ita Palacius.

Talem scientiam habebat S. Franciscus, qui, teste S. Bonaventura, de Deo et rebus divinis ita sapienter, sublimiter et ardentem disserebat, ut Theologos omnes superaret, cunctique dicerent hanc ejus scientiam non esse humanam, sed cœlitus acceptam. Sicut enim apes et formicæ miram habent scientiam conficiendi alvearia, favos, mella, etc., per instinctum naturæ a Deo eis inditum, et quia diriguntur ab intelligentia non errante: sic multo magis Sancti diriguntur a Spiritu Sancto, ejusque unctio illos docet de omnibus.

Est hæc undecima timoris Dei laus, quod suis det scientiam et prudentiam.

Undecima dus.

25. ET GLORIAM TENENTIUM (id est, possidentium, se, EXALTAT, — id est, altam et excelsam efficit; Tigurina: « Et amplectentes se gloria extollit, » scilicet, facit illos gloriosos et celebres. Ita sapientia sancta gloriosos fecit SS. Antonium, Bilarionem, Macarium, Arsenium, Pachomium, etc., simplices alioqui, et sæpe illitteratos.

RADIX SAPIENTIAE, EST TIMERE DOMINUM. — Tigurina: « Revereri Dominum, radix est sapientiae. » Dixit vers. 16, timorem Domini esse initium sapientiae: hic addit, eundem esse radicem sapientiae; quia, sicut ex radice pullulat tota arbor, ejusque rami, frondes, flores et fructus, ut qualis et quanta sit radix, talis et tanta sit arbor, rami et fructus: ita pariter ex timore Dei pullulat omnis sapientia practica, puta, omnis virtus, omnis honestas, omnis actio praeclara, omnis vita et conversatio sancta. Sicut ergo agricolae, dum arborem excolere volunt, excolunt ejus radicem, stercoreando, irrigando, ablaqueando, etc., ex radice enim pendet tota arboris fertilitas et felicitas: ita pariter, si sapientiam, omnemque virtutem vis excolere et augere, excole et auge timorem Domini; hic tibi dabit omnem virtutem, omnemque fertilitatem et felicitatem spirituales.

Aliter habet Syrus, nimirum, « radices ejus (timoris Domini) vita aeterna, et rami ejus longitudo dierum. Beatus vir, qui in eo meditatur; quia ipse est melior illi, quam omnes thesauri. Beatus vir, qui appropinquat ad illum, et mandatis ejus inservit. Coronam aeternam imponet illi, et victoriam aeternam inter Sanctos Lætabitur in eo (timore), et ipse (timor) lætabitur in eo (homine timente), et non abjiciet eum in saecula saeculorum. Angeli Dei lætabuntur in eo, et numerabunt omnes laudes Dei. Liber iste totus verba vitae: Beatus vir, qui audit et facit eum. Audite me, timentes Dominum, et attendite et intelligite verba mea. Quis est ille, qui vult haereditare vitam, haereditatem aeternam, et lætitiā magnam? omnia verba mea audi, et fac, et scriberis in libro vitae. » Hæc Syrus paraphrasticè potius quam ad litteram interpretans: nec enim hæc sunt in Codicibus Græcis aut Latinis; sicut vice versa, quæ in iis sequuntur usque ad vers. 36. Omittit Syrus.

Simili modo Chaldaeus interpres, qui lingua pene idem est cum Syro, in veteri Testamento usape longas interserit paraphrases, ideoque Paraphrastes appellatur. Syrus de more imitatur Arabicus, dum ita vertit paraphrasticè: « Radices illius (sapientiae, et consequenter timoris) vita aeterna, et arbor illius prolongat dies. Beatitudo illi qui posuit curam suam in ea; quia illa ipsi est magis utilis, quam universa repositoria (apothecae). Beatitudo homini, qui locutus est in ea, et deductus est in mandatis illius; quia ipsa est coronans corona perpetua, et adveniet illi victoria inter Sanctos in perpetuum. Lætabitur in ea, et lætabitur in eo, et non derelinquet eum in seculum seculorum. Angeli Dei lætantur in ea, et preparant omnes laudationes Domini. Et sic liber totus plenus est vita. Beatitudo viro (beatus est vir) qui audivit, et operatus est, quod in eo est. O plebs timentium Deum, audite, et attendite ad eloquium meum, et intelligite. » Hicque Arabicus finit caput primum; quare omittit cætera,

quæ habentur in Latinis et Græcis Bibliis, imo et in Syriacis.

ET RAMI EJUS LONGÆVI. — Græcè significantius, μακροήμερος, id est, longitudo dierum, longævitas; Tigurina, « longævæ ætates, » q. d. Sicut ex radice, vel trunco arboris oriuntur et succrescunt ejus rami: sic ex timore Domini oritur longa vita, tum præsens, tum futura. Timor enim Domini, qui est vera sapientia, suos assecclas facit longævos, ac deinde eos transcribit beatæ aternitati. Rursum rami timoris sunt virtutes, gratia et gloria, quæ sunt longævæ, tum quia durant in æternum; tum quia timor per eas semper novos, indesque plures et majores bonorum operum fructus producit, sicut arbor per ramos sua poma progignit. Timor enim Domini, qui est amor et charitas, imperat, et imperando producit actus cæterarum virtutum omnium. Unde, si ex Dei timore et amore te humilias, obedis, pateris; hæc humiliatio, obeditio, tolerantia, est fructus charitatis productus per ramos humilitatis, obedientiæ et patientiæ. Harum enim virtutum sunt actus eliciti, sed imperati a timore et amore Dei.

Nota: Longævitatē congrue tribuit timori; quia timor est custos et conservatio omnium virtutum. Si vis ergo virtutes diu et constanter possidere, time. Si vis perseverare in bono, time, juxta consilium Apostoli: « Cum metu et tremore vestram salutem operamini, » Philip. II, 12. Qui enim non timent, cito ex præfidentia, levitate, imprudentia, arrogantia perdunt sanctitatem, quam habent, uti perdidit Adam, David, Salomon.

Nota: Timor Dei facit timentes longævos, etiam in hac vita, ob causas, quas dedi vers. 22. Ita sanctus Paulus, primus eremita, ex timore Dei fugiens mundum, vixit in spelunca 98 annos, mortuusque est anno ætatis 113. Sanctus Antonius defunctus est anno ætatis 103; S. Romualdus 120, Pachomius 118, Arsenius 120. Plures vide apud Cassianum, Collat. XI, cap. IV, quin et cæteri plerique anachoretæ longævi fuere, uti etiamnum sunt Religiosi et Religiosæ, quæ in monasteriis sine curis et sollicitudine quietæ, pie et sancte Deo usque ad decrepitam ætatem deserviunt; quia timore Dei mortificant bilem, gulam, cæterasque passiones, quæ vitam abbreviant, ac sobrietate et lætitiâ vitam prolongant. Unde Hippocratis est aphorismus, τὰ ἀχολὰ μακροβία, id est animalia, quæ carent bile, sunt longæva uti cervus, de quo exstat epigramma Virgilii de ætatibus animalium, in quo longæva recenset et dimittitur; sic enim canit:

Ter binos deciesque novem superexit in annos,
Justa senescentum quos implet vita virorum;
Hos novies superat vivendo garrula cornix;
Et quater egreditur cornicis secula cervus;
Alipedem cervum ter vincit corvus; at illum
Multiplicat novies phœnix, reparabilis ales:
Quem vos perpetuo decies prævertitis ævo,
Nymphæ Hamadryades, quarum longissima vita est.

Sed audi Plinium, lib. VII, cap. XLVIII: « Hesiodus fabulose, ut reor, multa de hominum ævo referens, cornici novem nostras attribuit ætates, quadruplum ejus cervis, id triplicatum corvis. Et reliqua fabulosius in phœnice, ac nymphis. » Idem, lib. VIII, cap. XXXII: « Vita cervis, inquit, in confesso longa post centum annos aliquibus captis, cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat, adopertis jam cute in magna obesitate. Febrium morbos non sentit hoc animal: quin et medetur huic timori. Quasdam nos principes feminas scimus, omnibus diebus matutinis carnem ejus degustare solitas, et longo ævo caruisse febribus. »

Mansuetudo ergo, æque ac sobrietas et lætitia, religiosos et sanctos facit longævus. Unde sanctus Chrysostomus, lib. II *Contra vituperat. vitæ monast.* docet monachos vivere sanos, ac ob victus temperantiam, agrestium, ut ait, instar animantium vigere, ac vegeto esse corpore; cum e contrario divites et delicati, qui vulgo habentur beati, velut in cæno jacentes, molliores sint, podagræ, chiragræ, catarrhis, aliisque morbis obnoxii, ideoque brevis ævi. Et S. Hieronymus lib. II *Contra Jovin.* docet abstinentiam corpori tuendo conferre, vitamque prorogare, idque ex medicorum aphorismis confirmat.

Est hæc duodecima timoris Dei dos et laus, quod timentes faciat longævus; quia arcet tres brevis ævi radices, scilicet, gulam et utramque bilem, flavam et atram, puta, choleram et melancholiam: hæc enim multos immature enecat et occidit.

26. IN THESAURIS SAPIENTIÆ INTELLECTUS (id est intelligentia), ET SCIENTIÆ RELIGIOSITAS, — id est, scientia religiosa, sive religio sciens et prudens, non ignorans et errans, qualis est superstitio, ut dixi vers. 16. Hic versus non est in Græco, sed ei similis subditur vers. 31. Sensus est, q. d. Sapiencia est locuples et opulenta, ingentes habet thesauros: thesauri ejus sunt spiritales, puta, intelligentia, qua ornat, locupletat et replet intellectum, ac omnes virtutes (has enim secum quasi comites et pedissequas adducit religio, Dei cultus), quibus ornat repletque voluntatem, atque ex thesauris hisce suis utraque depromit, eaque suis studiosis affatim elargitur.

Nota: Siracides hæc tria, scilicet: *sapientiam, timorem Dei, et religionem*, quasi pro uno et eodem sumit; quia intelligit sapientiam practicam, quæ in honesta actione et vitæ sanctitate, puta, Dei cultu consistit, uti jam sæpius dixi: unde illi per antithesin opponens peccata et peccatores, subjicit:

EXSECratio AUTEM PECCATORIBUS SAPIENTIA. — Quocirca hanc antithesin clarius Tigurina ita vertit: « Thesauris sapientiæ inest intelligentia, scientiæque sanctitas; sed scelerosis execrationi est sapientia. » Hinc eandem antithesin diserte exprimens subdit Noster:

27. TIMOR DOMINI EXPPELLIT PECCATUM. — « Sive Vers. 27. quod jam admissum est, sive quod tentat intrare. Expellit sane illud quidem penitendo, hoc resistendo, » ait S. Bernardus *De Diversis affectionibus animæ*. « Timor enim Domini expellit peccatum, » tum præteritum per contritionem, ad quam excitat timor, id est metus et reverentia Numinis; tum præsens et futurum: cavet enim, ne Numen tantum offendat, quod acerrime judicat et vindicat omne peccatum. Ita Rabanus. Maxime vero expellit peccatum impatientiæ et murmuris, ne homo, cum in hoc mundo affligitur, et multa tristitia patitur, impatiens fiat, Deoque obmurmuret; sed ei cum submissione et metu et reverentia se subdat et resignet. Unde timorem ita definit Clemens Alexandrinus, II *Strom.*: « Timor est cautio rationi consentanea, et ejus quod lædit declinatio, » juxta illud *Isaiæ* XLVI, 17: « A facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum. » Pro quo Sanctus Cyrillus vertit: « Propter timorem tuum, Domine, nos uterum gessimus, et parturivimus, et gravidi fuimus super terram. »

Græca habent: « Timor Domini expellit peccata; perseverans autem avertit iram; » Tigurina: « Religio Domini peccata depellit; et quandiu præsens est, arcet iram. » Nam, ut ait S. Basilius *in initium Proverb.*: « Sicut cruci affixus movere nec manus potest, nec pedes: sic qui timore Domini configitur, extra illius nutum nequaquam movetur. » Timor ergo Dei est crux vitiorum. Et Tertullianus, I *De Cultu feminarum*: « Qui præsumit, inquit, minus veretur, minus præcavet, plus periclitatur; timor fundamentum salutis est. » Quidni ergo pariat salutis fructum? « Præsumptio impedimentum timoris; utilius ergo, si speremus (id est, timeamus, ait Pamelius) nos posse delinquere; sperando enim timebimus, timendo cavebimus, cavendo salvi erimus. » Causam subdit:

NAM QUI SINE TIMORE EST, NON POTERIT JUSTIFICARI. — Vers. 29. Sic quoque legit Clemens Alexandrinus, I *Pedagog.* cap. VIII, pro quo Græca habent: « *ὁ ἀπὸ θυμῶν* (alii, *θυμὸς ἀδίκος*, id est, *iracundia iniqua*) *ὁ θυμῶνται δίκαια θηραὶ*, id est, *vir iracundus non poterit justificari*, id est, in justitia conservari. Audacia enim, eique affinis ira, opponitur et contraria est timori, ut docent Ethici. Igitur, *qui sine timore est*, idem est quod audax, animosus, iracundus. Sicut ergo timor frenat et coerces impatientiam, murmura, cæteraque peccata: ita audacia et ira frenos disruptens in impatientiam, murmura et quælibet peccata, velut equus indomitus, prorumpit et ruit. Hoc est, quod subdit:

IRACUNDIA ENIM ANIMOSITATIS ILLIUS, SUBVERSIO ILLIUS EST. — Græca, « nam ruinam ei creat ipsius ad iram proclivitas; » ruit enim audax et iracundus quasi effrenis in sua damna, puta, in maledicta, jurgia, blasphemias, etc., quibus sibi poenas ingentes conciliat. Unde sanctus Ephrem, tract. *De Panoplia*: « Ira, ait, est velut anceps gladius:

uno momento perimit eum, quem percutit, sicut scriptum est: Momentum enim furoris, ruina illius. » Græcum enim *πονη* multa significat, scilicet, declinationem, divergentiam, proclivitatem; item momentum, puta, lancis ad imum vergentis inclinationem, nutum, declivitatem, propensionem: proprie enim de lancibus stateræ dicitur. Porro dicitur momentum, ira; quia ira parum durat, juxta illud: « Ira furor brevis est. » Sed eadem creat ruinam longam, ut patet si quis in ira aliquem vulneret, occidat, etc. Huic opponens patientem, subdit: « Usque in tempus sustinebit patiens. »

Possunt tamen hæc generalius accipi, et cuivis peccato adaptari, q. d. Qui nimis afficitur suis peccatis et concupiscentiis, videns legem Dei sibi obsistentem, illi irascitur: quæ ira facit eum animosum ad peccandum, ut suis cupediis indulgeat; sed hæc animositas subversio ejus est, quia precipitat eum in ruinam, puta, in mortem animæ præsentem et æternam. Ita Palacius et Rabanus.

Decima
tertia ti-
moris
dos, quod
expellat
peccata.

Moral. Hic nota hanc esse decimam tertiam timoris Dei vim et laudem insignem, quod expellat peccatum, ut licet nos validissimi hostes, puta, mundus, caro et dæmon, ad peccata propellant; nos tamen ab iis cohibeat, et hæc omnia vincat timor Dei; quia eum summe reveretur: primo, ut Deum; secundo, ut summum omnium dominum; tertio, ut amantissimum patrem; quarto, ut sponsum, charissimum; quinto, ut amicum fidelissimum; sexto, ut judicem et vindicem severissimum.

Quocirca timens Deum, dum ad peccandum sollicitatur, dicit cum Joseph: « Quomodo possum malum hoc facere, et peccare in Deum meum? » Gen. xxxix, vers. 9. Nam, ut sapienter ait Symmachus epist. ad Imperatores (quæ habetur lib. II, epist. S. Ambrosii): « Plurimum valet ad metum delinquendi, præsentia religionis urgeri. » Et cum Susanna: « Melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini. » *Daniel*, xii, 23. Et cum Psalte *Psal. cxviii*, 101: « Ab omni via mala prohibui pedes meos, et custodiam verba tua. A judiciis tuis non declinavi; quia tu legem posuisti mihi. » Et cum Job cap. xxxi, 1: « Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partem haberet in me Deus desuper, et hæreditatem Omnipotens de excelsis? Nonne ipse considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat? » Et vers. 14: « Quid enim faciam, cum surrexerit ad judicandum Deus? et cum quæserit, quid respondebo illi? » Et vers. 23: « Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, et pondus ejus ferre non potui. »

Hinc Theodoretus lib. I *De Curand. Græc. affect.* timorem Dei comparat cum potione amara, sed purgativa: illo enim peccatorum morbidi humores, præsertim flatus superbæ et animositatis, exhauriuntur, et sanitas menti restituitur. « Timor

Dei, inquit, medicamentum est optimum, quod ex malis (suppliciis) et ex bonis conficitur, sicut in theriacis accidit. » Beda in *Proverbiis*: « Ubi, inquit, non est timor Dei, ibi regnum est peccati: ubi vero est timor Dei, ibi est regnum Dei et sanctitatis. » Quocirca S. Joannes Baptista, vox clamantis in deserto, non nisi timorem Dei clamabat, ut eum hominibus imprimeret. *Matth.* iii, 7: « Progenies viperarum, inquit, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? » Quin et Christus apud *Matthæum*, x, 28: « Timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam. » Quapropter sapienter dixit Clemens Alexandrinus lib. II *Strom.*: « Fides est prima ad salutem inclinatio, post quam timor est, et spes, et penitentia. » Et aliquanto post: « Qui timorem damnant, si legem etiam insectantur; quod si legem, clarum est, quod et Deum, qui legem dedit. »

His consentiunt ea, quæ apud B. Athanasium loquitur S. Antonius: « Formido (inquit) judicii, et pœnarum timor horridus, lubricæ carnis incentiva dissolvit, et ruentem animam quasi ex aliqua rupe sustentat. » Idem sentit S. Basilius homil. 8 in *Psal. xxxii*: « Necessario, inquit, velut introductorius ad pietatem timor assumitur; dilectio vero deinceps succedens a timore scientiæ adoptatos perficit. » Plenius homilia 9 in *Psal. xxxiii*: « Timor, ait, salutaris, et timor sanctificationem faciens, qualis sit, vis exponam? Cum ad peccatum aliquod progredi voles, cogita mihi horrendum illud et non ferendum Christi judicium, » et cætera, quæ deinceps subdit, cum concludit: « Hæc time, et hoc timore eruditus animam a concupiscentia ad hæc mala, velut freno quodam relide. » Porro Chrysostomus, hom. 15 ad *Pop. Antioch.*, gehennæ metum etiam in anima hominis justi, militem ait esse fortem et armatum, qui fures et latrones, omnesque hostes longissime a domo arceat.

Quocirca Ambrosius in *psal. cxviii, serm. 21*, scribit beatos martyres inter ipsa carnificum supplicia positos, timore gehennæ ante oculos mentis propositæ, earum pœnarum vicisse timorem, qui a carnificibus incutiebatur. At sanctus Hieronymus, epist. 22 ad Eustoch. *de Custod. virg.* se ait gehennæ metu solitudinem ac durissimæ vitæ genus elegisse. Nec dubitat sanctus Augustinus, lib. *De Grat. et lib. arb.* cap. xviii, hunc timorem gehennæ, Dei donum appellare. Certe Cassianus, *Collat. 11, cap. xxviii*: « Est, inquit, gradus cujusdam profectus, ut dum vel pœnarum metu, vel præmiorum spe incipimus vitia declinare, ad charitatis gradum transire possimus. » Omnes vero Gregorius, homilia 26 in *Evang.*, hortatur, ut futurum judicium timeant, antequam veniat. Rursus, hom. 34: « Prava mens, ait, si non prius per timorem evertitur, ab assuetis vitiis non emundatur. » Nec frustra toties timoris dignitas ac præstantia in sacris Litteris extollitur: « Beatus vir, inquit David, qui timet Dominum; in man-

datis ejus volet nimis. Potens in terra erit semen ejus; generatio rectorum benedicetur. Gloria et divitiarum in domo ejus; et justitia ejus manet in seculum seculi.»

Vers. 29. 29. USQUE IN TEMPUS SUSTINEBIT PATIENS. — Græce, ἀνέξεται, id est, *sustinebit*; pro quo Romani legunt, ἀβήξειται, quod primo, sumi potest pro ἀνέξεται, id est, *sustinebit, tolerabit, perferet, perdurabit*. Secundo, verti potest, *resistet, reluctabitur, scilicet, tentationi*. Tertio, *adhærescet, velut unguibus affixus, scilicet, suæ patientiæ, eamque mordicus retinebit*. Quarto, *complectetur, mutuoque complexu sibi astringet, tum suam crucem, tum suam patientiam, quasi sponsam sibi electam et dilectam*. Opponit Συμύδης, id est, *audaci, impatienti, iracundo, μακροθυμοσ*, id est, *longanimum et patientem*; quod hic ad tempus sustineat adversa quælibet, spe gloriæ cælestis; ille illico iis resistat, eaque excutere satagat, ideoque lites et trixas concitet. Unde de patiente ait:

ET POSTEA REDDITIO JUCUNDITATIS. — Legit Interpres, ἀναδύσει ἐρρητύνησ, jam legunt, ἀναδύσει ἐρρητύνησ, id est, *pullulabit*, et quasi de terra exoriatur, ac germinabit ei lætitia; ἀναδύσει enim, id est, *reddo, capitur pro ἀναβλάσθησ*, id est, *pullulo, germino*. Est metaphora appositæ et elegans ab arboribus, quæ in hieme patiuntur gelu, nives, frigora, iisque spoliatae foliis et frondibus quasi canescunt et emoriuntur; sed tunc introrsum vires suas recipiunt, ut omnis calor cogatur in radicem, qua e terra humorem sugant: itaque radix foeta et gravida, in vere quasi radiis solis vivificata germinet, et in lætas frondes, flores et fructus erumpat. Pari enim modo patiens in adversis, quasi in hieme, introrsum per patientiam se recipit in animæ penetralia, ibique vires succumque patientiæ, humilitatis, cæterarumque virtutum colligit, quæ mox parient ei meritis lætitiæ et gloriæ fructus. Hisce enim Deus remunerabitur et præmiabit ejus dolores et patientiam. Justus est ergo instar palmæ plantatæ «secus decursus aquarum, quæ fructum dabit in tempore suo,» id est, in tempore novissimo, ait S. Augustinus in Psal. 1. Unde Tigurina vertit: «Qui patiens est usque ad tempestivatem, præstabit tolerantiam, et postea exoriatur ei lætitia,» q. d. Vir justus tentatus et afflictus patiando sustinebit, usquequo transeat afflictionis tempus; tunc pro illa succedet tempus hilaritatis: sicut enim nocti succedit dies, hiemi ver, tempestati tranquillitas, pluvix et caligini serenitas; ita tentationi jucunditas.

Patiens est quasi arbor hiæterna.

Congrua ergo et illustris est hæc metaphora ab arbore, cujus truncati rami, exusta folia, vix remanet stipes, ut putetur exsuccus, et non nisi ignibus aptus hiemali tempore; at eadem appetente vere revirescit ac repullulat. Nullus igitur animo cadat, etiam hibernis oppressus et velut sepultus tribulationum rigoribus; Deo iterum flante, ac bene prosperante, repullulabit, duplo

amplioribus bonis cumulatus, ut contigit S. Job. Exemplo apum apposite idipsum illustrat Urbanus IV, Pont. in Psal. 1, qui exstat tom. I Biblioth. SS. Patrum: «David, inquit, de persecutoribus suis dicit, Psal. cxvii: Circumdederunt me sicut apes. Apes enim, etsi inferant punitionis dolorem, amantur tamen; quia mellis dulcedinem administrant: sic et persecutores meos, Domine, amare volo, et punitiones, quas mihi amarum conatibus inferunt, contribulato spiritu tolerare, ut mellita jucunditas subsequatur. Nam per quemdam Sapientem audio, Domine, te dicentem, quod usque in tempus sustinebit patiens, et postea redditio jucunditatis.»

Alludit Siracides ad Habacuc II, 3: «Si moram fecerit, expecta illum; quia veniens veniet, et non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide sua vivet.» Et ad Isaia LXI, 3, ubi Christus ait se missum et unctum Spiritu sancto: «Ut consolari, inquit, omnes lugentes in Sion, et lacrimis eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mæroris.» Vide ea quæ utrobique dixi. Hoc est, quod canit Psaltes: «Expecta Dominum, viriliter age: et confortetur cor tuum, et sustine Dominum,» Psalm. xxvi, 14. Et Aggæus cap. II, 7: «Adhuc unum modicum est, etc., et veniet desideratus; cunctis gentibus.» Et Christus vadens ad mortem, Joan. xvi, 17: «Modicum, et jam non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis me.» Et vers. 22: «Vos igitur nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum: et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.» Quocirca sapienter Tertullianus libr. De Patientia: «Idoneus, inquit, patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est: si damnum, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem!» Hoc significat et redditiō.

30. Bonus sensus (id est, vir sensatus et patiens) USQUE IN TEMPUS ABSCONDET VERBA ILLIUS (id est, sua, q. d. Reprimet suam iram et impatientiam, ne in verba iracunda et maledica prorumpat): ET (id est, idcirco) LABIA MULTORUM EXARRABUNT SENSUM ILLIUS, — q. d. Multi laudabunt et celebrabunt ejus prudentiam et sapientiam, quam in patientia ostendit. Unde Græca habent, «idem (patiens) verba sua tempestive supprimet, et labia multorum (hoc enim est πολλῶσ, pro quo Romana legunt πικρῶσ, id est, *fideliū*) consilium ejus prædicabunt.»

Hæc est decima quarta timoris Dei laus.

Ita S. Monica, ait S. Augustinus, IX Confess. cap. IX: «Noverat non resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo quidem. Jam vero refracto et quieto, cum opportunum videret, rationem facti sui reddebat, si forte ille inconsideratius commotus fuerat.» Hac patientia et silentio jugem cum eo habuit pacem, tandemque eum ad Christum convertit.

Vers. 31. 31. IN THESAUROS SAPIENTIE SIGNIFICATIO DISCIPLINÆ, — scilicet, est; græcè παραβολαὶ ἐπισήμους, id est, in thesauris sapientiæ sunt parabolæ scientiæ. Parabole ab Hebræis vocantur sententiæ graves, ablitæ, doctæ, prudentes, quæ docent et dicant; quomodo vita honeste, prudenter et sancte juxta Dei legem et disciplinam sit instituenda. Has quasi res pretiosas et gemmas in suis thesauris habet sapientia, indeque eas promit, et suis doctoribus communicat.

Vers. 32. 32. EXSECratio ACTEM PECCATORI, CULTURA DEI. — Græcè, φοβία, id est, religio, pietas, cultus Dei, quem docet sapientia et disciplina, quique consistit in timore et amore Dei, uti dixi vers. 26 (et sic patet ant thesis hujus hemistichii cum præcedenti: disciplina enim est cultura Dei): hic enim versus cum illo, licet verbis nonnullis discrepet, re tamen et sensu est unus et idem. Unde Tigurina vertit: « In thesauris sapientiæ latet scientia (Yatablus, allegoria; alii, ænigmata; alii, parabole; græca enim est παραβολή): sceleroso vero est pietas execrabilis. » Vox parabolæ significat, qualis fuerit, et esse debeat sermo et doctrina sa-

piantum, nimirum, parabola scientiæ, id est, sciens, prudens, arguta: hac enim in supellectile sapientiæ, et in illius thesauris reconditissimè nihil pretiosius vel illustrius.

Dicitur autem, significatio disciplinæ; quæ debet parabola rem aperte ostendere, sed tantum sub obscure significare. Et hujus obscuritatis causam subjicit; quia peccator execrabitur sapientiam, et ocludet aures, si clare illi salutaria de moribus probis consilia ingeras: qua de causa Christus suam sapientiam Pharisæis, eorum taxans vitia, et carnalibus Judæis ingerebat per parabolas, Matth. XIII. Sic Salomon suam sapientiam conscripsit et inscripsit: « Parabolas, quæ succinctis brevibusque sententiis ingentes et perfectos continent sensus, » inquit Origenes Prof. in Cantica.

Post hanc sententiam in vetusto codice Græco subjungitur ista: « Timor Domini, donum a Domino; etenim eximie dilectionis vias constituit. » Ut appareat multis modis hunc librum fuisse coagmentatum: prior enim sententiæ jam dictæ pars continetur vers. 23, posterior vers. 14.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA DOCET SAPIENTIAM ACQUIRI PER JUSTITIAM.

Vers. 33. 33. FILLI, CONcupiscens (legit Interpres, uti et S. Augustinus in Speculo, ac Complut. ἐπιθυμῶν, cum accentu in penultima; sed Romana editio Græca, S. Hieronymus, in cap. X. Osee, S. Hilarius in Psal. I, et S. Augustinus. XXII. Contra Faust. cap. LII, legunt, ἐπιθυμῶν, cum accentu in antepenultima: id est, concupisti, cum nota interrogationis: sed eodem redit sensus) SAPIENTIAM, CONSERVA JUSTITIAM (græcè ἐργάζε, id est, præcepta, mandata, q. d. FILLI, si concupiscis ambisque sapientiam, observa Dei mandata: hæc te recto calle ducent ad sapientiam). ET DEUS PRÆBEbit ILLAM TIBI. — tanquam sibi fideli amico, pio et obsequenti. Nam « in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis, » Sap. I. Justitia ergo hic generalis intelligitur, quæ consistit in observatione omnium mandatorum Dei: hæc enim hominem facit et denominat justum. Sic Psaltes toto psal. CXVIII, docet veram sapientiam sitam esse in lege Dei, ejusque custodia.

Id symbolicè significatum fuit in matrimonio Jacob, qui prius duxit Liam, deinde Rachelem: Lia enim significat laboriosam justitiam: Rachel speciosam intelligentiam. Ita docet. S. Augustinus XXII. contra Faustum, cap. LII: « Prior est, inquit, in recta hominis eruditione labor operantis quæ justa sunt, quam voluptas intelligendi quæ vera sunt. Ad hoc valet, quod scriptum est: Concupisti sapientiam? serva mandata, et Dominus præbebit illam tibi. Mandata utique ad justitiam pertinentia: justitia autem, quæ ex fide est, quæ inter tentationum incerta versatur, ut pie cre-

dendo quod nondum intelligit, etiam intelligentiæ meritum consequatur. » Et mox: « Proinde in his, qui flagrant ingenti amore perspicuæ veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem revocandum, ut a fide incipiat, ut bonis moribus nitatur pervenire quo tendit. In eo quippe quo versatur, virtus est laboriosa: in eo vero quod appetit, luminosa sapientia. Illi ergo respondeatur: Pulchrum est quidem quod desideras, si amari dignissimum; sed prius nubit Lia, et postea Rachel. Ardor ergo iste ad id valeat, ut ordo non recusetur; sed potius toleretur, sine quo non potest perveniri ad id quod tanto ardore diligitur. Cum autem perventum fuerit, simul habebitur in hoc sæculo, non solum speciosa intelligentia, sed et laboriosa justitia. » Sic S. Marcella, ait S. Hieronymus, ep. ad Principiam, sequebatur illud Psaltes Psal. CXVIII: « A mandatis tuis intellexi, ut, postquam mandata complexisset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum. »

Est hic tertia capitis pars, qua post encomium sapientiæ et timoris Dei, modum ea assequendi præscribit, puta, justitiam, quæ sita est in observatione mandatorum Dei: timor enim Dei parit justitiam; justitia parit sapientiam. Causam subdit dicens:

34. SAPIENTIA ENIM ET DISCIPLINA (supple, est) TIMOR DOMINI, — q. d. Via et modus acquirendi sapientiam est justitia, sive observatio mandatorum Domini; quia sapientia est timor Domini, vel certe connexa cum timore Domini, ex quo ori-

Vers. 24.

tur justitia et observatio mandatorum. Ubi nota: Hæc tria, sapientia, timor Domini, observatio mandatorum, ita inter se connexa sunt, ut ubi est unum, ibi sint reliqua duo, et quantum crescit unum, tantum crescant reliqua duo: crescente ergo timore crescit observatio mandatorum, crescit et sapientia practica: « Quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplina. » Prov. VI, 23. Et: « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua, » Psal. CXVIII, 18; et vers. 105: « Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. » Vice versa, quantum crescit observatio mandatorum, tantum crescit et timor amorque Dei, ac proinde tantumdem crescit et sapientia, juxta illud: « Bonitatem, et disciplinam, et scientiam doce me; quia mandatis tuis credidi, » Psal. CXVIII, 66. Quocirca Job cap. XXVIII, 28: « Ecce, ait, timor Domini ipsa est sapientia: et recedere a malo, intelligentia; » quia, scilicet, sapientia practica, cum sita sit in actione honesta, sita pariter est in timore Dei, qui excitat ad omne honestum, ut vere sit sapiens, qui timet Deum, ejusque legi obedit.

Sapientia, timor Dei, et custodia legis, quem inter se habent ordinem? Respondeo.

Nota: Hæc tria, scilicet, sapientia, timor Domini, observatio mandatorum, si proprie et per se sumantur, distinguuntur, sicut pater, filius, nepos; aut sicut prudentia, virtus, et ipsa actio virtutis. Nam sapientia est dictamen sapientiæ, quod dicitur timendum esse Deum, ejusque mandata observanda. Timor deinde timet Deum, ac stimulat timentem Deum, ut ejus mandata observet. Unde tertio, timens Deum impulsus hoc timore mandata observat. Sic prudentia dicitur amandam vel exercendam esse virtutem. Ex quo dictamine homo excitatur ad eam amandam, ut eam habitualiter possideat. Virtus deinde habitu possessa movet et stimulat eam possidentem ad exercendas actiones virtuosas. Igitur sapientia generat timorem Dei, timor generat observationem mandatorum: sicut prudentia generat virtutem, virtus generat actiones virtuosas; et sicut pater generat filium, filius gignit nepotem.

Hinc sequitur primo, hæc tria inter se esse connexa ita ut unum quodlibet sine aliis duobus consistere nequeat.

Dices: Potest esse sapientia sine timore, et prudentia sine virtute, ut patet in impiis; hi enim prudenter judicant esse sobrie vivendum, imo in particulari hic et nunc temperandum sibi esse a vino, ne se inebrient; et tamen dulcedine vini illecti intemperanter bibunt, seseque inebriant.

Resp. Hi habent prudentiam quamdam speculativam, et quasi in abstracto; non tamen habent veram sapientiam et prudentiam practice practice, quæ actu imperat et elicit opus virtutis. Sicut enim pater dicitur, non qui potest generare filium, sed qui actu generat; et sicut gratia efficax non dicitur, nisi quæ persuadet voluntati consensum: sic pariter sapientia et prudentia vera, effi-

cax et actualis non est, nisi quæ persuadet voluntati, ex eaque elicit actum virtutis. Causa enim in actu, et effectus in actu semper sunt simul: implicat enim causam causare effectum, et tamen effectum ab ea non produci. Igitur, ubi est vera et practica sapientia, ibi est timor Dei, et observatio mandatorum; atque ubi est vera et practica prudentia, ibi pariter est virtus et exercitium virtutis.

Sequitur secundo, ex eo quod hæc tria ita connexa sint, ut semper pari passu incedant, quod quantum crescit unum, tantum crescant et reliqua duo; quantum ergo crescit sapientia, tantum crescit timor et amor Dei; et quantum crescit timor et amor, tantum crescit observatio mandatorum.

Sequitur tertio, ex hæc indissolubili horum trium connexione, quod sicut sapientia et prudentia crescens producit majorem timorem et virtutem, atque hæc majores virtutum actus ita vice versa majora virtutum opera faciunt crescere, et intendunt habitum timoris et virtutis; et hic intendat habitum sapientiæ. Unde commune Philosophorum et Theologorum axioma est, actus intensos intendere habitum virtutis. Ac fides docet actus præsertim intensiores virtutum supernaturalium mereri, et secum afferre augmentum gratiæ, charitatis, et virtutum: sic fumus producit flammam, et flamma vicissim auget fumum. Quare non mirum, Siracidem; hic nunc docere, quod sapientia pariat timorem et justitiam; nunc vice versa quod timor et justitia pariant sapientiam; quia, scilicet, ejus augmentum merentur et secum afferunt.

Sequitur quarto, licet hæc tria præcise sumpta distinguantur modo jam dicto, tamen propter intimam eorum connexionem commisceri, confundi et sæpe pro eodem sumi; sic enim prudentia ab Ethicis sæpe sumitur pro ipsa virtute, quam dicitur et imperat: tunc enim prudentia vocatur non tantum dictamen prudentiæ, sed ipsa actio prudens, quæ non est alla quam virtus. Est synecdoche, vel metonymia. Simili modo Siracides hic sæpe commiscet et confundit sapientiam cum timore et justitia: quia sapientiam dilatat, et sumit non tantum pro dictamine sapientiæ, sed pro sapienti opere timoris et amoris Dei, quod ipsa imperat et producit. Unde vers. 20 ait: « Plenitudo sapientiæ est timere Deum, » et hoc vers. ait: « Sapientia et disciplina timor Domini, » et multa similia. Hæc valde nota, ut videas hic non committi circulum a Philosophis damnatum, atque concilies multa loca, quæ alioqui videntur esse contraria et inextricabilia.

Siracides hanc sententiam, uti et alias multas, mutuatus est a Salomone Proverb. XV, ubi cum dixisset Salomon, vers. 32: « Qui abiecit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis, » causam sui dicti subjicit vers. 33, dicens: « Timor Domini, disciplina sapientiæ; » Hebr. « Timor Domini, eruditio sapientiæ; » Septuaginta

quos sequitur Siracides: « Timor Domini, disciplina et sapientia, » *q. d.* « Qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis, » id est cordatus est et sapiens, suæque mentis dominus, quia talis habet timorem Dei: hic enim timor hominem disciplinæ et eruditioni subjicit, *q. d.* Nihil aliud liberam et sui juris humanæ mentis naturam, disciplinæ, id est directioni, correctioni et correptioni legis aut rectoris, cui cura et custodia legis incumbit, subdere et subjicere potest, nisi Dei timor. Hic enim « super omnia se superposuit, » *Eccli. xxv, 14*, adeoque mentem ipsam sibi, legique Dei subjugat: hanc vero ut occupavit, arbitrio suo regit et impellit, itaque fit id quod subdit Salomon: « Et gloriam, » quam affert Dei lex et sapientia, « præcedit humilitas, » quia quis humiliter se subjicit Dei legi et disciplinæ.

Vers. 33. -35. ET (id) QUOD BENEPLACITUM EST ILLIS (est) FIDES ET MANSUETUDO. — Græce clarius et brevius: *ταυτὰ εὐδοκία καὶ εὐνοία πείρα καὶ ὑπακοή*, id est *grata sunt ei fides et mansuetudo*; quia in his duobus quasi cardinibus vertitur omnis Dei lex, timor, cultus, sapientia et prudentia. *Fides*, id est fidelitas, in actione consistit, eamque dirigit; quia facit ut fideliter præstentur officia, quæ tam Deo et proximis, quam quæ nobis ipsis debemus; *mansuetudo* in passione cernitur, ut scilicet mansuete omnia adversa, quæ palimur, toleremus. *Eudocia* Græcis est benevolentia, beneplacitum, voluntas, puta, id quod Deus vult, in quo sibi complacet, quod ei gratum est, de quo delectatur, et quasi pas-citur.

Unde, ET DEUS ADIMPLEBIT THESAUROS ILLIUS, — qui hæc duo habet, ut ostendat, quam illa ipsi sint grata et beneplacita; *implebit*, id est, plenos ei afferet thesauros honorum, tum spiritualium, tum corporalium; sic enim *impleo* pro plenum facere, vel plenum afferre, passim hoc libro sumitur, uti dixi vers. 22. Hoc est quod ait S. Jacobus cap. iii: « Quis sapiens et disciplinatus inter vos? Ostendat bonam conversationem in mansuetudine sapientiæ. » Vere Rabanus: « Omnis honorum vita, ait, tranquilla est. Unde virtus et sapientia Dei, Christus suos docuit dicens: Discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris, Matth. xi. Et apte dicitur, quod implet thesauros illius: quia qui vere timet Deum, non potest esse sine fide et bonis operibus, quæ timentem Deum sacris virtutibus implent, et faciunt eum acceptabilem esse Deo. Unde in Ecclesiaste, cap. ii, scriptum est: Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiā; peccatori autem dedit afflictionem et curam superfluum. »

Vers. 36. NE SIS INCREDIBILIS (id est, incredulus, hoc est, primo, inobediens, rebellis, contumax) TIMORI DOMINI, — ut respiciat ea quæ timor Dei agenda esse dicat. Unde aliqui legunt: « Contumax ne sis et incredibilis. » Ubi *contumax* irrepsit ex interpretatione et commentario alicujus interpre-

tantis *incredibilis*; secundo, *ne sis incredulus*, id est, diffidens, *q. d.* Ne diffidas, cum in difficultates aliquas incideris, vel egestate premeris (unde Regia addunt, *ἐπιπέσει σε*, id est, *cum es egestas*), te per timorem Domini inde liberandum, protegendum et salvandum, quasi Deus nolit, aut non possit tibi succurrere, ideoque ad opem dæmonis, puta, ad sagas et magos, vel ad hominum auxilia et solatia Deo diffusus confugas. Tigurina vertit: « Religioni Domini parere ne recuses, inops, nec ad eam ficto animo accesseris. »

ET NE ACCESSERIS AD ILLUM (timorem Domini, et consequenter ad ipsum Dominum) DUPplici CORDE, — hoc est, non sincere, sed fecte et hypocritice, simulans exterius coram hominibus te velle Deum colere, illi fidere et obedire; cum interius in corde illi diffidas, et obstrepas. Patet ex sequentibus. De duplici corde plura dicam cap. ii, 14. Transit a timore et sapientia ad ejus contrarium, scilicet hypocrisin, ut illam per contrarium illustret; dixerat enim vers. 33, viam ad sapientiam esse justitiam, id est, observationem mandatorum Dei; nunc qualis ea esse debeat, ostendit, scilicet vera et sincera, non ficta et hypocritica; hypocrisis enim omnem veritatem, veramque justitiam, obedientiam et virtutem enervat et elidit.

37. NE FUERIS HYPOCRITA IN CONSPECTU HOMINUM Vers. 37. (ut fingas te timere Deum, religiosum esse, devotum et sanctum, ac glorieris te ab iis talem haberi et prædicari. Quidam ex græco vertit: « Ne sis actor tragœdiæ seu comedie, ne sis histrio, nec mimus ad ora hominum. » Hypocrita enim, dum aliam et aliam personam induit, est velut mimus et histrio. Tigurina more suo libere vertit: « Ne te conformes ad sermones hominum », ET NON SCANDALIZERIS IN LABIIS TUIS. — Græce: « Attende labiis tuis; » ne, scilicet, per ea loquendo, tuamque sanctitatem ostentando, et prædicando, scandali et ruinæ tibi sis causa, quod Noster vertit: « Et (id est, ut) non scandalizeris in labiis tuis; » scandalum enim est offendiculum, casus et ruina. Hypocrisis symbolum est struthio, de quo hunc apologum scitis gnomis variegatum textit Cyrillus lib. II. *Apolog. moral. cap. xxii*, cujus titulus: *Contra eos qui gaudent tantum videri, cum non sint*: « Struthio, inquit, positus inter aves, gloriæ cupidus, sed existentie vacuum, ostentationis vento mox alarum altioribus sparsis velis, majores se pennas habere gloriabatur. Cui aves dixerunt: Vanus quidem apparentiæ cortex, quem substantiæ medulla intus non implet, et propter hoc si alarum sublimium pennosa jactantia sursum corde levaris, earundem potentia ventilatus, jam corpore nos præcede majori. Quo dicto, illis avolantibus, cum ipse terrestrior mole prægravatus in terra retineretur, subridens pomposum desuper corvus clamavit et dixit: Struthio frater, ubi est pennarum superbia? At ille respondit: Nimirum pedum gravitas impedit, cum volandi vis adsit. Cui corvus: Etsi asininus pes ponderat, cur tamen

tant illi capitibus levitas et colli gracilitas non te levant? Siquidem apparentia, et non substantia est in causa; quare sic ergo gloriaris de sarcina? ala enim sine volatu est barda. Et sicut sextus digitus manum foedat, sic ala te onerat. Igitur foeda res, et vanitas onerosa est pompa. Nimirum nunc vides te imitari naturam stellarum micantium, et earum nutu aut similitudine formari, quae, cum apparent in caelo, desinunt. Tota namque structura tua ad ostentationem spectat. »

Deinde idipsum duobus novis apologis, primo muris et talpae, secundo muli et equae confirmat.

Et talpa. « Verum non audisti quid mus responderit talpae de oculis glorianti, scilicet habere oculum et non visum, non minus esse quam monstrum. Unde apparere, et non esse, monstruosa caecitas est. Nam cum in oculis adsit pompa, tenebris tamen ipsa perfunditur, et visione privatur. Similiter superbientem ex sexu mulum taliter equa confudit, dicens: Apparentiae quidem sexum habes, sed cares existentiae fructu, adulterina conjunctione plasmatus. Sic orbata fructu, pompositas cernitur, quia est superbiae perversae nequam bardus. Nescis quod speculum, dum ex una parte lucidum apparet, ex altera inimica luci opacitate obscuretur? Apparentia certe sine existentia mendax est. Quibus auditis, struthio obtulit. »

Et mulus. Vers. 38. ATTEYDE IN ILLIS, NE FORTE CADAS (græce: « Non extollas teipsum, ne cadas; » S. Ephrem tract. de Humilitate: « Non exaltes teipsum, ne forte cadas, ») ET ADDUCAS ANIME TUE INHONORATIONEM, — puta infamiam, probum et dedecus; modum subjicit dicens:

Vers. 39. ET REVELET DEUS ABSCONSA TUA (absconditam in corde tuo hypocrisin, impietatem et scelera); ET IN MEDIO SYNAGOGÆ (id est, magne multitudinis, Tigurina, « in medio cœtu; » Vatablus, « in media concione ») ELIDAT TE. — Græce, id est, deiciat, prosternat te. Nota hic condignam hypocritarum poenam congrue a justo Dei iudicio esse irrogari solitam, q. d. Ne te similes, ostentes, prædices religiosum et sanctum, cum his irreligiosis, impiis et hypocritis; quia solet Deus hypocrisin detegere, ac hypocritas, qui apud populum falsum sanctitatis et religionis nomen aucupati sunt, prodere, ut omnes videant eorum fictionem et nequitiam, itaque infamia, probro et dedecore publico eos notare et mulctare, uti ordinariè fieri videmus in hac vita; sed certissimo id fiet in futura: Christus enim in die iudicii omnem hypocrisin aperiet, et hypocritas publica et horrenda ignominia afficiet, dum ob scelera, quae pandet, eos damnabit ad tartara.

Deus hypocrisin detegit. Ita Christus patefecit et confudit coram populo hypocrisin Pharisæorum: « Attendite, inquit, a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis, » Lucae XII. Ita pariter Christus elisit hypocrisin, nomen et factum Simonis Magi, qua se Prophetam divinum, imo Deum simulans, ut talis a

Nerone et Romanis colebatur, cum eum superbe per aera in caelum ope dæmonis volantem, ad preces S. Petri, spectante Nerone et toto populo, ex alto præcipitavit, ejusque crura saxo allidens confregit; unde Simon confusus, præ pudore, ex Urbe fugiens, mox dolore et merore animam infelicem exhalavit. « Tunc igitur, inquit S. Maximus homil. 5 in Natali Apost. Petri et Pauli, Petrus velut vincum illum de sublimi aere deposuit, et quodam præcipitio in saxo elidens ejus crura confregit, et hoc in opprobrium facti illius; ut qui paulo ante volare tentaverat, subito ambulare non posset; et qui pennas, assumpserat, plantas amitteret. »

Quocirca vere Isidorus Pelus. lib. II, Epist. 24, hypocritam vanæ gloriæ cupidum opponens humili, ait « hypocritam vitrum veri margariti loco ponere, » id est, vanam gloriam pro vera estimatione, ac opera inania et fucata pro magnis, magnique valoris et meriti apud Deum ostentare (in quem quadrat illud adagium: « Tanti vitrum, quanti margaritum, teste Tertulliano lib. IV, Contra Marcionem); e contrario humilem veras margaritas sua estimatione pro vitreis ducere, » tum quia suas virtutes et opera bona parvi aestimat, et imbecillia ac fragilia instar vitri; tum quia per ea quasi per vitrum in Deum prospicit, omnia Deo, Deique gratiæ attribuens et resignans.

Ita detexit Deus occulta scelera Dioscori, qui, æque ac Nestorius, specie humilitatis et sanctitatis occultans internam arrogantiam et scelera, irrepserat in episcopatum Alexandrinum; cum effectit ut in Concilio Chalcedonensi adversus eum darentur libelli, quibus ipse convicabatur Origenista, arianus, homicida, incendiarius, vitæque turpissimus. Nihil enim magis Dei Ecclesie obesse competentum est, quam cum sub involucre sanctitatis iniquitas tegitur, et impietas horrenda visu, furo religionis prope a propinquitate, fallens oculos intuentium. Facile namque est cavere, quos manifestos intelligas hostes; occultos autem quis, effugiet? « Quis revelabit faciem indumenti ejus? » in portas vultus ejus quis aperiet? » ait Job, cap. XXXIII.

Ita Alfonsus rex Aragoniæ, teste Parnormitano lib. II de testibus ejus, cap. IX, cum audisset Antonium Picentem, qui nomine abstinentiæ et sanctitatis Italiam et Hispaniam compleverat, ac cum angelis versari et colloqui ferebatur, in morte suam prodidisse hypocrisin, atque a veribus comestum misere interiisse, sapienter dixit: « Propterea Deus in hypocritas tantopere sævit, quod, dum homines decipiunt, interponunt Deum ipsum tanquam sceleris mediatorem, ideoque ut plurimum viventes adhuc plectuntur in hominum oculis, quos Dei nomine fefellerunt: ut intelligant mortales a tali monstro maxime sibi cavendum esse, quod Deum ipsum non tantum post mortem, sed etiam in vita ipsa indubitatum habet ultorem. »

Ita mendicum illum simulantem se mortuum,

Ita mendicum illum simulantem se mortuum,

Ita mendicum illum simulantem se mortuum,

Ita mendicum illum simulantem se mortuum,

Ita mendicum illum simulantem se mortuum,

Ita mendicum illum simulantem se mortuum,

ut socius ejus pro ipso sepeliendo pecuniam a S. Epiphanio impetraret, vera morte Deus punivit, uti refert *Tripart. Histor.* lib. IX, cap. XLVIII. Ita hypocrisin monachi cujusdam revelavit Deus S. Euthymio, cum Angelum vidit horrenda specie, tridente gravi, animam illius e corpore extrahentem, teste Nicephoro lib. XIV, l. II. Ita hypocrita monachus fingens se abstinere cibis, cum occulte comederet, in morte coactus est idipsum publice confiteri, atque addere: « Ecce nunc ad devorandum draconi traditus sum, qui cauda sua mea genua pedesque colligavit; caput vero suum intra meum os mittens, spiritum meum ehibens extrahit; » uti refert S. Gregorius IV, *Dialog.* 38.

Ita hypocrisin suam detexit Doctor Parisiensis; cum enim in vita ab omnibus probus haberetur, mortuus ex ferebro proclamavit: « Justo Dei judicio accusatus, judicatus et condemnatus sum. » Quâ voce percussus S. Bruno cum sociis Ordinem Carthusiensium instituit.

Ratio a priori.

Porro facit id Deus, quia ipse est cardiognostes, eique soli patent cordis arcana. Ejus ergo, qui prima est Veritas, quæ execratur omnem fallaciam, est cordis falsitatem aperire. Ejus, qui est ipsa fidelitas honorum provida, est fraudes in corde latentes detegere, ne per eas in hæreses et errores deducantur cæteri fraudis ignari. Ejus, qui est ipsa justitia sincera et integra, est hypocrisin aperire, judicare, damnare: ipse enim solus est inspector mentium, et iudex cordium. Hoc est quod ait Apostolus *Hebr.* IV, vers. 12: « Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti; et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus; omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus. » Vide ibi dicta. Hinc in Scriptura viri religiosi et sancti dicuntur ambulasse cum Deo, conversati esse in oculis Dei, vixisse in conspectu Dei; quia, uti ore, ita et corde sincerè studentes sanctitati, simpliciter serviebant Deo. Unde in Scriptura vocantur *simplices*. Sic *Job*, cap. I, 1, vocatur vir *simplex*, hebr. *צַדִּיק*, id est, perfectus; simplicitas ergo est perfectio, et hominem facit perfectum.

Tropol. Rabanus, et ex eo Palacius: Simplex est, inquit, qui uni servit Deo; duplex, qui vult gaudere cum seculo, et regnare cum Christo. Qui Dei est per fidem, mundi per amorem: Deo dedit intellectum, mundo affectum. Hi sunt quos Elias dicit claudicare in duas partes, colentes simul Deum et Baal. Hi sunt Samaritani, servantes legem Dei, et simul servientes idolis suis. At esse Samaritanum, erat tunc injuria summa. Hi sunt hypocritæ; ostentantes se esse Christianos exterius, cum longe ab ea vita absint interius. Quis enim non videt te hypocritam vocandum, si, cum Christianum te verbis, fa-

tearis, factis te Christianum non esse ostendas? Plac, si libere loqui liceat, magnam Christianorum partem vocabimus hypocriticam: utpote quam scimus aliud dicere verbis, aliud factis confiteri. Vis ergo esse sincerus, sapiens et simplex? opere præsta, quod verbo profiteris: « ne scandalizeris in labiis tuis; » scandalizatur enim, id est, impingit et offendit in labiis, qui fidem et legem, quam labia ejus sonant, prævaricatur et violat; qui aliud labiis loquitur, aliud corde et opere exsequitur. Hic sibi parat dedecus in die judicii: quia tunc Deus « revelabit omnia absconsa tua. » Tunc enim libri aperientur, et intelligent omnes te alium fuisse exterius, alium interius. Tunc patebunt omnia scelera tua in conspectu totius mundi. Et « in medio » illius « synagogæ, » et conventus universalis Deus « elidet te, » projiciens in voraginem (tunc enim terra aperietur), et inde in infernum; ubi elisas ardebis in æternum. Cur ita? Cur tanto misero pœna?

40. QUONIAM ACCESSISTI MALIGNÈ AD DOMINUM, ET COR TUUM PLENUM EST DOLO ET FALLACIA. — Debueras accedere ad Deum simplici animo; at duplicem animum adduxisti. Debueras accedere vere et sincere; accessisti hypocrite, fallendo hominum oculos, qui credebant te esse Christianum intus et extra. Ideo pœnam patieris sempiternam! Veritas vere coli vult, non falso. Hucusque Palacius. Quocirca Theodoretus in *Hist. Patrum*, cap. XXI, refert Jacobum Anachoretam, cum minister scyphum ejus absconderet, ne ab adventantibus videretur, id prohibuisse, ac dixisse: « Absit, o fili, ne celes homines ea quæ sunt aperta Deo universorum: illi enim soli volens vivere, nullam humanæ gloriæ curam gero. Quid enim me juverit, si hi quidem magis me laborasse, et majori exercitatione usum esse sciverint; Deus vero minor? Non enim sunt hi datores mercedis pro laboribus, sed Deus est suppeditator. »

QUONIAM ACCESSISTI MALIGNÈ AD DOMINUM. — Sic quoque legit S. Augustinus in *Speculo Maligne*, id est dolose, fecte, dupliciter. Nam græce est: « Quia non accessisti in veritate, » id est vere et sincere, « ad timorem; » quia accedendo ad timorem Domini, accedimus ad ipsum Dominum; Tigurina: « Eo quod ad religionem ejus non accesseris sincere, sed animum dolosum attuleris. »

Denique Syrus hæc omnia a vers. 36, hucusque paraphrastice ita vertit: « Dilige timorem Domini, et confirma cor tuum, et ne timeas; accede, et ne tardes, et invenies vitam spiritui tuo; et cum fueris appropinquans tanquam gigas et robustus, fili mi, ne mentiaris in timore Domini, et ne accedas ad eum duplici corde, et ne honorem quæras de illo in oculis hominum, et in labiis tuis esto cautus ad verum, ne spernas eloquium ejus, et ne movearis, et ne multiplices animæ tuæ ignominiam; ne forte multiplicet Dominus vincula tua, et in medio Ecclesiæ dejiciat

te; quia nominatus fuisti in timore Dei, et internum cordis tui plenum est fraude. »

Ex dictis liquet principium, radicem et quasi rationem a priori omnium quæ hoc capite dicta sunt, esse augustam præstantiam, sanctitatem, et majestatem Sapientiæ primæ et increa-

tæ, quæ est ipsa deitas, ipseque Deus. Quia enim Deus summe sapiens, summe sanctus, summe potens et immensus quaquaversum est; hinc omni timore, amore, cultu, reverentia dignissimus est: quæ deinde ipse sapientiæ creatæ suo modo communicat, sed limitate.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cap. 1. Siracides sapientiæ enomia celebravit, ut ea omnibus commendaret, modumque eam acquirendi præscripsit, scilicet, justitiam et custodiam legis. Nunc ejus dogmata et præcepta tradit, et sigillatim percurset. Primum ergo hoc cap. tradet dicens: « Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem. » Hic itaque locus illustris est de tentatione, cujus et remedia assignat. Primum est præservativum, scilicet, eam expectare et ad eam se præparare, vers. 1. Secundum, humiliare et deprimere cor suum, vers. 2. Tertium est sapientiæ: « Sustine, » ait vers. 2. Quartum est, audire consilia sapientiam, vers. 2. Quintum, non trepidare, vel nutare; sed esse firmum et constantem: « Ne festines in tempore obductionis, » ait vers. 2. Sextum est, jungere se Deo, illique firmiter adherere, vers. 3. Septimum est, resignare se in voluntatem Dei: « Omne, » ait vers. 4, quod tibi applicitum fuerit, accipe et in dolore sustine. » Octavum est, firma in Deum fiducia: « Crede Deo, » ait vers. 6, et recuperabit te: et dirige viam tuam, et spera in illum. » Nonum est, constans Dei timor et amor: « Serva timorem illius, et in illo veterasce, » ait vers. 6, usque ad finem capituli eundem commendat, estque prænesis et adhortatio ad spem, timorem, cultum et amorem Dei.

1. Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore; et præpara animam tuam ad tentationem. 2. Deprime cor tuum, et sustine: inclina aurem tuam, et suscipe verba intellectus; et ne festines in tempore obductionis. 3. Sustine sustentationes Dei: conjungere Deo, et sustine, ut crescat in novissimo vita tua. 4. Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe: et in dolore sustine, et in humilitate tua patientiam habe. 5. Quoniam in igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles in camino humilitationis. 6. Crede Deo, et recuperabit te: et dirige viam tuam, et spera in illum. Serva timorem illius, et in illo veterasce. 7. Metuentes Dominum, sustinete misericordiam ejus, et non deflectatis ab illo, ne cadatis. 8. Qui timetis Dominum, credite illi: et non evacuabitur merces vestra. 9. Qui timetis Dominum, sperate in illum: et in oblectationem veniet vobis misericordia. 10. Qui timetis Dominum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra. 11. Respicite, filii, nationes hominum: et scitote quia nullus speravit in Domino, et confusus est. 12. Quis enim permansit in mandatis ejus, et derelictus est? aut quis invocavit eum, et despexit illum? 13. Quoniam pius et misericors est Deus, et remittet in die tribulationis peccata: et protector est omnibus exquirentibus se in veritate. 14. Væ duplici corde, et labiis scelestis, et manibus malefacientibus, et peccatori terram ingredienti duabus viis! 15. Væ dissolutis corde, qui non credunt Deo, et ideo non proteguntur ab eo! 16. Væ his qui perdiderunt sustentiam, et qui dereliquerunt vias rectas, et diverterunt in vias pravas! 17. Et quid facient, cum inspicere cæperit Dominus. 18. Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbo illius: et qui diligunt illum, conservabunt viam illius. 19. Qui timent Dominum, inquirent quæ beneplacita sunt ei: et qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius. 20. Qui timent Dominum, præparabunt corda sua,

et in conspectu illius sanctificabunt animas suas. 21. Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius, et patientiam habebunt usque ad inspectionem illius, 22. dicentes: Si poenitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, et non in manus hominum. 23. Secundum enim magnitudinem ipsius, sic et misericordia illius cum ipso est.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1.

1. FILLI, ACCEDENS AD SERVITUTEM DEI, STA IN JUSTITIA ET TIMORE, ET PRÆPARE ANIMAM TUAM AD TENTATIONEM. — Arabicus: « O filii mei, si adhæsisti timori Dei, commuta animæ tuæ omne malum; Syrus: « Fili, si accedes ad timorem Dei, exposuisti animam tuam omni tentationi. Adhære illi (timori Dei), et ne dimittas eum, ut sapiens fias in viis tuis; » Figurina: « Fili, cultum Dei aggressurus, fac in justitia sollicitè persistas, et animum tuum pares adversus tentationem. »

Siracides, dans sapientiæ dogmata et præcepta, sequitur ordinem Decalogi et naturæ; unde incipit a Deo Deique cultu. Primum ergo hoc est ejus dogma et præceptum, sed trimembre. Tres enim continet partes, et tria præcepta; *primum*: « Accede ad servitutem Dei, » servi Deo; *secundum*: « Sta in justitia et timore; » *tertium*: « Præpara animam tuam ad tentationem. » Pari modo sapientes Ethnici, tam sacri, quam profani, suam Ethicam ordiuntur a Deo, Deique religione. Unde S. Isidorus, II *Sentent.* cap. 1: « Primum, inquit, sapientiæ studium est quærere Deum, deinde honestatem vitæ cum innocentie opere. » Servitus Dei non est vilis et coacta servorum, sed nobilis (servire enim Deo, regnare est) et religiosa Dei cultorum, puta, Dei cultus et religio. Hæc enim passim in Script. præsertim in Levitico et Numeris, vocatur אָבוּדָה *aboda*, id est, servitus, cultura, ministerium. Ibi enim officia, ritus et cæremoniæ Levitarum in tabernaculo vocantur *aboda*.

Porro occasio hæc scribendi Siracidi fuit, quod sub hoc tempus Judæi graviter affligi fuerint a Ptolemæo Lagi, qui Alexandro Magno in regno Egypti successit. Ille enim dolo cepit Jerosolyamam, Judæos acerbè et inelementer tractavit, multos captivos in Egyptum traduxit, ibique eos sedes figere jussit. Unde ei succedens Ptolemæus Philadelphus, in gratiam Eleazari et Septuaginta Interpretum, centum viginti millia Judæorum manumisit, et ex Egypto in Judæam remisit, uti narrat Josephus, lib. XII *Antiq.* cap. 1 et II. Hæc ergo gravis fuit Judæorum tentatio, ob quam nonnulli a judaismo ad gentilismum transierunt. Unde videtur sub hoc tempus, ad eos in Dei servitute et religione confirmandos, hæc scripsisse Siracides. Accessit et alia tentatio Samaritarum schismaticorum, de qua dicam vers. 14.

Præclare S. Ephrem tract. *de Patientia*: « Qui Deo placere cupit, ait, ejusque hæres per fidem evadere, ut et ipse filius Dei appelletur, et Spiritu Sancto genitus, ante omnia longanimitatem ap-

prehendens ac patientiam, debet fortiter obvias quasque sufferre tribulationes, angustias, atque necessitates, sive corporales morbos ac passiones, sive impropria atque injurias ab hominibus, sive etiam diversas invisibiles anxietates, quæ a spiritibus malignis inferuntur animæ. »

STA IN JUSTITIA ET TIMORE. — Hæc verba desunt in Græcis modernis; sed ea legit S. Augustinus in *Speculo*, et Cyprianus tract. *De Mortalitate*. Unde patet olim ea fuisse in Græco, et Interpretem nostrum esse pervetustum, qui pleniora habuerit exemplaria Græca, quam modo sint. Per *justitiam* intellige observationem mandatorum Dei: hanc enim exigit Dei servitus, imo in hac consistit, ut dixi cap. I, 33. Sensus est, *q. d.* Si vis Deo servire ejusque obsequio te mancipare, constanter observa ejus jussa et mandata, ac fuge peccata omnia, quæ eis repugnant: hæc enim ille odit et vetat, sicut illa amat et mandat.

Nota est *sta, q. d.* Persiste firmus, constans et immobilis quasi rupes, contra omnes hostes et tentationes, quæ mox ingruent et te invadent, uti sequitur: ideoque justitiæ huic constanti misce timorem, ne tibi præfidens deseraris a Deo, sinarisque in tentationem rere et consentire, juxta illud: « Qui se existimat stare, videat, ne cadat, » I. Cor. x. Rursum Dei *timor*, id est, metus et reverentia, te in tua justitiæ statione confirmet, dum te cautum facit et sollicitum, ne Deum offendas, et justitiam excedas. Optimum enim grætiæ et justitiæ custos est metus. « Animus vereri qui scit, scit tuto ingredi, » ait Seneca in *Sentent.* littera A. S. Ephrem tract. *De Patient.* citans hæc verba Ecclesiastici: « Si porro, inquit, fortiter strenueque non perfert, sustinendo quamlibet tentationem ac tribulationem; verum tristatur ac tædio afficitur, indignatur et angitur, parumque de certamine laborat; vel etiam desperat, quasi non sit unquam liberanda, quod ipsum malitiæ ipsius est inventum ac artificium, in socordiam atque ignaviam pusillanimitatemque conjicientis animam, et spei compotem non effectam, qua semper misericordiam expectet Domini in fide certa, nihilque hæsitante. C. jussimodi quidem anima vitam in futuro non promeretur, quoniam eubetorum se Sanctorum sequacem non præbuit, neque Domini vestigia est prosecuta. Considera ac cerne quo pacto ab initio Patriarchæ, Prophetæ et Apostoli ac Martyres per tribulationum atque tentationum vias pertranseunt, ita potuerint placere Deo: qui for-

titer quaecumque perferentes tentationem atque tribulationem, etiam inter angustias gavisus sunt, propter spem retributionis mercedis, quæ expectatur; sicut ait Scriptura: Fili, accedens ad servitum Dei, dirige cor tuum, et sustine. Rursusque Apostolus dicit: Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes; ergo adulterini et non filii estis. Alibique iterum: Omnia, quæ superinferantur tibi, tanquam bona amplectere, sciensque absque Deo nihil fieri. » Denique qui timore Domini imbui et perfici cupit, legat S. Ephrem, qui spiritu timoris et compunctionis cæteros Patres antecellit, et non nisi timorem, amorem et vitam cœlestem spirat.

ET PRÆPARA ANIMAM TUAM AD TENTATIONEM — sustinendam et superandam. Tentabit enim te caro, mundus et dæmon: hos enim hostes lacessis et provocas, qui lacessiti et irritati acrius in te insurgent, tum per prospera, tum per adversa: hi enim duo sunt tentationum omnium fontes. Vide S. Gregorium XXIV *Moral.* xiii. Primum Siracidis monitum est: « Præpara te ad tentationem. » Causam dat S. Leo serm. 1 *de Quadrage.* cap. iii: « Vir enim, ait, sapientia Dei plenus, sciens studium religionis laborem habere certaminis, cum prævideret pugnae periculum, ante admonuit pugnaturum; ne forte, si ad ignorantem tentatio accederet, imparatum eum vulneraret. » Præpara ergo te ad tentationem, primo per orationem, juxta illud Christi *Matth.* xxvi: « Vigilate et orate, ne intretis in tentationem; » secundo, per fugam occasionum: nam « qui tangit picem, inquinatur ab ea, » *Eccli.* xiii; tertio, per providentiam prævidendo futura pericula et certamina, ac contra ea arma accersendo; quarto, per animi firmitatem, obfirmando te contra omnes tentationes venturas, juxta illud *Psal.* cxviii: « Juravi, et statui custodire judicia justitiæ tuæ. » Ita Palacius. Hinc S. Hieronymus hac sententia, *Epist.* 34, consolatur Julianum, qui filiabus simul et uxore erat orbat: « Fili, inquit, accedens ad servitum Dei, præpara animam tuam ad tentationem, et cum omnia feceris, dicito: Servus inutilis sum; feci quod facere debui. Tullisti liberos, quos ipse dederas. Recepisti ancillam, quam mihi ob breve solatium commodaveras. Non contristor, quod recepisti: sed gratias ago quod dedisti. »

Quæres: Cur accedenti ad servitum Dei parata est tentatio? Resp. Causæ sunt multe. Prima, quia talis recedit a servitute diaboli, qui indignans se suo peculio et jure herili privari, eum ut servum fugitivum et apostatam persequitur, tentatque, ut ad sua castra, ad suum jus et dominium reducat. Talis ergo fixum habeat, certoque sibi proponat, se diabolum omnesque dæmones ad bellum, imo duellum perpetuum provocare et excitare. Audi Origenem homil. 9 *in lib. Judic.*: « Venisti, inquit, ad aquam baptismi; istud est certaminis et pugnae spiritualis initium: hinc

tibi adversus Zabulum nascitur pugnae principium. » Quod etiam luculenter explicat Gregorius *in Job* cap. iii, ad illa verba: « Qui parati sunt suscitare Leviathan. » « Omnes, ait, qui ea, quæ mundi sunt, mente calcant, et quæ Dei sunt, plena intentione desiderant, Leviathan contra se suscitant; quia ejus malitiam instigatione suæ conversationis inflammant. Dolet contra se captum reniti, et mox zelo accenditur, mox ad certamen movetur, mox ad tentationes innumeras contra rebellantem mentem se excitat. » Et alibi *Job.* xl, ad illa verba: « Absorbebit fluvium, et non mirabitur. » « Illos magnopere rapere nititur, ait, quos, despectis terrenis studiis, jungi jam cœlestibus contemplatur. Itemque toto nunc annisu in illorum mortem se erigit, quos contra se regeneratos tabescit. Jordanem sitit, et toties in os illius Jordanis fluit, quoties christianus quisque ad iniquitatem defluit. »

S. Hieronymus ita ad Eustoch. *de custod. virgin.* scribit: « Non quærit diabolus homines infideles, de Ecclesia Christi rapere festinat; escæ ejus, » secundum Habacuc cap. i, « electæ sunt. Job subvertere cupit, et devorato Juda ad eribrandos Apostolos expetit potestatem. » Idem docet S. Gregorius lib. IV *Moral.* cap. ii, citatque hunc locum Ecclesiastici. Porro, quo quis magis virtuti et sanctitati studet, eo magis infestat eum diabolus: « Quanto enim quis, ait Rabanus, se a mundi errore avertere certat, et ad servitum Dei coadunare festinat, tanto graviora bella ac certamina ab hostibus tolerat. Quisquis enim accingi in vino servitio properat, quid aliud quam contra se antiqui adversarii certamen parat? ut liber in certamine ictus suscipiat, qui quietus sub tyrannide in captivitate serviebat. » Unde S. Hilarius in cap. iv S. *Matth.*: « In sanctificationis nobis, inquit, maxime diaboli tentamenta grassantur. » Ut enim idem Hilarius ait: « Victoria ei est magis exoptata de sanctis. » Et Euthymius *in Matth.* iv: « Ubi, inquit, divitias videt, ibi aciem ex adverso instruit. »

Quam ob causam merito Chrysostomus homil. 31 *in Genes.*, dæmones ait similes esse piratis: « Quemadmodum, inquit, pirate, quando vident navem multis mercibus oneratam, et plurimas adducentem divitias, tum potissimum variis moluntur insidiis, ut possint mercibus omnibus navigantes illos spoliare: ita sane diabolus, cum videt spirituales divitias coacervatas, alacritatem fervidam, mentem vigilem, et quotidie divitias augeri, cruciatur, et dentibus frendet, et quasi pirata circuit, et innumeras excogitat artes, ut si qua vel parvum inveniat aditum, quidquid in nobis est spiritualium divitiarum deprædetur. » Et in eamdem sententiam S. Leo serm. 1 *de Quadrage.*: « Intelligamus, ait, quanto studiosiores pro nostra salute fuerimus, tanto nos vehementius ab adversariis impetendos. » Sic etiam loquitur Isidorus lib. III *De Sum. bono*, cap. v: « Quia diabo-

Causa
cur servi
Dei tenta-
tentur.
Prima.

lus in sanctis intrinsecus non regnat, contra eos extrinsecus pugnat; et qui intrinsecus amisit dominium, exterius commovet bellum. »

Secunda. Secunda causa cur fidelis mox a conversione debeat tentationes expectare, et parare se ad multas afflictiones, est, quia vitia cuncta eum impugnant, adeoque cum concupiscentiis omnibus sibi innatis, et indulgentia prioris vite adauctis, planeque inolitibus, jugiter ei dimicandum est: cupiditates enim, dum mortificantur, aerius exsurgunt, et caput exerunt, instar aspidis. Ita S. Hieronymus *Epist. 1*: « Erras, frater, erras, si putas unquam christianum persecutionem non pati. » S. Leo *serm. 9 de Quadrag.*: « Nunquam deest tribulatio persecutionis, si nunquam desit observantia pietatis. » Egregie vero Chrysostomus *homil. 8 in II ad Timoth.*: « Nemo certans requiem quærit: nefas est pugilem Dei vacare deliciis; non licet epulari luctantem. Luctamen quidem sunt presentia omnia, certamen bellum, stadium; aliud est quietis tempus; hoc ærumnis deputatum est atque sudoribus: nullus, ubi ad certamen se exiit unctusque est, requiem quærit. » S. Bernardus *sermone 1 de Convers. S. Pauli*: « Videbatur, ait, jam cessasse persecutionis tempus; sed, ut palam factum est, nunquam deest persecutio christiano. »

Undique imminet nobis certamina, quin etiam, intra nos ipsos, intestino bello oppugnatur. Ita Chrysostomus *homil. 24 in Act. Apostol.* « Vides, inquit, nunc majorem esse persecutionem, invadentibus nos undique affectionibus tanquam bestiis? Nunc est gravis persecutio, vel ob hoc, quod non putatur esse persecutio; etenim etiam hanc difficultatem habet bellum, quod pax putatur, ut ne contra illud arma sumamus, vel insurgamus, nullus formidat, nullus irerit. » Et in eandem sententiam S. Hieronymus *Epist. 1*: « Tunc, ait, maxime oppugnaris, si te oppugnari nescis. » Enumerat deinde vitiorum oppugnationem: « Inde, inquit, me persequitur luxuria; inde avaritia conatur irrumperere; inde venter meus vult mihi Deus esse pro Christo; compellit libido, ut habitantem in me Spiritum Sanctum fugem, ut templum ejus violem. »

Idem in Ismaele, qui, ut ait Paulus *Galat. 17, 29*, Isaacum persequatur, fuisse significatum longa oratio e docet Origenes *homil. 7 in Genes.*: « Si caro, inquit, cujus personam gerit Ismael, qui secundum carnem nascitur, spiritui blanditur, qui est Isaac, et illecebrosus cum eo deceptionibus agit, et delectationibus illicitis, voluptatibus molliat; hujusmodi ludus carnis cum spiritu Saram maxime, quæ est virtus, offendit; et hujusmodi blandimenta acerbissimam persecutionem judicat Paulus. Et tu ergo, o auditor, non illam solum persecutionem putes, quando furere Gentilium ad immolandum idolis cogeris; sed si forte te voluntas carnis illicitat, si tibi libidinis alludat illecebra; hæc, si virtutis es filius,

tanquam persecutionem, maxime fuge. Sed, si injustitia blandiatur, et gratia ejus flexus non rectum iudicium feras, intelligere debes, quia sub specie ludi blandam persecutionem ab injustitia pateris. Verum et per singulas malitiæ species, etiamsi molles et delicatæ sint, et ludo similes, has persecutionem spiritus dicito. » Quocirca vere Beda in *Proverbiis*: « Ante conversionem, inquit, præcedit turba peccatorum; post conversionem sequitur turba tentationum. Amor enim seculi contemptus est Dei; et vicissim amor Dei, contemptus est seculi. » Rursum: « Diu jaccens in peccatis, diu quoque, si converti voluerit, diabolicæ tentationis molestias sustinebit. »

Tertia causa est, quia socii et amici, videntes se ab eo, qui statuit pie vivere, deseri, in eum insurgunt, sicut Ismael insurrexit in Isaacum, Esau in Jacob, fratres in Josephum. Ita S. Augustinus *tract. 12 in Joannem*: « Quam lusionem, inquit, dicit Scriptura vidisse Saram, hanc persecutionem dicit Apostolus; plus ergo vos persequuntur, qui vos illudendo seducunt. » Et post multa: « Illa lusio, illusio erat; illa lusio deceptionem significabat; nam magnum sacramentum attendat charitas vestra. Persecutionem illam vocat Apostolus ipsam lusionem, ipsum lusum persecutionem vocat, » et multa deinceps.

Eodem spectant, quæ scribit Gregorius *lib. IX. Reg. epist. 39*; malorum enim societatem esse persecutionem ait ipse: « Ego, inquit, Abel esse non suspicor, qui Cain non habuerit; boni enim, si sine malis fuerint, perfecti esse boni non possunt, quia minime purgantur; ipsa autem malorum societas, purgatio honorum est. Tres in arca filii Noe fuerunt: unus irrisor patris exstitit, qui, etsi in se benedictus fuit, maledictionis tamen sententiam in filio suscepit. Duos Abraham, prius quam uxorem Cethuram duceret, filios habuit; sed tamen carnalis ejus filius est repromissionis filium persecutus; quod magnus Doctor exponit dicens: Sicut autem is, qui secundum carnem est, persequatur eum qui secundum spiritum; ita et nunc. »

Bernardus vero, *sermone 1 de Convers. Pauli*, deplorat Ecclesiæ conditionem, in qua reperitur qui non modo christianos, sed ipsum etiam Christum persequuntur. Alibi vero *serm. 6 in Psal. Qui habitat*, explicans Davidis verba: « Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano, » quatuor recenset persecutionum genera, quibus, tum privatim singuli, tum universa Ecclesia maxime oppugnatur. Præclare S. Augustinus *serm. 78 de Temp.*: « Sicut duo paryuli, inquit, in utero Rebeccæ collidebantur; sic in utero Ecclesiæ duo sibi populi jugiter adversantur: in ventre spiritualis Rebeccæ, Ecclesiæ, duo populi colliduntur; humiles, scilicet, et superbi; casti et adulteri. »

Quarta causa, sunt hostes et æmuli qui, virtuti Quarta.

ejus quem oderunt invidentes, eum insectantur maledictis, acerbis verbis, et subinde verberibus. Id suos præmonuit Christus *Matth. x, 17* : « Cave, ait, ab hominibus; tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos. » Et paulo post, vers 21 : « Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et insurgent filii in parentes, et morte eos afficient, et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. » Denique vers. 23 : « Cum autem persequerentur vos in civitate ista, fugite in aliam. » Et alibi *Joan. xv, 19* : « Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis; mundus, quod suum erat, diligeret; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. » Et post nonnulla cap. xvi, 32 : « Ecce venit hora, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria. » Et mox : « In mundo pressuram habebitis. » Adde illa cap. xvi, 1 : « Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini: absque synagogis facient vos; » et quæ deinceps sequuntur. Denique S. Paulus II *Timoth. iii* : « Omnes, inquit, qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur. » Unde S. Bernardus serm. 64 *in Cant.* in illud *Cant. ii* : *Capite nobis vulpes parvulas.* « Vulpes, ait, tentationes sunt. Necessè est ut veniant tentationes. Quis enim coronabitur, nisi qui legitime certaverit? Aut quomodo certabunt, si desit, qui impugnet? »

Quinta.

Quinta, quia Deus æterna lege sanxit, ut sui fideles, quasi virtutis pugiles et athletæ, adversis probentur, exerceantur, corroborentur, illustrentur, perficiantur. Hanc dat Moyses *Deuter. xiii, 3* : « Tentat, inquit, vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis eum an non, in toto corde, et in tota anima vestra. » Et David *Psal. xvi, 3* : « Probasti cor meum, et visitasti nocte; igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. » Et *Psal. xxv, 2* : « Proba me, Domine, et tenta me; ure renes meos et cor meum. » Et *Psal. lxxv, 10* : « Quoniam probasti nos, Deus; igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. » Et Salomon *Sapient. iii, 5* : « Quoniam Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se; tanquam aurum in fornace probavit eos. » Quocirca S. Gregorius homil. 35 *in Evang.*, et lib. III *Dialog.* cap. xxvi : « Duo, ait, sunt martyrii genera: unum in mente, aliud in mente simul et actione. Itaque esse martyres possumus, etiamsi nullo percutientium ferro trucidemur; mori quippe à persequente, martyrium in aperto opere est; ferre vero contumelias, odientem diligere, martyrium est in occulta cogitatione. » Et post nonnulla : « Et nos ergo sine ferro esse possumus martyres, si patientiam veraciter in animo custodimus. »

Exempla.

Et paucis interjectis, cujusdam Stephani admirabilem patientiam prædicat : « Virtus, inquit, patientiæ in eo vehementer excreverat, ita ut

eum sibi amicum crederet, qui sibi molestiæ aliquid irrogasset; reddebat contumeliis gratias; si quod in ipsa sua inopia damnum fuisset illatum, hoc maximum lucrum putabat; omnes suos adversarios nihil aliud quam adjutores existimabat. » Ita Abbas Orsitius in *Vitis Patr.* lib. V, libello xv, num. 51 : « Sicut, inquit, later crudus mox aqua dissolvitur, igne vero coctus duratur, ut lapis; sic, qui non est igne tentationum decoctus, ut Joseph, mox aqua tribulationis enervatur, et liquescit, et perditur. » Et S. Syncretica, lib. V, libello vi, num 16, docet in tentatione nos debere esse ambidextros : « Si ferrum es, inquit, per ignem tibi adhibitum amittes æruginem. Dic ergo : Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. Si aurum es, per ignem probator eris. Exsulta ergo, quia similis factus es Paulo, memor istius : Transivimus per ignem et aquam; residuum est quod sequitur : ut inducamur in refrigerium. » Et num. 17 : « Hæc, ait, est magna virtus, quando in infirmitate tolerantia fuerit, et gratiarum actio mittitur ad Deum. Si amittimus oculos, non feramus graviter : extollentiæ enim instrumentum amissimus; sed interioribus oculis gloriam Domini speculemur. Surdi facti sumus? non contristemur; quia auditum vanum amisimus. Manus ex aliqua passione debilitatæ sunt? sed interiores paratas habeamus adversus inimici tentationes. Infirmitas totum nostrum corpus tenet? sed nostro interiori homini sanitas crescit. » Denique : « Sicut igne probatur argentum, et aurum camino; ita corda probat Dominus, » *Prov. xvii, 3*. Et : « Vasa figuli probat fornax; et homines justos tentatio tribulationis, » *Ecclesi. xxvii, 6*. Quare acute Beda *in Prov.* : « Abel, inquit, esse reñuit, quem Caini malitia non exercebat. » Verè S. Franciscus, ut habet *Sperulum Vitæ* ejus, in doctrina ipsius, cap. xii, dixit : « Annulus est victa tentatio, quod Deus animam servi sui sibi desponsat. Nemo enim servum Dei se aestimet, donec per tentationem et tribulationem transierit. Illa enim probatur virtus perfecta. Amplioris gratiæ signum est, nihil in servo suo impune relinquere, quantum diu vivit in hoc mundo. »

Solenter advertendum est quod S. Gertrudis lib. II *Revelat.* cap. xi, sibi cœlestis revelatum scribit, scilicet : « Dæmonem in ea re et concupiscentiæ specie majorem tentandi occasionem accipere vel arripere, in qua quis aliquando et præstitit consensum; id enim decorem divitiæ justitiæ ad consensus castigationem, congrue et decore permittere. » Qui ergo sapit, fortiter se cunctis dæmonis tentationibus, statim ut eas sentit, opponat. Idem tradunt Sancti in *Vitis Patr.* Exemplum clarum est in Vita S. Mariæ *Ægyptiacæ*, quæ per septemdecim annos in eremo graviter tentata fuit spiritu luxuriæ, quia totidem annis prius illi consenserat et servierat : « A quo enim quis superatus est, hujus et servus est, »

ait S. Petrus *epist. I*, cap. II, 19. Talem ergo diabolus quasi servum fugitivum insequitur, ut ad pristinam suam servitutem reducat.

Sexta.

« Sexta, quia Christus suos asseclas, quasi milites, crucis suae tessera insignit, vultque ut secum per tentationes et tribulationes mereantur immensum et aeternum gloriae pondus in caelis. Si enim « oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam, » *Luc. xxiv*, 26, cui tamen illa jure naturali filiationis erat debita; multo magis nos christianos, qui ex nobis nullum ad eam jus habemus, decet per luctas et certamina tantam gloriam promereri, ac « per multas tribulationes intrare in regnum Dei, » *Act. iv*, 21. Hoc est quod Christus, iturus ad mortem Apostolis dixit, *Luc. xxii*, 20 : « Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. » Mox vero subjicit praemium : « Et ego, ait, dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeat is super thronos judicantes duodecim tribus Israel. » *Et Joan. xvii*, 24 : « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi. » *Et Paulus II Corinth. iv*, 10 : « Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. » *Et Rom. vi*, 5 : « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus. » Denique *II Timoth. ii*, vers. 11 : « Nam si commortui sumus, et convivemus; si sustinebimus, et conregnabimus. » Hoc sapiebat S. Augustinus cum diceret : « Nolo sine vulnere esse; quia te, Domine, video vulneratum. » *Et Apostoli, qui, ut dicitur Actor. v*, 41, « ibant gaudentes a conspectu concilii; quoniam digni habitus sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. » *Et S. Jacobus cap. i*, 2 : « Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias inciditis. » Ubi plura hac de re dixi. S. Joannes vero gloriam patientium videns et admirans *Apoc. vii*, 14 : « Hi sunt, inquit, qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni; ideo sunt ante thronum Dei, et serviunt ei die ac nocte in templo ejus. » Ita Abbas ille in *Vitis Patr. lib. V*, libello VII, cap. 43, vidit Angelum adornantem septem coronas discipulo suo, eo quod septies somni tentationem illa nocte superasset : « Regnum enim caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud, » *Matth. xi*. Denique S. Augustinus in psal. *LXXXIII*, qui inscribitur : *Pro torcularibus*, per torcularia accipit Ecclesias, et animas fidelium qui tentatione premuntur : « Uva, inquit, pendet in vitibus, et oliva in arboribus; his enim duobus pro fructibus solent torcularia preparari. Et quamdiu pendet in frutetis suis, tanquam libero aere perfruuntur; at nec uva vinum est, nec oliva oleum ante pressuram. Sic sunt et homines, quos praedestinavit Deus ante secula conformes fieri imaginis unige-

niti Filii sui, qui praecipue in passione magnus botrus expressus est. Hujusmodi ergo homines, antequam accedant ad servitutem Dei, fruuntur in hoc seculo, tanquam deliciosa libertate, velut uvae, aut olivae pendentes; sed quoniam dictum est : Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore; et praepara animam tuam ad tentationem; accedens quisque ad servitutem Dei, ad torcularia se venisse cognoscat, contribulabitur, conteretur, comprimetur, non ut in hoc seculo pereat, sed ut in apothecas Dei defluat. Exiit carnalium desideriorum integumentis, quasi vineaeis; hoc enim ei contigit in desideriis carnalibus. Propter quae et Apostolus dicit : Exuite vos veterem hominem, et induite novum; hoc totum non fit nisi de pressura; propterea torcularia nominantur Ecclesiae Dei hujus temporis. »

Quocirca hujus sententiae, tentationis et duelli specimen, imo auspiciam suis omnibus dare et praere voluit Christus Dominus, qui orditurus suam praedicationem, quasi suam servitutem et obsequium Dei, abiens in desertum, ibique jejuniens, tentari voluit a diabolo, triplici, id est omni, tentationis genere. Unde S. Hieronymus in cap. IV S. Matth. : « Nisi, ait, jejunare coepisset Dominus, tentandi occasio non fuisset diabolo, juxta illud : Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore; et praepara animam tuam ad tentationem. »

2. DEPRIME. — Jam Graeca legunt, «*deprime*», id est, *dirige cor tuum*. Et sic legit S. Ephrem tract. de *Patientia*, et S. Cyrillus homil. quam Ephesi habuit; Tigurina : « Recte institue cor tuum, » *q. d.* Dirige cor tuum recta ad Dei legem et voluntatem, illudque rectum effice, et in hac rectitudine conserva, ne illud per tentationem ad dextram, vel sinistram flecti, curvari et obliquari sinas. *Primum* remedium ad vincendam tentationem est animi ad eam preparatio, quod assignavit vers. 1. *Secundum* est animi depressio et humilitas; vel, ut Graeca habent, rectitudo : quia tunc rectus est animus, cum legi, aequae ac gratiae Dei humiliter se subjicit, sub eaque se deprimit et humiliat; hac enim humilitate sub potenti manu Dei, profitetur suam ad resistendum infirmitatem, imo impotentiam, ideoque tacite postulat opem et gratiam Dei, eamque humilitate hac provocat et emeretur.

Unde moraliter Palacius : « Ante conversionem, inquit, tuam anima tua erat corde elato; carebat illa jugo; carebat sessore et domitore. In conversione vero vult Deus sedere in throno suo; vult sedere super asina et pullo suo; vult ascendere super Cherub suo; vult equitare super pennas venti, seu spiritus sui. Deprime igitur te, Humilia te, Deum supra te receptorus; nullo modo superbiam admiseris. » Ita S. Antonius, teste S. Athanasio, vidit totum mundum laqueis tentationum, quos tendebant daemones, plenum; cumque suspirans diceret : « Domine, quis omnes hos laqueos

Vers. 2.

Remedia
tentatio-
num.

Primum.

Secun-
dum.

BIBLIOTHECA

evadere poterit? » audivit: « Humilitas. Humilitas enim solvit omnem virtutem inimici, » uti ipsi dæmones sæpius confessi sunt. Hac de causa Deus permittit in Sanctis, qui magnas tentationes vicerunt, nonnullas exiguas; ut, dum ab illis vincuntur, sentiant suam infirmitatem, seque humiliter, atque victoriam majorum, non sibi, sed Deo attribuant. Ita Rabanus.

ET SUSTINE. — Tigurina: « Age fortiter; » græce, *αγεσθης*, id est tolera, sustine; sicut discipulus tolerat et sustinet flagella magistri. Rursum: *Sustine*, inquit Palacius, id est, ubi Deum super te admiseris, eum, quamvis videatur gravis, ne excusseris, sed sustine. Dictum est: « Viriliter age, confortetur cor tuum, et sustine Dominum. » Ponderosus tibi videbitur non raro. At, ne excusseris tam nobile pondus; dabit ipse vires ad sustinendum, qui vult pondus in onere, dicetque: « Sufficit tibi gratia mea. »

Tertium. Hoc est *tertium* tentationis remedium, scilicet, patientia et sustinentia, qua patienter toleres tentationis molestias, dolores, metus, sollicitudines et angores. Vere Seneca in *Sentent.*: « Cuius dolori remedium est sapientia. » Idem, lib. *De Provident.* cap. i: « Deus, inquit, virum justum in deliciis non habet, experitur, indurat, sibi illum præparat. » Post nonnulla cap. ii: « Omnia adversa (vir bonus) exercitationes putat; quis autem vir, modo erectus ad honesta; non est laboris appetens justus, et ad officia cum periculo promptus? Cui non industrio otium pœna est? Marcet sine adversario virtus; tunc apparet quanta sit, quantum valeat polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. » Et multa ille deinde congerit, quæ multo verius in christianum hominem cadunt; nihil enim viro justo optabilius est, quam in rebus adversis patientia: « Hæc, inquit Tertullianus lib. *De Patientia*, fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adjuvat, humilitatem instruit, penitentiam exspectat, exomologesim assignat, carnem regit, spiritum servat, manum continet, tentationes conculcat, scandala pellit, pauperem consolatur, divitem temperat, infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem delectat, Gentilem incitat; servum domino, dominum Deo commendat; feminam exornat, virum approbat; amatur in puero, laudatur in juvene, suspicatur in sene; in omni sexu, in omni ætate formosa est. »

ET INCLINA AUREM TUAM, ET SUSCIPE VERBA INTELLECTUS. — Tigurina: « Admovè aurem tuam, verbaque consulta percipe. » **Quartum.** est hoc tentationis remedium, nimirum, audire consilia et consolationes, tum S. Scripturæ et librorum piorum, tum virorum spiritualium, quibus tentatus partim instruitur, quomodo, puta, quam prudenter et patienter se in tentatione gerere debeat; partim roboretur, ut eam fortiter patiat et sustineat. Significat ergo Siracides tentatum debere excipere instructiones et consolationes, tum ho-

minum, tum Dei, sive eas suggerat per inspirationes internas, sive per S. Scripturam et libros pios. Quocirca tentatus illico recurrat ad lectionem et meditationem eorundem.

Ita faciebat S. Paula, quando in omni tentationeolvebat verba S. Scripturæ illi tentationi opportuna, quasi pharmaca efficacissima. Audi S. Hieronymum in ejus *Epitaphio*: « In tentationibus, Deuteronomii verbaolvebat: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligatis Dominum Deum vestrum de toto corde vestro, et de tota anima vestra. In tribulationibus et angustiis, Isaïæ replicabat eloquia: Qui ablactati estis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem expectate, spem super spem; adhuc pusillum propter malitiam labiorum, propter linguam malignam. Et Scripturæ testimonium in consolationem suam edissererebat: Ablactatorum esse, eorum scilicet, qui ad virilem ætatem pervenissent, tribulationem super tribulationem sustinere, ut spem super spem mereantur accipere, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit. Et: Quod si is, qui foris est homo noster, corrumpatur, ille, qui intus est, innovetur. Et: in presentiarum levè et momentaneum tribulationis vestræ, æternum gloriæ pondus operatur in vobis; non aspicientibus, quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna. Nec longum fore tempus, etiamsi humanæ impatientiæ tardum videatur, quia deo statim videatur auxilium, dicentis: Tempore opportuno exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi. »

ET NE FESTINES IN TEMPORE (minus recte aliqui legunt, *in tempus*, q. d. Ne tua impatientia te precipites in tempus, *obductionis*; id est tentationis; ne sponte te conjicias in tentationem, et consequenter in mortem præsentem et æternam; ita Palacius) *obductionis*. — Græce *εὐσπονδία*, id est, ut Complut., *inductionis*, et illationis pœnarum; Tigurina, *impetus*; Vatablus, *incurtionis*; Palacius, *obsidionis*, puta tentationis, afflictionis; calamitatis, quæ tibi inducitur, quaque mens et totus homo quasi tenebris obducitur et obaubilatur. Noster vers. 4, vertit: « Omne quod tibi applicatum fuerit; » græce enim est idem verbum, *ἐπιπέσει*. Ita Hesychius. Tigurina: « Ne quid impetuosus tempore trepides; sed Deum sustine patienter; » Vatablus: « Ne præcipites, » etc.; Arabicus: « Esto tranquillus, innitens, in viis tuis. » Sensus ergo est, q. d. Dum tentaris, ne sis festinus et præceps in impatientiam, murmurationem, vindictam, pusillanimitatem, desperationem, apostasiam, etc.; sed esto longanimis, tolerans et constant. Hebræum enim *חָפְזָה*, id est, festinare, sæpe significat trepidare; unde *חָפְזָה* *חֵפְזָה* est trepidatio, pavor, fuga; qui enim trepidat, fugit. Alludit ad Isaïæ xxviii, 16: « Qui crediderit, i

non festinet. » Et Habacuc, II, 3: « Si moram fecerit, exspecta illum. » Omnia enim tristia, æque ac leta temperat, incidit, et tandem aufert tempus. Dolores omnes leniuntur tempore, imò tandem non sentiuntur et evanescent. Morbi tempore franguntur et dissipantur dissipata eorum causa, v. g. humore noxio consumpto. Idem pláne fit in tentationibus. Verum est illud: « Optimus malorum omnium medicus est tempus. » Tempus mitigat iram, odium, concupiscentiam; tempus aperit secreta, et latentem veritatem in lucem producit. Tempus avertit experientiam, consilium et prudentiam:

Sata etiam longum fecit putrescere tempus.

Hinc Poetæ fingunt Saturnum, Temporis deum, saxum Jovis loco suppositum devorasse. Unde Ovidius lib. IV De Ponte:

Gutta cavat lapidem; consumitur annulus usu;
Et teritur pressa vomer aduucus humo.

Alii passim exponunt, q. d. Ne festines, hoc est, ne per impatientiam, obductionem, id est mortem, inclames, vel accelères, tibi que accersas: in morte enim omnia videntur contegi, obvolvi et obduci, ita Lyranus. « Ne festines in tempore obductionis, id est, divisionis sensuum, inquit, quod fit tempore mortis; id est, non desideres mortem, fractus propter adversitatis prolixitatem. » Genuine alii, q. d. « Ne festines in tempore obductionis; » id est, ingrueute passione vel odii, vel doloris, vel doloris, si vehemens sit, offunditur quodammodo rationis lumen, et quasi cælum animæ obductum non sinit mentem probe despiciere, quid melius, quid justius, quid decentius; imo et quid utilius sit. Ergo in tanta mentis caligine non temere irruendum est in ea quæ primo sese offerunt, instigante, nimirum, passione, quæ, cum cæca sit, ducet ipsam nebulis offusam mentem in præcipitia, in voragines, in exitia. Exspectandum ergo, donec subsidente passione nebulæ hæc discutiantur: Tempus enim veritatem aperit. Nam, ut ait Comicus: « Veritas temporis filia; hæc mæmendacio tempus, » quia tempus consumit mæmendacium; sicut lupus devorat ovem.

Vers. 3. -3. SUSTINE SUSTENTATIONES DEI, — hoc est, ne festines; sed exspecta expectationes Dei, quibus Deus; Deique: auxilium et liberatio expectatur, q. d. Patienter exspecta Deum Deique opem, sicut in urbe obsessi expectant suppetias, ut ab obsidione liberentur. Unde Tigurina: « Deum sustine patienter. » Ille enim non sinet te tentari supra vires, sed tempore opportuno aderit et auxiliabitur, facietque cum tentatione proventum, I Corinth. X: Sic sumitur sustentatio pro expectatione, patientia, longanimitate, Rom. III, 26: « In sustentatione Dei ad ostensionem justitiæ ejus. » Hæc verba jam desunt in Græco. Sic S. Antonius acriter a dæmonibus tentatus et flagellatus, post sustentantiam videns Jesum: « Ubi, inquit, eras, bone Jesu? ubi eras? quare non a principio ad-

fuisisti, ut sanares vulnera mea? Et vox ad eum facta est dicens: Antoni, hic eram; sed exspectabam videre certamen tuum. Nunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi; et faciam te in omni orbe nominari, » uti refert S. Athanasius in ejus Vita. Hoc est quod monet Psaltes: « Exspecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, et sustine Dominum, » Psal. XXVI, 14.

Minus genuine Palacius sic interpretatur: Sustine sustentationes, id est, sustine onera et pondera tentationum, tibi sustentanda; nimirum, quæ Deus tibi imponit, et quibus tibi quasi gravis et ponderosus incumbit, quæque vult te pati et sustinere, imo in quibus ipse te sustentat, ait Lyranus, juxta illud I Cor. 10: « Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere. »

Quintum est hoc tentationis remedium, scilicet, ^{Quintum} in ea non trepidare, nec esse præcipitem; sed fortem, longanimum et constantem. Omnis enim tentatio fere oritur ex mentis infirmitate et instabilitate, uti docet S. Gregorius in illud I Reg. II: « Pedes Sanctorum suorum servabit. » Pedes autem Sanctorum sunt fides et amor, vel humilitas et fortitudo, quibus fortes et invicti contra omnes tentationes consistimus. Ita « S. Paula, inquit S. Hieronymus in ejus Epitaphio, constanter in mærore cantabat: Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus. In periculis loquebatur: Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me. Et iterum: Qui vult animam suam salvam facere, perdet eam. Et: Qui perdiderit animam suam propter me, salvam eam faciet. Quando dispendia rei familiaris, et eversio totius patrimonii nuntiabatur, aiebat: Quid enim prodest homini, si totum mundum lucrifecerit, et animæ suæ damnum habuerit? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Et: Nudus exivi de utero matris meæ, nudus est et redeam. Sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum. » Sapienter Abbas Pâstor in Vitæ Patr. lib. VI, libello IV, n. 9: « Ad hominem, ait, in tentatione constitutum pertinet illud Christi, Matth. VI: Nolite cogitare de erasino. Ut non cogitet quantum temporis in ea futurus sit, sed potius quod hodiernum est et quotidianum libenter suscipiat. » Nam, ut ait Christus: « Sufficit diei malitia (afflictio) sua. Crastinus dies sibi sollicitus erit. » Ita Religiosus ille tentatus per novem annos, ut congregationem Fratrum relinqueret, « factò vespere sibi dicebat: Crastina die hinc discedo. Et mane: Extorqueamus a nobis hic stare et hodie propter Dominum. Qui cum impleisset novem annos, de die in diem ita faciens, abstulit Dominis ab eo tentationem. » Ibidem lib. V, libello VII, n. 39.

Quocirca vere S. Chrysostomus, homil. 4 in *Epist. ad Philip.*: « Pro Christo pati, inquit, munus est majoris admirationis, quam sit revera mortuos excitare, et signa miranda patrare; nam illic quidem debitor sum, hic vero debitorem habeo Christum. » Alibi vero hom. 1 ad *Pop. Antioch.*: « Si corpus, inquit, recte dicimus beatum, quod potest absque sui offensione ferre frigus, et calores, et famem, et inopiam, et viæ difficultates aliasque ærummas; quanto magis beatam oportet vocare animam, quæ viriliter et fortiter omnes omnium molestiarum incursus ferre potest, et cor suum per omnia nulli servituti obnoxium servare? » Nec discrepat Gregorius Pontifex homil. 34 in *Evang.*, sic enim scribit: « Vere radix omnium custosque virtutum est patientia, cujus proprium munus aliena mala æquanimiter perpeti, et contra eum quoque, qui mala irrogat, nullo dolore morderi; et quod ait Apostolus, non vinci a malo, sed vincere in bono malum. Quanto autem culmine virtutis patientiæ polleat, Salomon indicat dicens: Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Minor est ergo victoria, urbes expugnare; quia extra sunt, qui vincuntur. Majus autem est, quod per patientiam vincitur; quia ipse a se animus superatur, et semetipsum sibi subjicit, quando eum patientia in humilitate tolerantiae sternit. »

Denique præclare Cassianus *Collat.* VI, cap. XII, docet mentem justi patientis debere esse non mollem, ut ceram; sed fortem et duram, ut adamantem: « Itaque mens viri justi, inquit, non debet esse similis ceræ, vel alterius cujusque materiæ mollioris, quæ semper characteri signantium cedens pro ejus forma atque imagine figuratur, quamque in se tamdiu retinet, donec alio rursus super impresso signaculo reformetur; atque ita fit, ut nunquam in sua qualitate persistens, ad formam eorum quæ imprimuntur, semper convertatur ac transeat; quin potius debet esse velut quoddam adamantinum signatorium, ut inviolabilem mens nostra figuram sui semper custodiens characteris, universa, quæ incurrerint sibi, ad qualitatem sui status signet atque transformet; ipsa vero insigniri nullis incursibus possit. »

CONJUNGERE DEO. — Græce significantius, *καλλύει*, id est, *conglutinare Deo*, scilicet, per arctissimum orationis, affectus et adhesionis constantis et perdurantis vinculum. *Et sustine*, græce, *μη ἀποστήσει*, id est, *ne descendas*, ita Tigurina, *ne*, scilicet, ullo tentationis impetu, divellaris a Deo, ne ab eo recedas, ne apostates. Sed dic cum Psalte: « Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam, » *Psal.* LXXII. Qui enim per spem et amorem jungitur Deo, hic ab eo roboratur, liberatur, protegatur. Deus enim illi est hyperaspistes et scutum, qui omnia hostium tela in se prius excipit, quam ad sperantem in se, et sub suæ providentiæ scuto latitantem pe-

netrent. Dicit ergo cum Psalte: « Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos, » *Psal.* V, 13. Sanctitas sit. in unione cum Deo

Rursum, qui Deo jungitur, jungitur ipsi puritati et sanctitati: hæc autem elidit omne vitium, omnemque tentationem; hæc enim sollicitat ad impuritatem et peccatum. Omnis enim sanctitas sita est in amore et conjunctione cum Deo: quare sicut Deus extreme odit peccatum et tentationem; sic et is, qui Deo est conjunctus: sanctitas enim est puritas. Sicut autem impuritas nascitur ex contactu inferiorum, ut cum facies aut vestis luto aspergitur, vel cum anima per affectum inferioribus inordinate inhæret; ita puritas oritur ex contactu superiorum, cum affectus ad sublimiora et nobiliora assurgit, et iis inhæret. Supremum autem omnium, et simplicissimum et purissimum est Deus; unde summa puritas consistit in adhæsione cum Deo. Qui ergo in tentatione ad Deum confugiunt, similes sunt avibus; qui vero ad humana auxilia respiciunt, similes sunt piscibus. Si quis enim ex ripa in flumen projiciat lapidem, pisces, qui in summo natabant, ad ima se demergunt, planeque a flumine absorbentur; aves vero vicinæ in altum evolant. Sic qui in tentatione ad homines confugiunt, magis in eam immerguntur et absorbentur sicut pisces: qui vero ad Deum confugiunt, tentationem quasi aves volando superant; quia in cælum ad Deum per fidem et spem evolant.

Sextum, hoc est efficax tentationis remedium. *Sextum*. Hæc enim conjunctio cum Deo mentem super res omnes elevat, eamque in Deo defigit; in quo defixa videt et ridet hoc terræ punctum, omniaque tam adversa, quam prospera, vilia et exilia sub se posita aspicit et despicit, dicitque: « Mens mea in Deo fundata est, et in Christo solidata. » Ita Abbas Moyses in *Vitis Patr.*, lib. VI, libell. IV, n. 6, rogatus: « Quid faciet homo in omni tentatione venienti super se? » respondit: « Flere debet in conspectu bonitatis Dei, ut adjuvet eum; et requiescet velociter, si rogat in scientia; scriptum est enim: Dominus mihi adjutor, et non timebo quid faciat mihi homo. » Et Abbas Joannes, lib. III, n. 208 et 209, ait: Sicut homo videns feras ascendit in arborem, ut evadat; ita et homo videns tentationes irruentes confugiat per orationem ad Dominum, et salvabitur. Et sicut aqua exstinguit ignem: « Sic quancumque cogitatio turpis succensa fuerit ab inimico, tunc aquam orationis effundat, et exstinguat illam. » Et Abbas Hyperichius lib. V, libello VII, n. 20: « Hymni, inquit, spirituales sint in ore tuo, et meditatio assidua sublevet pondus tentationum supervenientium tibi: sic enim viator, sarcina oneris prægravatus, flando et respirando oneris et viæ paulatim laborem imminuit. » Et num. 22, Religiosus ille, fame et despectu tentatus, « in his omnibus gratias agebat Deo: videns autem Deus patientiam ejus, abstulit bellum tentationis ab eo. »

S. Ephrem., serm. *ad pietatem athletam exercente*: « Quaecumque et quantacumque pulset tentatio, inquit, sua tamen in Deum fiducia homo nequaquam excidat; imo eo magis soli Christo et misericordiae, et qui animae infirmitates curare potest, assidue inhæreat, semper eum amans, ac meditando, sicque apud se cogitans statuensque: Quod si a Deo recessero deflectens a vero virtutis tramite, ad quem abire poterò? nisi forte in perditionem me ipsum præcipitem, et in manus fraudulentis hostis. Idcirco, licet infinitis gladiis igneorum telorum, et malitiæ passionum, nec non absurdarum cogitationum quotidie malignis impugnet; licet impetum faciat, ac in desperationem inducat; tanto magis ad Deum confugere oportebit, et in eo spem defigere. Sic enim suos probari vult Deus, ut constet quod ipsum solum diligant. » O Domine, protector animæ meæ, robur meum et salus mea, sic me tibi conjunge, sic tibi agglutina, ut nulla tribulatione a te separari possim. Sic te mihi præbe, sic communica, ut deliciis dulcedinis tuæ saturatus, vanas omnes mundi carnisque delicias abominer. Scribe in tabula cordis mei jucundissimam memoriam tui, nulla unquam tentatione delendam, ut tui desiderio semper æstuem, igne spei et amoris tui ardeam, et diluvio charitatis tuæ penitus absorbeam.

Vers. 4. **4. UT CRESCAT IN NOVISSIMO VITA TUA.** — *Novissimum* in Scriptura significat non præcise ultimum et extremum, sed id quod posterius est et sequitur, licet propinque. Hebr. enim אַחֲרֵי אַחֲרֵי *acharit*, quod Noster vertit, *novissimum*, idem est quod posterius, sequens, consequens. « In novissimo » ergo, id est, post toleratam tentationem « crescat vita tua, » tum præsens per lætitiā et felicitatem, quā Deus te victorem præmiabit; tum in futura, quæ æterna gloria te coronabit. Nota: « Vita » vocatur lætitiā et felicitas, tum quia vivere in miseriis et mœrore non est vita, sed longa mors. « Non est vivere, sed valere, vita, » ait Poeta; tum quia lætitiā et felicitas vitam conservant, prolongant faciuntque longævos. Hoc est quod promittit Deus patienti et speranti in se, *Psal. xc*: « Eripiam eum, et glorificabo eum; longitudine dierum replebo eum. »

OMNE QUOD TIBI APPLICITUM (ἐπιπέσει, id est, *inductum*; Complut. *adductum*) FUERIT, ACCIPE. — Græce ἐπιπέσει ἀκούσας, id est, *suscipe libenter*; Arabicus: *Tolera id, quod intulit tibi Deus, cum gratiarum actione*; Tigurina: *Quidquid incaserit te, libens excipe, q. d. Quidquid tibi ingruerit, quidquid adversi acciderit, prompte, imo gaudenter accepta de manu Dei. Quidquid enim ille tibi applicuerit, applicat ut tuus et rerum omnium dominus, cui te submittas oportet. Applicat ut pater amantissimus, quem, licet castigantem, redames oportet. Applicat ut medicus peritissimus, quem tuæ animæ vulnera sanantem, acriore licet medicina, vel ustione, avide excipias oportet, ut* dicas cum S. Job cap. II, 10: « Si bona suscepi-

mus de manu Dei, mala quare non suscipiamus? » Et cap. I, 21: « Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc. Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum. » Quin et Pindarus, licet Gentilis, ode 3 *Python*. « Semper, inquit, ad eam fortunam, quæ me amplectetur, me in animo accommodabo, juxta meam facultatem colens eam. » Sapientis enim est se fortunæ, vel potius fortunam sibi accommodare. Hinc Stoicorum axioma: « Cede fato. Sapientis est præbere se fato; fata enim volentem ducunt, nolentem trahunt. »

Porro Rabanus: « Sciendum, inquit, quod tribus modis patientia exerceri solet. Alia namque sunt, quæ a Deo; alia, quæ ab antiquo adversario; alia, quæ a proximo sustinemus. A proximo namque persecutiones, damna et contumelias; ab antiquo adversario tentamenta; a Deo autem flagella toleramus. Sed in omnibus tribus his modis vigilanti oculo semetipsam debet mens circumspicere, ne contra mala proximi pertrahatur ad retributionem mali. Ne contra tentamenta adversarii seducatur ad delectationem, vel consensum delicti. Ne contra flagella opificis ad excessum proruat murmurationis. Perfecte enim adversarius vincitur, quando mens nostra, et inter tentamenta ejus servatur a delectatione atque consensu; et inter contumelias proximi custoditur ab odio, et inter flagella Dei compescitur a murmuratione: nec hæc agentes, retribuere nobis præsentia bona requiramus. Nam pro labore patientiæ bona speranda sunt sequentis vitæ, ut tunc præmium nostri laboris incipiat, quando omnis labor jam funditus cessat.

ET IN DOLORE SUSTINE. — Hæc verba jam desunt in Græco. Sensus est, *q. d. Noli conari per impatientiam dolorem excutere, quia sic magis eum excitabis et augebis: sed per patientiam sustine, quia sic eum minues. Omnibus enim malis remedium est patientia, præsertim quia patientia meretur jugum amoveri, vel imminui, quod impatientia meretur aggravari. Denique dolorem omnem effugere est impossibile; est enim hæc vita tribulationum et dolorum, atque sine dolore non vivitur in amore.*

ET IN HUMILITATE TUA PATIENTIAM HABE. — *Humilitas* hic non virtutem significat, sed humiliationem, dejectionem, afflictionem et dolorem, de quo præcessit. Unde Græce est ἐν ἀλλάγματι (alii legunt in plurali, ἀλλάγματι, id est, *in mutationibus, ταπεινώσεως σου μακροθυμίας σου*, id est, *in mutatione humilitatis, vel potius humiliationis tuæ longanimitas esto*, hoc est, in mutatione qua humiliaris, dum, scilicet, mutatur sors tua felix in miseram, ut humiliaris, deprimaris, affligaris; hanc mutationem et humiliationem longanimitate sustine. Tigurina: *In qua deprimaris vicissitudine, fortem te præbeas.* Hebr. enim אַנָּה *ana*, id est humiliari, significat pati, dolere, affligi. Unde אַנָּה *ani*,

est humilitas, id est, dolor et afflictio. Hinc illud tritum in Scriptura, « Humilia, » id est, macera et afflige, « in jejuniis animam tuam; » et sæpe alibi *humiliare* significat *affligere*, quia superbis (quales omnes sumus ex lapsu in peccatum) summa afflictio est deprimi et humiliari. Rursum *ana* significat *pateri pauperem*; unde *אני* est pauper. Hoc secutus Syrus vertit, *in paupertate longanimis esto*; et Arabicus, *ad languorem et necessitatem patiens esto*.

Septimium.

Septimum hoc est tentationis remedium, scilicet, resignare se in voluntatem Dei, ac quidquid illa nobis applicuerit, humiliter et patienter excipere, cogitando illud, ex ingenti Dei amore nobis applicari ad nostrum bonum, ac proinde magnum hoc esse Dei donum. Nam, ut sequitur: « Quoniam in igne probatur aurum; homines vero receptibiles in camino humiliationis. » Hac gnomo apposite S. Pachomius, ut habet Vila ejus cap. LI, solatus est Theodorum discipulum ægrum. « Theodoro enim gravis passio capitis acerrimos dolores excitabat. Qui cum rogaret Pachomium, ut eum suis relevaret orationibus, ait ad eum: Putas, fili, quod alicui contingat dolor, aut passio, aut aliquid hujusmodi sine permissione Dei? Idcirco in dolore sustine, et in humilitate patientiam habe, et quando voluerit Dominus, tibi conferet sanitatem; quia si te diutius probare dignatur, gratus esto, ut perfectissimus Job, qui in multis tribulationibus benedicebat Domino: et tu quoque, sicut ille, pro doloribus tuis majorem requiem a Domino percipies. Bona quidem est abstinentia, et in oratione perseverantia; tamen infirmus majus pretium adipiscitur, cum longanimis et patiens invenitur. »

Exemplum S. Pachomii.

Antistrophus huic sententiæ est apologus frumenti et lili, quem lectis parabolis ocellatum, nervosisque ex Physica rationibus argumentosum profert Cyrillus, lib. I Apolog. Moral. cap. XXI, cujus titulus: « Omnem adversitatem ut vincas, patientiæ valet magnanimitas. Apologus sic habet: « Frumenti granum projectum in terram et mortuum, cum juxta siccum lapidem pullulasset, liliū ita fertur: ei dixisse: Unde tibi contrito et mortuo spiritus germinandi, cum ego, quando conteror, eo ipso perdo? Cui granum respondit: Hoc mihi ex virtutis granditate contingit, qua fit ut passio mea sit mea actio, et dum morior, revivisco. Rerum enim virtute maximarum tunc magis intenditur valetudo (valor, vis et vigor), cum earum conteritur aut moritur corporea magnitudo: nimirum phecūx mortua generat, et cinnamomum contritum plus inflamat. At vero res in quibus virtus minus prævalet, si teruntur ex hujusmodi contritione confunduntur, et pretiositatem suam perdunt. Ut draconites lapis si teritur, virtus ejus perditur; et magnes ferrum non attrahit, si teratur. Sic infirmum membrum sine dolore tangi non patitur, et sanum, cum tangitur, delectatur. Non attendisti quod virtuosus

Apologus patientiæ.

cum adversis conteritur, tunc magnanimior invenitur? In calamitate siquidem majorem sumit spiritum, et triumphans ratio tunc vehementius roboratur. » Rationem a priori assignat, eamque exemplis Job, Joseph et Tobiae confirmat dicens: « In malis enim non vinci, virtutis est victoria. Nemo autem vincitur, nisi cui suum bonum eripitur. Totum autem bonum magnanimi in virtute ejus consistit: ea namque sibi sufficiens est, qua cum excellat, ipsaque gaudeat virtute salva, nulla eum foris denudat privatio, nulla inhonestat confusio, nulla eum contristat sensus afflictio. Nonne Job. cap. I, S. Job, virtute dives, rerum inodia temporalium minime est depauperatus? Eadem Joseph excellens Genes. cap. XXXIX, haudquaquam est infamia dehonestatus? Eademque gaudens Tobias Tob. cap. II, in tenebris cæcitatatis haud fuit desolatus? » Denique ex hisce hoc apologi epimythium, velut ejus finem et fructum, colligit: « Quisquis vult, dicat aut faciat tibi injuriam, tu tamen nihil patieris, si tantum sit virtus magnanimitatis. Quinimo prudens magnanimus in adversitatibus gloriatur Corinth. XII, 9, quia in infirmitate virtus perficitur, atque venenum veneno contunditur. Asbestinum lignum incendio expurgatur, et electum aurum in camino rutilat approbatum. In adversitate igitur duntaxat impatiens vincitur, et in ea sapiens magnanimitate invictus aut corrigitur, aut medicamine præservatur, aut exanimis resuscitatur. Quibus dictis, conticuit. »

Ratio a priori.

5. QUONIAM IN IGNE PROBATUR AURUM ET ARGENTUM, Vers. 5. HOMINES VERO RECEPTIBILES. — Græce *δεσπολ*, id est, *acceptabiles*, hoc est, accepti et grati Deo; digni, qui a Deo in amicos, familiares et filios recipiantur et adoptentur, ut sint ejus electi et hæredes regni cælestis; Arabicus: *Aurum enim probatur igne, et homo inopia et paupertate*.

IN CAMINO HUMILIATIONIS. — Syrus, in *fornace paupertatis*; S. Ambrosius in *Psal. CXVIII*, octon. XX, in *fornace humilitatis* « Est enim, ait, humilitas virtutis, est et humilitas afflictionis; » Tigurina: *Quoniam ut aurum igne probatur; ita homines commendabiles in fornace afflictionis*. Sicut ergo ignis non nocet, sed prodest auro, quia illud probat, purgat, perficit, illustrat, facitque splendidum et coruscum; ita caminus humiliationis et afflictionis patientem probat, purgat, perficit, illustrat, Deoque gratum et dignum efficit. Quocirca, sicut aurum igne fulgidum gratias debet igni, quo resplendit; ita et patiens tentationi. Unde Psaltes *Psal. CXVIII*: « Bonum, ait, mihi, quia humiliasti me. » Impatiens vero, qui non meretur a Deo recipi, igne tentationis non purgatur, nec illustratur ut aurum, sed ut palea uritur et consumitur. Hoc est quod ait S. Ephrem tract. *de Timore Dei*: « Multi habitu monachi; at pauci certatores: tempore autem tentationis monachi probatio apparet. » Et Angelus ait Tobiae, cap. XII: « Quoniam acceptus eras Deo, necesse erat ut tentatio probaret te. » Et Daniel, cap. XI, 35,

loquens de sanctis acriter tentatis ab Antiocho, et tentandis ab Antichristo : « De eruditis, ait, ruent, ut conflentur (in tentatione quasi aurum in fornace), et eligantur, et dealbentur. » Vide ibi dicta.

Præclare S. Augustinus in *Psal. LXI* : « Numquid, inquit, luceat aurum in fornace aurificis? in nonnili lucebit, in ornameto lucebit; patiatur tamen fornacem, ut purgatum a sordibus veniat ad lucem. Fornax ista, ibi palea, ibi aurum, ibi ignis, ad hanc stat aurifex. In fornace ardet palea, et purgatur aurum. Illa in cineres vertitur, a sordibus illud exiit. Fornax mundus, palea iniqui, aurum justii, ignis tribulatio, aurifex Deus. Quod vult ergo aurifex, facio : ubi me ponit aurifex, tolero : jubeor ego tolerare, novit ille purgare. Ardeat licet palea ad incendendum me, et quasi consumendum me; illa in cinerem vertitur, ego sordibus ardeo. Quare? Quia Deo subjicietur anima mea, quoniam ab ipso est patientia mea. »

Porro mensuram hujus probationis assignat S. Chrysostomus homil. 4 ad *Popul.* : « Etenim aurifex, inquit, donec aurum bene purgatum viderit, de conflatorio non extrahit : sic et Deus non abducit hanc nubem, donec nos penitus emendaverit. Qui enim tentationem permisit, ipse novit et tentationis solvendæ tempus. Et sicut citharæcedus neque nervum intendit, ut non abrumpat; neque remittit ultra modum, ne harmoniæ concentum lædat : sic et Deus agit, neque in remissione continua, nec in longa tribulatione nostram constituit animam, secundum suam prudentiam utrumque faciens. Non sinit nos continua potiri remissione, ne segniore fiamus : non autem rursum sinit in continua esse tribulatione, ne concidamus, neve desperemus. Ipsi igitur adversitatis finiendæ tempus relinquamus : nos vero tantum in sanctitate vivamus. »

Rursum S. Augustinus, serm. 78 de *Temp.* : « Mali, inquit, serviunt bonis non obsequendo, sed persequendo, quomodo persecutores Martyribus, quomodo limæ vel mallei auro, quomodo molæ serviunt tritico, quomodo panibus coquendis fornalia; ut illi coquantur, illa consumantur : quomodo in fornace aurificis palea servit auro; ubi sine dubio palea consumitur, aurum probatur. » Vide Cassianum, *Collat. VI*, cap. XI, ubi tres assignat tentationis causas et fines : « Sciendum, ait, est omnes homines triplici ratione tentari : plerumque ob probationem, nonnunquam ob emundationem, interdum ob merita delictorum. » Quæ deinde exemplis et sententiis S. Scripturæ probat et illustrat. Ac deinde quartam addit causam, quæ « ob manifestandam, ait, solummodo gloriam et opera Dei, inferri quibusdam aliquas passiones Scripturæ auctoritate cognoscimus, » juxta illud Joannis de cæco nato, cap. IX : « Neque hic peccavit, neque parentes ejus; sed, ut manifestentur opera Dei in illo; » et de Lazaro ægro, cap. XI : « infirmitas hæc non est ad mortem; sed pro

gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per ipsam. »

6. CREDE DEO, — et consequenter confide; fides enim parit spem et confidentiam in Deum : imo, « crede, » id est, ut Tigurina : *confide Deo*, eique te tuaque, ac præsertim tentationes et afflictiones, tempusque liberationis crede et committe.

ET RECUPERABIT TE. — Græce ἀρτιψεται, id est *suscipiet*, et in afflictiones prolapsus in pristinum felicitatis statum restituet; quod Noster vertit, *recuperabit*.

ET DIRIGE (id est, rectam fac) VIAM, (id est conversationem) TUAM (atque ita demum); SPERA IN ILLUM, — quia recta probaque vita parit confidentiam; Deus enim rectos corde quasi suos tuetur et protegit. Tigurina : *Confide Deo, ut opem tibi ferat, rectis insiste viis, et illo nitere*. Fides enim sola non devincit Deum, nisi cum recta probaque vita jungatur; peccata enim Deum Deique opem avertunt. Quomodo enim peccator credat Deum sibi affuturum, cum ipse illi non adsit, imo cum ipse sibi non adsit? Unde Arabicus vertit : *Crede in Deum, ut sit tibi adjutor, et spera in eo, et ipse faciles reddet vias tuas*.

Hoc est octavum tentationis remedium, scilicet fiducia in Deum; hæc enim facit animum excelsum, magnanimum, divinum, atque a Deo opem et robur impetrat ad tentationem superandam; Deus enim sperantem in se deserere aut fallere nequit; ei enim opem certam ubique in Scriptura promittit, ut *Matth. VIII*, 13 : « Vade, et sicut credidisti, fiat tibi; » et cap. IX, 22 : « Fides tua te salvam fecit; » *Psal. XC*, 1 : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur; » et vers. 4 : « Scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis a timore nocturno. A sagitta volante in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano; » et vers. 14 : « Quoniam in me speravit, liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Clamabit ad me, et ego exaudiam eum : cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum et glorificabo eum. » Adeoque totus ille psalmus est de hac re, ideoque in tentatione et pavore a multis legi solet, imo ab omnibus Ecclesiasticis legitur quotidie in Completorio contra tentationes, terrores et illusiones nocturnas. Vide in eum S. Bernardum. Causa est, quod fiducia Deo sit honori et gloriæ, quia sperans, sibi diffidens, fidit, totumque se credit Deo, itaque Deum quasi obligat, ut illum protegat, imo recuperet, etiamsi prolapsus et pene perditus sit. Agitur ergo hic honor Dei, qui Deum movet ut clienti suo opituletur.

Præclare Philo, lib. *De Abraham* : « Sola, inquit, fides qua creditur Deo, solidum est certumque bonum, vitæ solatium, bonæ spei supplementum, depulsivum calamitatum, felicitatum conciliativum, ablegatio superstitionis, pietatis assertio, posteritatis hæreditas, profectus demum

Fides
spei pro
tia.

in rebus omnibus. Hanc enim qui habet, Deo fultus est universorum auctore, qui potest omnia; vult autem optima. » In libro autem, qui inscribitur : *Quis rerum divinarum sit hæres* : « Quam difficile, inquit, est soli Deo credere, renitente sensu, et natura, ipsa etiam ratione, pravis opinionibus occupata ! Nimirum, res mortales, quibus circumdati sumus, suadent nobis ut credamus, et fidamus gloriæ, potentiæ, amicis, sanitati et corporis robori, nostræque imprimis prudentiæ, ne certa incertis, præsentia futuris commutemus, neve, quod vetamur veteri proverbio, spem pretio emanus. Has persuasiones penitus ex animo ducere, nulli creaturæ fidere; sed in solo Deo omnes suas et spes et opes habere collocatas, ex eoque totum mente animoque pendere, res est animi magni et cælestis, nec inescati captique rebus terrenis. »

SERVA TIMOREM ILLIUS, ET IN ILLO VETERASCE. — Hic versus jam deest in Græco; Tigurina habet : *Tuere religionem ejus, et in ea consenesce.* Timor enim significat Dei reverentiam, cultum, religionem, « per quam serviamus placentes Deo cum metu; » Græce αἰδώς, id est pudore, verecundia, « et reverentia », *Hebr. XII, 28.*

NOMUM est hoc tentationis remedium, scilicet filialis timor et amor Dei, si quis eum constanter servet, in eoque fixus usque ad senium, imo ultimum vitæ spiritum persistat, dicatque cum Apostolo : « Quis nos separabit a charitate Christi ? tribulatio ? an angustia ? an fames ? an nuditas ? an periculum ? an persecutio ? an gladius ? etc. Certus sum quia neque mors, neque vita, neque Angelus, neque Principatus, neque Virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro, » *Rom. VIII, 35.* Hoc remedium facile est, efficax summeque meritorium. Quis enim non amet Deum suum, et ejus amore tentationem quamlibet toleret ? Quid non efficiat amor Dei ? Quid non mereatur, qui fons est et principium omnis meriti ? Quomodo Deus amantem se deserat et non redamet, imo majori amore longe superet et transcendat ? Quocirca, sicut miles in armis et gladiis, doctor in libris, prædicator in pulpitis, medicus in pharmacis, legisperitus in legibus, rusticus in agris, sartor in vestibus, aurifex in auro, opifex quisque in sua arte et opere veterascit et consenescit : sic fidelis et sanctus in timore et amore Dei. Hic enim est ejus gladius, hic ejus liber, hoc ejus pulpitem, ejus pharmacum, ejus lex, ejus rus et ager, ejus vestis, ejus aurum, ejus ars et opus.

Ita B. Oresietis, discipulus S. Pachomii : « Seminemus, ait, in lacrymis, ut cum gaudio metamus, non deficientes, quod sciamus, Dominum de tentatione liberare cultores suos. » Beatus Petrus Ravennas : « Teneræ, ait, militiæ est solo amore de omnibus tentationibus et vitis reportare victoriam. » S. Chrysostomus : « Adamas esto, athleta Christi, et omnia pervincas. » S. Basilii ad Chilonem : « Corpus substerne laborum exercitio, animam assuefacito tentationibus æquanimitèr tolerandis. » S. Bernardus : « Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. » Diserte vero S. Antonius apud S. Athanasium : « Magna, inquit, adversus dæmones arma sunt, vita sincera, et intemerata ad Deum fides. Credite mihi experto : pertimescit Satanas recte viventium vigiliis, orationes, jejunia, mansuetudinem, voluntariam paupertatem, vanæ gloriæ contemptum, humilitatem, misericordiam, iræ dominatum, et præcipue purum cor erga amorem Christi. »

Ratio a priori est quod timor Dei adducat humilitatem, quæ est omnium tentationum victrix; et paupertatem spiritus, quæ materiam tentationis elidit. Prius docet S. Augustinus lib. I *De Serm. Domini in monte*, ubi septem dona Spiritus Sancti cœquans octo beatitudinibus, timorem assignat primæ beatitudini : « Timor Dei, inquit, congruit humilibus, de quibus hic dicitur : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum, id est, non inflati, non superbi, de quibus Apostolus dicit : Noli altum sapere; sed time, id est, noli extolli. » Posterius æque ac prius docet D. Thomas II II, *Quæst. XIX, art. 12* : « Timori, inquit, proprie respondet paupertas spiritus. Cum enim ad timorem filialem pertineat Deo reverentiam exhibere, et ei subditum esse, id quod ex hujusmodi subjectione consequitur, pertinet ad donum timoris. Ex hoc autem quod aliquis se Deo subjicit, desinit quærere in seipso, vel in alio aliquo magnificari, nisi in Deo; hoc enim repugnaret perfectæ subjectioni ad Deum. Unde dicitur *Psal. XIX* : Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Et ideo ex hoc quod aliquis perfecte timet Deum, consequens est quod non quærat magnificari in seipso per superbiam; neque etiam quærat magnificari in exterioribus bonis, scilicet honoribus et divitiis, quorum utrumque pertinet ad paupertatem spiritus. » Et sic per eam, et consequenter per timorem Dei illi annexum, eliduntur omnes tentationes; hæc enim ex appetitu vel honorum, vel opum fere nascuntur. Plura de remediis tentationum dixi *Jacob. I, vers. 12*,

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA ADHORTATUR AD SPEM, TimoreM ET CULTUM DEI.

Vers. 7. 7. METUENTES DOMINUM, SUSTINETE MISERICORDIAM EJUS: ET NON DEFLECTATIS AB ILLO (DOMINO ejusque timore, spe et amore), NE CADATIS. — SYRUS: *Qui timetis Dominum, sperate beatitudinem ejus; et non cunctemini de post eum* (id est, sequimini eum sine cunctatione), *ne forte cadatis* Est hic altera pars capituli, qua post assignata tentationis remedia, præcipuum fusius persequitur, scilicet constantem spem et fiduciam in Deum. Ad eam ergo hic continua est parænesis, qua omnes hortatur ut, in qualibet tentatione et tribulatione in timore Dei persistentes, sperent in Deum, illique se credant et committant. Tigurina vertit: *Qui Dominum reveremini, sperate benignitatem ejus, nec deflectatis ab eo, ut ne concidatis in ruinam animæ et corporis, in barathrum peccati, desperationis et inferni, uti corruerunt Core, Dathan et Abiron, cum a Deo et Mose desciverunt, Numer. xvi. Hoc est quod ait Jeremias, cap. xvii: « Omnes qui te derelinquunt, confundentur; recedentes a te in terra scribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium, Dominum. »* Probat quatuor rationibus, fideli tentato in timore et fiducia Dei esse persistendum: *prima* est, quia, nisi id faciat, cadet in peccatum, desperationem et gehennam. Ab his enim præservat, hominemque in suo gratiæ Dei statu conservat Dei timor, et fiducia. Hæc ergo *prima* timoris et spei est dos.

Timoris
et spei
fructus.
Primus.

Vers. 8. 8. QUI TIMETIS DOMINUM, CREDITE (tum per fidem credendo, tum per spem et fiduciam confidendo) ILLI, ET NON EVACUABITUR MERCES VESTRA. — Est hæc secunda ratio, *q. d.* In quavis tentatione, o fideles, firmi persistite in cultu Dei, illique confidite, quia, si nutetis et excidatis a Dei cultu et spe, evacuabitur merces omnium bonorum operum, quæ prius operati estis, juxta illud *Ezech. xviii: « Si averterit se justus a justitia sua, numquid vivet? Omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur. »* Secunda est hæc timoris et spei dos, quod mercedem bonorum operum conservet et adaugeat, quin et acceleret. Unde Syrus vertit: *Timentes Deum, credite in eum, et non faciet pernoctare mercedem vestram, juxta legem Levitic. xiii, 13.*

Secundus.

Vers. 9. 9. QUI TIMETIS DOMINUM, SPERATE IN ILLEUM: ET IN OBLECTATIONEM VENIET VOBIS MISERICORDIA, — *q. d.* Misericordia Dei, quam sperastis, vos oblectabit, cum rem speratam, puta salutem præsentem et æternam, largietur et tribuet. Hæc oblectatio et fructio rei speratæ est *tertia* spei dos et fructus, juxta illud *Psal. xciii: « Secundum multitudinem*

Tertius.

dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. » Qui ergo a timore et spe excidit, se et re sperata et divina consolatione defraudat, ac gratiam Dei sibi imminuit. Nam « quantum crescis in gratia, tantum et in fiducia dilataris, » ait S. Bernardus serm. 3 *in Cantic.* Græca jam habent: *Timentes Dominum, sperate in bona, et in lætitia sæculi, et misericordiæ, q. d.* Timentes Deum sperate bona, puta misericordiam et lætitiâ perpetuam, quæ durabit in omne sæculum. Tigurina vertit: *Bona sperate, quibus Dominus religioni est, lætitiâ quoque sempiternam et benignitatem;* Syrus: *Timentes Dominum, sperate beatitudinem ejus, et lætitiâ æternam, et redemptionem.* Arabicus hunc versum, et duos præcedentes in unum, quasi per compendium redigit, itaque effert: *O timentes Dominum, sustinete gratiam ejus, ut recipiatis ab eo salutem, et gaudium et exultationem.*

Porro quæ, qualis et quanta hæc futura sit, docet S. Bernardus in *Meditat.*: « Primum, inquit, est videre Deum, vivere cum Deo, vivere de Deo, esse cum Deo, esse in Deo, qui erit omnia in omnibus: habere Deum, qui est summum bonum, et ubi est summum bonum, ibi est felicitas summa, summa jucunditas, vera libertas, perfecta charitas, æterna securitas et segura æternitas. »

Est ibi pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honestas,
Gaudia, lætitiæ, dulcedo, vita perennis,
Gloria, laus, requies, amor et concordia dulcis.

Quæ ergo nos angit vesania, vitiorum sitire absinthium, hujus mundi sequi naufragium, vitæ labentis pati infortunium, impiæ tyrannidis ferre dominium; et non magis convolare ad Sanctorum felicitatem, ad Angelorum societatem supernæ lætitiæ, et ad jucunditatem contemplativæ vitæ: ut possimus intrare in potentias Domini, et videre superabundantes divitias illas bonitatis ejus? Ibi vacabimus, et videbimus quam dulcis est Dominus, et quam magna multitudo dulcedinis ejus. Videbimus gloriæ decorem, Sanctorum splendorem et regiæ potestatis honorem. Cognoscemus Patris potentiam, Filii sapientiam, Spiritus Sancti benignissimam clementiam: et ita habebimus notitiam illius summæ Trinitatis. Nunc corpora per corpus videmus, imagines etiam corporum spiritu cernimus. Tunc vero ipsam veritatem puro mentis intuitu videbimus. O quam beata visio, videre Deum in seipso, videre in nobis, et nos in eo felici jucunditate! Quidquid desiderabimus, totum habebimus, etc. Qualis putatis tunc erit

splendor animarum, quando solis splendorem habebit lux corporum. » Idem, serm. 17 in psal. *Qui habitat*: « Vita æterna, ait, ipsa est plenitudo, ipsa longitudo dierum; verus dies qui non novit occasum: plenus meridies, veræ gloriæ plenitudo, æterna veritas, vera æternitas, vera æternæque satietas; siquidem nec longiturnitas illa terminum, nec claritas illa occasum, nec fastidium illa satietas habet. Erit enim securitas de æternitate, gloriatio de veritate, exsultatio de satietate. »

Vers. 10. 10. QUI TIMETIS DOMINUM, DILIGITE ILLUM, ET ILLUMINABUNTUR CORDA VESTRA. — Hæc sententia non est in Græcis; unde Jansenius suspicatur eam ab aliquo adjectam, hoc fine, ut fidei et spei, de quibus dixit vers. 9 et 10, credite, sperate, adderetur tertia virtus theologica, puta charitas; ideoque dici, diligite. Verum hac ratione multæ sententiæ in textu Latino Ecclesiastici essent surreptitiæ, quia multæ desunt in Græco, uti dixi can. 16. Cur non potius aptam hanc concinnitatem trium virtutum Theologicarum tribuamus ipsi Siracidi? Unde Rabanus: « Nota, ait lector, quod timentibus Dominum trinam facit discretionem. Nam primo, illos jubet credere Deo; secundo, sperare in illum; tertio, diligere illum: quia fide, spe et charitate omnis anima fidelis colit Deum. Et per has species perveniet ad contemplationem sanctissimæ Trinitatis, quæ est illi merces vera in beatitudine sempiterna. » Sensus ergo est: Qui timetis Deum, in dilectione ejus, æque ac fide et spe, in quavis tentatione fortes persistite, « et, » id est, quia, « illuminabuntur corda vestra, » puta lumine, non tam cognitionis, quam consolationis et gaudii: hoc est, recreabuntur, exsultabunt, et velut nova luce lætitiæ et jubili collustrabuntur, juxta illud *Isaiæ* LVIII: « Orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies; et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam. » Consolatio et gaudium vocatur lux, quia instar lucis animam illustrat, recreat, vivificat. Hæc est quarta timoris et spei dos, quod pariat mirram animæ consolationem et lætitiā.

Vers. 11. 11. RESPICITE, FILII, NATIONES HOMINUM: ET SCITOTE QUIA NULLUS SPERAVIT IN DOMINO, ET CONFUSUS EST. — VOX « nationes » est accusativi casus: Græce enim est ἀπηναντες γενεές, id est, antiquas generationes; et ita legit S. Ephrem *Parænesi* 30. Hæc ergo vocantur nationes, juxta illud *Virgilio* III *Æneid.*:

Et nati natorum, et qui nascuntur ab illis.

« Natio, inquit Festus, est genus hominum qui non aliunde venerunt, sed ibi nati sunt. In pecoribus quoque bonus proventus bona natio dicitur. » Sic et *Plinius*, lib. XXII, cap. XXIV, nuncupat nationes mellis; et lib. XXIV, cap. VI: Nationes resinæ. Nationes ergo vocantur hic generationes et successiones hominum, puta homines in terra geniti, et per generationes continuas sibi invicem per singula sæcula succedentes. Hinc

Natio
quid?

Natio a Gentilibus habita fuit dea, quæ generationi hominum continuandæ præesset: « Quæ, quia partus matronarum tueatur, a nascentibus Natio nominata est, » ait *Cicero*, lib. III *De Natura Deorum*.

Quocirca Syrus vertit: *Intellige rem, quæ ab initio fuit, et a generationibus sæculi. Intelligite et videte, quis credidit in eum, et dereliquit eum? vel, quis confidit in eo et abiicit eum? aut, quis invocavit eum, et non respondit ei?* Arabicus: *Considerate quid fuerit in antiquo, et quid conveniens fuerit in generationibus præteritis. Respiciete, et caute vosmet regite: quis est qui speravit in eo, et dereliquit eum? et quis confidit in eo, et desperit illum?* Addit deinde nonnulla, quæ nec in Latino, nec in Græco, nec in Syro habentur, scilicet: *Qui cult vitam hæreditare et gaudium indeficiens, suscipiat omnes sermones meos, et operetur in eis, ut confirmet in libro vite nomen suum. Confirmare in formidine Domini, ut permaneat cor tuum super illam, et non pertimescas. Accede ad illam, et ne tarderis, quia invenies beatitudinem et vitam: et cum accesseris ad eam, accede velut gigas et robustus.* Tigurina: *In prisca retro respicite sæcula, et hæc considerate. Quis in Domino confusus est, et in nominam rebutit? q. d. Quis unquam in Dominum sperans, spe sua frustratus est? quis re sperata exiit, ideoque confusus, id est, pudore affectus, et ignominia notatus est? q. d. Nullus, sed omnes spei suæ fructum retulerunt, ac re sperata, vel meliore potiti sunt, ideoque honorem et gloriam adepti. Considerate Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Mosen, Josue, Gedeonem, Samsonem, Davidem, Ezechiam, Josiam, Isaiam, Jeremiam, Danielelem, Machabæos cæterosque per singula sæcula justos, qui in Domino confisi, periculis malisque omnibus ab eo liberati sunt, uti nervose recenset *Mathathias*, qui Judam cæterosque filios Machabæos hæc exemplis hortatus est ad bellum, pro Deo et fide contra Antiochum heroice suscipiendum, non tam armorum, quam Dei spe et ope, I *Machab.* cap. II, vers. 51. Huc allusit S. Paulus ad *Romanos* V, 3: « Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit. »*

Porro S. Chrysostomus hanc promissionem non tantum ad justos, sed et ad peccatores refert: « Non dixit, ait, justus: sed quis? Etsi, inquit, sit peccator. Hoc est enim admirabile, quod etiam peccatores, anchoram hanc spei tenentes, sint ab omnibus inexpugnabiles. » Idem in *Psal.* CXVII: « Dices, inquit, Ego speravi, et sum pudore affectus. Bona verba, quæso, o homo! ne divinæ Scripturæ obloquaris. Nam, si pudore affectus es, ideo affectus es, quod non, ut oportuit, speraveris, ex eo quod cesseris, ex eo quod finem non expectaveris, pusillo et angusto animo fueris. Hoc enim vel maxime est sperare, quando in media mala et pericula fueris coniectus; tunc erigi. »

Vers. 12.

12. QUIS ENIM PERMANSIT IN MANDATIS EIUS (Græce, *in timore ejus*: hic enim adigit ad servanda mandata), ET DERELICTUS EST, AUT QUIS INVOCAVIT EUM, ET DESPEXIT ILLUM? — *q. d.* Quisquis sperat in Deum, nunquam a Deo desertus fuit, nunquam quoque deseretur. Vel enim justus est, vel injustus: si justus et mandatis Dei obediens, impossibile est ut a Deo, cum sit ejus amicus et filius, derelinquatur; si injustus et in tribulatione, ad Deum per pœnitentiam et spem confugiat, nec hunc despiciet.

Vers. 13.

13. QUONIAM PIUS (Græce *ἐπιεικής*, id est, clemens) ET MISERICORS (Complut. addunt, *καρδοσύμος καὶ καλοέλεος*, id est, longanimis et multæ miserationis) EST DEUS. ET REMITTIT IN DIE TRIBULATIONIS (pœnitentibus, et ad se redeuntibus, seque invocantibus), PECCATA, ET PROTECTOR EST OMNIBUS EXQUIRENTIBUS SE IN VERITATE, — qui, scilicet, vere et sincere ad eum confugiunt, ejus amicitiam quærunt, ei obediunt, in eum confidunt, ei se et sua resignant, credunt et committunt. Rursum «in veritate,» id est, in integritate, ut corde vero, id est, toto et integro, puta toto affectu eum quæramus. Verum enim sæpe pro pleno et integro sumitur, ut *Daniel. iv, 34*: «Omnia opera ejus (Dei) vera,» id est, integra et perfecta. *I Petr. v, 12*: «Contestans hanc esse veram, id est, perfectam, Dei gratiam.» *Joan. iv, 23*: «Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.» Et *cap. xv, 1*: «Ego sum vitis vera,» id est, perfecta. Sic Deus vult a nobis exquiri «in veritate,» id est, integre et perfecte; sicut enim vult a nobis diligi ex toto corde, ita et vult a nobis in se sperari ex tota anima totaque fiducia. Hinc enim opponens subdit: «Væ duplici corde!» Syrus verit: *Quia clemens et misericors est Dominus, et audit et liberat in omni momento tribulationum, et audit vocem operum voluntatis suæ, q. d.* Audit vocem, non tam loquentium, quam bene operantium, juxta voluntatem et legem suam.

Vers. 14.

14. VÆ DUPLICI CORDE. — Opponit duplex cor veritati, id est, simplicitati et sinceritati, *q. d.* Euge simplicibus et sinceris, qui Deum quærunt in veritate; sed væ iis, qui sunt duplici corde, id est, ficti, hypocritæ, dolosi, fraudulentii, simulant se servire Deo, eumque colere et in eum sperare, cum serviant mundo.

Rursum veritati, id est, integritati, opponit cor duplex, id est, divisum, puta diffidens, quod, scilicet, partim adhæret Deo, partim creaturis, quod nunc spem collocat in Deo, nunc in hominibus; quod nunc invocat Deum, nunc sagas et ragos. Unde S. Augustinus tract. 7 in Joannem: «Duplici corde, inquit, est, qui partem cordis dat Deo, partem diabolo.» Hunc odit Deus quasi sibi e diametro adversum: ipse enim ex natura sua est simplicissimus, ideoque integerrimus, sincerissimus, veracissimus, fidelissimus, sanctissimus.

Duplici corde

Primo ergo, Siracides «duplici corde» vocat diffidentes Deo, qui spem quasi divisam habent,

ac trepidantes nunc eam in Deo, nunc in creaturis collocant. Unde S. Jacobus huc alludens, cum agit de oratione, ait *cap. i, 6*: «Postulet autem in fide nihil hæsitans,» moxque subdit *vers. 8*: «Vir duplex animo,» græce *διψυχος*, id est, biani- mis, sive duas habens animas, unam sperantem, alteram desperantem, «inconstans est in omnibus viis suis.» Pro quo S. Ignatius, *epist. 13 ad Heronem*, legit: «Ne sis duplici animo in precatione tua. Beatus enim, qui non ambigit.» Tales sunt hodie multi hæsitantes, ambigui et quasi amphibii: qui tempore pacis confidunt et serviunt Deo; sed ubi persecutio vel metus ingruit, Deo diffidunt, eumque deserunt, ut hominibus placeant; et, ut ait Christus *Lucæ cap. xiii*: «Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.»

Secundo, «duplici corde» est hypocrita, qui fictæ et dolose colit et invocat Deum, juxta illud *Psal. xi, 13*: «In corde et corde,» id est, duplici corde, «locuti sunt.» Tales sunt fraudulentii, qui unum cor intra pectus, aliud in labiis habent: similes perdicibus Paphlagoniæ, quæ bicordes sunt, ideoque fraudulentæ et perniciosæ, teste *Plinio lib. XI, cap. xxxvii*, *Æliano lib. X De Animal. xxxv*, *Gellio lib. XVI, xv*. Unde et S. Ambrosius, *lib. VI Hexam. cap. iii*, perdicem dictam vult a perdendo. Tales imitantur dæmonem, cujus nomen est zabulus, *q. d.* *διὰ βουλιος*, id est, *διεβουλος*, *διπλόος*, id est, duplicis consilii, versipellis, ut decipiat; za enim Græcis idem est quod *εὐα*, licet S. Hieronymus in *cap. vi ad Ephes.*, «zabulus interpretetur *εὐαφρόδων*, id est, deorsum fluens, quod, scilicet, paulatim de veritate ad vitium defluerit, et de cœlestibus ad terrena corruerit.» Alii zabulum idem esse censent, quod *diabolum*, quod valde est verisimile. Duos hosce sensus assignat Arabicus dum verit: *Fili mi, ne defraudes in timore Dei, et ne accedas, cum sis dubius in corde tuo, et ne glorieris illo (timore) inter homines, ut sit loquela labiorum tuorum in æquitate et veritate: et ne respicias sermorem ejus, et ne timeas, et non derelinquas ignominiam super animam tuam, ne forte Dominus obfirmet vincula tua, et inducat in te supplicium in medio cætu.*

Præclare Nazianzenus in *Tetrastichis*: «Probum esse præstat, quam videri. Leonem haberi simiam, quid juverit?» S. Antonius explicans hæc verba, «Væ duplici corde,» ait hominem duplicis cordis esse monstrum extravagans et peregrinum: natura enim permittens monstrositatem in membris, eam in corde nunquam admittit; videbis enim hominem quatuor manus vel pedes, aut duo capita habentem; hominem vero duo corda habentem, nusquam et nunquam visum est, quia cor est principium vitæ. Unde, sicut non potest esse duplex vita in homine, sic nec duplex cor: merito ergo monstrum dicemus hominem duplici corde; qui, scilicet, unum cor in ore, aliud in pectore gestat.

qui? Respondeo Primo.

Secundo.

ertio. Tertio, διπλοῦς, id est, « duplici corde » et animo, sive bicors est, qui est levis, mutabilis et varius instar chamæleontis, ut nunc velit, nunc nolit, nunc fidat Deo, nunc diffidat.

Quarto. Quarto, « duplici corde » est, qui cor partim affigit cælo, partim terræ; qui cupit simul servire Deo et mammonæ. Unde sequitur : « Væ manibus malefacientibus, et peccatori terram ingredienti duabus viis : » Vide ea, quæ dixi *Jacob. I, 8*. Hos duos sensus insinuat quoque versio Arabica jam recitata.

Græca, pro « vae duplici corde, » habent *ὡὰν καρδίαις δειλαῖς*, id est, vae cordibus timidis et ignavis; et ita legit S. Cyrillus lib. I *De Adoratione in spiritu et verit.*; sed Noster pro *δειλαῖς* legit *ἐπιλαῖς*, id est, duplicibus; et ita etiam legunt nonnulli Græci codices, et S. Chrysostomus homil. 4 in illud *I Cor. xv* : « Cum autem subjecta fuerint illi omnia. » Verum utraque lectio conciliari potest; timidi enim et ærumnarum impatientes sunt diffidentes, atque duplex habent cor, et duplicem spem : unam enim reponunt in Deo, alteram in suis et suorum viribus. Hinc *Apoc. xxi, vers. 8* : « Timidis, ait, et incredulis (id est diffidentibus) etc., pars illorum erit in stagno ardenti igne. »

VÆ DUPplici CORDE, ET LABIIS SCELESTIS (de his labiis nil habet Græcus), ET MANIBUS MALEFACIENTIBUS, ET PECCATORI TERRAM INGREDIENTI DUABUS VIIS. — Notatur hic triplex duplicitas, scilicet, cordis, oris et manuum, id est, operis : ex duplici enim corde prodit duplex os, puta labia scelestas, id est, ficta et dolosa, ac manus malefacientes : ac proinde talis est peccator et scelestus, qui terram ingreditur duabus viis : una enim via tendit ad Deum, eum exterius in pace colendo; altera pergit ad mundum et mundanos, eis in tempore tentationis confidendo, ac se conformando, ne ab eis rideatur, neve faciat jacturam famæ, honorum aut vitæ. Ita S. Augustinus tract. 9 in *Joannem* : « Non vult Christus, inquit, communionem, sed solus vult possidere quod emit. Tanti emit, ut solus possideat : tu facis ei consortem diabolum, cui te per peccatum venderas. Væ duplici corde, qui in corde suo partem faciunt Deo, partem faciunt diabolo. Iratus Deus, quia fit ibi pars diabolo, discedit, et totum diabolus possidebit. Non frustra itaque Apostolus dicit : Neque detis locum diabolo. » Græca jam habent : *Væ cordibus ignavis, et manibus captivatis*, id est, remissis, torpidis, desperantibus ideoque bonum deserentibus, et ad malum inclinantibus : quod Noster vertit, « malefacientibus, » et scelestoso, « duabus viis ingredienti; » Syrus vero : *Cor fatidum, et manus dissolutæ, homo qui incessit per vias multas. Arabicus : Cor coagulatum, et manus tremantes, et pedes in pluribus semitis incedentes*. Sic cap. III, 28, vocatur cor *דַּרְחַיִם* *derachaim*, id est duarum viarum, hoc est, duplex, fucatum, dolosum. « Cor, inquit, ingrediens vias duas non habebit successus : » tale est, quod ingreditur

viam cæli et viam terræ, quod simul vult placere Deo et terrigenis. Sic Israelitis colentibus Deum simul et Baal ait Elias : « Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum : si autem Baal, sequimini illum, » III *Regum xviii, 21*. Quocirca S. Paulus hortatur Hebræos, cap. *xii, 12*, dicens : « Remissas manus et soluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret. »

Tales hodie sunt, qui cum Catholicis loquuntur et vivunt catholice, cum hæreticis hæretice, cum castis caste, cum incestis inceste. Tales fuere Samaritani, qui cum Deo vero coluerunt deos Gentium, *IV Reg. xvii, 33*. Ita Rabanus, Jansenius, Palacius et alii. Hi similes sunt muscis, quæ in rota duobus motibus contrariis moventur : antrorsum, scilicet, ex se, retrorsum, ex rotatione rotæ : item stellis errantibus, puta planetis, qui præter motum proprium raptantur et moventur motu contrario primi mobilis. Unde quidam vir sapiens Consiliario cuidam Elisabethæ reginæ Angliæ roganti quidnam de se sentirent transmarini (volebat enim haberi Orthodoxus cum reginæ obsequeretur), facete respondit : « Domine, dicunt te imitari planetas, qui præter motum proprium sinunt se rapi motu primi mobilis. » Præclare Seneca in *Sentent.* : « Tutissima, ait, res est, nihil timere præter Deum. »

Porro, cum totus hic locus spectet ad diffidentiam, spei Deum timentium et colentium oppositum; hinc ingredi duabus viis, hoc loco proprie est duos deos colere, duas religiones profiteri, in duobus diversis, imo contrariis, spem collocare. Hi enim nunc in adversam, nunc in obversam partem pergunt; nunc faciem, nunc tergum ostentant; nunc amicos, nunc inimicos se exhibent.

Sumpta est hæc phrasid ab Israelitis, præsertim Samaritis, qui eum Deo vero colebant deos patrios, puta, vitulos aureos inductos a Jeroboam, ideoque nunc ibant in Jerusalem, ad adorandum Deum verum; mox pergebant in Dan et Bethel, ad adorandum quoque vitulos aureos; aut in Assyriam, vel Ægyptum, ad accersendam sibi opem, tam deorum quam regum Assyriæ, vel Ægypti. Id ita esse patet ex *Jerem. cap. ii, 18* : « Et nunc, inquit, quid tibi vis in via Ægypti, ut bibas aquam turbidam? et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis? » Et vers. 36 : « Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas! et ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur. » Et *Osee, cap. xiii, 4* : « Deum absque me nescies, et salvator non est præter me, etc. Et ego ero eis quasi læna, sicut pardus in via Assyriorum. » Et cap. *iv, 15* : « Nolite ingredi in Galgala; et ne ascenderitis in Bethaven, » id est, in Bethel, quæ olim a Jacobo dicta et facta est Bethel, id est, domus Dei; nunc autem per vitulos aureos facta est Bethaven, id est domus idoli et peccati. Similia habent et inculcant cæteri Prophetæ.

Pergere duabus viis quid? Respondet, est duos deos colere.

Idem refricat hic Siracides hac de causa, quod sub hoc tempus, puta, sub Alexandro Magno (cui successit Ptolemæus Lagi, sub quo hæc scripsisse videtur Siracides), Samaritæ ope Sanaballat, præfecti Darii, regis Persarum, erexerint sibi templum in monte Garizim, quasi æmulum et oppositum templo Judæorum in Jerusalem; et ad illud non tantum Samaritas, sed et Judæos invitabant. Unde, ut ait Josephus in fine lib. XI *Antiq.*: « Si quis apud Jerosolymitas, aut illiciti cibi sumpti, aut violati sabbati, aut similis criminis reus ageretur, ad Sichimitas (id est, Samaritas) confugiebat, calumniam se passum dictitans. » Quocirca Siracides, cap. I, 27: « Duas gentes, inquit, odit anima mea: tertia autem non est gens (non est digna gentis nomine), quam oderim; qui sedent in morte Seir et Philisthæim; et stultus populus, qui habitat in Sichimis, » puta, Samaritæ, quorum templum erat in Garizim juxta Sichem. Hoc templum et schisma duravit usque ad Christum: hinc mirabantur discipuli quod Christus cum Samaritana colloqueretur. Et Samaritana ad Christum *Joan.* IV, 9: « Quomodo, ait, tu Judæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana? » Et vers. 20: « Patres nostri in monte hoc (Sichem et Garizim) adoraverunt, et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus, ubi adorare oportet. » Quia ergo nonnulli a Judæis deficiebant ad Samaritas, alii utrisque placere satagentes, adoraturi ibant Jerusalem, ac deinde Sichimam; hinc eos redarguit, eisque vae iræ divinæ et damnationis æternæ minatur hic Siracides, de quo rursum dicendum erit, cap. I, 27.

Moral.
Primo,
est velle
placere
Deo et
mundo.

Moraliter S. Gregorius, lib. III *in Reg.* cap. VI, explicans illud de vaccis trahentibus arcam Domini: « Et itinere uno gradiebantur. Uno, inquit, itinere graditur, qui virtutem, quam præterdit in bono opere, in recta servat intentione. Quo contra de unoquoque reprobo dicitur: Vae peccatori ingredienti terram duabus viis. Duabus quippe viis peccator terram ingreditur, cum Dei videtur esse quod agit; sed ex omni, quod religiosum foris exhibet, intus sæculi intentionem tenet. Uno autem itinere gradi electos suos Dominus insinuat, dicens: Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Hinc Paulus ait: Gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ. » Hinc David: « Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus. Uno igitur itinere contra Bethsames vaccæ gradiuntur: quia electi ad æternam patriam festinantes, bona foris agunt, sed ex eisdem bonis operibus sæculi præmia non requirunt. »

Hoc est quod acriter redarguit Deus per Oseam, cap. X, 2, dicens: « Divisum est cor eorum, nunc interibunt. » Et per Sophoniam, cap. I, vers. 5: « Disperdam eos, qui jurant in Domino, et jurant in Melchom, » id est, qui colunt Deum, et colunt Melchom: jurare enim est actus latriæ: unde per synecdochen omnem latriam cultumque Dei significat. Nam, ut ait Richardus de

S. Victore, lib. IV *De Contemplat.* cap. XV: « Amor singularis consortem non recipit, socium non admittit. » Et Gregorius Nyssenus orat. 8 *in Cant.*: « Qui ad solam, inquit, illam Dei naturam visus acumen dirigit, is in cæteris omnibus cæcus est, ad quæ multorum oculi respiciunt, » ut dicat cum Psalte: « Quid mihi est in cælo, et a te quid volui super terram? » *Psal.* LXXII, 15: ex Hebræa veritas, *tecum non volui socium super terram.* Quo alludens S. Bernardus, *epist.* 249, ex humilitate confitens, se nondum totum cor Deo tradidisse: « Clamat, inquit, ad vos mea monstrosa vita, mea ærumnosa conscientia. Ego enim quædam chimæra mei sæculi, nec clericum gero, nec laicum. Nam monachi jamdudum exui conversationem, non habitum. » Quam vere idipsum sibi approprient hodie nonnulli Religiosi! Idem, *serm.* 2 *de S. Michael.*: « Qui Deo, inquit, simplici adhæret oculo, factus est et ipse simplex: aut certe jam non alter est oculus, sed unus cum eo, Apostolo teste: Quoniam qui adhæret Deo, unus spiritus est cum eo, » I *Corinth.* VI, 17. *Nervose Beda in Proverb.*: « Sicut oculi omnium sunt in capite, sic in Christo consistere debet omnis intentio fidelium. » Et: « Melius est facere divortium cum homine, quam cum Deo. »

Rursum duplex cor habent et duplicem linguam, qui temere aliorum defectus, etiam minimos, judicant et accusant; suos, licet majores, velant et excusant. Duplex namque habent cor; unum amplum et vitio proprii amoris distentum, in quo propria peccata celant, et quasi cadavera putrida sepeliunt; alterum arctum, et invidiæ labe satis angustum, in quo nec leve alterius peccatum possunt abscondere. Labia habent scelestia, quia nihil sonant, nisi peccata et scelera proximorum; et bona illorum pro ingenta malitia, aut penitus fœdant, aut, si id non possunt, extenuant. Manus sunt illis malefacientes: nam, et si fratrem manu non feriant, lingua tamen et verbis vice manus percutiunt; et ingrediuntur duabus viis: una, qua sua peccata excusant et contingunt; alia, qua fratrum defectus accusant et aperiunt.

Neque isti profecto nimis taxantur, quos S. Bernardus *serm.* 3 *de Dedic. Eccles.*, multo majori acrimonia perstrinxit: « Proditores sunt, inquit, quicumque in hoc Domini castrum inimicos ejus introducere moliantur, quales sunt utique detractores, Deo odibiles, qui discordias seminant, nutriunt scandala inter fratres. Sicut enim in pace factus est locus Domini, sic in discordia locus diaboli fieri manifestum est. » Denique præclare idem S. Bernardus *serm.* 66 *in Cantic.*: « Hypocritæ, ait, oves sunt habitu, astutia vulpes, actu et crudelitate lupi. Hi sunt, qui boni videri, non esse; mali non videri, sed esse volunt. Etenim semper minus malitia palam nocuit, nec unquam bonus nisi boni simulatione deceptus. Ita ergo in malo honorum boni apparere stu-

Sermo,
est aliis
detrache-
re, se
laudare.

dent; mali nolunt, ut plus liceat malignari. Neque enim est apud eos virtutes colere, sed tolerare vitia quodam quasi minimo virtutum. »

Apo-
gus **si-**
cerita-
tis.

Hanc gnomen apposito spinæ et ficus apologo, ac pulchris argutisque parabolis adornat et illustrat Cyrillus, lib. II *Apolog. moral.* cap. xxiii, cui titulus: *Contra apparentes et contrarium existentes.* « Spina, inquit, florebat, et ficus ante eam frondes ac grossos suos producebat; cui mox tumefacta ex floribus spina dixit: Ficus, ubi sunt flores tui? At illa respondit: Spina, ubi sunt fructus tui? Tum spina: Non dedit mihi, inquit, natura fructus. Neque mihi, subjungebat ficus, flores addidit. Verum cum flos derivetur in fructum, melius est sine flore fructum producere, quam fructu privatam florere: attamen quia non floreo, germen suavissimum gigno. » Deinde id ipsum variis emblematis palmæ, cannæ melleæ, sepulcri depicti, sapphiri et onychæ demonstrat: « Sic et palma mel suum non effundens in floribus, mellisium parit dactylum. Et canna mellea, quia flores non protulit, tota fructus dulcedinem intra semetipsam recondit. Quid ergo de apparentia contrariæ existentie gloriaris? Sepulcrum quidem extrinsecus flosculis pingitur, et intus est spureitia mortis plenum. Quin et sapphirus qui magis splendet, valet minus; et onycha gemma albæ nigra præponitur: et Bius lapis quanto pallidior, tanto pretiosior existit. Atque ita rerum ipsa mirabilis fabricatrix natura, etiam in suis operibus apparentiam damnat. » Denique exemplo auri, margaritæ, conchyliorum, embryonis et radicum id ipsum evincit. « Ut quid igitur externa tantum pompa gaudes? Attende ut aurum in abstrusis terræ latibulis nascitur, et margarita per rorem cœlitus diffusum in occultis ostrearum conchis gemmascit. Homo etiam in maternis visceribus oritur, et rerum substantia non videtur. Arbor occultis suis radicibus sub terra vitalem succum trahit, et humanæ vitæ fundamentum in præcordiis latet. Quin etiam pretiosissima quæque naturæ, invisibilia existunt. Quid plura? magis certe gaudeo esse fructifera sine flore, quam esse spina cum flore. Quibus dictis pomposam confudit. »

Similia.

Vers. 15. 15. VÆ DISSOLUTIS (παρορμητοῦ, id est, *remissis*, vers. 15), CORDE, QUI (Græce ἐτι, id est, *quoniam*) NON CREDUNT DEO, ET IDEO NON PROTEGENTUR AB EO. — SYRUS: Væ cordi, quod non credit, neque ipsum stabilietur: Arabicus: Væ cordi, quod fidem non habet; quoniam non permanebit. Sensus est, q. d. Væ remissis et tepidis, qui molli-ter et tepide adhærent Deo, nec firmiter ei credunt et confidunt, sed tempore tentationis titubant. Væ illis, qui furentium tribulationis undarum impetu dissipatis fidei funibus, speique anchora amissa fluctuant: Deus enim deserentes se non proteget, sed deseret, ac fluctuantes fluctuare mergique sinet. Quapropter S. Franciscus Xaverius navigans in Japonem,

cum diabolus omnibus artibus ejus iter, quod prævidebat fore tam fructuosum, impedire aut remorari conaretur, ac mille impedimenta objiceret, ut Xaverii spem et fortitudinem animi infringeret, ille tentationem hanc, et impedimenta a dæmone proficisci Dei instinctu advertens, omnibus viribus restitit, et in proposito firmus perstitit; itaque Dei ope omnia superavit, ac initia dedit Ecclesiæ, quam tot fidelium heroicis virtutibus et martyriis quotidie coruscare videmus et gaudemus. Quocirca aiebat Xaverius se tunc experientia didicisse, in rebus arduis et magnam animarum messem parituris, dæmonem, hujus fructus præsigam, conari eas in sui initio evertere et succidere, tum per externos hostes, tum immittendo viro Apostolico motus timoris et diffidentie; ac proinde nihil æque tunc satagendum esse, quam ut in Dei fiducia firmus et immotus consistat, ac propositum suum constanter urgeat. Si id fecerit, certo Deum affore, ut omnes diaboli obices disjiciat et superet. Tunc ergo nil æque timendum, ac diffidentiam.

Porro dissoluti corde sunt dissoluti et fracti animo, qui ob adversa diu durantiâ perdunt mentis constantiam. In corde enim præcipua est sedes animi, vitæ, spei, audaciæ; ipsum enim est sensus, motus et vitæ principium, uti docet Aristoteles lib. II *De Part. animal.* cap. iv. « Cor, inquit, origo prima et fons sanguinis est. Cor enim statim omnium partium primum consistens sanguinolentum est; motus etiam lætitiæ atque tristitiæ, denique omnium sensuum hinc oriri, eodemque desinere videntur. » Quocirca dum per metum solvitur vigor et robur animi, laxatur pariter et solvitur per sympathiam vigor roburque cordis. Unde Aristoteles, lib. III *De Part. animal.* cap. vi, hanc palpitationis cordis dat causam: « Cor, inquit, homini prope dixerim animalium uni palpitat, quia homo solum spe rei future expectatione movetur. » Idem, lib. *De Juventute, senectute et respiratione*, cap. xiii, docet in corde summum animæ ardorem consistere, ut ad eum temperandum respiratione indigeat: « Refrigeratione, inquit, omnino indiget animalium natura, propter fervorem animæ in corde; hanc autem faciunt per respirationem, quæcumque non solum habent cor, sed etiam pulmone. »

Et Plinius, lib. XI, cap. xxxvii, cordis naturam, situm, indolem, usum ita describit: « Cor, inquit, animalibus cæteris in medio pectore est; homini tantum infra lævam papillam, turbinato mucrone in priora eminens. Piscibus solis ad os spectat. Hoc primum nascentibus formari in utero tradunt; deinde cerebrum, sicut tardissime oculos. Sed hos primum mori, cor novissime. Huic præcipuus calor. Palpitat certe, et quasi alterum movetur animal, intra præmolli firmoque opertum membranæ involucro, munitum

Cordis
sympto-
mata.

costarum et pectoris muro, ut pariat præcipuam vitæ causam et originem. Prima domicilia intra se animo et sanguini præbet, sinuoso specu, et in magnis animalibus triplici, in nullo non gemino. Ibi mens habitat. Ex hoc fonte duæ grandes venæ in priora et terga discurrunt, sparsæque ramorum serie, per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. Solum hoc viscerum vitæ non maceratur, nec supplicia vitæ trahit, læsumque mortem illico affert. Cæteris corruptis vitalitas in corde durat. Bruta existimantur animalium quibus durum riget, audacia quibus parvum est, pavida quibus prægrande. Maximum autem est proportione muribus, lepori, asino, cervo, pantheræ, mustelis, hyænis et omnibus timidis, aut propter metum maleficis. In Paphlagonia bina perdicibus corda. In equorum corde et boum ossa reperiuntur interdum. Augeri id per singulos annos in homine, ac binas drachmas ponderis ad quinquagesimum annum accedere, ab eo detrahi tantundem, et ideo non vivere hominem ultra centesimum annum defectu cordis, Ægyptii existimant, quibus mos est cadavera asservare medicata. Hirto corde gigni quosdam homines proditur, neque alios fortioris esse industria, sicut Aristomenen Messenium, qui trecentos occidit Lacedæmonios. »

Quocirca ex corde oriuntur affectus animæ, et vicissim ex anima in cor redundant; hinc cor metonymice capitur pro anima, quasi locus pro locato. Hinc rursus in spe, fortitudine, audacia stringitur et roboratur cor, æque ac anima; in diffidentia, metu, pusillanimitate laxatur, solvitur, debilitatur. Unde Romana versio Græca hic habet: *Væ dissoluto cordi*. Tigurina: *Væ cordi collapsio; nam, cum nullam habeat fiduciam, defensione quoque carebit.*

Rursus cor in diffidentia et pavore dissolvitur, quia venæ et nervi, qui a corde prodeunt, et per quos, ut docent Aristoteles et Plinius locis citatis, cor movet et vegetat totum corpus, laxantur et solvuntur; ita ut membra hisce vinculis, quibus cordi alligantur, laxatis laxentur, luxentur, et sensu motuque destituantur. Hoc symbolice adaptes animæ. Tres enim sunt funiculi, quibus anima Deo, quasi cordi suo, ex quo omnem vitæ spiritualis sensum motumque haurit, astringitur, puta fides, ne abripiatur omni vento errorum; spes in tempore tribulationis; charitas, ne amore carnis et mundi abripiatur in scelera. Funiculi hi si luxentur, luxatur omnis animæ vigor: luxantur autem hoc modo: fides per dubitationem, spes per diffidentiam, charitas per teporem et torporem. Hic proprie de funiculo spei agitur. Unde sequitur:

16. *Væ his, qui perdiderunt sustinentiam* (ἄσπονδοι; Tigurina, *patientiam*. Noster melius vertit, *sustinentiam*, id est, longanimitatem, longamque tolerantiam et liberationis expectationem; nimirum) qui (ob durationem afflictionis, per

pusillanimitatem) DERELIQUERUNT VIAS RECTAS, ET DIVERTERUNT IN VIAS PRAVAS. — Hæc verba jam desunt in Græco. Loquitur proprie de Judæis afflictis a Ptolemæo Lagi, ut dixi initio capituli, e quibus multi ob diuturnitatem afflictionis perdidit patientiam, spem, imo et fidem, desciscientes a judaismo ad gentilismum. Unde huc alludens Paulus hortans Hebræos ad sustinentiam persecutionis, quam patiebantur ob susceptam Christi fidem, cap. x, vers. 35: « Nolite, ait, amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. » Præclare S. Isidorus, lib. II *Sentent.* cap. vii: « Non inchoantibus, inquit, præmium promittitur, sed perseverantibus, sicut scriptum est: Qui perseveraverit usque in finem, salvus erit. Tunc enim placet Deo nostra conversatio, quando bonum, quod inchoamus, perseveranti fine complemus. Nam, sicut scriptum est: Væ his, qui sustinentiam perdidit, id est, opus bonum non consummaverunt. » Et S. Gregorius, lib. V *in I Regum*, cap. xiii: « Sustinentiam, ait, perdunt, qui bona, quæ inchoant, non consummant. » Et lib. VII *Moral.* cap. xiv: « Sustinentiam, ait, perdunt, qui dum diu se immorari visibilibus aestimant, spem invisibilium derelinquunt. »

17. *ET QUID FACIENT, CUM INSPICERE* (ἐπιθεωρήσασθε, Vers. 17. id est, inspicere, inquirere et judicare) *COEPERIT DOMINUS*, — qui nunc tacens videtur non videre peccata; quia dissimulat, nec vindicat et punit. Est metalepsis; ex inspectione enim et inquisitione, intelligit ejus finem et terminum, puta iudicium et vindictam. S. Petrus vertit, *visitare*. Unde diem iudicii vocat *diem visitationis*, epist. I, cap. v, 6. Syrus vertit: *Væ vobis, gigantes confidentiæ; quid facietis, quando judicabit Dominus?* Arabicus: *Væ vobis, o vos, qui confiditis in vobismetipsis; quid facietis, cum advenerit vobis iudicium illius?*

18. *QUI TIBENT DOMINUM, NON ERUNT INCREDIBILES* Vers. 18. (id est, increduli, diffidentes, inobedientes) *VERBO ILLIUS*. — Tigurina: *Qui reverentur Dominum, parere verbis ejus non recusabunt. Et qui diligunt illum, conservabunt viam illius*. Via Dei est lex, virtus, honestas, sanctitas; hac enim ipse incedit, suosque omnes incedere jubet. Audi S. Bernardum, sermone 20 *in Cantic.*: « Disce, o Christiane, a Christo, quemadmodum diligas Christum. Disce amare dulciter, amare prudenter, amare fortiter. Dulciter, ne illecti; prudenter, ne decepti; fortiter, ne oppressi ab amore Domini avertamur. Ne mundi gloria, seu carnis voluptatibus abducaris, dulcescat tibi præ his sapientia Christus. Ne seducaris spiritu mendacii et erroris, luceat tibi veritas Christus. Ne adversitatibus fatigeris, confortet te virtus Dei Christus. Zelum tuum inflammet charitas, informet scientia, confortet constantia. Sit fervidus, sit circumspectus, sit invictus. Nec teporem habeat, nec careat discretionem, nec timidus sit. Christus sit

Cor solvitur metu, cur?

Vers. 16.

nostra dulcedo, sit suavis et dulcis affectui tuo Dominus Jesus, contra male utique dulces vitæ carnalis illecebras, et vincat dulcedo dulcedinem, quemadmodum clavum clavus expellit. »

Vers. 19. 19. QUI TIMENT DOMINUM, INQUIRENT QUÆ BENEPLACITA SUNT EI, — ac proinde meditabuntur in lege Domini die ac nocte, *Psal.* 1, 2; inquirent enim assidue quæ sit « voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta, » *Rom.* cap. XII, 2. Ita S. Franciscus, ait S. Bonaventura, jugiter inquirebat quid Deo in se esset beneplacitum, quid a se requireret Deus, qua ratione ei magis et magis placere posset. Sic et S. Bernardus se exstimulans ad sanctitatem sibi dicebat: « Bernarde, dic quare hic? Bernarde, ad quid venisti? » Et sane quisque ex toto corde timens et amans Deum, quotidie, dum surgit, sibi dicere deberet: Quid a me hodie requirit Deus? qua ratione hodie ei magis servire et placere poterō? illudque investigare, et cognitum illico exsequi. Hac de causa B. Teresia voto se obstrinxit se facturam in quolibet opere, id quod esset perfectius et gratius Deo. Anima enim ardens amore Dei, non nisi illi satisfacere, illi obsequi, illum oblectare satagit.

Moral. de studio placendi Deo.

Quocirca mane firmum concipit propositum, destinataque ac dicit: Hodie illud vitium mortificabo; hodie me vincam, et illam difficultatem amore Christi superabo; hodie illam crucem mihi obventuram cum Christo sustinebo; hodie illum laborem pro Deo alacriter subibo; hodie illos dolores, illos mei contemptus generose feram; hodie tot actus contritionis, orationis, charitatis eliciam; hodie tot gradus humilitati, patientiæ, amori adjiciam. Audi S. Bernardum, *serm.* 59 in *Cant.*: « Anima ex eo quod se diligere et vehementer diligere sentit, etiam se diligere nihilominus vehementer non ambigit; et de sua singulari intentione, sollicitudine, cura, opera, diligentia studioque, quo incessanter et ardentem invigilat, quemadmodum placeat Deo, æque hæc omnia in ipso indubitanter agnoscit. Ergo ex propriis, quæ sunt penes Deum, agnoscit; nec dubitat se amari, quæ amat. Ita est. Amor Dei, amorem animæ parit; et illius præcurrens intentio intentam animam facit, sollicitudoque sollicitam. Nescio enim, qua vicinitate naturæ, cum semel revelata facie gloriam Dei speculari anima poterit, mox illi conformari necesse est, atque in eandem imaginem transformari. Igitur qualem te præparaveris Deo, talis oportet appareat tibi Deus. Bonus es, Domine, animæ quærenti te, occurris, amplecteris, sponsum exhibes, qui Dominus es; imo qui es super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. »

ET QUI DILIGUNT EUM, REPLEBUNTUR LEGE IPSIUS, — id est, Tigurina, *plenam legi Dei navabunt operam.* « Replebuntur » ergo, id est, plene eam inquirent, cognoscent, exequentur et perficient; sic enim per catachresin *repleri* sumit Siracides, ut dixi cap. 1, 35.

Secundo, Palacius sic explicat, *q. d.* « Qui diligunt Deum, implent se lege Dei. Nihil in se vacuum lege Dei relinquunt: oculos, manus, aures, memoriam, intellectum, voluntatem lege Dei replent, ut nihil in nobis sit, quod a lege sit alienum. Ut enim Judæi omnia liminaria sanguine tangebant, ne perirent: ita pii cunctos animæ angulos lege Dei replent, ne non signati Tau divino dispereant. »

Tertio Jansenius, *replebuntur*, inquit, significat fructum timoris et amoris Dei, *q. d.* Timentes Deum copiosa legis doctrina et cognitione replebuntur. Sic enim solet Dominus pietatem hominum erga se remunerare, juxta illud *Psal.* XXXIII: « Accedite ad eum, et illuminamini, » id est, illuminabimini. O lux, quæ semper lucet, et nunquam offuscaris, illumina me. O ignis, qui semper ardes, et nunquam extingueris, accende me. O amor, qui semper ferves, et nunquam tepescis, absorbe me, et transmuta me in te. O clarum lumen oculorum meorum, Jesu, expelle tenebras omnes a domicilio mentis meæ, meque totum illustra splendore gratiæ tuæ. Intra in animam meam, o dulcedo summa, ut dulcia sapiat, et in te solo gaudeat atque quiescat. O dilecte mi, dilecte votorum meorum, concede, ut te inveniam, inventumque teneam, et brachiis spiritualibus arctissime constringam. Te desidero, et ad te anheo, o beatitudo æterna. Utinam te mihi dones, et me tibi intime unias, atque mero divinæ charitatis totum inebries!

Quarto, Syrus vertit: *Qui timet Dominum, multiplicabitur substantia (possessio) ejus, et semen ejus benedicetur post eum.*

20. QUI TIMENT DOMINUM, PRÆPARABUNT CORDA SUA. — Syrus: *Disponent cor suum; et qui derelinquit eum, perdet spiritum suum, q. d.* Qui timent Deum, component animæ suæ statum, cogitationes, desideria, actiones et mores, ut eos conforment legi ac voluntati Dei, eique sint grati et beneplaciti. Rursum dicent: « Audiam quid in me loquatur Dominus. » Et cum Samuele: « Loquere, Domine, quia audit servus tuus. » Præparabunt ergo cor suum humiliando, evacuando et expurgando a terrenis desideriis, desiderando, orando, ut cœlestes Dei satus, puta illustrationes, inspirationes, impulsus, dona et gratias recipiant et excipiant. Unde Tigurina: *Quibus Dominus est religioni, hi corda sua excolunt, nimirum, ut explicando subdit: « In conspectu illius sanctificabunt animas suas. »* Græce est *κατασκευάζουσιν*, id est, *humiliabunt*; Tigurina, *animos suos coram illo submittent*; hæc enim submittio et reverentia est præparatio ad dona Dei excipienda. Eadem est sanctitas animæ et sanctificatio Dei, qua, scilicet, Deus, ut sanctissimum Numen summa reverentia adoratur et colitur. Hoc est quod suis sancit Deus *Levit.* cap. XX, 7: « Sanctificamini, et estote sancti, quia ego sum Dominus Deus vester. » Et vers. 26: « Eritis mihi sancti,

Vers. 20.

quia sanctus sum ego Dominus, et separavi vos a cæteris populis, ut essetis mei. »

Dices : Timentes Deum timore casto et filiali, jam sunt justi et sancti; hic enim timor est actus charitatis; quomodo ergo eos hortatur Siracides ut se sanctificent?

Respondeo, *sanctificabunt*, more Hebræo significat actum, non inchoatum, sed continuatum et crescentem, *q. d.* Timentes Deum magis magisque studebunt sanctitati, indies in sanctitate proficient, indies a vitiis et defectibus, quantumvis levibus et exiguis, se purificabunt, quotidie sanctiores evadent, ut ad culmen sanctitatis conscendant, juxta illud *Psal. lxxxiii. 6*: « Beatus vir, cujus est auxilium abs te : ascensiones in corde suo disposuit, in valle lacrymarum, in loco quem posuit. » Et vers. 8 : « Ibunt de virtute in virtutem : videbitur Deus deorum in Sion. » Quem versum S. Furseus audivit Angelos sibi occinentes, eoque se ad profectum in virtute ascendentes, uti refert Beda lib. III *Hist. cap. xix.*

Et sane hoc deberet esse studium assiduum cujuslibet, non tantum Religiosi et Sacerdotis, sed et Christiani, illudque sibi quotidie mane ob oculos ponere, reficere et renovare. Quid enim est christianismus, nisi professio sanctitatis, nisi studium virtutis, nisi imitatio vitæ Christi? de quo ait S. Lucas cap. II, 52 : « Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines. » Hoc est quod Angelus docuit Joannem, dicens *Apocal. xxii. 14* : « Qui justus est, justificetur adhuc; et sanctus sanctificetur adhuc. » Et S. Paulus : « Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra, » I *Thessal. iv. 3.* Et vers. 7 : « Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. » Et II *Corinth. vii. 1* : « Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. » Et *ad Rom. vi. 19* : « Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem : ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem. »

Quocirca sapienter S. Ambrosius lib. *De Institut. Virg. cap. xi* : « Cur, inquit, sæculo potius laboramus, et fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alii nisi huic Domino servire deberemus? » Et S. Antonius apud S. Athanasium : « Cur non ad lucranda regna cælorum ultro relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? Nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt. Illud potius debemus expetere, quod nos ducat ad cælum, sapientiam, scilicet castitatem, justitiam, virtutem pervigilem, pauperum curam, fidem in Christum, robustum animum iræ victorem. Animam nostram commendavit nobis Deus : servemus depositum, quale accepimus. » Angelice vero S. Basilii, epist. I *ad S. Gregorium Theologum* : « Ecquid, ait, beatius, quam hominem in terra concen-

tum Angelorum imitari, inæunte statim die in orationes ire? in hymnis et canticis Creatorem venerari? exinde sole jam dilucescente converti ad opera, nusquam sine oratione? denique canticis quasi sale condire actiones? »

Nota hic sex actus et officia, juxta quæ quotidie examen conscientiae instituat timens Deum, quod ordine et gradatim hic consignat Siracides. Qui timent Dominum, inquit, erunt credibiles, id est, credent verbis Dei. *Secundo*, conservabunt vias ejus : servabunt, scilicet, Decalogum. *Tertio*, inquirent quomodo placebunt abundantius Deo. *Quarto*, replebuntur lege ejus, curantes ut nihil in se sit, quod non lege Dei reguletur. *Quinto*, sanctificabunt animas, caventes minutiora peccata. *Sexto* demum, curabunt firmi usque ad mortem in hoc statu permanere.

21. QUI TIMENT DOMINUM, CUSTODIUNT MANDATA Vers. 21. ILLIUS, ET PATIENTIAM HABEBUNT USQUE AD INSPECTIONEM (id est visitationem) ILLIUS, — donec ipse, scilicet, nos vultu benigno respiciat, et a malis liberet; vel usque ad inspectionem, id est, usque ad judicium. Hoc enim erit plena et ultima Dei inspectio et visitatio, quo pios malis omnibus eripiet, impios malis omnibus involvet. Hic versus jam deest in Græco : Tigurina vertit, *donec respiciat Dominus, patienter perdurabunt.*

22. DICENTES : SI POENITENTIAM NON EGERIMUS, INCIDEMUS IN MANUS DOMINI, ET NON IN MANUS HOMINUM. — Græca Romana hæc neccentia cum vers. 20, sic habent : « In conspectu illius humiliabunt animas suas (cogitantes, vel dicentes) : Incidamus in manus Domini, et non in manus hominum. Quoniam secundum magnitudinem ipsius, sic et misericordia illius. » Quæ lectio facilem et planum habet sensum, *q. d.* Viri pii patientur constanter quævis adversa a Deo immissa, dicentque cum Davide : « Coarctor nimis : sed melius est ut incidam in manus Domini (multæ enim misericordie ejus sunt), quam in manus hominum, II *Regum xxiv. 14.*

Verum S. Augustinus in *Speculo*, Rabanus et alii plane legunt eo modo, quod legit noster Interpres. Unde patet eum esse pervetustum, et pleniore usum codice Græco. Adde et Græca jam habere, *ἐπιπέσειν*, quod proprie significat, *incidemus*, ut vertunt Complut., non *incidamus*; ac proinde in Græcis quædam subintelligi, quæ supplenda sunt, uti supplet Tigurina, scilicet, *dictantes* : *Si minus resipuerimus, incidemus in manus Domini, non in manus hominum.* Quod plane consentit cum nostris. Ejus ergo hic est sensus, *q. d.* Timentes Deum Deo humiliabunt et sanctificabunt animas suas, ac patienter excipient adversa quælibet, quasi flagella ab eo immissa ad castigandas præteritas culpas, sive graviores, sive leviores. Dicent enim : Nisi hanc poenitentiam quasi castigationem paternam sponte capessamus, incidemus in manus ultricis Dei vindicis, quæ uti potentiores, ita et rigidiores sunt mani-

bus hominum, ac proinde acrius sæviunt, magisque penetrant et puniunt delicta, præsertim post hæc vitam in igne, vel gehennæ, vel Purgatorii. Unde Paulus ait: « Horrendum est incidere in manus Dei viventis, » *Hebr. x, 31*. Quin et Poeta: « Dii laneos habent pedes, sed ferreas manus: » quia tarditatem supplicii gravitate compensant.

Vers. 23. 23. SECUNDUM ENIM MAGNITUDINEM (*μεγαλοσύνη*, id est, majestatem, magnitudinem, magnificentiam) IPSIUS, SIC ET MISERICORDIA ILLIUS CUM IPSO EST, — Syrus, quia sicut majestas ejus, ita et misericordia ejus; et sicut nomen ejus, ita et opera ejus, q. d. Qualiter vocatur, talis est, et taliter operatur. Tigurina: *Quanta enim majestas est ipsius, tanta est ejusdem misericordia*. Omnia enim attributa in Deo sunt paria, imo unum et idem: sed significat Siracides potentissimæ majestatis Dei decus esse, parem cum ea; ideoque summam et immensam clementiam, juxta illud *Sapientia XII, 16*: « Virtus tua justitiæ initium est; et ob hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis. » *Virtus*, græce *ιρξίς*, id est, potentia, robor, fortitudo, q. d. In hominibus fortitudo est initium oppressionis et injustitiæ: at in te tua fortitudo, o Domine, est initium justitiæ et clementiæ; quia « vera magnitudo principis est clementia, » ait Seneca lib. *De Clementia*. Et *Sap. XI, 27*: « Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas; » Græce significantius, *δέσποτα φιλόφρονε*, id est, *Domine philoanime, Domine animarum zelator, Domine qui animarum ardes amore*. Rursum, sicut Deus est suum esse, suaque celsitudo; sic est et sua misericordia. Quare, sicut non potest discedere a suo esse suaque celsitudine; sic nec a sua misericordia, quin actu omnium miseretur. « In perpetuis enim non differt esse a posse, ait Aristoteles lib. II *Physic*.

Hæc Siracidis sententia referenda est ad *patientiam habebunt, sanctificabunt, preparabunt corda sua*, cæteraque præcedentia, et simul ad id quod proxime præcessit, « dicentes: Si pœnitentiam non egerimus; » in eo enim tacite includitur *et pœnitentiam ergo agamus, q. d.* Timentes Deum in eo omnes spes suas defigent, ei præparabunt et sanctificabunt corda, in adversis patientiam habebunt, suscipientes ea loco pœnitentiæ ob commissas a se culpas; quia sciunt se hæc faciendo conciliaturos sibi Dei misericordiam, quæ magna est, imo immensa: tanta enim est, quanta est Dei magnitudo et majestas, quæ utique est infinita et immensa. Unde Syrus verlit: *Qui timet Dominum, disponet cor suum; et qui derelinquit eum, perdet spiritum suum: quia, sicut majestas ejus, ita et misericordia ejus; et sicut nomen ejus, ita et opera ejus; et Arabicus: Timentes Dominum inquirent beneplacita illius, et opera ejus secundum nomen ipsius.*

Moral de Dei misericordia. Moraliter, hinc discite quanta sit Dei misericordia, nimirum, quanta est ejus magnitudo, majestas, immensitas: tanta enim est mensura misericor-

diciæ, quanta majestatis; eadem enim est utriusque. Rursum, significat hac sententia Siracides, ex magnitudine majestatis et potentiæ oriri magnitudinem divinæ misericordiæ, beneficentiæ et clementiæ: magni enim animi et celsæ indolis est, iræ dominari, injuriis non moveri, peccantibus parcere, imo benefacere; quo fit, ut immensa Dei magnitudo et omnipotentia maxime se exerat et ostendat per immensam clementiam, juxta id quod orat Ecclesia: « Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserando manifestas, » etc. Et S. Fulgentius, epist. *7 ad Venantium*, cap. IV: « Deus, ait, multus est ad ignoscendum; in hoc multo nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, et omnipotentia misericors. Tanta est autem benignitas omnipotentis, et omnipotentia benignitatis in Deo, ut nihil sit quod nolit aut non possit relaxare converso. » Hoc est quod ait Sapiens cap. XI, 24: « Misereris omnium, quia omnia potes, et dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam, » q. d. Omnipotentia tua tibi est quasi causa et ratio omnis misericordiæ: imo vero misereri peccatoris, eique pœnitenti peccata condonare, est opus summæ potentiæ, ac majoris quam sit creare cælum et terram, ob rationes, quas ex S. Augustino recenset S. Thomas I II, *Quæst. CXIII*, art. 9. Hac de causa Deus judicium et vindictam magistratibus inferioribus, sibi que subordinatis committit; sibi vero peccatorum indulgentiam et misericordiam reservat, quasi opus regium et divinum. Unde Fulgentius, epist. 7, cap. III: « Si misericors est Deus, inquit, universa potest peccata dimittere. Non est perfecta bonitas, a qua non omnis malitia vincitur. » Denique, « superexaltat misericordia judicium, » *Jacobi II, 13*.

Hinc rursum Deus est summe patiens, dissimulans atrocissimas in se offensas et blasphemias, quia ipse summe sui rerumque omnium est potens: nam patientia est potentia; impatientia vero est animi impotentia, uti docet Boetius lib. III, *metro 5*. Quapropter Deus Moysi petenti videre Dei gloriam, omneque bonum, ostendit ei suam misericordiam, seque proinde non omnipotentem, sed misericordem indigitavit *Exodi xxxiii, 7*. Vide quæ ibidem dixi. Ideo addit Siracides: « Sic misericordia illius cum ipso est: » licet enim justitia, sapientia, fortitudo et cætera attributa sint pariter cum Deo; tamen id proprie attribuitur misericordiæ, quia hæc summe propria intimaque est Deo, ac quasi e visceribus ejus nata, in iisque conclusa. Unde misericordia et eleemosyna specie virginis pulcherrimæ apparuit S. Joanni archiepiscopo Alexandrino, cognomento Eleemosynario, dicens « se esse filiam summi Regis, illique familiarissimam et intimam, quæ quilibet ab eo impetraret, et quoscumque commendaret, ei faceret amicissimos. » Quo viso ille ad tantum eleemosynæ studium accensus est, ut omnia in pauperes erogaret, et pene prodigeret, ut refert

Omnipotentia est ratio tuum esse misericordiam.

Patientia est potentia.

Leontius in ejus Vita. Misericordia ergo est opus divinum, quod misericordes facit quasi deos, juxta illud S. Gregorii Nazianzeni *De Cura pauperum*: «*Esto calamitoso Deus.*»

Rursum opera cætera Dei ad extra, puta, opera sapientiæ, justitiæ, fortitudinis sunt limitata et finita: Deus enim non creavit infinitum. At misericordiam infinitam effudit in nos, cum seipsum in carne humanatum nobis tradidit, ut peccata nostra aboleret, juxta illud: «*Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto,*» *Lucæ* 1. Est ergo opus incarnationis et redemptionis, æque ac remissionis peccatorum, in se immensum. Donum enim, quod in ea fit et datur, est immensum, puta, Christus ipse, ejusque merita infiniti pretii, ac per ea gratia et gloria, quæ objective (quia pro objecto habet Deum visum et possessum a Beatis), et duratione est infinita, quia durabit in æternum.

Denique hinc discite quantas vires habeat poenitentia, quæ peccatum omne abolet, immensam Dei misericordiam accersit, eaque quasi vincit majestatem et vindictam judicis, et, ut ille ait, ligat quasi Omnipotentem. Rursum, quam poenitens misericordiae Dei supplex, pro venia et gratia se humiliare eique gratias agere debeat: peccatum enim, cum sit malum summum et infinitum, ut condonetur, indiget summa et infinita Dei misericordia. Unde David lapsus in peccatum: «*Miserere mei, Deus, inquit, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam,*» *Psal.* 1, vers. 1. Hoc considerantes S. Magdalena, S. Petrus, S. Paulus, S. Pelagia, S. Matthæus, S. Maria Ægyptiaca, etiamsi scirent peccata sibi esse dimissa; tamen tota vita ea luxerunt, ut tantæ Dei misericordiae aliqua ratione satisfacerent.

Hæc omnia significat hic Siracides, dicens: «*Secundum enim magnitudinem ejus, sic misericordia illius cum ipso est.*» Hac enim misericordia Dei indigent justis, non tantum ut a peccatis purgentur, sed et ut deinceps ea caveant, tentationes omnes superent, in omni virtute conserventur et crescant, in sanctitate perficiantur et perseverent, ac æternæ gloriæ bravium consequantur. Undique ergo misericordia Dei eos cingit, obvallat et coronat, ut merito ei jugiter cum Psalte canere singuli debeant: «*Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos,*» *Psal.* v, 13. Et: «*Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, et campi tui (animarum fidelium) replebuntur ubertate,*» virtutum et meritorum, *Psal.* LXIV, 12. Deus enim justis quasi continuam textit et pleçit coronam tot, tantis et tam variis beneficiis et gratiis, quasi gemmis distinctam et variegatam.

O Domine, qui dives es in misericordia, qui tuis donis nos coronas et cingis; o vita perennis; vita, per quam vivo, sine qua morior; vita, per quam gaudeo, sine qua mæreo; vita dulcis et amabilis, concede ut tibi jungar, te amplectar, et suavi charitate soporatus, in te, qui es pax gratissima, sancte obdormiam. Da, Domine mi, ut anima mea virtute ardentis amoris conflata, et dulcedine penetrantis charitatis liquefacta, tota effluat in te. Posside eam, o summum atque incommutabile bonum, posside eam, ut ipsa possideat te. Confige, dilecte mi, et transverbera cor meum acutissimo dilectionis telo, ut ego amore tui salubriter langueam, omnia transitoria mihi vilescant, tu solus placeas, solus incomparabili pulchritudine tua me lætifices: quia tu es tota possessio, totaque beatitudo animæ meæ.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A Dei cultu, timore et honore transit ad cultum et honorem parentum. Inde, vers. 19, commendat mansuetudinem et humilitatem, ac ne altiora quæramus. Tertio, vers. 27, cordis duri pœnas recenset ac vers. 31, ex adverso cordis sapientis felices successus. Denique, vers. 33, commendat eleemosynam ejusque fructus assignat.

1. Filii sapientiæ, ecclesia justorum; et natio illorum, obedientia et dilectio. 2. Judicium patris audite, filii, et sic facite ut salvi sitis. 3. Deus enim honoravit patrem in filiis: et judicium matris exquirens firmavit in filios. 4. Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, et continebit se ab illis, et in oratione dierum exaudietur. 5. Et sicut qui thesaurizat, ita et qui honorificat matrem suam. 6. Qui honorat patrem suum, jucundabitur in filiis, et in die orationis suæ exaudietur. 7. Qui honorat patrem suum, vita vivet longiore: et qui obedit patri, refrigerabit matrem. 8. Qui timet Dominum, honorat paren-

tes, et quasi dominis serviet his, qui se genuerunt. 9. In opere, et sermone, et omni patientia honora patrem tuum. 10. Ut superveniat tibi benedictio ab eo, et benedictio illius in novissimo maneat. 11. Benedictio patris firmat domus filiorum : maledictio autem matris eradicat fundamenta. 12. Ne glorieris in contumelia patris tui : non enim est tibi gloria, ejus confusio. 13. Gloria enim hominis ex honore patris sui, et dedecus filii pater sine honore. 14. Fili, suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vita illius. 15. Et si defecerit sensu, veniam da, et ne spernas eum in virtute tua : elemosyna enim patris non erit in oblivione. 16. Nam pro peccato matris restituetur tibi bonum. 17. Et in justitia aedificabitur tibi, et in die tribulationis commemorabitur tui : et sicut in sereno glacies, solventur peccata tua. 18. Quam malae famae est, qui derelinquit patrem : et est maledictus a Deo, qui exasperat matrem. 19. Fili, in mansuetudine opera tua perface, et super hominum gloriam diligeris. 20. Quanto magnus es, humiliata te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. 21. Quoniam magna potentia Dei solius, et ab humilibus honoratur. 22. Altiora te ne quaesieris, et fortiora tu ne scrutatus fueris; sed quae praecipit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus. 23. Non est enim tibi necessarium, ea quae abscondita sunt, videre oculis tuis. 24. In supervacuis rebus noli scrutari multipliciter, et in pluribus operibus ejus non eris curiosus. 25. Plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi. 26. Multos quoque supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum. 27. Cor durum habebit male in novissimo : et qui amat periculum, in illo peribit. 28. Cor ingrediens duas vias, non habebit successus, et pravus corde in illis scandalizabitur. 29. Cor nequam gravabitur in doloribus, et peccator adjiciet ad peccandum. 30. Synagogae superbiorum non erit sanitas : frutex enim peccati eradicabitur in illis, et non intelligetur. 31. Cor sapientis intelligitur in sapientia, et auris bona audiet cum omni concupiscentia sapientiam. 32. Sapiens cor et intelligibile abstinebit se a peccatis, et in operibus justitiae successus habebit. 33. Ignem ardentem exstinguit aqua, et elemosyna resistit peccatis. 34. Et Deus prospector est ejus, qui reddit gratiam : meminit ejus in posterum, et in tempore casus sui inveniet firmamentum.

Nota : Duodecim argumentis incitat filios ad honorandos parentes; *primum* est vers. 2, quod ex honore parentum pendeat salus filiorum; *secundum*, vers. 3, quod Deus parentes quasi sui vicarios honorari praeeperit, in eosque patriam suam potestatem et auctoritatem transcripserit, ideoque in ipsis honoretur; *tertium*, vers. 4, quod honorans parentes veniam peccatorum impetrabit, et in oratione exaudietur; *quartum*, vers. 5, quod thesaurum sibi congregabit; *quintum*, vers. 6, quod jucundabitur in filiis; *sextum*, vers. 7, quod vitam habebit longevam; *septimum*, vers. 8, quod natura nos doceat parentes quasi dominos esse colendos; *octavum*, vers. 10, quod honorans pa-

rentes benedicetur a Deo; *nonum*, vers. 11, quod benedictio patris firmet domos filiorum, maledictio vero eas evertat; *decimum*, vers. 12, quod honor et decus patris sit honor et decus filii, dedecus vero patris sit dedecus filii; *undecimum*, vers. 17, quod honorantem parentes Deus eripiet a qualibet tribulatione; *duodecimum*, vers. 18, quod infamis sit et maledictus, qui parentes negligit. Totum hoc caput recenset S. Ambrosius in fine tom. II, in illudque duos subnectit sermones; quare subinde eum citabo, praesertim ubi a Vulgata Latina discrepat. Ambrosius enim graecum sequitur textum.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. FILII SAPIENTIAE, ECCLESIA JUSTORUM; ET NATIO ILLORUM OBEDIENTIA ET DILECTIO. — Hic versus jam

non exstat in Graeco, ac consequenter nec in Syriaco et Arabico; hi enim ex Graeco traducti

videntur. Arabicus tamen primum et secundum versiculum in unum conflat, vertitque hoc modo: *O Ecclesia filiorum, obedite patribus vestris.* Egit Siracides cap. I et II, de sapientia: hic ostendit in quibus illa sit et habitet, quique sint vere sapientes, puta, non speculative duntaxat, sed et practice; hos enim non alios docet esse quam justos, qui student obedientiæ et dilectioni. Hanc thesin quasi basin dicendorum stabilis et præmittit; ac deinde descendit ad hypothesin, puta ad obedientiam et dilectionem, quam filii probi parentibus exhibent, ex eaque thesin confirmat ac demonstrat, idque ordine congruo. Cum enim cap. I et II, ostenderit sapientiam primario sitam esse in timore et cultu Dei, qui tribus primæ tabulæ Decalogi præceptis sancitur, hic descendit ad timorem et cultum parentum, quasi Dei in terra vicariorum, qui primo secundæ tabulæ Decalogi præcepto statuitur.

Sensus ergo est: « Filii, » id est discipuli et studiosi, « sapientiæ, » sunt « Ecclesia, » id est cœtus et congregatio, « justorum, » q. d. Vere sapientes sunt justi, et « natio, » id est genus, prosapia et indoles « illorum » est « obedientia et dilectio, » q. d. Tales plane addicti sunt, totique vacant et student obedientiæ et dilectioni, ut ex ea prosemnati esse videantur. Ubi nota: Vox *filius*, apud Hebræos, cum jungitur genitivo præmii vel pœnæ, idem est quod dignus; ut filius gehennæ est dignus et reus gehenna, filius mortis est reus mortis, filii regni sunt digni regno cœlesti, qui illud sua virtute merentur; cum vero vox *filius* jungitur genitivo virtutis aut vitii, idem est quod studiosus et discipulus, qui studet et incumbit virtuti, aut vitio; hic enim ex virtute virtuosum, vel ex vitio vitiosum se efficit et efformat, ut ex virtutis aut vitii insitutatione vel illecebra quasi semine prognatus censi possit. Sic filii obedientiæ vocantur obedientes, qui incumbunt obedientiæ; filii superbiæ vocantur superbi, qui student ambitioni, altaque et superba ambiunt.

Filii ergo sapientiæ sunt sapientes, qui student sapientiæ, qui sapientiæ dogmata et dictamina avidè hauriunt, imbibunt, amant et exequantur, ut ex sapientiæ quasi matre progeniti esse videantur, ideoque subdit: « et natio, » id est prosapia, « illorum, » puta spiritualis et mystica, est « obedientia et dilectio, » q. d. Hi sapientiæ filii, puta discipuli et studiosi, præter naturalem et carnalem generationem, aliam prosapiam habent supernaturalem, spiritualem et divinam, puta obedientiæ et charitatis, ex qua spiritualiter prognati sunt; in his enim duobus consistit vera sapientia practica. Ita enim vacant obedientiæ et charitati, ut ex utraque progeniti dici possint.

Ubi moraliter disce quam impense sapientes et justii studere debeant obedientiæ et charitati, nimirum, ut non tam obedientes et charitate præditi, quam ipsa obedientia et charitas esse videantur; quia, scilicet ex continuo usu utramque

sibi ita familiarem fecerunt, ut in suam naturam convertisse videantur: ita scilicet imitantes Deum patrem suum, ex quo mystice renati sunt, quique eis hanc suam sapientiæ generationem communicavit. Deus enim est ipsa sapientia, honestas et charitas, ut ait S. Joannes epistola I, cap. IV, vers. 16. Hoc est quod ait S. Ambrosius, lib. De Noë, cap. IV: « Noë ad totius generis reservatum seminarium, qui non generationis nobilitate, sed justitiæ et perfectionis merito laudatur. Probati enim viri genus, virtutis prosapia est; quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur; animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis. » Sic de S. Basilio, fratre suo, scribit Gregorius Nysseus in *Oratione funebri*: « Quæ est igitur Basili nobilitas et claritudo generis? quæ patria? Ac genus quidem illi familiaritas et necessitudo cum Deo, patria vero virtus. Qui enim Deum recepit, ut inquit Evangelium, potestatem habet, ut filius Dei fiat. Qui autem virtute præditus est, et hanc colit, et ex hac sibi reditus conficit, patriam suam prorsus efficit id, in quo vivit; sobrietas autem illi pro domicilio erat, sapientia loco prædii; justitia autem, et veritas, et puritas, pro splendidis ædificiorum ornamentis. »

Hinc secundo, « natio, » id est, nati. Unde S. Augustinus in *Speculo* legit: Et nati illorum obedientia et dilectio; ac Tigurina vertit: *Filii sapientiæ, cœtus justorum sunt; et factus* (vel soboles aut proles) *illorum obedientia et charitas, q. d.* Uti justii sunt mystici filii sapientiæ, ita ex ea mysticas prognerant proles, puta opera obedientiæ et charitatis, quæ assidue operantur et in lucem edunt, adeo ut eadem in alios prosemnent, eosque sibi similes, puta, operum obedientiæ et charitatis studiosos efficiant; præsertim vero summopere conantur ut « natio, » id est, nati et filii eorum, iis impense studeant, ut parentibus similes, videantur ex utero obedientiæ et charitatis esse progeniti, quomodo de Catone mire continente dixerunt Gentiles, « Catonem ex eodem utero, quo continentia, esse prognatum. » Porro Siracides hic significat, non quid semper sit, sed quid semper esse debeat, et ad quid justos conari et contendere oporteat. Videmus enim justos nonnullos in obedientia et charitate remissos et tepidos; videmus filios eorum sæpe inobedientes et rixosos, uti Davidi fuit Absalon, Ezechia fuit Manasses, Josiæ Joachim et Sedecias: sed parentum officium est, filiis suam imprimere justitiam, obedientiam, charitatem, ideoque eas toto animo complecti, ut in ipsas quasi conversi, non nisi eas spirent, filiisque et cæteris aspirant et afflent.

Hinc tertio, Palacius sic explicat: Filii sapientiæ, ait, in quibus sapientia Dei habitat, quosque ipsa verbo suo sibi filios genuit, con-
stituunt Ecclesiam justorum. Jam horum filii sunt

Justi genus est
prosapia
virtutis.

Secundo.

Tertio.

Natio sapientium.
Primo.

obedientissimi, adeoque diligentes, ut jure eos obedientiam voces et dilectionem. Ergo filii justorum obedire nimis debent, diligere nimis debent. Et Jansenius: Justi, ait, sunt obedientia et dilectio, id est, penitus dediti sunt obedientiae et dilectioni. Hebraei enim metonymice saepe abstracta ponunt pro concretis, maxime ubi est auxesis; sicut Latini scelus vocant eum qui valde est sceleratus. Et Rabanus: « Filios sapientiae, ait, merito dicit Ecclesiam justorum; quia qui vere sapiens est, verus est justitiae cultor; quoniam vera sapientia veraciter justitiae dicitur normam. Nationem vero justorum vocat obedientiam et dilectionem tropica locutione, qua per ipsas virtutes exprimit virtutum possessores. »

Signum
sapientiae, obedientia.

Hinc disce certum signum, et velut tesseram, sapientiae et justitiae esse obedientiam et charitatem. Vis cognoscere an quis sapiens sit et justus? vide an obediens sit et diligens. Si talem repereris, audacter dicit eum esse sapientem et justum; si non, dicit non esse. Fides enim, quae per dilectionem operatur, hoc est, charitas, distinguit filios Dei a filiis diaboli, ait S. Augustinus serm. 53 *De Tempore*. Rursum: « Sola obedientia virtus est, quae virtutes ceteras menti inserit, insertasque custodit. Hinc melior est obedientia quam victimae, quia per victimas aliena caro; per obedientiam vero voluntas propria mactatur, » ait S. Gregorius lib. XXXV *Moral.* cap. x.

Obedientia jungitur charitati, cur.

Denique obedientiam jungit dilectioni, quasi filiam matri; dilectio enim in mente parit obedientiam. Unde filii obediunt parentibus, quia eos amant, de quibus proinde sermonem subjicit. Hinc filii sapientiae, puta fideles et justi, ab Apostolis indignantur filii obedientiae, I *Petri* 1, 14, aequae ac filii dilectionis, *Colos.* 1, 13.

Hinc Clemens Alexandrinus, lib. VII *Stromat.*: « Sicut, inquit, qui studet Platoni, fit philosophus; ita qui paret Domino, et per eum datam sequitur prophetiam (doctrinam sacram), efficitur ad magistri imaginem Deus qui in carne versatur. » Obedientia ergo facit divinos et quasi deos terrestres. Sapienter B. Laurentius Justinianus lib. *De Ligno vitae*, cap. III *in Obedia*: « Sicut, inquit, sine duce non confiditur de victoria, ac sine gubernatore non pervenitur ad portum; ita absque obedientia impossibile est in hujus vitae pelago non periclitari; ista enim hominem facit triumphare. » Sublimius Climachus, *gradu* IV: « Obedientia, ait, est animae propriae perfecta abnegatio, spontanea mors, vita curiositate carens, securum periculum, immediata ad Deum excusatio, metus mortis contemptio, tuta navigatio, confectum dormiendo iter. Obedientia est sepulcrum voluntatis, discretionis depositio. »

Et S. Gregorius, lib. IV *in I Regum*, cap. x, ad illa: *Septem diebus expectabis me*. « Victimae, inquit, sunt obsequia obedientium, quia cum hominibus pro Deo subjicimur, superbos spiritus superamus. Ceteris quidem virtutibus daemones

impugnamos, per obedientiam vincimus. Victores ergo sunt, qui obediunt; quia, dum voluntatem suam aliis perfecte subjiciunt, ipsis lapsis per obedientiam angelis dominantur. » Et paulo antea, in quo sita sit perfectio obedientiae ita docet: « Haec profecto est forma electae obedientiae, ut in omni quod foris agamus, ad potentiam Conditoris ubique praesentem respiciamus. Sic nimirum in subditione obedientiae nostrae habere possumus et rectitudinem operis, et incrementa devotionis. Recti quidem tunc sumus opere, quia pro eo, quem cernimus, nos in labore obedientiae exercemus. Devoti etiam sumus, quia ei nos placere credimus, quem inspectorem nostrorum laborum attendimus, et largitorem aeternae retributionis. »

Denique S. Augustinus *in Psalm. cxliii*: « Agnosce, inquit, ordinem, quare pacem; tu Deo, tibi caro; quid justius, quid pulchrius? tu majori, minor tibi: servi tu ei qui fecit te, ut tibi serviat quod est factum propter te. Si autem contemnis tu servire Deo, nunquam efficies ut tibi caro. Qui non obtemperas Domino, torqueris a servo. » Quocirca *Proverb.* xxi, 28, dicitur: « Vir obediens loquetur victorias, » Quia, ut S. Gregorius lib. XXXV *Moral.* cap. xii, dixit: « Alienae voci humiliter dum subdimur, nosmetipsos in corde superamus. »

Rursum jungit obedientiam charitati, ut ostendat in praxi unam alteri quasi sororem sorori esse sociandam, unamque ab altera compleri et perfici. Perfecti enim ita obediunt, ut diligant; ita diligunt, ut obediunt. Haec enim dilectio obedientiae, qua primo diligunt Praelatos quasi suos parentes; secundo, diligunt id quod jubetur; tertio, diligunt ipsum obedire; facit facilem et perfectam eorum obedientiam. Nam, ut ait S. Leo serm. 4 *de Jejunio 7 mensis*: « Obedienti molli imperium, nec dura necessitate ibi servitur, ubi diligitur quod jubetur. » Et S. Ambrosius *in Psalm. cxviii*, vers. 2, sermone 13, ad illud: *Levavi manus meas ad mandata tua, quia dilexi*. « Legem, inquit, ille (Psalmes David) diligebat, ut legem libenter impleret. Qui enim diligit, ex voluntate facit quae sibi sunt imperata; qui timet, ex necessitate. » Haec est obedientia charitatis, quam fidelibus commendat S. Petrus, *epist.* I, cap. 1, 22. Praeclare enim S. Bonaventura, *Processu 6 Relig.* cap. xl: « Triplex, ait, est obedientia, scilicet, necessitatis, cupiditatis et charitatis. »

2. JUDICIUM PATRIS AUDITE, FILII; ET SIC FACITE, UT Vers. 2.

SALVI SITIS. — « Judicium » vocat sententiam, praecipuum, praescriptum, puta, id quod praescribit, et faciendum judicat pater; sed quis hic pater? Primo, Graeca et S. Ambrosius patrem accipiunt ipsum Siracidem, aut certe sapientiam, quasi illa filios suos vel discipulos alloquatur. Sic enim habent: *Me patrem audite, filii*. Secundo, Rabanus accipit Patrem aeternum, puta Deum, qui est pater universorum, ex quo omnis paternitas

in cœlis et in terris nominatur, q. d. « Qui Dei Patris audierit iudicium, et fecerit ejus præcepta, procul dubio salvus erit: cujus mandatum est, ut etiam patri temporali et matri honoris reverentia exhibeatur. » *Tertio*, plane et simpliciter, per patrem accipe genitorem. Explicat enim obedientiam, quam dixit, jubendo ut filii obediant patri, de qua obedientia fuse deinceps sermonem instituit. Unde ait: « Et sic facite, ut salvi sitis, » q. d. « Audite, » id est, obedite iudicio et sententiæ patris, o filii; sic enim facietis ut salutem præsentem et æternam consequamini. Alludit ad mercedem a Deo promissam filiis honorantibus parentes: « Honora patrem tuum et matrem, ut longo vivas tempore, et bene sit tibi, » *Deuteron. v*, vers. 16. Vide ibi dicta.

Hinc patet patrem, et pari modo Prælatum quemlibet, posse filio et subdito præcipere sub pœna peccati, etiam mortalis. Hoc enim significat « ut salvi sitis, q. d. Si obedieritis patri, salvi eritis; si non obedieritis, a salute exciditis. Unde Syrus vertit: *Filii, patres audite et facite, ut vivatis vitam sæculi sæculorum*; et Arabicus: *O Ecclesia filiorum, obedite patribus vestris, ut hæreditetis vitam perennem*. Causam subdit dicens:

Vers. 3. 3. DEUS ENIM HONORAVIT PATREM IN FILIIS. — Deus enim honore affectit patrem, dum præcepit filiis ut parentes honorent, q. d. Ideo iudicium patris audiendum, eique obediendum est, quia Deus suum honorem, jus et imperium transcripsit in parentes, jubens filiis ut eos quasi sui vicarios venerentur, audiant, obediant. Ratio physica est, quia Deus paternitatem suam, id est potestatem, vim actumque generandi, communicavit patri, ac per eum filios produxit. Cum ergo filii a Deo per patrem accipiant suum esse, omneque bonum, puta quod sint, quod homines sint, quod rationales, quod bene instituti, quod divites, etc., par est ut eum quasi sui principium, auctorem et genitorem colant, ament, obsequantur. Hæc ratio est a priori, ideoque principium, fons et origo omnium, quæ hic dicuntur de honore parentum. Unde Tigurina vertit: *Dominus enim patrem liberis honorabilem reddidit*; Syrus: *Dominus enim glorificavit patrem in filiis*; Arabicus: *Quoniam Dominus condecens constituit debitum super filium genitori suo. Debitum* intellige objective et passive, puta, quod debetur patri a filio, non quod pater debet filio. Aut *debitum*, id est auctoritatem, jus, imperium. Id patebit ex eo quod mox de marte subdit.

Hoc est quod ait Philo lib. *De Decalogo*: « Filii prohi parentes suos, ut deos quosdam visibiles, colunt et observant. » Additque, propterea, præceptum de honorandis parentibus a Deo legislatore positum esse in confinio duarum tabularum Decalogi, puta, in initio secundæ tabulæ illico post præcepta de colendo Deo, tradita in prima tabula, ut significaretur proxime post Deum colendos esse parentes, quasi deos nostros terres-

tres. Hinc Aristotelis axioma est lib. IX *Ethic.*: « Diis, parentibus et magistris nemo potest reddere æquivalens. » Idem, lib. VIII: « Majoribus, ait, datur honor, minoribus lucrum, quia honor est tributum virtutis et beneficii; lucrum est auxilium indigentia. » Et Seneca in *Proverbiis*: « Præstabis, inquit, parentibus pietatem, cognatis dilectionem, amicis fidem, omnibus æquitatem; pacem habebis cum hominibus, bellum cum vitis. »

ET JUDICIUM MATRIS EXQUIRENS FIRMAVIT IN FILIOS. — « Judicium » hic significat tum jus, auctoritatem et imperium, tum sententiam et præceptum, q. d. Deus vult cuique suum jus servari: unde requirit, id est severe jubet, exigit et punit, ut « iudicium, » id est, sententia et auctoritas matris conserveatur et fiat a filiis; atque hoc ipso sancit et confirmat matris jus, auctoritatem, sententiam et præceptum apud filios, ut filii illud quasi Dei præceptum audire, eique obedire teneantur: ei enim suam, id est, divinam auctoritatem addidit, dum jussit et statuit ut filii obediant parentibus, quasi vicariis suis. Unde Syrus vertit, *iudicium matris in filiis suis confirmavit*; Arabicus, *et debito genitricis constringuntur filii ejus*; Tigurina, *sententiæ matris attribuit auctoritatem in filios*. Merito; nam, ut ait Aristoteles lib. VI *Ethic.*: « Matres plus amant filios, quam patres; quia certiores sunt eos esse suos, et quia plures circa eos (dum eos utero gestant per novem menses, lactant, fasciant, purgant, educant, totæque circa eos occupantur) labores sustinent. » Cum ergo filii teneri plura accipiant a matre, quam a patre, hinc et plus eandem diligere solent.

Hæc de causa Tobias moriturus sollicitè monet filium, dicens cap. IV, 3: « Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ tuæ. » Causam subdit: « Memor enim esse debes, quæ et quanta pericula passa sit pro te in utero suo. » Ubi Glossa Interlinearis: « Redde, ait, te ei quæ cum dolore dedit te. » Sic septem fratres Machabæi reddiderunt vitam matri et Deo per obedientiam, offerendo eam in holocaustum martyrii, ad quod mater eos incitabat, refricando dolores suos, quibus eos conceperat et pepererat, II *Machab.* VII. Præclare S. Ambrosius in *Psal. cxviii*, serm. 15: « Non possem, ait, salvo pietatis jure, odisse patrem cui debeo quod creatus sum; nec matrem longo decem mensium fastidio pii fetus onera portantem, cui in absolute plus periculi, in dilatione plus tædii est. » Et in cap. II *Lucæ*: « Tu matri debes pudoris injuriam, virginittatis dispendium, partus periculum; matri longa fastidia, matri longa discrimina, cui miseræ in ipsis votorum fructibus majus periculum est; et cum ediderit, partu absolvitur, non timore. » Quin et Plato, cujus verba recenset Rhodiginus lib. IX, cap. XVIII: « Ergo fas est, inquit, parentibus prima et maxima debita, omnium antiquissima debitorum persolvere; putare enim quisque debet, omnia quæ possidet, eorum esse qui genuerunt; ita ut illis hæc omnia ministrare

parentes
si dii
terres-
tres.

debeat; primum quidem externa bona, deinde corporis, postremo quæ ad animum pertinent, verbisque etiam per totam vitam parentes maxime venerari licet. »

Vers. 4
et 5. QUI DILIGIT DEUM (honorando parentes, quos Deus quasi sui vicarios jussit a filiis diligere et honorari), EXORABIT PRO PECCATIS (omnia enim hæc spectant, sanciantque honorem parentum; unde Græca habent: *Quia honorat patrem, exorabit pro peccatis*); ET SICUT QUI THESAURIZAT, ITA QUI HONORIFICAT MATREM SUAM. — SYRUS: *Qui honorat patrem suum, dimittentur delicta ejus; et reponit thesauros, qui honorat matrem suam, q. d. Qui honorat matrem; hunc honorem quasi ingentem honorum operum et meritorum thesaurum, in sinu Dei recondit, qui apud Deum pro felicitate filii intercedat, Deique oculos assidue verberet, ut omne bonum ab illo impetret, ac præsertim præmia vitæ æternæ, ait Rabanus. Tigurina: Qui reveretur patrem, peccata expiabit; Græce ἐξιδέσεται, id est propitiatur, expiat; Complut. et S. Ambrosius, veniam impetrat, scilicet præteritorum; a futuris vero continebit se; quin et in oratione dierum, id est quotidiana, quæ per dies singulos funditur, exaudietur; S. Ambrosius, in die orationis suæ exaudietur; Tigurina, votorum quotidianorum compos erit; Palacius, quo die petit, impetrabit. Ratio est, quia honorem patri delatum sibi delatum reputat Deus, qui honorantes se honorat; audientes se exaudit, et, ut ita dicam, obedientibus sibi obedit, ac in liberales erga se multo indulgentior est et liberalior; non enim se patitur summa illa bonitas beneficentia aut liberalitate a creatura sua vinci; sed omnem illam longe superat et transcendit.*

Honorans parentem, expiat peccata. Cur?

Causa prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Secundo, qui honorat patrem, patris molestiam, indignationem, impatientiam cæteraque vitia dissimulat, tolerat et lenit: unde hac sua tolerantia sua delicta expiat, ac meretur ut Deus illa pari modo toleret, condonet et aboleat.

Tertio, quia Deus idipsum hic per Siracidem promittit et sancit; ut enim ostendat quam sibi gratus sit honor parentum, promittit ei certam peccatorum veniam. Itaque honorem parentum hic quasi sacrificium pro peccato filiorum instituit, idque significat τὸ ἐξιδέσεται, id est propitiatur et expiat. Ratio est, quia, si sacrificium, quo mactabatur caro animalis, v. g. vituli aut hirci, expiabat peccatum, ut patet *Levit. IV*, multo magis expiabit illud honor et obedientia filiorum, quo voluntas eorum parentibus Deoque substernitur, et quasi mactatur, ut ait S. Gregorius paulo ante citatus.

Quarto, quia veri probique (quin et improbi) parentes docent incitantque filios, ut timeant Deum, studeant ei placere, ac cavere ejus offensam: si quando eum offenderint, doleant, contendantur, veniamque efflagitent; quibus dum probi filii obediunt, hac contritione expiant peccata.

Quinto, quia verus honor et pietas filiorum in parentes subordinatur honori et pietati in Deum,

adeoque ex ea proficiscitur et manat, ut patet vers. 8, sicut amor proximi oritur et manat ex amore Dei: sicut enim amamus proximum propter Deum, sic et amamus colimusque parentes propter Deum. Hæc ergo pietas in Deum expiat peccata, quia adducit secum contritionem et dilectionem Dei; vera enim in Deum pietas dicitur ut ab ejus offensa te plane contineas; et sicubi eum offenderis, illico doleas, conteraris, omnique studio ei te reconciliare satagas. Id significat noster Interpres, cum vertit: « Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis. » Quo significat honorem, amorem et pietatem in parentes oriri ex dilectione Dei, ac per eam peccata expiare. Denique filii, qui honorant parentes, merentur et obtinent parentum orationem et benedictionem, qua eis præ cæteris bonis Dei gratiam apprecantur. Ita Job cap. I, orabat, imo sacrificio expiabat hebdomadatim peccata filiorum.

Paulo aliter Palacius Græcam versionem explicat, quasi dicat: « Qui diligit patrem, exorabit pro peccatis, » scilicet patris; ut, sicut parens orat pro peccatis filiorum, ita vicissim filii orent pro peccatis parentis. Nostram vero sic, q. d. Filius qui diligit Deum, cavebit ne parentes offendant; quod si ex fragilitate humana eos offenderit, Deum pro offensa hac exorabit, et in oratione dierum exaudietur, id est, orans veniam multis diebus, eandem tandem impetrabit. Oratio enim dierum est oratio quotidiana et perseverans, quæ per multos dies continuatur.

6. QUI HONORAT PATREM SUUM, JUCUNDABITUR IN Vers. 6. FILIIS. — Tigurina, *jucunditatem capiet ex filiis*; Syrus, *letabitur de filio suo*; quia, scilicet, Deus faciet ut filii ejus sint probi, sani, habiles, egregii, ac præsertim patri obsequentes. Arabicus, *multiplicati sunt filii ejus*. Hæc enim est lex talionis, ut quod facit patri filius, idipsum a suo recipiat filio. Cum ergo honore et obedientia sua lætificet patrem, par est ut iisdem lætificetur a filio suo: qui vero patri inobediens est ac rebellis, ideoque eum contristat, inobedientes pariter ac rebelles sentiat et filios, ideoque tristetur, et non raro mœstitia contabescat: cujus rei exempla exstant quotidiana. Honor enim hic non tantum honorem et reverentiam, sed et obedientiam, amorem ac beneficentiam complectitur. Cum enim Deus præcipit: « Honora patrem et matrem; » intellige primo, reverentiam exhibendo; secundo, obediendo; tertio, amando; quarto, benefaciendo et sustentando, si senex sit aut indigeat, uti dixi *Deut. vers. 16*. Huc spectat illa Thaletis ad filios vox: « Quale præmium rependeritis parentibus vestris, tale a liberis vestris expectate. » Testis est Laertius, lib. I, cap. I. Et illa Epaminondæ: « Mihi jucundissimum est, quod utroque parente vivo Leuctrica pugna vicerim Lacedæmonios. » Testis est Plutarchus in *Græc. Apophth.*

7. QUI HONORAT PATREM SUUM, VITA VIVET LONGIORE. — Arabicus: *Qui honoraverit genitores suos,*

prolongabitur duratio ejus, et bene se habebit remuneratio illius in justitia genitorum suorum. Justitiæ enim parentum particeps erit filius, si eos amet et honoret. Causam dedit *Deuter.* v, 16. Dignus enim est vita, qui vitæ auctorem colit; indignus, qui eum negligit.

ET QUI OBEDIT (S. Augustinus in *Speculo* legit, *obaudit*) PATRI, REFRIGERABIT MATREM. — Græce *ἀπαυσι*, id est, requiescere faciet, hoc est, pro tot doloribus, curis, mœroribus, quos mater pro ipso in conceptu, partu et educatione sustinuit, ipse tandem illi gaudium et quietem animi conciliabit, tum quia mater gaudet de officio et virtute filiorum, æque ac de honore præstito a filiis patri ac marito suo; quod enim marito confertur, confertur et uxori: vir enim et uxor sunt duo in carne una, puta una persona civilis et politica; tum quia mater a filiis eundem honorem sperat et expectat, quem ab eis videt tribui patri. Honor enim qui tribuitur patri, pari jure debetur et matri.

Græca pro *patri*, habent *κύριος*, id est *domino*. Unde Complut. et S. Ambrosius sic vertunt, *qui obedit domino, quietem dabit matri suæ*; Tigurina, *qui Dominum audit, matri suæ acquiescet*; Syrus, *offert gratiarum actiones bonas Deo ille, qui honorat matrem suam*. Quod enim matri exhibet filius, sibi exhibitum reputat Deus, tum quia tam mater, quam pater, Deum filiis repræsentant; tum quia filii honorant matrem ex amore Dei, ut scilicet, Dei legi et voluntati id jubentis satisfaciant.

Varii sensus. Primus. Porro nostra versio Latina plures patitur sensus, ait Palacius. *Primus* est: Qui obedit patri, hac ipsa obedientia refrigerium præstat matri; ut contra, qui refractarius est patri, grandi tristitia afficit matrem. *Secundus* est: Ei, qui patri suo obedit, felicia succedent; quo felici rerum successu matrem lætificabit; quasi sit hoc quantum commodum eorum qui patri obediunt, quod tam illis res succedent prospere, ut vix sit, quod matrem pro filiis sollicitam tristitia premat. *Tertius* est: Qui patri obedit, conabitur matrem refrigerare; nam eo matris refrigerio obedientiam parenti præstabit. *Quartus* est: Refrigerabit matrem, id est, matrem in refrigerio sepulcri tandem collocabit, ut Tobias junior, qui matrem e felici vita deduxit ad mortis quietem. Inter hos sensus primus et tertius maxime sunt litterales et genuini.

Secundus. Tertius. Quartus. Vers. 8. 8. QUI TIMEB DOMINUM, HONORAT PARENTES (timor enim, id est reverentia, cultus et amor Dei, impellit nos ad faciendam ejus voluntatem et legem, inter quas prima secundæ tabulæ jubet honorari parentes. Hic versus jam non exstat in Græco, Syro et Arabico. Modum honorandi parentes subjicit, dicens): ET QUASI DOMINIS SERVIET HIS QUI SE GENUERUNT, — *q. d.* Honor parentibus debitus, non tantum consistit in assurgendo, caput detegendo, verbis reverentibus eos compellingo, vultum submittendo, genu flectendo; sed

potius in obedientia et obsequio; ut iis serviat « quasi dominis; » Palacius, *quasi diis*; in iis enim Deus repræsentatur, Deique dominium resplendet. Nam ut ætas in senibus venerationi est, utpote in qua Dei æternitas lucet; ita paternitas in parentibus est honori, in quibus Dei paternitas et dominium emicat.

Vult ergo Deus ut familiaritas et assidua conversatio filiorum cum parentibus, eorum erga parentes reverentiam non minuat, sed augeat, dum jubet eos cogitare se non cum paribus, sed cum superioribus et dominis agere. Vult ergo, ut talibus serviant, non ut servi, servili timore; sed ut ingenui filii liberali amore obsequantur, etiam demittendo se ad officia servilia et vilia, cum ea jubent parentes, vel exigit necessitas. Hinc Persæ filiis, servorum vice, utebantur, teste Rhodigino, lib. XI, cap. xvii. Idem fecisse Lacones et Cretenses docet Strabo lib. XVI: « Honor, ait S. Hieronymus in cap. xv *Matth.*, in *Script.*, « non tantum in salutationibus et officiis deferendis, quantum in eleemosynis, ac munerum oblatione sentitur. Honora, inquit Apostolus, viduas, quæ vere viduæ sunt: hic honor donum intelligitur. Et presbyteri duplici honore honorandi sunt, maxime qui laborant in verbo et doctrina Dei. » Ratio est, quia filius cum totum, quod est, acceperit a patre, est quasi peculium et possessio patris. Unde prima parens Eva, primum generans filium, vocavit eum *Cain*, id est possessio, dicens *קניתי* *kaniti*, id est, *possedi hominem per Deum*, *Genes.* iv, 1. Hinc et patri est jus herile in filium, adeo ut in necessitate eum in servum vendere possit, ut colligitur *Exodi* xxi, 7, sancitque jus civile; lib. II; cap. *de patribus qui filios distraherent*. Vide Covarruvias, lib. III *Variar.* cap. xiv, num. 4, et Lessium, lib. II *De Justitia*, cap. v, dub. 4, in fine.

9. IN OPERE ET SERMONE, ET OMNI PATIENTIA HONORA PATREM TUUM. — Modum generalem honorandi præscripsit, dicens: « Et quasi dominis serviet his qui se genuerunt; » hic ad particulares ejus modos descendit. Itaque dicit honorandum esse patrem: *primo*, « in opere, » scilicet opera, quæ pater injungit, exsequendo, pro ejus et familie sustentatione laborando, necessitatibus ejus quibuslibet subveniando; *secundo*, « in sermone, » ut honorifice de patre loquatur, eum patrem nominet, humiliter ei respondeat, afflictum soletur, iratum blande compellet et leniat; *tertio*, « in patientia, » ut patienter toleret patris choleram, asperitatem, imperium, moresque difficiles ac vitia, utque ejus jussa, quantumvis ardua sibi repugnancia, humiliter excipiat hilariterque exsequatur. Unde Tigurina vertit: *Tam factis quam dictis patrem et matrem honora per summam patientiam, ut bene precetur tibi*. Jubet ergo ut filii patientia vincant parentum, præsertim senum, morositatem; sicut patrum patientia sustinuit filiorum parvulorum ineptias et importunitatem.

Fructum et mercedem quasi stimulum subdit, dicens :

Vers. 10. 10. UT SUPERVENIAT TIBI BENEDICTIO A DEO. —

Præclare S. Ambrosius in cap. XVIII *Luca* : « Est, ait, honor non solum honorificentiae, sed etiam largitatis. Pisce patrem tuum, pascere matrem tuam; etsi paveris matrem, adhuc non reddidisti dolores, non reddidisti cruciatus, quos pro te passa est; non reddidisti alimenta, quæ tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labris tuis ubera; non reddidisti famem, quam pro te illa toleravit, ne quid, quod tibi noxium esset, ederet; ne quid, quod lacti noceret, hauriret : illa tibi jejunavit, tibi manducavit; tibi illa, quem voluit cibum, non accepit; tibi, quem noluit, cibum sumpsit; tibi vigilavit, tibi flevit : et tu illam egere pateris? O fili, quantum tibi sumis iudicium, si non pascas parentem ! Illi debes quod habes, cui debes quod es. » Ita Isaac honoravit patrem obediendo ei usque ad mortem, offerens se illi ad holocaustum, ac proinde meruit a Deo benedici et exaltari. Sic et Jacob honorando Isaacum patrem suum, et Joseph honorando et obsequendo parenti Jacobo, omnimodam ejus Deique benedictionem promeruit, *Gen. XLIX, 25*. Plura exempla recenset Rhodiginus lib. XI, cap. XVII; Valerius Maximus lib. V, cap. IV; Seneca, lib. III *De Benefic.* cap. XXXVII.

« Ut superveniat tibi benedictio a Deo. » Ita legunt passim, sed pro « a Deo, » corrigere cum Romanis, ab eo; Græca Complutens. et S. Ambrosius, ab omnibus; Græca Romana, ab eo, scilicet patre. Sic et Syrus, ut veniant super te benedictiones ejus, scilicet patris, de quibus per vocem causalem enim, Græcus subjicit, dicens : *Benedictio enim patris firmat domos filiorum*; Arabicus, ut exaudiatur ipsius deprecatio pro te. Multi tamen legunt, « a Deo, » quasi non tantum patris, sed et quamlibet benedictionem, id est beneficentiam, filio a Deo polliceatur : Deus enim, sua beneficentia, patris omniumque hominum preces excedit et vota.

Porro hæc Dei benedictio non est fluxa et evanida, sed stabilis et solida. Hoc est enim quod de ea addit : « Et benedictio illius in novissimo maneat; » quia æterna mercede compensatur, ait Rabanus. Porro Palacius sic explicat : *Ut superveniat tibi benedictio a Deo*; ita hoc intellige : Ordinaria rerum dispositione futurus eras pauper, infelix, infamis; aliquis te magnus in malum casus manebat; at si patrem in omni patientia honorasti, divina benedictio te casui obnoxium e manibus infortunii liberabit. Sicut contraria ratione, si ordinaria rerum constitutione, longum victurus eras, non dimidiabis dies tuos, perinde ac si vir fuisti sanguinum, aut dolosus. Dignum vero est annotatione, quod sequitur : « Et benedictio illius in novissimo maneat. » Quod intelligi potest, vel quod divinus favor et adiutorium usque ad finem vitæ duret; aut, quod germanius

est, quod divinus favor atque benedictio maneat et servetur in horam illam tanto periculo tremendam, scilicet, ad horam mortis et strictissimi examinis, ubi æternitatis jacitur alea. O quale, o quantum beneficium tunc erit benedici et audire : Veni, benedice, in regnum tibi paratum ab origine mundi ! Ergo, sicut tu in omni patientia sustinuisti difficultates senis patris tui; ita Deus sustinebit in omni patientia, si quæ fuerint errata infirmæ animæ tuæ. Ut qua mensura mensus es patri tuo, remetiatur tibi Pater misericors tuus. Hæc Palacius.

11. BENEDICTIO PATRIS FIRMAT DOMOS FILIORUM; Vers. 11.

MALEDICTIO AUTEM MATRIS ERADICAT FUNDAMENTA. — Hæc verba, ut cohæreant cum versu præcedenti, significant ibi per benedictionem maxime intelligi benedictionem patris, ut exprimit Syrus : alioqui hic versus prorsus alius est a præcedenti, aliamque mercedem filiis qui parentes honorant, promittit, nimirum, quod parentes eis benedicient, bene precabuntur, eisque a Deo omne bonum exposcent : hæc autem parentum benedictio, utpote quasi ex auctoritate et jure herili ac paterno eis a Deo indulta et concessa, solet esse efficax, et a Deo in effectum conferri. De ea ergo ait : « Benedictio patris firmat domos filiorum, » etc.; Tigurina : *Nam bona precatio patris domos liberorum stabilit, dira vero matris imprecatio eruit fundamenta*; Syrus : *Benedictio patris stabilit contignationes, et maledictio matris eradicat fundamenta*; Arabicus : *Precatio genitoris firmat aulas, et maledictio genetricis eradicat fundamentum*.

Per « domos, » non tantum contignationes, ut Syrus, puta fabricas domosque materiales; sed multo magis proles et familiam accipe, q. d. Benedictio patris facit ut filius prole et familia, eaque divite, honorata et splendida dotetur, decoretur et perduret : « maledictio vero matris (pari jure et patris) eradicat » domos usque ad « fundamenta; » id est, plane sobolem et familiam, ejusque opes et honores delet et exstinguit. Exemplum benedictionis est in Sem et Japhet, qui a Noe; in Isaac, qui ab Abraham; et in Jacob, qui ab Isaac patre benedictus, pater fuit duodecim tribuum Israel; item in Tobia. In quibus patet basim et radicem familiæ et felicitatis filiorum esse honorem parentum; radicem vero infelicitatis et interitus eorumdem, esse inhonorationem parentum.

Maledictionis exemplum est in Cham, qui irridens patrem Noe ex vino nudatum, ab eo maledictus, maledictionem hanc et servitutum in posteros Chananæos, qui ab Hebræis, posteris Sem, vastati sunt, transfudit. Simile exemplum refert S. Augustinus lib. XXII *De Civit.* cap. VIII, et prolixius, *serm.* 94, inter novos, de matre, quæ decem filiis maledicens, omnes illos tremulos, miseros et vagos effecit. Sic hodie videmus filios et familias illustres, quæ videbantur per sæcula duraturæ, occidere et exstingui. Causam quæris? Accipe quod parentes non honorarint ut debuerant, ideoque ab eis non benedictæ, sed male-

dictæ sint; Deus enim parentibus quasi instrumento utitur ad beandos, vel perdendos filios: sicuti enim per solem illustrat hunc mundum, ita per benedictionem patrum illustrat firmatque domos filiorum. Felix fuit Augustus Cæsar, sed in prolihus libidine infamibus infelix, ideoque eis maledicens, imo abdicans, omnes exstinxit, nimirum Juliam utramque, puta filiam ac neptem, ac post Agrippinam a se adoptatam, quas proinde vocabat tres suas vomicas, sive tria carcinomata, vetuitque eas suo sepulcro inferri, exclamans: «O utinam cælebs vixissem, orbusque perissem!» testis est Suetonius in *Augusto*.

Vidit idipsum, duce natura et ratione, Plato qui, dialogo 11 *De Legibus*, exemplis manifestis ostendit, preces parentum adversus liberos semper, aut plerumque a Deo exaudiri: «Oedipus, inquit, contemptus a filiis, ea illis imprecatus est, quæ exaudita effectaque ab iis, apud omnes feruntur. Amyntora quoque Phœnici filio iratum illi maledixisse ferunt, et Hippolyto Thesea, plurimosque alios aliis; quibus apertissimum factum est a diis preces parentum adversus filios exaudiri. Nihil enim imprecatione parentis perniciosius filio.» Denique Nazianzenus, *orat. 1*: «Duc tu quoque, ait, precibus tuis, præi sermone, fulci spiritu; benedictio enim patris firmat domos filiorum.» Et S. Ephrem ad hæc verba Siracidis alludens tract. *De timore Dei*: «Honora, inquit, sacerdotem atque presbyterum, ut in te benedictio oris ipsorum veniat.»

12. NE GLORIERIS IN CONTUMELIA (Græce ἀτιμία, id est ignominia, infamia) PATRIS TUI. — Alludit ad Cham, qui patris nuditatem irrisit, *Gen. ix, 22*. Solent enim superbi et perversi filii, ut suam sapientiam, opulentiam, fortitudinem ostentent, parentibus velle videri sapientiores, ditiores, fortiores, ideoque parentum insipientiam, pauperiem, miserias evulgant, quas celare debuerant. Unde Syrus vertit: *Ne honoreris* (ne honori tuo deputes) *in opprobrio patris tui*; Arabicus: *Ne te extollas adversus patrem tuum, quia non consequeris honorem ex eo.*

NON EST ENIM TIBI GLORIA, EJUS CONFUSIO. — Græce, οὐ γὰρ ἐστὶ σοὶ δόξα, πατρὸς ἀτιμία, id est, non est enim tibi gloria, patris infamia. Patris enim infamia est pariter infamia filii, ut sequitur. Tigurina, *neque enim decori tibi fuerit ejus ignominia*; S. Ambrosius, *non est enim tibi gloria, patris ignominia.*

13. GLORIA ENIM HOMINIS (provenit, est, et creditur) EX HONORE PATRIS SUI: ET DEDECUS FILII, PATER SINE HONORE. — Græca Complutensia et S. Ambrosius, *et dedecus filiis mater in ignominia*; S. Ephrem, tract. *De timore Dei*: «Dedecus filiis mater sine honore;» Tigurina: *Paternus enim honor gloriam homini conciliat, et opprobrio liberis est mater ignominiosa*: Syrus: *Honor enim viri est honor patris ejus, et delicta magna illi qui ignominia afficit matrem suam. Fili mi, glo-*

riare in honore patris tui, et ne dimittas honorem ejus omnibus diebus vitæ tuæ. Filius enim est pars patris et matris. Sicut ergo qui totum violat et lædit, partes omnes violat et lædit: ita qui honorat vel inhonorat patrem vel matrem, omnes ejus filios, ac consequenter seipsum honorat vel inhonorat. Unde et Arabicus vertit: *Nam honor viri, honor genitoris sui; et non imminuetur offensio illius qui conviciis affecerit matrem suam. O fili mi, diligenter attende ad honorem patris tui, et ne relinquant reverentiam illius in diebus vitæ ejus.*»

14. FILII, SUSCIPE SENECTAM PATRIS TUI. — Græce vers. 14. ἀντιδέξασθαι, id est suscipe; Complut. *adjuva*; Hugo, *sustenta*; alii, *succurre*; Tigurina, *sublevari*; S. Ambrosius: *Fili, adjuva in senecta patrem tuum.* Jubet enim senectam et seniles mores patris a filiis non tantum tolerari, sed et consolatione, obsequio, sustentatione omnique ope adjuvari, foveri et sublevari. Et hoc significat ἂν suscipe. Sic Psaltes passim rogat suscipi, id est adjuvari, protegi, dirigi a Deo, Deumque vocat suum susceptorem, id est adiutorem, protectorem, hyperaspisten. Ratio est, quia in senecta et canitie patris reluctat Dei generatio, antiquitas et æternitas; ut cum filii canum patrem intuentur, in eo videantur sibi cum Daniele videre antiquum dierum, ejusque canos *Daniel vii, 9.*

Quamobrem Plato, dialogo 11 *De Legibus*: «Cujus pater, inquit, aut mater senio confecti, vel eorum parentes, quasi thesaurus quidam domi jacens, is putet nunquam aliud tale sibi simulacrum, magisque efficax domi suæ affuturum, si recte, ut decet, ab eo colitur.» Aristoteles vero lib. IX *Ethicæ*, cap. II, docet filios debere succurrere parentibus magis quam sibi ipsis: «Redimere enim patrem, inquit, magis etiam quam seipsum debere videretur.» Et inferius: «Parentibus autem alimenta præcipua suppeditanda esse videntur, utpote cum debeamus; cumque illis, qui causa sunt ut simus, honestius sit quam nobis ipsis, in his opem ferre. Honor quoque parentibus, quemadmodum diis, exhibendus est.» Philo, lib. *De Decalogo*, dat exemplum ciconiarum: «Ciconiæ senes, inquit, impotes volandi nido se continent; ex his prognata terra marique volitant, et cibos parentibus afferunt, et eadem opera natos implumes parentesque effetos educant naturæ instinctu, etc., et non obvolvunt faciem præ pudore homines parentum contemptores, damnabuntque suam incuriam in re, quæ vel sola curanda erat, vel ante alias, præsertim cum non tam conferatur, quam referatur beneficium? Filiorum enim nihil est proprium, quod non parentibus debeant, a quibus vel acceperunt, vel in accipiendo adjuti sunt. Habentne igitur pietatem ac sanctitatem, principales virtutes in anima; an ejecerunt eas a pectore? Deo enim subministrant parentes in gignendis liberis.» Addit deinde, remque exaggerat: «Et sunt qui, audacius exag-

Gnomæ
de hono-
randis
parenti-
bus.

gerantes nomen parentum, aiunt patrem matremque deos conspicuos, illius ingenti imitatores fingendis animantibus, hoc uno differe, quod Deus sit mundi genitor; hi vero filiorum tantummodo: nec fieri posse, ut pius sit erga illum invisibilem, qui erga hos conspicuos est impius. » Quare impij et barbari parricidæ fuere Caspii, qui parentes septuagenarios fame necabant, teste S. Hieronymo, lib. II *Contra Jovin.*; Eusebio, lib. I *De Præparat.* cap. III. Caspios imitati sunt Bactriani, Hyperborei, Sardi, et jam Indi nonnulli, qui parentes senio confectos mactant, imo subinde devorant, quod inhumanum est et ferinum, imo plusquam ferinum; nec enim feræ feram suæ speciei, multo minus parentes necant aut vorant.

ET SI DEFECERIT SENSU (*avstrei*, id est intellectu, mentis vigore, prudentia, sapientia), VENIAM DA. — S. Ambrosius, *veniam habe*, id est ignosce; Syrus, *etiamsi defecerit mens ejus, parce illi*; Tigurina, *quod si sensibus fuerit abalienatus, boni consule*. Senes enim subinde deficiente cerebro delirant, aut juvenibus delirare videntur; unde illud: « Delirio senex. » Jubet ergo mentis defectum, imo et delirium, in patre a filiis non culpari, nec subsannari, sed tolerari, dissimulari et sublevari; eo quod pater filii infantiam, imprudentiam et pueriles mores tolerarit, formarit, correxerit, elimarit. Unde et Arabicus vertit: *Etsi levior factus fuerit sensus illius, humane illum tracta.*

Vers. 15. 15. ET NE SPERNAS (S. Ambrosius, *inhonores*), EUM IN VIRTUTE TUA, — eo quod videas te viribus mentis et corporis patri seni prævalere, ac polere majori robore, et intellectus acumine ac prudentia; ob hoc enim solent juniores spernere, carpere, taxare senes. Syrus: *Ne confundas eum omnibus diebus vitæ tuæ*; Tigurina: *Illum aspernari summo cave studio*; Arabicus: *Ne parvi pendas illum, dum vivus est*. Causam subdit:

ELEEMOSYNA ENIM PATRIS NON ERIT IN OBLIVIONE. — « Eleemosyna, » hebr. *chesed*, id est pietas, benevolentia, misericordia patri exhibita. « Eleemosyna » ergo « patris » hic passive capitur, scilicet non quam dedit, sed quam a filio accepit pater. Unde Tigurina, *neque enim patri præstita benignitas dabitur oblivioni*; sed Deus et homines ejus recordabuntur, ut eam remunerentur: jugiter ergo vivet in Dei memoria, qui sibi factum æstimat, quod ejus imagini et vicario, puta patri, confert filius. Est *liptote*, sive *miosis*; parum enim dicitur, sed plus significatur, « non erit in oblivione, » id est erit in memoria et ampla remuneratione. Porro hæc eleemosyna patri a filio est debita, ideoque ab Arabico vocatur *justitia*: « Justitia, inquit, in genitorem non deletur, et ea deletur multitudo delictorum. »

Vers. 16. 16. NAM PRO PECCATO MATRIS RESTITUETUR TIBI BONUM. — Vox « nam » habet *emphasin*, *q. d.* Quævis eleemosyna in patrem erit in memoria: at eleemosyna pro peccato matris senis, utpote morosioris, impatientioris, ideoque toleratu difficilius, multas habet promissiones: *prima*, quod « tibi restituatur bonum; » *secunda*, quod ædificabitur tibi « in justitia; » *tertia*, quod in die tribulationis efficiet, ut Deus sit memor tui; *quarta*, quod solvet peccata tua.

Nota: Pro « pro peccato matris, » perperam quidam legunt, *pro bono facto matris, q. d.* Pro beneficentia matri a filio exhibita. Nam græce est, *ἀντι ἀμαρτιῶν*, id est, *pro peccatis*.

Jam varii varie id explicant: *primo*, aliqui *peccatum* accipiunt pro hostia, pro peccato, juxta illud II *Cor. v*: « Christus factus est pro nobis peccatum, » id est hostia pro peccato, *q. d.* Quia tu, o fili, obtulisti hostiam pro abolendis matris tuæ peccatis, ideoque Deus restituet tibi bonum. Aut, ut ait Rabanus: « Peccatum hic tropica locutione ipsam eleemosynam nominat, quæ delet peccata. »

Secundo, peccatum matris objective et passive accipi potest, *q. d.* Quia tu, o fili, sæpius peccasti et offendisti matrem, ac mereris Dei iram et pœnam; hinc si erga illam sis benignus et beneficus, Deus non tantum tibi culpam et pœnam condonabit, sed et abunde restituet tibi bonum, id est beneficium, quod in matrem contulisti. Unde idipsum videtur explicare, dum subdit: « Et sicut in sereno glacies, solvantur peccata tua. » Favet versio Syri: *Eleemosyna patris non datur oblivioni, et pro delictis ipsa plantatur.*

Tertio, plane et genuine, « pro peccato matris, » scilicet tolerato, *q. d.* Quia tu, o fili, patienter tulisti impatientiam, morositatem, jurgia, aspera verba et verbera matris, hinc pro mercede reddetur tibi a Deo bonum, idque multiplex, tum in hac vita, tum in futura; sed præsertim hoc tolerantia et pietati tuæ congruum et appositum, nimirum, ut in justitia et pietate tua ædificetur domus. Idem enim dicit de matre, quod dixit de patre. Sicut ergo eleemosyna patris est ea quæ in patrem confertur, tolerando ejus seniles mores, deliria, impatientias et morositates; ita per peccata matris similia matris senilia vitia a filio tolerata intelliguntur. Unde sicut illius non obliviscitur Deus, sed abunde remunerat; ita pro his restituet filio bonum. Quocirca Græca Romana habent absolute, et *pro peccatis in justitia ædificabitur tibi*; Complut. et S. Ambrosius, et *pro peccatis readificabitur tibi*.

Denique Richardus de S. Victore, *tract.* in hunc locum: « Vis, ait, scire quomodo tibi prodesse poterit bonum patris tui? Patrem venerando simul et imitando. Vis pariter scire quomodo tibi proderit malum matris tuæ? Matrem venerando, sed non imitando. » Verum ex dictis liquet alium hujus loci esse sensum.

ET IN JUSTITIA ÆDIFICABITUR TIBI. — « Justitia » hic significat pietatem; hæc enim est jus, sive debitum, quod filius debet patri, *q. d.* « In justitia, »

id est pro justitia, sive in justitia, id est pietatis tuæ, præmium « ædificabitur tibi, » scilicet domus tua, *q. d.* Deus domum, id est familiam tuam, prolibus, opibus omnique affluentia instruet, bonisque omnibus cumulabit; felicissime tecum, et cum domo tua agetur, et undequaque augetur et beaberis. Justitia ergo, id est pietas, est quasi fundamentum in quo Deus ædificat domos, id est familias, filiorum parentes honorantium, uti dixit vers. 11. Rursum ædificat Deus has domos in justitia, id est solide, firmiter, facitque eas firmas et perdurantes; domus enim in justitia fundatæ sunt firmæ et stabiles, sicut fundatæ in rapinis et injustitia sunt infirmæ et instabiles, brevique intereunt. Unde interitum hunc Deus minatur domui Joachim regis Juda: « Væ, inquit, qui ædificat domum suam in injustitia! » *Jerem. xxii*; et primoribus: « Væ, qui ædificatis Sion in sanguinibus! » *Miche. iii*.

Adverte hic Deum solere filios, qui parentes honorant, præmiare prole et sobole numerosa et proba, quæ similiter ipsos honoret; idque jure talionis: æquum enim et congruum est ut qui honorant parentes, ipsi quoque parentes fiant, similesque sibi generent filios, a quibus eundem honorem et commoda recipiant, quæ ipsi præstitere parentibus. Denique eleemosynam parentum solet Deus remunerare fecunditate et munere filiorum. Ita obstetrices Ægyptias, quæ quasi matres servaverant et aluerant infantes Hebræorum contra præceptum Pharaonis, jubentis illos suffocari, Deus remuneratus est ampla sobole et familia, *Exodi i*. Abrahamo et Saræ in præmium hospitalitatis exercitæ in Angelos omnesque peregrinos, natus est Isaac, *Genes. cap. xviii, 10*. Id considerans Eliezer, servus Abrahamæ, cum ejus jussu Isaaco uxorem quæreret Rebeccam, ab ea petiit haustum aquæ: quæ cum illico et ipsi et camelis potum affatim præberet, ex hac ejus hospitalitate conjecit Eliezer, eam congruam fore Isaaco uxorem, foreque fecundam, uti ob eandem fuerant Abraham et Sara. Sic Elias et Eliseus suos hospites præmio filiorum, quos ipsi precibus a Deo impetrarunt, remunerati sunt.

Græca significantius habent: *ὅτι ἀμαρτίαν προσαναλοδομηθήσεται σοι*, id est, ut Romana vertunt, *et pro peccatis injustitia ædificabitur tibi*: præpositio enim *ἀνά* notat analogiam justitiæ et mercedis, ut *προσαναλοδομηθήσεται* idem sit quod, ex justa quadam retributione et compensatione fiet tibi reædificatio et restauratio jacturæ per peccatum factæ; *q. d.* Ex peccato et cholera matris subiisti injuriam, infamiam et tristitiam; sed Deus hanc tibi restaurabit, faciendo ut illa cedant et convertantur in tuum honorem, gloriam et lætitiâ; hæc enim tuæ patientiæ merces, hæc tuæ virtutis laus, hæc tuæ afflictioni consolatio, hoc tuo dolori præmium congrua proportione respondet et debetur.

Tigurina aliter vertit, *adversus peccatum extruetur tibi propugnaculum*, quasi eleemosyna patri exhibita sit validum propugnaculum, quod sibi ædificat filius contra peccatum.

17. ET IN DIE TRIBULATIONIS COMMEMORABITUR TUI, *Vers. 17* — *q. d.* Memor erit tui Deus: vel significantius, *q. d.* Ipsa eleemosyna memoriam tui refricabit Deo, ipsa causam tuam apud Deum aget et peraget; ipsa enim vellicat Dei memoriam, ut bonis et beneficiis afficiat filium, qui mala et maledicta matris patienter excipit et sorbet. Ita Jansenius et Palacius. Unde Syrus emphatice vertit, *in die angustiarum in recordationem veniet tibi*. Ubi *et* tibi energiam habet, estque emphaticum, *q. d.* Ad tuum commodum, ad tuum præmium et decus, est Syrisimus, similis illi quo italicè dicimus: *Questo che tu fai hoggi, te si recordera quando sarai al punto della morte*; Arabicus, *in afflictione erit tibi adjutor*.

ET SICUT IN SERENO GLACIES, SOLVENTUR PECCATA TUA. — S. Ambrosius, *sicut serenitas in glacie, sic solventur peccata tua*; Tigurina, *ut per serenitatem glacies, ita peccata tua solventur*; Syrus, *sicut calor glaciem (solvit et liquat) abrogabit peccata tua*. Beneficentia enim filii in patrem et matrem est quasi calor, imo sol liquans et abolens omnem peccatorum glaciem. « Charitas enim operit multitudinem peccatorum, » *I Petri iv, 8*, idque tam quoad pœnam, quam quoad culpam, *q. d.* Cum ob peccata in die tribulationis in varias ærumnas et mœrores incideris, illæ omnes dissolventur a beneficentia matri exhibita, perinde ut glacies dissolvitur a radiis solis: dies tribulationis vertetur in diem serenitatis, ac cum aliis erit dies nubilus, misericordii erit serenus, præstante, itaque honorem parentum remunerante Deo. Unde Arabicus vertit, *adverte a te mala, sicut avertitur frigus in vehementia caloris*.

18. QUAM MALE FAME EST (Græcè *βλάσφημος*, id *Vers. 18* est, execrabilis, infamis est) QUI DERELINQUIT PATREM (in egestate, afflictione, senio constitutum et destitutum): ET EST MALEDICTUS A DEO, QUI EXASPERAT MATREM! — Tigurina: *Quam infamis est desertor patris, et maledictus a Domino, qui matri suæ movet indignationem!* Romana vero editio ex Græco sic habet: *Tanquam blasphemus est, qui derelinquit patrem*; et Syrus: *Blasphemat, qui spernit patrem suum, et maledictus est coram filio suo ille qui ignominia afficit matrem suam*. Ubi nota contemptum parentum vocari blasphemiam, quia blasphemia est convicium quod jacitur in Deum vel Sanctos: parentes autem sunt vicarii Dei, et quasi dii quidam terrestres, ut superius dixi. Unde Rabanus: « Impietatis, inquit, crimine reus tenetur, qui irreligiosus est in parentes, et maxime ille, qui spiritalem patrem vel matrem pravis sermonibus atque iniquis operibus exacerbat. Rursum *et* maledictus coram filio, explicat, *q. d.* Sicut filius maledicit patri; ita vi-

cissim ipse lege talionis maledicetur a filiis, quos genuit aut gignet. Hinc et Arabicus vertit: *Quia qui parvi pendit jus patris sui, ipse est blasphemus opprimens; et qui calumniatur matrem suam, maledictio Creatoris sui descendet in eum.*

Porro maledictio Dei, æque ac benedictio, non est verbalis, sed realis et efficax: Dei ergo benedicere, est copiose benefacere; maledicere, est affatim malefacere, puta, punire paupertate, infamia, morbis, adversitatibus, ac denique morte et gehenna, quibus pœnis omnibus punit Deus eos qui exasperant matrem. Præclare Philo lib. *De Decalogo*: « Qui parentes, ait, suos negligunt, sciant se damnatos pro duobus tribunalibus, quæ sola sunt naturalia: impietatis, apud divinum, quod secundos post Deum auctores vitæ suæ non tractant ex officio; inhumanitatis vero, apud humanum; cui enim benefaciunt, qui proximos et optime de se meritis vilipendunt? quibus nulla referri gratia potest, quæ non sit inferior acceptis beneficiis. » Et S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* IV, in illud *Genes.* I: *Producant aquæ reptile super terram.* « Quam bona, inquit, mater sit aqua hinc considera: tu, o homo, docuisti abdicaciones patrum in filios, separationes, odia, offensas; disce ergo ab aqua quæ sit parentum et filiorum necessitudo. Vivere pisces sine aqua non queunt, nec a sui parentis consortio separari: et fit hoc natura quadam, ut separati moriantur illico. »

Eleganti viperæ et fœtum apologo idipsum repræsentat Cyrillus lib. III *Apolog. moral.* cap. XXVI, cujus titulus: *Contra vitium ingratitude.*

« Gravidâ vipera, inquit, cum ad perfectam maturitatem fœtus produxisset, diros in suis visceribus morsus sentiens, amara nimis cum querimonia eis dixit: Quid est hoc scelus quod facitis? numquid redditis pro bono malum, quia laceratis ventrem qui vos portavit; matrem occiditis, quæ vos genuit? quæ est ista contra naturam nequitia, et ingratitude sævitia tam stupenda? At illi dixerunt: Quid est quod nobis dedisti aut fecisti? nimirum ut delectares te concepisti, et in tetri ventris carcere nos abscondisti. Quid aliud circa nos egeris nescimus: attamen prodire in lucem appetimus, et gratum mundi spatium videre affectamus. Quibus mater: Revera ego concepi vos ex medullis meis carioribus, alui de sanguinibus propriis, fovi calore, portavi labore, promovi cum dolore, et in visceribus propriis nocte ac die custodivi cum timore: nunc autem pro tantis beneficiis matri rependitis vicem mortis. » Deinde justam eis talionis pœnam intentans subjicit: « Verumtamen quia inique rependitis malum pro bono, retribuetur vobis justissime malum pro malo. Nam justitia ingratitude est grata, dum propter ejus demerita reddet ei digna stipendia; et propterea quia cum ingratitude incipitis, dira quoque et sæva ingratitude finietis: nam tu, fili, fecundabis sororem tuam, ut ipsa te vita privet; et tu, filia, fœtus concipies qui confestim crudeliter te occidet. Et sic ingratitude vitium vertetur in tormentum, et ingratitude ingratitude punietur, eritque soboles ingratitude cibus mortis. Quibus dictis, dolore viscerum extincta est. »

Eorum
pœna ta-
lionis.

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUÆ COMMENDAT MANSUETUDINEM ET HUMILITATEM.

Vers. 19. 19. FILII, IN MANSUETUDINE OPERA TUA PERFICE, ET SUPER HOMINUM GLORIAM DILIGERIS. — Instruxit Siracides filium quoad honorem parentum, nunc eum instruit quoad cætera et cæteros, ac in primis ut in omnibus et cum omnibus mansuete et humiliter se gerat; præsertim quia humilitas et mansuetudo est fons et origo honoris parentum, omnisque virtutis et boni. Gestus enim mansuetus et humilis omnes honorat, itaque sibi conciliat; asper vero et superbus omnes spernit et deprimit, ideoque a se avertit, offendit et exasperat.

Porro Sapiens omni statui et gradui commendat mansuetudinem, ut, licet filius ascendat etiam ad regium fastigium et culmen, tamen mansuete se gerat, regat et imperet. Quapropter subdit: « Quanto major es, humilia te. » Unde

Syrus vertit: *Fili, in divitiis tuis cum humilitate ambula, et præ largiente dona diligent te.* Hæc enim mansuetudo prælato et principi subditorum benevolentiam, indeque securitatem et gloriam conciliat. Ita Palacius. Admonet, inquit, recentiores, ne ex ira res præcipitent; sed animos mansuetudine frenent. Ut enim nihil est importunius improbitate eorum qui gubernantur; ita nihil est in hisce rebus excelsius, quam in tanta importunitate mansuetos esse eos qui gubernant. Hinc maxima laus Moysi datur, quod regens innumerum istum et durissimum populum, mortaliū tamen esset mansuetissimus, Num. XII, 5. Et David rex Deo non aliam virtutem, quam mansuetudinem suam allegat, dicens: « Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus, » *Psal.* CXXXI, 1. Moysen mansuetudine, non tam

humana, quam divina superavit Christus. Nam, ut ait S. Bernardus serm. 29 in *Cantic.*: « Omnino propter mansuetudinem, quæ in te prædicatur, currimus post te, Domine Jesu, audientes quod non spernas pauperem, peccatorem non horreas. Non horruisti confitentem latronem, non lacrymantem peccatricem, non Chananæam supplicentem, non deprehensam in adulterio, non sedentem in telonio, non supplicentem Publicanum, non negantem discipulum, non persecutorem discipulorum, non ipsos crucifixoos tuos. In odore horum currimus. »

Celebre est illud Senecæ in *Proverbiis*: « Regibus certior est ex mansuetudine securitas. » Nam ex adverso ait Cicero lib. III *Offic.*: « Nihil quod crudele, utile. Est enim hominum naturæ, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas. » Porro, ut ait Aristoteles lib. I *De Cælo*, « nullum violentum perpetuum. » Hinc eos qui natura, indole et complexionem sunt mites et blandi, omnes amant et ambiunt. Mitis autem signa physiognomica hæc dat Aristoteles in *Physiognom.* cap. III: « Gravis specie, carnosus; caro humida et multa, bonæ magnitudinis et commensuratus; figura curvus, cursus capillorum sursum vulsus. »

Mercedem et præmium mansuetudinis subdit: « Et super gloriam hominum diligeris, » *q. d.* Præ hominum gloria, id est, præ hominibus gloriosis et excellentibus, eorumque gloria, gradu et honore diligeris, quo significat mansuetudinem homini magis conciliare amorem, quam quemvis alium splendorem et gloriam: hæc enim timorem potius incutit, quam amorem, *q. d.* Mansuetudo longe magis nos amabiles et admirabiles facit, quam omnis splendor et gloria: homines longe magis diligunt, et videre cupiunt mansuetudinem et mansuetos, quam gloriam et gloriosos: appetitur et ambitur gloria, sed magis ambitur mansuetudo.

Rursum *et diligeris accipi potest pro glorificaberis, q. d.* Omni gloria, omnibusque gloriosis eris gloriosior, tum quia vera gloria est mansuetudo et humilitas; tum quia homines solent eos, quorum mansuetudinem moresque diligunt, laudare, celebrare et glorificare. Est ergo metalepsis, qua ex dilectione gloria illam consequens significatur. Unde alii sic explicant, « super, » id est, præter gloriam hominum diligeris, *q. d.* Præter gloriam assequeris insuper benevolentiam, ut omnes te diligant. Ita Emmanuel Sa. Superbi enim et tyranni habent a suis gloriam, sed non dilectionem; quia timentur, non amantur: at mansuetus habet gloriam, et præter gloriam habet omnium gratiam et dilectionem, quæ gloriam condecorat, solidat et perpetuat.

Legit Interpres, *ἐπί τῶν ἀνθρώπων δόξαν*, id est, *super hominum gloriam*; jam legunt: *ἐν τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα*, id est, *ab homine acceptabili*, sive probato. Sic quoque legit S. Ambrosius, et S. Ephrem tract. *De timore Dei*, « et ab homine acceptabili

diligeris; » Tigurina, *et homini probato clarus eris*; Syrus vero, *et præ largiente dona diligent te*; alii, *pro homine probato, accepto, vel grato diligeris*: præpositio enim *ἐπί*, idem subinde est quod *πρός*; Arabicus: *O fili mi, incede cum mansuetudine in divitiis tuis, et sis*, id est eris, *dilectus hominibus, plus quam is qui largitiones elargitur.*

Moraliter S. Bernardus, serm. 2 in *Conversione S. Pauli*: « Triplici, ait, velut ariete mansuetudo pulsatur: verborum injuriis, damnis rerum, corporis læsione. In his tribus omnis exhibitio patientiæ, omnis exercitatio mansuetudinis. Probata est illa virtus, quam nihil horum videtur concutere potuisse. » Porro mansuetudinis origo est humilitas: « Sicut enim mater præsumptionis est elatio; sic mansuetudo vera non nisi ex vera humilitate procedit, » ait idem S. Bernardus sermon. 3 *de Visit. B. Mariæ*. Hac de causa subdit Ecclesiasticus: « Quanto magnus es, humiliata, » etc.

Porro, cur mansuetudo adeo ab omnibus, præsertim subditis, dum a Superiore corripuntur, sit expetita, ira vero exosa; rationem quasi a priori dat Reverendiss. D. Franciscus de Sales, episcopus Genevensis, vir melleæ sapientiæ et sanctitatis, in suo *Philotheo*, sive *Isagoge ad vitam piam*, parte III, cap. VIII. Monitio, ait, vel correctio manans ab ira, etiamsi comitem habet rationem, impurior est et turbidior est, ideoque ingrator quam sit ea quæ a sola puraque ratione proficiscitur. Causa est, quod anima rationalis naturaliter subjecta sit rationi: hinc passioni non subicitur, nisi quasi tyrannidi, ideoque tyrannice. Quare ratio, quam comitatur passio, se reddit exosam; eo quod justa ejus dominatio inquinetur et vilescat per societatem tyrannidis, puta, passionis tyrannicæ.

Accedit quod, ut ait Quintilianus lib. XI, cap. I: « Habet mens nostra natura sublime quiddam et erectum, et impatiens superioris. Ideoque abjectos, aut submittentes se allevamus, quia hoc facere, tanquam majores, videmur, et quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despiciere creditur, nec tam se majorem, quam cæteros minores facere: inde invident humiliores. » Rursum mansuetudo superioris frangit iras, cupiditates et impetus inferioris, perinde ac lana excipit et enervat ictus tormentorum; ac elephas iratus et furens mansuescit ad conspectum agræ. Sic « Deus tranquillus tranquillat omnia, et quietum aspicere, quiescere est, » ait S. Bernardus. Mansuetus enim agitur ratione, non passione; ideo tranquillus est, omniaque tranquillat. Huc facit proverbium Arabicum, *Centuria 1*, num. 40: « Tege merces tuas melle, et projice eas in cisternam luti; id est, concilia corda stultorum sermone dulci. » Sicut enim pueri cibos melle conditos avidè hauriunt; ita simplices sermones mansuetudine mellitos cupide excipiunt.

Cur
mansue-
ta cor-
reptio
gratia?

Quocirca prudenter monet S. Ambrosius lib. II *Officior.* cap. VII: « Primum, inquit, placiditate mentis et animi benignitate influamus in affectum hominum. Popularis enim et grata est omnibus bonitas, nihilque quod tam facile illabatur humanis sensibus. Ea si mansuetudine morum, ac facilitate animi, moderatione præcepti, et affabilitate sermonis, verborumque honore, patienti quoque sermonum vice, modestiæque adjuvetur gratia, incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis. » Subjicit exempla illustria Moysis et Davidis: « Quantas Moyses a populo Dei illatas absorbebat contumelias! et cum Dominus in insolentes vindicare vellet, se tamen pro populo offerebat frequenter, ut indignationi divinæ plebem subduceret. Quam mihi sermone post injurias appellabat populum! solabatur in laboribus, deliniebat oraculis, fovebat operibus; et cum Deo constanter loqueretur, homines tamen humili et grata appellatione affari solebat. Merito æstimatus est supra homines, ut et vultui ejus non possent intendere, et sepulturam ejus non repertam crederent: quia sic sibi totius plebis mentes devinxerat, ut plus eum pro mansuetudine diligerent, quam pro factis admirarentur. Quid ejus imitator sanctus David, electus ex omnibus ad plebem regendam? quam mitis et blandus, humilis spiritu, sedulus corde, facilis affatu! Ante regnum se pro omnibus offerebat, rex cum omnibus æquabat suam militiam, et partiebatur laborem: fortis in prælio, mansuetus in imperio, patiens in convicio: ferre magis promptus, quam referre injurias. Ideo tam carus erat omnibus, ut juvenis ad regnum, etiam invitatus, peteretur, resistens cogerebatur, senex ne prælio interesset a suis rogaretur; quod mallent omnes pro ipso periclitari, quam illum pro omnibus. »

Ve s. 20. 20. QUANTO MAGNUS ES, HUMILIA TE IN OMNIBUS (præsertim in iis quibus excellis et magnus es), ET CORAM DEO INVENIES GRATIAM. — Græce, *Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus*, id est, *Quanto major es, tanto magis humilia te in omnibus*.

Et sic legit S. Ambrosius loco initio cap. citato, et S. Ephrem tract. *De timore Dei*. Tigurina: *Quanto major es, eo te geras submissus, ut gratiam inturus apud Dominum; Arabicus et Syrus: In omni quod magnum est in mundo humilia te ipsum, et coram Domino invenies misericordiam.*

Causa prima. Causæ hujus præcepti, vel moniti, sunt multæ: *Prima*, quia celsitudo solet homines inflare et instigare ad arrogantiam: monendi ergo sunt, qui ad eam conscendunt, ut eo magis se humiliant, quo difficilius est se humiliare in sublimatione et sublimitate. Rectores, ait S. Gregorius, multi injuste et tyrannice regunt, pauci in plena justitia, paucissimi in mansuetudine et humilitate. Et S. Augustinus, tract. *De S. Virgin.* cap. XXXI, citans hanc Ecclesiastici sententiam: « Mensura, ait, humilitatis cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est, cui est periculosa superbia, quæ amplius

amplioribus insidiatur. » Et S. Bernardus serm. 4 super *Missus est*: « Non magnum est, inquit, humilem esse in abjectione; magna prorsus et rara virtus humilitas honorata. » Idem, lib. II *De Considerat.*: « Nulla splendidior humilitate gemma, in omni præcipue ornata summi Pontificis. Quo enim celsior cæteris, eo humilitate apparet illustrior et seipso. » Et in hæc verba commentans Balduinus in *Catena Tilmanni Godfredi*: « Humilitas in honore, inquit, honor est ipsius honoris et dignitatis. Omnis dignitas eo ipso dignitatis nomine indigna est, si humilia dedignetur. Humilitas autem sine honore, ipsa sufficit ad honorem: honor vero sine humilitate se perducit ad confusionem. »

Secunda, quia vera magnitudo est humilitas. *Secunda*. Sola enim humilitas exaltat: sola humilitas est magnanimitas. Sola enim magno animo despicit exiles et inanes honorum mundi fumos et umbras, quia spectat verum virtutis decus, verumque honorem et gloriam cœlestem et æternam, quam a Deo et Angelis Beatisque omnibus expectat. Quocirca sapienter S. Ephrem tract. *De timore Dei*, initio tom. III: « Cupis, ait, magnus esse? sis omnium novissimus. Cupis bonum possidere nomen? in lenitate ac mansuetudine opera tua temperato atque peragito. » Et inferius: « Magna felicitas et gloria est humilitas, et non est in ea lapsus atque ruina. Signum porro humilitatis est, ambabus manibus omni tempore ac loco subvenire fratri necessitatem patienti. » Ex adverso vere S. Bernardus, lib. *De Gradibus humilitat.*: « Quando magis, inquit, ad alta festinas, tanto magis ad occasum declinas. » Huc pertinent duo adagia Arabica, quæ exstant inter impressa centuria prima; primum exstat num. 3: « Si nescis ascendere per scalam, non ambulabis super tectum, id est, si non potes esse subditus duci, neque dux eris. » Si non potes humiliari, non poteris esse gloriosus: nemo enim recte agit dominum, qui prius non egit ministrum: nemo, nisi humilis, gloriam consequitur; adeo ut servitus via sit ad imperium, et humiliatio via sit ad gloriam, perinde ac scala via est ad tectum. Alterum exstat ibidem num. 4: « Ne ascendas cacumen jugi, cum fueris ornatus, ne forte cadas; id est, honoratus cave a typho et fastu, quia occisime inflatus et turgidus cadit. »

Tertia, quia schola Christi Dei est schola humilitatis, in eaque nihil discitur, nisi humilitas et charitas. Qui ergo humilior est, ille major et doctior est in schola Christi: quia Christus, cum esset maximus, fuit pariter humillimus. « Discite, inquit, a me, quia mitis sum et humilis corde, » *Matth. XI*. Ita S. Augustinus, tract. *De S. Virgin.* cap. XXXIII, ut doceat virgines, quæ dono virginitatis alios antecellunt, non debere inde superbire, sed magis humiliari, sic ait: « Cum ergo Christianis omnibus custodienda sit humilitas, quandoquidem a Christo Christiani appellantur, cujus Evan-

gelium nemo diligenter intuetur, qui non eum doctorem humilitatis inveniat: tum maxime virtutis hujus sectatores et conservatores eos esse convenit, qui magno aliquo bono cæteris eminent, ut magnopere curent illud: Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus. » Idem, epist. 56 ad *Diosecorum*: « Nisi, ait, humilitas omnia quæcumque bene facimus, præcesserit, et comitetur, et consecuta fuerit et proposita quam intueamur, et opposita cui adhæreamus, et imposita qua reprimamur, jam nobis de aliquo bono facto gaudentibus, totum extorquet de manu superbia. Itaque, sicut Rhetor ille nobilissimus (Demosthenes), cum interrogatus esset quid ei primum videretur in eloquentiæ præceptis observari oportere, pronuntiationem dicitur respondisse; cum quæreretur quid secundo, eandem pronuntiationem; quid tertio, nihil aliud quam pronuntiationem dixisse: si interrogares, et quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere, nisi humilitatem, liberet. »

Quarta. *Quartam* dat S. Gregorius homil. 9 in *Evang.* « Cum augentur, ait, dona, rationes etiam crescant donorum. Tanto ergo humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet esse ex munere, quanto se obligatiorem esse conspiciat in reddenda ratione. »

Quinta. *Quintam* dat Siracides hic: « Et coram Deo invenies gratiam. » Ut ergo major sis coram Deo, qui est verus magnitudinis æstimator et mensor, utque major sis in ejus gratia, esto major in humilitate; quia, sicut pharmacopœi balsamum non recondunt nisi in myrothecii planis, udis et nudis; sic et Deus gratiam suam non collocat nisi in vase plano et nudo, puta, in corde humili. « Deus non ponit oleum misericordiæ, nisi in vase fiduciæ, » ait S. Bernardus serm. 3 de *Annuntiati.*; vasa autem fiduciæ sunt corda humilium, quæ sibi diffidunt, unice fidunt Deo. Quocirca S. Isidorus lib. *De Conflictu vitiorum et virtutum*, sub initium: « Memento, inquit, quia pulvis es, quia putredo et vermis es; quia etsi aliquid es, nisi tanto te humilies, quanto magnus es, perdes omnino quod es. Numquid tu altior quam primus angelus? Numquid tu splendidior in terra, quam Lucifer in cælo, qui propter superbiam ex summo ad imum decidit? » S. Ephrem *De Vita spiritali*, num. 66: « Quando, inquit, videris te ad apicem virtutum evectum, tunc maxima tibi humilitate opus est, ut fundamentis salvus et integris, quod superstructum est ædificium, inconcussum immobileque consistat: atque sic in multa securitate fructus tuus erit. » B. Antiochus homil. 70 de *Humilitate*: « Quanto major es, inquit, tanto humilia te ipsum; nam opera omnia humiliantis se manifesta sunt et conspicua oculis Domini. »

Sexta. *Sexta* est, quia in hac re consistit tam perfectio humilitatis, quam summa virtutis. Sicut enim

primus gradus humilitatis est humiliare se superiori; secundus, pari; tertius inferiori: sic imahumilitas est humiliare se in imo, media in medio, summa humiliare se in summo culmine. Hoc est quod Christus baptizandum se offerens S. Joanni, cum ille ex reverentia id facere detrectaret, respondit: « Sine modo, sic enim decet nos implere omnem justitiam, » *Matth.* III, 15, ubi Glossa ex S. Bernardo: « Omnis justitia, ait, est humilitas, quæ se superioribus, æqualibus et inferioribus subjicit. » Hæc ergo humilitas, exsolvit, imo superat omne jus et dubitum, quod homo debet Deo, proximo et sibi: Deo enim se subjicit per religionem, proximo per charitatem, corpus animæ, animam spiritui, spiritum legi Dei.

Hasce duas gnomas festivo solis apologo illustrat, et quasi exhilarat Cyrillus lib. I *Apologorum moral.*, cap. XVII, cujus est titulus: *Gloriosa est prosperitas moderata*. Sic enim ait: « Cum Titan (sol) uniformi regularitate stabiliter moveretur, valde hoc admirans Mercurius, hac eum quæstione interpellavit: Utquid semper in eclipctica volveris, ibidemque fixus nunquam indemutaris? Qui dicit: Fons sapientiæ jamdudum a sæculis æstimatus es, et hoc ignoras? Quis enim inter stellas sole gloriosior, cui fontaliter data est lux primogenita, quæ tot cælorum spes est et gloria stellarum? Propter hoc ergo, carissime, media semper cæli regione moveor, nec unquam ab ea declino. Nam si recte considerasti, prosperitas plerumque gignit inimicos, et suscitatalividus, nec ullum unquam exhibet amicum: quapropter in ea vel maxime moderatio amplexanda, ne, cum æmulos injuste cudit prosperitas, juste formet eos prosperitatis immoderata perversitas. » Deinde apologum similitudinibus variis, puta regis apum, diei, nautarum, lucis, temperamentis sanitatis, confirmat, dum ista subjicit: « Nimirum ob hoc regulus apum deponit aculeum, quem natura sic instruit, ut cum est agendi facultas validior, sit excedendi tunc auctoritas minor. Cæca certe lux, diesque volatilis mutabilium prosperitas est; unde semper oportet pavescere, ne lux vertatur in tenebras, et nox diei repentino cursu succedat. Atque propter hoc prudenter in prosperis modestiæ magis ac beneficiæ intendamus, ut illa vitemus inimicos, hac amicos conciliemus; et, si contra nos quandoque tempestas ingruerit adversitatis, salutaris effugii portum reperiamus in amicis. Revera nauta prudentior dum futuræ tempestatis impetum formidat, in tranquillitatis sereno circumspectus, quo tutius naviget, velum abbreviat. Etenim ut excessiva rutilantia visum obtundit, et immoderata lætitia cor extinguit: sic prosperitas immoderata confundit. Nam sicut in temperamento est sanitas corporis, ita in modestia sanitas mentis. Nonne in altis constituti naturaliter metuemus ne cadamus? »

Argo-
gus mo-
destiæ.

Similia.

Ex quibus hoc epimythium colligit: « Quemadmodum igitur celestis serenitas quanto est lucidior, tanto est tranquillior; ita sapientis prosperitas esse debet moderatior, quanto major. » *Septimum* subdit Sapiens.

Vers. 21. 21. QUONIAM MAGNA POTENTIA DEI SOLIUS, ET AB HUMILIBUS (nonnulli legunt perperam, ab hominibus) HONORATUR. — Ita legit S. Ambrosius, Græca Complutens. Roman., S. Augustinus in *Speculo*, Rabanus et alii passim, q. d. Ideo te summe humilia, et summam a Deo accipies gratiam, quia Deus summe humilitate honoratur; ideoque ea summe recreatur et delectatur: Deus autem honorantes se, quales sunt humiles, honorat, et sua gratia cumulat. Ratio a priori est, quia Deus est summa celsitudo: huic autem proprie summa debetur humilitas. Unde S. Bernardus serm. 4 de *Nativ.*: « Propterea, ait, cœlitus annumeratur humilitas, quod hæc quasi propria virtus divina sit exhibenda majestati. Deus, ait idem lib. V *De Consider.* cap. v, amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut solus, revelat ut lux, assistit ut pietas. »

Aliter hæc dispungit et explicat Palacius: « Quia magna potentia tua, est Dei solius, q. d. O rector, videris tibi potens, et videtur hæc potentia esse tua? At falleris. Potentia est Dei solius: qui si vult te posse, poteris; si velit te nihil posse, etiamsi sit tua potentia summa, nihil poteris. Aufert enim ille spiritum principum. Terribilis est apud reges terræ. Quod cum multi reges testari possint, testatur magnopere tamen Nabuchodonosor, fenum sicut bos comedens. Ergo ne et te superbum a tua Deus magnitudine dejiciat, tu teipsum humilia. » Tu igitur si tenebras tuas, si tuas miserias, si tuum nihil videas et agnoscas, Dei lucem, Dei opes, Dei infinitatem profundissime honorabis. Græci codices in Complutensibus addunt: *multi excelsi et gloriosi, sed mansuetis revelantur secreta*; et sic legit S. Ambrosius; Syrus, *quia multæ misericordiæ Dei, et humilibus arcana revelantur*. Sic et Arabicus. Quod apposite convenit rectoribus, quibus præcipue loquitur Siracides, ait Palacius. Vis igitur, o rector, o iudex, nosse mysteria et abstrusa, quæ tibi jura non manifestant? Humilis esto; quia excelsus Dominus et humilia respicit. Ipse est veritas; amat ergo veritatem humilitatis, falsitatem odit superbiæ. Nam, ut ait quidam Sanctorum: « Deus amat humilitatem, quia amat veritatem; humilitas enim est vera cognitio sui et Dei, superbia utriusque est ignoratio. »

Exempla Idem fuit estque sensus et praxis cæterorum Sanctorum et sapientum. Ita B. Virgo evecta ad solium divinitatis, cum Angelus ei promitteret quod conciperet pareretque Filium Dei, tanto magis profunde se humiliavit, ac humillime respondit: « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. » Eadem ab Elisabetha sa-

lutata Mater Dei, illico hanc laudem non sibi arrogavit, sed in Deum reflexit: « Magnificat, inquit, anima mea Dominum; quia respexit humilitatem ancillæ suæ, » *Lucæ* I. Salomon Dei oraculo declaratus mortalium sapientissimus: « Stultissimus, ait, sum virorum, et sapientia hominum non est mecum, » *Proverb.* xxx, 2.

Magnus ille Simeon Stylites, orbis portentum, « in tantis laboribus, inquit Theodoretus in *Historia Patrum*, cap. xxvi, tantaque rerum gestarum magnitudine et miraculorum multitudine, est tanta morum modestia ac moderatione præditus, ac si sit dignitate postremus omnium hominum. Præter modestiam autem et facilis ad eum patet aditus, et est affabilis et suavis, et respondet unicuique eorum qui loquuntur, sive opifex sit, sive mendicus, sive rusticus. » Hæc fuit certa nota et tessera ejus sapientiæ et sanctitatis.

S. Franciscus, sui ævi sanctissimus, dictitabat se maximum esse orbis peccatorem. Idem dictitent alii, adeoque veræ sapientiæ et sanctitatis certissimus index est vera humilitas, tantoque quis sanctior est et sapientior, quanto humilior; sicut ex adverso quo quis insipientior est et improbior, eo et superbior. Beda in *Proverbiis* aureas has de humilitate habet gnomas:

Vitanda est superbia, quæ et angelos decepit, et omnes virtutes destruit. *Cnoma.*

Vera discretio non nisi vera humilitate acquiritur.

Quantum quisque in humilitate et castitate profecerit, tantum Deo appropinquabit.

Quanto altior gradus, tanto profundior casus.

Rectius sequuntur Agnum conjugati humiles, quam virgines superbientes.

Vis ingens animi, nullius laude moveri.

Nazianzenus in carmin. *De Beatitudine.*:

Felix, qui primos inter numerandus ovilis

Christicola, tacitus se tenet inter oves.

Idem in *Tetrastichis*:

Sit alta vita, non item alti spiritus:

Illud beabit, misere at hoc te deprimet.

Altus licet sis, te supra lex est tamen.

S. Bernardus serm. 45 in *Cant.*: « Rara avis in terris, aut sanctitatem non perdere, aut humilitatem sanctimonia non excludi. » Idem, serm. 13 in *Cant.*: « Magna, ait, et rara virtus, ut magna licet operantem, magnum te nescias, et manifestam omnibus, tuam te solum latere sanctitatem; mirabilem te apparere, et contemptibilem te reputare. Hoc ego ipsis virtutibus mirabilis iudico. » Hæc ergo est vera animi celsitudo, hæc vera magnitudo, ut magnus cum sis, te ut parvum æstimes et geras. Hæc est summa dos et laus Prælati, ut præsit et regat cum humilitate. Unde Christus per omnia maximus: « Discite, ait, a me, quia mitis sum et humilis corde, » *Matth.* xi. « Itane, ait S. Augustinus tract. *De Virgin.*, magnum est esse parvum, ut nisi a te, qui magnus es, fieret, disci non posset? Ita plane: non enim aliter invenitur

requies animæ, nisi inquieto tumore digesto, quæ magna sibi erat, quando sana tibi non erat. »

Præx. Præxes hujus humilitatis modosque eam assequendi assignat S. Basilius homil. 22 de Humilitate : « Quonam pacto, ait, ad salutarem hanc animi humilitatem, perniciose superbiam elatione relicta, descendemus ? Si perpetuo studium modestiæ exerceamus, etc. Vide ne in sermone arrogantiam usurpes sophisticam, neque dilectionem ostentes superbam; sed in omnibus splendore ac magnificentiæ detrahas, comis erga amicum, mansuetus erga domesticum, patiens erga temerarios, humanus erga humiles, patronus afflictis, invisens in dolore constitutos, in summa neminem contemnens : suavis in appellatione, alacer in responsione, dexter et expositus universis, neque tua ipsius celebrans encomia, neque alios qui hoc faciant subornans, neque inhonestam de proximo famam admittens, et virtutes tuas ac prærogativas, quantum fieri potest, obtegens; peccatorum vero gratia te ipsum accusans, nec exspectans, ut ab aliis reprehendere; ut idem facias quod justus, qui in principio sermonis seipsum accusat; et sis qualis erat Job, quem non puduit urbis tumultuationem, propriam contra se deprecicare ruinam. Ne sis increpando molestus ac severus; neque statim, aut cum animi commotione quemquam reprehendas (resipit enim hoc contumaciam quandam); neque propter modica delicta condemnes aliquem, quasi rigidus juris exactor; sed eos, qui deliquerunt, complectare, et spiritualiter instruas, quemadmodum admonet Apostolus, considerans te ipsum, ne et tu tenteris. Et tantum studii impendas, ne apud homines gloriosus habere, quantum impendunt alii, ut glorificentur, siquidem Christi memor fueris. At Prælati es aliis, et homines te glorificant, Par esto subjectis, non tanquam dominans in clericis, ut Apostolus inquit; neque sæcularibus principibus te conformes; qui namque primus esse accepit, omnium hominum servum esse jubet Christus. »

Denique nihil est quod nos ita hominibus gratos ac Deo faciat, quam si vitæ merito magni, humilitate infirmi simus, ait S. Gregorius. Unde Cassianus, *Collat.* XV, cap. VII, docet charismatum virtutem non in mirabilibus, sed in humilitate consistere, quæ, ait, est « omnium magistra virtutum, cælestis ædificii firmissimum fundamentum, donum proprium et magnificum Salvatoris. » Et S. Hieronymus vel potius S. Paulinus *Ad Celantiam* : « Nihil, inquit, habeas humilitate præstantius, nihil amabilius; hæc est enim præcipua conservatrix, et quasi custos quedam virtutum omnium; nihilque est quod nos ita et hominibus gratos ac Deo faciat, quam si vitæ merito magni, humilitate infirmi simus. Propter quod Scriptura dicit : Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. »

Moraliter hæc Religiosis in Religione vetera-

nis, et studio virtutis ac meritorum magnis congrue accommodat Faustus Regiensis *Instruct. ad monachos*, quæ habetur in Appendice *Biblioth. SS. Patrum* : « Quanto plus proficimus, inquit, tanto plus humiliemur; quia quanto plus humiliati fuerimus, tanto plus proficimus. Nullus ibi senior tam indoctus appareat, ut putet quod eum non deceat obedientia, quæ Deum decuit. Humilitas enim atque obedientia in junioribus adhuc necessitas, in senioribus jam dignitas est. Ille bene proficit, ille bene consummat, qui quotidie sic agit, quasi semper incipiat. Quamobrem augmenta meritorum, incitamenta esse perfectorum Scriptura pronuntiat. Vide sequentia.

Illustre exemplum, imo speculum, hujus humilitatis et mansuetudinis fuit S. Franciscus, qui proinde per eam, gratiam et gloriam Dei, angelorum et hominum est adeptus. Nam *primo*, per eam adeo possedit terram cordis et corporis sui, ut illa mansuetudine hac animi plane imbuta, subjiceret se spiritui ad omnes labores et poenitentias : quare caruit lucta carnis et spiritus; atque ut animus ejus erat angelicus, ita et corpus erat quasi angelicum.

Secundo, per eam accessit ad primævam innocentiam, quam habuit Adam in paradiso, ut animalia etiam fera eum quasi herum agnoscerent, imo ab eo se ecurari et mansueferi sinerent. Oves et agni eum quasi fratrem ambiebant. Volucres cæli eum concionantem tacitiæ, caputque submittentem audiebant, nec recedebant, nisi accepta benedictione. Eugubii lupus vastans regionem, adeo cicur ab eo effectus est, ut pacto a S. Francisco inter ipsum et cives unito, scilicet, ut lupus nil noxæ inferret, cives vero eum alerent, firmiter steterit, ac quotidie in urbem veniens alimoniam promissam petiturus, nulli prorsus noceret, idque per integrum biennium præstitit.

Tertio, quod homines feros et barbaros mansuefecerit. Plures prædones sua lenitate et charitate ad poenitentiam, et ad sui sequelam convertit. Inter quos insignis fuit conversio prædonis in monte Alvernæ, qui rupem quamdam instar castris insederat, quo omnes prædas et spolia quasi ad asylum convehebat. Hic minitans dira S. Francisco, ab eo adeo placide et suaviter exceptus fuit, ut prædo ejus consortio frui, et cum eo habitare postularit; ubi visa ejus sanctitate conversus, ab eo in Ordinem suum recipi petiit et impetravit; cumque alii eum F. Lupum appellarent, S. Franciscus eum F. Agnellum nominavit; quia ex lupo mutatus erat in agnum, juxta illud *Isaiæ XI* : « Habitabit lupus cum agno, et puer parvulus minabit eos. » Assisii magnæ erant turbæ inter episcopum et urbis consules. Ille interdixerat his sacra: hi interdixerant illi omne commercium, ut nihil illi suis vendetur, aut vicissim ab eis emeretur. S. Franciscus misit e suis Religiosis, qui urbis proceres

ducerent ad episcopum, ac coram utrisque concinerent hosce versus: «Lauderis, mi Domine, propter illos qui pro tuo amore offensas dimitunt, et patienter sustinent tribulationem et infirmitatem. Beati illi qui in pace sustinuerunt, quia a te altissime coronabuntur.» Jussa peregerunt Religiosi, ac velut Dei præcentores alternis hoc carmen choris cecinerunt. Et ecce illico episcopus et proceres quasi exantata ira in mutuos ruerunt amplexus, utrimque veniam a se mutuo exposcentes; nimirum, Deus per S. Franciscum huic concentui occultam impertiit virtutem mansuefaciendi animos tam ægros et sibi invicem offensos.

Denique adeo induit mansuetudinem Christi dicentis: «Discite a me, quia mitis sum et humilis corde,» ut Christus quinque vulnere suorum stigmata ejus manibus, pedibus et lateri impresserit, quibus ipse in Christum crucifixum transformatus et transfiguratus videbatur. An non hæc ingens gloria S. Francisci tam mansueti? Hinc et rebus inanimis quasi animatis imperabat. Unde, cum cauterium ipsi inureretur ferro candenti, illi imperans, nullum sensit ardorem aut dolorem: quocirca ipse solem, lunam, stellas cæterasque creaturas, quin et mortem morbosque vocabat fratres et sorores, ac cum illis quasi frater cum fratre agebat.

Vers. 22. 22. **ALTIORA TE NE QUÆSIERIS.** — Hæc sententia apte coheret cum humilitate, de qua sermo præcessit, imo quasi conclusio educitur ex eo quod Græca præmittunt: *Multi sunt excelsi et gloriosi, sed humilibus* (S. Ambrosius, *mansuetis*) *revelantur mysteria, q. d.* Noli superbe altiora te quærere, quia non superbis, sed humilibus ea revelantur. Hinc sumptum est illud Hebræorum proverbium: *אל תודש בברפלי* *demophete mim-mach al tidros*, id est, *difficiliora quam pro te ne quæras*; vel, *occultum a te ne inquiras*. Unde suspicor ita hebraice hic in avi Siracidis textu extitisse. Sensus est, *q. d.* Noli curiose scrutari quæ Deus tibi occulta esse voluit, hoc est, res abditas et a natura ipsa involutas. Huc pertinet illud Hebræorum dictum: «Non licet interrogare quo consilio, quamve ob causam Creator hoc vel illud fecerit. Ne curiose inquiras in facta Dei.» Nam omnia facit sapienter, tametsi ea lateant sapientes. Ab humilitate conversandi Siracides transit ad humilitatem discendi et sapiendi. Græca Complut. addunt *ἀπιστήτους*, id est, inscienter, inconsiderate, imprudenter; sed alii codices id demunt, idque per se in *α* altiora intelligitur. Legit Interpretres *ἐπιλόερα*, id est, *altiora*; atque ita legit S. Cyprianus, lib. III *Testimon.*; S. Augustinus in *Speculo*, et Alexander episcopus Alexandrinus apud Theoderetum, lib. I *Histor.*, jam legunt *χρειώτερα*, id est, *difficiliora*; alii, *βαθύτερα*, id est, *profundiora*; Syrus, *duriora* vel *asperiora*; S. Ambrosius initio cap. citati legit: *Difficiliora te ne quæras sine sensu, et fortiora te ne exquiras cum stultitia, q. d.* Difficiliora se quærere, est insensati et stulti.

Nota pronomen *te*; quod enim te est altius, potest non esse altius me, et vice versa. Unde Tigurina vertit: *Difficiliora, quam quibus par sis, ne quæras*. Explicat id Paulus dicens: «Non plus sapere quam oportet sapere; sed sapere ad sobrietatem, et sicut unicuique Deus divisit mensuram fidei,» *Roman. xiii, 3*. Unde Arabicus vertit: *Ne quæras id quod eminet supra vires tuas; et ne inquiras id cuius tibi difficilis est consecutio*; additque: *etsi præfectus fueris in aliqua præfectura, indulge tibiens*. Sicut enim altius est aure velle videre, oculo velle audire, pede velle transcendere caput; commensum vero est auri audire, oculo videre, pedi ambulare: ita altius est idiotæ velle scrutari astrorum ordines et cursus; id vero commensum est astrologo, nisi modum excedat, ut illa quasi digitis suis dimetiri velit. Altius est rustico investigare causas nivis, grandinis, ventorum; id vero commensum est Physico. Altius est laico disputare de subtilibus mysteriis et controversiis fidei; sed id commensum est Theologo. Unde S. Basilius, cum Demosthenes arte coeus, secta Arianus, secum vellet de sanctissima Trinitate disputare, et arianismum propugnare, apposite eum repulit dicens: «Eodie vidimus Demosthenem insulsum et infantem. Tuum est, o Demosthenes, pulmenta, decoquere, non de Theologia disserere.»

Altiora ergo quarunt, qui ea quæ suum statum et captum transcendunt, curiose scrutantur; qui indagant ea quæ per lumen rationis, vel naturale, vel supernaturale, indagari nequeunt; ut qui cingaros consulunt de fortuna et sorte sibi obventura; qui interrogant sagas et magos vel astrologos de eventibus futuris, vel præteritis, aut præsentibus arcanis et occultis: hæc enim eorum captum superant, sed commensa sunt prophetæ et spiritui prophætico. Insuper, qui curiose indagant an sint prædestinati a Deo, aliaque Dei consilia et secreta scrutantur, contra quos detonat Sapiens *Proverb. xxv, 27*: «Qui scrutator est, inquit, majestatis, opprimetur a gloria.» Et Apostolus *Rom. xi, 33*: «O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Et S. Fulgentius, lib. *De Incarnat.* cap. *xxviii*: «Quod inquit, interrogant isti de Deo, dicentes: Cur ergo non facit omnes homines velle credere, cum non sit personarum acceptio apud Deum? Scire debent hoc in illis altioribus positum, a quibus S. Scriptura humanæ curiositatis arcet audaciam: Altiora te ne quæsieris, fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper.» Et S. Fulbertus Carnotensis, epist. *i ad Adeodatum* (exstat tomo III *Biblioth. SS. Patrum*), sub initium: «Altiora te ne quæsieris, etc.; incomprehensibilem enim, inquit, divini consilii altitudinem sapientia humana puro cognitionis intuitu comprehendere non potest.» Denique, qui mysteria SS. Trinitatis, divinitatis et humani-

tatis Christi nimis profunde et sublimiter, vel subtiliter scrutari volunt. Unde Nyssenus de Vita Mosis : « Altiora te ne quæsieris; » hoc est, inquit, « noli ossa Christi contere : non enim eges scientia ipsorum. » S. Augustinus vero, lib. *Contra Priscillian.*, ad Orosium cap. XI, tom. VI, quærenti an sol, luna et sidera rationales habeant spiritus, sintque animata, respondet : « Altiora te ne quæsieris, » etc., « ut magis in istis temeraria præsumptio, quam cauta ignoratio culpanda videatur. » Ævo enim S. Augustini multi sectantes Platonem censebant astra esse animata : jam constat ea esse inanima.

Rursum hæc sententia, cum sit generalis, multis aliis aptari potest, ut politiæ, q. d. In politia noli altiora te quærere, v. g. cur rex, princeps, aut magistratus hæc illave sanciat aut faciat; habet enim rationes altiores et universales, quas tu ignoras. Rursum statui et professioni, q. d. Noli statum et professionem tuam excedere, ut cum sis plebeius, velis haberi nobilis; cum sis chirurgus, velis agere medicum; cum sis opifex, velis agere doctorem; cum sis grammaticus, velis agere Theologum. In quos exstat parcemia Hebræorum lib. *Sanhedrin*, cap. ult. : « Camelus abiit, ut cornua quæreret; et aures, quas habebat, amputaverunt ei. » Qui enim indebita ambit, debita amittit; qui altiora postulat, congruis privatur; qui aliena invadit, propriis mulctatur.

ET FORTIORA TE NE SCRUTATUS FUERIS. — Idem dicit. Græca addunt, *ἐν ἀπιστίᾳ*, id est, in insipientia, quasi significet, id esse insipientis; aut non omne horum scrutinium se vetare, sed tantum nimis curiosum, insipiens et stultum. « Fortiora » vocat sublimiora, altiora, statum et captum exsuperantia. Hinc Tigurina vertit, *ne scruteris stulte quæ vires tuas superant*; Syrus : *quæ validiora sunt te, ne investigates*. Hebraice enim גָּבַר *gabâr*, id est, esse fortem, roborari, significat prævalere, vincere, superare, transcendere. Unde *Psal.* CXXXVIII, vers. 6 : « Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, » id est, prævaluit, vicit me; « hinc non potero ad eam » pertingere. *Gen.* XLIX, 26 : « Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum ejus, » q. d. Benedictiones Jacobi prævaluerunt, et superaverunt benedictiones Isaaci et Abrahamæ patrum tuorum. Vide ibi dicta. Hebræi ergo difficiliora et captum exsuperantia vocant fortiora, duriora, altiora, profundiora.

Aurea est gnome S. Augustini lib. *De Beata Vita*, ex Terentio : « Cum non possis esse quod velis, velis id quod possis. » Talis est et illa vulgo trita : « Asinum agas, si equum agere nequeas; » et illa : « Tuo te pede metire. Ne sutor ultra crepidam. Tua sorte contentus vive; » et illud Arabicum, *Centuria* 1, n. 96 : « Quando non evenit tibi quod vis, velis quod evenit. » Maximus, *serm.* 22, et Antonius in *Melissa*, part. II, *serm.* 77, narrat Thaletem in cælum suspicientem, et astra con-

templantem, lapsum in foveam irrisum a vetula, dictitante, « merito id illi accidisse, qui cum, quod ante pedes esset, ignoraret, cælum contempleretur, ut cognosceret. » Quo spectat illud Pacuvii : « Quod ante pedes est, nemo spectat; cæli scrutantur plagas. » Euclidem vero rogatum a quodam « quales essent dii, quaque re maxime gauderent, » respondisse : « Ego cætera nescio, at curiosos illis odio esse certo scio. » Memorabile est quod scribit Laertius lib. VI *De Platone*, scilicet eum ideas suas prædicantem, easque novis vocabulis appellentem *menseitates et cyathitates*, per quas voces intelligebat species mensæ et cyathi, irrisum a Diogene dicente : « Mensam ac cyathum video, menseitatem et cyathitatem non video; » sed Platonem acute ei in os regessisse : « Non mirum, nam oculos habes quibus cernuntur cyathi ac mensæ; mentem vero non habes, qua cernuntur menseitates et cyathitates. » Sequitur :

SED QUÆ PRÆCEPIT TIBI DEUS, ILLA COGITA SEMPER (pro *semper*, Græce est *πάντα*, id est *sancte*, et ita legit S. Ambrosius), ET IN PLURIBUS OPERIBUS EJUS (vestigandis et perscrutandis) NE FUERIS CURIOSUS. — Syrus : *Id quod proposuerunt tibi intellige, et ne sit tibi confidentia in occultis*. « Curiosus, ait S. Augustinus *De Utilit. credendi*, est qui avide scrutatur ea quæ ad se non pertinent; studiosus vero, qui diligenter perquirat ea quæ ad se atinent. » Hoc utilissimum est dogma, hæc vera et sapientia, hæc praxis virtutis, hæc via ad felicitatem et beatam æternitatem.

Idque adeo est clarum, ut idem lumine naturali viderint et docuerint Gentilium philosophi. Maximus, *serm.* 36, citat Socratem, qui, rogatus a curioso quid ageretur apud inferos, eum irridens dixit : « Nec ego apud inferos fui, nec quemquam illinc reversum allocutus. » Hinc Socrates curiosus illud Homeri semper ingerebat : « Ædibus in nostris, quæ prava, aut recta gerantur. » Idem, teste Laertio et Gellio, auditores ab exacta cognitione Astrologiæ, Physiçæ, Geometriæ et rerum ultramundanarum traducebat ad studium Ethicæ, dicens : « Quæ supra nos, nihil ad nos. » Ethica vero ad nos pertinet, quia facit ut nobis ipsi noti simus, utque rem domesticam aut publicam utiliter administremus. Rursum Maximus et Antonius, locis citatis, citant illud *Demonactis*, qui, interrogatus an mundus esset animatus, et rursus an globosus, respondit : « Vos de mundo solliciti estis, et vestram ipsorum immunditiam non curatis. » Idem intuitus duos philosophos indoctos, curiosos, et insulse inter se disceptantes, inquit : « Uter stultior, qui mulget hircum, an qui cribrum supponit ? » Ita Lucianus in *Vita Demonactis*.

Divinius noster Thomas Theodidactus, *De Imitat. Christi*, lib. I, cap. III : « Quid prodest, ait, magna cavillatio de occultis et obscuris rebus, de quibus nec arguemur in judicio, quia ignoravi-

Gnomæ
de vitanda
curiositate.

mus? Grandis insipientia, quod neglectis utilibus et necessariis, ultro intendimus curiosis et damnosis. » Et inferius: « Certe adveniente die iudicii, non quaeretur a nobis quid legimus, sed quid fecimus; nec quam bene diximus, sed quam religiose viximus. »

Vers. 23. 23. NON EST ENIM TIBI NECESSARIUM EA, QUÆ ABSCONDATA SUNT, VIDERE OCVLIS TEIS. — Tigurina: *Non opus est ut oculis tuis arcana pervideas.* Est liptote, sive miosis; minus enim dicitur, et plus significatur. « Non est tibi necessarium, » imò non decet, non expedit, turpe est, irrationale et sæpe factu impossibile. Denique incivile est et rusticum, avertere oculos ab his quæ Deus nobis vult revelare, et convertere ad ea quæ voluit occultare. Argute Ægyptius ille bajulus, gestans quiddam velis opertum, cuidam curioso sciscitanti quid portaret: « Ideo, inquit, obvelatum est, ne scires; cur vero vestigas quod occultatum est? » Gorgias, rogatus a quodam cur fabæ ventrem inflent, cum ignem non inflent: « Istud, inquit, tibi dispiciendum relinquo; cæterum scio, terram adversus hujusmodi homines producere ferulas. » Idem audiens quemdam argute de antipodibus disserentem, irridens eum, ostensis in puteo hominum umbris, quæsit « num illos antipodes putaret? »

Vers. 24. 24. IN SUPERVACUIS REBUS NOLI SCRUTARI MULTIPLICITER. — Græca Complutens. et S. Ambrosius legunt, *in supervacuis λόγῶν*, id est, sermonum (Romana, *ἔργων*, id est, operum) tuorum ne sis curiosus; Syrus, *et in reliquo operum ejus, ne fas difficilis*; Tigurina: *Plura negotiis tuis ne cura, nec supervacua scrutaris multifariam.* Græcum enim *μὴ περισφύζου* significat primo, ne sis curiosus; secundo, ne nimis sis sollicitus, vel anxius; tertio, ne nimis elabora, ne satage, ne nimis te fatiga, ne inaniter labora. *περιεργία* enim est curiositas, superflua anxietas, et velut diligentiae redundantia, molestia, supervacua operositas. Hinc *περιεργός* est curiosus, laboriosus, difficilis, supervacaneus, ambitiosus, ardelio, nimium sollicitus, nimium affectatus. Hoc Latini prisci vocarunt *satagere*. Unde Quintilianus, lib. VI, cap. IV: « Afer, ait, venuste Manlium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus jactantem, togam dejicientem, et imponentem, non agere dixit, sed satagere. » Supervacua ergo, sive superflua opponit necessariis, quæ Deus cuique præcepit, q. d. Necessary, puta, præceptis Dei cognoscendis et perficiendis intende, totumque cor et tempus applica; utrumque illis vix sufficiet, ut aliis vacare non liceat, nec libeat; quare omitta supervacua, id est, non necessaria, inutilia, vana, curiosa; in his enim inutiliter, otiose et vane expendes tempus, mentem, operam et laborem; ac proinde omnia hæc perdes, quæ si necessariis impendisses, ingentia bonorum tum temporalium, tum æternorum, puta meritorum gratiæ et gloriæ, lucra tibi comparasses. Arabi-

cus hæc applicat ad secreta principum; vertit enim, *ne perscruteris omnia opera principis.*

Sapienter Plutarchus lib. *De Curiositate*: « Venatores, inquit, non sinunt canes aberrare, et quemlibet odorem persequi; sed loris retrahunt revocantque olfactum illorum, servantes purum et integrum officio peculiari, ut acrius inhæreant vestigiis, juxta illud:

Naribus inquirens vestigia summa ferarum.

Sic oportet, inquit, et curiositatem ad quidvis spectandum audiendumve excurrentem atque oberrantem cohibere ac retrahere, quo servetur ad utilia. » Præclare S. Gregorius, homil. 36 in *Evangel.*: « Grave, inquit, curiositatis est vitium, quæ dum cujuslibet mentem ad investigandam vitam proximi exterius ducit, semper ei sua intima abscondit, ut aliena sciens se nesciat; et curiosi animus quanto peritus fuerit alieni meriti, tanto fiat ignarus sui. » Quamquam Siracides hic proprie agit de curiosa scrutatione operum Dei, non morum proximi. Sapienter S. Augustinus, epist. 3 ad *Volusianum*: « Demus, inquit, Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. » Vide eundem, epist. 56 ad *Dioscorum*, qui ei curiosas e Ciceronis philosophia quæstiones proposuerat; ubi sub initium sic ait: « Ego autem vellem te abripere de medio deliciosarum inquisitionum tuarum et constipare inter curas meas, ut vel disceres non esse inaniter curiosus, vel curiositatem tuam cibandam atque nutriendam imponere non auderes eis, quorum inter curas vel maxima cura est reprimere ac refrenare curiosos. »

25. PLURIMA ENIM SUPER SENSUM HOMINUM OSTENSA Vers. 25. SUNT TIBI. — Syrus, *quia quod plus est te, ostensum est tibi*; Tigurina, *nam plura quam pro humano captu, tibi sunt patefacta.* Sensus ergo significat captum, intellectum et vim cognoscendi; hanc enim significat Græcum *ἀννετε*. Unde S. Ambrosius legit, *plura enim intellectu ostensa sunt tibi*, Est nova ratio, cur vitanda sit curiositas. Dupliciter hæc sententia accipi potest. *Primo, q. d.* Deus multas res naturales et supernaturales, necessarias et utiles, quæ captum nostrum superant, nobis ostendit et revelavit, ut illis ingenium occuparemus, ne illud supervacuis et inutilibus applicarem. Illis ergo scrutandis ipsum impendamus, nec ad supervacua frustra, curiose, inutiliter et noxie transcendamus. Favet Arabicus, qui vertit, *elatus namque es supra id quod superius te est.*

Secundo, q. d. Deus multa creavit et creando ostendit, quæ captum nostrum superant; ea ergo scrutari velleque capere, est impossibile: relinquamus ergo ea captui angelico, vel intellectui divino. Ideo enim fecit et ostendit hominibus ea quæ, id est, quorum causæ, proprietates, effectus hominum captum superant, ut eis demonstret suam omnipotentiam et omniscientiam tantum hominum captum et facultatem transcendere, quantum sua deitas et majestas creatam naturam,

et humanitatem mentemque nostram transcendit. Sic Mathematici hoc ævo per dioptram et studiosas observationes multa notarunt in cælis, quæ Aristoteli et veteribus fuere incognita, ut Venerem et Mercurium moveri circa solem, et nunc supra solem esse, nunc infra; Jovem habere quatuor stellas minores, quæ circa ipsum moventur, aliæ aliis celerius; Saturnum habere duas sibi similes, ideoque pallidas; Venerem instar lunæ crescere et corniculari, quod ego ipse per dioptram clare conspexi. De Marte dubitant. Solem et lunam tradunt per intervalla habere maculas, quæ crescant, moveantur et dividantur, ac nunc appareant, nunc evanescent, quas pariter ego ipse conspexi. Cometem qui apparuit anno Domini 1618, die 29 augusti, ex ingenti ejus in regionibus quantumvis dissitis parallaxi, sine mutatione, contenderunt multi non fuisse in aere, sed in æthere supra lunam. Omitto stellas novas subinde in cælo apparentes, ac deinde disparentes, qualis fuit illa in Cassiopœia, quæ apparuit anno Domini 1572, quæque omnium Mathematicorum oculos excivit, et ingenia exercuit, imo obstupescit. Quæ phænomena multos modernos Philosophos et Mathematicos movent, ut opinentur cælos esse fluidos, non solidos; inde enim mutationes has, maculas novasque stellas recipere. Prudenter Cato in *Distichis*:

Mitte, ait, arcana Dei, cælumque inquirere quid sit;
Cum sis mortalis, quæ sunt mortalia, cura.

Simile est in *Meteoris*: quis enim Physicus claram det causam, cur ecnephias domos et naves ex uno loco in alium transferat? cur turbo in orbem rotetur, omnesque res secum in orbem rapiat? cur venti sint statim, nuncque fient ab Oriente potius quam ab Occidente, alias ab Occidente vel Meridie potius quam ab Oriente et Occidente? cur iris semper sit tricolor, et una alteri concolor? Simile est in virtutibus lapidum et gemmarum. Quis enim det causam, cur magnes, etiamsi in mille partes secetur, semper altera sui parte polum unum, altera adversum respiciat?

Multo magis captum nostrum superant mysteria fidei et Theologiæ, ut mysteria SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, peccati originalis, quo peccatum, quod commisit Adam, posteris omnibus et singulis imputatur, eisque fit personale et proprium. Audi S. Athanasium in tract. *De Salut. advers. Christ.*: « Non enim, inquit fides de re evidenti concepta fides dici poterit; sed fides est, quæ de impossibili possibilitatem, et robur in imbecillitate, et patibile in impatibili, et corruptionem in incorruptibilitate, et mortale in immortalitate, et in paucitate magnitudinem credit. »

S. Thomas Aquinas post mortem in gloria apparet Reginaldo socio suo, ab eoque rogatus, ut jam beatus dissolveret quæstionem illam, de qua toties in vita disputarat: An Deus a Beatis

videretur per speciem, an sine specie? eam solvere noluit, sed ambigue respondens ait: « Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum. » Vide S. Gregorium Nazianzenum *orat.* 34, ubi non tantum Deum, sed et Dei opera nobis incomprehensibilia esse ostendit: « Quo pacto, inquit, terra firma et immota consistit? cujus rei adminiculo fulcitur? etc. Quis tantam aquarum molem conjunxit? Qui fit, ut mare, cum fluvios omnes excipiat, non exuberet? Qui fit, ut tantum elementum arenam pro termino habeat? Possuntne hoc expedire Physici, ac vere cyatho mare (quod S. Augustino de SS. Trinitate scribere meditati angelus specie pueri objecit), hoc est, res tantas ingenio suo, metientes? » Plura vide apud Damascenum lib. I *Parallel.* cap. iii.

26. MULTOS QUOQUE SUPPLANTAVIT SUSPICIO ILLORUM, ET IN VANITATE DETINUIT SENSUS ILLORUM. — Quinque rationibus ostendit altiora non esse scrutanda. *Prima*, vers. 23, quoniam necessariis, puta præceptis Dei, toti intendere debemus; mens enim illis scrutandis et perficiendis vix sufficit, etiamsi tota eis intendat. *Secunda*, vers. 24, quia abscondita sunt. *Tertia*, vers. 25, quia supervacua sunt. *Quarta*, vers. 26, quia sensum et captum nostrum superant. *Quinta*, est hoc versu ab effectu et pernicie, quam afferunt, nimirum, quod multos supplantent et in vanitate detineant.

Vers. 26.
Quinque
causæ,
curatio-
ra non
sint
scrutan-
da.

Pro *supplantavit*, Græce est ἐπιβάρων, id est, *implanavit*, uti legit S. Augustinus in *Speculo*, hoc est, deceptit et dejecit, quod Noster vertit, *supplantavit*; *πλάνω* enim idem est, quod seduco, impono, in errorem induco, decipio, planum ago et impostorem, eludo, fallo, in transversum ago, dejicio, supplantatio. Sensus est, q. d. Suspicio et opinio de rebus altioribus et captum transcendentibus, multos deceptit et supplantavit; suspicati enim sunt et opinati se intelligere et capere ea, quæ non capiebant, nec capere poterant; quare in errores graves, quibus se et alios perdidit, corruerunt. Tales fuerunt Philosophi, qui multa insulse, false et erronee de Deo, de beatitudine, de virtute senserunt et docuerunt; qui dicentes se esse sapientes, vani et stulti facti sunt, ait Apostolus *Roman.* 1. De quibus proinde vere dixit S. Prosper *Contra Collatorem*, pag. 147: « Ut quidam dixisse fertur: Absque sole, reliquorum siderum causa, perpetuam noctem habituras terras: sic universa exposita viribus naturalibus ad comprehendendam veritatem, præ divina veritate tenebræ sunt atque caligo: cujus in solo verbo Dei explicatur doctrina et traditur, ac contingit cognitio atque scientia. » In eosdem hanc parcæmiam jaciunt Hebræi: « Descenderunt in profundum maris, et eduxerunt testam. » Sicut enim urinatores in mare se demergentes ad querendum merces pretiosas, pro iis sæpe educunt testas et quisquillas: sic Philosophi scrutantes sapientiam, nugas et errores reppererunt. Vide S. Eucherium,

epist. ad Valerianum, et Franciscum Valesium, De Philosoph. sacra cap. LXIV.

Unde hæc sententia in Græco sic habet, *multos enim implanavit suspicio ipsorum, et cogitatio mala labefecit sensus illorum*; S. Ambrosius, *multos supplantavit suspicio illorum vana, et cogitatio prava labefecit sententiam eorum*; Tigurina, *multos enim decepit vana sua opinio, et conjectura sensus sui prava labefactavit*. Græcum enim *ἐπιδολφίς* explicatur per *ἐπιδοίαν*; jam *ἐπιδοίαν* significat cogitationem, opinionem, suspensionem, conjecturam; hæc apposite labefactavit *δολφίαν*, id est, mentem, sensum, sententiam eorum. Quare parrerga est Hugonis explicatio: « Verbum *suspicio*, inquit, est *sursum aspicio*: nomen *suspicio*, est *nimis alta scrutatio*, » q. d. Qui nimium suspicit, et altiora se scrutatur, facile decipitur. Nil tale enim significat *περίδολφίς*, vel *ἐπιδοίαν*. Unde Arabicus: *Video homines diversos, et opinio mala seducit cor sævum in pravitare suis illius*; Syrus: *Quia multæ sunt cogitationes hominum, et apparentiæ malæ errare faciunt*.

Sic quot quantosque hodie implanavit alchymia, qui, ut invenirent lapidem philosophicum, quo argentum et metalla converterent in aurum, distillando exhauserunt suas opes, labores, annos et vitam casso et irritò conatu? Quot ingenia frustra desudarunt in inveniendâ quadratura circuli? Denique hinc orti sunt omnes errores et hæreses. quod scilicet novatores curiosos supplantet sua suspicio, id est, opinio, quam quisque sibi format et concipit, non fides, quam sacræ Litteræ docent: « Curiositas, ait S. Augustinus tract. 97 in Joannem, invenit hæresim. » Et Tertullianus, lib. De Præscript. adversus Hæret.: « Hæresis, ait, a Philosophia subornatur; inde æones et formæ nescio quæ, et trinitas hominis apud Valentinum: Platonius fuerat, » etc. Unde Philosophos vocat patriarchas hæreticorum. Quocirca sapienter Urbanus Pontifex ad Carolum, ut habetur Dist. 37: « Non in Dialectica, inquit, placuit Deo servare populum suum; regnum Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonum. » Et S. Nilus Instit. ad Monach.: « Curiosius, inquit, noli scrutari; sed crede tantum, et adora. » Vere Sapiens cap. iv, 12: « Fascinatio nugacitatis obscurat bona, et inconstantia concupiscentiæ transvertit sensum. » Nimia enim scrutatio mentem hebetat, sicut nimia lux oculos excæcat. Unde Artemidorus, lib. I Onirocrit. cap. xxviii: « Notus, ait, est mihi quidam, qui visus est sibi tres oculos habere, et cæcus factus est. »

Moraliter suspiciosi, quales sunt timidi et melancholici, in multis errant et delirant, quia suspicantur timida et tristia, quæ illis suggerit timor et atra bilis. Vere S. Eucherius, epist. ad Valerianum: « Si vis, ait, esse verax, suspicax non eris; non enim suspicamur, nisi quod nescimus. » Quare talibus inculcandum est, quod medici inculcant

Melan-
cholici
suspici-
cantur
falsa,
cur?

ei qui laborat capitis vertigine, ideoque putat domum et res omnes gyrare et volvi: « Non domus, sed tua te vertigo gyrat. Non domus, sed tua phantasia, tuum cerebrum vertitur. Pone ergo metum; non cadet domus, non te opprimit: illa firma consistit; sed tua imaginatio infirma et volubilis omnia sibi similia esse, secumque volvi autumat. » Huc facit emblemata: « Suspicionibus securis, » nimirum:

Suspicio crebra tollatur dira securi,

Non petit hoc vectors pectora casta malum:

Cur tu quod fugeres, quod te fecisse pueret,

Hoc alium prava suspitione gravas?

Suspitione care, puroque hanc pectore tolle:

Improbis est, quisquis suspiciosus erit.

Qui sapit, incertum semper melioribus addit.

Quælibet atque animo candidiore notat.

Post hanc sententiam Complutens. et nonnulli alii codices Græci, et S. Ambrosius subdunt hanc sententiam: *Pupillas non habens, carebis luce; intelligentia autem expers, ne profitearis*; Tigurina: *Cognitionem, cujus expers es, ne profitearis*. Syrus hanc sententiam subnectit post vers. 29, eamque ita enuntiat: *Qui non habet pupillas oculorum, deficit lumine; et cum caligaveris a scientia, ne consilium dederis ad decidendum*. Sensus est: Sicut qui caret pupilla, et consequenter visu, qui est in pupilla, non potest videre, nec lucem præbere aliis membris, totique corpori: ita qui cognitionis est expers, non potest eam aliis impertiri; proinde a docendo absteat, q. d. Ne alios doceas, quod prior ipse non didiceris; ne fias magister, nisi prius fueris discipulus; ne sustineas esse doctor, nisi ipse sis doctus, non tantum adjective, sed et substantive; nonnulli enim hebetes multos annos audiunt insignes Philosophos et Theologos, ab eisque multa docti, remanent tamen rudes et indocti. Sic Pythagoras, ait S. Hieronymus epist. ad Paulinum, Memphiticis vates, sic Plato Ægyptum laboriosissime peragravit, ut qui Athenis magister erat et potens, cujusque doctrinam Academicæ gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus, malens aliena veracunde discere, quam sua impudenter ingerere. » Et inferius: « Tractant fabrilis fabri; sola Scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vendicant. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi præsumunt, lacerant, docent, antequam discant, etc. Alii, cum ad Scripturas sacras post sæculares litteras venerint, et sermone composito aures populi vulerint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant; nec scire dignantur, quid Prophetæ, quid Apostoli senserint; sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia; quasi grande sit, et non vitiosissimum dicendi genus, depravare sententias, et ad voluntatem suam Scripturam trahere repugnantem.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUÆ CORDIS DURI PCENAS, ET CORDIS SAPIENTIS PRÆMIA, PUTA, FELICES SUCCESSUS, ASSIGNAT.

¶ 18. 27. COR DURUM MALE HABEBIT IN NOVISSIMO: ET QUI AMAT PERICULUM, IN ILLO PERIBIT. — Cor durum efficit superbia, et consuetudo crebra peccandi; hæc enim, cum sit quasi altera natura, induratur mentem in peccato. Transit ab humilitate ad duritiem quasi ad contrarium, quia solent oratores ex antithesi unius contrarii illustrare alterum ei adversum. Sicut enim cor humile est tenerum, molle et flexile; sic cor superbum est durum, rigidum et inflexile. Cor durum ergo opponit, tum mansuetudini et humilitati, quam commendavit vers. 19 et 20; tum obedientiæ, quam filius commendavit vers. 2 et sequenti. Multi enim filii sunt duræ cervicis, obstinati, pertinaces, ideoque inobedientes et rebelles parentibus. Tangit ergo radicem obedientiæ, quæ est humilitas; et inobedientiæ, quæ est superbia et obstinatio. Denique cor durum facit homines pertinaciter inherere suæ suspicioni et opinioni, de qua vers. præcedenti. Quare cor durum hic exagitat, et quam grande sit malum demonstrat.

Igitur cor durum vocat præfractum, superbum, protervum in peccato, suaque prava opinione et sensu obstinatum, quod nullis monitis minisque se flecti sinit, ideoque obduratum est et impenitens, quale fuit cor Pharaonis, Exod. vii, et sequent., quod proinde licet Deus ad tempus toleret, tamen tandem horrendis plagis disperdit et conterit, uti contrivit Pharaonem immittendo toti Ægypto decem plagas acerbissimas; nec enim æquum est, ut Deum sentiat blandum in morte, qui erga Deum et homines fuit durus in vita, ait Palacius. Et Lyranus. « Sicut durum, inquit, in corporalibus dicitur, quod resistit tangenti; sic in spiritualibus, quod resistit instinctui ad bonum. »

Divine cor durum definit et describit S. Bernardus, lib. I *De Consider. ad Eugen.*: « Quid, ait, est cor durum? Solum est cor durum, quod semetipsum non exhorret; quia nec sentit. Ipsum est, quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus, minis non cedit, flagellis induratur. Ingratum est ad beneficia, ad consilia infidum, ad judicia sævum, inverecundum ad turpia, impavidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad divina, præteritorum obliviscens, præsentium negligens, futura non providens. Ipsum est, cui præteritorum, præter solas injurias, nihil omnino non præterit; præsentium nihil non perit; futurorum nulla, nisi forte ad ulciscendum, prospectio seu præparatio est. Et, ut in brevi cuncta horribilis mala complectar, ipsum est, quod nec Deum timet, nec hominem reveretur. »

Porro, « cor durum male habebit in novissimo, » q. d. Cor durum videtur sibi bene habere, quia in suis cupiditatibus, æque ac protervia et duritiæ, sibi complacet, firmiterque conquiescit, ac videtur sibi esse inexpugnabile, quia nemo audeat illud tangere, eo quod quisque desperet illud se posse frangere; sed « in novissimo, » id est, tandem, præsertim in morte, « male habebit; » quia tanget illud, et franget Deus. Unde Syrus vertit, *cor durum, malus fiet finis ejus*; id est, cordis duri malus erit finis; ex adverso: *qui diligit bona, in iis calcabit*, id est, in iis incedet, iis utetur et fruetur, tam moriens quam vivens; Tigurina, *cor pertinax malum tandem accipiet*. Denique cordi lapideo et duro, quale fuit Judæorum, opponitur cor carneum et molle, quod Deus per Christum promittit Christianis, *Ezech.* cap. xi, 19, et cap. xxxvi, 26. Vide ibi dicta. Unde Abbas Pastor rogatus de duritia cordis, respondit eam vinci et frangi verbo Dei: « Natura aquæ, inquit, mollis est, lapidis autem dura est; et si vas aquæ plenum pendeat supra lapidem, ex quo assidue stillans gutta cadat in lapidem, perforat eum: ita et sermo divinus lenis est, cor autem nostrum durum; audiens ergo homo frequenter divinum sermonem, aperitur cor ejus ad timendum Deum. » Ita *Vitæ Patrum* lib. VI, libello xviii, num. 16. Alius: « Esto, inquit, janitor cordis tui, ne intret peregrinus dicens: Noster es, an adversariorum? » Claude ergo cor, ne intrent ea, quæ illud indurent. Ita Joannes Moschus in *Prato Spirit.* cap. cx.

ET QUI AMAT PERICULUM, IN ILLO PERIBIT. — Primo, Palacius hoc refert ad cor durum, de quo sermo præcessit, q. d. Cor durum amans periculum damnationis æternæ, in ea damnatione peribit. Est enim cordis duritia aperta ad damnationem via; sicut benignitas, charitas, tenerritudo, certa est ad felicitatem semita.

Secundo, idem generalius per « periculum » accipit peccatum mortale; est enim peccatum mortale certum inferni periculum, q. d. Qui amat peccatum mortale, in eo peribit, id est, morietur; ibitque ad mortem gehennæ æternam, nisi Deus magna sua misericordia eum ruentem cohibeat, reducat et extrahat.

Tertio, plane et plene, qui amat quodlibet periculum, in eo peribit. Sicut enim milites pugnaces, qui amant bellum, in ejus periculis et præliis pereunt; ac natatores, qui amant natationem, in ea fere submerguntur: sic qui amant rem quampiam, cui subest periculum peccati,

v. g. consortium feminarum, vel impiorum, in ea communiter pereunt; quia cadunt in peccatum et exitium, cujus erat periculum, in quod ultro se conjecerunt, nec ab eo etiam moniti se abduxerunt. Sic qui negligens est in rejicienda cogitatione libidinis vel vindictæ, facile labetur in ejus consensum. Quocirca S. Chrysostomus, homil. 12 in cap. VII ad Rom.: «Lascivus, inquit, es, et luxui deditus? ponito tibi ipsi certum terminum, ut posthac mulierem non aspicias, neque in theatrum ascendas; multo siquidem facilius est principio mulierem elegantis formæ ne videre quidem, quam postquam spectaveris, irrequietam ex animo, quæ inde nascitur, ejicere tumultuationem. Leviora enim sunt primo congressu certamina, imo nec opus quidem fuerit certamine; tantummodo ne aperiamus hosti portas, neque semina malitiæ recipiamus.»

Quocirca S. Hieronymus, epist. 22 ad Eustochium, *De Custodia virginat.*: «Dum, inquit, parvus est hostis, interfice; nequitia, ne crescant zizania, elidatur in semine.» Causa est, quod dæmon tegit periculum specie honesti amoris, vel amicitia. Sicut ergo aquæ pellucidæ fallunt ingredientem, ut fundum earum videns putet eas non esse profundas, sed facile posse transiri; dum vero eas ingreditur et pergit, sentit esse opinionem suam profundiores, ac tandem iis superatur et mergitur: sic prorsus accedit in conversatione feminarum cæterisque rebus periculosis. Vere Plinius lib. XXXI, cap. II: «Periculosiores, inquit, sunt fontes, qui limpida aquis blandientes, oculis tamen perniciem aserunt; minus formidandi, qui ipsa specie testantur aquas esse fugiendas.» Ita difficilius vitantur mala, quæ boni prætextu fallunt.

QUI AMAT (ergo) PERICULUM, IN ILLO PERIBIT. — Dicit hoc ob curiosos, de quibus egit paulo ante. Curiosi enim ob curiositatem in multa se conjiiciunt pericula, in quibus proinde pereunt. Unde Græca Romana hanc sententiam collocant ante vers. 27: «Cor durum,» etc., et proxime subnectunt iis, quæ de curiositate dicta sunt. Rursum proxime juxta editionem Vulgatam et Complut. hæc referas ad cor durum, q. d. Cor durum videtur sibi bene habere; at in novissimo male habebit, quia certa illud manet Dei vindicta, certum supplicium; qui ergo amat hoc cordis duri periculum, implicite amat hoc ejus supplicium, nimirum, qui in corde duro dure persistit, hic utique in eo peribit, uti dixi exposit. 1. Communi enim hominum sensu et phrasi, qui amat antecedens, dicitur amare consequens ei annexum; qui amat culpam, dicitur amare penam culpæ annexam; qui amat rem periculosam, dicitur amare periculum rei conceptæ annexum. Cordi ergo duro applicat hanc de periculo gnomen; quæ tamen, cum sit generalis, cuius periculo aptari potest.

Quocirca recte ex ea colligitur Theologi, eum,

qui expertus est conversationem cum certis personis, aut rem aliam sibi fuisse occasionem peccati, ita ut ea posita sæpe lapsus sit in consensum peccati mortalis, aut ex aliis conjecturis colligit imminere sibi grave periculum talis consensus, omnino teneri abstinere a tali conversatione, re et occasione, licet alias licita et utili, nisi necessitas ea uti cogat. Vide Sanchez *De Matrimonio*, tom. III, lib. IX, disp. 43, n. 6, et Joannes de Salazar III, *Quæst. LXXIV*, tract. 13, disp. 6, sect. 17. Rationem dat S. Augustinus lib. XVI *De Civitate*, cap. XIX, et lib. XXII *Contra Faustum*, cap. XXV et XXVI, dum ait: «Qui non præcavet periculum quod præcavere potest, potius tentat Deum, quam speret in eo.» Et S. Basilius lib. *De Constit. Monast.* cap. IV: «Bellum, ait, quod præter voluntatem incidit nobis, excipere fortasse necessarium sit; ipsum vero voluntarie sibi creare, summæ dementiæ est. Præclare S. Cyprianus, lib. *De Singular. Cleric.*: «Pro certo, ait, implanator animam suam decipit, qui non cavendo contraria, noxiis rebus semetipsum commiserit. Ille autem tutius sibi consultit, qui circa malos semper infidus, species quascumque noxias extimescit.» Nam, ut sapienter ait Seneca in *Hercule fur.*:

Nemo se tute periculis offerre tam crebro potest:

Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.

Prudenter ergo Comicus: «Miseri est nescire sine periculo vivere.» Notat inquietum hominum genus, quod fortunæ suæ secundæ semper instat, negotia quærit e negotiis, bella e bellis. Tales enim, etsi felices, miseros vocat auctor. Hujus animi unum pro multis graphice depinxit Cornelium Fuscum lib. II *Histor.* Tacitus: «Non tam præmiis periculorum, inquit, quam ipsis periculis lætus; pro certis et olim partis nova, ambigua, ancipitia malebat.»

Quocirca Siracides sententia hac excludit factum, quod multos seducit, ut nullum periculum vitent. Turcæ enim ruunt in enses et neces, dum præliantur. Hæretici nostri, quin et Catholici nonnulli, nec pestiferos, nec pestis periculum fugiunt, persuasi hoc argumento: Vel Deus decrevit ut moriar peste, gladio, etc., vel non decrevit. Si decrevit, quidquid egero, moriar, quia Dei manus et decretum effugere vel infringere nequeo. Si non decrevit, non moriar; libere ergo in periculum quodvis me interam. Verum hic manifestus est paralogismus: Deus enim non decrevit ut moriaris peste, prælio, rixa, nisi tu sponte in illam, indeque in evidens mortis periculum, te conjicias. Sin te sponte in illam inferas, permittit te illa tangi et perire; decrevit enim, ut qui amat periculum, pereat in illo, ut ait hic Siracides. Quocirca vice versa decrevit ut qui fugit periculum, in illo non pereat. Fuge ergo pestem, rixam, prælium; et in illis non peribis. Si sano es cerebro, et sapis, utique hoc ita esse fateberis.

Huc facit elegans et festivus apologus murium et felis apud Gabrielem Faernum:

Qui am-
bit peri-
culum
peccati
mortalis
peccat
mortaliter.

Apolo-
us ma-
jum et
olis.

Coactus olim cum senatus murium
Deliberaret, sava quo possent modo
Cavere felis furta, et insidias graves,
Decrevit unus, collo ut adversarii
Suspendere ex ære tintinnabulum.
Cujus sono illum adesse persentiscerent.
Probare pro se quisque consilium; et statim
Cæpere pedibus ire in hanc sententiam.
Tum ab sede surgens unus ex primoribus,
Cui cana vetulas barba velabat genas,
Manu silentium imperans: Mihi quoque
Probatur, ut cui maxime, hæc sententia;
Sed oro vos, quis, inquit, ex nobis, patres,
Feli ausit alligare tintinnabulum?

Affabulatio: Carent periculosa consilia erita.

erieu-
tum
manuo
sul eun-
sam.

Porro S. Chrysostomus, homil. 67 *ad Populum*,
egregie docet quando pericula sapienter sint fu-
gienda, quando generose capessenda: « Prece-
mur Deum, inquit, ne intremus in tentationem;
inducti vero generose feramus. Nam illud qui-
dem est modestorum virorum, se periculis non
ingerere; hoc autem generosorum atque sapien-
tum. Nec itaque nos ingeramus temerarie, auda-
cis enim est; neque rebus tracti vocantibus ce-
damus, timidi siquidem est; sed, si prædicatio
quidem vocet, ne recusemus; cum vero nulla
causa prorsus, aut utilitas necessitasve secun-
dum pietatem vocet, ne curramus; ostentatio
enim est et superflua jactatio. Si quid vero fiat,
quod noceat pietati, licet innumeras sustinere
mortes oporteat, nihil recusemus. Noli tenta-
tiones accersere, cum secundum pietatem vota
tibi successerint; quid superflua attrahis peri-
cula, quæ nullam habent utilitatem? »

Probat id ex præcepto Christi: « Hæc dico, cu-
piens ut Christi leges custodiatis, qui jubet orare
ne inducamur in tentationem, et ut tollentes cru-
cem, sequamur eum. Hæc enim non sunt contra-
ria, sed et valde consona. Tu namque ita quidem
te præpara, tanquam miles generosus; in armis
continue verseris: solers, vigilans semper hos-
tem exspecta; ne tamen hostes tibi parias; hoc
enim non est militis, sed seditiosi. Si vero Reli-
gionis tuba vocet, statim progredere, et animam
parvi pende, et multa cum alacritate descendas
ad certamina, hostium aciem dissipa, confringe
caput diaboli, trophæum erige. Si vero pietas
nihil lædatur, nec ullus nostra populetur dog-
mata, secundum animam dico; nec aliquid,
quod Deo displiceat, agere cogit; ne sis super-
fluus. Sanguine plenam esse decet Christiani vit-
tam, non alienum effundendo, sed se paratum
suum effundere præstando. Tanta ergo prompti-
tudine proprium effundamus cruorem, cum pro
Christo sit hoc agendum, quanta quis aquam
effunderet. Nam et aqua sanguis est corpus irri-
gans. Et tanta facilitate carnem exuamus, quanta
vestmentum. » Similia habet Nazianzenus *orat.* 4,
cujus verba recitabo cap. xxxv, 25.

Huc facit sapiens Aristidis consilium tomo II,
orat. 1 *De pace*: « Tunc, ait, suscipiendum est

periculum, quamvis incertus sit eventus, cum
quies aperte nocet. » Et Alcibiades, qui accitus ab
Atheniensibus e Sicilia, ut diceret causam capitis,
abdedit sese, dicens: « Eum esse fatuum, qui vo-
catus in jus ibidem quærat elabi, cum liceat vitare
ne eat. » Ita Plutarchus in ejus Vita. Quod Belgæ
elegantè dicunt: *Beter ist inde rgsferen dan
inde rgsferen*: Satius est inter sarmenta in silvis,
quam inter ferra et tormenta in carcere vitam agere.

28. COR INGREDIENS DUAS VIAS, NON HABEBIT SUC- Vers. 23
CESSUS. — Hebræi לֵב דֶרֶכַי *leb derachaim*, id est,
cor duarum viarum, sive quod duas ingreditur
vias, vocant cor et voluntatem, quæ tendit in
duo contraria; quæ vult servire Deo et diabolo;
quæ vult vacare legi Dei et legi mundi; quæ in-
tendit tam suæ concupiscentiæ, quam rationi et
virtuti. Vide dicta cap. II, 14: Hoc « non habebit
successus, » quia nec Dei, nec mundi gratiam,
quam aucupatur, acquireret. Ita Volsæus ille, qui
Henrico VIII, Angliæ regi adulans, persuasit ut
legitimam uxorem Catharinam Caroli V ami-
tam repudiaret, aliamque sibi gratiorem duceret,
cum tandem justo Dei judicio in regis iram et
extremas calamitates incidisset, sero facti pœni-
tens exclamavit: « Me miserum! quia regis gra-
tiam Deo neglecto aucupatus sum, juste gratiam
Dei perdidit, nec regis gratiam acquisivi. » Testis
est Sanderus *De Schismate Anglicano*.

Pro *successus*, nonnulli legunt, *requiem*, idque
apposite. Irrequietus enim est, qui satagit duo-
bus dominis contrariis servire; necesse est enim
ut, dum uni placet, alteri displiceat; dum uni
gratificatur, alterum offendat.

Tropologice, ingreditur vias duas, puta justitiæ
et peccati, cœli et gehennæ, qui crebro confite-
tur, quæ via est justitiæ; et tamen ad occasionem
peccandi, quæ via est peccati, revertitur; ideo-
que in via justitiæ non habebit *successus*, nec
progressus. Rursus duabus viis « peccator ter-
ram ingreditur, quando et Dei est, quod opere
exhibet; et mundi, quod per cogitationem quæ-
rit, » ait S. Gregorius lib. I *Moral.* cap. XI.

Hic versus jam deest in Græcis, Syris et Ara-
bicis. Porro notat proprietatem cordis duri, sci-
licet, quod sit fucatum, velitque Deo simul ser-
vire et mundo. Hi enim quatuor versus spectant
ad cor durum; unde mox illud vocat *cor pravam*,
et *cor nequam*. Hoc est quod ait Christus *Matth.*
vi 24: « Nemo potest duobus dominis servire,
Deo, scilicet, et mammonæ, Deo et Baali; cla-
mat enim contra hoc Elias: Usquequo claudi-
catis in duas partes? Bona mater integrum, non
divisum vult filium; licet quæ se matrem finge-
bat, dividi filium optaret. Ita Deus integrum cor,
non divisum vult. Ita dicente Mose? Dominus
solus dux eorum fuit, neque erat cum eis Deus
alienus. Ergo non licet tibi Dagonem habere cum
arca. Non licet terram duplici semine seminare.
Non licet vestem lana et lino contexere: Non
licet arare in bove et asino, » inquit Palacius:

Hinc potest per « cor ingrediens duas vias, » intelligi cor non tam simulatum et fictum, quam varium, inconstans et pravum, ut sequitur, quod omnibus se accommodat, ut omnibus placeat; quare cum probis est probum, cum castis castum, cum improbis improbum, cum lascivis lascivum. Hujus symbolum est chamæleon, qui colorem mutat, et colores rerum, quibus se jungit, assumit et induit ex metu, propter paucitatem sanguinis et caloris, ait Aristoteles lib. IV *De Part. Animal.* cap. XI. Tales maxime sunt hæretici, de quibus S. Bernardus, serm. 61 in *Cantic.*: « Hypocritæ, inquit, hæretici oves sunt habitu, asu vulpes, actu et crudelitate lupi; hi sunt, qui boni videri, non esse; mali non videri, sed esse volunt. Mali sunt, et boni videri volunt, ne soli sint mali. Mali videri timent, ne parum sint mali; etenim minus semper malitia palam nocuit; nec unquam bonus, nisi boni simulatione deceptus est. »

ET PRAVUM COR (varia est hic lectio: S. Augustinus in *Speculo*, et Tigurina legunt vertuntque, *pravocordius*; alii, *pravus corde*; alii, *pravicornis*; alii, *cor pravi*; alii, *pravi cordis*. Vide hic Franciscum Lucam in Notis ad hunc locum. Legendum cum Romanis, et *pravus corde*) IN ILLIS SCANDALIZABITUR, — id est, offendet; Tigurina, *offensabit* (vide dicta cap. I, vers. 35) in illis, q. d. Impinget, cadet, in ruinam incidet, dum duabus ingreditur viis; dum, scilicet, simul Deo et mundo cupit placere. Pendet hoc hemistichium a præcedenti; ideo enim non habebit successus, quia impinget et corruet; dum enim uni domino servit, alterum illi contrarium offendat, ejusque iram et vindictam incurrat, necesse est; præsertim quia Deus, qui totum cor poscit, non fert æmulum et rivalem, ideoque graviter punit eos, qui cordis dimidium sibi surripiunt, hostique suo tradunt.

Secundo, moraliter et apposite Palacius: « Quod, ait, inquit, non habebit successus, ita intellige. Tu volebas frui bonis bonæ et malæ viæ: at neque his frueris, nec illis. Nam fruentem te bonis, quæ in mala via esse videntur, advocat bona via: et dulcedini tuæ in malo bona via scelerum amatorem inspergit: ita contra fruentem bonis viæ bonæ, via mala revocat, et dulcedine bonæ viæ frui, ut decet, non sinit. Hoc declarat amplius auctor per verba sequentia: Et pravum cor in illis scandalizabitur; id est, ingrediens simul viam bonitatis et malitiæ, scandalizatur et offenditur ex utraque. Nam gaudens in bona, torquetur ex mala. Contra, gaudentem in mala, bona contristat. Ergo esto calidus, aut frigidus: quia vero tepidus es, incipies evomi ab ore Domini. »

Vers. 29. 29. COR NEQUAM (Græce *κακὸν*, id est, durum, pertinax, obfirmatum in malo) GRAVABITUR IN DOLORIBUS (S. Ambrosius, *laboribus*, quia sua nequitia, durezza et obstinatione thesaurizat sibi iram Dei, juxta illud *Rom.* II, 5: « Secundum du-

ritiam tuam et impenitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justii judicii Dei. » Unde causam subdit dicens): ET (id est, quia) PECCATOR (qui jam obduru in peccatis, eorumque habitum et consuetudinem pene incorrigibilem sibi induxit) ADJICIET AD PECCANDUM. — Græce, *peccator addet peccata super peccata*, et consequenter dolores dolori, quia Deus addet ei plagas super plagas, ac dolores super dolores, juxta illud *Eclii.* XXIII, 12: « Vir multum jurans replebitur iniquitate. » En culpa. « Et a domo ejus non recedet plaga. » En pœna. Unde Syrus vertit: *Cor durum, multiplicabuntur dolores ejus, et arrogans addet peccata peccatis*; Arabicus: *Cordis duri multiplicabuntur dolores illius, et derisor peccata peccatis, accumulatur*; Tigurina: *Cor pertinax gravabitur laboribus, et scelerosus peccata peccatis accumulabit*. Nam, ut ait Nazianzenus in *Distichis*: « Sicut ferrum attritu suo lapides quoque accendit, sic durum et asperum pectus virga coerceri solet. » Hinc elice conclusionem, si vis arcere dolores et accersere gaudia, fuge peccata, vaca virtuti et sanctitati; ubi enim est virtus, ibi est lætitia; ubi peccatum, ibi est et comes ejus individuus, puta, tristitia. Unde idipsum inculcans subdit: « Synagogæ superbiorum non erit sanitas. »

Nota et peccator adjiciet ad peccandum. Nam, ut ait S. Gregorius lib. XXV *Moral.* cap. XII: « Peccatum, quod pœnitentia non deletur, ipso pondere mox ad aliud trahit: justo enim judicio omnipotens Deus cor peccantis obnubilat, ut præcedentis peccati merito etiam in alia cadat. » Id in se experiebatur Augustinus; quare lib. VIII *Confess.* cap. V: « Velle meum, inquit, tenebat inimicus, et inde mihi catenam fecerat, et constrinxerat me: quippe ex voluntate perversa facta est libido; et dum servitur libidini, facta est consuetudo: et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. » Accedit, quod dæmon a peccatore pro delectatione peccati hanc quasi exigit usuram, scilicet, augmentum peccati, novumque peccatum, quod illi suggerit, justa illud: « Ex usuris et iniquitate redimet animas eorum, » *Psal.* LXXI, 14. Sic a Davide pro usura adulterii cum Bethsabee, exegit homicidium Uriæ illius mariti.

30. SYNAGOGÆ (id est, cœtui, congregationi, Vers. 30. multitudini, turbæ) SUPERBORUM NON ERIT SANITAS (Græce *ἰασις*, id est, sanatio, curatio, medela, q. d. Duricordes et superbi, quia Dei et hominum monita spreverunt, nullamque admiserunt curationem, hinc suo tempore graviter et immedicabiliter punientur, ut curari et sanari nequeant. Causam subdit): FRUTEX ENIM PECCATI (id est, omnis eorum ad peccandum potestas et facultas, in qua jam radicati et firmati videntur) ERADICABITUR IN ILLIS, ET NON INTELLIGETUR, — hoc est, penitus tolletur ab eis, ita ut amplius non intelligatur, nec agnoscatur esse vel fuisse; hoc est, sic tolle-

tur, ut nullum ejus appareat vestigium, juxta illud *Psal. xxxvi, 35*: «Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat: quæsi eum, et non est inventus locus ejus.» Ita Jansenius. *Secundo*, Palacius explicat, *q. d.* Superbis et obstinatis non est sanitas, quia ipsi in corde adjiciunt peccata peccatis, ac consequenter in corpore cumulant plagas plagis, dolores doloribus. Ergo, si videris sanum superbum, ingredi cor ejus; ibi videbis dolorum carnificinam. Porro «frutex peccati» est liberum arbitrium, sive libertas bene vel male agendi: hæc tolletur a superbis in inferno, quia damnati non habent liberum arbitrium ad bene vel male agendum: nam in malo obdurati et obfirmati sunt, ait Palacius.

Porro Græca jam pro *συναγωγή*, id est, *synagoga*, legunt *ἔπαρσις*, id est, obductio, inductio: unde sic habent: *Obductioni superbi non est sanatio: frutex enim peccati radicavit in illo.* Obductio intelligitur mali, puta clades, calamitas et supplicium pro peccatis inflictum, uti dixi cap. II, 2, *q. d.* Talis enim calamitas a Deo infligitur superbo et duro, ut ei non sit remedium, ut eam curare et sanare sit impossibile. Hinc et Syrus vertit: *Plaga illusoris non habet medelam, quia a planta prava, planta ejus.* S. Ephrem tract. *De timore Dei*: «Obductio superbiæ non est sanatio: frutex enim radicavit in illa,» *q. d.* Eliamsi superbia exterius obducatur et operiatur velo humilitatis, non tamen sanatur, quia interior in corde manet ejus radix, puta, mens superba. Superbi enim exterius simulant se humiles; sed interior tument arrogantia. Arabicus: *Non est supplicio derisoris indulgentia: plantam namque pravam plantavit.* Complut. addunt nonnulla: sic enim habent, *in inductione superbi non est sanatio: itinera ejus eradicabuntur; planta enim nequitiae radices misit in illo;* et sic legit S. Ambrosius. Tigurina vero, *in inductione* (id est, in suasionem), *arrogantis nihil est sani, et gressus ejus convellentur* (Vatablus, *vestigis suis evertetur, id est, institutis suis falletur*), *quia radices egit in ea planta malitiæ.* Hæc lectio consentit cum Vulgata Latina; sed ea est uberior: quod enim Græca dixit, *itinera ejus eradicabuntur;* Latina dicit, *frutex peccati eradicabitur.* Frutex enim arboris est quasi iter et semita, qua se promovet et propagat arbor.

Hinc per *fruticem peccati* possunt accipi voluptates, opes, honores: item machinationes, artes, fraudes, socii, congregationes, clientelæ, spes, etc. Hæ enim sunt illecebræ et fomites peccati, quibus illud proserpit, seque propagat, sicut per frutices proserpit et propagat se arbor: ob quas et per quas peccator peccata peccatis accumulatur; ideoque eas omnes eradicabit et disperdet justus criminum ultor Deus. Causam subdunt Græca: *quia planta malitiæ in eo radices egit, q. d.* Quia in malitia plane radicata est, ut ab ea se avelli,

nec minis, nec monitis permiserit, adeo ut nulla supersit spes emendationis et bonitatis; idcirco malitiam hanc ejus cum ipso evellet et evertet Deus. Luxuriantes ergo voluptatum, honorum et opum frutices amputemus, sicut vinitor putat palmites et pampinos vitis luxuriantes, ne Deus vitem ipsam totumque hominem eradicet, et in ignem æternum mittat.

Denique pro «frutex enim peccati eradicabitur in illis,» uti legit Jansenius et alii; legendum est contrarie, *frutex enim peccati radicabitur in illis*, uti legunt Romana et Græca, *q. d.* Voluntas propria et cupiditas, quæ est frutex peccati, id est, peccatum omne progerminans, altas radices aget in superbis, «et non intelligitur,» quia superbi non intelligunt se agi propria voluntate et cupiditate: putant enim se agi ratione, voluntate Dei et charitate; amor enim proprius et superbia eos excæcat, et lucem naturalem offuscat, ut seipsos et suum hocce vitium non perspiciant; ideoque Deus illos puniet, eradicabit et affliget immedicabiliter.

31. COR SAPIENTIS INTELLIGITUR IN SAPIENTIA, ET AURIS BONA AUDIET CUM OMNI CONCUPISCENTIA SAPIENTIAM. — CORDI DURO, INDOCILI, INFLEXILI ET PRÆFRAC TO OPPOSITUM COR SAPIENTIS, UTPOTE DOCILE, FLEXILE, STUDIOSUM ET SUBDITUM SAPIENTIAE: ILLUD ERGO «INTELLIGITUR,» INQUIT, ID EST, COGNOSCITUR IN SAPIENTIA, SUPPLE, AUDIENDA, LEGENDA, MEDITANDA, PROLOQUENDA, DOCENDA ET OPERE EXERCENDA: IDEOQUE ADDIT, «AURIS BONA,» QUÆ LIBENTER AUDIT BONA, MANANS EX CORDE HONO, QUALE EST SAPIENTIS, «AUDIET CUM OMNI CONCUPISCENTIA,» ID EST, AVIDITATE, *q. d.* Avidissime excipiet «sapienciam,» præsertim sublimiorem et magis reconditam. Hanc enim significat vox *παράβολή*. Sic enim habent Græca, et ex eis S. Ambrosius: *Cor sapientis cogitabit parabolam, et auris auditoris desiderium sapientis.* Vox *desiderium* dupliciter accipi potest: primo, ut referatur ad sapientem, *q. d.* Sapiens desiderat aurem auditoris, id est, aurem audientem et attentam; secundo, ut referatur ad aurem, *q. d.* Auris auditoris, id est, audiendi avida, desiderat audire sapientem, ut ab eo sapientiam hauriat et addiscat. Hunc sensum expressit Latinus Interpres, et Syrus: *Cor sapiens, ait, intelliget parabolas sapientum; et auris, quæ audit, lætabitur in sapientibus.* Priorem sequitur Tigurina, dum vertit: *Cor hominis cordati meditatatur sermones reconditos* (Vatablus, *res arcanas*), *et sapiens aurem attentam expetit.* Ita David: «Audiam, ait, quid loquatur in me Dominus Deus: quoniam loquetur pacem in plebem suam,» *Psal. lxxxiv, 9.* Hæc est antithesis prima inter cor durum et cor sapiens.

Antitheses cordis duri, et sapientis. Prima.

Igitur docet hic Siracides, ad sapientiam requiri primo, cor avidum sapientia; secundo, aurem docilem, quæ libenter audiat dogmata et monita salutis: quibus si tertio accedat manus, id est, operatio, ut opere exerceat quod audit,

perfectam nanciscitur sapientiam, id est, virtutem. Unde Aristoteles apud Laertium lib. V, cap. 1. asserit tria ad sapientiam exigi, naturam, doctrinam, exercitationem: natura est in corde et mente capaci et avida, doctrina in aure docili, exercitatio in manu et operatione. Sapienter S. Bernardus, serm. 28. in Cant.: « Auris, inquit, prima mortis janua, prima aperiatur et vitæ: nunc autem unde irrepsit morbus, inde remedium inret, et per eadem sequatur vestigia vita mortem, tenebras lux, venenum serpentis antidotum veritatis. » Porro, quanta debeat esse aviditas sapientiæ, ostendit S. Cyrillus lib. I in Joannem, cap. II, dum ait nos debere æmulari canes venaticos, qui undique odorantur et persequuntur feram, donec eam comprehendant. Simili enim modo nos debere scrutari et insequi veritatem, donec eam teneamus.

Vers. 32. 32. SAPIENS COR ET INTELLIGIBILE (id est, intelligens: sic sæpe verba desinentia in bilis accipiuntur pro participiis, vel nominibus, ut *incredibilis* pro incredulus, *docibilis* pro docilis) ABSTINEBIT SE A PECCATIS. — Sapientia enim practica et vera consistit in fuga peccatorum et exercitio virtutum. Est hæc secunda antithesis cordis duri et cordis sapientis: cor enim durum addet peccata peccatis, ut dixi vers. 29; cor vero sapiens ab iis abstinebit. Audi S. Ambrosium *De Jacob*, et *Vita beata*, cap. VIII: « Manet, inquit, semper inter adversa et delectabilia perfecta virtus: ne-

que adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni. » Et epist. 7: « ad *Simplicium*, lib. II. » Sapiens non metu frangitur, non potestate mutatur, non attolitur prosperis, non tristibus mergitur: ubi enim sapientia, ibi virtus animi, ibi constantia et fortitudo: sapiens manet perfectus in Christo, fundatus charitate, radicans fide. » Quin et Seneca ad *Helviam*, cap. V: « Nec secunda, inquit, sapientem efferunt, nec adversa demittunt. » Unde idem infert, *epist.* 117, cap. VI: « Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque producta. » Et ibidem, cap. VIII: « Sapiens vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. »

ET IN OPERIBUS JUSTITIE SUCCESSUS HABEBIT. — Tigurina, in *operibus justis successu potietur*. Deus enim prosperat justas justorum quasi amicorum actiones, utpote a se et sua gratia profectas, sibi que gratissimas, juxta illud Apostoli: « Creati in operibus bonis (id est, ad opera bona), quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus, » *Ephes.* II, vers. 10. Et illud Psalms *Psal.* I, 3: « Omnia quæcumque faciet, prosperabuntur. »

Est hæc tertia antithesis cordis duri, et cordis sapientis. Durum enim non habebit successus, ut dixit vers. 28, quia Deum habet adversum: sapiens vero habebit, quia Deum habet propitium. Hic versus jam deest in Græco et Syro.

QUARTA PARS CAPITIS.

DE ELEEMOSYNA EJUSQUE FRUCTIBUS.

Vers. 33. 33. IGNEM ARDENTEM EXTINGUIT (S. Ambrosius legit, *vestinguit*) AQUA: ET ELEEMOSYNA RESISTIT PECCATIS, — præteritis; sed et pari ratione ac jure præsentibus et futuris. Nota *et*, id est, similiter, pari modo, sic. Est enim comparatio, *q. d.* Sicut ignem exstinguit aqua, sic eleemosyna exstinguit peccata. « Sicut enim aquæ elementum, inquit Rabanus, effusum ignis exstinguit ardorem, sic et eleemosyna, quæ per charitatis affectum expenditur, peccatorum obruet flammam. » Pro *resistit*, Græce est *ἐξίσταται*, id est, *expiabit peccata*: hoc autem est resistere peccatis nos accusantibus apud Deum, scilicet, eum placare, itaque peccata expiare, juxta illud: « Superexaltat misericordia justitiam, » *Jacob.* II, 13. Arabicus, *extenuat peccata*; Syrus, *remittit peccata*, S. Cyprianus, tract. *De Opere et Eleemos.*, « exstinguit peccata; » Tigurina, *peccatum expiat misericors benignitas*. Hebr. enim *חֶסֶד chesed*, idem est quod pietas, misericordia, benignitas, beneficentia, eleemosyna. Eleemosyna ergo est peccati piaculum, et quasi victima pro peccato, juxta illud *Daniel.* IV, 24. « Peccata tua eleemosynis

redime. » Vide ibi dicta. Transit recto ordine ac gradu a sapientia et justitia ad eleemosynam, quia hæc inter opera justitiæ, quæ dixit esse sapientis, primas tenet.

Apposite comparat peccatum igni, eleemosynam aquæ. *Primo*, quia, sicut ignis adurit læditque corpus, ita peccatum lædit, occidit et exurit animam. Peccatum ergo est quasi ferrum candens, quod suo te contactu vult comburere: obijce tu illi aquam eleemosynæ; non te aduret. *Secundo*, quia, sicut ignis excitat flammam, ita peccatum suscitatur concupiscentias, æstusque iræ, gula, libidinis, etc. *Tertio*, quia peccata accendunt ignem, id est, iram et ultionem Dei, ut igne furoris sui eos disperdat. *Quarto*, quia peccata peccatori parant ignem gehennæ. Hosce omnes peccati ignes mira vi sopit eleemosyna; imo ita exstinguit, ut nullum eorum vestigium supersit. Vide *Matth.* XXV, 35. Quocirca S. Maximus hom. I de *Eleemos.*: « Dicit, ait, Scriptura divina: Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum. Magna plane, et cunctis ambienda sententia, quæ hominibus pene jam mortuis, et

Eleemosyna est piaculum peccati.

Est aqua ignem peccati restinguens. *Primo.*

Secundo.

Tertio.

Quarto.

peccatorum suorum incendio arefactis, redivivum quoddam beneficium pollicetur. »

Myslice S. Cyprianus *De Opere et Eleemosyn.*, per quam accipit baptismum, per ignem gehennam : « Hic, inquit, ostenditur et probatur, quia sicut lavacro aquæ salutaris gehennæ ignis exstinguitur, ita eleemosynis atque operationibus justis, delictorum flamma sopitur. Et quia semel in baptismo remissio peccatorum datur, assidua et jugis operatio, baptismi instar imitata, Dei rursus indulgentiam largitur. » Sic quoque explicat S. Gaudentius tract. 13 *De Natali Domini*. Hinc pariter S. Augustinus, *homil. 39*, inter 50 : « Dedit nobis, inquit, Deus secundum baptismum. Nam, sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum. In horreis nostris habeamus abundantiam, quæ flammam nostram oblatione unius panis exstinguat : ante fores gehennæ stat misericordia, et neminem permittit in carcerem mitti. » Sic et S. Laurentius, episcopus Novarum, *homil. de Penitentia*, quæ exstat in *Bibliotheca SS. Patrum*, in Appendice, ex hisce Siracidis verbis comparat eleemosynam baptismum : « Aqua, inquit, et ablutio et remissio in eleemosyna largientis est. Ne differas abluere inquinatum corpus et animam fontibus eleemosynæ, ut redeas rursus in præmissi baptismatis formam. Sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccata. Tanquam si ita dictum esset : Sicut aqua exstinguit ignem ardentem, sic eleemosyna discerpit avaritiam, funera, hominumque crimina, vincula funesta dirumpit. » Et mox : « Sicut peccatum, quod extra corpus est, eleemosyna fulminat et exstinguit : sic vitium libidinis, quod membra incestat, lacrymarum ubertas extirpat. Ergo peccatum, quod extra corpus est, proprium habet fontem eleemosynarum ; et flagitium, quod intra corpus committitur, suum habet fontem ex oculis profluentem. » Affert exemplum Zachæi, qui eleemosynis sua peccata abolevit, *Lucæ xix*. « Transfatus, inquit, de bono ad malum, de præda ad palmam. »

Causa prima. Causa, cur eleemosyna exstinguat peccatum, est primo, quia misericordes in alios, sibi Dei misericordiam conciliant, et quasi emerentur, juxta illud promissum Christi : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, » *Matth. cap. v, 7*. Secundo, quia pauperes pro suis eleemosynariis Deum precantur ; pauperum autem vocem audit et exaudit Deus. Tertio, quia, cum eleemosynam corporalem multi ob inopiam facere nequeant, omnes tamen possunt facere spiritalem, qualis est precari pro pauperibus, eos consolari, docere, bene consulere, etc., ac præsertim offensam dimittere iis qui nos offenderunt. Hæc autem remissio quasi jure talionis meretur parem remissionem, juxta promissum Christi : « Si demiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester cælestis delicta vestra, » *Matth. cap. vi, 14*. Quarto, quia elec-

mosyna est actus charitatis : « charitas autem operit multitudinem peccatorum, » *Jacob. v, 20*.

Quocirca S. Ambrosius in hæc verba Ecclesiastici, *serm. 1*, tom. II : « Ignem ardentem, inquit, restinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis. Magna plane et cunctis ambienda sententia, quæ hominibus pene jam mortuis, et peccatorum suorum incendio arefactis redivivum quoddam beneficium pollicetur, ut interveniente eleemosyna, sicut aquæ intermortuis, succus (qui sit) refrigerium arecentibus infundatur : hoc est, ut miseri homines, qui in mortem peccatis aruerant, ad vitam eleemosynis reviviscant ; atque illis misericordia fons salutis, quibus avaritia fuerat mortis incendium, ut flammam, quas sibi peccando incenderant, largiendo restinguant ; atque utiliore commercio, qui pecuniam quondam dederat, ut adulterium perpetraret, nunc pecuniam eroget, ut adulter esse jam desinat ; et emat sibi quodammodo innocentiam, qui sibi emerat aliquando peccatum : dicit enim Dominus ad discipulos suos : Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. » Unde concludit : « Sola misericordiæ virtus, cunctorum est redemptio peccatorum. »

Idem, *serm. 2*, eleemosynam comparat, imo præfert aquæ baptismi : « Ipsa enim, inquit, gehennæ consumit incendia, quæ dum per baptismum infunditur, Tartari restinguit ardorem : vivificat enim animas, et delicta restinguit. Ita igitur eleemosyna resistit peccatis, sicut aqua baptismi gehennæ restinguit incendium. Ergo quodammodo eleemosyna animarum aliud est lavacrum : nisi quod indulgentior est eleemosyna, quam lavacrum ; lavacrum enim semel datur ; eleemosynam autem quoties feceris, toties proneris veniam. » Eadem habet *serm. 42*. Ex dictis discite quanta sit vis, dignitas, utilitas et necessitas eleemosynæ.

34. ET DEUS PROSPECTOR EST EJUS QUI REDDIT GRATIAM. — *q. d.* Deus providet, et de omnibus prospicit eleemosynario, qui benefacit, miseretur et dat eleemosynam indigenti, juxta illud Psaltis et Pauli : « Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet, etc. Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstabit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ, ut in omnibus locupletati abundetis, » *II Corinth. ix*. Vide S. Chrysostomum, *homil. Quod eleemosyna est ars omnium quæstuosissima*. Memorabile hujus sententiæ exemplum exstat in Sophronio, poeta, in *Prato Spirituali Joannis Moschi*, cap. CCLXI, de nobili quodam Constantinopolitano, qui, cum omnia sua in pauperes distribuisset, filio nil nisi Christum curatorem reliquit : quare Christus se ei curatorem præstitit, monuitque divitem primum, ut illi filiam unicam in uxorem traderet, eumque omnium bonorum hæredem scriberet ; qui idipsum fecit, juvenique dixit :

« Ecce bonus curator tuus misit tibi uxorem. » Hoc est quod ait S. Chrysostomus homil. 53 et 68 *ad Popul.* : « Si filiis, inquit, omnia dimittas, periculosæ custodiæ tua cuncta commendasti : si vero Deum eis relinquant hæredem et tutorem, innumeros reliquisti thesauros. Si vis filios divites in tuto relinquere, Deum ipsis relinque debitorem, et hoc eis chirographum trade. Deus centuplum, quod promisit, rependet. Deo ergo fenere. » Et S. Cyprianus, tract. *De Opere et Eleemosyn.* : « Patrimonium, ait, Deo creditum nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode servatur. »

Græca jam aliter habent, nimirum : *Dominus qui retribuit* (Græcum ἀνταποδοῦν, habet emphasim, *q. d.* Qui recompensat, qui quasi mercedem merito, ac par pari retribuit) *gratias* (copiam gratiarum), *meminit in posterum*; Syrus, *qui facit quod bonum est, paratus* (id est, bene dispositus) *est in via sua*; Arabicus, *qui operatur bonum, bene se habebunt viæ illius*.

MEMINIT (DEUS) EJUS (ELEEMOSYNÆ) IN POSTERUM, — ut eam suo tempore remuneretur, laudet et celebret, uti Christus apparuit cocto S. Martino, qui dimidiam chlamydem dederat pauperi, eam coram angelis ostentans, dicensque : « Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit. » Ita Sulpitius in Vita S. Martini.

ET IN TEMPORE CASUS SUI INVENIET (ELEEMOSYNA, ET ELEEMOSYNARIUS) FIRMAMENTUM. — Syrus, *et in tempore quo ceciderit, inveniet esse fulcrum*; Arabicus, *et qui cadet, erit illi virtus et sustentaculum*; Tigurina omnia hæc una sententia complectitur : *Dominus gratiam redditurus memor erit in posterum, ut auctor (eleemosinæ) tempore casus sui adminiculum inveniat, q. d.* Si eleemosynarius in adversa labatur, si in calamitates incidat, Deus memor ejus eleemosynarum eum fulciet, roborabit, eriget, restituet in pristinum statum et gradum, imo majoribus bonis et donis cumulabit.

Secundo, Palacius hæc accipit de casu, id est, lapsu in peccatum, *q. d.* Si eleemosynarium in peccatum labi contingat, in ipso casu inveniet eleemosynam, quam fecit, cui nitatur, et in qua firmetur, ut surgat. Quia eleemosyna misero data rogat pro datore Deum, ut eum ab omni miseria liberet, qui miseros ab eorum miseria liberare solebat. Hoc est quod ait Tobias cap. iv : « Eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras. »

Hujus rei mirabile exstat exemplum in *Prato Spirit.* Joannis Moschi, cap. ccvii, de virgine quadam Gentili, quæ cum sua erogasset in pauperes, redacta ad inopiam, lapsa est in fornicationem, utque victum sibi pararet, seipsam prostituit : sed Deus, memor ejus eleemosynarum, ipsam

ad pœnitentiam revocavit, per eamque ad castitatem, fidem et baptismum traduxit; cumque nullus pro ea in baptismo spondere vellet, angeli cœlitus missi pro ea se sponsores præstiterunt.

Denique Psaltes *Psal. xl, 1* : « Beatus, inquit, qui intelligit super egenum et pauperem; in die mala liberabit eum Dominus. » Quocirca S. Cyprianus in fine tract. *De Opere et Eleemosyna*, hæc ei dat elogia : « Præclara et divina res, inquit, fratres charissimi, salutaris operatio, solatium grande credentium, securitatis nostræ salubre præsidium, munimentum spei, tutela fidei, medela peccati : res posita in potestate facientis, res et grandis et facilis, sine periculo persecutionis, corona pacis, verum Dei munus et maximum, infirmis necessarium, fortibus gloriosum, quo Christianus adjutus perfert gratiam spiritalem, et promeretur Christum judicem, Deum computat debitorem. Ad hanc operum salutarium palmam libenter ac prompte certemus : omnes in agone justitiæ, Deo et Christo spectante, curramus; et qui sæculo et mundo majores esse jam cœpimus, cursum nostrum nulla sæculi et mundi cupiditate tardemus. » Et S. Chrysostomus, homil. 33 *ad Popul.* : « Eleemosyna, inquit, Christi adstat tribunali, non tantum patrocinians, verum et ipsi persuadens judici, ut reo patrociniū præstet, et pro eo sententiam ferat; et licet millies peccaverit, coronat et victorem promulgat. » Intellige hæc de illis qui peccant ex fragilitate, non ex præsumptione. Ex hac enim et similibus S. Scripturæ de eleemosyna peccatum expiante sententiis, quidam in errorem prolapsi sunt, ut censerent sibi licere rapere aliena, et vivere ut liberet, eo quod eleemosyna sine pœnitentia compensaret omne peccatum. Quem errorem recenset et confutat S. Augustinus lib. XXV *De Civitate Dei*, cap. xxii, et *Enchir.* cap. lxxv : « Non ergo, inquit, se fallant, qui per eleemosynas quamlibet largissimas fructuum suorum, vel cujuscumque pecuniæ, impunitatem se emere existimant, in facinorum suorum immanitate ac nequitia permanendo. » Sic et S. Gregorius in *Pastor.* parte III, cap. xxi : « Ne venalem, inquit, Dei justitiam aestiment, si, cum curant pro peccatis nummos tribuere, arbitrantur se posse inulte peccare; melior quippe est anima quam esca, et corpus quam vestimentum. » Et S. Cæsarius Arelatensis, *homil.* 9 : « Prodest eleemosyna, inquit, si omittas peccare. »

Hi sunt ergo tres fructus eleemosynæ : *primus*, quod instar aquæ restinguat peccata; *secundus*, quod maneat in memoria Dei, ut eam remuneretur; *tertius*, quod in casu sit fulcrum. Vide ea quæ dixi *Deuter. xxvi*, vers. 12, ubi viginti illustres eleemosynæ fructus recensui.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parænesis est ad eleemosynam : pergit enim ad eam adhortari usque ad vers. 12. A quo usque ad vers. 23, est parænesis et cohortatio ad sapientiam, ex duodecim ejus officiis, quæ ipsa suis filiis, præsertim eleemosynariis præstat. Inde, usque ad finem capituli, recenset varia hujus sapientiæ præcepta, præcipue circa pudorem malum, qui hostis est sapientiæ.

1. Fili, eleemosynam pauperis ne defraudes, et oculos tuos ne transvertas a paupere. 2. Animam esurientem ne despexeris : et non exasperes pauperem in inopia sua. 3. Cor inopis ne afflixeris, et non protrahas datum angustianti. 4. Rogationem contribulati ne abjicias : et non avertas faciem tuam ab egeno. 5. Ab inope ne avertas oculos tuos propter iram : et non relinquo quærentibus tibi retro maledicere. 6. Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius : exaudiet autem eum, qui fecit illum. 7. Congregationi pauperum affabilem te facito, et presbytero humilia animam tuam, et magnato humilia caput tuum. 8. Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, et redde debitum tuum, et responde illi pacifica in mansuetudine. 9. Libera eum, qui injuriam patitur de manu superbi : et non acide feras in anima tua. 10. In judicando esto pupillis misericors ut pater, et pro viro matri illorum. 11. Et eris tu velut filius Altissimi obediens, et miserebitur tui magis quam mater. 12. Sapientia filiis suis vitam inspirat, et suscipit inquirentes se, et præbit in via justitiæ. 13. Et qui illam diligit, diligit vitam : et qui vigilaverint ad illam, complectentur placorem ejus. 14. Qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt : et quo introibit, benedicet Deus. 15. Qui serviunt ei, obsequentes erunt sancto : et eos qui diligunt illam, diligit Deus. 16. Qui audit illam, judicabit Gentes : et qui intuetur illam, permanebit confidens. 17. Si crediderit ei, hæreditabit illam, et erunt in confirmatione creaturæ illius. 18. Quoniam in tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit eum. 19. Timorem, et metum, et probationem inducet super illum : et cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in cogitationibus suis, et credat animæ illius. 20. Et firmabit illum, et iter adducet directum ad illum, et lætificabit illum, 21. et denudabit absconsa sua illi, et thesaurizabit super illum scientiam et intellectum justitiæ. 22. Si autem oberraverit, derelinquet eum, et tradet eum in manus inimici sui. 23. Fili, conserva tempus, et evita a malo. 24. Pro anima tua ne confundaris dicere verum. 25. Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam. 26. Ne accipias faciem adversus faciem tuam, nec adversus animam tuam mendacium. 27. Ne reverearis proximum tuum in casu suo. 28. Ne retineas verbum in tempore salutis. Non abscondas sapientiam tuam in decore suo. 29. In lingua enim sapientia dignoscitur : et sensus, et scientia, et doctrina in verbo sensati, et firmamentum in operibus justitiæ. 30. Non contradicas verbo veritatis ullo modo, et de mendacio ineruditionis tuæ confundere. 31. Non confundaris confiteri peccata tua, et ne subicias te omni homini pro peccato. 32. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii. 33. Pro justitia agonizare pro anima tua, et usque ad mortem

certa pro justitia, et Deus expugnabit pro te inimicos tuos. 34. Noli citatus esse in lingua tua, et inutilis, et remissus in operibus tuis. 35. Noli esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi. 36. Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. 1. **FILI, ELEEMOSYNAM PAUPERIS NE DEFRAUDES**, — hoc est, pauperem eleemosyna non defraudes. Est hypallage. Similis est illa frequens Hebræis: *Miserunt civitatem in ignem*, hoc est, miserunt ignem in civitatem. Et illa *Exodi* cap. XII, vers. 11: « Calceamenta habebitis in pedibus, » id est, pedes habebitis in calceamentis, sive calceatos.

Vox *defraudes*, vel, ut græce est, *prives*, significat eleemosynam pauperi esse debitam, illumque ad eam habere jus, non justitiæ, sed charitatis, ut, scilicet, petat a divite panem, vestem, vel nummum sibi ab eo ex charitate debitum, quo quasi stimulo incitat divitem ad dandum illum, *q. d.* Da panem pauperi; quia panis ille est pauperis, hoc est, pauperi debitus; unde si illum ei neges, facis ei injuriam, quia eum re sibi debita defraudas. Hoc est quod ait S. Basilius in illud Evangelii: *Destruam horrea mea*. « At tu, inquit, numquid spoliator es, qui, quæ dispensanda accepisti, propria reputas? Est panis famelici, quem tu tenes; nudi tunica, quam tu in conclavi conservas; discalceati calceus, qui apud te marcescit; indigentis argentum, quod possides inhumatum. Quocirca tot pauperibus injuriam facis, quot dare valeres. » Et, quod magis mirere, negat. S. Ambrosius, *serm.* 81, posse quemquam bona sua appellare, quæ quis possidet: « Sed ais (inquit): quid injustum est, si, cum aliena non invadam, propria diligenter servem? O impudens dictum! Propria dicis? Quæ? Ex quibus reconditis in hunc mundum detulisti? » Et mox: « Non minus est criminis habenti tollere, quam, cum possis et abundes, indigentibus denegare. » Neque aliter sentit S. Hieronymus, qui ad Hedibiam hunc in modum scribit *epist.* 110, *Quæst.* I: « Si plus habes, quam tibi ad victum vestitumque necessarium est, illud eroga, et in illo debitricem esse te noveris. »

Addo S. Chrysostomum, qui ad populum Antiochenum verba faciens: « Numquid (ait) grave quidpiam et onerosum a nobis requirit? Necessitatem excedentia vult nos facere necessaria, et quæ nequidquam et inutiliter reposita sunt, hæc vult bene distribui. » Et aliquanto post: « Tuarum rerum es, o homo, dispensator, non minus quam qui Ecclesiæ bona dispensat. » Et mox: « Non ad hoc accepisti, ut in delicias absumeres; sed ut in eleemosynam erogares: numquid enim tua possides? Res pauperum tibi sunt creditæ, sive ex laboribus justis, sive ex hæreditate paterna pos-

sideas. » Et S. Bernardus, *epist.* 42 *ad Henricum Senon.*, sic ait: « Nostrum est, pauperes clamant, quod effunditis; nobis crudeliter subtrahitur, quod vos inaniter expenditis. » Nostrum, id est, nobis debitum est non ex justitia, sed ex charitate. Denique S. Augustinus in *Psal.* CXLVII: Superflua diviti, inquit, necessaria sunt pauperi; aliena retinet, qui ista tenet. » Porro, ne quis dicat hæc concionatorie per exaggerationem dici, didactice et scholastice S. Thomas II II, *Quæst.* LXVI, art. 7, ita definit: « Res, quas aliqui superabundantes habent, ex naturali jure debentur pauperum sustentationi. » Idem, *In* IV, dist. XV, *Quæst.* II, art. 4, asserit hanc esse communem Theologorum omnium sententiam.

Quocirca S. Franciscus, teste S. Bonaventura et aliis in ejus actis, quæ sibi quasi pauperi data erant, si pauperior quis ab eo eleemosynam petisset, illico non tam donabat, quam jure suo cedebat. Unde audiens vetulæ cujusdam inedia, dixit: « Frater mi, restituamus alienum hoc (pallium suum denotans) quod ego retinebam, donec æquioris tituli possessor appareret. Jam apparuit pauperrima quædam soror nostra, ad quam rogo ut mittas hoc meum palliolum, cum quibusdam panibus ex eleemosyna collectis, quæ dum Fratres portaverint, dicant quod suum erat sibi dari: reputo enim, quæ nobis conferuntur, in nostrum cedere usum, donec indigentior supervenerit. » Sed vide miram Dei providentiam et remunerationem: eodem tempore aliqui ex Pontificiis detulerunt tot panni ulnas, quot S. Patri, ejusque sociis vestiendis sufficiebant.

Pro *eleemosynam*, Græce est ζῶν, id est *vitam*, hoc est victum, sive ea quæ ad vitam conservandam pertinent. Hinc ζῶν et βίος tam victum, quam vitam significat, æque ac Hebr. חַיִּים *chajim*, ut patet *Proverb.* XXVII, 27, in Hebr. Hinc illud vulgo tritum: βίος βίω δεικνύμενος, id est, vita victu indiget. Unde Tigurina vertit: *Ne defraudes victu pauperem*. Cum ergo græce dicitur ζῶν τοῦ πτωχοῦ μὴ ἀποσπορίσῃς, id est, *vitam*, hoc est victum, *mendici ne prives*; sensus est, *q. d.* Ne prives pauperem suo victu, quasi sua vita. Novum dat stimulum ad eleemosynam; significat enim ex eleemosyna, puta ex victu, pendere vitam pauperis; ita ut, si eum prives eleemosyna et victu, prives et vita: hæc enim sine victu conservari nequit. Unde Syrus vertit: *Fili mi, ne irrideas vitam pauperis*; Arabicus: *Ne derideas victum pauperis*.

Superflua diviti sunt pauperum, debito charitatis.

Hoc est quod sancitur Jure Canonico, dist. 86, can. *Pasce*. « Pasce fame morientem : si non pavisti, occidisti. » Quam sententiam Gratianus ibidem, et S. Thomas II II, *Quæst.* XXXII, art. 5, tribuunt S. Ambrosio in lib. *Offic.*; sed hodie, nec ibi, nec alibi in S. Ambrosio reperitur. Simile tamen invenitur apud S. Augustinum in *Psal.* CXVIII : « Hoc est, inquit, occidere hominem, vitæ suæ ei subsidia denegare; cave ne inter oculos tuos concludas salutem inopum, et tanquam in tumultis sepelias vitam pauperum. » Rursus S. Ambrosius, lib. *De Naboth* : « Parietes, inquit, vestitis auro, homines nudatis, clamat ante domum tuam nudus, et negligis, et sollicitus es quibus marmoribus pavimenta vestias: pecuniam pauper quærit, et non habet; panem postulat homo, et equus tuus aurum sub dentibus mandit. »

Varia
species
elemo-
synæ.

Porro ζῶν, et victus, non tantum significat alimoniam, sed et vestitum, pharmaca, habitationem, et quidquid ad vitam tuendam esse opportunum, quæ omnia præstat eleemosyna : « Unde multæ ejus sunt species, ait Rabanus. Non solum ergo, qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, ægro, vel incluso visitationem, captivo redemptionem, debili subvectionem, cæco, deductionem, tristi consolationem non sano medelam, erranti viam, deliranti consilium, et quod cuique necessarium est indigenti; verum etiam qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat: et qui emendat verbere, in quem potestas datur, vel coercet aliqua disciplina, et tamen peccatum ejus, quo ab illo læsus aut offensus est, dimittit ex corde, vel orat ut ei dimittatur, non solum in eo quod dimittit atque orat, verum etiam in eo quod corripit, et aliqua emendatoria pœna plectit, eleemosynam dat, qui misericordiam præstat. » Quæ omnia Rabanus transcripsit ex S. Augustini *Enchirid.* cap. LXXI et LXXII, qui et causam addit dicens : « Multa enim bona præstantur invitis, quando eorum consulitur utilitati, non voluntati; quia ipsi sibi inveniuntur esse inimici, amici vero eorum potius illi, quos inimicos putant. » Et idem S. Augustinus in *Psal.* CIII : « Valde, inquit, male diligit is qui bene audit, et male operatur; si potes dare, da; si non potes, affabilem te fac : coronat Deus intus bonitatem, ubi non invenit facultatem; nemo dicat : Non habeo; charitas de sacculo non erogatur. »

ET OCULOS TUOS NE TRANSVERTAS A PAUPERE, — ut, cum pauper in te intente respicit petens eleemosynam, tu ab eo aspectum ne avertas, alioque transferas. Unde Tobias, cap. IV, 7, filio præcipit : « Noli avertere faciem tuam ab ullo paupere; sic enim fiet ut nec a te avertatur facies Domini. » Vult ergo Siracides ut, si videro pauperem, figam oculos in eum, ut ea fiducia petat a me; si enim viderit me a se avertere oculos, incipiet diffidere, ac ita non petet, et in sua miseria perseverabit,

ait Palacius. Græce est μή παραλείψεις, id est, ne protrahas oculos indigentis, ut, scilicet, debeant diu in te respicere, et petere eleemosynam; sed cito eam exhibe, tum ut liberes eum longa molestia respiciendi in te et petendi; tum ne diu eum suspensum et dubium de tua donatione teneas, itaque affligas. Unde Syrus vertit, ne affligas pauperem ignobilem; Tigurina, ne oculos egenos spe diu produxeris; Arabicus, ne visu noceas dolore afflicto; tum ut cito ejus necessitati æque ac desiderio succurras; tum ut tua promptitudine et celeritate dandi, meliorem et gratiorem facias tuam eleemosynam, magisque pauperem soleris et exhilaras, juxta illud Apostoli : « Qui miseretur in hilaritate, » *Rom.* XII, 8; et : « Bis dat, qui cito dat. » Qui enim post longas preces dat eleemosynam, significat se eam ægre et coacte dare, nec tam dare, quam caro vendere, puta, laboriosis precibus et molestis clamoribus eam commutare; aut potius eam pene vi sibi invito extorqueri.

Imitare ergo Abraham, de quo dicitur *Genes.* XVIII, 2 : « Apparuerunt ei tres viri stantes prope eum; quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum, etc., et dixit : Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, ne transeas servum tuum, » etc. Quare S. Ambrosius lib. I *De Abraham*, cap. v : « Disce, inquit, quam impiger esse debeas, ut possis prævenire hospitem, ne quis præveniat, et te boni muneris defraudet copia. » Et S. Chrysostomus in cap. XVIII *Genes.* : « Currit, ait, et volat senex; vidit enim prædam quam venabatur : non vocavit famulos, quasi diceret : Magnus thesaurus est, magna negotiatio; per meipsum hanc mercem inferre debeo, ne elabatur tantum lucrum. »

2. ANIMAM ESURIENTEM NE DESPEXERIS. — Græce, Vers. 2. μή λυπήσεις, id est, ne contristes; Arabicus, ne contristes ventrem inopis, et ne prohibeas damno læsum eleemosyna; Syrus, ne dolore afficias spiritum animæ indigentis. Spiritus enim pauperis dolore afficitur, cum videt se suasque preces non attendi, sed negligi et despici a divite; inde enim dolet et tristatur, ac si sit cholericus, irascitur. Unde sequitur :

ET NON EXASPERES PAUPEREM IN INOPIA SUA, — q. d. Pauper satis habet asperitatis in sua fame et inopia : noli ergo aliam ei addere, eumque exasperare tua dissimulatione, despectu, tarditate, verbis morosis et asperis, uti nonnulli objurgare solent pauperes mendicantes, cum eos deberent consolari, itaque afflictiones addunt afflictis.

Græce rursus est μή παραλείψεις, id est, ne protrahas pauperem; Syrus, ne obliviscaris spiritum hominis contriti; Tigurina, ne inopia sua suspensum quemquam teneas. Sic enim videris eum despiciere. Noster videtur legisse, μή παραφρίσεις, id est, non exasperes, non exacerbēs, ne ad iram provoces. Præclare Nyssenens, orat. *De*

Pauperum amore : « O serve Christi, inquit, Dei atque hominum amore prædite, ne fratrem despicias, ne prætereas, ne ut scelus, ut piaculum, ut aliud quiddam fugiendum et interdictum averseris. Membrum tuum est, licet calamitate frangatur. Tibi, licet animo forti prætereas, pauper relictus est, ut Deo : his enim verbis fortasse te pudore promovebo. »

Vers. 3. 3. COR INOPIS NE AFFLIXERIS, ET NON PROTRAHAS DATUM ANGSTIANTI. — « Datum, » id est, eleemosynam, quam dare debes, dare cogitas ac daturus es. Idem malum aliis aliisque verbis et sententiis exaggerat. Græce, *cor irritatum ne conturbes*, q. d. Cor pauperis satis offenditur, irritatur, et ad tristitiam iramque provocatur sua miseria, fame et egestate : noli ergo illud tua cunctatione vel repulsa magis concitare et irritare. Tigurina : *Cor exacerbatum ne perturbes magis, nec differas quod erogaturus sis in egenum* ; Syrus : *Viscera hominis pauperis ne dolore afficias, et ne prohibeas manus ab inope*.

Ratio a priori est, *prima*, quod, qui cito facit eleemosynam indigenti, totam auferit miseriam ; qui vero tarde, partem duntaxat miserie auferit, partem vero ei relinquit. Nam, v. g. qui famelico succurrit tertia die, per duos priores dies eum famere permittit ; quæ sane ingens est miseria et tormentum : qui si illico succurrisset, duos pariter priores dies famis et miserie illi ademisset. Quare, qui cito dat, plus dat quam qui tarde ; quia totam homini afflictionem adimit, eumque in quiete commodoque statu constituit. Hanc rationem dat S. Basilius homil. 6 in *Ditescentes* : « Jam quando suppetit, inquit, quid prohibet, quo minus liberaliter impertiare ? Nonne inops adest ? non sunt plena horrea ? non merces a Domino parata ? non mandatum manifestum ? esuriens fame absumitur, nudus frigore rigescit, et tu eleemosynam in crastinum differs. Audi Salomonem : Ne dicas : Regressus revertere, et cras dabo ; ignoras enim quid sequens pariet dies. » Et S. Gregorius III parte *Pastor.*, admon. 21 : « Ne, inquit, quæ præbenda sunt citius, sero præbeantur, audiant quod scriptum est : Ne dixeris amico tuo : Vade, et revertere, cras tibi dabo. » Et Nazianzenus, *orat.* 16 : « Ne nox quidem, inquit, misericordie officia tibi interrumpat. Ne dixeris : Rediens redi, et crastino die dabo tibi, ne quid inter propositum tuum et beneficium intercedat ; una enim beneficentia est, quæ moram non admittit. »

Secunda. *Secunda*, quod qui cito dat, cito explet desiderium, quod cruciat indigentem ; qui vero tarde, sinit eum desiderio suo cruciari : *Spes enim, quæ differtur, affligit animam*. Quare, sicut corpus cruciatur, dum extenditur ultra naturalem modum et situm in equuleo ; sic pariter cruciatur animus, dum extenditur distentione spei, et longa expectatione rei desideratæ. Quod ergo est corpori equuleus, hoc animæ est extensio spei, sive

dilatatio rei speratæ. Si ergo hominem equuleo corporis statim liberas, si potes, nec vel ad momentum tardas ; cur pariter illico non liberas eundem equuleo animæ, id est, cruciatu spei et desiderii ? Hoc significat hic Siracides dicens : « Non protrahas datum angustianti. » Hanc rationem dat Seneca lib. II *De Benef.* : « Nihil æque, inquit, amarum est, quam diu pendere ; æquiore quidem animo ferunt præscindi spem suam, quam trahi. » Et Salomon, *Proverb.* XIII, 12 : « Spes, quæ differtur, affligit animam, lignum vitæ, desiderium veniens. » Septuaginta : *Melior est, qui incipit succurrere cordi, quam qui promisit et in spem remisit*. In Hebr. est elegans oppositio : *Spes protracta infirmit cor, vel est infirmitas cordis*. Huic autem infirmitati bene opponitur lignum vitæ, quod avertit sanitatem et robur.

Tertia, quod qui cito dat, indicat animum benevolum, se scilicet libenter dare ; qui vero tarde, indicat animum avarum et malevolum, vel certe minus benevolum. Munus autem et eleemosyna maxime æstimatur ex animo et benevolentia dantis. Quare longe gratius est munus exiguum cito, et liberali animo datum, quam magnum tarde et ægre, avaro vel pigro animo præstitum. Hanc rationem dat Seneca lib. II *De Benef.* : « Verissimum, inquit, existimo quod ille amicus dixit : tantumdem gratiæ demi, quantum moræ adjeicitur. » Quare Democritus, ut Stobæus refert, dicere solitus erat : « Si bene de aliquo mereri vis, citissime da ; mora enim ingratum redditur, et parum amabile, quidquid dederis. » Idem Seneca in *Prov.* : « Duplex, ait, fit bonitas, cum accedit celeritas ; minus decipitur, cui negatur celerius, quod recipere potuit. » S. Gregorius Nazianzenus *De Pauper. amore* : « Beneficii enim gratia, inquit, promptitudine et celeritate congemnatur, » juxta illud Publii Mimi : « Qui cito dat, bis dat ; » et illud Luciani, ut Ausonius vertit :

Si bene quid facias, facias cito ; nam cito factum
Gratum erit : ingratum gratia tarda facit.

Addit *quarto* Siracides, quod qui negligit precibus pauperis postulantis eleemosynam, eum despiciat et contristet, ac subinde ad iram et impatientiam adigat, ut mala imprecetur neganti eleemosynam, quorum omnium vindex est Deus, qui est pater pauperum. Hanc rationem dat Seneca lib. II *De Beneficiis*, cap. 1 : « Ut majoribus, inquit, nostris gravissimis visum est, nulla res carius constat, quam quæ precibus empta est. Adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus, et intra nosmetipsos precari. Molestum verbum est, onerosum, et demisso vultu dicendum : Rogo. » Idem, lib. II *De Benef.* cap. VII, asserit « beneficium morose datum simile esse pani lapidoso, quem esurienti accipere necessarium est, sed acerbum. » Tale illud *Prov.* XX, 17 : « Suavis est homini panis mendacii ; »

id est, videtur suavis, « et postea implebitur os ejus calculo. » Quocirca Sponsa celebrans Sponsi liberalitatem *Cant.* v, 14 : « Manus illius, inquit, tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis; « tornatiles, » quia faciles, agiles, promptæ ad dandum; « aureæ, » quia aurum largiuntur; « plenæ hyacinthis, » quia omnium gratiam conciliant, omnesque sibi amore devinciunt. Huc facit dictum Diogenis : « Non sunt porrigendæ manus amicis, digitis complicatis, » *q. d.* Non sufficit amicis te exhibere amicum; sed amicitia jungenda est benevolentia. Ita Laertius lib. VI.

Denique : « Qui tarde dedit, diu noluit, » ait Seneca lib. I *De Benef.* cap. I. Et Philo : « Beneficentia, ait, sicut luna nunquam pulchrior apparet, quam cum plena est. » Plinius, in *Panegyri. Trajani*, celerem beneficentiam commendat. « Sic ingenui largique fontes, ut ubique prosint, ire festinant; sic celeriter in terras cælo missa perveniunt; sic denique divina illa mens, quæ totum hunc mundum gubernat, quidquid cogitavit, illico fecit, » ait Eumenius orator in orat. *ad Constantinum*, cap. x. Xenophon, an propius Numini accesserit Persarum rex, an Agesilaus, examinans in Vita ejus : « Putabat ille, inquit, splendidum esse, quod negotia tardius conficeret; hic maxime tum lætabatur, cum homines id quod cupiebant celerrime consecutos dimitteret. » De Cimone sic scribit *Emilius Probus* : « Semper pedissequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo videretur negare. » Aurea est Theodorici regis vox apud Cassiodorum, lib. III, *epistola* 40 : « Apud conscientiam nostram læsionis genus est, profutura tardare; nec possumus æstimare jucundum, quod ingrata fuerit dilatione suspensum. » Nam, ut idem ait lib. XII, *epist.* 8 : « Hoc est bona desideria suspendere, quod illicita perpetrare. » Quocirca de Gratiano Imperatore ita scribit præceptor ejus Ausonius Burdegalensis : « Spem superas, cupienda prævenis, vota præcurris; quæque animi nostri celeritas divum instar affectat, beneficiis præeuntibus anteceditur : præstare tibi est, quam nobis optare velocius. » Hoc ergo regium est, hoc divinum.

4. ROGATIONEM CONTRIBULATI NE ABJICIAS. — Græca Complut., *supplicem in tribulatione positum, vel tribulatum ne abjicias*; Tirugina, *supplicem afflictum ne rejicias*; Arabicus, *ne avertas te a voce petentis*; Syrus, *deprecationem pauperis ne derelinquas*. Hinc Aristoteles in *Physiognom.* cap. VI : « Misericors, ait, est sapiens et modestus (ut, vel det, quod petitur; vel si id nequit, det bona verba, ait Rabanus); immisericors, insipiens et inverecundus. Misericordes quicumque pulchri et albi coloris, et habent oculos pingues, et nares deorsum distantes, ac semper plorant. » Lactantius in *Epitome suarum Institut.* cap. v : « Ergo animal, ait, commune atque consors esse debemus, ut nos invicem præstandis recipiendisque auxiliis munia-

mus. Multis enim casibus et incommodis fragilitas nostra subjecta est, speres tibi accidere posse, quod alteri accidit : ita demum excitaberis ad opem ferendam, si sumpseris ejus animum, qui opem tuam tunc in malis constitutus implorat : si quis victu indiget, impertiamur; si quis nudus occurrerit, vestiamus. »

5. AB INOPE NE AVERTAS OCULOS TEOS PROPTER IRAM. Vers. 5. — Cujus? *Primo*, accipe iram divitis, a quo pauper eleemosynam petit, *q. d.* Ne irascaris pauperi, eamque repellas quasi importunum, qui clamoribus suis tuas aures obtundat. Si enim id feceris, ipse tibi maledicet, et Deus eum exaudiet. Innuit hoc Rabanus, et Tigurina, dum verit, *oculum per iram ne dejicias ab egeno*. Hoc enim est τὸ χῆρι ἀφίη, quod est in quodam vetusto codice Græco, etsi in aliis passim, æque ac Syriacis, id desit. Unde et S. Augustinus in *Speculo* legit τὸ propter iram. *Secundo*, accipi potest ira pauperis; de ea enim immediate ante dixit : « Non exasperes pauperem. » Et mox explicans subjungit : « Et ne relinquas quærentibus tibi retro maledicere. » Nam, ut ait Comicus :

Fames et mora bilem in nasum concitant.

Hoc est quod ait Salomon *Proverb.* cap. XXI, 14 : « Munus absconditum exstinguit iras, et donum in sinu indignationem maximam. » *Tertio*, accipi potest ira Dei, quam concitat ira et maledictio pauperis, *q. d.* Noli avertere oculos a paupere; hocque neglectu et despectu ejus iram concitare, quia ipse iratus suas contra te querelas deponet apud Deum, ejusque maledictionem tibi impreicans, vindictam ejusdem tibi accerset. Hoc est, quod subdit :

ET NON RELINQUAS (OCCASIONEM) QUÆRENTIBUS TIBI RETRO (id est secreto, post tergum tuum, cum coram et in faciem non audeant) MALEDICERE. — Græca et Syrus, *et ne des illi locum, ut maledicat te*; Arabicus, *ne facias illi viam adversum te, ut tibi maledicat*; Tigurina, *nec locum male tibi precandi cuiquam des*. Sensus ergo est, *q. d.* Ne tua aversione et ira des occasionem pauperibus, qui a te quæerunt et postulant eleemosynam, ut tibi post tergum maledicant, id est, mala apprecentur a Deo. Rationem subdit :

6. MALEDICENTIS ENIM TIBI IN AMARITUDINE ANIMÆ Vers. 6. (quam tu tua avaritia, duritia et ira inique concitasti) EXAUDIETUR DEPRECATIO ILLIUS (τὸ illius per pleonasmum Hebræis usitatum redundat : Hebræi enim antecedenti substantivo subnectunt pronomen demonstrativum, quod apud Latinos et Græcos redundat. Causam subdit) : EXAUDIET AUTEM EUM QUI FECIT ILLUM, — *q. d.* Deus creator exaudiet illum, tanquam suam creaturam afflictam, a te spretam et sibi derelictam; ipse ergo quasi pauperum et pupillorum advocatus et pater, justam ejus contra te querelam et causam suscipiet, teque condemnabit et puniet. Unde Syrus nervose verit : *maledicit enim ipse amarus palato ex tota anima*

sua, et vocem clamoris ejus exaudit Creator ejus; et Arabicus, *præ iracundia enim maledicit de extremis cordis sui, et exaudit Creator illius vocem humiliationis ejus*; et Tirugina, *nam animi præ acerbitate male tibi precantis orationem Creator ejus exaudit*. Huic affine est illud Salomonis *Proverb. XXI, 13*: « Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur. » Hæc enim est justa lex talionis. Similis de vidua et pupillo sancita est *Exodi XXXII, 22*.

Appositum hujus rei exemplum recenset Sigebertus in *Chronico*, tempore Sabiani Pontificis, sub annum Christi 603, et ex eo Cardinalis Baronius in *Annal.* anni jam dicti, de nautis quibusdam, qui cum pauperi eleemosynam petenti insulse respondissent, « se in navi nil nisi lapides habere, » respondens ille imprecando dixit: « Verum ergo sit, quod dicitis. » Quo dicto, omnia versa sunt in lapides, colore tamen pristino et forma eadem in singulis remanente.

Quocirca Nazianzenus in *Tetrastichis*, hos ad eleemosynam dat stimulos:

1. Depelle cuncta: sint opes solus tibi Christus.
2. Tuæ, quas porrigis, non sunt opes.
3. Debitorem præter omnibus Deum, Frusto rependit sceptræ qui cælestia,
4. Alit tēgitque pauperes pascens, Deum.
5. Accessit ad me pauper: at frustra tamen? Christe, extimesco ne tuam quærens opem, Abeam vicissim prorsus abs te nil ferens. Nam quod negat quis alteri, frustra petit.

Idem in *Monostichis*:

Eris si beneficus, imitaberis Deum;
Fac sis benignus, ut benignum habeas Deum.

Porro notat Palacius Deum non audire cujusvis pauperis imprecationes; sed, si justus pauper, inquit, in re gravi juste petat, et tu injuste negas, audiet Deus cruentam imprecationem, et juste te damnabit injustum. Secus erit, si bona quavis ratione negabis; sunt enim quidam pauperes improbi, adeoque audaces et importuni, ut, nisi illico des quæcumque petunt, diras omnes imprecantur. Hos non audit, sed potius retundit et respuit Deus.

Vers. 7. 7. CONGREGATIONI PAUPERUM AFFABLEM TE FACITO. — Græca et Syrus non habent τὸ *pauperum*; sic nec Arabicus, qui vertit, *dilectum te fac ecclesiam*; sed ex præcedentibus et sequentibus liquet id subintelligi, præsertim quia in cœtu et congregatione populi, plerique sunt tenues et pauperes. Rursum pro *affabilem* habent, προσφιλῆ, id est *amabilem*; Complut., *amicabilem*; sed amabilis est affabilis. Est hæc sententia bimembris, duoque docet: scilicet, quomodo cum paribus et inferioribus, quales sunt plebei et pauperes, nos gerere debeamus, nimirum amabiliter et affabiliter, quasi pares, æquales et socii, ac quomodo cum superioribus, quales sunt presbyteri, seniores et magnates, nimirum humiliter et submisse. Palacius tamen

omnia refert ad pauperes, quia de eis hic confinnus est sermo, q. d. Cœtui pauperum esto affabilis; sed et, si qui inter eos sint presbyteri, id est senes aut magnates, qui gradu suo exciderunt, et ad inopiam redacti sunt, eos honora, et coram eis te humilia: nobilis enim ob paupertatem, nobilitatem suam et honorem non amisit; sed potius, si probus sit et patiens, adauxit, et sicut in sene resplendet æternitas Dei Patris, ita in nobili refulget ingenuitas Dei Filii.

ET PRESBYTERO HUMILIA ANIMAM TUAM. — Hæc verba desunt in Græco et Syro. *Presbyterum* intellige, tum ætate, puta seniore, ut vertit Tirugina; tum gradu et ordine, puta sacerdotem; huic enim maxime credita est cura animæ, quæ proinde illi humilianda est, ut ab eo se instrui, duci, regi, absolvi et perfici sinat.

ET MAGNATO (Græce μεγαῖνον, id est, *magnati*), HUMILIA CAPUT TUUM. — Arabicus, *subijce te præfectis civitatis*; Syrus, *præsidibus urbis humilia caput tuum*; Tirugina, *optimati caput tuum submitte*; μεγαῖνος enim vocantur quasi μέγιστοι. Sic μέγιστος, id est *magnetes*, apud Macedones dicebantur, qui apud nos senatores dicuntur, sive principes et capita urbis. Unde et summum magistratum vocant Magnetarchen, teste Livio, lib. V *Bell. Macedoniarum*. Magnatibus ergo, ut talibus, debetur submissio et reverentia, quam proinde eis jubet deferri Siracides. Sunt enim nonnulli plebei, ita vel rustici, vel stolidi et arrogantes, ut cum magnatibus agere velint quasi cum æqualibus, quasi par cum pari, socius cum socio: quo merito offenduntur magnates, ideoque tales humiliare et castigare satagunt.

8. DECLINA (inclina) PAUPERI SINE TRISTITIA AUREM TUAM. — Arabicus, *humilia animam tuam indigenti. τὸ sine tristitia non est jam in Græco, nec Syro; sed legit illud S. Chrysostomus lib. III De Sacerdot., scilicet, ἀδύνατος*; et Tirugina, *præbe aures tuas pauperi citra molestiam*. Multi enim audiunt pauperes, sed cum molestia, tædio, tristitia: qua proinde tollunt, vel valde imminuunt decus suæ patientiæ et misericordiæ. « Quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet, » ait Ambrosiaster in II *Epist. ad Corinth.* cap. VIII.

Præclare S. Chrysostomus, homilia 21 in *Epist. ad Rom.*, explicans illud cap. XII: *Qui miseretur, in hilaritate, causam et stimulum dat*: « Quis, inquit, regnum accipiens mœstus est? Quis peccatorum remissionem recipiens, in mœrore manet? noli itaque pecuniarum respicere sumptum, sed magis, qui ex illo sumptu est, proventum. Si enim qui seminat, gaudet, tametsi in incertum seminet; multo magis qui cælum quasi agrum colit. » Denique « hilarem datorem diligit Deus, » *Corinth. IX, 7*; non eum qui mœrore afficiatur, perinde ac si pecuniam in pauperes erogatam perdat; cui audiendus est S. Cyprianus, tract. *De Opere et Eleemosyna*: « Metuis, inquit, ne patrimonium tuum forte deficiat, si operari ex eo largiter cœperis?

Eleemosynarii non timeant inopiam.

Quando factum est, ut justo possent deesse subsidia vite? Danieli in lacu ad leonum prædam jussu regis incluso prandium divinitus apparatur; et tu metuis ne operanti tibi, et Dominum promerenti desit alimentum? Unde hæc incredula cogitatio? unde impia et sacrilega ista meditatio? » etc.

ET REDDE DEBITUM TUUM. — Deest id in Græco et Syro: « Debitum » intellige, tum eleemosynæ, tum affabilitatis et facilitatis in audiendo pauperem. Unde Arabicus vertit, *redde illi responsum et pacem in mansuetudine*; Tigurina, *fungere officio tuo*; officium enim significat debitum, puta, omne id quod alteri exhibere debemus, sive illud debitum sit ex justitia, sive ex charitate, sive ex misericordia, sive ex affabilitate et modestia, sive ex quacumque alia virtute. Porro divites sæpe debent pauperibus multa ex justitia pro mercibus, servitiis, laboribus, etc., ab eis sibi exhibitis, ac in illis persolvendis sunt morosi, tardi et difficiles, quia superbe pauperibus dominari volunt, ab eisque quasi subditis sibi omnia deberi censent. Qua in re peccant non tantum contra charitatem, sed etiam contra justitiam. Jubet ergo eis Siracides ut pauperibus præsentent omne debitum, primo justitiæ, deinde charitatis et cæterarum virtutum.

Ex hoc loco liquet eleemosynam non esse quid liberum, sed esse debitum. Unde S. Ambrosius lib. *De Naboth*, cap. XII: « Debitum igitur reddis, inquit, non largiris indebitum. » Ideoque dicit tibi Scriptura: « Declina pauperi aurem tuam, et redde debitum tuum. » Et S. Augustinus in *Psalm. CXLVII*, ante medium: « Quære, inquit, quantum tibi Deus dederit, et ex eo tolle quod sufficit. Cætera, quæ superflua jacent, aliorum sunt necessaria; superflua igitur necessaria sunt pauperum; res alienæ. » Et serm. 219 *De Temp.*: « Quidquid, excepto victu mediocri et vestitu rationabili, superfluerit, non luxuriæ reservetur, sed in cælesti thesauro per eleemosynam pauperum reponatur. Quicquid enim Deus nobis, plus quam opus est, dederit, non nobis specialiter dedit, sed per nos aliis erogandum transmisit; quod si non dederimus, res alienas invasimus. » Idem dicit S. Hieronymus, vel quisquis est auctor, in *Regula Monachorum*, cap. VI, relatus a Gratiano in *Decretis*.

ET RESPONDE ILLI PACIFICE (CORRIGE cum Romanis, *pacifica*; hoc enim significat Græcum *εἰρηναῖα*) IN MANSUETUDINE, — *q. d.* Responde pauperibus mansuete et benigne ea quæ animo eorum pacem et serenitatem afferant, non iram et indignationem moveant, ut tibi benedicant, non maledicant, uti dixit vers. 5. Syrus, *responde illi pacem* (ea quæ pacis sunt, ea quæ pacificant mentemque tranquillam) *cum mansuetudine*; Tigurina, *responde eidem amice cum mansuetudine*. Vere S. Ambrosius, vel quisquis est auctor (non enim videtur esse Ambrosii), in *Epist. I ad Timoth.* cap. IV: « Omnis, inquit, summa disciplinæ nostræ (Christianæ) in misericordia et pietate est. »

9. LIBERA EUM, QUI INJURIAM PATITUR, DE MANU Vers. 9. SUPERBI. — Arabicus, *vindica damno affectum ab illo qui eum damno afficit*; Syrus, *libera afflictum ab affligentibus eum*; Tigurina, *injuriam patientem eripe e manu injuriantis*. Græce, *ἔλασθαι ἀδικούμενον ἐκ χειρὸς ἀδικούντος*, id est, *eripe injuriam patientem de manu injuriantis*. Hic enim est actus misericordiæ par, vel major, illi qui dat panem et necessaria pauperi. Sic Abraham liberavit Lot captum ab hostibus, *Genes. XIV*. Moyses liberavit Judæum ab Ægyptio, *Exodi II*. Idem sanxit Salomon *Proverb. XXIV, 11*: « Erue, inquit, eos qui ducuntur ad mortem, et qui trahuntur ad perditionem, ne cesses liberare. Si dixeris: Vires non suppetunt; qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animæ tuæ nihil fallit. » Hoc est quod eum imitatus Siracides subjungit:

ET NON ACIDE FERAS IN ANIMA TUA, — hoc est, « tædiose, vel indigne, ait Rabanus, quia charitatis fervorem erga proximum se non habere ostendit, qui eum ab hoste eripere non contendit. » Ubi nota: τὸ *acide* potest primo accipi pro *acede*, ut sit adverbium derivatum ab *acedo*, et *acedia*, pro quo vulgo (licet barbare) dicitur *acedia*. Unde et nonnulli codices hic habent, *acide*, quomodo Interpretum Latinum vertisse est verisimile, sicut et cap. VI, 26: « Ne acedieris in vinculis ejus; » et cap. XXII, 16: « Non acedieris in stultitia, » ubi Græce est *μὴ ἀκηδέσῃς*. Quare τὸ *acide*, vel *accide*, pronuntiandum est penultima longa: respondet enim longæ vocali η, quæ est in Græco ejus etymo *ἀκηδῆς* et *ἀκηδία*, id est *acedia*, torpor, tædium, pigritia, mœror, ita dicta a *κῆδος*, id est cura, labor, et α privativo; unde *ἀκηδῆς* idem est, quod sine cura, expers laboris, incurius, negligens, torpidus, acedus. Sensus ergo est: hanc, quam dixi præstandam, injuriam patientis liberationem, non feras in animo tuo *acide*, hoc est, cum tædio et tristitia, *q. d.* Non sit tibi tædiosum eam præstare, ne sis acedus, piger, lentus et tardus ad eum liberandum; sed libenter, alacriter et velociter eum libera. Ita Jansenius. Favent Græca, quæ habent, *μὴ ἀλιγροψυχίης*, id est, *ne sis pusillanimis*, quod Interpres Romanus vertit, *non acedieris*; acedus enim est pusillanimis. *Acediæ* enim filiæ sunt pusillanimitas, metus, torpor, tristitia, tædium, tarditas, desperatio. Tigurina, *ne dimittas animum*.

Secundo, τὸ *acide* latine et proprie cum Lyrano *Secundo* deducas non ab *acedia* (sic enim *acede* dicendum fuisset, non *acide*), sed ab *acor* et *acidus*, ut idem sit quod ægre, iracunde, moleste, indignanter, sive, ut Rabanus ait, *indigne*, vultuque acido et moroso, quæsi acetum bibisses, aut acidum pomum comedisses; fructus enim acidi molestant dentes eosque obstupefaciunt, ideoque maxillas contrahunt, faciemque acidam exhibent. Pusillanimes enim, cum opus arduum occurrat, cui se impares arbitrantur, aut cui ex parvitate animi succumbunt, ut illud exequantur, irascuntur et in-

Acide
quæ Re-
spondeo
primo.

dignantur; ergo τὸ *acide* magis impatientiam et indignationem hominis difficilis et morosi sonat, quam acediam et torporem incurii. Unde Complut. vertunt, *ne sis impatiens*; Syrus, *ne abbrevietur spiritus tuus*, id est, esto patiens, fortis et longanimis; Arabicus, *ne fastidias veritatem*, id est, veritatis et innocentiae patrocinium. Quare Interpres noster vertens *acide*, non barbarus est, uti nonnulli putant; sed egregie Latinus. Sic enim Plautus homines acerbos, molestos, iracundos dicaces, mordaces, vocat acidissimos. Idem in *Pseudol.*: « Eequid, inquit, habet is homo aceti in pectore? » Idem in *Bacchid.*: « Nunc experiar sitne acetum tibi acre in pectore. » Et Horatius, *Sermon. 1*:

At Græcus, postquam est Italo perfusus aceto:

id est, postquam amara mordacitate Itali est reprehensus; acetum enim Italiae est acutum, acre, mordax, ideoque acidum ab acuendo, quia cibos et linguam acuit, eisque suum acorem indit.

Sensus ergo est, *q. d.* Cum tibi liberandus de manu superbi occurrit injuriam patiens, *non acide feras*, hoc est, non concipias inde animi molestiam, impatientiam, morositatem, iram, quasi æquo gravius onus, tuisque humeris impar tibi portandum offeratur; non ostendas te in eo liberando acidum, amarum, difficilem et morosum, quod verearis potentem et superbum offendere, eoque non audeas contendere; noli irasci et indignari; sed magno, tranquillo, misericordi, sereno et generoso animo ei succurre, eum protege et libera, cogitando te Dei causam defendere, justitiæ esse hyperaspistem, misericordiae patronum agere, pupillorum et pauperum jura tueri, ideoque injustitiæ esse domitorem, superbiae mastygem, injuriæ vindicem.

Vers. 10. 10. IN JUDICANDO ESTO PUPILLIS MISERICORS UT PATER. — Græca et Syrus, τὸ *in judicando* connectunt cum præcedentibus, hoc modo: *ne sis pusillanimitis in judicando*, id est, in vindicando et liberando injuriam patientem de manu superbi, ac deinde novam inchoant sententiam: « Esto pupillis misericors. » Judicis enim proprie et auctoritative est liberare injuriam patientem, ejusque jus et innocentiam tueri; sed sive præcedentibus, sive subsequentibus connectas, eodem fere redit sensus. Agitur enim de liberatione pauperum, miserorum et derelictorum, quales maxime sunt pupilli et viduæ. Jubet ergo ut tales in judicio non negligentur, nec causæ eorum prorogentur, multo minus perverse et inique in favorem partis adversæ potentis judicentur.

ET PRO VIRO MATRI ILLORUM. — Syrus, *esto ut pater pupillis, et pro viro viduæ*; Arabicus, *esto orphanis loco patris, et in similitudine mariti viduis*. Unde Gelasius Papa, *epist. ad Gerontium et Petrum Episcopos*, et habetur *dist. 87, can. 1*, iis viduarum et pupillorum patrocinium, demandat:

« Plus, inquit, viduarum et orphanorum causas et impensius ducimus exsequendas, quam tueri a nobis, vel ob omnibus, divina manifestat assertio. » Idem, *can. 2*: « Pupillis tuitionem, inquit, etiam Divinitas jussit impendi. » Hoc enim tam miserorum et desolatorum patrocinium, est sacrificium Deo gratissimum, juxta illud: « Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem hæc est: Visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, » *Jacob. 1*, vers. ult. Causas ibidem assignavi.

Idipsum præstitit Job; unde coram Deo illud sibi laudi ducens allegat, ut similem sibi opem ab eo impetret; sic enim ait *cap. xxix, 11*: « Auris audiens beatificabat me, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum, cui non esset adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum. Oculus fui cæco, et pes claudo. Pater eram pauperum. Conterebam molas iniqui, et de dentibus ejus aufereram prædam. » Similia habet *cap. xxxi, vers. 16* et sequentibus. Plura hæc de re S. Ambrosii exempla recenset Sozomenus, *lib. VII Histor. cap. xxiv*. Intellige hæc de pupillis et viduis quæ justam habent causam, et in ea injuste a potentibus opprimuntur. Nam, si injustam causam foveant, sequenda est lex *Exodi xxii*: « Non miseraberis pauperis in judicio, » ut propter iniquam misericordiam justitiam pervertas, causam injustam pauperi adjudicando.

11. ET ERIS TU VELUT FILIUS ALTISSIMI OBEDIENS Vers. 11. (Arabicus et Syrus, *et eris Deo veluti filius*), ET MISEREBITUR TUI MAGIS QUAM MATER. — τὸ *et sumitur pro idcirco*, hæc de causa, ob hoc eleemosynæ meritum; illi enim subdit congruam et quasi ex æquo commensam *ἀντιμισθία* et mercedem hanc, *q. d.* Si pupillum tutatus fueris ut pater, viduam ut maritus, Deus vicissim pro mercede exhibebit se tibi patrem, ac te ut filium curabit, imo indulgentior tibi erit quam filiis soleat esse mater. Eris ergo filius Dei Altissimi, quia ejus præceptis obediens misericordiam præstitisti viduis et pupillis, ac consequenter eris quasi Deus quidam terrestris. Sicut enim filius hominis est homo, ita filius Dei est Deus; præsertim si propriam divinitatis dotem, puta beneficentiam et misericordiam, imitetur. Hæc est ratio a priori, quæ ingentem dat stimulum ad eleemosynam.

Hoc est quod ait S. Hilarius in *Psalm. li*: « Sic auro (in eleemosynam dato) demutemur, ut ex terrenis cælestes, et ex mortalibus simus æterni. » Et Clemens Alexandrinus, *lib. I Stromat.*: « Dei imago est, inquit, homo beneficiens. » Nazianzenus, oratione 16 *De Pauper. fovendis*: « Nihil adeo divinum habet homo, quam benefacere. Fac calamitoso sis Deus, Dei misericordiam imitando, etc. Neque enim ulla omnino res est, quæ Dei benevolentiam perinde conciliet, ac misericordia, » S. Gregorius Nyssenus, *lib. De Beatitud.*

Beneficentia laicit divinos est quasi deos.

« Beati misericordes. Si misericordis, ait, appellatio Deum decet, ad quid aliud te sermo Christi hortatur, nisi ut Deus fias, tanquam insignitus propria nota divinitatis? » S. Leo, serm. 10 *De Quadrag.*: « Nulla, ait, devotione fidelium magis Dominus delectatur, quam ista quæ pauperibus ejus impenditur, et ubi curam misericordiæ invenit, ibi imaginem suæ pietatis agnoscit. »

Idem a Salomone, Siracide et Hebræis didicerunt Gentiles. Plinius, lib. II, cap. VII: « Deus, ait, mortali est juvare mortalem, et hæc ad æternam gloriam via. Hac proceres ivere Romani. » Seneca in *Proverb.*: « Quid est dare beneficium? imitari Deum. » Idem, lib. *De Form. vita*: « Deum, ait, amabis; sed illum in hoc imitaberis, quod nobis omnibus prodesse, et nulli obesse possit. Nam, ut ait Plato in *Timæo*: « Deus est summum bonum, super omnem substantiam omnemque naturam, quem cuncta petunt, cum ipse sit plenæ perfectionis, nec societatis indignus. » Et Aristoteles, lib. I *Ethicor.* cap. XVII: « Bonum quanto communius, inquit, tanto divinius. »

ET MISEREBITUR (Græce ἀγαπήσει, id est diligit) TUI MAGIS QUAM MATER. — Recte legit spiritu leni cum Complut. Interpretes ἢ μήτε, ἢ σου. Quare minus recte aliqui spiritu aspero legunt ἢ μήτε, σου, vertuntque, et diligit te magis mater tua. Mira Dei dignatio, qua misericordibus et eleemosynariis erga pupillos et viduas, dignatur esse non tantum pater, sed et mater, imo plus quam mater, juxta illud *Isaiæ* XLIV, 2: « Hæc dicit Dominus faciens et formans te, ab utero auxiliator tuus; » et vers. 21: Redemptor tuus, et formator tuus ex utero; » et cap. XLVI, 3: « Audite me, domus Israel, qui portamini a meo utero, qui gestamini a mea vulva; usque ad senectam ego ipse, et usque ad canos ego portabo: ego teci, et ego feram; ego portabo, et salvabo; » et cap. XLIX, 15: « Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te. »

Hac de causa Philo, Orpheus aliique veteres Philosophi et Theologi Deum vocant πατρὸς μήτρα et μητρὸς στήθος, id est, patrem matrem et matris matrem, eo quod omnipotentis patris indulgentiam matris associet. Qua de re plura dixi *Actor.* XVII, vers. 27, et *Epist.* I S. Joannis, cap. I, 1: « Causa est, ait Palacius, et quasi ratio a priori, quia paternus affectus et maternus major multo est in Deo, quam sit in patre aut matre vulgaribus. Cum enim Deus eum affectum rebus creatis communicarit, majorem sibi reservavit, ut nos majore prosequeretur. Nulla enim creatura tanti affectus capax est, quantum ipse habet, qui infinita habet cuncta quæ habet. Notabis item, quam compendiaria ratione principes et iudices Deum sibi possint habere devinctum ut patrem et matrem, scilicet, jus servando pupillis et viduis. » Pauperes enim et afflicti, cum sint omni humano auxilio destituti, suo jure divinam opem regiumque

præsidium implorant; his ergo adest Deus, atque rex vel princeps, « cujus imperii majestas salutis est tutela, » ut ait Plinius in *Panegyric. Trajani*: « Principem enim, inquit ille, dat Deus, qui erga hominum genus vice sua fungatur. » Sic de Salomone, rege pio æque ac potente, et magis de Christo prædixit David *Psal.* LXXI, vers. 12: « Liberabit pauperem a potente, et pauperem cui non erat adjutor. » Sic et Theodoricus, rex Gothorum sapiens, apud Cassiodorum, lib. III *Variar.* cap. XX, ait: « Inter gloriosas reipublicæ curas, quas perpeti cogitatione Deo auxiliante revolvimus, cordi nostro est levamen humilium, ut contra potentiam superbiorum nostræ pietatis erigamus obstaculum, nec liceat quidquam apud nos audaciæ, cujus est propositi superba calcare. »

Hunc disce quantæ utilitatis et quanti apud Deum momenti et meriti sit eleemosyna, et merito dixerit Venerabilis Beda in *Proverbis* « Salus est divitum, subvenire necessitatibus pauperum. Manus pauperis est Christi gazophylacium. » Huc facit proverbium Arabicum, quod habetur in impressis, *Centuria* I, num. 80: « Liberalis vicinus est Dei, vicinus hominum, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni, » q. d. Liberalis felix est, non solum in hoc sæculo, sed et in futuro, quia vicinus erit Deo. Quin et Seneca in *Sententiis*. « Eleemosyna, ait, non tam accipientibus, quam dantibus prodest. » Quare vere dixit S. Paudus: « Beatius est magis dare, quam accipere, » *Actor.* XX, 35. Vide ibi dicta.

Porro S. Chrysostomus, homil. 35 et 68 *ad Populum*: « Deus, inquit, cibari a te vult (in paupere), ut te cibet; indui, ut te induat. Pecuniam ergo contemne, ne contemnaris; ut dives sis, tua largiter da; ut colligas, disperge; imitare seminantem. Semina in benedictionibus, ut de benedictionibus et metas. » Idem, homil. 32 *in II epistolam ad Timoth.*: « Eleemosyna, ait, est amica Dei, semper ei propinqua, pro quibuscumque voluerit facile gratiæ munus impetrat, tantum si a nobis non lædatur, si nullam a nobis patiatur injuriam. Injuriam autem patitur, cum ex rapinis eam volumus operari; si vero fuerit munda, magnam præstat confidentiam tribuentibus eam. Tanta est virtus ejus, tantaque potentia. »

Addit deinde: « Sed etiam vincula peccatorum ipsa dissolvit, fugat tenebras, exstinguit ignem, mortificat vermem, expellit stridorem dentium. Huic portæ cæli aperiuntur, et veluti regina intrante nullus janitorum, nullus custodum qui portis assistunt, audet dicere: Quæ tu es? vel unde? sed omnes eam e regione suscipiunt. Regina namque est vere regina, similes faciens homines Deo. Estote, inquit, misericordes, sicut Pater vester misericors est. Pennata namque est, et valde levis, habens alas aureas, et volatuum qui Angelos deceat; scriptum est enim: Pennæ tuæ sicut pennæ columbæ deargentatæ, et collum ejus in fulgore auri. Sicut columba quædam

Mora:
de pret.
eleemo-
synæ.

nitens et aurea, venustate decorata, mites et affabiles oculos habens, per cuncta pervolat: sic et misericordia nitet magno decore festiva. Nihil est illis oculis melius. » Mox pavoni eam comparans subdit: « Pulcher quidem est pavo; sed in illius comparatione deformis apparet. Ita enim ut avis quaedam pulchra est et mirabilis, ab ipso initio per tempora cuncta perdurans, et multa divina

gratia decoratur. Virgo est habens alas aureas, circumspecta per omnia, venusteque succincta, vultum habens candidum atque mansuetum, pennata est, levis, et semper ante solium regale consistit. Quando judicamur, repente subvenit, et nos a suppliciis liberat imminentibus alis suis nos contegens. Hanc amplius desiderat Deus, quam sacrificia innumera. »

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA HORTATUR AD STUDIUM SAPIENTIÆ EX DUODECIM EJUS OFFICIIS.

Vers. 12. 12. SAPIENTIA FILIIS SUIS VITAM INSPIRAT. — Secunda est hæc capituli pars, qua redit ad sapientiam quasi ad primarium suum thema: sicut enim cap. III, vers. 32 et 33, salit a sapientia ad eleemosynam, quasi a genere ad speciem: ita hic resilit ab eleemosyna ad sapientiam, quasi a specie ad genus, ab hypothesi ad thesin. Dixerat enim vers. præced. Deum miserturum misericordium quasi filiorum, magis quam matrem: nunc idipsum sigillatim ostendit, quanta scilicet Deus per sapientiam suam iis præstet et communicet. Quocirca sedecim sapientiæ officia et beneficia, quæ ipsa suis filiis, quales dixit esse misericordes, confert, recenset. *Primum* est, « Sapientia filiis suis vitam inspirat; » *secundum*, « Suscipit inquirentes se; » *tertium*, « Præbit in via justitiæ; » *quartum*, « Qui vigilaverint ad illam, complectentur placorem ejus; » *quintum*, « Quo introibit (sapiens), benedicet Deus; » *sextum*, « Qui serviunt ei, obsequentes erunt sancto; » *septimum*, « Eos, qui diligunt illam, diligit Deus; » *octavum*, « Qui audit illam, judicabit gentes; » *nonum*, « Qui intuetur illam, permanebit confidens; » *decimum*, « Si crediderit ei, hæreditabit illam; » *undecimum*, « Erunt in confirmatione creaturæ illius; » *duodecimum*, « In tentatione ambulat cum eo; » *decimum tertium*, vers. 20, « Firmabit illum; » *decimum quartum*, « Lætificabit illum; » *decimum quintum*, « Denudabit absconsa sua illi; » *decimum sextum*, « Thesaurizabit super illum scientiam et intellectum justitiæ. »

Primum ergo est, « Sapientia filiis suis vitam inspirat, » puta, vitam gratiæ et gloriæ, quæ est vita supernaturalis, cælestis, divina, beata et æterna. Comparat sapientiam matri. Sicut enim mater filios in utero animat et vivificat, eisque aspirat vitam naturalem, ita sapientia suis inspirat supernaturalem. Fertur pelicanus avis eliciendo e pectore sanguinem, eoque rigando pullos jam mortuos, vel verius deficientes et moribundos vivificare. Pelicano similis est sapientia. Unde pelicanus est symbolum Christi, qui suo sanguine nos peccato mortuos, aspirando spiritum gratiæ et charitatis vivificavit.

Audi S. Hieronymum, epist. 29 ad Præsidium, tom. IX, vel quisquis est auctor; stylus enim arguit non esse S. Hieronymum, imo esse assumptum epistolæ continens fabulosa de phœnice, vipera, pelicano, etc.: « Pelicani, inquit, cum suos a serpente filios occisos, mortuos inveniunt, lugent; et se et sua latera percipiunt, et sanguine excusso corpora mortuorum sic reviviscunt. » Idem habet S. Augustinus in *Psalm. CI*, Kiranides, Isidorus, Gesnerus, et Aldrovandus lib. X *De Avibus*, cap. XII, in *Onocrotalo*; hunc enim censent esse pelicanum, æque ac S. Hieronymus in *Psalm. CI*, Plinius et Oppianus. Verum de veritate hujus rei merito dubitat S. Augustinus. Negant Albertus, Gesnerus et Aldrovandus; qui tamen addit Horum et Ægyptios tradere vulturem Ægyptium ardentissime suos pullos amare, ac, si quando nutrimenti facultas desit, ne fame illi pereant, femori suo vulnus infligere, et effluentem sanguinem eis dare exsorbendum: pelicanum vero adeo pullos suos diligere, ut dum ignem circa nidum ab aucupibus excitatum exstinguere alis ventilando conatur, illas sibi adurat et torreat. Idem tradit Pierius. Addit Gesnerus pelicanum forte vocari vulturem Ægyptium jam dictum.

Talis vultur, talis pelicanus nobis est Christus, qui est ipsa increata et incarnata Dei Sapientia; ipse enim suo sanguine in cruce, et sua carne in Eucharistia nos pascit et vivificat. Porro, cum sapientia hæc unica sit, unicam pariter habet vitam, qua ipsa vivit, quamque filiis per inspirationem communicat, nisi quod vita hæc in ipsa est per naturam, filiis vero communicatur per gratiam. Hujus symbolum et initium fuit in suscitatione Lazari; Christus enim clamando: « Lazare, veni foras, » eum a morte ad vitam revocavit, *Joan. XI*. Idem facit cuilibet peccatori, dum eum peccato mortuum spiraculo gratiæ quasi filium sapientiæ vivificat.

Rursum hæc sententia valde apposite accipi potest de sapientia creata; ipsa enim vitam, id est, doctrinam vitalem et vivificam, puta, normam bene beatæque vivendi suis aspirat. Unde

Sedecim
sapien-
tiæ offi-
cia et be-
neficia.

Christus
quasi pe-
licanus
suo san-
guine
nos vivi-
ficat.

Arabicus vertit, *Sapientia corripit filios suos, et egrediatur in omni sermone suo*; Syrus, *Sapientia filios suos erudit, et illuminabit omnes, qui intelligunt eam*. Sicut ergo lux solis est vivifica, vitamque plantis et animalibus aspirat: sic et sapientia, quæ est lux spiritalis et divina, juxta illud *Psal. xxxv, 10*: « Quoniam apud te est fons vitæ. » Quis hic fons? utique lumen, quod explicans subdit: « Et in lumine tuo videbimus lumen. » Notent hoc doctores, quique alios ad virtutem magno labore erudiunt et illuminant, seque solentur et excitent, cogitando quod alios illuminando vitam eis conferant, non animale, naturalem et temporalem; sed celestem, supernaturalem et æternam. Hinc, sicuti Deus, inspirans in Adam spiraculum vitæ, eum animavit et vivificavit, *Gen. ii, 7*: ita pariter Christus insufflans in Apostolos Spiritum Sanctum, *Joan. cap. xx*, fecit eos non tantum in animam viventem, sed et in Spiritum vivificantem, ut, scilicet, alios quamplurimos sua sanctitate et spiritu vivificarent Deo.

Tertio, Græca jam non habent, *ἐπιπνεύειν*, id est, *animavit, vivificavit, vitam inspiravit*, uti legit Noster; sed *ἐκπνεύειν*, id est, *exaltavit*. Unde Tigurina vertit, *Sapientia filios suos extollit*; quia ex rudibus facit doctos, ex insipientibus sapientes, ex terrenis cœlestes, ex hominibus angelos. Ad hæc, quia facit eos reges, præsidēs, duces, rectores, doctores cæterorum; sapientum enim est alios minus sapientes regere et docere.

Rursum Clemens Alexandrinus, lib. VII *Strom.* legit, *ἐνεπνεύειν*, id est, *inflavit, vel insufflavit Sapientia filios suos*; hoc est, *insufflando vitam iis inspirat*, ut vertit Noster. Alludit ad halitum vitalem, quem Deus inspiravit Adæ, *Genes. cap. ii*. Inflare enim hic non significat tumefacere, sed inspirare sapientiam et vitam. « Non enim (inquit Clemens Alexandrinus lib. VII *Strom.*) iis qui sunt in doctrina singulari, fastum et arrogantiam ingeneravit Dominus; sed in veritate habere fiduciam, et esse magnificum in cognitione, quæ traditur per Scripturas; effici contemptorem eorum quæ trahunt ad peccatum: quod significat dictio, inflavit, quæ docet magnificentiam sapientiae, quæ implantatur iis qui sunt per doctrinam filii. » Tertullianus in *Scorpiaco*, cap. ix, legit, « sophia jugulavit filios suos; » sed potius hanc sententiam Tertullianus ex *Proverb. cap. ix, 2*, quam ex hoc loco sumpsisse videtur, uti annotavit ibidem Pamélius.

Symbolicè, Sapientia increata, puta, ipse Deus, est vita essentialis et increata, quam filius suos aspirat, infundendo eis vitam creatam, puta, gratiam et charitatem, quæ est quasi anima supernaturalis animæ et hominis. Ubi recte notat noster Læsius, lib. VI *De Perfectionibus divinis*, cap. v. Vita, inquit, dicitur et substantia vitalis, ut est anima et natura angelica; et operatio vitalis, quæ nimirum in operante, a quo emanat,

remanet; qualis est intelligere, amare, sentire, appetere, se movere. Utroque modo Deus est vita (semotis imperfectionibus), nec solum vita, sed prima vita, et æterna vita, et ipsa vitæ plenitudo ac universitas, omnis vitæ origo et consummatio, principium et finis: in quo etiam omnia, quæ non vivunt, vita sunt. Ipse enim est supervitalis essentia, et superessentialis vita, omnem vitalem substantiam intra se eminentissime et simplicissime præhabens, et causaliter complectens, et extra se quamlibet juxta suam speciem formans, conservans et perficiens. Ipse est sua vitalis operatio, nimirum, sua intellectio, suus amor, suum gaudium, sua beatitas. Ex illo supervitali fonte omnia, quæ aliquo modo vivunt, vitam hauriunt, et vitales facultates motusque accrescunt, alia præstantiores, alia minus præstantes, juxta gradum ejusque et ordinem. Inde vita omnis et plantarum, et animalium, et hominum, et dæmonum, et Angelorum; omnis vita naturalis et supernaturalis hujus sæculi et futuri, temporalis et æterna. Denique, sicut ipse est omnium existentium esse superessentiale, ita omnium viventium vita supervitalis, ut S. Dionysius ait. cap. vi *De Divinis Nomin.*

Tribuitur Deo vita, maxime ratione intelligentiæ et sapientiæ; hæc enim est prima et suprema vita, seu vitalis operatio, a qua omnis alia vita procedit. A sapientia enim manat amor: per hæc autem cætera omnia sunt condita et formata. Deinde in ipsius sapientia omnia vivunt; ipsum enim intelligi, et intellectu formari est quoddam esse, et vita intelligibilium; et intellectio rei, est ipsa res modo intelligibili. Itaque sapientia divina est omnium vita, et per eam Deus sibi et omnibus vivit, et omnia ipsi vivunt, et adsunt, et splendent, et immutabiliter in ipso perseverant ex omni æternitate in omnem æternitatem.

ET SUSCIPIT INQUIRENTES SE, — q. d. Sapientia velut mater et magistra, sui studiosos velut manu porrecta ad se allicit, eosque ultro in suam disciplinam, alimoniam, fidem et tutelam recipit. Unde Tigurina vertit, *et sectatores suos amplectitur*. Unde S. Dionysius: « Suscipit, » ait, id est preces eorum exaudit. Amplius et plenius Hugo discutit: « *suscipit*: « Suscipit, inquit, id est sursum capit, ut omnis eorum cogitatio et conversatio sit in cœlis. » Rursum « *suscipit*, » ad protegendum; unde in *Psalms*: « Susceptor et protector noster; » et *Psal. xl*: « Me autem propter innocentiam suscepisti; » et *Psal. cxxxviii*: « Suscepisti me de utero matris meæ. » Item « *suscipit*, » ad reficiendum, *Matth. cap. xi*: « Venite ad me, omnes, qui laboratis, et onerati estis; et ego reficiam vos. » Quo sensu dicitur *Psal. iii*: « Ego dormivi, et exurrexi; quia Dominus suscepit me; » et *Matth. xviii*: « Qui suscepit unum, etc., me suscepit. » Item « *suscipit*, » ad eradiendum; « *suscipit*, » ad glorificandum. *Psal. cxlvi*: « Suscipiens mansuetos Dominus. » *Isaiæ xlii*: « Ecce

servus meus, suscipiam eum. » Pergit Hugo: « Suscipit timidos ut dominus, famelicos ut pater, ignaros ut magister, miseros ut Deus. »

ET PRÆBIT IN VIA JUSTITIÆ, — quasi faciem præferens, ostendens quid justum sit et sanctum, quid injustum et impium, ac monens hortansque suos ut justum capessant, itaque efficiens, ut in via justitiæ claro et constanti gressu incedant. Hujus typus fuit columna ignis noctu præiens castra Hebræorum, quæ eos securos salvosque duxit in terram promissam, de qua dixi *Exodi* XIII, et *Num.* IX; unde de eo securus Jeremias ait cap. XVII, 16: « Et ego non sum turbatus, te pastorem sequens. »

Porro Sapientia increata, puta Christus, nobis præit viam justitiæ, non tantum sua doctrina et exemplo, sed et sua gratia præveniente, qua voluntatem languidam excitat et corroborat ad opera justitiæ, eorumque occasiones suggerit, tentationes amovet, omnemque justitiæ viam complanat, facilemque et expeditam reddit. Christus ergo nos præit, sicut pastor præit oves, eas deducens ad pascua, protegens a lupo, viam ostendens, et per omnia dirigens: et sicut pater præit filium, eum, apprehensa manu, deducens per salebras et rupes, juxta illud *Psal.* LXXII, 24: « Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me. » Insuper præit, sicut dux præit milites ad pugnam, æque ac ad victoriam et triumphum, juxta illud *Michæ* II, 13: « Ascendet pandens iter ante eos, etc. Et Dominus in capite eorum. » Vide ibi dicta.

Vers. 43. 13. ET QUI ILLAM DILIGIT, DILIGIT VITAM. — Syrus, *amatores ejus sunt illi qui amant vitam.* Quia sapientia creata est animæ vita, tum formalis per doctrinam et gratiam, tum causalis per gloriam, ad quam nos deducit. Sapientia vero increata, puta Christus, est « via, veritas et vita, » *Joan.* XIV, 6. Ergo « filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium? » Si diligitis peccatum, vere puram diligitis mortem. Si diligitis mundum, utique diligitis vanitatem, et mixtam cum multa morte exiguam vitam. Diligite sapientiam, ita puram; et sine labe vitam diligitis. Igitur sola sapientia digna est vestra dilectione, ait Palacios. Prudenter Plato, lib. VI *De Republica*: « Fieri, inquit, non potest, ut illud non imitetur aliquis, cui cum amore admirandus adhæret: quare, cum Philosophus divino atque decoro prudenter adhæreat, divinus ipse atque decorus, quoad homini possibile est, efficitur. »

ET QUI VIGILAVERINT AD ILLAM, COMPLECTENTUR PLACOREM EJUS. — « Placorem, » id est placiditatem, suavitatem, jucunditatem et lætitiæ sapientia. Hæc enim significat Græcum *εὐφροσύνη*. Sicut enim Sapientia creata et increata, puta Christus, est vita: sic est et dulcedo ac lætitia ineffabilis animæ sapienti et sanctæ. Syrus vertit, *et qui inquirunt eam, percipient voluntatem, vel desiderium a Domino, puta percipient id quod volunt*

optant et desiderant, ideoque lætabuntur. Desiderium enim rei amatæ absentis, parit lætitiæ et gaudium, si res amata et optata fiat præsens, eaque fruamur. Unde Tigurina, *qui eam mane adeunt, replebuntur lætitia.*

Nota: τὸ *vigilaverint* significat primo mane surgendum ad quærandam sapientiam; aurora enim sapientia et Musis amica. Rursum, quod sapientia offert sese et occurrit iis, qui mane studiose et sollicite eam investigant; hi enim sunt, ut habent Græca, *ὑπὸ πύργῳ πρὸς αὐτῶν*, id est *manicantes*, sive *mane evigilantes et surgentes ad ipsam perquirendam.* Sic Psaltes, *Psal.* LXII, 1: « Deus, Deus meus, inquit, ad te de luce vigilo; » et Isaias, *xxvi*, 9: « Anima mea, inquit, desideravit te in nocte; sed et spiritu meo in præcordiis meis de mane vigilabo ad te; » et Moses, *Deut.* VI, vers. 7: « Meditaberis in eis (verbis Dei et sapientia) sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens. » Vide ibi dicta. Facit ergo vigiliam amor et amans sollicitudo: si amor Christi te accenderit, excitaberis summo mane e somno, nihil aliud quam Christum et cogitans et amans. Tunc senties placorem, seu placidissimam et jucundissimam esse sapientiam; tunc gustabis quam suavis sit Dominus; tunc prælibabis quam beata sit æternitas, quam Deus sui, puta sapientia, studiosis promisit. Tunc jubilabis Deo cum Angelis, juxta illud S. Job cap. XXXVIII, 7: « Cum me laudarent simul astra matutina, et jubilent omnes filii Dei. » Hæc sciunt et sapiunt, qui mane vacant orationi et meditationi sapientia.

Hujus dulcedinis sapientia symbolum erat manna, omne delectamentum in se habens, et omnem saporem suavitatis, quod ante solis ortum vigilantes colligere debebant, ne liquesceret, *Sapient.* XVI, 27: « Quod enim, inquit, de manna loquens, ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat: ut notum omnibus esset, quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare. » Quocirca S. Bernardus, *serm.* 70 *in Cantic.*: « In principio vigiliarum tuarum, inquit, accelera; quantumvis etiam ipsas anticipares vigiliis, invenies eum, non prævenies: temere in tali negotio vel prius aliquod tribuis tibi, vel plus, et magis amat, et ante. » Idem Bernardus, *serm.* *De Septem donis Spiritus Sancti*: « Omnes, inquit, sapientiam quærimus, omnes concupiscimus eam; sed frustra quærit, qui in lectulo suo quærit; neque in terra suaviter viventium invenitur: lectulus est, et ibi gigantem quæris? Si quæritis, inquit, quærite, convertimini et venite. Quæris unde? A lectulo tuo. Quæris, unde convertaris? A voluptatibus, inquit, tuis avertere. »

Pro placorem, alii vertunt *malaciam*, id est sedatissimam animi quietem, sublatis animi et conscientia scrupulis æstibusque, similem mari tranquillo, nullisque ventis aut fluctibus agitato.

Mystice, hæc sapientia est Christi mater Deipara, quæ omnes ad se confugientes quibuslibet angoribus animique perturbationibus liberat, serenat ac tranquillat. Unde S. Bonaventura in *Speculo*: « Ad te, ait, Domina, clamavi in angustia animæ meæ: et tu serenasti conscientiam meam. »

Moraliter, nota effectum signumque certum veræ sapientiæ et sanctitatis esse placorem, puta animum placidum, quietum, hilarem; hunc enim efficit sanctitas et sancta conscientia, quia animam Deo assimilat. Deus autem est ipsa placiditas, tranquillitas, hilaritas. Quocirca S. Ephrem in hac animi quiete constituit perfectionem virtutis et sanctitatis; sic enim scribit tomo I, tract. *De Vera renuntiatione*: « Universum certamen nostrum in eo est positum, ut ab iis, quæ intra nos sunt, perturbationibus conquiescamus ac liberemur, et veris tumultibus renuntiemus, cum universa turba pravaram cogitationum, quæ ab adversis illis potestatibus nobis ingeruntur. Vera siquidem renuntiatio hæc est, interna animi pace atque quiete perfrui, eamque tueri. Quando igitur coram Deo in oratione persistis, cave ne pulchra tua vasa, in quibus Deo ministras, hoc est cogitationes tuæ, ab hostibus tuis rapiantur. Et quo pacto, precor, vel in quo ministrabis Deo universorum, captis, id est abreptis, et quasi in captivitatem abductis cogitationibus? Non enim indiget Deus ut os vel lingua oret. Cultus autem Deo placens hic est, ut cogitationes, et tota fortitudo ac vis animæ, cum mente tota absque ulla distractione in Deum ferantur. »

Idem, tract. *De Beatitudinibus*, eas sic orditur: « Beatus, qui a cunctis rebus terrenis vanæ hujus vitæ totus est liber in Domino, ac Deum solum bonum ac misericordem amplectitur. Beatus, qui spiritali gaudio suos reficit conservos, ex fructu virtutum, quas suo excoluit labore, ut fructum referret in Domino. Beatus, in cujus pectore semper Dei memoria insederit; erit enim totus ille quasi Angelus cælestis super terram, cum timore et amore Domino sacrificium offerens. Beatus, qui in cella sua, in Domino, tanquam Angelus cælestis, castas retinet cogitationes, suoque collaudat eum ore, qui omnium spirituum habet potestatem. Beatus, qui factus est sicut Seraphim et Cherubim, et in divino ac spiritali officio nunquam est segnis, sed assidue glorificat Dominum. Beatus, qui semper spiritali gaudio plenus est, nec in portando suavi Domini jugo pigrescit: coronabitur enim in gloria. »

Divine vero S. Cyprianus lib. II, epistola 2 ad *Donatum*, animi sancti in hac quiete omnia terrena, tam prospera quam adversa, despicientis, imo ridentis, celsitudinem ita describit: « Una igitur placida et fida tranquillitas, una solida et firma securitas, si quis ab his inquietantis sæculi turbinibus extractus, salutaris portus statione fundatus, ad cælum oculos tollat a terris, et ad Domini munus admissus, ac Deo suo mente jam

proximus, quidquid apud cæteros in rebus humanis sublime ac magnum videtur, intra suam jacere conscientiam gloriatur. Nihil appetere jam, nihil desiderare de sæculo potest, qui sæculo major est. » Et mox: « Ut sponte sol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat: ita se spiritus cælestis infundit, postquam auctorem suum cælum intuens anima cognovit, sole altior, et hac omni terrena potestate sublimior, id esse incipit, quod esse se credit. Tu tantum, quem jam spiritalibus castris cælestis militia signavit, tene incorruptam, tene sobriam religiosis virtutibus disciplinam. Sit tibi vel oratio assidua, vel lectio; nunc cum Deo loquere, nunc Deus tecum: ille te præceptis suis instruat, ille disponat; quem ille divitem fecerit, nemo pauperem faciet. » Denique S. Augustinus, lib. I *De Sermone Domini in monte*, cap. IX, explicans illud *Matth. v, 9*: « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur; » ita sapientiam definit: « Sapientia est contemplatio veritatis, pacificans totum hominem, et suscipiens similitudinem Dei; » quia facit, ut sapiens instar Dei sit placidus, serenus, tranquillus, imperturbatus, excelsus, tam in adversis quam in prosperis, quasi angelus aliquis in carne obambulans.

14. QUI TENUERINT ILLAM VITAM HEREDITABUNT, — Vers. 13. præsentem sæpe longævam, et futuram semper æternam. Pro *vitam* Græce est *δοξασ*, id est *gloriam*; via enim ad gloriam perennem est sapientia. Sic et Arabicus, qui *pervenit, inquit in illa invenient honorem a Deo*. Utrumque jungit Syrus, vertitque, *amatores ejus sunt illi, qui anant vitam*. Et mox, *et qui adherent illi, honorem ab ante Dominum* (id est, a Domino) *inveniant*; Græce *ὁ κρατῶν αὐτῆς κληρονομήσει δόξαν*, id est, *qui eam apprehenderit, et constanter tenuerit ac possederit*; Tigurina, *qui ea potitus fuerit, gloriam consequetur*. Græca ergo legunt in singulari, et hoc apte concordat cum singulari, *introibit*, quod sequitur.

Et quo (quocumque) *INTROIBIT* (aliqui clarius magisque connexe legunt, *introibunt*), non sapientia, sed qui tenuerit illam, *BENEDICET DEUS*, — *q. d.* Quocumque introibit sapiens, comitabitur eum Dei benedictio, qua Deus omnibus ejus itineribus et actionibus benedictet, easque prosperabit, et ad felicem exitum fructumque insignem perducet. Syrus rursus vertit dupliciter, *qui inquirunt eam, accipient voluntatem* (id est desiderium, puta id quod volunt et desiderant) *a Domino*. Et mox, *et locus cui benedixit Dominus, domus habitationis eorum*; Arabicus, *et mansio eorum mansio est cui benedixit Deus*; Tigurina, *quocumque introierit, accedet favor Domini*. Hoc est, quod Israelitis sapientibus, puta timentibus Deum, promissit Moses, *Deuteron. cap. xxxiii, vers.*: « Si audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus, etc. Benedictus tu in civitate, et benedictus tu in agro, etc.; benedicta horrea tua, et benedictæ reliquæ tuæ. Bene-

Sanctitas sita in pace animi.

dictus eris ingrediens et egrediens; » et vers. 8: « Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua, et super omnia opera manuum tuarum, benedicetque tibi in terra, quam accepèris. » Ita benedixit Abraham, Isaac et Jacob, quin et propter Jacob benedixit infideli Laban socero ipsius. Unde Laban ad Jacob volentem discedere, supplicans ut maneat: « Inveniam, ait, gratiam in conspectu tuo: experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te, » *Genes. xxx, 27.*

Alludit Siracides ad historiam Obededom, in cuius domum arca Dei introivit, ac ideo herum domus, totamque ejus familiam Deus benedixit *II Reg. vi.* Si Deus benedixit Obededom ob ingressum arcae, quanto magis benedicet animam, in quam divina Sapientia, id est Sanctitas, introibit?

Vers. 15. 15. QUI SERVIUNT EI, OBSEQUENTES ERUNT (Tigurina, obsequium præstant) SANCTO. — Græcè, οἱ λειτουργοὶ τοῦ ἁγίου, λειτουργήσουσιν ἁγίῳ, id est, qui latria colunt illam (sapientiam), hi liturgiam exhibent, id est, ministerium sacrum serviunt, sancto, puta Deo, vel potius sanctuario et templo: hoc enim græcè vocatur ἅγιον sine articulo, id est, sanctum per excellentiam; ideoque secretior ejus pars, in qua erat arca et Cherubim, vocabatur ἅγια ἁγίων, id est, Sancta sanctorum, hoc est, sanctissima. Alludit ad illud *Proverb. cap. ix 1*: « Sapientia ædificavit sibi domum, » puta templum, hoc est Ecclesiam, tum legis naturæ, tum Mosaicæ, tum Evangelicæ: « Immolavit victimas suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam, tum sapientiæ et doctrinæ, tum sacrificii, præsertim Eucharistici.

Sensus ergo est, *q. d.* Qui se addicunt et quasi devotent sapientiæ, ut illam discant, aliosque doceant, eaque ratione eandem latria, id est, cultu quodam sacro et religioso colunt, hi sunt quasi sacerdotes mystici, qui Deo in templo, puta, in Ecclesia, liturgiam, id est, ministerium sacrum, exhibent, dum alios docent Deum latria colere, pie vivere, et in omnibus sapienter agere. Significat ergo primo, studiosos et cultores sapientiæ eo fore honore, ut sint quasi λειτουργοί, id est, sacerdotes templi et Dei. Alludit ad illud *Isaiæ lxi, 6*, ubi Septuaginta eodem nomine utentes vertunt, ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς κυρίου λειτουργήσατε, καὶ λειτουργήσῃτε, id est, vos autem sacerdotes Domini vocabimini, et ministri sacrorum Dei. Huc pariter alludit S. Paulus, cum se cæterosque sapientiæ, puta, Evangelii, præcones vocat λειτουργοὺς, id est, sacerdotes Dei, qui Deo sacrificent Evangelium, hoc est Evangelium, hoc est, Evangelii prædicationem Deo offerant, quasi victimam mysticam, sed gratissimam, *Roman. xv, 16.* Vide ibi dicta. Simili modo D. Henricus Suso vocabatur Minister æternæ Sapientiæ, ut dixi cap. i, 15.

Notent hæc Philosophi et Theologi, Philosophiæ et Theologiæ non tantum speculativæ, sed et practicæ studiosi, sive doctores, sive discipuli;

sciunt se mysticos esse Dei sacerdotes, Deoque sacrificare studium et doctrinam sapientiæ.

Secundo, consequenter indicat studiosos sapientiæ ita pure, caste et sancte eam colere, et vivere debere, perinde ac si sacerdotes essent, sacrisque in templo fungerentur. Unde Syrus vertit, *ministri ejus* (sapientiæ), *ministri sanctitatis*; et Arabicus, *ministri illius, ministri puri et sancti.* Unde Palacius sic explicat: *Obsequentes erunt sancto*, id est, *sanctitati*: « Nemo putet, inquit, se diligere sapientiam, aut ei inservire, si sanctitati non obsequatur; ut enim, juxta Paulum, *II Timoth. cap. ii, 19*, recedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini, ita recedat ab iniquitate, qui servit sapientiæ. Cur ita? Quia sapientiæ sanctitas est. Igitur, ut qui se totum tradit sapientiæ, credere debet se tradidisse sanctitati: ita qui partem suam dedit iniquitati, credat se totum sapientiæ abstulisse. Tu jam, lector, intelligis, cur Angelus Mariæ dixit: Quod enim ex te nascetur Sanctum, scilicet, quia, ut vere ex Virgine Sapientia Dei nata est, ita et Sanctitas Dei nata est; omnino siquidem necessarium est ut sapientia infinita sit sanctitas infinita. » Hæc Palacius.

Tertio, quod eos quasi suos sacerdotes diliget, intimos et familiarissimos habebit, proteget et benedicet Deus. Unde subdit: « Et eos, qui diligunt illam, diliget Deus; » Syrus et Arabicus, *et domum habitationis ejus* (sapientiæ) *diliget Deus.* »

Porro latria hæc exhibenda sapientiæ creatæ, æque ac victima et sacrificium, est metaphorica et mystica; latria vero exhibenda Sapientiæ increatæ (hæc enim est Deus) et incarnatæ (hæc enim est Christus), est proprie dicta; tam enim Christus homo quam Deus latria colendus et adorandus est; hic enim homo, puta Jesus Christus, subsistit in persona Dei, estque Deus.

ET EOS, QUI DILIGUNT ILLAM, DILIGIT DEUS. — Tigurina, *amatores ejus* (sapientiæ) *diligit Dominus.* Sapientiam accipe tum creatam, tum increatam et incarnatam. Unde Palacius sic explicat, *q. d.* « Ne credas, si te totum cultui et dilectioni Sapientiæ dedicaveris, quod ideo Deus offendetur, quasi iratus, quod eum non colas, sapientiam colens. Minime. Imo contra; quia sapientia ex ore Dei prodiit, Deus est, scilicet, Filius Dei natus ex Deo. At necessario Deus Pater diliget eum, qui ejus Filium unicissime dilexerit. Ergo, si Christianus nihil aliud, nisi Christum in memoria gerat, non ideo Pater, velut Christi gloriæ invidus, Christianum odio prosequetur; sed contra, velut ejus gloriæ cupidus, diliget eum, qui Christum ardentius amat. »

Tropologice ex hac gnome discet, servire sapientiæ et Deo, esse veram libertatem, imo summam nobilitatem et dignitatem; talis enim est sacerdotium munusque sacrificandi, quod Siracides tribuit ei qui servit sapientiæ, dum eum facit mysten et λειτουργόν Dei. Hinc Franciscus Piccolominæus De

Non esse
sapientie
est
in gaudiis.

Principiis virtutum, gradu 2, cap. xxxvii, proponit duo paradoxa, eaque verissima esse demonstrat. Primum est: « Optimus usus libertatis hominis, est usus veræ servitutis ejus. » Alterum est: « Homini melius est servire, quam regnare; et universa perfectio regni hominis, in servitute est posita. » Fundamentum veritatis utriusque enuntiationis illud est, quia veræ servitutis naturæ rei congruens, ea est, per quam inferiora suo superiori subjiciuntur; dum vero e contra superiora subjiciuntur inferioribus, ea est perversio naturæ rerum, et dispositio præter naturam; non autem naturalis servitus, et quoniam infera a superioribus perficiuntur, hinc evenit, quod, dum per naturam serviunt, sua perfectione fruuntur. Ita corpus per naturam inservit animæ, anima rationi et menti, mens Deo; ac ut corpus ab anima, anima a mente, ita mens a Deo perficitur. Homo tunc recte utitur munere libertatis, dum ea præeligit, quæ legibus et voluntati Dei sunt consentanea; dum autem id facit, vero et legitimo domino subjicitur, et inde ortum ducit veritas primæ enuntiationis, quæ fuit, optimum usum libertatis, esse usum veræ et naturalis servitutis.

Hinc simile illud est, quod a Theologis dicitur: « Servire Deo, regnare est; » ut etiam servire principi justo, recteque institutis legibus. Id enim verum est: *primo*, quia illa servitus est rectus usus libertatis; *secundo*, quia, dum nobis Deum statuimus ducem, libertatem nobis principem facimus, cum Deus sit ipsa libertas; *tertio*, quia juncti regi et principi cum eo regnare dicimur; Deus autem Rex regum est: juncti autem servis dicimur induere vilem conditionem servitutis; sic cum servis servi sumus, juncti regi sumus reges. Demum, quia homines ita affecti vere agunt, quod per naturam recte formatam velle ac præeligere debent.

Altera enuntiatio erat, homini melius esse inservire quam regnare. Et jure profecto. Dum enim homo imperat et regnat, eatenus bono fruitur, quatenus id facit quod voluntati et decretis Dei est consentaneum, et ideo in eo est posita perfectio imperii sui, ut Deo et legibus ejus obtemperet; nemo igitur recte regnat, nisi recte serviat; et quia recte servit, ideo bene regnat. Hinc majorem hominis dignitatem et præstantiorem ejus conditionem indicamus, dum illum appellamus servum Dei, quam dum regem et principem mundi. Nitendum est igitur ingenua servitute majoribus nostris servire; cavendum est ab ea servitute, quæ nos inferioribus subjicit, et vilioribus mancipat, ut evenit dum ratio sensui, et sensus corpori obtemperat.

Servitus ergo nobilissima et regia est, servire Deo. Deus enim sibi servientes exaltat, glorificat, beat, facitque reges et sacerdotes, *Apocal. cap. v.* Porro hæc Dei servitus, uti recte docet noster Lessius, lib. I *De Perfect. divin.* cap. vi, consistit in quatuor: *Primo*, in cognitione Dei, et eorum

quæ ad ipsum pertinent, hoc enim est fundamentum obsequii totius et famulatus. *Secundo*, in officiis charitatis et benevolentiae, dum de bonis ipsius gaudemus, et illa ex intimo animi affectu ipsi gratulamur; dum ejus gloriam promovere omnistudio conamur, animam, corpus, curas et cogitationes ipsius dignitati tuendæ et amplificandæ devoentes. Sic boni aulici suo principi toti addicti faciunt: illius enim virtutes et potentiam ubique extollunt, ut omnes in ejus amorem et obsequium afficiant, nec sustinent ipsius nomen a quoquam lædi. *Tertio*, in officiis religionis, dum illum colimus sacrificiis, cæremoniis, hymnis, laudibus, precibus, votis. Hoc est officium Angelorum et Sanctorum in celo, qui toti in eo sunt, ut Deum honorent, laudent, benedicant. Itaque perfecta servitus Dei est vita æterna, et beatitudo nostra. *Quarto*, in custodia mandatorum, et in officio virtutis, dum aliquid boni facimus, ut mandatis ejus pareamus, vel ut ipsi gratificemur. Hoc autem esse maximi momenti ex eo patet, quod minimum Dei bonum, qua Dei est, sit pluri æstimandum, quam omne bonum creaturarum, quatenus ad ipsas creaturas pertinet. Hinc fit, ut Deus pro singulis operibus bonis promittat nobis vitam æternam, atque adeo seipsum cum omnibus bonis suis; tantum nobis effectu respondens, quantum nos ei affectu boni volumus. Damus ei affectu totum bonum suum, reddit ille nobis effectu idem bonum; illius enim amor est efficax, noster inefficax.

16. QUI AUDIT ILLAM, JUDICABIT GENTES. — Græce Vers. 16. *ἡκουσας*, id est, qui obaudit, sive obedit illi; Tigurina, qui paret illi, judex erit gentium. Futurum *judicabit*, hic et alias sæpe accipiendum est *ὑποτασσας*, sive pro modo potentiali, *g. d.* Poterit judicare, aptus dignusque est qui judicet. Multi enim sapientes sunt, qui actu non sunt, imo nolunt esse judices; sapiens enim mavult agere vitam privatam, quam publicam, sibi que vivere et Deo, nisi ad regimen vocetur, imo cogatur, ut dicit S. Augustinus lib. XIX *De Civit.* cap. xix: « Otium sanctum, inquit, quærit charitas veritatis, negotium justum suscipit necessitas charitatis; quam sarcinam si nullus imponit, percipiendæ atque intuentæ vacandum est veritati. Si autem imponitur, suscipienda est propter charitatis necessitatem. » Sic *Job. ix, 6*, dicitur: « Qui commovet terram de loco suo: commovet, » id est, commovere potest. Nec enim Deus unquam globum terræ e loco et centro suo dimovit, nisi forte in passione Christi, uti reipsa factum esse asserit ibidem in *Catena* Didymus.

Ergo *qui judicabit*, significat *primo*, dignitatem et aptitudinem ad judicandum, adeoque neminem esse aptum ut judicet et regat, nisi sit sapiens. Unde Syrus vertit, *qui me audit judicabit veritatem*; Arabicus, *qui obedit mihi, judicet in veritate*. *Secundo*, actum, quia veri dignique judices et principes delecti a Deo, vel

a viris prudentibus, fuerunt et sunt sapientes, uti Moses, Samuel, David, Salomon, qui proinde orat Deum pro sapientia ad gubernandum, dicens : « Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, » etc., *Sapient.* IX, 4, ideoque eam sibi a Deo inditam accepit, III *Reg.* III, 12. Sic et Apostoli fuere iudices orbis, quia Sapientiam incarnatam in carne loquentem audierunt. *Tertio*, omnis qui obedit sapientiæ, iudicabit gentes, in die iudicii; Christi enim sententiam approbabant omnes sapientes, id est, Sancti, juxta illud : « Nescitis quoniam Angelos iudicabimus ? » I *Cor.* VI, 3. Et illud : « Justi iudicabunt nationes, et dominabuntur populis, » *Sap.* III, 8. Denique, qui sapientiam audit, est spiritalis : « Animalis enim homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei ; » at qui « spiritalis, iudicat omnia, » I *Cor.* II, 15.

Dixit Ecclesiasticus vers. præced. sapientes esse sacerdotes : hic addit eos pariter esse reges et iudices orbis. Unde fideles alloquens S. Petrus, ait : « Vos genus electum, regale sacerdotium, » I *Petri* II, 9.

ET QUI INTUETUR ILLAM, PERMANEBIT CONFIDENS. — Græca hic variant. Romana enim legunt, προσελθών, id est, qui accesserit ad illam; Complutens. προσέχων, id est, qui attendit, vel intendit illi; unde Noster vertit : « Qui intuetur illam. » Qui enim alicui intendit et auscultat, in eum respicere, eumque intueri solet. Forte etiam Noster in Græco legit, προσορῶν, id est, qui intuetur illam ita, scilicet, ut ipse sapientiæ intendat, et vicissim sapientia se illi spectandam et intuendam exhibeat. Pro *permanebit*, Græce est κατασκηνώσει id est, habitabit scilicet in sapientia, quasi in asylo « confidens » et securus, juxta illud *Psal.* XC, 1 : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur. » Unde Syrus vertit, qui auscultat me, habitabit intra me, Arabicus, qui recipit sermonem meum, habitabit in diuturnitate.

Pro *confidens*, Græce est πεποιθώς, quod Tigurina vertit, secure; alii, fretus, certus, fidens; juxta illud *Proverb.* cap. XXVIII, vers. 1 : « Justus quasi leo confidens, absque terrore erit, » tum quia confidit, certusque est et resolutus, quod nihil eum a sapientiæ amore et charitate separabit, dicitque cum Apostolo : « Quis nos separabit a charitate Christi? Certus sum (Græce πέπεισμαι, id est, confido, certo mihi persuadeo) quia neque mors, neque vita, » etc. *Roman.* VIII, 35; tum quia confidit Deum, qui sibi tantum sapientiæ donum contulit, etiam cætera minora collaturum : « Qui (enim) confidunt in Domino, sicut mons Sion : non commovebuntur in æternum, » *Psal.* CXXIV, 1. Sic Susanna accusata falso de adulterio : « Flens suscepit ad cælum : erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino, » *Daniel.* XIII, 35.

Vers. 17. 17. SI CREDIDERIT EI, HÆREDITABIT ILLAM. — Græca Romana legunt in secunda persona ἐπι-

στώσης, si credideris ei, hæreditabis illam. Sed Græca Complutensia legunt ut Latinus Vulgatus, in tertia persona; habent enim, ἐὰν ἐπιστεύῃς id est, si crediderit ei; si fidelis fuerit sapientiæ; si firmiter ei adhererit, uti vertunt Romana. Syrus, si crediderit in me, hæreditabit me; Arabicus videtur legisse, ἐν πίστι; vertit enim, in veritate mea hæreditabit me. Ad verbum ἐπιστεύω, est, in πίστι (id est, fidem sapientiæ) se tradiderit, si se totum ejus fidei crediderit et commiserit, ac ut verbo tenus reddam, infudarit; Tigurina, si se præstiterit ei fidem, hæres ejus erit, tum in hac vita per gratiam, tum potius in futura per gloriam, eamque certam et securam, ut nullum sit periculum illam amittendi; sapientia enim, æque ac Deus, sapientem, puta, justum non deserit, nisi prius ab eo deseratur, uti ex S. Augustino definit Concilium Tridentinum, sess. VI, cap. XI et XIII.

ET ERUNT IN CONFIRMATIONE (scilicet, possessionis et hæreditatis sapientiæ) CREATURÆ ILLIUS.

— Græce enim est, καὶ ἐν καταστάσει ἔσονται αἱ γενεαὶ αὐτῶν, hoc est, et in occupatione, detentione, possessione, firma retentione, amplexu, custodia sapientiæ, erunt generationes, id est, filii, tum carnales, tum maxime spirituales illorum, qui, scilicet, se totos crediderint, et imbuendos regendosque commiserint sapientiæ, q. d. « Creaturæ, » id est, filii eorum qui se addicunt sapientiæ, ideoque illam hæreditant, vestigiis parentum insistent, ac totis viribus incumbunt et satagent, ut avitam hanc sapientiæ possessionem, a parentibus quasi hæreditaria traditione relictam, complectantur, planeque sibi confirmant. Nota enalagen crebram Hebræis et Ecclesiastico, qua a numero singulari transit ad pluralem : unde ait illorum, pro illius, qui, scilicet, crediderit sapientiæ, quia τὸ ἰλλίους universim accipitur pro omni, vel quolibet : quicumque enim crediderit sapientiæ, hæreditabit illam. Quocirca aliqui codices Græci et Latini pro αὐτῶν, id est, illorum, legunt αὐτοῦ, id est, illius. Unde Tigurina vertit, et possessionem retinebit ejusdem progenies.

Secundo, Arabicus et Syrus, τὸ γενεαὶ vertunt, S. cundo. generationes, id est, sæcula. Unde sic transfert Syrus, si crediderit in me, hæreditabit me, et suscipiet me omnibus generationibus sæculi; Arabicus, in veritate hæreditabit me, et perdurabo ei in omnes generationes sæculi. Ut significetur fidelitas, constantia et æternitas sapientiæ, qua suos nunquam deserit; sed perpetim eis adest, eos docet, tuetur, regit ducitque ad beatitudinem æternam.

Tertio, Jansenius censet hic agi de possessione, non tam sapientiæ quam terræ, q. d. Sapiens ejusque filii possidebunt terram, in ejusque possessione confirmabuntur, juxta illud *Psal.* CXI : « Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. » Et illud Christi : « Beati mites (sapientes enim sunt humiles et mites), quoniam ipsi possidebunt terram, » *Matth.* V, 4. Hoc modo

Primo.

S. cundo.

Ter. 10.

γενεαι, id est, generationes, hic accipi possent pro frugibus et fructibus, puta, opibus et prædiis, quas sapienti et justo affert, et quasi generat sapientia. Sic cap. I, vers. 21, de sapientia dixit: « Omnem domum illius implebit a generationibus, » id est, fructibus suis. Et cap. VI, 20: « Cito edes de generationibus illius. » Et cap. XXIV, 26: « A generationibus, » id est, fructibus, « meis implemini. » Significat ergo hic Siracides opes et opera sapientum esse stabilia et perpetua.

Quarto.

Quarto, Palacius per creaturas accipit virtutes, heroicæ actiones et facinora, quas sibi per sapientiam gratiamque Dei parit et creat justus. « Sicut enim, inquit, anima rationalis in corpore, ita gratia et virtutes infusæ non gignuntur, sed creantur in anima. Ut enim nulla potentia naturæ inducere potest animam in corpus, ita nec gratiam et virtutes infusæ in anima. Ergo gratia et virtutes infusæ sunt creaturæ piorum. Hæ creaturæ in igne tentationis non comburuntur, quia non sunt fenum, stipula, aut palea: quin potius confirmantur, quia sunt argentum et aurum. Carnalis vir, ut qui palea est, cum venit ignis tribulationis, deficit, non firmatur: spiritualis, quia velut aurum in fornace probatur, confirmatur, non evanescit. Quæris discriminis causam? eam auctor subdit: Quia cum pio Deus ambulat in tentatione, cujus flammam in aurum convertit: ut olim fecit, quando cum pueris in igne Babylonis ambulabat. » Verum hæ creaturæ mysticæ potius sunt, quam litterales: valde tamen huic loco appositæ. Anagogice: « Erunt in confirmatione opera justi, ait Rabanus, quia ad præmia æternæ hæreditatis remuneranda servabuntur, pro cuius amore omnia fecit; ita ut eorum acceptor tunc dicat cum Propheta: Hæc requies mea in sæculum sæculi: hic habitabo, quoniam prælegi eam. »

Denique valde congrue καταρχαίς, id est, possessio et confirmatio, hic accipi posset, non sapientis, sed sapientiæ possidentis et regentis sapientem, q. d. Omnes γενεαι, id est, generationes, puta, filii, opes et opera sapientum, sunt in καταρχαίς, id est, dominio et gubernatione sapientiæ: ipsa quasi pædagogus sapientem, et omnia, quæ ejus sunt, occupat, moderatur, regit, dirigit, prospèrat, et ad felicem exitum perducit. Græcum enim καταρχαίς, id est, ἀρχὴς εἰμι, verbum est peculiare iis, qui tanquam alieno feruntur arbitrio, ut qui in Dei alicujus redacti sunt potestatem, qui illos pro sua potestate moderatur, possidetque et agit, quocumque lubet. Sic Lucianus ait, αὐτῷ Θεῷ κατέρχομαι, id est, ab ipso Deo occupor, feror et regor. Felix, qui Deo sessore regitur! Felix, quem Dei sapientia regit! Vide dicta Apocal. VI, 2. Hac phrasi significat Siracides sapientiam ita esse hæreditatem sapientis, ut vicissim potius ipse sit hæreditas sapientiæ: sapientiam enim hæreditatem esse, non tam passivam quam activam, quæ, scilicet, sapientem agat, regat et ducat ad omne bonum.

Vers. 18.

18. QUONIAM IN TENTATIONE (legit Interpres, ἐν

πειρασῷ, et sic habet codex manuscriptus, quem citant Roman.) AMBULAT CUM EO. — Primo, Palacius sic explicat, q. d. Sapientia suis adest in tentatione, eosque solatur et roborat. Alludit ad Angelum ambulatorem cum tribus pueris in fornace Babylonis, eosque ab igne protegentem, Daniel. III, 49. Pari enim modo cum suis ambulat, eosque protegit sapientia. Unde David ea comitatus ait Psalm. XXII, 4: « Non timebo mala, quoniam tu mecum es. » Et Paulus I Corinth. XI, 9: « Virtus Dei (in infirmitate mea) perficitur. » Quare? quia, ut ait ei Christus: « Sufficit, » quæ tibi adest, « gratia mea. » Et interim agnosce cui debeas in tentatione victoriam. Non enim potes eam viribus tuis arrogare, sed sapientiæ, quæ tecum ambulat in tentatione; ideoque Petrus eam deserens, et Judæis Christi hostibus se adjungens, in tentationes cecidit, et Christum negavit, Matth. XXVI.

Verum alium plane hujus versiculi esse sensum liquet ex Græco, qui sic habet, ὅτι διαπραμμένως πορεύεται μετ' αὐτῷ ἐν πρώτοις, id est, quia oblique, distorte, dure ambulabit cum eo in primis, vel in principio, q. d. Sapientia, et Deus, qui est prima sapientia, sui studiosum et discipulum solet initio per tentationes et aspera quæque probare, et in primis eligit eum, id est, in principio delectum ejus facit, eum explorat et probat per adversa, an docilis, stabilis et se dignus sit, antequam ei se insinuet, eumque consoletur, ut dicit vers. 24. Probat enim quod dixit vers. præcedent: « Si crediderit ei, » id est, si fidum se ei (sapientiæ) præstiterit, « hæreditabit illam, » q. d. Ut sapientia sui asseclæ fidelitatem et constantiam exploret, solet eum tentationibus exagitare, in quibus si ille fidelis et constans persistat, tunc demum sapientia eum ut idoneum et dignum se discipulum amplectitur, solatur, instruit, perficit, omnibusque suis bonis et donis cumulat.

Deus
sanctus
probat
adversis.

Hunc sensum dat Syrus, dum vertit, e converso (ex adverso) ambulabo cum illo, et in principio tentabo (probabo, experiar) illum; et Arabicus, qui in repugnantia incedam cum illo: prius enim contristo illum. Clarissime vero Tigurina hunc versum et sequentes usque ad vers. 24, ita vertit: Nam perverse primum cum tali conflictari solet, et eum injecto territare metu, suaque disciplina excruciare, donec fides animi ejus constiterit, et eum per jura sua reddiderit probatum: tum demum se rursus convertit recto itinere, et exhilarato arcana sua detegit: deinde locupletat eum scientia et cognitione justitiæ. Quod si ille defecerit, deserit eundem, et permittit eum potestati ruinæ ipsius.

Ex hoc versu sumptus fuit vetus ille Athenarum et Academiarum mos probandi eos, qui eo studiorum causa ventitabant: Athenis enim solebant novos scholares scommatibus, conviciis, sibilis, risibus excipere, iisque probare eorum patientiam et modestiam, itaque probatos ad Academiam admittebant, uti refert S. Gregorius Nazianzenus orat. 20, ubi S. Basilium Athenas venientem

ita exagitatum fuisse commemorat. Similem morem vidi olim Coloniae Ubiorum, scilicet, novos philosophos non tantum verbis, sed et verberibus probabant, dictitantes ita beanismum deponi. Beanus enim, inquebant ipsi, juxta singulas nominis litteras, est asinus nesciens vitam studiosorum. Sed cavendum hic ne quid nimis. Multo magis in omnibus Religionibus solent variis durisque experimentis probari novitii, tum ut eorum propositum, an serium et solidum sit, explorent; tum ut eos præparent ad dura quælibet in Religione subeunda; ac præsertim ut faciant eos humiles, dociles, obediens; de quo videt Cassianum lib. IV *De Instit. renunt.* cap. III: « Igitur, inquit, ambiens quis in cœnobii recipi disciplinam, non ante prorsus admittitur, quam diebus decem, velleo amplius pro foribus excubans indicium perseverantiæ ac desiderii sui, pariterque humilitatis ac patientiæ demonstraverit. Cumque omnium prætereuntium Fratrum genibus provolutus, et ab universis de industria refutatus atque despectus, tanquam non religionis, sed necessitatis obtentu monasterium optet intrare; injuriis quoque et exprobrationibus multis affectus experimentum dederit constantiæ suæ, qualisque futurus sit in tentationibus, opprobriorum tolerantia declaraverit, atque ita fuerit explorato mentis ardore susceptus; diligentia summa perquiritur num de pristinis facultatibus suis inhæserit ei vel unius nummi contagio. » Deinde cap. VII et VIII, narrat novitios solere probari in xenodochiis serviendo ægrotis, ac deinde tradi magistro, qui eorum non tantum passiones, sed et voluntates cruciet, domet et frangat.

Idem facit Deus cum omnibus Sanctis, præsertim eximiis et heroibus, uti sunt martyres, de quibus *Sapient. III*, vers. 5, dicitur: « In paucis vexati, in multis bene disponentur. » Græca significantius habent, ὀλίγα παιδεύονται, μέγιστα ἐπιτελεῖσονται, id est, *exiguus castigati, multis beneficiis vel felicitatibus afficiuntur.* Causam subdit Sapiens: « Quoniam Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se. Tanquam aurum in fornace probavit illos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, et in tempore erit respectus illorum. Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundine discurrent. Hoc est quod ait Apostolus *Roman. V*, 4: « Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem; probatio vero spem; spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. » Ita Rabanus.

Vers. 19. TIMOREM ET METUM, ET PROBATIONEM INDUCET SUPER ILLUM. — Hic ostendit modum, quo sapientia suos discipulos tentat, probat et explorat, nimirum, incutiendo eis « timorem et metum. » τὸ et probationem non est in Græco, sed ab Interprete additum explicationis gratia, q. d. Inducet ei timorem et metum ad probationem, vel qui sit ejus proba et exploratio. Unde Arabicus clare

vertit: *Prius enim contristo illum, et induco super illum timorem et terrorem, et probo illum in tentationibus, quibus illum tento, ut, cum pervenero ad tempus meum, et immersa sit in corde illius doctrina mea, inclinem me ad illum, et colligam illum ad me, et revelem illi universa secreta mea; et Syrus: Timorem et tremorem injiciam ei, et scrutabor eum in tentationibus meis usque ad justitiam, quo implebitur (consolationem recipiet) cor ejus in me, convertar, firmabor cum illo, et revelabo illi omnia abscondita mea.*

Prima ergo via, qua Deus utitur erga suos, est via afflictionis, timoris, tristitiæ: eam deinde excipit via consolationis, libertatis, lætitiæ, eo major, quo major præcesserit tristitia. Hinc justificatio impij incipit a timore et terrore mortis, judicii, inferni, etc., ut docet Concilium Tridentinorum sess. VI, cap. VI. Ex adverso via prima, qua utitur daemone erga suos, est via lætitiæ, lasciviæ et gaudiorum; sed eam mox excipit via tristitiæ, angustiae et lamentationum, tum hujus vite, tum gehennæ, ad quam recta ducit. Unde serio, sed sero dicent: « Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra. »

ET CRUCIABIT ILLUM IN TRIBULATIONE DOCTRINÆ SUÆ. — Græce, ἐν παιδείᾳ αὐτοῦ, id est, *in disciplina, vel castigatione sua.* Sapientia enim, sive Ethica Christiana castigat et resecat omnes motus gulæ, iræ, superbiæ, concupiscentiæ nobis innatæ, itaque nos cruciat, sicut pueri petulei et lascivientes cruciantur disciplina et virga magistri: παιδεία enim est παιδων, id est, puerorum eruditio, castigatio, institutio. Homo enim animalis similis est puero qui sensu, non ratione, regitur, ideoque puerili virga castigandus est, non hostili gladio necandus. An non castigatur et cruciatur libidinuosus continuo a sua carne stimulatibus ad libidinem, continuo vicissim a lege Dei ad castitatem adactus? An non cruciatur avarus a lege Dei, quæ ab eo nummos, velut oculos, extorquet, et in pauperes erogari jubet? An non cruciatur a lege charitatis, quæ inimicos diligi jubet, is qui spiritu vindictæ agitatus inimicum in mille frustra concideret, si posset?

DONEC TENTET (et tentando exploret) EUM IN COGNITIONIBUS SUIS. — Perperam pro suis aliqui legunt *illius.* Nam Græce est δικαιώματων αὐτοῦ, id est *in justificationibus suis,* quod Hebræi dicunt צְדָקָתוֹ *bechuceotach,* id est, *in statutis et legibus suis,* an, videlicet, fidelis se subiciat legibus sapientiæ per omnia, quantumvis naturæ et carni molestis. Itaque *credat animæ illius,* ut confidat illius constantiæ, utque tuto ei se suaque dogmata communicet et committat, utpote qui tantum specimen. Hinc liquet τὸ suis referri ad sapientiam, non ad ejus discipulum.

20. ET FIRMABIT ILLUM, — q. d. Jam probatum Vers.

et exploratum in stabili et firmo virtutis pacisque statu collocabit. Hæc verba desunt in Græco.

ET ITER ADDUCET DIRECTUM AD ILLUM — *q. d.* Faciet viam expeditiorem, sublatis difficultatibus, qua redeat ad ipsum; sive via commodissima ad illum veniens, iter adducet directum ad illum. Græce enim est καὶ πάλιν ἐπιτρέψεται καὶ εὐθείαν ὁδὸν αὐτῷ, id est, et rursus redibit recta ad illum. Dixerat enim vers. 18, sapientiam initio oblique et torte ambulare cum discipulo, ut eum probet; hic vero ait eandem ad jam probatum recta redire, id est, vultum ei rectum, planum et serenum ostendere, eum exhilarare et consolari: sicut enim via obliqua est afflictionis et tentationis, sic ex adverso via recta est consolationis et exultationis. Unde Arabicus vertit, ut *inclinem me ad illum, et colligam illum ad me*. Hinc et sequitur:

Vers. 21. 21. ET LETIFICABIT ILLUM (quoad affectum; quoad intellectum vero) DENUDABIT ABSCONSA (arcana) SUA ILLI, ET THESAUORIZABIT SUPER ILLUM SCIENTIAM ET INTELLECTUM JUSTITIÆ.

Nota: *thesaurizabit, q. d.* Non modice, sed abunde ditabit illum, quasi ingenti thesauro. Celebre est illud Arabum proverbium: « Acquire tibi aurum in mensura, et scientiam sine mensura. » Exstat inter proverbia Arabica, *Centuria 2*, numero 29.

Moraliter discite hic quanta bona pariat obedientia, qua quis obedit, tum voci et legi, tum inspirationi sapientiæ divinæ.

Vers. 22. 22. SI AUTEM ABERRAVERIT, DERELINQUET EUM (clare Tigurina, *quod si ille defecerit, deseret eundem, q. d.* Si deseras sapientiam, ipsa vicissim deseret te), ET TRADET EUM IN MANUS INIMICI SUI. — Græce, εἰς χεῖρας πειρασῶν αὐτοῦ, id est, in manus

casus sui, *q. d.* Sinet eum ferri in casum et ruinam suam, in quam deserens viam sapientiæ et salutis sponte incurrit, seque præcipitat. Unde Syrus vertit, *si diverterit a me, abjiciam eum et dabo eum in manus raptorum*; Arabicus, *si reliquerit me, subvertam illum, et tradam illum raptoribus*. Tigurina, *permittit eum potestati ruinæ ipsius*. Hebræi enim per prosopopœiam cuilibet rei tribuunt manum, per eamque significant potestatem, imperium, actionem. Sic dicunt: Non venies in manus peccati, id est, non peccabis, peccato non subjacebis. Ita hic ruinæ datur manus, id est, jus et potestas in ruentem. Hoc est quod ait Paulus *Hebr. iv, 4*: « Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cælestis, et participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi futuri, et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam, rursus crucifigentes sibi metipsos Filium Dei, et ostentui habentes. »

Nota prosopopœiam: Toto enim hoc loco inducitur sapientia quasi persona et pædagogus qui suos discipulos docet, eosque primo terret et castigat, deinde obsequentes consolatur et lætificat; contumaces vero deserit sinitque agi in ruinam: quo significat primo, legem Dei (hæc enim est sapientia practica) peccatori initio esse gravem et molestam, eo quod ejus cupiditatibus resistat, easque reseceat; eidem vero jam justificato et legi assuefacto esse facilem et jucundam. Secundo, Deum qui est æterna et increata sapientia, eos quos ad se suumque obsequium et regnum vocat, primo tentare et affligere, deinde roborare et exhilarare, uti paulo ante dixi.

TERTIA PARS CAPITIS,

QUA SAPIENTIA PRÆCEPTA CIRCA PUBOREM MALUM ASSIGNAT.

Vers. 23. 23. FILII, CONSERVA TEMPUS. — Siracides ab encomio sapientiæ transit ad ejus præcepta et dogmata. Quocirca hic incipit tertia pars capituli, qua agit de veritate dicenda, et malo pudore cavendo. Hoc ergo est primum sapientiæ dogma: « Filii, conserva, » vel observa « tempus, » idque dupliciter: primo, ut tempus sumatur pro occasione et opportunitate temporis; unde Tigurina vertit, *occasione conserva*; nam *omnia tempus habent: tempus loquendi, tempus tacendi, etc.* *Ecl. cap. iii, 1*. Magna enim sapientia est nosse uti occasionem dicendi, docendi et agendi, uti ostendi *Act. i, 7*; unde Arabicus vertit, *cognosce loca verborum*.

Nota: Græcum *συντηρησον* verti potest, *observa* et

conserva; tempus enim non tantum observandum, sed et conservandum est, quasi res pretiosissima nobis a Deo concessa ad comparandas opes immortales, puta virtutum, gratiæ et gloriæ æternæ. Hanc temporis gemmam nobis eripere conantur dæmones et mali socii, ut garruli, ludiones, etc., qui idcirco fures temporum appellantur, qui nos sollicitant, ut illud cum ipsis prodigamus, et rebus vanis, imo noxiis et damnosis, impendamus. Jubet ergo Siracides tempus hoc, velut cymellium præstantissimum, et si perdatir irrecuperabile, studiosissime conservari, impendendo illud operibus virtutum, et a vitiis abstinendo. Unde addit: « Et devita a malo. » Hinc a *συντηρησον* dicitur *συντηρησις*, id est synteresis, quæ significat attentio-

nem animi et stimulum conscientiae eam jugiter admonentis, ne quid contra seipsam committat, et ut seipsam integram et a vitiis intactam circumquaque conservet. Unde Syrus vertit, *serva tempus*; et Palacius, « conserva tempus, » inquit, id est, utere occasione. Ideo enim Litterae sacrae dicunt: « Omnia tempus habent. » Et humaniores occasionem pingunt caesarie capillata, occipite nudo, ut, nisi caesariem a facie arripueris, ab occipite arripere nequeas.

Altior fortasse sensus est, ut noveris vitae praesentis tempore uti, ne, dum ejus damna vitare studes, in aeternae vitae damna cadas. Tertius et altior sensus est: Impiis vita fugit; tempus vadit velut vapor, umbra, fumus, nubes, etc. At pii jubentur tenere et servare tempus; quod praestant, cum in tempore aeternitatis opera faciunt. Et, licet temporalia sint, quae nunc gerunt; tenent tamen ea in aeternum secum in caelo duratura. Merita enim nostra et coronae aeternum nobiscum durabunt, dicente Christo: « Thesaurizate vobis thesauros in caelo, » etc. Quantum sit pretium temporis, intelligunt damnati, qui pro hora poenitentiae darent totum mundum, omnesque labores et tormenta libenter subirent. Unde Satyricus:

Damna fleo rerum, sed plus fleo damna dierum:
Rex poterit rebus succurrere, nemo diebus.

Et Seneca, *epist.* 118: « Non tam benignum et liberale, inquit, nobis tempus natura dedit, ut ex illo vacet perdere; » et mox: « Ex hoc tempore tam angusto et rapido, et nos auferente, quid juvat majorem partem mittere in vanum? » Tempus hoc est momentum, ex quo pendet Aeternitas, vel beatissima, vel miserrima.

Rursum tempus sumi potest pro malitia temporis et saeculi, *q. d.* Hoc saeculum plenum est laqueis et tentationibus; illas ergo observa, « et devita a malo, » juxta illud Apostoli: « Videte, fratres, quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt, » *Ephes.* v, 15. Vide ibi dicta.

Vers. 24. 24. PRO ANIMA TUA NE CONFUNDARIS DICERE VERUM. — Duo ultima verba non sunt in Graeco; sic enim habet, *περι τῆς ψυχῆς σου μὴ αἰχνοῦθῆς*, id est, *pro anima tua non erubescas*. Quod primo, aliqui sic exponunt, *q. d.* Ne te pudeat animae tuae, hoc est, ne te tui ipsius pudeat. Ita Tigurina. Secundo, Vatablus, *q. d.* Ne quid committas, cur te animae tuae pudere possit, aut ne te pudeat animae tuae cavere, et prospicere ejus honore ac salutem, vel ea uti fortiter; unicam enim habes animulam, quasi oviculum tibi a Deo concreditam: vide ergo ut eam non perdas, sed salves in aeternum. Tertio, Syrus vertit, *cave a malo, et a teipso non confundaris, vel contumeliam accipias, q. d.* Devita a malo, quia si illud non vitaveris, pudefacies et contumelia afflicies te et animam tuam. Accedit huc Arabicus, *ne redeas in*

*id, in quo non est mansio praefusione tua. Quarto, Noster solerter vertit: « Pro anima tua ne confundaris dicere verum. » Omnia enim sequentia usque ad vers. 33, spectant ad pudorem, quo quem pudet dicere verum. Unde multas hujus mali pudoris species recensent. Transit enim Siracides a genere ad speciem usitatissimam, aut certe ad exemplum ubique obvium. Dixerat enim: « Devita a malo; jam dicit: « Devita a malo pudore; sic enim vitabis omne malum, cujus hic pudor est causa. Forte etiam Noster in exemplari Graeco olim legit, *λέγει τὸ ἀληθῆς*, id est, *dicere verum*.*

Jam τὸ *pro anima* dupliciter accipi potest: primo, *q. d.* Non confundaris, non verearis dicere verum pro anima, id est, pro vita tua liberanda a periculo mortis, infamiae, similisve mali; noli tanti aestimare vitam, ut pro ea tuenda neges veritatem, sed dicito cum Paulo: « Non facio animam meam pretiosiore quam me, » *Act.* xx, 24; et cum Davide *Psal.* cxviii, 409: « Anima mea in manibus meis semper, » ut eam pro veritate tradam et prodigam. Sensus ergo est, *q. d.* Non sit tibi carior vita, quam veritas, ut pro illa tuenda hanc neges, neces et jugules praefudore et timore: pudor enim est pars et species timoris; noli ergo violare veritatem, ut vitam serves; sed si alterutra perdenda sit, potius perde vitam quam veritatem. Ita Palacius.

Secundo et aptius ad sequentia, *animam* accipias pro conscientia, *q. d.* « Pro anima, » hoc est, pro animae tuae salute, ut scilicet animam, id est, conscientiam tuam illaeram a culpa et poena serves, non confundaris, nec metuas dicere veritatem, ut significetur causa ob quam non est erubescenda veritas, nempe, salus animae propriae, quae per praeposterum pudorem confitendae veritatis amittitur, inquit Jansenius. « Qui enim, ait Christus *Luc.* ix, erubuerit me et sermones meos, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua. » Erubescit autem confiteri veritatem et Christum, non tantum qui negat fidem, sed et qui proximi famam et innocentiam, cum potest et debet, non tuetur; aut qui peccantem non corripit; aut qui peccatum proprium confiteri, cum oportet, erubescit; aut qui veritatera, cum opprimitur, non defendit; quos casus sequentibus versibus exponit et proponit Siracides. In fide res clara est: martyr enim pro anima, id est, aeternae animae salute, non debet confundi, nec metuere, sed intrepide confiteri veram et orthodoxam fidem, juxta illud *Rom.* x, 10: « Corde creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem. » Rursum res clara est in mendacio vel silentio pernicioso, cum scilicet quis ex pudore silet veritatem, qua alium injusta morte similive damno liberare poterat et debebat. Igitur in genere, « pro anima, » ut scilicet vites peccatum mortale, quod mortem affert animae, « ne confundaris dicere verum. » Nam, ut

ait S. Gregorius in illud *Job. xxxi* : « Si abscondi quasi homo peccatum meum, » lib. *XXII Moral.* cap. *xxiii* : « Usitatum humani generis vitium est, et labendo peccatum committere, et commissum negando abscondere, et convictum defendendo multiplicare. » Hinc illud vulgo tritum : « Error gignit arrogantiam. »

Pudor est passio, non virtus.

Nota : Verecundia, sive pudor, proprie non est virtus, sed naturalis passio, qualis est ira, miseratio, dolor, timor; timoris enim pars vel comes est pudor. Pudor enim non est aliud quam timor dedecoris, vel infamiæ. Si ergo verum sit dedecus, bonus erit pudor, ut cum quem pudet ebrietas, similisve vitii: sin falsum sit dedecus, pravus erit pudor, ut cum quem pudet vitii omissi, v. g. quod cum ebriosis non se inebriet, quod cum impudentibus non sit impudens: sicut bona est ira, qua irascimur scelerari et sceleratis; mala, cum irascimur ob negatas cupiditates, aliave vana de causa. Virtutis enim est regere pudorem, iram cæterasque animi passiones, usque uti ad bonum, ac impedire ne exorbitent et ferantur in malum. Docet ergo hic Siracides in particulari, quibus in rebus pudor sit bonus, et in quibus malus. Ita Aristoteles, lib. *IV Ethic.* cap. *ix*, docet verecundiam non esse virtutem, sed passionem naturalem. Nam : « Definitur, inquit, infamiæ metus quidam; existit autem similiter atque metus, qui in rebus formidolosis versatur. Erubescunt enim ii qui pudore afficiuntur; pallescunt autem qui mortem extimescunt. Apparet igitur utrumque quodam modo ad corpus pertinere: quod quidem perturbationis potius, quam habitus proprium videtur. » Idem docet Damascenus, et ex eo S. Thomas II, *Quæst. CXLIV*, art. *i*, ubi ait: « Verecundia non est virtus, sed laudabilis passio. »

Est virtus cum libere elicatur.

Dices: Aristoteles lib. *III Ethic.* cap. *viii*, verecundiam vocat virtutem, dicens: « Hæc fortitudo simillima videtur ei quæ primo loco posita est, quoniam ejus effectrix virtus est: pudor enim et honesti appetitio, videlicet honoris, ac dedecoris, quod turpe est, fuga, eam efficit. » Respondeo, vocatur virtus, id est semivirtus, semen virtutis, via ad virtutem; quia oritur ex desiderio honesti, et timore infamiæ, quæ sunt principia virtutis, et calor ad eandem. Dici etiam potest virtus quædam naturalis, quia est congrua constitutio per naturam nobis competens. Denique proprie dicta est virtus, cum est actus non naturalis, sed libere elicitus, quod pudet nos peccati vel vitii, illudque libere refugimus et abhorremus. Unde Plato in *Protagora* ait: « Justitiam et pudorem esse munera Jovis per Mercurium tributa hominibus, quæ civitates ornarent, et mutua benevolentia cives concillarent. » Et post pauca: « Omnes siquidem horum participes esse debent. » Idem in *Sophista* ait, « Homerum asserere, cum deos alios, tum maxime hospitem Deum inter homines, qui justii pudoris participes

sunt, versari, et hominum contumelias injuriasque inspicere. »

Hinc pudor, cum sit infamiæ metus, pertinet ad appetitum irascibilem: hic enim famæ et honoris est custos. Porro pudor maxime decet pueros, virgines et juvenes, in quibus sæpe est nimius. Unde non plane resecandus, sed moderandus et in bonum dirigendus est. Hinc Plutarchus, tract. *De Vitiosa verecundia*, ait: « Agricola, cum vitem putat, caute manum admovet, timens ne quid ex his quæ sana sunt, resecet. Sic in vitioso pudore, cave ne imprudens reseces etiam ingenium pudorem. » Subditque: « Nutrices quoque, dum frequenter pressius extergunt sordes ab infantibus, nonnunquam una cum sordibus carnem abstrahunt, læduntque; sic qui malum pudorem expellunt, lædere quandoque solent etiam bonum. » S. Ambrosius vero lib. *I Offic.* cap. *xviii*: « Pulchra, inquit, virtus verecundia, etc., pudicitia comes est, cujus societate castitas ipsa tutior est: bonus enim regendæ castitatis pudor est comes; qui, si se prætendat ad ea quæ prima pericula sunt, pudicitiam temerari non sinet. »

25. EST ENIM CONFUSIO ADDUCENS PECCATUM, ET EST Vers. 23
CONFUSIO ADDUCENS GLORIAM ET GRATIAM. — Sytus, est confusio, quæ creat peccata; et est confusio, cujus honor gratia ejus; Tigurina, est pudor trahens secum peccatum; est item pudor gloria gratiaque conciliator; Græca habent, est confusio adducens peccatum, et est confusio gloria et gratia, id est, causans gloriam et gratiam, q. d. Duplex est pudor: unus vanus et mundanus, quo quis ex pudore et timore hominum non audet dicere verum, aut agere quod justitia agendum dictat; hic adducit peccatum: alter honestus et sanctus, quo quem pudet peccare, aut peccasse, ideoque pœnitet, et vitam emendat; aut quo justus erubescit de sua modica justitia, ideoque ad majorem seipsum excitat; hic adducit gratiam et gloriam, tam apud Deum, quam apud homines. Talis confusio fuit illa S. Antonii, qua, viso S. Paulo Eremita, tantæ sanctitatis memoria compunctus, et ad eam æmulandam accensus, suis discipulis dicebat: « Væ mihi peccatori, qui falso monachi nomen fero! Vidi Etiam, vidi Joannem in deserto, et vere vidi Paulum in paradiso, » uti refert S. Hieronymus in *Vita S. Pauli*. De utroque hoc pudore fuse agit Siracides in fine cap. *xlii*, et initio cap. *xlii*.

Pudor duplex.

Nota: « Confusio » hic non significat ignominiam, quæ Græce dicitur ἀτιμία, sed pudorem, ut et sæpe alibi: hunc enim significat Græcum αἰσχύνη. Porro S. Gregorius per *confusionem* accipit perturbationem mentis pœnitentis; hanc enim inducit pudor: explicans enim illud *Job. iii*: « Occupet eum caligo, » lib. *IV Moralium* cap. *xvii*: « Quia, inquit, in caligine oculus confunditur, ipsa per pœnitentiam mentis nostræ confusio caligo no-

minatur. Nam, sicut caligo nebulosa congerie obscurat diem, ita confusio perturbatis cogitationibus obnubilat mentem. De qua per quemdam dicitur: Est confusio adducens gloriam. Cum enim ad mentem male gesta pœnitendo reducimus, gravi mox mœrore confundimur, perstrepat in animo turba cogitationum, mœror conferit, anxietas devastat, in ærumnam mens vertitur, et quasi quodam nubilo caliginis obscuratur. Hæc namque caligo confusionis eorum mentem salubriter oppresserat, quibus Apostolus dicebat: Quem enim fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Hunc ergo peccati diem caligo occupet, id est, blandimentum nequitiae, afflictio pœnitentiae digno mœrore perturbet. » Idem clarius, lib. I, homil. 10 in *Ezech.*: « Sicut verecundia, ait, laudabilis est in malo; ita reprehensibilis est in bono. Erubescere enim malum, sapientiæ est: bonum vero erubescere, fatuitatis. Unde scriptum est: Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam. Qui enim erubescit pœnitendo mala quæ fecit, ad vitæ libertatem pervenit; qui vero erubescit bona facere, a statu rectitudinis cadit, atque ad damnationem tendit. »

Talis fuit verecundia Lucretiæ, quæ timens infamiam falsam adulterii, qua se eam infamaturum Tarquinius minabatur, permisit se ab eo vitari: hic ergo mundanus et vitiosus pudor adduxit peccatum, quin et infamiam ac mortem, quam per eundem effugere cogitabat. Ex adverso pudor S. Susannæ, quo puduit eam peccare in conspectu Dei, ideoque infamiæ, quam ei minabantur senes impudici, periculo ultro se exposuit, adduxit ei gratiam et gloriam apud homines, æque ac apud Deum, *Daniel. xiii.*

Audi et S. Bernardum, *serm. ad Milites templi*, cap. xii: « Est pudor adducens peccatum, et pudor adducens gloriam. Bonus pudor est, quo peccasse, aut certe peccare confunderis: et omnis licet humanus arbiter forte absit, divinum tanquam humanum tanto verecundius revereris aspectum, quanto et verius Deum quam hominem cogitas puriorem; tantoque eum gravius offendi a peccante, quanto constat longius ab illo esse omne peccatum. Hujuscemodi procul dubio pudor fugat opprobrium, parat gloriam, dum aut peccatum omnino non admittit, aut certe admissum et pœnitendo punit, et confitendo expellit, si tamen gloria etiam nostra hæc est, testimonium conscientiae nostræ. Quod si quispiam confiteri confunditur id quoque, unde compungitur, talis pudor peccatum adducit, et gloriam de conscientia perdit, quando malum, quod ex profundo cordis compunctio conatur expellere, pudor ineptus obstruso labiorum ostio non permittit exire, cum eum exemplo David dicere potius oporteret: Et labia mea non prohibebo, Domine, tu scisti. Qui et seipsum redarguens, puto super hominum stulto et irra-

tionabili pudore: Quoniam tacui, inquit, inveteraverunt ossa mea. »

Porro S. Ephrem hunc pudorem ad verum sequentem refert, eique postponit, uti mox ostendamus. Exemplum illustre pudoris boni dat S. Hieronymus Pammachium, *epist. 36 ad eundem*: Pammachius enim Consul Romanus, defuncta Paulina uxore, S. Paulæ filia, publice monachum professus, spectaculum se facere urbi et orbi non erubuit. Audi S. Hieronymum: « Quis enim hoc crederet, ut Consulum pronepos, et Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum, furva tunica pullatus incederet, et non erubesceret oculos sodalium, ut se deridentes derideret? Est confusio, quæ ducit ad mortem; et est confusio, quæ ducit ad vitam. Prima virtus est monachi, contemnere hominum judicia, et semper recordari Apostoli dicentis: Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem, » *Galat. cap. i.* S. Gregorius exemplum dat Davidem saltantem ante arcam, *I Reg. xvi, 14*; sic enim ait lib. *XXVII Moral. cap. xxxix*: « Quid de ejus facto ab aliis sentiatur, ignoro; ego David plus saltantem stupeo, quam pugnantem. Pugnando quippe hostes subdidit; saltando autem coram Domino semetipsum vicit. » Sic Martyres, Apostoli et Prophetæ ab impiis ludibris et verbera experti, hæc fortiter pro Deo sustinuerunt, nec illa sibi pudori, sed gloriæ esse duxerunt, uti docet Apostolus *Hebr. xi.*

Denique S. Augustinus *epistola 48*, citato hoc loco *Eccles.*: « Confusio, inquit, adducit peccatum, cum erubescit quisque pravam mutare sententiam, ne aut inconstans putetur, aut diu errasse, seipso iudice teneatur. Confusio autem adducit gratiam et gloriam, cum erubescit quisque de propria iniquitate, et pœnitendo in melius commutatur. » Et S. Gregorius hunc locum *Eccles. nectens cum illo Ezech. iii, 9*: « Ut adamantem, et ut silicem dedi faciem tuam, » in adamante honorem, in silice ignominiam intelligit: « Si ab auditoribus, inquit, honoraris, si calcaris, aut despiceris, ut nec per illatum honorem refrenetur lingua ex verecundia, nec per despectum taceat ex infirmitate. » S. Ambrosius in *Psal. xliii*, explicans illud vers. 16: *Tota die verecundia (Symmachus, confusio) mea contra me est, et confusio faciei meæ cooperuit me.* « Quæ, inquit, confusio Christi, nisi crux, quod nudus pependit in ea? Et bene tota die: quia ex quo affixus est cruci, usque in horam nonam tenebræ factæ sunt, et post horam nonam lux refulsit usque in vespertinum. » Subdit deinde: « Sed, quemadmodum est confusio adducens peccatum; ita est confusio, quæ peccatum abolet: ut confusio crucis Domini nostri Jesu Christi, per quem peccata mundantur. Est etiam omnis confusio bona, quam pro Christi nomine subeas, et admodum gloriosa; si, verbi gratia, in persecutione lex sit, ut verberetur Christianus, ut dignitatem

Pudor
bonus
Pammachii.

amittat, ut careat privilegio, ut in vincula ducatur. » Nam, ut ait Nazianzenus, *lamb.* 23 :

Est decus summum, pietatis ferre dedecus.

Vers. 26. 26. NE ACCIPIAS FACIEM ADVERSUS FACIEM TUAM, NEC ADVERSUS ANIMAM TUAM MENDACIUM. — *Primo*, Syrus sic vertit et explicat, *ne sis hypocrita, et ne erubescas confiteri offensionem tuam*, id est, quod offenderis vel cecideris in aliquod peccatum. Accedit Arabicus, *ne decipias temetipsum, et ne confundaris præ confessione delictorum tuorum*.

Secundo, Græcum *προσωπον*, tam personam, quam faciem significat. Rursum Hebræi per *פנים* neso panim, id est, accipere faciem, significant acceptionem personarum. Unde aliqui sic vertunt, *ne accipias personam contra animam* (Græce enim est *ψυχή*) *tuam, et ne confundaris ad casum tuum*; sicque exponunt, *contra animam tuam*, id est, contra teipsum, *q. d.* Si quis famam tuam læserit, ne ejus personæ, licet magnæ et potentis, ita habeto rationem, ut non ausis teipsum defendere, aut innocentiam tuam tueri. Nam in tali casu pudor noxius est, et homini exitium creat.

Tertio, Palacius sic explicat, *q. d.* Neminem plus quam te æstimes, ut illius causa pecces; nemo te sit tibi pretiosior. Ideo subjungit: « Nec adversus animam tuam mendacium; » id est, si mendacium est mortale peccatum, scilicet, contra animam tuam, nullius hominis gratia mentiare, puta, propter nullius amorem aut timorem. Si tam pretiosa est anima tua, ut propter eam Deus funderet suam; cur tu non eodem pretio eam æstimes? Eundem sensum habent sequentia: « Ne reverearis proximum tuum in casu suo; » id est, nihil timeas proximum minantem tibi casus et ruinas, ut propter ejus minas « retineas verbum in tempore salutis. »

Quarto, Tigurina more suo libere vertit, *ne cedas ulli faciei, quod animæ tuæ damno fiat; nec in tuam perniciem erubescas*, hoc est, uti explicat Vatablus, *ne cuius trulentia cedas, aut blanditiis, quominus quæ justa sunt, dicas et facias*. Hic sensus valde est appositus, illique Vulgatam Latinam versionem sic recte adaptes *q. d.* Non accipies « faciem » vel personam potentis « adversus faciem tuam, » id est, adversus teipsum, ut, scilicet, præ personæ potentis pudore et timore mentiaris, aut taceas veritatem, quam eloqui necessarium est, vel tibi, vel proximis; itaque tuo mendacio, vel noxio silentio tuam aliorumve famam, vitam, vel animam et conscientiam in periculum præsens et æternum adducas. Unde Græca addunt, *et ne reverearis in casum tuum, vel in perniciem tuam*; ut, scilicet, ex nimia reverentia et pudore cujuspiam, cadas in peccatum, mortem, infamiam, etc. Hinc et subdit Vulgata versio: « Nec adversus animam tuam mendacium, » scilicet, accipias, vel sustineas, illive cedas, ut illo sinas « tuam

animam, » id est, conscientiam, vitam, vel famam opprimi vel infamari a quopiam potente præ pudore; quia, scilicet, ex pusillanimitate non audes illi resistere; sed illi fidenter et animose te oppone, ac veritatem et teipsum, tuamque animam tuere. Posterius enim hoc hemistichium idem est cum priori, illudque explicat more Hebræo. Igitur « adversus animam tuam, » id est, adversus teipsum, vel adversus conscientiam tuam. Ita Jansenius. Quare idem est, « Non accipias adversus animam tuam mendacium, » cum eo quod paulo ante dixit: « Pro anima tua ne confundaris dicere verum. » Siracides enim congerminat sententias, aliisque et aliis idem dicit et inculcat.

Prudenter Plutarchus lib. *De Vitiosa verecundia*: « Sæpe, inquit, fumum ignominia fugientes in ignem ruimus. Egregie Zeno, cum incidisset in adolescentem juxta mœnia furtim ambulantem, audissetque quod fugeret amicum, a quo postulabatur ad ferendum falsum testimonium: Quid vis, inquit, ignave? ille ausus est te malo injuriæ afficere, nec erubescit; et tu illi pro justitia non audes obsistere? » Nimirum, pro veritate oportet stare fortes et inverecundos, ac contra impudentes induere impudentiam, ne ex fuga pudoris vani verum incurramus, ac volentes vitare Scyllam incidamus in Charybdim: qui enim ex pudore pravo mentitur, pejerat, etc., ne offendant amicum; hic in longe majorem apud Deum et homines infamiam et vindictam incidet, ob admissum mendacium et perjurium, etc.

Exemplum illustre est in S. Sothere virgine et martyre, quæ cum alias pudoris et castitatis studio faciem velaret; in martyrio tamen eandem nudavit, ac tyranno constanter opposuit, eandemque carnifici cædendam ultro læta intrepide exposuit. Audi S. Ambrosium *Exhortat. ad Virgin.*, ante finem: « At non Sotheris vultus sui curam gerebat, quæ cum esset decora facie valde, et nobilis virgo majorum prosapia, consularatus et præfecturas parentum sacra posthabuit fide, et immolare jussa non acquievit. Quam persecutor immanis palmis cædi præcepit, ut tenera virgo dolori cederet aut pudori. At illa, ubi audivit hanc vocem, vultum aperuit, soli invelata atque intacta martyrio, et volens injuriæ occurrere, vultum offerens, ut ibi martyrii fieret sacrificium, ubi solet esse tentamentum pudoris. Gaudebat enim dispendio pulchritudinis, periculum integritatis auferri. » Et mox: « Hæc triumphales retulit martyrii cicatrices, ut imaginem Dei, quam acceperat, reservaret. » Idem, lib. III *De Virgin.*: « S. Sotheris, inquit, persecutionis ætate servilibus quoque contumeliis ad fastigium passionis evecta, etiam vultum ipsum, qui inter cruciatus totius corporis liber esse consuevit injuriæ, et spectare potius tormenta, quam perpeti, carnifici dedit: tam fortis et patiens, ut cum teneras pœnæ offerret genas, prius carnifex cædendo deficeret, quam Martyr injuriæ cederet.

Pre
resist
inver
cunde

Ex
plum.
Sother

Non vultum inflexit, non ora convertit: non gemitum, non lacrymam dedit. Denique, cum cætera poenarum genera vicisset, gladium, quem quærebat, invenit. » Romæ enim via Appia gladio percussa anno Domini 304, die 10 februarii, virginitatis æque ac martyrii lauream tulit. Molanus in Sanctis Belgii scribit corpus ejus Dor-draci in Hollandia asservari.

Denique S. Ephrem, tract. *De abstinendo a cupiditatibus carnal.*, hunc versum præcedenti, quasi causam effectui præponit, sicque legit: « Ne acceptoris personæ contra faciem tuam, neque confundaris in casu tuo. Est enim confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam; » vel, ut idem cum Græcis legit tract. *De timore Dei*, « est confusio gloria et gratia. »

Est hæc *prima* mundani malique pudoris species, qua ob reverentiam personæ potentis quem pudet dicere verum, ac mentitur, vel mendacio consentit in perniciem sui ipsius sævæ animæ. Sequitur *secunda*, qua quem pudet corripere proximum peccantem vel errantem, de qua ait:

Vers. 27. 27. NE REVEREARIS (Tigurina, *ne reformides*) PROXIMUM TUUM IN CASU SVO, — *q. d.* Non pudeat te corripere proximum, cum cadit in aliquod peccatum vel errorem. Unde subdit:

Vers. 28. 28. NEC RETINEAS VERBUM (correctionis, instructionis et consilii) IN TEMPORE SALUTIS, — quo, scilicet, potes ejus saluti, eum corripiendo et instruendo, consulere. Græca jam aliter habent, nimirum: *non erubescas ad casum, vel perniciem tuam*; Syrus et Arabicus, *non erubescas confiteri delicta tua*, uti paulo ante recensui. Porro, pro *nec retineas verbum in tempore salutis*, Arabicus verit, *ne avarus sis in sermone tuo, cum proderis*, id est, cum prodesse poteris; Tigurina, *salutiferam occasionem nactus, ne comprimas sermonem*. Vere Seneca in *Proverbiis*: « Amici, inquit, vitia si feras, facis tua. Cum his conversare, qui te corrigant. Secreto admone amicos, palam lauda: vitia transmittit ad posteros, qui præsentibus culpis ignoscit. Bonis nocet, qui malis parcit. » Sic Jethro non erubuit corripere Moysen, ac admonere ut adjuutores sibi in regendo populo ascisceret, *Exodi XVIII*; quin et Comicus amicum hæc nota certissima designat:

Si quid, inquit, me scis fecisse inseite aut improbe,
Si id non accusas, tu ipse objurgandus es.

Secundo, « Ne reverearis proximum in casu suo, » *q. d.* Ne vereare proximum visere et solari, nec te pudeat ejus, cum videris eum a statu suo honorato cecidisse in inopiam et ignominiam: nec retineas eo tempore verbum salutiferum, puta consolatorium, quo eum erigas, instruas, sustententes, uti fecerunt amici Job eum afflictum visitantes et consolantes.

Tertio, Palacius hæc refert ad Martyres animandos in persecutione, *q. d.* Ne reverearis, id est, ne timeas proximum minantem tibi casus et

ruinas, ut propter ejus minas « retineas verbum in tempore salutis, » quo, scilicet, veram fidem et virtutem profitearis et prædices. Sic et Rabanus hæc omnia explicat de Martyribus.

NON ABSCONDAS SAPIENTIAM TUAM IN DECORE SVO. — Græce, *εις καλλοσις*, id est, *ad ornatum, vel pulchritudinem*. Quod, *primo*, sic aliqui explicant, *q. d.* Ne abscondas sapientiam, ut videaris esse bellus et pulcher, puta, doctus et sapiens. *Secundo*, melius alii, *q. d.* Ne abscondas sapientiam, cum illa pandenda et decoranda est, cum, scilicet, pulchrum et decorum est eam promere: quod fit, cum per eam promi poscit Dei gloria, et proximorum salus; quod paulo ante dixit: « in tempore salutis. » Unde Tigurina verit, *ne sapientiam tuam celes, quo minus reddas illustrem*. Hunc ergo honorem debemus, non nobis, sed sapientiæ, ut eam enuntiemus, cum per hoc illa decoratur; cum vero illa a stolidis ridetur et spernitur, silenda et celanda est, ne sanctum demus canibus, neve margaritas projiciamus ante porcos, qui illas conculcent et conspurcent, uti monet Christus *Matth. VII, 6*.

Tertia, est hæc mali pudoris et silentii species, *Tertia*, qua quis ex pudore silet sapientiam, eum ipsa eloquio honoranda et decoranda est. Huc facit illud *Proverb. XI, vers. 26*: « Qui abscondit frumenta, inquit, maledicetur in populis; benedictio autem super caput vendentium. » Quod explicans D. Gregorius III parte *Pastor.*, admon. 26: « Frumenta, inquit, abscondere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere; in populis autem talis quisque maledicetur, quia in solius culpa silentii pro multorum, quos corrigere poterat, pœna damnatur. »

29. IN LINGUA ENIM (sapientiam proloquente) SAPIENTIA DIGNOSCITUR, ET SENSUS EST SCIENTIA (ita legit Jansenius, *q. d.* Sensatus sermo index et effectus est scientiæ, quin et causa scientiæ: sensata enim oratio parit sapientiam in audiente eam; sed corrige cum Romanis): ET SENSUS, ET SCIENTIA, ET DOCTRINA (scilicet, est) IN VERBO SENSATI, — *q. d.* Sensatus, sive cordatus, loquitur sensate, et in suis verbis ostendit scientiam et doctrinam, tum speculativam, tum potius practicam, puta prudentiam. Siracides enim, æque ac Salomon, prudentiam, suamque Ethicam nunc vocat sapientiam, nunc scientiam, nunc doctrinam, nunc disciplinam, nunc intellectum, nunc sensum. Rursum cum Palacio hæc tria ita distinguas: « Sensus » vocatur vivida perceptio, et velut tactus quidam et experientia rerum spiritualium; « scientia » est notitia rerum naturalium; « doctrina » est eruditio, sive facultas et facilitas docendi in docente. Hæc tria non agnoscuntur, nisi ex verbis sensati et prudentis. Addit denique:

ET FIRMA MENTUM IN OPERIBUS JUSTITIE, — scilicet doctrinæ, vel veritatis doctæ, *q. d.* Optima confirmatio et persuasio sapientiæ et doctrinæ est ea quæ fit, non per verba, sed per opera justitiæ

facta a docente : opera enim, quia realia, magis vocalia sunt verbis. Ita Lyranus. Aliter Jansenius : Hisce verbis, ait, significatur de qua doctrina sit sermo, nempe, de ea quæ sit firmamentum justitiæ, hoc est, qua homines firmantur in operibus bonis. Aliter quoque Palacius : Sicut, inquit, per verbum agnoscitur magistri doctrina; ita « firmamentum, » seu firmitas et constantia animi agnoscitur in operibus justitiæ : si enim tempore persecutionis operaris justitiam, minime ab ea deflectens, firmum te esse demonstras. Vis hæc omnia velut in speculo videre ? Christi vitam coram oculis statue. Videbis eum dicentem : « Non abscondi justitiam tuam, et veritatem tuam a concilio multo. » Quam vero magni constitit hanc sapientiam non abscondisse, audi sequentia : « Tu autem, Domine, ne longe facias miserationes tuas a me. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus, » etc. Ergo in lingua Christi dignoscitur sapientia, sensus, scientia et doctrina, et in ejus operibus firmitas animi.

Græca pro his omnibus tantum habent : *nam ex sermone sapientia cognoscitur, et e verbis lingue eruditio ; Syrus, ne abscondas sapientiam tuam, quia in sermone cognoscitur sapientia, et intelligentia in confabulatione ; Arabicus, Quoniam scientia ex eloquio cognoscitur, et intelligentiam peccare facit lingua.* Sermo enim est mentis speculum et imago. Unde Socrates ad adolescentem : « Loquere, inquit, ut te (tuam mentem, prudentiam, sensa) videam. » Sunt enim verba vehiculum mentis. Est oratio interpretis animi. Sermo est lux, qua cor, et ea quæ sunt in corde, videntur. Vere Seneca in *Proverbis* : « Imago animi, ait, est sermo ; qualis vir, talis oratio. » Et Menander : « Viri character ex sermone cognoscitur. » Porro sermonis firmamentum est opus justitiæ, quod Hebræi dicunt : « Non sermo radix, sed opus, *g. d.* Semper plus facere debemus, quam dicere. Plus in negotiis gerendis res, quam verba prosunt. Qualis arbor sine radice, talis est sermo sine opere. Quod Orator de virtute dixit, « rem esse, non verba ; » idem de scientia dicas. Qui hoc sæculum cum patrum ævo comparant, dicunt patres plus conscientiæ, minus scientiæ habuisse ; nos vero plus scientiæ, minus conscientiæ habere. Scientiam adeptus es ? laudo ; sed magis, si conscientiam : vera enim scientia ita tractanda est, ut melior potius quam doctior evadas, ut pectus instruas magis quam mentem acuas, inquit Palacius.

Vers. 30.

30. NON CONTRADICAS VERBO VERITATIS ULLO MODO. — Est enim tam divina res veritas, ut sit ipse Deus, ait Palacius. Torquet hæc verba S. Augustinus lib. III *Contra Parmen.* cap. VI, contra Donatistas, qui imprudenter veritati, æque ac edicto Constantini Imperatoris resistebant : « Nonne, inquit, scriptum est : Non contradicas ullo modo veritati ? Cui autem nisi veritati contradicatur, cum etiam regi ex veritate aliquid jubenti resistitur ? »

ET DE MENDACIO INERUDITIONIS (Græce *ἀπειθείας*, id est, *indisciplinationis, inscitia, imperitia*) ΤΥΧΕ (hoc est, *indisciplinate, inscite, imperite, temere, imprudenter prolato*), CONFUNDERE. — Ita Romana et Græca nonnulla, licet Complutensia, Tigurina et alii deleant *in mendacio*, legantque tantum, *de ineruditione tua confundere.* Sed tum quoque per *ineruditionem* intelligitur mendacium, vel falsitas, qua veritati contradicatur ; de eo enim sermo præcessit : sicut enim veritas est res divina ; ita mendacium est res diabolica. Diabolus enim est « mendax et pater ejus, » scilicet mendacii, *Joan.* cap. VIII, 44. Est ergo turpissimum a castris veritatis deficere ad castra mendacii (hoc enim est transire a castris Dei ad castra diaboli), maxime viro Christiano, cujus tota laus et salus in veritate consistit.

Est hæc quarta mali pudoris species, opposita Quarta. secundæ vers. 27. Sicut enim ibi jussit vinci pudorem, qui hominem detinet, ne proximum peccantem corripiat ; ita vice versa hic monet eum qui corripitur, ne ex superbo pudore contradicat veritati, ac mendaciter neget se commisisse peccatum de quo arguitur, aut illud quasi recte factum velit excusare et defendere. Unde de eodem subdit : « Non confundaris confiteri peccata tua. » Sensus ergo est, *g. d.* Si quod mendacium per imprudentiam, incogitantiam, præcipationem, inscitiam prolocutus es, ubi hoc adverteris, noli illud tueri, sed confundere, revoca et emenda : pudor enim laudabilis est, quo quis errorem humiliter agnoscit et confitetur ; vituperabilis vero est, quo quis superbe errorem tueri satagit, ne errasse videatur ; nolle enim pudere de pudendo, magnæ est impudentiæ ; ac nolle pœnitere de pœnitendo, arrogantis est impœnitentiæ. Huic expositioni favet Tigurina, dum vertit, *cave contradicas veritati ullo modo, quamobrem fallacis imperitiæ te pudeat.*

Secundo, Jansenius apposite sic exponit, *g. d.* Pudeat te deprehendi mendacem, dum per imprudentiam tuam, inscitiam et audaciam veritati contradicis, ut quod dicitur, « de mendacio confundere, » accipiat de mendacio non commisso, sed committendo ; hoc enim apte respondet ei quod præcessit : « Non contradicas verbo veritatis, » ideoque « de mendacio confundere, » *g. d.* Ideoque pudeat te mentiri, quia per mendacium contradicis veritati. Huic expositioni favet Syrus : *Ne garrias contra veritatem, et a stultitiis tuis contine te ;* et Arabicus : *Ne adverseris æquitati, neve cum illa contendas, et regredere a delictis tuis, et averte te ab eis.*

Unde S. Augustinus, lib. III *Contra Parmen.* cap. III, hæc applicans hæreticis qui resistunt fidei, qualis erat Parmenianus et Donatistæ : « Cui autem, inquit, nisi veritati contradicatur, cum etiam regi ex veritate aliquid jubenti resistitur ? Sed rex homo qui minatur, vel qui judicat ad tempus, molestus est : non sic ille Rex, qui etiam

Veritas dicitur. » Denique B. Antiochus, homil. 60 de Verecundia, citans hunc Eccles. locum : « Confusio faciei, inquit, cooperuit me. Hujusmodi pudor, sive verecundia plane sancta est, cum secundum Deum sit, ut quæ hominem adducat ad pœnitentiam, ac proinde non mediocrem affert animæ fiduciam. »

Vers. 31.
Quinta.

31. NON CONFUNDARIS CONFITERI PECCATA TUA. — Est hæc quinta pravi pudoris species, qua quem pudet peccata confiteri. Non loquitur Siracides præcise de Confessione Sacramentali, utpote quæ illo tempore necdum erat instituta; sed generatim de confessione, qua quis legitime de peccato rogatus, monitus aut correptus, illud falso negat. Unde Græca hic addunt id quod Noster habet vers. sequent. *Nec adversus cursum fluminis contendas, q. d.* Noli contra veritatem omnium, præsertim Superiorum, ore contra te currentem teque arguentem, negando peccatum contendere; quia vi et communi voce veritatis, quasi fluminis vinceris, magisque patefiet tua iniquitas, falsitas et impudentia. Quocirca multo magis hæc sententia habet locum in Confessione Sacramentali, postquam illa a Christo fuit instituta, utpote in qua jussit sanxitque Deus peccata pandi, de iisque confundi et pœnitere.

Contra hanc sententiam et legem peccavit Adam, cum culpam suam impudenter in Evam rejecit, *Genes. III*, ideoque paradiso ejectus, et morte cum posteris omnibus mulctatus est. Tu vero, si Deum tibi optas propitium, cum Davide dicito : « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci. Humiliter ergo peccata tua confitere Deo aut homini, præsertim si is habeat potestatem et sapientiam, qua te convincere et punire, aut peccata remittere, iisque mederi possit, ut per humilem confessionem et agnitionem peccati veniam consequaris, ultionem evadas, et misericordiam gratiamque nanciscaris. Porro solet dæmon pudorem, quem peccatori, dum peccaret, abstulit, eidem, dum illud vult confiteri, restituere, ut confessionem impediat, eumque in peccato captivum detineat. Quocirca Tertullianus, lib. *De Pœnitentia*, cap. x : « Plerosque, inquit, hoc opus in publicationem sui, aut suffugere, aut de die in diem differre præsumo, pudoris magis memores quam salutis. » Et mox ironice : « Næ tu verecundia bonus ad delinquendum expandens frontem, ad deprecandum vero subducens; » et S. Augustinus vel quisquis est auctor, lib. II *De Visit. infirm.* : cap. v. « Heu! cur erubescis, inquit, confiteri quod facere nequam erubuisti? » et S. Bernardus in *Sent.* : « Cur te pudet, inquit, peccatum tuum dicere, quem non pudet facere? »

Pudor hic excutiendus est primo, timore majoris pudoris, quo afficietur peccator in die judicii; sic enim clavus clavo pellitur. Unde S. Gregorius Nazianzenus, orat. in *S. Baptisma* : « Ne peccatum, inquit, confiteri graveris, ut, per

hujus vitæ pudorem, futuri sæculi pudorem ignominiamque fugias; » et S. Augustinus loco citato : « Melius, inquit, est coram uno aliquantulum ruboris tolerare, quam in die judicii coram tot millibus hominum, gravi repulsa denotatum tabescere. » *Secundo*, cogitando confessionem nemini esse pudori, sed gloriæ, quod per illam de superbia, peccato, nobis ipsis ac dæmone triumphemus. Unde Nazianzenus loco jam citato : « Perspicuum, inquit, facias te serio atque ex animo peccatum odisse, dum illud tanquam contumelia dignum traducis, ac velut ludibrio exponis, de eoque triumphum agis. » Exempla hujus triumphii illustra recenset Climachus grad. 4 et 5 de *Pœnitentia*.

Quocirca merito exclamat S. Bernardus, epist. 185 ad *Eustachium* : « O verecundia, inquit, ex pers rationis, inimica salutis, totius ignara honoris et honestatis. Hæc plane illa, quam Sapiens loquitur, confusio adducens peccatum. Itane verecundum est homini vinci a Deo, et probro dicitur humiliari sub potenti manu Altissimi? Nam ita rex ille gloriosus David : Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. Summum victoriæ genus, divinæ cedere majestati; et auctoritati matris Ecclesiæ non reluctari, summus honor et gloria. O perversitas! Non pudet inquinari, et abluī pudet! Est pudor (juxta Sapientem) adducens gloriam; si videlicet peccare pudeat : si non, pudeat vel peccasse; et ita vel sera gloria non carebis; reducete nimirum pudore, quam culpa fugaverat. Secundum tenent beatitudinis locum, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Honorabile tegumentum, de quo loquitur : Confessio et pulchritudo in conspectu ejus. Quis mihi tribuat videre te in vestitu deaurato, ut dicamus et tibi : Confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento. »

Idem, *serm.* 4 inter minores : « Melior est, ait, in malis factis humilis confessio, quam in bonis factis superba gloriatio. » Idem, in *Medit.* cap. xxxvii : « Omnia in confessione lavantur, conscientia mundatur, amaritudo tollitur, peccatum fugatur, tranquillitas redit, spes reviviscit, animus hilarescit. Post Baptismum nullum aliud est remedium, quam confessionis refugium. Sit ergo devota cordis compunctio, vera oris confessio, discretæ carnis mortificatio, repentina vitiorum exstirpatio, læta honorum operum exhibitio. » Et mox : « Simulata confessio non est confessio, sed duplex confusio. Excludit enim miserationem Dei miseræ simulatio. Nec dignatio locum habet, ubi fuerit dignitatis præsumptio. » Mutuatus est Siracides hanc gnomen a Salomone, *Proverb.* xviii, 17 : « Justus prior est accusator sui. » Ubi plura de confessione dicam.

ET NE SUBJCIAS TE OMNI HOMINI PRO PECCATO, — *q. d.* Non confundaris confiteri peccata tua; con-

Encomia
confes-
sionis.

Dæmon
pudorem
peccanti
admit,
confitea-
ti resti-
tuit.

fundere autem de ipso peccato, ita ut nulli (Hebr. enim, *non omni*, idem est quod *nulli*) homini ad peccatum sollicitanti te subicias ad illud perpetrandum. Priori ergo hemistichio Siracides hortatur ad confessionem peccati patrati, posteriore dehortatur a consensu patrandi. Ita Rabanus, Glossa Interlinearis et Palacius. Hunc sensum exigunt Græca, *ne te submittas stulto homini*; et Syrus, *ne subicias dementi teipsum*; et Arabicus, *ne contendas cum insipiente, et ne præbeas nomen tuum stulto*. Aliter Lyranus, *q. d.* Noli te subicere cuilibet homini, ut cuilibet peccata confitearis; sed ei tantum, qui illa novit, potestque iis salutare remedium adhibere vel ostendere. Aliter quoque Jansenius, qui, ut hæc omnia inter se nectat, ita explicat, *q. d.* Ne confundaris confiteri peccata tua, dum a sapiente, vel superiore et iudice de eis argueris, et « ne pro peccato » a te admissio ulli « homini te subicias, » hoc est obnoxium facias majori, et novæ reprehensioni ac ultioni, si scilicet mendax inveniaris, dum vis negare, vel excusare peccata commissa. Quare « noli resistere contra faciem potentis, » pro peccato, scilicet a te admissio; hoc est, cum iudex, aut quisvis alius, qui potest tua mendacia confutare et vindicare, te peccato arguit, noli mendaciis te contra eum defendere, « nec coneris contra ictum fluminis, » id est, nec contra potentiam ejus, qui te veritate oppugnat, obnitere. Id enim perinde est, ac si coneris contra ictum, id est vim fluminis. Verum hæc expositio, licet magis connexa, minus tamen plena, magisque coacta videtur, eique adversatur textus Græcus, Syrus et Arabicus.

Vers. 32. 32. NOLI RESISTERE CONTRA FACIEM POTENTIS, NEC CONERIS CONTRA ICTUM (Græca Complut., *cursum*; Romana, *fluxum*) FLUVII, — *q. d.* Noli resistere potenti, sive homini, sive populo et multitudini; quia illi resistere non poteris, sicut resistere nequis ictui, id est impetui fluminis. Est disparatum et diversum hoc a præcedenti præceptum, qualia sunt pleraque in hoc libro; apte tamen præcedenti subnectitur, *q. d.* Ne subicias te homini pro peccato; sed neque resistas potenti, ubi ille ad peccatum te non urget; illud enim pravitatis est, hoc imprudentiæ. Frustra enim niti, et nihil aliud laborando, quam odium querere, extremæ dementiæ est, ait ex Sallustio S. Hieronymus. Sic Samuel populo temere regem poscenti, consulte cessit, deditque Saulem, I *Regum*. VIII. Porro Complut. et S. Augustinus in *Speculo pro fluminis* legunt *fulminis*. Potens enim et audax similis est fulmini, cujus ictus omnia etiam durissima penetrat, liquat et siderat. Quis huic resistat? Hæc est quasi ratio a priori.

Nota: Hi duo versus, scilicet 30 et 31, qui sic habent in Latina Vulgata: « Ne confundaris confiteri peccata tua, et non subicias te omni homini pro peccato. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii, » aliter ha-

bent in Græcis codicibus, qui etiam sententiarum membra trajiciunt, puta quædam præponunt, quædam postponunt; sic enim habent, *ne erubescas confiteri peccata tua, nec adversus cursum fluminis contendas. Ne te submittas, vel substernas stulto homini, nec vultui potentis cedas*. Porro Syrus ad Græcum accedit; ab eo tamen nonnihil discrepat; sic enim habet: *ne erubescas confiteri peccata tua, et ne resistas stulto. Ne subicias dementi teipsum, et ne contendas adversus dominum, puta principem vel herum*; et Arabicus, *ne confundaris confiteri peccata tua; ne contendas cum insipiente, et ne præbeas nomen tuum stulto: ne contendas cum principe*. Verum hæc versiones et lectiones non tam apte cohærent quam Latina Vulgata: quare ejus auctor Latinus Interpres videtur habuisse emendatius exemplar Græcum, uti hic fatentur et annotarunt Interpretes, non tantum orthodoxi, sed et heterodoxi, imo cæcodoxi in fide.

Hanc Siracidis gnomen illustrat apologus arundinis et olivæ apud Æsopum: « De viribus, inquit, arundo et oliva contendebant; cum arundini oliva convicium faceret, utpote imbecillæ, ac facile cedenti ventis omnibus, arundo tacendo nihil locuta est. Ac parumper præstolata, ubi acer afflavit ventus, arundo succussa et inclinata ventis, facile evasit; oliva autem, cum ventis resistisset, vi diffracta est. *Affabulatio*: Fabula significat eos, qui tempori ac præstantioribus non resistunt, meliores esse iis qui cum potentioribus contendunt. »

Porro Nazianzenus, epist. 57 ad Eudorium, hanc parcemiam adaptat naturæ, *q. d.* « Ne coneris contra ictum fluvii, » hoc est, ne coneris contra propensionem naturæ, juxta illud:

Tu nihil invita facies dicere Minerva.

33. PRO JUSTITIA AGONIZARE PRO ANIMA TUA, ET USQUE AD MORTEM CERTA PRO JUSTITIA, ET DEUS EXPLEGNABIT PRO TE INIMICOS TUOS. — Græca de more hic magis sunt concisa; enim habent, *ad mortem usque decerta pro veritate, et Dominus pugnabit pro te*. Et sic legit Joannes Maxentius, Præfat. in *Dialog. contra Nestor*. Et Syrus, *usque ad mortem certa pro veritate, et Dominus certabit pro te*. Addit Arabicus, *et victorem te reddet*. Hic versus respicit et spectat ad versum 24: « Pro anima tua ne confundaris dicere verum; » et ad versum 30: « Non contradicas verbo veritatis. » Illis enim hic per gradationem addit: « Usque ad mortem certa pro veritate; ut ostendat quam nobis curæ et cordi debeat esse veritas, quamque ejus tutelam et patrocinium suscipere debeamus, scilicet ut pro ea dimicemus usque ad mortem. Veritatem intellige, tum fidei et religionis, tum morum, actionum et virtutum, præsertim justitiæ propria dictæ. Unde Noster solerter vertit, *justitiam*. Justitia enim generatim hic capitur pro religione æquitate et qua-

libet virtute; sed maxime pro justitia proprie dicta: pro ea enim quasi pro anima certare debemus, quia ex justitia et virtute pendet animæ felicitas præsens et æterna, adeoque virtus est animæ salus, imo animæ anima. Ne quis enim dicat: Justitiæ patrociniū ad me non pertinet.

Addit: « Agonizare pro anima tua, » *q. d.* Dum pro justitia agonizas et certas, certas pro anima tua, imo certas pro Deo, qui est prima et increata veritas et justitia, quique animam tibi dedit, ut pro ea et veritate certos usque ad mortem. Unde Dionysius apud Antonium in *Melissa*, part. I, cap. XXI: « Veritas, inquit, est Deus, utpote unum, non multa secundum naturam. Verum quippe unum est; mendacium autem multiplex. Nam et Christus inquit: Ego sum via, veritas et vita, » *Joan. xiv.* Hinc Jamblicus apud Stobæum, *serm. 11 de Veritate*: « Veritas, inquit, ut Græcum ejus etymon indicat, circa Deum et incorruptam Dei actionem versatur. » Græce enim veritas dicitur ἀληθεια, quod ἀλει, id est molat, εἶτα, id est divina, quod scilicet circa Deum et divina occupetur, ipsaque sit quasi ἀλμα, id est farina Dei et Deitatis.

Nota Græcismum, quo verbum passivum *agonizare*, quasi deponens sumitur active pro *agoniza*, certa, confige, contende, pugna, dimica; Græci enim crebrum usurpant passivum ἀγωνίζομαι, quam activum ἀγωνίζω, pro certo, dimico, etc. Simili modo Noster, *certari* usurpat pro *certare*, cap. xi, 9. Porro *agonizare* emphasis habet, *q. d.* Pro anima tua, ut scilicet salves animam tuam, omnes vires exere, totoque conatu certa pro justitia, scilicet ea contentione et agone, qua moribundi in agonia cum morte luctantur. In his enim natura, ut se suamque vitam tueatur, omne suum robor expromit, et extremum potentia suæ exerit. Unde multi e mortis periculo eluctantur, et vitæ restituuntur. Aut potius, « agonizare, » id est acerrime certa pro justitia, æque ac olim pugiles et olympicæ in agone pro corona certabant usque ad mortem. Alludit ad agones Olympicos, similesque Græcorum. In Græcia enim quatuor fuere certamina sacra, quos agones appellabant, scilicet Nemæa, Pythia, Isthmia, Olympia, de quibus vide Budæum in *Pandect.* De iisdem exstat Archiæ epigramma:

Quatuor Argivis certamina sacra feruntur,
Bina hominum natis, binaque cælitibus.

Phæbo, ipsique Jovi, Archemoro, et parvo Melicertæ,
Poma, oleastra, apium, præmia, pinus erant.

Huc quoque allusit Apostolus I *Corinth.* ix, vers. 25: « Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam. » Vide dicta ibidem et *Apoc.* iii, in fine.

Præclare Philo, lib. *Quod omnis probus sit liber*: « Spectavi, inquit, aliquando certantes pancratio: alterum obtudentem pugnis et calcibus, to-

tisque viribus contendentem ad victoriam, tandem lassum et incoronatum a stadio discedere; alterum carnosum, nervosum, musculosum, referuntque spiritu vere athletico, tanquam saxo ferreumque nihil plagis cedere, solaque patientia superare adversarium, et ad extremum adipisci victoriam. » Et statim ad mores, uti solet, digressus: « Huic similem, inquit, bonum virum censeo, qui valide confirmatus, certo animi proposito efficit, ut adversarius prius delassetur inferendo injurias, quam ipse quidquam agat præter animi sui sententiam. » Et S. Hieronymus ad *Heliodorum*: « Quid facis in paterna domo, delicate miles? ubi vallum? ubi fossa? ubi hiems acta sub pellibus? Ecce de cælo tuba canit. Ecce cum nubibus debellaturus orbem, Imperator armatus egreditur. Et tu mihi de cubiculo ad aciem: tu de umbra egrederis ad solem? Corpus, assuetum tunicis, loricae onus non fert; caput, operum linteum, galeam recusat: mollem otio manum durus exasperat capulus. »

Talis justitiæ pugil fuit S. Joannes Baptista, qui pro jure matrimonii certos et corripiens adulterum Herodem, ab eo martyrio laureatus est. Similes fuere cæteri Martyres. Talis quoque fuit Judas, Jonathas cæterique Machabæi, qui pro justitia, id est, pro justa patriæ et Ecclesiæ defensione, contra Antiochum fortissime depugnarunt, ideoque Deus pro eis, imo pro justitia pugnans, fecit eos victores et gloriosos, ut pauci ingentes hostium copias profligarent, uti narratur in lib. *Machab.* Milites ergo pro justitia certent usque ad mortem: quin et fidelis quilibet in tentatione positus, quasi miles Christi pro Deo et justitia confligat cum dæmone, mundo et concupiscentia usque ad mortem, cogitans rem agi de anima sua, ejusque salute æterna. Vide S. Cyprianum, *Exhortat. ad Martyr.*, et Tertullianum in *Scorpiano et Exhort. ad Martyres.*

Porro apposite hanc sententiam præcedenti subjicit Siracides, *q. d.* Dixi: « Noli resistere contra faciem potentis. » Sed intellige, si potens ad peccatum te non cogat, aut sollicitet; si enim sollicitet, dico et edico: « Pro justitia agonizare pro anima tua; » quod Palacius sic explicat, *q. d.* Si silentium tuum in justitiæ periculum, aut damnum cedit, tunc pro ea in agoniam mortis te conjice. Certa contra totum mundum pro pietate, uti certavit S. Athanasius contra orbem pene totum Arianum. Non solus certabis, non solus agnem sustinebis; Deus stat pro te. Resiste ergo iis qui justitiam oppugnant. Intellige, si resistere tibi ex officio incumbat, aut si religio et fides, vel salus propinquorum ex tua resistentia pendeat. Alioqui non adeo obligaris principi iniquo resistere, maxime si non speres ex resistentia remedium affuturum.

Ita S. Cornelius gloriosus Pontifex et martyr, corneo et invicto corde restitit Decio, Gallo et Volusiano Imperatoribus omnes ad idololatriam cogen-

Cornelii
virtus S.
Cornelii